

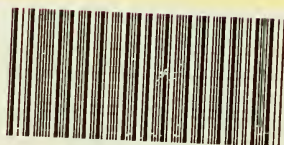
For Consultation
Only

Glasgow
University Library

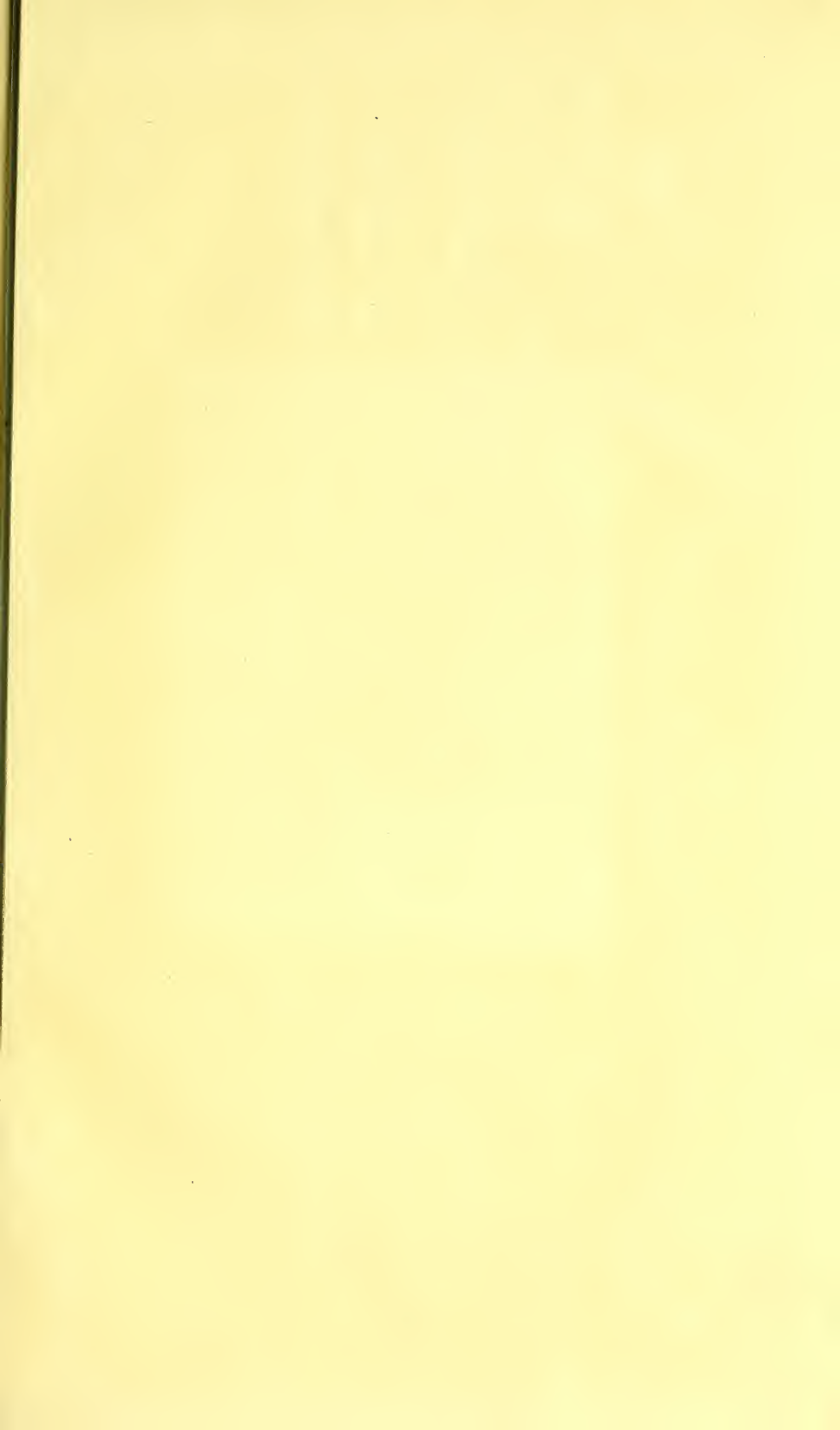
x 6 1/2

Oriental
Series

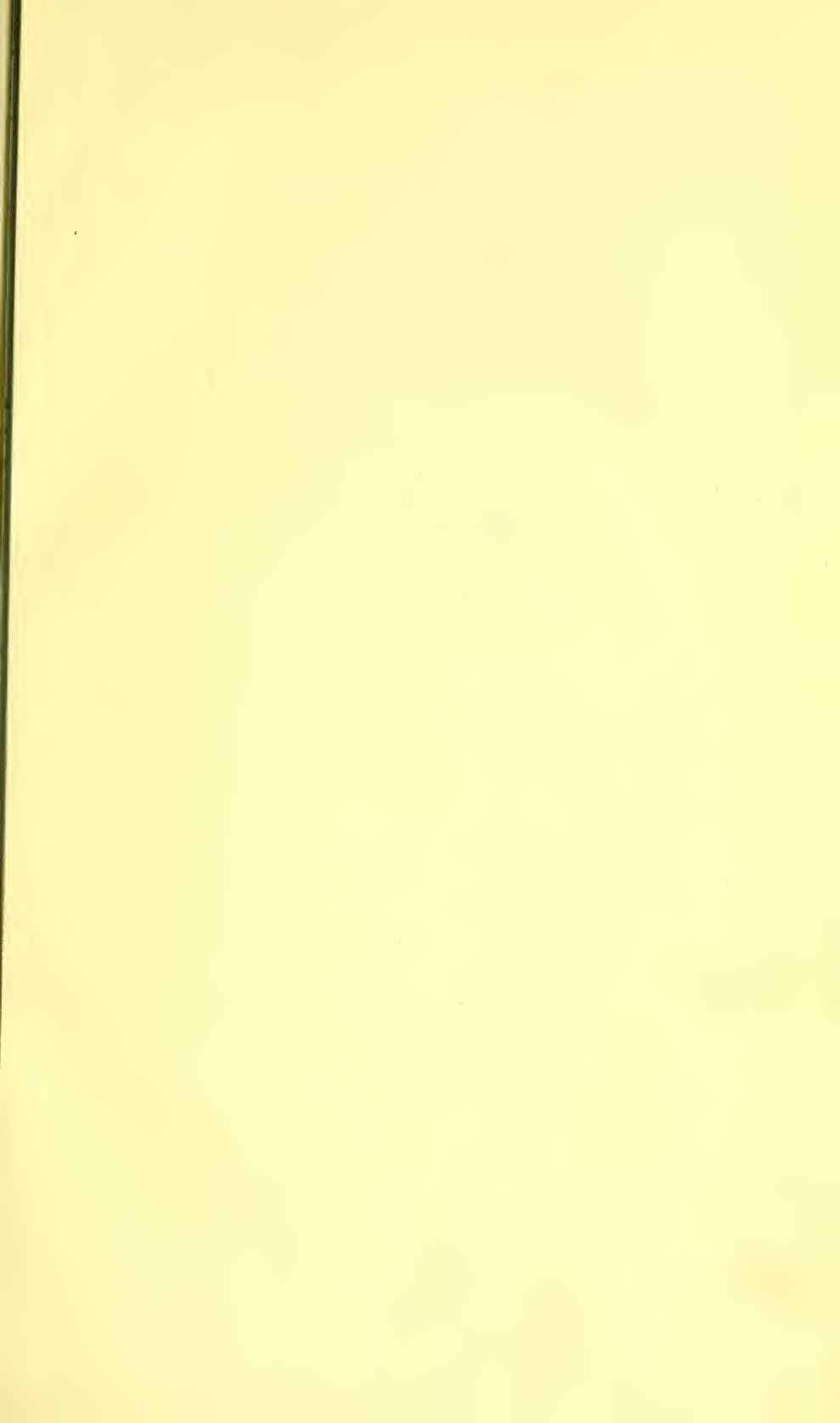

30114013914158

BIBLIOTHECA INDICA :
A
Collection Of Oriental Works

PUBLISHED BY
THE ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.
NEW SERIES NOS. 1193, 1220 and 1238.

THE RASĀRNAVAM

OR
The ocean of mercury and other metals and minerals.

EDITED BY
PRAPHULLA CHANDRA RAY, D.Sc. Ph.D.,
Professor of Chemistry, Presidency College, and
Author of "History of the Hindu Chemistry"

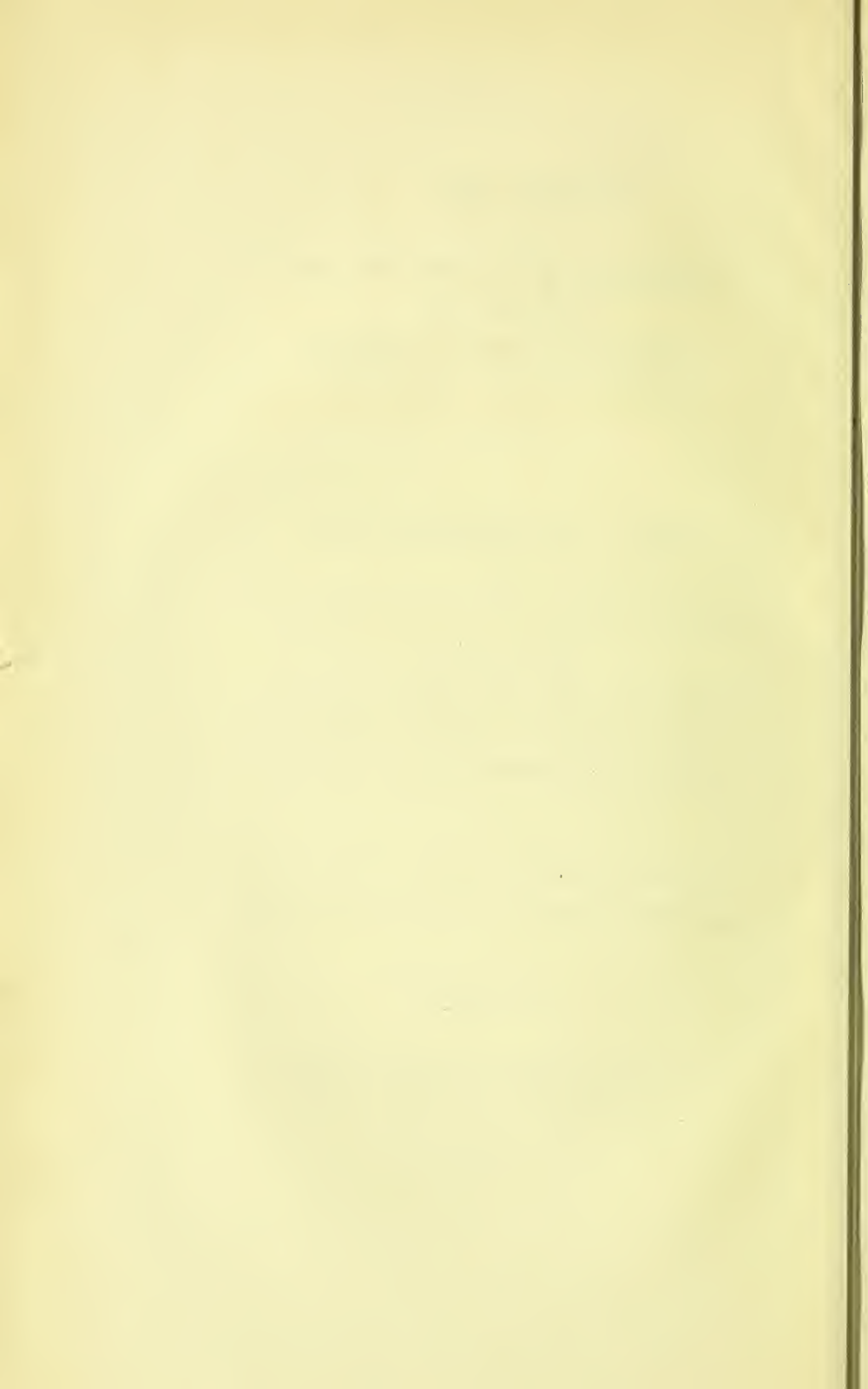
AND
PANDITA HARISCHANDRA KAVIRATNA,
Late Professor of Sanskrit, Presidency college, Calcutta.

CALCUTTA :

Printed by Hitavrata Chattopādhyāya,
at the Satya Press, 27, Ghose Lane,

1910.

रसार्णवम्

पारदादिरसोपरसविषयकं तन्त्रम्

श्रीलश्रीयुक्त-

वङ्गदेशीयासियाटिकसमितेरनुज्ञया

कलिकाता-प्रेसिडेन्सीकलेजे रसायनाध्यापकेन

डि. एस्सि.—पि एड्च्. डि.—उपाधिद्वयधारिणा

हिन्दुरसायनेतिहासप्रणेत्रा

श्रीप्रफुल्लचन्द्र-रायेण

तथा

तस्यैव कलेजस्य संस्कृताध्यापकचरेण

श्रीहरिश्चन्द्र-कविरत्नेन

संकलितं संग्रोधितञ्च ।

कलिकाता-राजधान्याम्

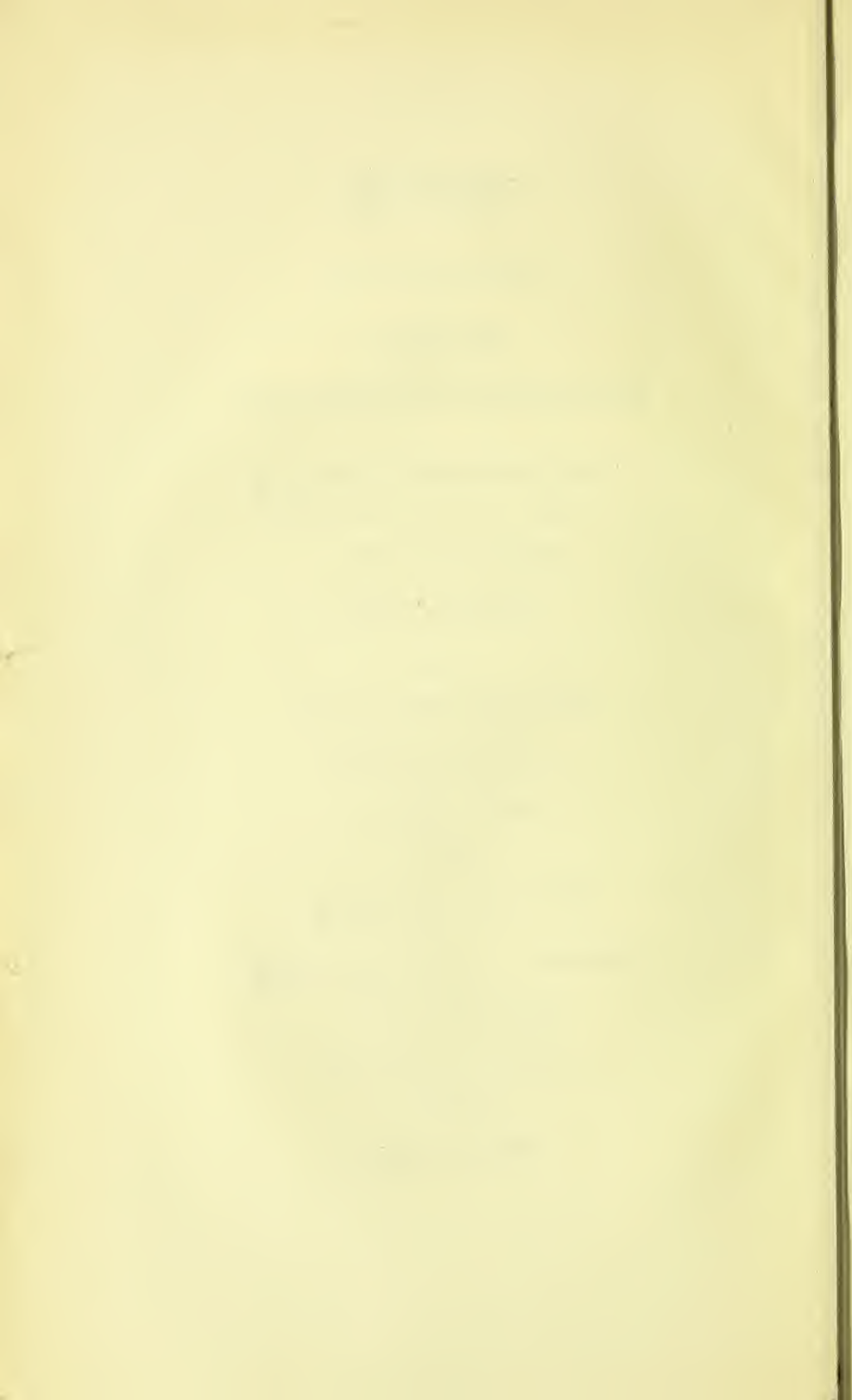
घोषवर्त्मनि २७ संख्यक-भवने सत्ययन्त्रे

श्रीहितव्रतचट्टोपाध्यायेन सुद्वितम्

पार्कवर्त्मस्थ-५७-संख्यकभवनात्

प्रकाशितञ्च ।

शकाब्दाः १८३२ ।

PREFACE

While collecting materials for my History of Hindu Chemistry I was very much struck with the wealth of information and chemical knowledge of which Rasárnava is the repository. Thus 'Nature' in its review of the "History of Hindu Chemistry" (Vol. I) speaking of the progress of chemistry in ancient India quotes two remarkable passages from Rasárnava :

"Copper yields a blue flame...that of tin is pigeon-coloured ; that of lead is pale-tinted,"

and as another example :—

"A pure metal is that which, when melted in a crucible, does not give off sparks, nor bubbles, nor spurts, nor emits any sound, nor shows any lines on the surface, but is tranquil as a gem" (see pp. 51-52 vs. 49-52.) *

Among the alchemical Tantras Rasárnava holds a unique position and I have referred to it in the following terms in the Introduction to the History of Hindu Chemistry, Vol. I., 2nd ed. Intro. lxxxiii :

"It is to be regretted that of the several works quoted by Mádhava Rasárnava alone seems to have survived to our days. This work is almost unknown in Bengal, and extremely rare even in N. India and the Deccan. We have been fortunate enough

---

* "Nature", 1903, LXVIII, 51.

to procure a transcript of it in the Raghunátha Temple Library, Kashmir, and another from the Oriental MSS. Library, Madras. As one of the earliest works of the kind, which throws a flood of light on the chemical knowledge of the Hindus about the 12th century A.D., Rasárnava must be regarded as a valuable national legacy. It has, besides, the merit of being the inspirer of several works of the Iatro-chemical period, notably Rasaratna-samuchchaya and Rasendrachintámáni."

It was thought highly desirable that the full and correct text of this great Tantra be presented to the world, and the Publication Committee of the Bibliotheca Indica have laid me under a debt of obligation by acceding to my request to include it in their series. A serious difficulty, however, arose in the way of restoring the text. The MSS. mentioned above were both faulty and defective. I was, however, fortunate in procuring three more transcripts from the libraries of Bikanir, the Deccan and Mysore respectively. The text of the present work is thus based upon a careful collation of five distinct MSS. It is a remarkable fact that these MSS., though procured from such widely divergent sources, often concur in repeating the same errors. There is a close agreement between the MS. of Bikanir and that of Kashmir—possibly they are both derived from the same exemplar. The Kashmir MS. has been found to be on the whole complete and reliable, and it has been mainly followed. The other MSS. are more or less fragmentary, but these *disjecta membra* have been of signal service in throwing light upon doubt-

ful passages. Additional help has also been derived from a comparison of several extracts from *Rasárnava* with which *Rasendra-chintámani*, *Rasaratnasamuchchaya*, *Sarvadarsanasamgraha*., *Yogatarangini* etc. abound. In spite of all these collateral advantages there was much that could be desired. While the third and concluding part of the present work was in the press, I received a letter from *Kaviráj Durgánáráyan Sen Sástrí*, who had been to Jammu on a professional visit, volunteering his services for the search of rare Sanskrit MSS. bearing upon Chemistry and Medicine. Among the several MSS. which the scholarly instinct of the *Kaviráj* had hit upon was one entitled *Rasakámadhenu*. Although this work is merely a compilation, it proved to me like a God-send, as it is full of lengthy extracts from *Rasárnava* of remarkable textual accuracy. Indeed, so material has been the help rendered by *Rasakámadhenu* that it has been thought advisable to draw up a list of corrections based upon this work and it has been inserted as an appendix.

As the Preface appears over my signature alone. I avail myself of this opportunity of expressing my deep obligations to my collaborator, *Pandit Harischandra Kaviratna*, on whom has mainly devolved the vast labour of going carefully and critically through the text of the MSS. He has also drawn up the exhaustive table of contents (अनुक्रमणिका) and the alphabetical index with glossary of technical terms. It is to be hoped that even a casual reader will have no difficulty in finding out the particular information he is in need of.

I have not attempted here any historical review of the *Rasárnava*. The probable date of the work will be found discussed at length in the *History of Hindu Chemistry*, Vol. I. Introduction, under the *Tantric Period* and in Vol. II., Intro., ch. I., under the *age of Nágárjuna and the alchemical Tantras*.

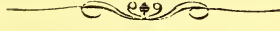
P. C. Ráy

Presidency College,

October, 1910.

रसार्णवम् ।

ॐ श्रीगणेशाय नमः ।

प्रथमः पटलः ।

यस्मिन् सर्वं यतः सर्वं यः सर्वं सर्वतश्च यः ।

यश्च सर्वमयो नित्यं तस्मै सर्वात्मने नमः ॥ १ ॥¹

कैलासशिखरे रम्ये नानारत्नविभूषिते ।

नानाद्रुमलताकीर्णे गुप्तसंघन्यवर्जिते ॥ २ ॥

देवदेवं सुखासीनं नीलकण्ठं त्रिलोचनम् ।

प्रणम्य शिरसा देवी पार्वती परिपृच्छति ॥ ३ ॥

श्रीदेव्युवाच ।

देवदेव महादेव काल कामाङ्गदाहक ।

कुलकौल-महाकौल-सिद्धकौलादिनाशन ॥ ४ ॥

---

(1) The portion from the first śloka to the first hemistich of the 54th is wanting in the Bikānir MS. (B). Ślokas from the first to the 43rd are wanting in the Madras MS. (M).

त्वग्रसादाच्छुतं सर्व्व-मशेषमवधारितम् ।

यदि तेऽहमनुग्राह्या यद्यहं तव वल्लभा ॥ ५ ॥

सूचिता सर्व्वतन्त्रेषु या पुनर्न प्रकाशिता ।

जीवन्मुक्तिरियं नाथ कीदृशी वक्तुमर्हसि ॥ ६ ॥

श्रीभैरव उवाच ।

साधु साधु महाभांगे साधु पर्व्वतनन्दिनि ।

साधु पृष्टं त्वया देवि भक्तानां हितकाम्यया ॥ ७ ॥

अजरामरदेहस्य शिवतादात्म्यवेदनम् ।

जीवन्मुक्तिर्महादेवि देवानामपि दुर्लभा ॥ ८ ॥

पिण्डपाते च यो मोक्षः स च मोक्षो निरर्थकः ।

पिण्डे तु पतिते देवि गर्हभोऽपि विमुच्यते ॥ ९ ॥

यदि मुक्तिर्भग्वक्षीमे किं न मुञ्चन्ति^१ गर्हभाः ।

अजाय्य वृषभाश्चैव किन्न मुक्ता गणाम्बिके ॥ १० ॥

तस्मात् संरक्षयेत्^२ पिण्डं रसैश्चैव रसायनैः ।

शुक्रमूत्रपुरीषाणां यदि मुक्तिर्निषेवणात् ॥ ११ ॥

किन्न मुक्ता महादेवि श्वानशूकरजातयः ।

षड्दर्शनेऽपि मुक्तिस्तु दर्शिता पिण्डपातने ॥ १२ ॥

करामलकवत्^३ सापि प्रत्यक्षं नोपलभ्यते ।

अकथ्यमपि देवेशि सद्भावं कथयामि ते ॥ १३ ॥

(१) Kāśmīr MS. (K) reads मुच्यन्ति, which is incorrect. (२) सर्व्व-

दर्शनसंग्रह reads तस्मात् संरक्षयेत्.

(३) K reads करामलकवत्, which is inaccurate.

शून्यपापो मन्त्रयाजी^१ न पिण्डं धारयेत् क्वचित् ।
 देवानामपि देवेशि दुर्लभं पिण्डधारणम् ॥ १४ ॥
 किं पुनर्मानुषाणान्तु धरणीतलवासिनाम् ।
 धर्मं नष्टे कुतो धर्मः धर्मं नष्टे कुतः क्रिया ॥ १५ ॥
 क्रियानष्टे^२ कुतो योगः योगे नष्टे कुतो गतिः ।
 गतिनष्टे^२ कुतो मोक्षो मोक्षे नष्टे न किञ्चन ॥ १६ ॥
 (तेन पिण्डो महाभागे रक्षणीयः प्रयत्नतः ॥)^३

श्रीदेव्युवाच ।

जीवश्रुतिस्वरूपं तु देवदेव श्रुतं मया ।
 तत्प्रत्युपायं मे ब्रूहि यद्यस्ति करुणा मयि ॥ १७ ॥
 श्रीभैरव उवाच ।

कर्मयोगिन देवेशि प्राप्यते पिण्डधारणम् ।
 रसश्च पवनश्चेति कर्मयोगो द्विधा मतः^४ ॥ १८ ॥
 मूर्च्छितो हरते व्याधिं^५ मृतो जीवयति स्वयम् ।
 बद्धः खेचरतां कुर्यात् रसो वायुश्च भैरवि ॥ १९ ॥
 ज्ञानान्मोक्षः सुरेशानि ज्ञानं पवनधारणात् ।

(1) K reads शून्यपायामन्त्रयाजी, which seems to be grammatically incorrect. (2) क्रियानष्टे = क्रियानाशः ; गतिनष्टे = गतिनाशः [नपुंसके भावे क्तः]. K reads गतौ नष्टे, which is inc. (3) K adds the line within brackets without affixing a serial number to it. (4) स. द. सं. and रसेन्द्रचिन्ता-मणि read मृतः. (5) स. द. सं. reads हरति व्याधीन्. (6) The 18th and the 19th ślokas are quoted in स. द. सं.

तत्र देवि स्थिरं पिण्डं यत्र स्थैर्यं रसः प्रभुः ॥ २० ॥
 अचिराज्जायते देवि शरीरमजरामरम् ।
 मनसश्च यथा ध्यानं^१ रसयोगादवाप्यते ॥ २१ ॥
 सत्यं स^२ लभते देवि ज्ञानं विज्ञानपूर्वकम्^३ ।
 तस्य^४ मन्त्राश्च सिध्यन्ति योऽश्नाति^५ मृतसूतकम् ॥ २२ ॥
 यावन्न शक्तिपातस्तु न यावत् पाश^६कन्तनम् ।
 तावत्तस्य कुतो बुद्धिः^७ जायते मृतसूतके ॥ २३ ॥
 मद्यमांसरता नित्यं भगलिङ्गेषु ये रताः ।
 तेषां विनष्टबुद्धीनां रसज्ञानं सुदुर्लभम् ॥ २४ ॥
 कुलशासनहीनानां सद्दर्शनमकाङ्क्षिणम् ।
 न सिध्यति रसो देवि पिबन्ति मृगट्षिकाम् ॥ २५ ॥
 गोमांसं भक्षयेद्यस्तु पिबेदमरवारुणीम् ।
 कुलीनं^८ तमहं मन्ये रसज्ञमपरेऽधमाः ॥ २६ ॥
 न गर्भः संप्रदायार्थे^९ रसो गर्भो विधोयते ।
 तेनायं लभते सिद्धिं न सिद्धिः सूतकं विना ॥ २७ ॥

-
- (१) र. चि. reads समाधानम्. (२) सत्त्वञ्च, a variant in र. चि. (३)
 र. चि. reads विज्ञानं ज्ञानपूर्वकम्. (४) सत्यं, a variant in र. चि. which is
 not appropriate here. (५) K reads अश्नुते (in the sense of अश्नाति.
 (६) र. चि. reads शक्ति, which is tautological. (७) र. चि. reads युद्धिः.
 (८) अहं तं कुलीनं कुकार्यलीनं कदाचारं मन्ये ; कुलीनशब्दादुत्पन्नं कौलीनं लोकनिन्दा
 इत्यर्थः । अन्ये अधमाः तं रसज्ञं मन्यन्ते इत्यर्थः । (९) We have adopted the
 reading in र. चि.

यावन्न हरवीजन्तु भक्षयेत् पारदं रसम् ।

तावत्तस्य कुतो मुक्तिः कुतः पिण्डस्य धारणम् ॥ २८ ॥^१

मद्यमांसरताप्रज्ञा^२ मोहिताः^३ शिवमायया ।

जल्पन्ति च वयं मुक्ता यास्यामः शिवमन्दिरम् ॥ २९ ॥

पिण्डधारणयोगे च निस्पृहा मन्दबुद्धयः ।

खण्डज्ञानेन देवेशि रञ्जितं सचराचरम् ॥ ३० ॥

स्वदेहे खेचरत्वं च शिवत्वं येन लभ्यते ।

तादृशे तु रसज्ञाने नित्याभ्यासं कुरु प्रिये ॥ ३१ ॥

श्रीदेव्युवाच ।

अवतारं रसेन्द्रस्य माहात्म्यं तु सुरेश्वर ।

श्रोतुमिच्छामि देवेश वक्तुमर्हसि तत्त्वतः ॥ ३२ ॥

श्रीभैरव उवाच ।

साधु पृष्टं महाभागे गुह्याद्गुह्यतरं त्वया ।

अनुग्रहकरं ध्यानं लोकानामुपकारकम् ॥ ३३ ॥

त्वं माता सर्वभूतानां पिता चाहं सनातनः^४ ।

द्वयोश्च यो रसो देवि महामैथुनसम्भवः ॥ ३४ ॥

स्वैरतः सम्भवाद्देवि^५ पारदः कीर्त्तितो महः^६ ।

(1) र. चि. exactly quotes this śloka. (2) K reads मद्यमांसरतां प्रज्ञा, which is inc. (3) K reads मोहिता, which seems to be an error of the scribe. (4) K reads सनातनम्, which is inc. This śloka (34th) is also found in र. चि. (5) K reads स्वैरतस्संभवोद्देवि, which is absurd, being gram. untenable. (6) K reads महा, which is inc.

पारदो गदितो यश्च परार्थं साधकोत्तमैः ॥ ३५ ॥

सूतोऽयं^१ मत्समो देवि मम प्रत्यङ्गसम्भवः ।

मम देहरसो यस्मात् रसस्तेनायमुच्यते^२ ॥ ३६ ॥

दर्शनात् स्पर्शनात् तस्य भक्षणात् स्मरणादपि^३ ।

पूजनाच्च प्रदानाच्च^४ दृश्यते षड्विधं फलम् ॥ ३७ ॥

केदारादीनि लिङ्गानि पृथिव्यां यानि कानि च^५ ।

तानि दृष्ट्वा तु यत्पुण्यं तत्पुण्यं रसदर्शनात् ॥ ३८ ॥

चन्दनागुरुकूर्पूरकुङ्कुमान्तर्गतो रसः ।

मूर्च्छितः शिवपूजायां^६ शिवसान्निध्यसिद्धये ॥ ३९ ॥

भक्षणात् परमेशानि हन्ति पापत्रयं रसः ।

तथा तापत्रयं हन्ति रोगान् दोषत्रयोद्भवान् ॥ ४० ॥

दुर्लभं ब्रह्मनिष्णातैः^७ प्राप्यते परमं पदम् ।

हृदुष्योमकर्णिकान्तःस्थ-रसेन्द्रस्य महेश्वरि ॥ ४१ ॥^८

स्मरणान्मुच्यते^९ पापैः सद्यो जन्मान्तरार्जितैः ॥ ४२ ॥

स्वयंभूलिङ्गसाहस्रैः^{१०} यत्फलं सम्यगर्चनात् ।

- (1) स. द. सं. reads सुतोऽयम्. (2) K reads रसमेनं समुच्यते, which is gram. inc. We have adopted the variant in स. द. सं. (3) र. चि. reads स्मरणात् प्रिये. (4) स. द. सं. reads पूजनात् रसदानाच्च. This variant exactly agrees with that in र. चि. (5) स. द. सं. and र. चि. read कानिचित्. (6) शिवपूजा सा, a variant in र. चि. (7) र. चि. reads ब्रह्मविष्णादयैः. (8) The reading in र. चि. is as follows :—तदोमकर्णिका-न्तःस्थं रसेन्द्रं परमेश्वरि. (9) स्मरन् विमुच्यते, a variant in र. चि. (10) K reads साहस्रैः, which is inc.

तत्फलं कोटिगुणितं रसलिङ्गार्चनाद्भवेत् ॥ ४३ ॥

अधमः खगवादस्तु^१ विलवादस्तु मध्यमः ।

उत्तमो मन्ववादस्तु रसवादो महोत्तमः^२ ॥ ४४ ॥

मन्वतन्त्रपरिज्ञाने रसयोगस्य^३ दूषकाः^४ ।

प्रयान्ति नरकं^५ सर्वे ह्रित्वा सुकृतसञ्चयम् ॥ ४५ ॥

रसविद्या परा विद्या त्रैलोक्येऽपि सुदुर्लभा^६ ।

भुक्तिमुक्तिकरी यस्मात् तस्माद्देया गुणान्वितैः ॥ ४६ ॥^७

अस्तीति भाषते कश्चित् कश्चिन्नास्तीति भाषते ।

आस्तिके तु भवेत्सिद्धिः^८ तस्य सिद्धयति भूतले ॥ ४७ ॥

नास्तिकेनानुभावेन^९ नास्ति नास्तीति यो वदेत् ।

तस्य नास्ति प्रिये सिद्धिर्जन्मकोटिशतैरपि ॥ ४८ ॥

ब्रह्मज्ञानेन मुक्तोऽसौ पापी यो^{१०} रसनिन्दकः ।

-
- (1) M reads खन्यवादस्तु. रससार reads शून्यवाद in place of खगवाद, and खेचवाद in place of विलवाद. (2) रसवादोत्तमोत्तमः, a variant in M, which is gram. inc. (3) रसो योगस्य, a variant in K, which seems to be inc. M reads रसवादस्य. (4) K reads दूषकाः, which is inc. M reads भूषकाः, which deteriorates the sense. (5) K reads रसकं, which has no sense here. (6) M reads च दुर्लभा, which agrees with र. चि. (7) मुक्ति-भुक्तिकरी यस्मात् तस्माद्देया गुणान्विता is the reading in र. चि. (8) अस्तीति भाषते यस्तु, a variant in M. (9) नास्तिकेन तु वादेन, a variant in M. (10) M reads पापीयान्. सोऽमुक्तो यः पापी, a variant in र. चि.

नाहं चाता भवे तस्य^१ जन्मकोटि^२ शतैरपि ॥ ४६ ॥

श्वानोऽयं जायते देवि यावत्^३ जन्मसहस्रकम् ।

त्रिकोटिजन्मलक्षाणि मार्जारो जायते रसात् ।

रासभो लक्षजन्मानि लक्षजन्मानि वायसः ॥ ५० ॥^४

कृमिको लक्षजन्मानि कुक्कुटो^५ जन्मलक्षकम् ।

गृध्रको लक्षजन्मानि यः पापी रसनिन्दकः ॥ ५१ ॥

आलापं गात्रसंस्पर्शं यः कुर्याद्रसनिन्दकैः ।

यावज्जन्मसहस्रं तु स भवेद्दुःखपीडितः ॥ ५२ ॥^६

रसवीर्यविपाके च सूतक^७ स्वसृतोपमः ।

तेन जन्मजराव्याधोन्^८ हरते सूतकः प्रिये ॥ ५३ ॥

गुरुमाराधयेत् पूर्वं विशुद्धेनान्तरात्मना^९ ।

संप्रदायं प्रयच्छन्ति^{१०} गुरौ तुष्टे मरीचयः ॥ ५४ ॥

- (1) K reads भवेत्तस्य ; so also र.चि. M reads भवेत्तस्य. Both are gram. inc. The correct reading is either भवाम्यस्य or भवे तस्य. (2) K reads जन्मकोटी. (3) श्वानोऽयं जायते सोऽपि याति, a variant in M. (4) Slokas 50—52 are wanting in M. The sense of रसात् is not accurate. (5) कुक्कुटः, a variant in K, is palpably an error of the scribe. (6) The hemistich as quoted in र. चि. is as follows :—यावज्जन्मसहस्राणि स भवेत् पापपीडितः. (7) रसो वीर्यो विपाके चा पारद, a variant in M, which is gram. inc. (8) M reads जन्मजराव्याधीः. (9) This charapa is wanting in M. (10) M reads संप्रदायमपृच्छन्ति, which has no sense here.

गुरुसेवां विना कर्म यः कुर्यान्मूढचेतनः¹ ।
 स याति निष्फलं कर्म² स्वप्नलब्धं धनं यथा³ ॥ ५५ ॥
 यः कर्म कुरुते दृष्टं तस्य लाभः⁴ पदे पदे ।
 कारयेद्रसवादन्तु तुष्टेन गुरुणा प्रिये ॥ ५६ ॥
 सिद्धुपायोपदेशोऽयमुभयोर्भोगमोक्षदः ।⁵
 रसार्णवं महातन्त्र⁶मिदं परमदुर्लभम् ॥ ५७ ॥
 गोप्यं गुरुप्रसादेन लब्धं स्यात् फलसिद्धये ।⁷
 लब्धा⁸ रसकर्माणि नाहङ्कारं समाचरेत् ॥ ५८ ॥
 अनुज्ञातश्च गुरुणा लब्धा चान्नां रसाद्गुशीम् ।⁹
 भैरवीं तनु¹⁰माश्रित्य साधयेद्रसभैरवम् ॥ ५९ ॥
 एवमुक्ता रसोत्पत्तिः माहात्म्याच्च¹¹ सुरेश्वरि ।
 तन्ममाचक्ष्व¹² देवेशि किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ ६० ॥

-
- (1) B reads विन, which is inc. मूढचेतना, a variant in M. (2) B and M read जन्म. (3) B reads यथा धनं. M reads स्वयं लब्धं यथा धनम्, which is senseless. (4) B and K read लाभं, which is gram. inc. M reads पापं, which is absurd. (5) B reads मोक्षयोः. This hemistich is wanting in M. (6) रसार्णवमिदं तन्त्रम्, a variant in M. (7) This hemistich is wanting in M. (8) लब्धा तु, a variant in M. (9) B reads लब्धा चान्ना. This hemistich is wanting in M. (10) B reads भैरवोतनु. K reads भैरवौतनु. (11) K reads रसोत्पत्ति माहात्म्याच्च, which is inc. (12) B reads ममाचक्ष्वि, which is inc. This hemistich is wanting in M.

इति श्रीपार्व्वतोपरमेश्वरसंवादे^१

रसार्णवे रससंहितायां^२

तन्नावतारो नाम^३

प्रथमः पटलः ॥ १ ॥

द्वितीयः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।

रसोपदेशदाता च^१ कथं स्याद्वद मे^२ प्रभो ।

शिष्यश्चैव कथं^३ देव रसानुष्ठानतत्परः ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।

निस्पृहो निरहङ्कारो लोभमायाविवर्जितः ।

कुलमार्गरतो नित्यं गुरुपूजारतश्च यः ॥ २ ॥^४

(1) श्रीपार्व्वतोपरमेश्वरसंवादे is wanting in M. (2) रससंहितायां is wanting in M. (3) B reads रसावतारो नाम.

(1) K reads रसोपरसदाता. We have adopted partly the reading in B and that in M. (2) कथं मम वद, a variant in B and M. (3) K reads रसं, which is senseless. (4) B reads षट्कपूजा instead of गुरुपूजा. This śloka is wanting in M.

दान्तः शिष्योपदेशज्ञः^१ शक्तिमान् गतमत्सरः^२ ।

धर्मज्ञः सत्यवाक् दक्षः शीलवान् गुणवान् शुचिः ॥ ३ ॥

अनेकरसशास्त्रज्ञो रसमण्डपकोविदः ।^३

रसदौक्षाविधानज्ञो यत्नौषधि^४महारसान् ॥ ४ ॥

रागसंख्यां^५ वीजकलां हन्^६मेलापनं विडम् ।

रञ्जनं^७ सारणं तैलं^८ दलानि क्रामणानि च^९ ॥ ५ ॥

वर्णीत्कर्षं^{१०} मृदुत्वञ्च जारणां बालबद्धयोः^{११} ।

खेचरीं भूचरीं चैव यो वेत्ति स गुरुर्मतः^{१२} ॥ ६ ॥

देशकालक्रियाभिज्ञो^{१३} दयादाक्षिण्यसंयुतः ।

लोभमायाविनिर्मुक्तो मन्त्रानुष्ठानतत्परः ॥ ७ ॥

सामुद्रलक्षणोपेतो गम्भीरो गुरुवत्सलः ।

- (१) शिष्योविशेषज्ञः, a variant in B. शिष्योविनीतय, a variant in M. Both are inc. (2) K reads विमत्सरः, which breaks the metre. We have adopted the reading in M. (3) The portion from धर्मज्ञः to कोविदः is wanting in M. B reads शिलवान्, which is inc. (4) B reads दिक्षा. K reads मन्त्रौषध. Both are inc. (5) रागसंख्यां, a variant in K. (6) B reads विजकलां, which is inc. K reads हन्, which is a palpable mistake. (7) M reads रञ्जकं. (8) तैलं, a variant in K. (9) K reads बलान्निष्क्रमणानि च. दलानौकामणानि च, a variant in M, which seems to be inc. (10) K reads वयोत्कर्षं, which is gram. inc. (11) जारणाबालबद्धये, a variant in K. (12) B has खेचरिं, and भूचरिं, which are inc. खेचरीचैव यो वेत्ति भूचरीं स गुरुर्मवेत्, a variant in M. (13) देशकालक्रियाभिज्ञ, a variant in K, which cannot be reconciled without the word युक्तः to be understood.

देवाग्नि^१योगिनीचक्र-कुलपूजारतः सदा ।

शिष्यो विनीतस्तन्वन्नः सत्यवादी दृढव्रतः ॥ ८ ॥^२

ये नराः^३ कुम्भकुहाल-ध्वजशंखादिलाञ्छितैः^४ ।

करै^५रधिष्ठिता देवि योज्यास्ते निधिसाधने^६ ॥ ९ ॥

बलवन्तो महासत्त्वाः^७ कृष्णरक्त^८विलोचनाः ।

वक्रघोणाः^९ सदा^{१०} क्रूराः प्रशस्ता विल^{११}साधने ॥ १० ॥

निर्मांस^{१२}मूर्द्धपिण्डिकान्^{१३} रक्तकेशान् गतालसान्^{१४} ।

कठिनानुष्णपादांश्च^{१५} धातुवादे^{१६} नियोजयेत् ॥ ११ ॥

आदौ परीक्षयेद्देवि साधकान्^{१७} सुसमाहितान् ।

ब्राह्मणान् क्षत्रियान् वैश्यान् शूद्रांश्चानुक्रमेण तु^{१८} ॥ १२ ॥

जितेन्द्रियाः क्लेशसहा नित्योद्यमसमन्विताः ।

- (1) K reads देवाग्नौ, which is inc. (2) K reads सिद्धो instead of शिष्यो. The portion beginning from लोभमायाविनिर्मुक्तो and ending in सत्यवादी दृढव्रतः is not to be found in M. (3) K reads क्रूरा (without विसर्ग), which is absurd and inc. (4) B reads लाञ्छनैः. K reads लक्षणेः. (5) M reads नरैः, which is inappropriate. (6) निधिदर्शने, a variant in M. (7) K reads महासाधु, which is gram. inc. (8) B reads कृष्णरक्त. (9) K reads वक्रघोराः. (10) सदा, a variant in K, which is meaningless. (11) K reads किल, which is a mere expletive. (12) K reads निर्मांसा. (13) B reads मूर्द्धपिण्डिकं. M reads मूर्द्धफलिकान्. (14) K reads रक्तकेशान्नासिकाः. (15) K reads कठिनानुष्णपादाश्च. कठिनानुष्ण...श्च, an incomplete variant in M. (16) K reads धातुवादि. (17) M reads साधनान्, which is gram. inc. (18) ब्राह्मणं क्षत्रियं वैश्यं शूद्रं चानुक्रमेण तु, a variant in K. M has च instead of तु.

शूराश्च कृतविद्याश्च प्रशस्ताः^१ साधकाः प्रिये ॥ १३ ॥

रसदीक्षाविहोना ये^२ प्रोक्तलक्षणवर्जिताः ।

विप्लावकाः पापरता^३ वर्जयेत्तान्^४ प्रयत्नतः ॥ १४ ॥

दुश्चारिणी दुराचारा निष्ठुरा कलहप्रिया ।

बह्वाशिनी^५ च दुश्चिन्ता कोटराक्षी च निर्दया ।

रसनिन्दाकरी या च तां नारीं परिवर्जयेत् ॥ १५ ॥

इदृशीभिर्वरारोहे^६ सम्पूर्णं क्षितिमण्डलम् ।^७

न तादृशी^८ भवेन्नारी यादृशी रसबन्धकी ॥ १६ ॥^९

काकिणी कीकणी नारी तथैव काञ्चिकाचिनी ।^{१०}

लक्ष्मपक्षे ऋतुमती सा नारी काकिणी स्मृता ॥ १७ ॥

उभयपक्षे ऋतुमती सा नारी कीकणी मता^{११} ॥ १८ ॥

शुक्लपक्षे ऋतुमती सा नारी^{१२} काञ्चिकाचिनी ॥ १९ ॥

(१) K reads विज्ञेयाः. The portion commencing from the 14th śloka and ending in the first hemistich of the 45th is wanting in M.

(2) K reads नरा दीक्षाविहीनाश्च.

(3) K reads अवैश्यावान्यायरताः.

K reads वर्जये तान्, which is gram. inc. (5) B reads वकाशनी. (6) K

reads इदृशी, which is palpably inc. (7) K has सम्पूर्णक्षितिमण्डले. (8)

K reads तादृशी च. (9) Cf. रसरत्नसमुच्चय, Chap. VI. ślokas 34—38.

(10) काकणी कांचिकाचिनी कीकणी, a variant in K, which we have not adopted for its deficiency in words and defect in metre. र. र. स. reads

कालिनी in lieu of काकिणी. (11) उभयपक्षे ऋतुमती सा कीकणी, a variant

in K, where some words are wanting. (12) This word is not found

in K. The ślokas 17—19 are not found in B.

नवयौवनसम्पन्ना सुरूपा चारुहासिनी ।
 सूक्ष्मकेशा तु या नारी क्षीराहारप्रिया सदा ॥ २० ॥
 प्रियालापकरो^१ नित्यं शिवशास्त्रकथाप्रिया ।
 पद्माकारं^२ मुखं यस्या दृष्टिरिन्दीवराकृतिः ॥ २१ ॥
 दशना वज्रसदृशाः प्रवालसदृशोऽधरः^३ ।
 यस्याः पयोधरौ देवि तुङ्गपीनी समाबुभौ ॥ २२ ॥
 अश्वत्थपत्रसदृशी योनी यस्या भगः समः^४ ।
 यत्पादौ मांसलौ स्निग्धौ वर्तुलावर्त्तरोमकौ^५ ॥ २३ ॥
 श्यामा च मध्ये क्षामा च^६ तन्वौ भक्तिपरा^७ शिवे ।
 पद्मिनी सा तु विज्ञेया प्रसन्ना^८ मृगलोचना ॥ २४ ॥
 पूर्णिमायाममायां वा पक्षे पक्षे रजस्वला ।
 षड्भेदा काकिणी नाम्ना पूर्वप्रोक्ता रसप्रदा ॥ २५ ॥^९
 यस्य तुष्टो महादेवस्तस्य सिद्धो^{१०} रसायन ।
 तथैव^{११} देवदेवेशि रसकर्मणि कारयेत् ॥ २६ ॥

-
- (1) प्रियालापकरि, a variant in K, which is inc. (2) K has सदा कमल. (3) B reads प्रवालसदृशाधरा. K has दशनं वज्रसदृशं प्रवालसदृशाधरं, which seems to be inc. (4) अश्वत्थपत्रसदृशयोनिदेशसुशोभिता, a variant in र. र. स. (5) वर्तुलावर्त्तरोमकौ, a variant in B. (6) मध्यक्ष्मा च, a variant in K. (7) भक्तौपरा, a variant in K, which is inc. (8) B reads सततं. (9) The 25th śloka is not found in B. (10) B reads तस्य सिध्यति तादृशी. K reads सिद्धि, which is gram. inc. (11) K reads तथैव.

तस्य हि निर्मला बुद्धिर्निश्चिता रससाधने ।

तस्माद्गुरुश्च शिष्यश्च पूर्वोक्तः सिद्धिभागभवेत् ॥ २७ ॥

श्रीदेव्युवाच ।

ईदृशैर्लक्षणैः^१ नारीं कुतः प्राप्नोति साधकः ।

यत्र रूपं महादेव लक्षणं नात्र विद्यते ॥ २८ ॥

लक्षणं विद्यते यत्र भावना नात्र विद्यते ।

अथवा रूपहीनाया रूपं केन प्रवर्त्तते ॥ २९ ॥

लक्षणचितयं^२ कुत्र त्वया दृष्टं महेश्वर ।

तदेतज्जायते येन तमुपायं वद प्रभो^३ ॥ ३० ॥

श्रीभैरव उवाच ।

शृणु देवि परं गुह्यं यत्सुरैरपि दुर्लभम् ।

पितुः सदाशिवाज्जातं^४ जन्म यच्चण्डिकोदरे ॥ ३१ ॥

तासां बुद्धिर्भवेद्देवि निर्मला रससाधने ।

दापयेत्स्वरितामन्त्रं जपेत्तं^५ दर्पवर्जिता^६ ॥ ३२ ॥

लक्ष्मन्त्रं^७ जपेद्या तु जायते सा सुलक्षणा ।

बद्धा तु खेचरीं मुद्रां जपेत् फेट्कारभैरवीम् ॥ ३३ ॥

(१) ईदृशीं लक्षणां, a variant in K, which is gram. untenable. [Here उपलक्षितां is to be understood.] (२) K reads लक्षणं चितयं. (३) K reads तदुपायं वद मे प्रभो, where the word मे can be left out in order to keep up the metre. (४) The reading in K is gram. inc.; the text runs thus :—पितुः सदाशिवाज्ञाय तन्मायाश्चण्डिकोदरे. (५) [Here सा is to be understood.] (६) तं जपेद्दर्पवर्जिता is the reading in B. (७) B reads लक्ष्माचं.

ममेयं^१ चण्डिका माता जन्म च त्रिपुरान्तकात्^२ ।

कालिकाहं समुद्भूतास्मीदृशं संस्मरेत्तु^३ सा ॥ ३४ ॥

भूतं भव्यं भविष्यञ्च त्रैलोके^४ कथयेत्तु सा ।

सहायास्तादृशास्तस्य यादृशी भवितव्यता ॥ ३५ ॥^५

श्रीदेव्युवाच ।

देवदेव महादेव समस्तज्ञानभाजन ।

रसदीक्षां तु पृच्छामि साधकानां हिताय वै ॥ ३६ ॥

श्रीभैरव उवाच ।

शृणु भैरवि यद्भावम्^६ अपूर्व्वं वर्णयामि ते ।

रसदीक्षाविधानन्तु^७ तस्मान्निगदितं शृणु ॥ ३७ ॥

यत्र राजा नयपरो^८ बलवान् धर्मतत्परः ।

मन्त्री च धर्मतत्त्वज्ञो भक्तियद्वासमन्वितः ॥ ३८ ॥

तत्रेदं कारयेत् कर्म रसबन्धं रसायनम् ।

जना माहेश्वरा यत्र तत्र स्थाने^९ तु कारयेत् ॥ ३९ ॥

- (1) After the 33rd śloka we find a hemistich in B, which runs thus :—तदा प्रवर्तते भावो जन्म स्मरति साहुतं ; we have rejected it, since the 34th śloka serves the same purpose. K reads ममेव. (2) K reads स्मरतांतका, which is inc. (3) K reads संस्मरेतु सा, which is gram. inc. (4) B has भूतं च भवद्भविष्यं च, which mars the metre. K reads त्रैलोक्य, which is inc. (5) After the 35th śloka we have the following hemistich in B :—रसदीक्षां विधायेवं तस्मात् कर्म समाचरेत् । We have rejected it, because रसदीक्षाविधान is not yet explained. (6) K reads यद्भावि. (7) Cf. र. र. स. Chap. VI. ślokas 12—66. (8) K reads अभयपरो. (9) K reads माहेश्वरास्तत्र प्रच्छन्ने तं.

कारयेद्विजने स्थाने पशुर्यत्र न विद्यते ।
 सुगुप्ते सुषमे स्थाने सर्व्वबाधाविवर्जिते ॥ ४० ॥
 प्राकार^१परिखोपेति कपाटार्गलरक्षिते ।
 एकान्ते निर्मले हृद्ये नानापुष्पद्रुमान्विते ॥ ४१ ॥
 हंसकारण्डवाकीर्णे चक्रवाकोपशोभिते ।
 दिव्यौषधिगणोपेते सजले श्यामशाहले^२ ॥ ४२ ॥
 कुमुदोत्पलकङ्क्षार-कदलीषण्डमण्डिते ।
 चित्रिते^३ भवनोद्याने कारयेत् परमेश्वरि ॥ ४३ ॥
 तन्मध्ये देवदेवेशि मत्तवारणसंयुतम्^४ ।
 वातायनसमोपेतमूर्द्धनिर्गामिधूमकम्^५ ॥ ४४ ॥
 रक्त^६पताकासंयुक्तं सज्जोपकरणं तथा ।
 प्रविभक्तौषधितुषा^७काष्ठारण्योत्पलालयम्^८ ॥ ४५ ॥
 समालिखितदिग्देवं^९ समर्चितविनायकम्^{१०} ।

- (1) K reads प्रकार, which seems to be an error of the scribe.
 (2) K reads स्यात् सचाहले, wherein the first word (स्यात्) is redundant.
 (3) B reads विच्छते. (4) यन्त्रोद्धारं तु कारयेत्, a variant in K, which seems to be unconnected. (5) K reads निष्क्राम instead of निर्गामि.
 (6) B reads रक्षा. K reads रक्ता, which is inc. (7) K reads प्रविभक्तौषधीरूपं, wherein रूपं has no meaning. (8) काष्ठं वन्योत्पलालकं, a variant in K, wherein the word काष्ठं is an error of the scribe. काष्ठारण्योत्पलावनं, a variant in M, wherein some of the terms are inc.
 (9) This śloka (46th) is wanting in B. K reads दिग्देवं, which has no clear meaning. (10) M reads विनायकम्, which is a palpable error of the scribe.

प्रतिष्ठितमुमेशाभ्यां^१ लोकपालैश्च रक्षितम् ॥ ४६ ॥
 निश्मापयेदेकतलं हितलं वापि मण्डपम्^२ ।
 अथ पक्षे सिते देवि चन्द्रताराबलान्विते^३ ॥ ४७ ॥
 पुण्ये तिथौ मुहूर्त्ते च^४ लग्ने सौम्यग्रहेक्षिते ।
 स्नातः शुक्ताम्बरधरः शुक्लमाल्यानुलेपनः ॥ ४८ ॥
 मधुसर्पिर्दधिक्षीरतिलैः संपूज्य बालिकाः^५ ।
 कपिलागोमयालिप्ते हिरण्यकलसावृते ॥ ४९ ॥^६
 यवसिद्धार्थकास्तीर्णै^७ गन्धमाल्योपशोभिते ।
 तत्रेष्टिकाभिः रक्षिते^८ करपीठे सुरेश्वरि^९ ॥ ५० ॥
 शिलापट्टं समुत्कीर्त्य शिलापट्टार्गलं प्रिये ।
 न्यासं रसाङ्गुशेनैव कृत्वाङ्गुलिहृदादिषु^{१०} ॥ ५१ ॥
 रसलिङ्गं न्यसेत्तत्र हेम्ना च^{११} सहितं प्रिये ।

- (१) प्रतिष्ठितोमेशाभ्यां, a variant in M, which breaks the metre.
 (२) B reads मंडलं. M reads मण्डपम्, which is an error of the scribe.
 (३) चन्द्रताराबले सति, a variant in B and K. We have adopted the reading in M.
 (४) पुण्यतीर्थे मुहूर्त्ते तु, a variant in K, which seems to be unconnected.
 (५) M reads पालकः.
 (६) The portion from स्नातः to कलसावृते is wanting in M.
 (७) B reads यव सिद्धार्थकास्तीर्णै; M reads यवसिद्धावकास्तीर्णै; both the readings seem to be erroneous.
 (८) तत्रेष्टकाभिरवक्षिते, a reading in B. तत्रेष्टकाभिः रक्षिते, a reading in M.
 (९) K reads कारयेत्. करपीठे सुरेश्वरीम्, a variant in M, which has no clear sense.
 (१०) न्यासाङ्गुलिमृतादिषु, a variant in K. अङ्गुलिमृतादिषु, a reading in M, which seems to be erroneous.
 (११) K reads पाव्यती.

ॐ ह्रीं श्रीं^१ सूतराजस्य मूलमन्त्र उदाहृतः ॥ ५२ ॥
 तस्मिन् रसाङ्गुशीं देवीं^२ मूलेनावहयेत्प्रिये ।
 चतुरस्रे तु दिक्पालान्^३ पूजयित्वा वह्निः क्रमात् ॥ ५३ ॥
 नन्दिनञ्च महाकालं भृङ्गिरीटं महाबलम्^४ ।
 कुम्भकर्णञ्च सुग्रीवं भृङ्गोकञ्च^५ दृढायुधम्^६ ॥ ५४ ॥
 द्वारे चतुर्धा विन्यस्य पूजयेद्दक्षवामयोः ।
 शुक्रं पूर्वैः^७भिः संपूज्य स्कन्दमाग्नेयगोचरे^८ ॥ ५५ ॥
 दक्षिणस्यां ततो रुद्रं^९ पवनं नैऋते तथा^{१०} ।
 शिवं पश्चिमभागे तु पावकं वायवे न्यसेत् ।
 उमासुत्तरभागे तु व्यापकं चेशगोचरे^{११} ॥ ५६ ॥
 लेपिका लेपिका चैव क्षारिका रञ्जिका तथा^{१२} ।
 लोहटी बन्धकारी च भूचरी मृत्युनाशिनी^{१३} ॥ ५७ ॥
 विभूतिः खेचरी^{१४} चैव दश दूत्यः क्रमेण च^{१५} ।

(१) श्रीं श्रीं ह्रीं, a variant in M.

(२) B reads रसाङ्गुशीं. M reads

रसाङ्गुशीं देवीं, which is grammatically inc.

(३) चतुरः श्रेष्ठदिक्पालान्, a

variant in M.

(४) M reads मनोबलं.

(५) B reads भृङ्गकञ्च.

M reads मृगाङ्गञ्च.

(६) K reads सुधायुधम्, which has no clear sense.

(७) B reads पूर्वैः.

M reads शुक्रः पूर्वैः ह.

(८) B reads साचरम्.

(९) K reads भद्रं.

(१०) K reads यजेत्.

(११) B reads चैत्

समाचरेत्.

(१२) B has क्रान्तिका रञ्जिका तथा. K has लेपिकां लेपिकां चैव

रञ्जकां रञ्जिकां तथा.

(१३) लोहटीं बन्धकारीं च भूतमृत्युविनाशिनीं, a variant

in K. (१४) विभूतीं खेचरीं, a variant in K.

(१५) दशदूत्यक्रमेण च,

a reading in M, which is grammatically inc.

पूज्यास्वष्टदले^१ पद्मे जङ्घाधस्तु दलेषु च^२ ॥ ५८ ॥
 मात्तिको विमलः^३ शैल^४श्चपलो रसकस्तथा ।
 सस्यको^५ गन्धतालौ च पूर्वादिक्रमयोगतः ॥ ५९ ॥
 अष्टादशभुजा रुद्राः^६ पञ्चवक्त्रास्त्रियम्बकाः^७ ।
 चन्द्रार्द्धशोभिसुकुटा^८ नीलग्रीवा वृषध्वजाः^९ ॥ ६० ॥
 स्वस्ववर्णधराः^{१०} सर्वेऽप्यष्टविद्येश्वरास्तथा^{११} ।
 पूजनीया महेशानि द्वितीयेऽष्टदलाम्बुजे^{१२} ॥ ६१ ॥
 कर्णिकायान्तु पूर्वादिपूर्व^{१३} शक्तिचतुष्टयम् ।
 मालिनी हेमशक्तिश्च परा शक्तिर्वला स्मृता^{१४} ।
 अपरा वज्रशक्तिश्च कान्तिज्ञेयं परापरम्^{१५} ॥ ६२ ॥

- (1) पूज्या चाष्टदले is the reading in K, which is a palpable error.
- (2) पूर्वादिषु दलेषु च, a variant in B. ऊर्ध्वं चाधःस्थलेषु च, a variant in M.
- (3) K reads मात्तिकां विमलां. (4) M reads शैलः, which seems to be erroneous.
- (5) सस्यचा is the reading in K, and सस्यके is that in M. Both are incorrect.
- (6) K reads भद्रा (without विसर्ग).
- (7) पञ्चवक्त्रा त्रियम्बिका (without विसर्ग), a variant in K. (8) M reads सकुटा.
- (9) K reads वृषध्वजा (without विसर्ग). (10) The portion from the 61st to the first hemistich of the 94th is wanting in B. स्वस्व-कर्णवराः, a variant in K, which is absurd.
- (11) विद्येश्वरास्तु ते, a variant in K. विद्येश्वरस्तथा, a reading in M, which is inc.
- (12) M reads महेशाना द्वितीय.ष्टदलाम्बुजे.
- (13) पूर्वार्धौ पूर्वाः is the reading in M, which seems to be incorrect.
- (14) K reads स्मृते, which is incorrect. This charana and the next are wanting in M.
- (15) कान्ति-ज्ञेयं परापरम्, a variant in K.

मध्ये तासाञ्च शक्तीनां सञ्चरं रसभैरवम् ।

शुद्धस्फटिकसंकाशं पञ्चवक्त्रं त्रियम्बकम्^१ ॥ ६३ ॥

ज्वलत्पिङ्गोयनेत्रञ्च^२ ज्वलज्जिह्वाननं तथा ।

ज्वलद्भुवं^३ ज्वलत्केशं दुःप्रेक्ष्यं^४ प्रेतविष्टरम् ॥ ६४ ॥

जटामुकुटसंयुक्तं चन्द्रार्द्धकृतशेखरम्^५ ।

व्याघ्रचर्मधरं नागोपवीतं वृषभध्वजम्^६ ॥ ६५ ॥

अष्टादशभुजं देवमोषप्रहसिताननम् ।

द्वात्रिंशार्णेन मनुना पूजयेत् सकलं शिवम् ॥ ६६ ॥

रसेश्वरस्य मन्त्रञ्च कथ्यमानं निबोध मे^७ ॥ ६७ ॥

ॐ क्लीं क्रीं^८ रसेश्वराय महाकालाय महाबलायाधोर-

भैरवाय^९ वज्रवोर^{१०} क्रोधकङ्काल क्षौः क्षुः^{११} ॥ ६८ ॥

तस्योत्सङ्गे महादेवीं रत्नाभरणभूषणाम्^{१२} ।

(१) M reads त्रियम्बकम्, which is the correct form of त्रियम्बकम्.

(२) K reads ज्वलत्पिङ्गोयनेत्रञ्च.

(३) M reads ज्वलद्भुवं.

(४) M

reads दुःप्रेक्ष्यं, which is an alternative form of दुःप्रेक्ष्यं.

(५) M reads

चन्द्रार्द्धकृतशेखरम्.

(६) M reads नाग उपवीतं वृषभध्वजम्, wherein the

former is grammatically incorrect.

(७) In lieu of this hemistich

M has only रसेश्वरमन्त्रम्, which ought to be रसेश्वरमन्त्रः.

(८) M reads

श्रीम् ह्रीम् प्रेम् प्रम्.

(९) M reads भैरव.

(१०) वज्रवोर is the

reading in M. The correct form would be वज्रवीराय and क्रोधकङ्कालाय.

(११) M reads क्षौः क्षुः । After this, is added इति मन्त्रः. This मन्त्र con-

tains ३२ letters (द्वात्रिंशार्णेन), the last two (क्षौः क्षुः) being excepted.

(१२) रत्नाभरणभूषिताम्, a variant in K.

उत्तमहेमचिरां पीतवस्त्रां त्रिलोचनाम् ॥ ६९ ॥

श्वेतचामरयोर्मध्ये मुक्ताच्छत्रेण शोभिताम्^१ ।

अङ्गुशं चाक्षमालां च दधतीं दक्षहस्तयोः ॥ ७० ॥

पाशाभये च वामाभ्यां^२ चन्द्रार्द्धकृतशेखराम् ।

रसाङ्गुशीं^३ महादेवीं नीलग्रीवां कृपामयीम् ॥ ७१ ॥

पूजयेद्रससिद्धयर्थं विद्यया पञ्चवीजया ।

वाग्भवं भुवनेशीञ्च^४ श्रीबीजञ्च सुरेश्वरि ॥ ७२ ॥

मादनं^५ शक्तिवौजञ्च—विद्या^६ परमदुर्लभा ।

धूपदीपैस्तु नैवेद्यैः^७ पुष्पताम्बूलचन्दनैः ॥ ७३ ॥

शान्तिपाठस्य निर्वोषैः^८ स्तोत्रमङ्गलनिखनैः^९ ।

घण्टाटङ्कारसंयुतैः पूजां कृत्वा यथाविधि ॥ ७४ ॥

अघोरिणं बलिं दद्यात् सर्वविघ्नोपशान्तये^{१०} ।

(१) K reads मुक्ताच्छत्रोपशोभितां, which is a palpable error of the scribe. (2) वरदाभयहस्ताढ्यां, a variant in K. पाशाभयौ च वामाभ्यां, a variant in M, wherein the first term is grammatically incorrect.

(3) रसाङ्गुशां, a reading in M.

(4) K reads भुवनेशान्तिं. भुवनेशिश्च, a variant in M, which ought to be भुवनेशीञ्च. (5) K reads मदनं.

(6) K reads विद्यया, which is incorrect. This charaṇa “विद्या परमदुर्लभा” is the remark made by Śiva to draw special attention of his consort. This विद्या is to be communicated by the guru to his śiṣya (see śloka 82).

(7) धूपदीपैः सुनैवेद्यैः, a variant in K.

(8) K reads शान्तिपाठस्य निर्वोषैः. M reads शास्त्रपाठस्य निर्वोषैः. We have adopted the above reading after collating all the texts. (9) K reads निःखनैः. (10) K reads सर्वविघ्नस्य शान्तये ।

भूतैर्भ्यो यच्चरक्षभ्यो^१ पिशाचेभ्यश्च यत्नतः ॥ ७५ ॥
 अघोरमन्त्रसंयुक्त^२मोक्षारादिनमोऽन्तकम् ।
 सर्व्वकर्माकरं^३ देवि विघ्नोपद्रवनाशनम्^४ ॥ ७६ ॥
 यथाशक्ति जपित्वा तु विद्यामेव रसाङ्गुशीम् ।^५
 कुण्डं विधाय देवेशि योनिचक्रं^६ समेखलम् ॥ ७७ ॥
 तत्राज्यतिलसंयुक्तं ह्योमं कृत्वा क्रमेण तु ।
 कलशं स्थापयेद्देवि पयःपूर्णं फलान्वितम्^७ ॥ ७८ ॥
 पञ्चरत्नसमोपेतं वासोभिः परिवेष्टितम् ।
 तत्राष्टादश^८विद्याभिरभिमन्त्र्य पृथक् पृथक् ॥ ७९ ॥
 गन्धपुष्पादिभिः पूर्णं^९ पल्लवैरुपशोभितम् ।
 अर्घ्यपात्रञ्च^{१०} संपूज्य वह्न्याभ्युक्ष्य साधकम्^{११} ॥ ८० ॥
 शतमष्टोत्तरं चैवमर्घ्यपात्रोदकेन^{१२} तु ।

- (1) Both K and M read यच्चरक्षभ्यः, which is grammatically incorrect, the term being रक्षस् and not रक्ष. (2) M reads संयुक्तां, which is incorrect. (3) सर्व्वकर्माकरं, a variant in M, which is meaningless. (4) K reads विघ्नोपद्रवनाशनम्, which is palpably an error of the scribe. M adds here after the 76th śloka अघोरैर्भ्योऽयं घोर इति मन्त्रं नमोऽन्तकम्, which we have rejected as it is redundant. (5) K reads विद्योपविद्या विद्या तु, which has no clear sense. (6) योनिचक्रं, a variant in K. (7) पयःपूर्णफलान्वितम्, a reading in M. (8) K reads तत्राष्टशत. (9) M reads कौण्ड. (10) K reads वलिपात्रञ्च. (11) Both K and M read वह्न्याभ्युक्ष्य, which is incorrect. M reads साधकः, which is grammatically untenable. (12) चैव मन्त्रपात्रोदकेन, a variant in K.

अनाहते^१ ब्रह्मरन्ध्रे मनः कृत्वा निरामये ।

करन्यासं पुरा^२ कृत्वा अङ्गन्यासमनन्तरम्^३ ।

यथाशक्ति जपेन्नन्तं रसेन्द्रस्य समाहितः ॥ ८३ ॥

चतुष्कोणं पुनः^४ कृत्वा मध्ये षट्कोणमण्डलम्^५ ।

हस्तमात्रं द्विहस्तं वा तण्डुलैर्विमलैर्लिखेत् ॥ ८४ ॥

सुगन्धैर्लेपिते स्थाने^६ पूजयेच्चन्द्रनादिभिः ॥ ८५ ॥

कर्णिकायां^७ न्यसेद्देवि^८ पूर्वोक्तं रसभैरवम् ।

षट्कोणे^९ देवताषट्कं महाकालादि विन्यसेत् ॥ ८६ ॥

महाकालं महाबल^{१०}मघोरं वज्रवीरकम्^{११} ।

न्यसेत् क्रोधञ्च कङ्कालं मालामन्त्रैः समर्चयेत् ॥ ८७ ॥

ॐ क्रीं क्रीं क्षूं क्षूं क्रीं क्रीं क्रीं क्रीः हुं फट्—रसेश्वराय

महाकालभैरवाय रौद्ररूपाय कृष्णपिङ्गललोचनाय । अवतर २

अवतारय २ जल्प २ जल्पय २ शुभाशुभं कथय २ कथापय २

महारक्षां कुरु २ रससिद्धिं देहि ॥ इति मालामन्त्राः ॥^{१२}

(१) अनाहती, a variant in M, which is incorrect. (२) M reads पुनः. (३) The portion commencing from this charaṇa and ending in the third charaṇa of the १४th śloka is not found in K. (४) B

reads पुरा. (५) K and M read मण्डले. (६) B reads सुगन्धि-
लेपितस्थाने. (७) M reads कर्णिकाया, which seems to be an error of
the scribe. (८) न्यसेद्देवं, a reading in K. (९) M reads षट्कोण,
which is inc. (१०) B and K read महाबल ; this reading we have
adopted, though it makes a defective metre ; because we see the same
word occurring afterwards. M reads महाबाल. (११) वज्रवीरकम् is
the variant in M. (१२) B reads ओं क्रीं क्रीं क्षूं क्षूं क्रीं क्रीं क्रीं क्रीः हुं फट् ।

ॐ महाकालभैरवाय हृदयाय नमः । ॐ महाबलभैरवाय
शिरसे स्वाहा । ॐ अघोरभैरवाय शिखायै वीषट् । ॐ वज्र-
वीरभैरवाय कवचाय हुम् । ॐ क्रोधभैरवाय नेत्राय वीषट् ।
ॐ कङ्कालभैरवाय अस्त्राय फट् । सर्वत्र स्वाहान्तम् । एव-
मङ्गन्यासाः ।^१ एवमङ्गुलीन्यासान् कुर्यादादौ । एते षडङ्गे
पूजने च मूलमन्त्राः ॥

एवं न्यासाक्षरैः कूटैः^२ गन्धपुष्पैः समर्चयेत्^३ ।

पूर्णकुम्भं^४ न्यसेन्मध्ये शरावं तण्डुलैः सह ॥ ६८ ॥

तस्योपरि घृतदीपं^५ वर्त्तीं मन्त्रैश्च^६ मन्त्रयेत् ॥ ६९ ॥

समानौ कुमारौ तु कुमारं वा सुशोभनम् ।^७

रसेश्वराय महाकालभैरवाय रौद्ररूपाय कृष्णपिङ्गलोचनाय । कथापय महारक्षां कुरु कुरु
कथापय कुरु रससिद्धिं देहि । M reads ओम् ह्रीम् प्रेम स्त्रीम् स्त्रः क्रीम् क्रीम् क्रीं ह हुम्
फट् । रसेश्वराय महाकालभैरवाय क्रोधरूपाय कृष्णपिङ्गलोचनाय । अवतर अवतर ।
अवतारय अवतारय । जल्प जल्प । जल्पय जल्पय । शुभाशुभं कथय कथय । कथापय
कथापय । महारक्षां कुरु कुरु । कथापय कथापय । मम रससिद्धिं देहि । We have
adopted the fore-mentioned reading after collating the texts.

(1) ओ महाकालभैरवाय is wanting in B. K reads ओ महाकालभैरवाय
ठः ठः स्वाहा अस्त्राय फट् । The portion beginning from हृदयाय नमः and
ending in एवमङ्गन्यासाः is wanting in K. (2) K reads एव न्यासान् करैः
कृत्वा. (3) B reads गन्धपुष्पैश्च पूजयेत्. गन्धैः पुष्पैश्च पूजयेत्, a variant in M.
(4) पूर्वकुम्भं is the reading in K, which is palpably an error of the scribe.
(5) B reads घृतं दिव्यं. M reads स्थितं दीपं. (6) B reads वार्चनस्त्रैश्च.
M reads तत्तन्मन्त्रैश्च. (7) समानौ कुमारौ कुमारं चासुशोभनम्, a variant
in B. समानौ कुमारस्तु कुमारौ वा सुशोभनम्, a variant in M, which is inc.

एकद्वित्रिचतुःपञ्च^१ यथालाभं समानयेत् ।

गन्धपुष्पैर्घूपदीपैः नैवेद्येन च पूजयेत् ॥ १०० ॥

एकैकस्यां^२ न्यसेन्मन्त्रं हृदयाद्याश्च^३ देवताः ॥ १०१ ॥

ततो निरीक्ष्य^४ तद्दीपं^५ सर्व्वीस्तत्र^६ कुमारिकाः^७ ।

पश्यन्ति देवता दीपे कुमारश्च^८ शुभाशुभम् ।

सिद्धिं वा^९प्यथवासिद्धिं कथयन्ति कुमारिकाः^{१०} ॥ १०२ ॥

प्रश्नावतारं ज्ञात्वेति^{११} रसकर्म्मणि सञ्चरेत्^{१२} ॥ १०३ ॥

यः पुरा देवदेवेशि रसेन्द्रे^{१३} भावितात्मवान् ।

सप्तजन्म^{१४} मृतो जातो न त्यजेद्रसभावनम्^{१५} ॥ १०४ ॥

एवं शुभाशुभं ज्ञात्वा देवतानुग्रहान्वितः ।

(1) एकद्वित्रिचतुःपञ्च is the reading in K, which is not correct.

(2) B reads एकैकं स्यात्. M reads एकैकस्य. (3) हृदयादीश्च is the

reading in M. They are mentioned in p. 27. (4) M reads

निरीक्ष्य. B and K read निरीक्ष, which seems to be inc. (5) B reads

तद्दीपं. K reads ते दीपं, which is grammatically untenable. (6) B

reads सर्व्वे ते च. K reads सर्व्वी तत्र, which is a palpable mistake.

(7) B and M read कुमारिकाः. (8) ते कुमारिकाः is the reading in B

and M. (9) B and M read चा. (10) B and M read

कुमारिकाः. (11) प्रश्नावतारान् ज्ञात्वेति is the reading in M, which seems

to be incorrect. (12) B reads सर्व्वकर्म्मणि. M reads रसकर्म्मणि

सञ्चरेत्, which is incorrect. (13) या पुरा देवदेवेशि रसेन्द्रे is the reading

in M, which is incorrect. (14) B and M read वारं. (15) B

reads रसभावनं. रसभावनम् is the variant in M, which has no sense here.

मण्डपे पूर्ववदेवी^१ मर्चयित्वा रसाङ्कुशीम्^२ ॥ १०५ ॥
 आचार्यमपि संपूज्य धूपस्रक्चन्दनादिभिः ।
 अघोरेण बलिं दत्त्वा ततः कर्म समाचरेत् ॥ १०६ ॥
 ओषधौ मण्डपे^३ प्राच्यां रसस्वेदोऽग्निगोचरे^४ ।
 दक्षिणस्यां लोहमारो नैऋत्यां पेषणादिकम्^५ ॥ १०७ ॥
 द्रुतिक्रिया तु^६ वारुण्यां वायव्ये धमनं प्रिये ।
 वर्णोत्कर्षस्तु^७ कौवेर्याम् ऐशान्यां रसवेधनम्^८ ॥ १०८ ॥
 आसनन्तु गुरोर्मध्ये^९ निवेश्य^{१०} सुरनायिके ।
 नियामनादिकं कर्म क्रामणान्तं^{११} वरानने ।
 रसाङ्कुशेन मन्त्रेण कर्त्तव्यं साधकेन तु ॥ १०९ ॥

- (१) B and K read देवि, which is incorrect. (2) B reads रसाङ्कुशा. M reads रसाङ्कुशम्. Both are grammatically erroneous.
 (3) ओषधौ मन्त्रवित्, a variant in K, wherein मन्त्रवित् has no final verb to govern. (4) B reads रसं स्वेदोऽग्निगोचरे. K reads रसे स्वेदोऽग्निगोचरे.
 (5) K reads पेषणं दकं, wherein पेषणं is incorrect. The correct form is पेषणं. [दकं = water.] (6) B reads द्रुतिक्रिया तु, which ought to be spelt द्रुतिक्रिया तु. K reads कर्त्तव्यं कूपीति. M reads द्रुतिक्रिया तु. (7) वर्णोत्कर्षणं, a reading in K.
 (8) ऐशान्यां रसबन्धनम्, a variant in B and M. Cf. रसरत्नसमुच्चय, Chap. VII., śloka 3—5. (9) आसनन्तु गुरोर्मध्ये, a reading in K, which is incorrect. (10) K reads निवेश्य, which is not accurate here.
 (11) कर्त्तव्यं, a reading in M, which seems to be incorrect. But K has a different reading in the 5th. Paṭala, śloka 1, नियामिकादिकं कर्म क्रामणान्तं.

यः पुरा देवदेवेशि वर्णितो^१ रसभैरवः ।
 सद्योजातं तस्य जानु^२ वामदेवन्तु गुह्यकम्^३ ॥ ११० ॥
 अघोरं हृदयं^४ तस्य वक्त्रं तत्पुरुषं स्मृतम्^५ ।
 यावद्^६ भ्रूमध्यमीशानमर्द्धचन्द्रं ललाटकम्^७ ॥ १११ ॥
 बिन्दुर्देवेशि तस्योर्ध्वं बिन्दोरूर्ध्वं स्थितो नदः^८ ।
 ललाटशिरसोर्मध्ये^९ शक्तिस्तत्रैव संस्थिता ॥ ११२ ॥
 व्यापिनो^{१०} ब्रह्मरन्ध्रस्था^{११} तस्योर्ध्वं तूष्मना^{१२} भवेत् ।
 उन्मना उन्मनोभावम्^{१३} उन्मनापदमव्ययम् ॥ ११३ ॥

- (१) M reads वर्णतः, which is incorrect. (2) K reads जानौ. सद्योजातस्तथा जानु, a variant in M, wherein जानु is an error of the scribe.
- (3) K reads गुह्यके. वामदेवैस्तु गुह्यकम्, a reading in M, wherein the first term is erroneous. (4) K and M read अघोरहृदयं, which is not correct. (5) B reads तत्पुरुषः स्मृतः. K reads वत्पुरुषः स्मृतम्.
- (6) B and M read भवेद्, which is not appropriate. (7) K reads ललाटके. M reads अर्द्धचन्द्रललाटकम्. The final verb ध्यायेत्, stated in the śloka 116, is to be understood here (in the ślokas 110-111) by मण्डूक-श्रुति connection. (8) The 112th śloka is not found in B, except the initial and final words, i. e. बिन्दुर्देव and संस्थिता. बिन्दोरूर्ध्वस्थितो नदः, a variant in M, which is incorrect. [Here the correct word is नाद as is stated in the कुञ्जिकातन्त्र, Paṭala I. “आसोद्बिन्दुस्ततो नादो नादाच्छक्तिः समुद्भावा.”]
- (9) ललाटे शिरसो मध्ये, a reading in M. (10) K reads व्यापिनि. M reads व्यापिनी. Both are incorrect. (11) M reads ब्रह्मरन्ध्रस्थां.
- (12) B and K read समना. (13) B and M read उन्मनादुन्मनोभावम्. [उन्मनाः = उन्मनापद.]

तस्योर्द्ध्वं परमं सत्यं^१ व्योमस्थायि परात्परम्^२ ।

शून्यं शून्यं पुनः^३ शून्यं त्रिशून्यञ्च^४ निरामयम् ॥ ११४ ॥

नभश्च गगनं व्योम खमाकाशं^५ च केवलम् ।

निष्कलं निर्मलं नित्यं निस्तरङ्गं निरामयम् ॥ ११५ ॥

निष्प्रपञ्चं^६ निराधारं निर्गुणं गुणगोचरम्^७ ।

एवंरूपं सदा ध्यायेत् स्वदेहे रसभैरवम् ॥ ११६ ॥

यदा च निश्चलं^८ ध्यायेत् यदा च निश्चलं^९ मनः ।

वक्त्रमध्ये तदा^{१०} सूतो बध्यते निश्चलस्तथा^{११} ॥ ११७ ॥

यदा च^{१२} चलति ध्यानं रसो वक्त्रौ न तिष्ठति ॥ ११८ ॥

मण्डलस्य वह्निः^{१३} रात्रौ सुरामव्यामिषादिभिः ।

अर्चयेद्^{१४} यत्तन्मन्त्रान् पिशाचान् राक्षसांस्तथा ॥ ११९ ॥

(1) B reads तस्योर्द्ध्वं. K reads तु पदं शून्यं. M reads तु परं सत्यं.

(2) B has व्योमव्यापि परापरं. व्योमव्यापौञ्च तत्परम्, a variant in M, which is erroneous. (3) K reads परं. (4) B reads त्रिशून्यञ्च. (5) खप्रकारं,

a variant in K. [This repetition expresses the intensity of essence of God, who is compared with nothing but the sky.] (6) K reads निःप्रसङ्गं.

(7) नागमन्त्रगोचरम्, a variant in M, which has no clear meaning. (8) K reads त्वनिश्चलं, which is inc. (9) B reads न चलं. K reads तदा च. M reads यदा वै.

(10) B reads तथा.

(11) M reads तदा, thus creating a tautology. (12) B and K,

read यथा च. M reads यदा स. (13) K reads मण्डलं स. M reads

मण्डपं कारयेत्. (14) The portion beginning from अर्चयेद् and

ending in वटुकेश्वरम् is wanting in M.

क्रियाकरणविघ्नाश्च फलविघ्नाश्च^१ कीटिशः ।

सम्भवन्ति तथा तत्तच्छान्त्यै च^२ वटुकेश्वरम् ।

अर्चानु^३ग्रहषट्कञ्च संपूज्यादौ समाचरेत् ॥ १२० ॥

कम्मान्ते च पुनर्बाल^४मष्टाष्टकमनुग्रहम् ।

संपूज्य विनियुञ्ज्यात्तत्^५ सिद्धद्रव्यन्तु सिद्धिदम् ॥ १२१ ॥

सिद्धस्तु नाशयेद्वादं^६ तद्देशं^७ तु परित्यजेत् ।

अमेन्माधुकरौ^८ भिक्षां सुसिद्धे तु^९ महारसे ॥ १२२ ॥

प्रमादादुत्थितो विघ्नो^{१०} रसबन्धे कृते सति ।

रसशान्तिर्विधातव्या रसक्षोभं न कारयेत् ॥ १२३ ॥

रसं न दर्शयेद्देवि नारीहस्ते^{११} न पातयेत् ।

नार्थै^{१२} गुह्यं न वक्तव्यं द्रव्यं ताभ्यो हि^{१३} गोपयेत् ॥ १२४ ॥

परद्रव्यै^{१४} न कर्त्तव्यं परदारा^{१५} न संस्पृशेत् ।

परान्नं नैव भुञ्जीत परांश्चैव न विश्वसेत् ॥ १२५ ॥^{१६}

- (1) K has विघ्नं तु कुलविघ्नादि. (2) K reads तत्र शान्त्यै, which is senseless and incorrect. (3) K reads यथात्ता. M reads अर्चानु.
 (4) K reads समान्ते च पुनर्बाल. M reads बाला. Both are incorrect.
 (5) K reads विधिवद्देवि. (6) दारं is the reading in M. (7) K reads तं देशं. (8) B reads मधुकरौ. The portion commencing from अमेन्माधुकरौ to the end of the 123d. śloka is wanting in M.
 (9) B reads सुसिद्धे च. (10) B has प्रमादादुत्थिते मीशे. (11) नारीहस्ते is the reading in M. (12) B and M read नार्था. (13) The term द्रव्यं is wanting in B. B and M read तासाञ्च. (14) M reads परद्रव्यं. (15) M reads परदारं, which is grammatically incorrect. (16) The hemistich परान्नं नैव &c. is not found in K.

न देयं दुष्टबुद्धीनां गोष्ठोरूपेण याचके ॥ १२६ ॥^१
 अष्टम्यां पूर्णमास्यां च^२ अमावास्यां^३ युगादिषु ।
 अयने विषुवे^४ चैव चतुर्दश्यां विशेषतः ।
 रसोत्सवं प्रकुर्वीत यथावित्तानुसारतः ॥ १२७ ॥^५
 एवं रसोत्सवं देवि यः कुर्याद्भक्तिसंयुतः ।
 ब्रह्महत्यादिपापानि नश्यन्ति विविधानि च ॥ १२८ ॥
 अनेन विधिना यत्र पूजां कुर्वन्ति साधकाः^६ ।
 न तत्र रोगदौर्गत्यं नेतयः^७ प्रभवन्ति च ॥ १२९ ॥
 एवंविधां^८ रसे पूजां प्रतिष्ठाप्य यथाविधि ।
 यथात्कर्म विधातव्यमात्मनः शुभमिच्छता^९ ॥ १३० ॥
 अन्यथा^{१०} कुरुते यस्तु तस्य सिद्धिर्न जायते ।
 अपायः^{११} पापशंका च बुद्धिभङ्गो हि जायते ॥ १३१ ॥

- (१) K reads गोष्ठीभूय न पाचयेत्. This hemistich is wanting in M.
 (२) K reads पूर्णमायां च, which seems to be an error of the scribe. M reads पूर्णिमायां वा.
 (३) अमावास्यां वा युगादिषु, a variant in K, which destroys the metre.
 (४) M reads विषुवै, which is incorrect.
 (५) After this śloka, there is a hemistich in M, which runs thus :—
 नश्यन्ति पापसङ्गानि महासिद्धिः प्रजायते ॥ Also the following two ślokas (128 and 129) are not found in M.
 (६) K has यस्तु पूर्वं कुर्वीत साधकाः, wherein पूर्वं is incorrect.
 (७) K reads रोगा जायन्ते न पुनः.
 (८) K reads एवंविधे.
 (९) सिद्धिमिच्छता, a variant in M.
 (१०) M reads अन्यथा.
 (११) The portion beginning from अपायः and ending in द्विवे (ślokas 131—132) is wanting in M.

अथज्ञा रोगजातश्च^१ सन्देहश्च^२ पदे पदे ।

आलस्याद्गुरुलोभाच्च^३ परस्य कथनेन च^४ ।

उत्पन्नमपि विज्ञानं हरन्ति कुलकाः प्रिये ॥ १३२ ॥

दौक्षितो रसकर्माणि मन्त्रन्यासविदाचरेत् ।^५

तन्ममाचक्ष देवेशि किमन्यच्छोतुमिच्छसि ॥ १३३ ॥^६

इति श्रीपार्वतीपरमेश्वरसंवादे^७

रसार्णवे रससंहितायां^८

दौक्षाविधानो नाम^९

द्वितीयः पटलः ॥२॥

(1) B and K read रोगजातश्च, which seems to be incorrect.

(2) K reads सन्देहश्च.

(3) K reads लोपश्च.

(4) B has पचस्य

कथनेन वा.

(5) मन्त्रे न्यासं विचारयेत्, a variant in K. दौक्षिते रसकर्माणि

मन्त्राद्यापि समाचरेत्, a variant in M.

(6) This hemistich is not

found in M.

(7) (8) (9) These portions are not found in M.

K reads दौक्षाविधानं नाम.

तृतीयः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।¹

भगवन् देवदेवेश लोकनाथ जगत्पते ।

मन्त्रन्यासं समाचक्ष्व रसकर्म्मोपकारकम् ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।²

पुनरन्यं³ प्रवक्ष्यामि मन्त्रमूर्त्तिं रसाङ्कुशम्⁴ ।

पञ्चमं तु गृहं देवि दुर्लभं देवदानवैः ॥ २ ॥

चत्वारः प्रधानगृहाः हंसगृहं⁵ तु पञ्चमम् ।

यत्र सिद्धिर्मकारादिः⁶ तिष्ठते⁷ पञ्चमे गृहे⁸ ॥ ३ ॥

लिङ्गाश्रयं यथा रूपं⁹ लिङ्गिमाया¹⁰ तु लिङ्गिनी ।

गगनेन¹¹ तु सा ज्ञेया भगरेखा¹² तु पञ्चमे ॥ ४ ॥

(1) M reads देवी. (2) This as well as the above-mentioned

śloka are not found in M. (3) K reads पुनरन्यत्, which is gram-

matically untenable. (4) M reads रसाङ्कुशम्. (5) B reads

चत्वारः प्रधानगृहाः. M reads प्रधानगृहाः अङ्गं सह. Both have no clear sense.

(6) K reads सिद्धिर्मकारादि. M reads सिद्धिर्मकारादि. (7) K reads

तिष्ठति. (8) गृहे is the reading in M. (9) K reads लिङ्गो अश्रयं,

which is evidently an error of the scribe. M reads लिङ्गाश्रयं. We have

adopted the above text after collating all the readings. The portion

commencing from यथा रूपं and ending in the 20th śloka is not found

in B. (10) लिङ्गिमाया, a variant in M, which is properly लिङ्गिमाया.

(11) M reads गगने. (12) भागरेखा, a variant in K.

प्रणवं पूर्वमुच्चार्य वीजं शब्दमनुत्तरम्^१ ।
 क्रींकारश्चैव^२ क्रींकारं हंसबुद्धि^३मनन्तरम् ॥ ५ ॥
 कालपाशं महामन्त्रं गृह्णीयात्साधकेश्वरः^४ ।
 महारम्भे तु तन्मन्त्रं प्रतीहारं रसाङ्कुशोम्^५ ॥ ६ ॥
 लक्ष्मेकं जपेत्तस्य महासिद्धिः प्रवर्त्तते ।^६
 बालवत्सपुरीषं तु^७ ततः केनैव ग्राहयेत्^८ ॥ ७ ॥
 चिताग्नि^९भस्म तेनैव ग्राहयेत् परमेश्वरि ।
 क्षेत्रं तदुत्तमं स्थानं रसेन्द्रस्तत्र तिष्ठति ॥ ८ ॥
 मार्जान्या मार्जयेत्स्थानं कुजिकाख्या तु खेचरी^{१०} ॥
 द्वाविंशदक्षरा^{११} देवि पञ्चनादेषु संस्थिता ॥ ९ ॥
 ततः सिद्धाश्च चत्वारः पुरुषाष्टादश^{१२} स्मृताः ।
 अर्थ^{१३}पञ्चकसंयुक्ता ध्यानं स्यात्^{१४} पञ्चकं पुनः ॥ १० ॥
 योगिनीषट्कसंयुक्तं^{१५} सप्तविंशत्क्रमान्वितम्^{१६} ।

- (१) शिवशब्दमनन्तरम्, a variant in K. (2) क्रींकारः चैव, a variant in K, which is incorrect, as it is connected with उच्चार्य. (3) K reads हंसशब्द. (4) This charaṇa and the next are wanting in K. (5) K reads प्रणहारं रसाङ्कुशं, which is incorrect. (6) This hemistich is wanting in M. (7) K reads क्षीण in lieu of बाल. M reads बालवत्सपुरीषेषु. (8) K reads पुनस्तेनैव कृद्भवेत्, which has no clear sense. M reads गृह्णीयेत्, which is incorrect. (9) K reads चिताग्नि. (10) कुजिकाख्यां तु खेचरीं, a reading in M. (11) M reads द्वाविंशदक्षरां. (Vide Paṭala II, verse 68.) (12) K reads पुरुषाष्टादशः. (13) M reads अर्थ. (14) K reads ध्यानाख्या. (15) योगिनीषट्कसंयुक्ताः, a variant in K. (16) K reads सप्तविंशत्क्रमान्विताः.

एकाशीतिपदैर्युक्तं पञ्चावरणसंयुतम् ॥ ११ ॥
 अनेन क्रमयोगेन मार्जनीं परिपूजयेत्^१ ।
 अनेन मार्जयेत् चेतं रसेन्द्रो यत्र तिष्ठति ॥ १२ ॥
 उपलेपन्तु तत्रैव चण्डघण्टान्तु कारयेत् ।
 पूर्वे गृहे^२ तु सा देवी चण्डघण्टा व्यवस्थिता ॥ १३ ॥
 चण्डभैरविका देवी संस्थिता^३ दक्षिणे गृहे ।
 गोमयं तेन गृह्णीयास्तेपनार्थं वरानने ॥ १४ ॥
 चण्ड^४कापालिनो देवी^५ संस्थिता^६ चोत्तरे गृहे ।
 गृहीत्वा चोदकं तेन^७ लेपयेद्भूमिमण्डलम्^८ ॥ १५ ॥
 सप्तदशाक्षरां कालीं^९ खल्ल^{१०}पाषाणतो न्यसेत् ।
 द्वात्रिंशदक्षरं घोरं मर्दके^{११} तु नियोजयेत् ॥ १६ ॥
 गृह्णीयात् काञ्चिकां देवि कालपाशेन मन्त्रितः ।^{१२}
 एवं सुकर्मसंयोगं कुरुते खेचरोकुलम् ॥ १७ ॥
 अष्टाशीतिसहस्राणि याः स्थिता दिव्यखेचरी^{१३} ।

- (१) M reads तेन पूजयेत्. (२) पूर्वगृहे, a variant in K. (३) K reads सा स्थिता. (४) M reads पञ्च. (५) M reads देव्या, which is incorrect. (६) K reads सा स्थिता. (७) M reads देवि. (८) लेपनभूमिमण्डले, a variant in M. (९) सप्तदशाक्षरी काली, a variant in K. (१०) All the MSS. agree in spelling खल्ल thus—खल्ल. But no lexicon supports the latter spelling. (११) K reads मर्दने. (१२) गृहीत्वा काञ्चिकां देवि कालपाशेन चार्चिताम्, a variant in K. (१३) [इति नाम्ना] is to be understood after दिव्यखेचरी. Both K and M read वा (without विसर्ग), which is incorrect.

ताः सञ्चर्याः किंकरास्तस्य^१ औषधं पेषयन्ति ताः^२ ॥ १८ ॥
 तासां सञ्चरन्तु मन्त्रैकं^३ चतुरक्षरसंयुतम् ।—“सोहं हंसः”^४
 सा विद्या खेचरीणां तु^५ नान्ना^६ तु कुलखेचरो ॥ १९ ॥
 राजिकां सैन्धवं न्यस्य^६ सा विद्या कुलखेचरो ।
 मन्त्रयेत् काञ्चिकां^७ तत्र मन्त्रराजो रसाङ्कुशौ^८ ॥ २० ॥
 अस्त्रविद्यां जपेत्तत्र^९ या ज्ञाता पूर्वभार्गवे^{१०} ।
 गुडैष्टकान्तु सम्मर्द्य^{११} प्रिये तन्मर्दितं^{१२} रसम् ॥ २१ ॥
 का कथा मन्त्रराजस्य^{१३} न वाक्यं त्रिशिरस्य च^{१४} ।
 षडङ्गं योजयेत् तं^{१५} तु त्वरितं^{१६} धारयेत् ततः ॥ २२ ॥
 डामराख्यं महामन्त्रं धमनीषु^{१७} नियोजयेत् ।

- (1) खेचरास्तस्य is the reading in M. [Here किंकराः = female servants.];
 (2) K reads पेषयन्ततः. (3) तासाञ्चः सञ्चरन्मन्त्रैकं, a reading in K.
 (4) K reads खेचरो नाम. (5) M reads नान्ना, which is an error
 of the scribe. (6) राजिका सैन्धवं न्यस्य, a variant in M, which
 seems to be erroneous. (7) M reads काञ्चिकं. (8) B
 reads रसाङ्कुशः. K reads रसाङ्कुशौ. (9) B has अस्तु विद्या जपे तत्र.
 (10) K has यो ज्ञाता पूर्वभार्गवेत्. M has या ज्ञाता पूर्वभार्गवेत्. (11) B
 reads गुडैष्टकं. K reads गुडैष्टकं तु संसर्द्यं, wherein the last term seems to be
 an error. (12) B reads तं मर्दितं. (13) B reads कालपाशं
 मन्त्रराजस्य, which mars the metre. (14) B reads न वाक् त्रिशिरस्य च.
 K reads तत्त्वात्मत्रिशिरस्य च. (15) K reads तत्. M reads ते, which
 is incorrect. (16) B and K read त्वरितां, which is a palpable
 mistake. (17) B reads महातन्त्रं डामरीषु. M reads भूपुरेषु, which
 has no clear sense.

चिन्तामणिमहाविद्यां कवचेषु नियोजयेत् ॥ २३ ॥
 चण्डिकाया महामन्त्रं तं तु पात्रे नियोजयेत् ।^१
 नवविद्यां^२ बरारोहे विन्यसेत्तुषगोमये ॥ २४ ॥
 त्रिपुराभैरवीं देवीं^३ राजिकाकाङ्क्षिके^४ न्यसेत् ।
 गुडस्य कालरात्रिस्तु न्यस्तव्या वीरवन्दिते^५ ॥ २५ ॥
 त्रिकूटाक्षं त्रिनेत्रं तु^६ अमलस्य तु विन्यसेत्^७ ।
 उदके विन्यसेद्देवि चतुरशीति^८चण्डिकाः ॥ २६ ॥
 क्षेत्रपालमधोरास्त्रं^९ न्यस्तव्यं कोष्ठके प्रिये^{१०} ।
 महापाशुपतास्त्रन्तु मूषायां च नियोजयेत्^{११} ॥ २७ ॥
 एतन्मन्त्रगणं^{१२} देवि रसस्थाने नियोजयेत् ।

- (1) The portion commencing from चिन्तामणिमहाविद्यां and ending in पात्रे नियोजयेत् is not found in M. (2) K reads नवचिचां.
 (3) B reads त्रिपुराभैरवि देवि. M reads त्रिपुराभैरवी देवि. Both seem to be incorrect. (4) M reads राजिकां काङ्क्षिके. (5) गुलस्य कालरात्रिस्तु व्यस्तव्या वीरवर्जिता, a variant in M, which is inc. (6) K reads त्रिकूटाक्षत्रिनेत्रं च. M reads त्रिचण्डाखात्रिकीर्णैस्तु. (7) K reads अमले च दृष्टे न्यसेत्. M reads erroneously अमलस्यस्तु विन्यसेत्. [गुडस्य=गुडे, अमलस्य=अमले; षष्ठी सर्व्वेषु युज्यते ।]
 (8) All the MSS. read चतुराशीति, which is grammatically incorrect. (9) क्षेत्रपालमधोरास्त्रं, a variant in M.
 (10) K reads प्रिये. All the MSS. read कोष्ठके, which is incorrect.
 (11) महापाशुपतं या तु मूषायां तन्नियोजयेत्, a variant in M, which is inc. K reads मूखायां, wherein ख is written in the place of ष, which is pronounced by the up-countrymen as ख. (12) This hemistich is wanting in B. K reads एतन्मन्त्रगणं, which is incorrect.

तदा तु सिद्धयते^१ तस्य साधकस्य फलं^२ प्रिये ॥ २८ ॥

रसाङ्कुशं महामन्त्रं जपेत्तु हृदयान्तरे^३ ।

अन्ये ये^४ योगिनीमन्त्राः सर्वाङ्गारीश्च जापयेत्^५ ॥ २९ ॥

अप्रकाशन्तु^६ तेनैव मन्त्रराजं रसाङ्कुशम् ।

अप्रकाशञ्च^७ नारीणां रक्षयेत्प्रणवं तथा^८ ।

महासमयविभ्रंशं^९ नारीणां हृदयं यथा^{१०} ॥ ३० ॥

कुजिकाद्यास्तु ये मन्त्रा मया^{११} ते संप्रकाशिताः ।

त्रैलोक्यं क्षोभितास्ते तु^{१२} न मन्यन्ते मम प्रिये ॥ ३१ ॥^{१३}

रसाङ्कुशेन ज्ञानेन^{१४} त्रैलोक्यं वश्यतां^{१५} व्रजेत् ॥ ३२ ॥

- (१) B reads भिद्यते, which is incorrect. (2) B reads परं. M reads रसं. (3) B reads जपेत्तु हृदयान्तरे. M reads हृदयास्तुजे. All the texts read जपेत्तु, which is grammatically incorrect, as the term मन्त्र is not neuter. (4) B and M read च. (5) B has सर्वाङ्गारी च. सर्वदाय्य जायते, a variant in K, which has no clear meaning. (6) K reads अप्रकाशन्तु. M reads संप्रकाशन्तु, which is incorrect. (7) K reads अप्रकाशन्तु. (8) B reads प्राणवद्वयथा. K reads प्राणवच्च तां, wherein तां is incorrect. (9) महासमयविभ्रंशं is the reading in K, which seems to be defective. (10) हृदयतया is the variant in K, which is incorrect. This hemistich is wanting in M. (11) B reads मन्त्रा ये त्वया, wherein the last term is incorrect. (12) K reads तैस्तु, which seems to be incorrect. (13) The portion beginning from कुजिकाद्यास्तु and ending in प्रिये is not found in M. (14) K reads ज्ञानेन. (15) K reads वश्यतां.

मन्त्रन्यासमिति^१ ज्ञात्वा यन्त्रमूषाग्नि^२मानवित् ।

कुर्व्वाणो रसकर्माणि सिद्धिं प्राप्नोति साधकः ॥ ३३ ॥

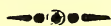
इति श्रीपार्व्वत्तोपरमेश्वरसंवादे

रसार्णवे रससंहितायां

मन्त्रन्यासो नाम^३

तृतीयः पटलः ॥ ३॥

चतुर्थः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।^१

यन्त्रमूषाग्निमानानि न ज्ञात्वा मन्त्रवेद्यपि ।

किं करोति^२ महादेव तानि मे वक्तुमर्हसि ॥ १ ॥

- (1) मन्त्रन्यासमिति, a variant in K. (2) K reads मूषाग्नि. (See the remark in p. 39.) (3) M reads रसार्णवे मन्त्रन्यासनाम तृतीयः पटलः.

- (1) K has the following śloka, which being absurd, we have not adopted :—रसोपरसलोहानि बलयन्त्रमूषाग्निना । मानितो ज्ञानतो मन्त्रसंज्ञास्तु मन्त्र-वेद्यपि ॥ The portion commencing from the opening श्रीदेव्युवाच &c. up to श्रीभैरव उवाच (next page) is not found in M except the word भैरवः.
(2) K reads किं करोमि, which is inaccurate.

श्रीभैरव उवाच ।

रसोपरसलोहानि वसनं^१ काञ्चिकम्^२ विडम् ।

धमनी-लोहयन्त्राणि^३ खल्ल^४पाषाणमर्दकम् ॥ २ ॥

कोष्ठिका^५ वक्रनालं च^६ गोमयं सारमिन्धनम् ।

सृन्मयानि च यन्त्राणि सुषलोत्खलानि च ॥ ३ ॥

संडसी-पट्टसंदंशं^७ सृत्पात्रायःकटोरकम्^८ ।

प्रतिमानानि च तुला-च्छेदनानि कषोपलम्^९ ॥ ४ ॥

वंशनाली-लोहनाली^{१०}-मूषाङ्गारां^{११}स्थीषधीः ।

स्नेहाम्ललवणचारविषाण्युपविषाणि च ॥ ५ ॥

एवं संगृह्य^{१२} सम्भारं कर्मयोगं समाचरेत् ॥ ६ ॥

द्रवद्रव्येण भाण्डस्य पूरितार्द्धीदरस्य^{१३} च ।

-
- (1) B and M read वासना. (2) B reads किञ्चिका. M reads काञ्चिकं. (3) K reads लोहपत्राणि. (4) All the texts read खल्ल, which is not supported by any lexicon. (5) B and K read कोष्ठिका, which is not correct. (6) M reads चक्रनालच्च, which seems to be incorrect. (7) K reads पाट्टसंदंशं. M reads मण्डवीपट्ट-सन्दंशं. (8) K reads करोटकम्. M reads कसोरकम्. Both are inc. (9) शोदिनीनि, a reading in M, which has no meaning. K reads कषोत्पलम्, which is not correct. (10) K reads वंसनालि लोहनालि, which is incorrect. (11) M reads मूषायाग. K reads मुखमागां, which has no clear sense. (12) M reads संग्राह्य. (13) K reads द्रवद्रव्येण भाण्डं च पूरितमर्धरसेन, which seems to be an error. We have adopted the reading in B and M, which agrees with that in रसरत्न-समुच्चय, Chap. IX. v. 3.

मुखे तिर्यक्कृते^१ भाण्डे रसं सूत्रेण लम्बितम् ।

तं^२ स्वेदयेत् तल^३गतं दोलायन्मिति स्मृतम् ॥ ७ ॥

लोहमूषाद्वयं कृत्वा द्वादशाङ्गुलमानतः ।^४

ईषच्छिद्रान्वितामेकां तत्र^५ गन्धकसंयुताम्^६ ॥ ८ ॥

मूषायां रसयुक्तायाम् अन्यस्यां तां प्रविशयेत् ।

तोयं स्यात् सूतकस्याधः^७ ऊर्ध्वाधो वज्जिदोपनम्^८ ॥ ९ ॥

रसोनकरसं भद्रे यत्नतो^९ वस्त्रगालितम् ।

दापयेत्प्रचुरं यत्नात् आप्लाव्य^{१०} रसगन्धकौ^{११} ॥ १० ॥

स्थालिकायां निधायोर्ध्वं^{१२} स्थालीमन्यां दृढां कुरु^{१३} ।

सन्धिं^{१४} विलेपयेद्यत्नात् सृदा वस्त्रेण चैव हि^{१५} ॥ ११ ॥

- (1) K reads मुखतिर्यक्कृते. (2) K reads तत्. (3) K reads तत्र. M reads तैल. For the definition of दोलायन्, vide रसरत्नसमुच्चय Chap. IX. vs. 3-4. (4) This śloka and the following six ślokas are nearly the same as in रस.स. in Chap. IX. vs. 15-21. (5) K reads ईषच्छिद्रां छिद्रमितमेकां. (6) M reads गन्धकसंयुतम्, which is grammatically inc. (7) B reads सूतकस्याधे. (8) Both K and M read दीपकम्. We have adopted the reading in B and रस.स. (9) M reads यत्नतः, which is evidently an error of the scribe. (10) B reads आप्लाव्या, which is incorrect. K reads आप्लुतौ. (11) M reads रसगन्धकौ, which seems to be incorrect. (12) B reads विधायोर्ध्वा. K reads विधायोर्ध्वं. विधायोर्ध्वं is the reading in रस.स. We have adopted the reading in M. (13) स्थालीमन्यां दृढां कुरु, a variant in K. (14) K reads साई, which seems to be incorrect. (15) M reads वेष्टयेत्.

स्थाल्यन्तरे कपोताख्यं पुटं कर्षाग्निना^१ सदा ।

यन्त्रस्याधः करौषाग्निं^२ दद्यात्तौत्राग्निमेव वा ॥ १२ ॥

एवन्तु त्रिदिनं^३ कुर्यात् ततो यन्त्रं विमोचयेत्^४ ।

तप्तोदके तप्तचुल्लां^५ न कुर्याच्छीतले क्रियाम्^६ ॥ १३ ॥

न तत्र क्षोयते^७ सूतो न च गच्छति कुत्रचित् ।

अनेन क्रमयोगेन^८ कुर्याद्भस्वकजारणम्^९ ॥ १४ ॥

ऊर्ध्वं वङ्गिरधश्चापो मध्ये तु^{१०} रससङ्ग्रहः ।

सूषायन्त्रमिदं देवि^{११} जारयेद्भगनादिकम्^{१२} ॥ १५ ॥

- (१) M reads पुटकर्षाग्निना, which is incorrect. (2) B reads करिषाग्नि, which is not correct. (3) B, K and M read त्रिविधं, the sense whereof is not clear. We have adopted the reading in रसरत्न-समुच्चय. (4) तप्ततोये विमर्दयेत्, a variant in K. We have adopted the reading in B, M and रस.स. (5) तप्तोदके तदा चुल्लां, a variant in K. M reads तप्तोदकेन तत्पत्न्या, which seems to be an error. We have adopted the reading in B and रस.स. (6) B reads न कुर्याच्छीतलक्रियां. K reads न कुर्यान्निलतां क्रियाम्, which is evidently a mistake. न कुर्याच्छीतलक्रियाः, a reading in M. We have adopted the reading in रस.स. (7) K reads जायते. M reads क्षयते. We have taken the reading in B and रस.स. (8) अनेन च क्रमेणैव, a variant in रस.स. (9) M reads गन्धकजारणम्. (10) M reads च. (11) तुषायन्त्रमिदं देवि, a variant in M, which seems to be an error. K reads सूषायन्त्र, which ought to be सूषायन्त्र. सोमनालमिदं प्रोक्तं, or सोमानलमिदं प्रोक्तं, a reading in रस.स. Most probably सोमानलयन्त्र is the modern name of सूषायन्त्र. (12) सारयेद्भगनादिकं, a variant in B. जार्यते गन्धकादिकं, a variant in K. सारयेद्भगनादिकं, a reading in M, which destroys the metre.

गर्भयन्त्रं प्रवक्ष्यामि पिष्टिकाभस्मकारणम्^१ ।

चतुरङ्गुलदीर्घां तु^२ मूषिकां मृन्मयीं दृढाम् ॥ १६ ॥

त्यङ्गुलां मध्यविस्तारे^३ वर्त्तुलं कारयेन्मुखम् ।

लोहस्य^४ विंशतिर्भागा एको भागस्तु गुग्गुलोः^५ ॥ १७ ॥

सुश्लक्ष्णं पेषयित्वा तु तोयं दद्यात्^६ पुनः पुनः ।

मूषालेपं ततः कुर्यात्^७ तले पिष्टीं च निक्षिपेत्^८ ॥ १८ ॥

तुषकर्षाग्निना भूमौ^९ मृदुस्वेदन्तु कारयेत्^{१०} ।

अहोरात्रं त्रिरात्रं वा रसेन्द्रो भस्मतां व्रजेत् ॥ १९ ॥

- (1) B reads भस्मकारकं. K reads पिष्टिकायन्त्रकारकम्. We have adopted the reading in रसरत्नसमुच्चय. For पिष्टिका, see रस.स. Chap. VIII. śloka 7—8 ; and for गर्भयन्त्रं vide do. Chap. IX. vs. 28—31. This hemistich is wanting in M. (2) K reads चतुरङ्गुलदीर्घं च, which is incorrect. दीर्घान्तु मूषीका, a variant in M. (3) B reads अङ्गुलं मध्यविस्तारे. K reads अङ्गुलं मध्यविस्तारं. त्यङ्गुलीन्मितविस्तरां is the reading in रसरत्नसमुच्चय, wherein the last term seems to be incorrect, as the term विस्तर is invariably used to express a collection of words and not the breadth. Vide Pāṇini 3. 3. 33. (4) B and K read लोहस्य. M reads लौहस्य. We have adopted the reading in रस.स. (5) B reads एकभागस्तु गुग्गुलुः. M reads एको भागस्तु गुग्गुलुः. (6) B and M read दत्त्वा. दद्याद्द्वारंवारं is the reading in रस.स. (7) K reads मुखालेपं. दृढं कृत्वा is the reading in रस.स. (8) K reads तिलपिष्टं सुनिक्षिपेत्. तैलपिष्टं च निक्षिपेत्, a variant in M. रस.स. has लवणाईमृदस्त्रभिः. (9) B has भूयो instead of भूमौ. K has कुर्यात्तुषाग्निं भूमौ च. कर्षेत्तुषाग्निना, भूमौ, a variant in रस.स. (10) रस.स. reads स्वेदयेन्मृदु मानवित्.

जारणे मारणे^१ चैव रसराजस्य रञ्जने ।

यन्त्रमेकं^२ परं मर्मं यन्त्रौषध्यो महाबलम्^३ ॥ २० ॥

औषधीरहितश्चायं हठाद्^४यन्त्रेण बध्यते ।

सर्वत्र सूतको याति^५ मुक्ता भूधरलक्षणम् ॥ २१ ॥

देवताभिः समाकृष्टो लोष्टस्थोऽपि^६ हि गच्छति ।

तस्माद्यन्त्रबलं चैकं न विलङ्घ्यं^७ विजानता ॥ २२ ॥

मन्त्रौषधिसमायोगात् सुसिद्धं कुरुते ह्ययम्^८ ।

मन्त्रोऽघोरोऽत्र जप्तव्यो^९ जपान्ते^{१०} पूजयेद्भसम्^{११} ॥ २३ ॥

एकान्ते तु क्रिया कार्या दृष्टान्यैर्विफला^{१२} भवेत् ॥ २४ ॥

गन्धकस्य क्षयो नास्ति^{१३} न रसस्य क्षयो भवेत् ।

(१) B reads जारणमारणे. K reads मारणे.

(२) K reads यन्त्रमेकं

परं कर्म. M reads यन्त्रौषधं परं कर्म.

(३) K reads यन्त्रौषध्या महाबला.

M reads यन्त्रौषध्या महारसम्. Both are partly correct.

(४) M reads

हिकाद्, which is incorrect and absurd. (५) सूतका याति, a variant in M.

(६) B has a defective hemistich समाकृष्टोऽपि हि न गच्छति. तथा पीतोऽपि, a variant in M. (७) B has मविलङ्घ्यं. M reads नाविलङ्घ्यं, which seems to be inaccurate.

(८) B and M read जवात्. In this reading the sentence becomes incomplete. (९) K reads मन्त्रोऽघोरोऽत्र यष्टव्यो.

M reads मन्त्रोऽघोरोऽत्र जप्तव्यो. Both the readings are not free from slight errors. (१०) K reads यन्त्रान्ते. M reads यन्त्रान्ते. Both are inc.

(११) K reads पुरयेद्भसम्. (१२) दृष्टेऽन्यैर्विफलं, a variant in M, which is incorrect. (१३) गुरुकार्यक्षयो नास्तीत्, a reading in M, which has no sense at all.

क्षयो यन्त्रस्य विज्ञेयः^१ यन्त्रे विक्रियते क्रिया^२ ।

अलाभे कान्तलोहस्य यन्त्रं लोहेन कारयेत् ॥ २५ ॥

वह्निलक्ष्य^३मविज्ञाय रसस्यार्द्धक्षयो^४ भवेत् ।

यन्त्रक्षयविधिज्ञस्य चतुर्थांशक्षयो^५ भवेत् ॥ २६ ॥^६

हिमासेन द्वितीयांशं तृतीयांशं त्रिभिर्भवेत् ।

महाग्निं सहते ह्येष सारितो यत्र^७ तिष्ठति ॥ २७ ॥

खपरं सिकतापूर्णं^८ कृत्वा तस्योपरि न्यसेत् ।

अपरं खपरं^९ तत्र शनैर्मृद्वग्निना^{१०} पचेत् ॥ २८ ॥

पञ्चद्वारैस्तथा सूत्रै^{११}लवणैश्च^{१२} विडन्ततः^{१३} ।

हंसपाकः स विज्ञातो^{१४} यन्त्रतत्त्वार्थकोविदैः^{१५} ॥ २९ ॥

- (1) K reads विज्ञाय. B and M read यन्त्रमविज्ञाय. (2) M reads क्रियाः, which is incorrect. (3) K reads वह्नेर्लक्ष्य. M reads वह्निलक्ष्य. (4) रसस्याधक्षयो, a variant in M, which seems to be an error of the scribe. (5) यन्त्रक्षयविधिज्ञस्य चतुर्थांशक्षयो, a variant in M, which is inc. (6) This hemistich is not found in K. (7) K reads स्वेदात् instead of ह्येष. B reads सरिणावर्त्य. M reads स्सरिदावर्त्य. Both the readings are unintelligible. (8) B reads कपूरं, which is inc. कर्परं सिकतापूर्णं, a variant in M. (9) तत्परं कर्परं, a reading in M. (10) K reads शनैः मृद्वग्निना, which is a palpable mistake of the scribe. (11) B reads पञ्चद्वारैस्तथा मंत्रैः. M reads पञ्चद्वारैः, which is senseless. (12) लवणैश्च is the reading in रसरत्नसमुच्चय. (13) K reads विडैस्ततः. (14) स विख्यातो, a variant in B. हंसपादः सुविख्यातो, a variant in M. हंसपाकं समाख्यातं, a variant in रस.स. (15) M reads यन्त्रं तत्त्वार्थकोविदैः. We see यन्त्रं तद्वार्तिकोत्तमैः in रस.स.

कृष्णा रक्ता च पीता^१ च शुक्लवर्णा^२ च मृत्तिका ।
 आद्या श्रेष्ठा कनिष्ठान्या^३ मध्यमा मध्यमा मता ॥ ३० ॥
 दग्धधान्यतुषोपेता मृत्तिका कोष्ठिकाविधौ^४ ।
 वक्रनालकृता^५ वापि शस्यते सुरसुन्दरि ॥ ३१ ॥
 गारा^६ दग्धा तुषा दग्धा दग्धा वल्लीकमृत्तिका ।
 अजाश्चानां मलं^७ दग्धं यावत्तत् कृष्णतां गतम्^८ ॥ ३२ ॥
 वासकस्य च पत्राणि वल्लीकस्य मृदा सह ।
 पेषयेद्वह्नितीयेन यावत्तत् श्लक्ष्णतां गतम् ॥ ३३ ॥^९
 मर्दयेत्तेन बध्नीयात् वक्रनालञ्च कोष्ठिकाम्^{१०} ॥ ३४ ॥
 गारा दग्धा तुषा दग्धा दग्धा वल्लीकमृत्तिका ।
 चीरमङ्गारकः किट्टं वज्रेणापि न भिद्यते ॥ ३५ ॥^{११}
 दग्धाङ्गारस्य षड्भागा भागैका^{१२} कृष्णमृत्तिका ।
 चीरमङ्गारकः किट्टं वज्रमूषा^{१३} प्रकीर्त्तिता ॥ ३६ ॥

- (1) M reads सौता. (2) M reads शुक्लकृष्णा. (3) कनिष्ठा
 च, a variant in K. (4) B reads कोष्ठकाय वै. K reads कोष्ठकार्यं वै,
 which is inc. The correct reading appears to be कोष्ठकाय वै. (5) B
 and M read वङ्गनालकृता. (6) M reads गौरा. [गार or गारा = black
 earth mixed with kankar or nodular stones.] (7) K reads अजा-
 श्चातां मलं. M reads अजाश्चानमलं. Both are inc. (8) दग्धा मृत् कृष्णतां
 गता, a variant in K. (9) अनेन वज्रतां गतं, a variant in K. This
 śloka (33) is not found in M. (10) B reads मर्दयेते तेनौषधौ या, which
 is not intelligible. M reads कोष्ठिकम्. (11) This śloka is wanting
 in M. (12) M reads भागैकं, which is not correct. (13) Accord-
 ing to रसरत्नसमुच्चय this appears to be गारमूषा (Chap. X. v. 13).

तुषं वस्त्रसमं दग्धं^१ मृत्तिका चतुरंशिका^२ ।
 कूपी^३पाषाणसंयुक्ता वरमूषा^४ प्रकीर्त्तिता ॥ ३७ ॥
 प्रकाश चाश्वमूषा च मूषा तु द्विविधा स्मृता^५ ॥ ३८ ॥
 प्रकाशमूषा देवेशि शरावाकारसंयुता ।
 द्रव्यनिर्वाहणे सा च वादिकैः^६ सुप्रशस्यते ॥ ३९ ॥
 अश्वमूषा तु कर्त्तव्या गोस्तनाकारसन्निभा ।
 पिधानकसमायुक्ता किञ्चिदुन्नतमस्तका^७ ॥ ४० ॥
 पत्रलेपे तथा रङ्गे^८ दन्धमेलापके तथा ।
 सैव च्छिद्रान्विता^९ मन्दा गम्भीरा सारणोचिता ॥ ४१ ॥
 तिलभस्म द्विरंशं तु^{१०} दृष्टकांश^{११}समन्वितम् ।

- (१) तुषं दग्धसमं दग्धं, a variant in K, which is a senseless tautology.
 (२) B reads चतुरंशका. (३) K reads कूप्ये. M reads कूपी. (४) B, K and M read वज्रमूषा. According to रसरत्नसमुच्चय this appears to be वरमूषा (Chap. X. v. १५.) Hence we have adopted the reading in रस.स. in order to avoid tautology. (५) प्रकृतिर्द्विविधा स्मृता, a variant in K. (६) K reads वैदिकैः. M reads सा चावैदिकैः. (७) किञ्चिदुन्नतमस्तका, a variant in K. किञ्चिदुन्नतमस्तका, a variant in M. Both are incorrect. [उन्नत should be उत्तान, and उन्नित should be उन्नित] This मूषा is called in रस.स. as गोस्तनी. (Vide Chap. X. v. २५.) (८) B reads तत्र लेपे. K reads भागे in place of रङ्गे. (९) M reads च्छिद्रान्वितान्विता, which is a mistake of the scribe. (१०) M reads द्विरंशस्तु, which is not correct. (११) B reads रप्रकाश. K reads दृष्टकांश. Both appear to be incorrect.

भस्मसूषा तु विज्ञेया तारसंशोधने हिता¹ ॥ ४२ ॥
 मोक्ष² चारस्य भागौ द्वौ इष्टकांशसमन्वितौ³ ।
 सृङ्गागास्तारशुद्धार्थमुत्तमा⁴ वरवर्णिनि⁵ ॥ ४३ ॥
 रक्तवर्गेण सन्मिश्रा रक्तवर्गपरिष्कृता⁶ ।
 रक्तवर्गकृतालेपा⁷ सर्वशुद्धिषु शोभना⁸ ॥ ४४ ॥
 शुक्लवर्गेण सन्मिश्रा⁹ शुक्लवर्गपरिष्कृता ।
 शुक्लवर्गकृतालेपा शुक्लशुद्धिषु शोभना¹⁰ ॥ ४५ ॥
 विडवर्गेण¹¹ सन्मिश्रा धृतिमिच्छति जारणे¹² ।

- (1) तस्मान्मूषा तु विज्ञेया तारसंशोधने हिता, a variant in B. तारके शोधने हिता, a variant in K. तारसंशोधने पिता, a variant in M. All appear to be the error of the scribe. We do not find any mention of this मूषा (भस्मसूषा) in रस.स. (2) M reads मोक्ष. (3) इष्टकां च समन्वितं, a variant in B, which is incorrect. इष्टकांशसमन्वितं, a variant in M. (4) B and K read सुत्तमं, which is not grammatically correct. (5) वरवर्णिनि is the reading in K, which is not accurate. (6) K reads रक्तवर्णपरिष्कृता, which is incorrect. (7) रक्तवर्गकृतालेपा, a variant in K, which is an error of the scribe. (8) This charaṇa and the next three charaṇas are wanting in M. (9) K reads मिश्रा या. (10) सर्वशुद्धिषु शोभना, a reading in K. शुक्लशुद्धिषु शोभना, a reading in M. [For रक्तवर्ग and शुक्लवर्ग see the next Paṭala, v.39 and v.40 respectively.] (11) K reads विडवर्गेण. M reads षड्वर्गेण च. (12) धृतिमिच्छति कारणे, a variant in M, which is meaningless. K reads कृतिमिच्छति जारणे, which has no clear meaning. We have adopted the above reading, after collating all the texts.

निर्वाहणं प्रकुर्वीत^१ रक्तवर्णप्रलिप्तया^२ ॥ ४६ ॥

विषटङ्गणगुञ्जाभिः मूषालेपन्तु^३ कारयेत् ।

प्रकाशायां प्रकुर्वीत यदि वाङ्गारलेपनम्^४ ॥ ४७ ॥

तस्यां विन्यस्य मूषायां द्रव्यमावर्त्तयेद्बुधः ।

लेपो वर्णपुटं देवि रक्तमृत्सिन्धुभूखणैः^५ ॥ ४८ ॥

आवर्त्तमाने कनके प्रोता तारे^६ सिता प्रभा^७ ।

शुक्ले^८ नीलनिभा तीक्ष्णे कृष्णवर्णा सुरेश्वरि ॥ ४९ ॥

वङ्गे ज्वाला कपोताभा^९ नागे मलिनधूमका^{१०} ।

शैले तु धूसरा देवि आयसे कपिलप्रभा ॥ ५० ॥

अयस्कान्ते धूम्रवर्णा^{११} सस्यके^{१२} लोहिता भवेत् ।

वज्रे नानाविधा^{१३} ज्वाला खसत्वे^{१४} पाण्डुरप्रभा ॥ ५१ ॥

- (1) B and M read प्रकुर्वन्ति. (2) B reads रक्तवर्णप्रलिप्तया. [सूत्रया is to be understood after this charaṇa.] (3) K reads मूषालेपन्तु, wherein मूखा = मूषा. (4) K reads वाङ्गारलेपयेत्, which is gram. inc. M reads वाङ्गुलिपनम्, which is not accurate here. (5) रक्तमृत्सिन्धुभूखणैः, a variant in K, which appears to be incorrect. M reads रक्तमृत्सितभूखणैः. (6) B reads तारः. K reads पित्तगारे, which is evidently a mistake. (7) K reads सिता शुभा. M reads सितप्रभा. (8) K reads शुक्ले, which is inc. (9) कपोता च, a reading in B and K. (10) B and K read मलिनधूमका. (11) K reads धूम्रवर्णा. (12) K reads सस्यके, which is incorrect. (13) K reads नागाभिधा. [According to Varāha and Garuḍa a diamond may be रक्तं पीतं सितं शैरीषं and आताम्रं. Hence it emanates different kinds of flames.] (14) K reads सस्यत्वे, which seems to be incorrect. [ख = अस.].

न विस्फुलिङ्गो^१ न च बुद्बुदश्च^२

यदा न रेखापटलं^३ न शब्दः^४ ।

मूषागतं रत्नसमं स्थिरञ्च^५

तदा विशुद्धं प्रवदन्ति लोहम् ॥ ५२ ॥

प्रतीकापः पुरा योज्यो^६ निषेक^७ स्तदनन्तरम् ।

छादनं तु प्रतीकापः^८ निषेकं मज्जनं^९ विदुः ।

अभिषेकं^{१०} तदिच्छन्ति स्नपनं क्रियते तु यत्^{११} ॥ ५३ ॥

वापो निषेकः स्नपनं^{१२} द्रुते^{१३} निर्मलतां गते ।

उष्णेनैव हि वाञ्छन्ति शीतलं^{१४} न च वाञ्छति ॥ ५४ ॥

शुक्लदीप्तिः सशब्दश्च^{१५} यदा वैश्वानरो भवेत् ।

- (1) K reads विस्फुलिङ्गा. (2) B reads बुद्बुदाश्च. K reads बुद्बुदाश्च, which is incorrect. (3) नरेः खापटलं, a variant in M, which is senseless. (4) न शब्दम् is the reading in M, which is grammatically incorrect. (5) M reads मूषासमा, which is meaningless. B reads स्थितं च. (6) K reads यो हि. M reads प्रतिवापं पुरा योज्यो, which is gram. inc. (7) K reads निषेकैः. M reads निषेकाः. (8) छादनम्, प्रतिवापि, a variant in K, wherein the latter term is inc. (9) M reads मज्जनं. (10) K reads अभिषेकं, which is gram. inc. (11) K reads यः, which is gram. incorrect. स्नपितं क्रियते तु यत्, a variant in M. (12) वापि निषेकः स्नपनः, a variant in K, which is erroneous. (13) K has द्रुति. M has only the letter ते. Both are absurd. (14) M reads शीतलं. (15) B reads शुक्लदीप्तिश्चशब्दः स्याद्. शुक्लदीप्तिः सशब्दः स्यात् तदा, a variant in K, which seems to be inaccurate.

लोहावर्तः स विज्ञेयः सत्त्वं पतति निर्मलम् ॥ ५५ ॥¹

षोडशाङ्गुलविस्तोर्णं हस्तमात्रायतं शुभम्² ।

धातुसत्त्वनिपातार्थं³ कोष्ठकं⁴ बरवर्णिनि ॥ ५६ ॥

वंश⁵खादिरमाधूक⁶-बदरोदारुसम्भवैः⁷ ।

परिपूर्णं दृढाङ्गारैः धमेदातेन कोष्ठकम्⁸ ।

(1) To illustrate the above technical terms, we quote here the verses from रसरत्नसमुच्चय (Chap. VIII. vs. 49—52) :—

द्रुते द्रव्यान्तरचेपो लोहाद्ये क्रियते हि यः ।

स आवापः प्रतीवापस्तदेवाच्छादनं मतम् ॥ ४९ ॥

द्रुते वक्रिष्यते लोहे विरम्याष्टनिमेषकम् ।

सलिलस्य परिचेपः सोऽभिषेकः इति स्मृतः ॥ ५० ॥

अप्रस्थाप्सु विनिचेपो निवापः क्षपणञ्च तत् ।

प्रतीवापादिकं कार्यं द्रुते लोहे सुनिर्मले ॥ ५१ ॥

यदा हुताशो दीप्ताग्निः शुक्लोत्थानसमन्वितः ।

शुद्धावर्तस्तदा ज्ञेयः स कालः सत्त्वनिर्गमे ॥ ५२ ॥

(2) B, K and M read शुभम् ; but we see समम् in रस.स. and in अत्रि.

(3) तनुसत्त्वनिपातार्थं, a variant in M, which is not correct. (4) B,

K and M read कोष्ठकं, which is not correct. It is called कोष्ठिकायन्त्र in the 6th Paṭala, śloka 16, and कोष्ठीयन्त्र in रस.स. (Chap. IX. v. 44.)

(5) K reads वसः, which is incorrect. (6) M reads मायूरं, which

has no clear sense. (7) बदरोदरीदारिसमभवैः, a variant in M, which

is absurd. (8) B reads अधोवातेन कोष्ठकैः. K reads धमेदातेन

कोष्ठकैः. अयोवातेन कोष्ठकैः is the reading in M. अधोवातेन कोष्ठकैः is the

variant in अत्रि. [We cannot account for the third case-ending in

कोष्ठकैः, which has an adjective परिपूर्ण.]

भस्त्रया^१ ज्वालमार्गेण ज्वालयेच्च हुताशनम् ॥ ५७ ॥

प्रविततमुखभागं संवृतान्तःप्रदेशं^२

स्थलरचितचिरान्तर्जालकं कोष्ठकं स्यात् ।^३

वकगलसममानं^४ वङ्गनालं विधेयं^५

शुषिरनलिनिका स्या^६मृन्मयो दीर्घवृत्ता^७ ॥ ५८ ॥

मृन्मये लोहपात्रे वा^८ अयस्कान्तमयेऽथवा ।

पाषाणे स्फटिके वायु मुक्ताशैलमयेऽथवा ॥ ५९ ॥

सुदृढो मर्दकः कार्य्यः^९ चतुरङ्गलकोच्छ्रयः^{१०} ।

- (1) मावया is the reading in अवि. (2) प्राग्वत्तन्मुखाभागात् संवृतान्तः-
प्रदेशतः, a variant in K, which is inc. B and M read प्रविततमुखभागः
संवृतान्तःप्रदेशः, whereas they state कोष्ठकं (neuter). (3) स्थलरचितविदांतः-
पावकं कोष्ठकस्य तु, a variant in K, which has no sense, neither metre.
M reads चितान्तर्जालकं. (4) वङ्गलसमानं च, a reading in K, which
is not correct. M reads वकगलसमानं, wherein वकग has no meaning.
(5) B reads वङ्गनालं. K reads विधारयेत्, which mars the metre. (6) B
reads शुषिरनलिकांन्या. शिशून् वरनलिकास्या, a variant in K, which is a
palpable error. शुषिरनलिनिकाया, a variant in M. [शुषिर=सच्छिद्र, नलि-
निका=नली, नाल.] (7) K reads दीर्घवृत्तया, which is incorrect. M
reads दीर्घवृत्ता, the meaning whereof is not intelligible. (8) K reads
च. M reads मन्त्र्यैर्लोहपात्रे वा, which seems to be incorrect. (9) B
and K read मर्दकं कार्य्यं. M reads कार्य्या, which is incorrect. रसरत्नसमुच्चय
has the term मर्दकः in the masculine gender. (Chap. IX. v. 87.) We
have adopted that reading. (10) चतुरङ्गलकोष्ठयः, a variant in K.
चतुरङ्गलगोश्रियः, a reading in M. Both are unintelligible.

स च^१ लोहमयः शैलो ह्ययस्कान्त^१मयोऽथवा ॥ ६० ॥

अघोरास्त्राभिधानेन महापाशुपतेन वा ।

मन्त्रेण रचयेच्छुद्धिं भूमिं तेनैव शोधयेत् ॥ ६१ ॥

इन्धनानि च सर्वाणि द्रव्याणि च विशेषतः ।

दाहकं ज्वालयेत्तेन खल्लं तेनैव शोधयेत् ॥ ६२ ॥^२

रसं विशोधयेत्तेन विन्यसेत् दिवसे शुभे^३ ।

खल्लोपरि न्यसित्वा^४ च शिवमूर्त्तिमनुस्मरेत् ॥ ६३ ॥

देवतानुग्रहं^५ प्राप्य यन्त्रमूषाग्निमानवित् ।

देवेशि रससिद्धयर्थं जानीयात्^६ ओषधीरपि^७ ॥ ६४ ॥

यन्त्रमूषाग्निमानानि^८ वर्णितानि सुरेश्वरि ।

तन्ममाचक्ष देवेशि^९ किमन्यच्छोतुमिच्छसि ॥ ६५ ॥^{१०}

(१) K reads सैव, and ह्यस्कान्त. Both the readings are incorrect.

[The अघोरमन्त्र is mentioned in detail in the 2nd Paṭala. Vide the portion between the ślokas 97 and 98.] (2) This śloka is wanting in M.

(3) विन्यसेदासवे तथा, a variant in B and M. (4) K

reads न्यसित्वा, which is incorrect. (5) देवभानुग्रहं is the reading in K,

which seems to be an error of the scribe. (6) K reads यानि वा,

which is inconsistent. (7) M reads द्वोषधीरपि, which seems to be

द्वोषधीरपि. (8) यन्त्रमूषाग्निनामानि, a variant in K. (9) This

charaṇa is wanting in M. K reads तन्ममाचक्ष, which is an error of the scribe.

(10) This hemistich is written in K between the two hemistichs of the 64th śloka, which is an evident error of the scribe.

इति श्रीपार्वतीपरमेश्वरसंवादे^१
 रसार्णवे^२ रससंहितायां
 यन्त्रमूषाग्निवर्णनो^३ नाम
 चतुर्थः पटलः ॥४॥

पञ्चमः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।^१

नियामनादिकं^२ कर्म क्रामणान्तं सुरेश्वर ।

यया सम्पद्यते ह्येषामोषधीं^३ वक्तुमर्हसि ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।^४

- (१) This is wanting in B and M. (2) This is wanting in M.
 (3) B reads यन्त्रमूषाग्निवर्णनं नाम. M reads only मूषाग्निवर्णनम् and omits
 the term यन्त्र.

- (१) M reads only देवी. (2) B and M read here नियामकादिकं ;
 but they have stated नियामनादिकं in the 2nd Paṭala. K reads here नियाम-
 नादिकं ; but it has stated नियामनादिकं in the 2nd Paṭala. (Vide
 Paṭala II. śloka 109.) (3) B reads मौषधी. K reads मौषधिः.
 [यया इत्यत्र जातिवाचकत्वादिकवचनम् ।] (4) M reads only भैरवः.

सर्पाक्षो वज्रिकर्कोटो^१ कञ्चुको जलबिन्दुजा^२ ।
 शतावरी भृङ्गराजः^३ शरपुङ्खा^४ पुनर्नवा ॥ २ ॥
 मण्डूकपर्णी^५ मत्स्याक्षो ब्रह्मदण्डी शिखण्डिनो^६ ।
 अनन्ता काकजङ्घा च काकमाची^७ कपोतिका^८ ॥ ३ ॥
 विष्णुकान्ता सहचरा^९ सहादेवी^{१०} महाबला ।
 बला नागबला क्षणा^{११} चक्रमर्दः कुरुङ्गिणो^{१२} ॥ ४ ॥
 पाठा चामलकी नीलो^{१३} ज्वालिनो पद्मचारिणी ।
 फणित्रिजिह्वा गोजिह्वा^{१४} कोकिलाक्षो^{१५} घनध्वनिः^{१६} ॥ ५ ॥

- (1) K reads वज्रिकर्कोटी. M reads वज्रिकाकोटी. (2) B reads कञ्चुको जलबिन्दुका. K reads कञ्चुकि जलचिचिका. M reads कञ्चुकी जालबिन्दुका.
 (3) M reads भृङ्गराजी. (4) B reads शरपुङ्खी. (5) K has मण्डूकपर्णि (without विसर्ग). (6) K has शिखण्डिनि, which is gram. inc.
 (7) B reads काकमाची, which is not accurate. K reads only माचि.
 (8) B reads कपोतकी. K reads कपोतिका तथा. M reads कपोतका.
 (9) K reads सहसा च. (10) K and M have सहदेवी. (11) B and K read सूवा. But this is a tautology ; since we see afterwards ज्वालिनो meaning सूवा. (12) चक्रमर्दकुरुङ्गिणी, a variant in B. चक्रमर्दककिङ्गिणी, a variant in M. (13) K has चामलकि नीलि, which is gram. inc. (14) B reads घटित्रिजिह्वा गोजिह्वा. K reads गोजिह्वा च. (15) K reads erroneously कोकोलाक्षा. M reads कोकिलाक्षा.
 (16) B has घनध्वनिः, which is incorrect. K has घनध्वनी, which is also incorrect. M has घनाघना (which means काकमाची), which has been already mentioned.

आखुपर्णी^१ त्रिपर्णी च^२ द्विपर्णी चैकपर्णिका^३ ।

तित्तिडी^४ क्षीरिणी रास्ना^५ मेषशृङ्गी च कुकुटी^६ ॥ ६ ॥

कृष्णपर्णी^७ च तुलसी श्वेता च गिरिकर्णिका^८ ।

एता नियामकौषध्यः^९ पुष्पमूलदलान्विताः^{१०} ।

दोलाखेदः प्रकर्त्तव्यो^{११} मूलनानेन सुव्रते^{१२} ॥ ७ ॥

चण्डाली^{१३} राक्षसी व्याघ्री खड्गारी गजकर्णिका^{१४} ।

शङ्खपुष्पाग्निधमनी^{१५} लाङ्गली बालमोचका^{१६} ॥ ८ ॥

(1) B reads आखुकर्णि. M reads अत्रुपर्णी Both are gram. incorrect.

(2) B reads त्रिपुर्णी च. M reads त्रिपपर्णी च. (3) B reads चैकपाणिका.

(4) K has तित्तिनी. M has तित्तिरी. (5) B reads लक्ष्मी. M has लक्ष्मीः and रास्ना. (6) B reads कुकुटी. K reads कुकुटी. [All meaning the same.]

(7) K reads कृतपर्णि, which is gram. inc. M reads कृष्णपर्णी. (8) M reads erroneously श्वेताली घिरिकर्णिका.

(9) B reads एता नियामिकौषध्यः. K reads एताश्च यामकौषध्यः, which is inc.

(10) K reads erroneously पुष्पमूला दलान्विता. (11) B reads दोला-

खेदाः प्रकर्त्तव्यो. M reads दोलाखेदं प्रकर्त्तव्यः. Both are grammatically incorrect. (12) Both K and M have a defective charaṇa

मूलनाने सुव्रते. (13) K and M read चाण्डाली, which is also correct.

(14) B reads षड्गारी राजकर्णिका. K reads षट्कारि गजकर्णिका. M reads

षाण्डारी गजकर्णिका. All the texts have ष as the initial letter. ष is pro-

nounced as ख by the up-countrymen. We do not find any name as

षड्गारि or षट्कारि or षण्डारी in any lexicon. Hence we have adopted a

word with ख as its initial. (15) B reads शङ्खपुष्पा, which is rarely

found in the lexicons. (16) K reads बालमोचिका.

रक्तस्रुही रक्तशृङ्गी रक्तिका^१ नीलचित्रकः ।

शृगालजिह्वा वृहती वज्रो चक्री च राजिका ॥ ८ ॥^२

एकवीरा नरकसा रुदन्ती ब्रह्मचारिणी^३ ।

उच्चटा^४ मानिनोकन्दा^५ कुमारी रक्तचित्रकः ॥ १० ॥^६

लक्ष्मीः शाखाटकशैव^७ कञ्चुकी^८ मेघशृङ्गिका ।

हिमावती सोमलता मोदा^९ व्याघ्रनखो शमी^{१०} ॥ ११ ॥

काञ्चमी वनराजी च^{११} काकमाचो च केशिनी^{१२} ।

(1) B has सक्तुकं. M has रक्तकर्णी च चित्रका. (2) This hemistich

and the next two are not found in M. K reads चक्रा. B reads जारिका.

But all other texts have the above reading. After this (9th) śloka we

find a hemistich in B and K, which we have omitted, as it appeared

to be a repetition of the above-mentioned objects. (3) B reads पद्म-

चारिणी. (4) B reads उच्चटा. K reads उच्चला. (5) K has an

absurd reading मानिलिंगलौवकु. (6) After the 10th śloka B and K

read the very same hemistich, which is the first part of the 9th śloka.

(7) B and M read लक्ष्मीशाकोटकशक्री. K reads लक्ष्मीसाखोटकशक्री. All the

texts read चक्री, which is once mentioned in the 9th śloka. (8) B

and K read कञ्चिणी, which is once mentioned in the shape of वज्रो.

(9) B and K read व्याघ्रो, which is once mentioned in the 8th śloka.

(10) K reads व्याघ्रनखो शमी. M reads व्याघ्रशमी नश. Both seem to

be incorrect. (11) B reads वनराजा च, which is gram. incorrect.

M reads काञ्चिनी वानराजी च. (12) B has काचमाचो च केशमी. K

has काकमाचो कमोदनी.

अजमारी^१ कोटराक्षी हनूमत्यङ्गनायिका^२ ॥ १२ ॥
 नरजोवा^३ हेमपुष्पो^४ काकमुण्डो च कालिका ।
 तोरवल्ली गजारो च^५ हंसाक्षी कुहुकंविका^६ ।
 ताम्बूली सूर्यभक्ता च^७ रसनिर्जीवकारिकाः^८ ॥ १३ ॥
 कटुतुम्बी च गोसन्धी देवदालोन्द्रवारुणी^९ ।
 वाकुची ब्रह्मबीजानि^{१०} कार्पासं क्षणजीरकम् ॥ १४ ॥
 कङ्गुनी^{११} क्षणकनकं खेतार्कं च पिपीलजम्^{१२} ।
 दन्तिनी यवचिञ्चा च कर्कोटी^{१३} कारवल्लिका^{१४} ॥ १५ ॥
 गोजिह्वा काकजङ्घा च महाकाली च शम्बरी^{१५} ।

- (1) M reads अजामारी. (2) K has हनुमंतगणायिका, which has no sense. M has हनुमत्यङ्गनायिका, which is a defective charaṇa. (3) M reads नरजिह्वा. (4) K reads हेमपुष्पि.....का, thus wanting a charaṇa. (5) B reads नगारी च. K reads नगंतारी. (6) K has हंसाक्षी च कुहुकंविका. M has हंसाक्षी गुडुभञ्जिका. (7) K has नाकली सर्पभुक्ता च. (8) B reads रसनीजीवकारिकाः. K reads रसनिर्जीवकारिकाः. M reads रसनिर्जीवकारकाः. All the readings are more or less void of grammatical accuracy, (the correct term being कारिकाः, qualifying चोष्यः to be understood.) (9) B reads इन्द्रवारुणी. M reads देवदाली. (10) M has वाकुची ब्रह्मबीजाना, wherein the last term is not gram. correct. (11) K reads कंचुकी. M reads कङ्गुणी. (12) B reads पिपीलुजं. K reads वा पिपीलुकं. M reads पिपूलुजम्. (13) M reads कार्कोटी. (14) K reads कारवल्लिका. (15) B and M read शम्बरी. K reads वर्वरी. (The correct term appears to be शम्बरी, which we have adopted above.)

खेतगुञ्जा सिताङ्गोलः^१ पटोली विल्वमेव च ।
 एकैकमौषधीबीजं^२ मारयेद्रसभैरवम् ॥ १६ ॥
 रक्तस्रुहो सोमलता रुदन्ती रक्तचित्रकः^३ ।
 शाखोटको^४ दग्धरुहा मोदिनी^५ वृद्धदारुकः ॥ १७ ॥
 त्रिशूलो कृष्णमार्जारो^६ चक्रिका क्षीरकुक्कुटो^७ ।
 देवदाली^८ शङ्खपुष्पो काकमाची हनूमती^९ ॥ १८ ॥
 नीलन्योतिस्तृणन्योति^{१०}-रुक्मटा हेमवल्लरी^{११} ।
 त्रिदण्डी ब्रह्मदण्डी च चक्राङ्गी^{१२} स्थलपद्मिनी ॥ १९ ॥
 नागजिह्वा नागकर्णी वीरा वर्तुलपर्णिका^{१३} ।
 अर्कपत्री वंशपत्री^{१४} ताम्रपर्णी तथैश्वरी^{१५} ।

- (१) B has सिताङ्गोल, which is incorrect. K has सिताङ्गोल. M has सिताङ्गोला. (The proper term is अङ्गोलः.) (२) एकैकमौषधीबीजं, a variant in B. एकैकमौषधीबीजैश्च, a variant in K. एकैकमौषधं बीजं, a variant in M. (३) M reads रक्तचित्रकम्. (४) B reads शाकोटरी. K reads साखोटकी. M reads शाकोटका. (५) K reads रोहिणी, which is grammatically incorrect. M reads मोहिनी. (६) K reads कृष्णमंजीरी. M reads कृष्णमञ्जारी. (७) B reads चक्रिका क्षीरकुक्कुटो. K reads चक्रिका क्षीरकुक्कुटी. (८) M reads देवदाली. (९) K reads हनूमती, which, though correct, mars the metre. (१०) B has लतान्योतिस्तृणन्योति. (११) उर्वरा हेमवल्लिका, a variant in K. उच्चका हेमवल्लरी, a variant in M. (१२) M reads चक्राङ्गी. (१३) M has वर्तुलवर्तिका. (१४) K reads ताम्रपर्णी. (१५) B reads तथैश्वरी. K reads वृद्धवर्णं तथैश्वरी, which is partly incorrect. M reads ताम्रपर्णी तथैव च, wherein the term ईश्वरी is wanting.

इन्दुरी^१ देवदेवेशि रसबन्धकराः^२ प्रिये ॥ २० ॥

तीव्रगन्धरसस्यैर्द्रव्यैः^३ स्थावरजङ्गमैः ।

म्रियते बध्यते^४ चैव रसः स्वेदनमर्दनात् ॥ २१ ॥

सूर्यावर्तश्च कदली बन्ध्या^५ कोशातकी तथा ।

वज्रकन्दोदककणा^६ काकमाची च शिशुकः^७ ॥ २२ ॥

देवदाली च देवेशि द्राविकाः परिकीर्त्तिताः^८ ।

दोषान् हरन्ति योगिन^९ धातूनां पारदस्य च^{१०} ॥ २३ ॥

काकमाची घनरवः^{११} कासमर्दः^{१२} कृताञ्जलिः ।

वराहकर्णी सटिरो^{१३} हंसदावो^{१४} शतावरी ॥ २४ ॥

ताम्बूलो नागिनो ब्रह्मी^{१५} हंसपादो च लक्षणा ।

- (1) B has उद्विरी. K has उगरी. M has इन्दुरी. We have adopted the above reading after collating all the texts. (2) K reads रस-सिद्धिकरः. M reads रसवद्धकरः. (3) K has स्पर्शा दिव्यैः, which is not gram. accurate. M has स्पर्शैः, which is incorrect. (4) B reads वध्यते, which is gram. inc. (5) M reads बन्ध्या, which is not correct. (6) K reads वज्रकन्दादकट्रेका. (7) B has काचमाची. M has शिशुकैः, which is inc. (8) द्रवलिङ्गिकाः प्रकीर्त्तिताः, a variant in B. (9) दोषं हरन्ति देवेशि, a variant in B. This charaṇa and the next are wanting in M. (10) B has द्राविकाः परिकीर्त्तिताः, which is a tautology. (11) K and M read घनरवः, which seems to be an error of the scribe. (12) K and M read कासमर्द (without विसर्ग), which is gram. incorrect. (13) B reads वराहकर्णी चगरी. M reads शर्भरी. (14) K has हंसदोषा. M reads हंसपादो, which is a tautology. [Perhaps the term is हंसदाही = अशुक्.] (15) K reads ब्राह्मी.

अर्जुनी क्षीरनालो च^१ कारवेल्लोऽर्कपत्रिका^२ ।

व्याघ्री चवी कुरवका^३ क्रामिकाः सुरवन्दि^४ ॥ २५ ॥

ब्रह्मदण्डः^५ सुदण्डश्च लोहदण्डस्तृतीयकः ।

एते रसायने योग्या^६ ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ २६ ॥

भूपाटली च कीमारी^७ सिंहवल्ली च शूकरी^८ ।

हेमपर्णी^९ पटोली च नागवल्ली च भृङ्गराट्^{१०} ।

इत्यष्ट मूलिकाः^{११} प्रोक्ताः—पञ्चरत्नं शृणु प्रिये^{१२} ॥ २७ ॥

मन्त्रसिद्धासना देवी^{१३} तथा कङ्कालखेचरी ।

इन्दिरा च क्षमापाली^{१४} पञ्चमी तु निशाचरी^{१५} ।

- (1) K reads erroneously अर्जुनि क्षीरनालि च. M reads कौरनाली च.
 (2) कारवेल्लोऽर्कपत्रिका, a variant in B, which destroys the metre and has no clear sense. कारवेल्लोऽर्कपत्रिका, a variant in K. कारवेल्लोऽर्कपत्रिका, a variant in M. We have adopted a reading after collating all the texts.
 (3) व्याघ्री च भीरुवका, a defective charana in B. व्याघ्री च भीरुणी रिक्ता, a variant in K. व्याघ्री चभी कुरवका, a variant in M. We have taken up a reading after collating the texts.
 (4) B reads क्रामिका सुरवन्दी. K reads क्रामिका सुरवन्दिनी. M reads क्रामिकी सुरवन्दिनी.
 (5) K reads ब्रह्मदण्डः. (6) M reads ब्राह्मा. (7) B reads ग्येमारी. M reads गोमारी.
 (8) B reads सूकरा. K reads सूकरी. M reads ब्रह्मवल्ली च सूकरी.
 (9) B has हेमकर्णी. K has हेमवर्णा. (10) B reads भृङ्गरा. M reads भृङ्गराट्.
 (11) M reads मूलिकाः. (12) B reads प्रिये, which is inc.
 (13) B has देवि. K has मन्त्रसिद्धासनी देवी. M has मन्त्रसिद्धासना देवि, which seems to be inc.
 (14) इन्दिरा क्षमापाला च, a variant in K. M reads इन्दिरै.
 (15) B has पञ्चमं. K reads पञ्चमा. M reads पञ्चमा तु निशाचरा. Both are gram. inc.

पञ्चरत्नमिदं देवि रसशोधनजारणे^१ ॥ २८ ॥
 रसस्य बन्धने शस्त्रमेकैकं^२ सुरवन्दिते ।
 रसाङ्कुशेन गृह्णीयात् पञ्चरत्नानि^३ सुव्रते ।
 ददाति खेचरीं सिद्धिं^४ रसभैरवसङ्गमे ॥ २९ ॥
 त्रिचारं^५ टङ्कणचारो यवचारश्च सर्जिका^६ ।
 तिलापामार्गकदली-पलाशशिशुमोचिकाः^७ ।
 मूलकार्द्रकचिञ्चाश्च^८ वृक्षचाराः प्रकीर्तिताः^९ ॥ ३० ॥
 अस्त्रवेतसजम्बीर-लुङ्गान्मृचणकान्मृकम् ।
 नारङ्गं तित्तिणीकं च चाङ्गेर्यस्त्रगणोत्तमाः^{१०} ॥ ३१ ॥
 सामुद्रं सैन्धवं चैव चूलिकालवणं तथा ।
 सौवर्चलं च काचं च लवणाः पञ्च कीर्तिताः^{११} ॥ ३२ ॥

- (1) B reads रसाशोधनजारणे. K reads रसशोधनकारण. (2) K has शस्त्रा एकैका, which is grammatically incorrect. (3) M reads पञ्च-रत्नेन, which is not gram. correct. (4) K reads ददतां. M reads खेचरीसिद्धिं. (5) B and K have त्रिचाराः, which is not gram. accurate. (6) K reads सर्जिकः. M reads सर्जिकम्. (7) पालाशाशिशुमोचकैः, a variant in B. पलाशशिशुमोचकैः, a variant in M. Both are not accurate. (8) मूलार्द्रकचिञ्चाश्च, a variant in K, which is inc. (9) Compare this with the चारवय and चारपञ्चक in रसरत्नसमुच्चय (Chap. X. vs. 71, 72.) (10) The 31st and 32nd ślokas are not found in K and M. Cf. रस.स. Chap. X. vs. 80—85. (11) Cf. रस.स. Chap. X. v. 71, wherein the salts are enumerated as six in number ; viz.

“लवणानि षडुच्यन्ते सामुद्रं सैन्धवं विडम् ।

सौवर्चलं रामकं च चूलिकालवणं तथा ॥”

सक्तकं^१ कालकूटं च सितमुस्ता^२ तथैव च ।
 मृङ्गी कृष्णविषं चैव^३ पञ्चैते तु महाविषाः^४ ॥ ३३ ॥
 मृह्यकोन्मत्तकञ्चैव करवीरं च लाङ्गली ।
 पञ्चैवोपविषा मुख्याः^५—तैलानि ह्युत्तमानि वै^६ ।
 कुसुम्भकङ्गुणी^७ नक्ता तिल^८ सर्षपजानि तु ॥ ३४ ॥
 हस्त्यश्वकागनारीणां मूत्रं गव्यं च^९ पञ्चमम् ॥ ३५ ॥
 पित्तं पञ्चविधं मत्स्य-गवाश्चनरवर्हिजम्^{१०} ॥ ३६ ॥
 वसा पञ्चविधा मत्स्य-मेषाहिनरवर्हिजा^{११} ॥ ३७ ॥
 कपोतचाष^{१२} गृध्राणां शिखिकुकुटयोश्च विट् ॥ ३८ ॥

- (१) B reads सक्तकं, which appears to be the error of the scribe.
 (2) B reads अश्लिषुक्ता, which appears to be erroneous. K reads श्लिषु
 सुक्तं. (3) B reads मृङ्गी. K reads कृष्णविषञ्चैव, which is incorrect.
 (4) Cf. रसरत्नसमुच्चय Chap. X. vs. 86,87. (5) Cf. रस.स. Chap. X.
 v. 88. (6) K reads यैः, which is incorrect. M reads तैलानि ह्युत्तमा
 विषे, wherein the middle term is gram. inc. (7) B has कङ्गुली,
 which perhaps is incorrect. (8) B has तिला. Cf. रस.स. Chap.
 X. vs. 73—75. (9) M reads तु. Cf. रस.स. Chap. X. v. 78.
 (10) पित्तं पञ्चविधं गावं हस्त्यजानरवाजिजं, a variant in K. पित्तं पञ्चविधं मत्स्य-
 भवाश्चानरवर्हिणाम्, a variant in M. No mention is made of पित्तं in रस.स.
 (11) K reads वाजिजा instead of वर्हिजा. M reads वर्हिजा, which is not
 correct. Cf. रस.स. Chap. X. vs. 76,77. (12) B reads कपोतचाष-
 गृध्राणां, wherein the first term is gram. inc. M reads कपोतचाष-
 चाष. Cf. रस.स. Chap. X. vs. 91,92.

मञ्जिष्ठा कुङ्कुमं^१ लाक्षा खदिरश्चासनं^२ तथा ।

रक्तवर्गस्तु देवेशि^३—पीतवर्गमतः शृणु ।

कुसुमं किंशुकं रात्री^४ पतङ्गो मदयन्तिका^५ ॥ ३८ ॥

शुक्लवर्गः सुधाकूर्म^६ शङ्खशुक्तिवराटिकाः^७ ॥ ४० ॥

गुञ्जाटङ्गणमध्वाज्यगुडा^८ द्रावणपञ्चकम् ॥ ४१ ॥

काचटङ्गणसौवीरं शोधनत्रितयं^९ प्रिये ॥ ४२ ॥

सर्वे मलहराः^{१०} क्षाराः सर्वे चास्त्राः प्रबोधकाः^{११} ।

विषाणि च तमोघ्नानि^{१२} स्नेहा मार्दवकारकाः^{१३} ॥ ४३ ॥

इत्यौषधिगणाः^{१४} प्रोक्ताः सिद्धिदा रससङ्गमे ।

- (1) B has मञ्जिष्ठाकुङ्कुम. M has कुङ्कुमा. (2) M has खदिरश्चासनं.
 (3) Cf. रस.स. Chap. X. vs. 92,93. (4) B reads निशा, which destroys the metre. M reads नीशा. [रात्री=two sorts of हरिद्रा]
 (5) B has पतंगमर्दयन्तिका. M has पतङ्गयदयन्तिका, which is incorrect. Cf. रस.स. Chap.X. v.94. (6) This charapa and the next three are not found in K. M has शुक्लवर्गस्तथा कूर्पः शङ्खशुक्तिवराटिका. (7) Cf. रस.स. Chap. X. v. 95, where the names are different from these mentioned above.
 (8) M has मध्वाज्यं गुड. Cf. रस.स. Chap. X. v. 100.
 (9) K has शोधने त्रितयं. Cf. रस.स. Chap. X. v. 97. (10) B and K read मलहरा (without विसर्ग), which is gram. inc. (11) K reads प्रबोधकाः, which is gram. inc.
 (12) K has विषाणि मरुतां घ्नानि, which is gram, incorrect. (13) स्नेहसांद्रवकानि वै, an incorrect reading in K. Cf. रस.स. Chap. X. v. 101. (14) B reads इत्यौषधिगणा (without विसर्ग), which is not gram. correct. K reads द्रव्यौषधिगणाः. M reads इत्यौषधिगणाः.

क्रियां कुर्वन्ति^१ तद्योगात् शक्तयश्च^२ महारसाः ॥ ४४ ॥

तन्ममाचक्ष देवेशि^३ किमन्यच्छत्तुमिच्छसि ॥ ४५ ॥

इति ओपार्वतीपरमेश्वरसंवादे^४

रसार्णवे रससंहितायां^५

ओषधिनिर्णयो नाम^६

पञ्चमः पटलः ॥ ५ ॥

षष्ठः पटलः ।

ओदेव्युवाच ।^१

देवदेव महादेव शक्तीनां लक्षणं कथम्^२ ।

रसकर्म्मणि योग्यत्वे^३ संस्कारस्तस्य कथ्यताम् ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।^४

-
- (१) K and M read कुर्वीत, which is gram. inc. (2) B has इच्छयश्च. M has व्यक्तयश्च. (3) This charaṇa is wanting in M. (4) This portion is wanting in B. (5) रसार्णवे is wanting in M. (6) K reads ओषधिनिर्णयो नाम.
-

- (१) M reads only देवौ. (2) K reads तथा. (3) K has धेयने or धेयने, which is unintelligible. (4) M has only भैरवः.

कदाचिद्गिरिजा देवी^१ हरं दृष्ट्वा मनोहरम् ।
 सुमोच यत्तदा वीर्य्यं^२ तज्जातं शुभमभ्रकम्^३ ॥
 पीतं कृष्णं तथा शुक्लं रक्तं भूमेश सङ्गमात्^४ ॥ २ ॥
 अभ्रकं कान्तपाषाणं^५ वज्रं वैक्रान्तकं शृणु ॥ ३ ॥
 पिनाकं दर्दुरं नागं^६ वज्रं चाभ्रं चतुर्विधम्^७ ।
 पिनाकेऽग्निं प्रविष्टे तु शब्दचिटिचिटिर्भवेत्^८ ॥ ४ ॥

- (1) B reads क्षीवि. (2) K has सुमोच यत्तदवीर्य्यं, which is inc. (3) B reads तज्जातः, which is not grammatically correct, अभ्रकं being neuter. K reads तच्च जातं समभ्रकम्. M reads शुभसमभ्रकम्, which is inc. [For अभ्रक as गौरीतेजः vide रसरत्नसमुच्चय Chap. II. v. 3. For रस as हरतेजः vide ditto Chap. I. vs. 61—68.] (4) B has पीतं कृष्णं तथा रक्तं तच्च भूमेश सङ्गमात्, wherein only three sorts of mica are mentioned ; whereas four sorts are stated in रस.स. Chap. II. vs. 5, 10. K has पीतं कृष्णं तथा शुक्लं रक्तं धृष्टं खसंगमात्. M agrees with B in the first charaṇa, but wants the second charaṇa, stating partially तच्च.....सङ्गमात्. We have adopted the above reading after collating all the texts and specially referring to what follows (in the 8th śloka.) (5) B reads लोहपादैकं. K reads लोहपादांशं. Here we have adopted the reading in M, which states four objects—1. अभ्रक, 2. कान्त, 3. वज्र and 4. वैक्रान्त. These four objects (called शक्तis) are described in this Paṭala. Vide śloka 139. (6) सितकं-सुदर्दुरं नागं, a variant in M. (7) B reads चतुर्भुजं. K reads वज्रं चेति. चतुर्विधं. Cf. रस.स. Chap. II. v. 10. (8) K has चिटिचिटिर्भवेत्. M has an erroneous reading शब्द चिटिचिटिं भवेत्.

ददुरेऽग्निं प्रविष्टे तु^१ शब्दः कुकुटवद्भवेत्^२ ।

अग्निं प्रविष्टं नागन्तु^३ फूत्कारं देवि मुञ्चति ॥ ५ ॥

अग्निं प्रविष्टं वज्रं तु^४ वज्रवत्तिष्ठति प्रिये ॥ ६ ॥

कुष्ठप्रदं पिनाकाभ्रं ददुरं मरणप्रदम्^५ ।

नागं देहगतं नित्यं व्याधिं कुर्याद्भगन्दरम् ॥ ७ ॥

रसे रसायने चैव योज्यं^६ वज्राभ्रकं प्रिये ।

अनेकवर्णभेदेन तच्चतुर्विधमभ्रकम्^७ ॥ ८ ॥

रक्तं पोतच्च हेमार्थे^८ कृष्णं हेमशरीरयोः^९ ।

तारकभ्रणि शुक्लं च काचकिटं सदा^{१०} त्यजेत् ॥ ९ ॥

एकपत्रं कृतं^{११} पूर्वम् अभ्रकं सुरनायिके ।

- (1) K reads अग्निप्रविष्टे. M reads ददुरीग्निं प्रविष्टे च, wherein the first term is incorrect. (2) K has कुकुटवद्भवेत्. (3) B and M read अग्निं प्रविष्टो नागन्तु. But these texts read the word as neuter in all other places. (4) B has अग्निप्रविष्टं वज्रं तु, wherein the second term is incorrect. K and M have अग्निं प्रविष्टे वज्रे तु, which is gram. inaccurate. (5) K has मरणं प्रिये. Cf. रस.स. Chap. II. vs. 6—9. (6) K reads योज्यं. (7) B has धेकैकं वर्णभेदेन, wherein the first term is incorrect. K has an entirely different hemistich, which runs thus :—अन्ये सत्वाधियोगिन योजनोया यथाक्रमं. M has एनेकवर्णभेदेन, wherein the first term is inc. (8) M reads रक्तं सितच्च हेमाभ्रं. Cf. रस.स. Chap. II. v. 10. (9) Vide रस.स. Chap. II. v. 11, where the black mica is highly praised for its merits—“कृष्णवर्णाभ्रं कोटिकोटिगुणाधिकम्.” (10) B reads शदा, which is inc. K reads कौटं. M reads काचं किटं. (11) M reads एकपत्रकृतं.

अगस्त्यपुष्पतोयेन^१ कुमुदानां रसेन च ॥ १० ॥
 कपि^२तिन्दुकजम्बीर-मेघनादपुनर्नवैः^३ ।
 यवचिञ्चारनालास्त-करवोरारुणोत्पलैः ॥ ११ ॥
 वनसूरणभूधात्री-भिण्डिमूलास्तवेतसैः ।
 मेषशृङ्गी^४शशवसा-शृङ्गतैलशमोरसैः ॥ १२ ॥
 वज्रवल्लीक्षीरकन्द^५-मरिचं सुमुखेन च^६ ।
 त्रिदिनं स्वेदयेद्देवि जायते दोषवर्जितम् ॥ १३ ॥
 धान्याभ्रकं^७ पुरा कृत्वा^८ सुस्नत्नं नवनीतवत्^९ ।
 त्रिंशत्फलं व्योमरजः^{१०} क्षुद्रमत्स्यपलदयम्^{११} ॥ १४ ॥
 तिलचूर्णफलं^{१२} गुञ्जा-त्रिफलं^{१३} पादटङ्गणम्^{१४} ।
 गोधूमबद्धा^{१५} तत्पिण्डी पञ्चगव्येन भाविता ॥ १५ ॥

- (१) K has अगस्ति. M has अगस्त्यपुष्पसारिण. (२) M reads कस्वि.
 (३) K has पुनर्नवा, which is gram. incorrect. (४) B reads मेषशृङ्गः.
 (५) B reads क्षीरकन्द, which is an error of the scribe. K reads क्षीरकन्द,
 which is not accurate. (६) K has ससुखेपि च, which has no sense.
 M reads सरौचैः. (७) B reads धान्यभ्रकं, which is inc. K reads
 धान्यमधं. (८) K has पुरस्कृत्य. (९) B has नवनीतवान्, which
 is incorrect. K has सुलक्षण, which is also inc. (१०) त्रिंशत्फलव्योम-
 रजः, a variant in K. त्रिंशत्फलं व्योमरजः, a variant in M, wherein the first
 term is inc. (११) K reads क्षौद्र. M reads फल. Both the read-
 ings seem to be inc. (१२) K reads तिलचूर्णफलं, which is evidently
 an error of the scribe. M reads तिलचूर्णफलं, which is inc. (१३) B
 and M read गुञ्जात्रिफलं, which seems to be an error. (१४) B reads
 पादं टङ्गणम्. (१५) M reads गोधूमबद्धा, which is not gram. correct.

धमनात् कीष्टिकायन्त्रे भस्त्राभ्यां^१ तीव्रवह्निना ।
 पतत्यभ्रकसत्त्वं तु^२ सत्त्वानि निखिलानि च^३ ॥ १६ ॥
 स्वेदनौषधिनिर्यास^४-लोलितं पुटितं सुहुः ।
 मृतं तु पञ्चनिचुल^५-पुटैबहुलपोतकम्^६ ॥ १७ ॥
 पिण्डितं व्योम निष्कृदं^७ दत्त्वा सत्त्वं निरञ्जनम्^८ ।
 उमाफलैश्च पुष्पैश्च^९ षष्टिकाम्न^{१०}परिप्लुतैः ।
 अमदण्डविमर्देन गगनं द्रवति स्फुटम् ॥ १८ ॥
 अग्निजारं नवे कुम्भे स्थापयित्वा धरोत्तरम्^{११} ।
 गगनं द्रवति क्षिप्रं मुक्ताफलसमप्रभम् ॥ १९ ॥
 शतधा कञ्चुकीचूर्णं कञ्चुकीरसभावितम्^{१२} ।
 द्रावयेद्गगनं देवि^{१३} लोहानि सकलानि च ॥ २० ॥

(१) M has हस्ताभ्यां. For कीष्टिकायन्त्रे vide 4th Paṭala, śloka 56-58.

(2) पतत्यभ्रकसत्त्वानि, a variant in M. (3) M reads विविधानि च. The portion commencing from गोघूमवद्भा and ending in च is not found in K. (4) M has स्वेदने भूसर्यानर्यास, which has no clear sense.

[A list of औषधिस for स्वेदन is given in detail in the 4th Paṭala.]

(5) K reads निचुला. M reads निचुलं. (6) पुटैबहुलपोतकं, a variant in M. (7) B reads निष्कृदं. K reads निष्कृदं. M reads व्यपकं टङ्कं.

None of the readings appears to be correct. (8) M reads सत्त्व-

निरञ्जनं. (9) K reads वृक्षैश्च. (10) B reads षष्टिकाम्न. K reads

कीष्टिकाम्न. (11) K reads घनोत्तरं. (12) M reads भावितः, which

is grammatically incorrect, as it is stated as an adjective to चूर्णं.

(13) K reads दिव्यं.

धान्यान्त्रके पर्युषितं^१ निचुलचारवारिणि^२ ।

स्थितं तद्भवतां याति निर्लेपरससन्निभम्^३ ॥ २१ ॥

अगस्त्यपुष्पतोयेन पिष्टा सूरणकन्दके ।

कोष्ठभूमिगतं^४ मासं जायते रससन्निभम् ॥ २२ ॥

छागमूत्रेण संसिक्तं^५ कपि^६तिन्दुकरेणुरा ।

अभ्रकं वापितं^७ देवि जायते जलसन्निभम्^८ ॥ २३ ॥

काकिनी^९बीजचूर्णेन घृष्ट^{१०}मभ्रकजं रजः ।

सुहिर्हीरेण सप्ताहं सिक्तं धातं^{११} द्रुतं^{१२} भवेत् ॥ २४ ॥

अपामार्गस्य पञ्चाङ्गमभ्रकञ्च सुपेषितम्^{१३} ।

स्थापयेन्मुन्मये पात्रे^{१४} तद्भवेत् सलिलं यथा^{१५} ॥ २५ ॥

- (१) धान्यान्त्रके पर्युषिते, a variant in K. (2) B has निचुलं क्षीर-
वारुणी. K has निचुलचारवारिणि. M has निचुलं चारवारुणी. We have
adopted a reading after collating all the texts. (3) B reads
सन्निभां, which is incorrect, as it is an adjective to तत्. K reads अनले
रससन्निभं. M reads निर्लेपे. (4) B reads गोष्ठभूमिगतं. This śloka
(22nd) is wanting in K. (5) M reads संयुक्तं. (6) K reads
कपो. (7) K reads धापितं. M reads पावितं. (8) M reads
रससन्निभं. (9) K reads वाकिनी. (10) B reads कुष्ट. (11) K
reads क्षिग्धधातं. (12) B reads द्रुतं, which is not accurate. [Up-
country-men generally pronounce ऋ as रु; hence they pronounce द्रुतं
as द्रुतं.] (13) K reads मधकं च सुपेषितं. (14) M reads देवि.
(15) द्रवते सलिलं यथा, a variant in K. जायते रससन्निभं, a variant in M.
After this we find in M a hemistich, which is nearly a repetition of the
former; the hemistich runs thus :—काकिनीबीजचूर्णेन तद्रसैस्सलिलं यथा.

घृष्टमभ्रकचूर्णं तु^१ कपालीमरिचैः सह ।

शिलया वापितं भूयो^२ऽप्यगस्थरससंयुतम्^३ ॥ २६ ॥

मार्जारपादोस्त्ररस^४-फलमूलान्ममर्दितम् ।

मातुलुङ्गफले^५ न्यस्तं ब्रीहिमध्ये^६ निधापयेत् ।

तद्ववेत् पक्षमात्रेण^७ शिलासैन्धवयोजितम् ॥ २७ ॥

एकपत्रीकृतं सप्तदिनं^८ मुनिरसे क्षिपेत्^९ ।

दार्वीमरिचसंमिश्रं^{१०} मौर्वीरसपरिप्लुतम्^{११} ॥ २८ ॥

सौवर्चलयुतो मेघा^{१२} वज्रवज्जोरसप्लुतः ।

शरावसंपुटे धातो^{१३} जायते जलसन्निभः^{१४} ॥ २९ ॥

वेगाफलस्य^{१५} चूर्णं सममभ्रकजं रजः ।

- (१) B reads घृत instead of घृष्ट. M reads च instead of तु. (२) शिलया वापितं भूय, an incorrect variant in K. शिलावापितं भूयो, an incomplete variant in M. (३) अप्यगस्थरससंयुतं, a variant in B. अगस्थरसभाषितं, an incorrect variant in K. (४) K reads मार्जारपादस्त्ररसा. M reads मार्जारपादस्त्ररस. (५) K and M read मातुलिङ्गफले. (६) M reads ब्रीहिमध्ये, which appears to be incorrect. (७) K reads पक्षमात्रेण. M reads तद्ववेत्, which is inc. (८) B reads एकपत्रीकृतसप्त. M reads एकपात्रीकृतं सप्तं दिनं. (९) B and M have मुनिरसोक्षितम्. (१०) B has मरिचैः संमिश्रं, which is inc. K and M have मरौचसंमिश्रं. (११) K reads मौर्वीपत्रपरिप्लुतं. M reads मौर्वीपत्ररसप्लुतम्. (१२) K has युतौ मेघौ. This charaṇa and the next are wanting in M. (१३) K reads शरावसंपुटो धातो. M reads शरावसम्पुटे धाते. (१४) M reads erroneously जायते जलसन्निभम्. (१५) B reads त्वगाफलस्य. M reads वकाफलस्य.

भावितं^१ कुलिशक्षीरे धातं द्रवति^२ तत्क्षणात् ॥ ३० ॥
 वज्रवल्लीरसैः^३ पिष्टा व्योम सौवर्चलान्वितम् ।
 शरावसंपुटे पक्ता^४ द्रवेत् सलिलसन्निभम् ॥ ३१ ॥^५
 गोमांससैन्धवाकैस्तु^६ मुनितोययुतं पुनः ।
 कदलो^७ कन्दकान्तःस्थं गोमयाग्नौ त्र्यहं द्रवेत् ॥ ३२ ॥
 कृष्णाभ्रपत्रं^८ संगृह्य पीलुतैलेन लेपयेत्^९ ।
 सप्ताहमातपे तप्त-मान्ने क्षिप्त्वा^{१०} दिनत्रयम् ॥ ३३ ॥
 वज्रार्कचित्रकक्षारं तुम्बीक्षारस्तथार्जुनः^{११} ।
 सर्जक्षारो^{१२} यवक्षारश्चङ्कणश्चाष्टमो^{१३} भवेत् ॥ ३४ ॥
 क्षीरकन्दरसं चैव^{१४} वज्रकन्दरसं तथा^{१५} ।

- (१) K reads साधितं. (२) M reads भवति. (३) K and M read रसे. (४) K reads युक्तं. M reads पक्ते. (५) This śloka contains an idea, which is similar to that in the 29th. (६) B has गोमांससैन्धवाकैस्तु. K has गोमांसे सैन्धवाकैस्तु. M has गोमांसे सैन्धवाकैस्तु. We have adopted the above reading after collating all the MSS. (७) K reads कदलि. (८) B has कृष्णाभ्रकपत्रं, the letter क being redundant mars the metre. (९) पीलुनैलेन पेययेत्, a variant in K, which is inc. (१०) K reads तैले. M reads क्षिप्तं. (११) B reads तुम्बीक्षारं. K reads तुर्विक्षारं. M reads तुम्बीक्षारं. (१२) M has सद्यक्षारो, which appears to be the error of the scribe. (१३) यवक्षारं टकयाश्चाष्टमो, a variant in B. यवक्षारटङ्कणश्चाष्टमो, a variant in M. (१४) B and K read रसश्चैव, which is not correct, since it is an object to लेपयेत्. (१५) B and K read रसस्तथा, which is also inc. for reason stated just above.

वृहतीत्रयसंयुक्तं चारवर्गञ्च लेपयेत्^१ ॥ ३५ ॥
 कल्केनानेन लिप्तं तत् पत्राभ्रं^२ कांस्यभाजने ।
 धमनात्^३ सूर्यतापोल्यात्^४ त्रिदिनेन द्रुतं^५ भवेत् ॥ ३६ ॥
 अथवाभ्रकपत्रं तु^६ कञ्चुकोक्षीरमध्यगम् ।
 भावयेच्च तथा तेन^७ यावच्चूर्णं ततो^८ भवेत् ॥ ३७ ॥
 ग्राहयेदभ्रपत्राणि^९ निक्षिप्यान्ते दिनत्रयम् ।
 लेपयेत्तेन कल्केन कांस्यपात्रे निधापयेत् ।
 सूर्यतापेन^{१०} समाहं द्रुतिः^{११} सञ्जायते क्षणात् ॥ ३८ ॥
 काकाण्डीफलचूर्णेन^{१२} द्रावकैः पञ्चभिस्तथा ।
 अभ्रकस्य युतं चूर्णं धातं सूषागतं^{१३} द्रवेत् ॥ ३९ ॥
 ॥ इति अभ्रकविधिः ॥

- (1) चारवांश्चाखिलं भवेत्, an incorrect and. absurd reading in K..
 (2) B reads पात्राभ्र, which seems to be inc. (3) B reads धमनात्.
 K reads धामनात्. (4) सूर्यतापस्य, a reading in K. सूर्यतापाद्, a read-
 ing in M. (5) B reads erroneously त्रिदिनद्वतः. (6) M reads
 पावन्तु, which seems to be inc. (7) B has तथामिन, which is inc.
 [It ought to have been तथानेन.] (8) यावच्चूर्णसमं, a variant in K.
 यावच्चूर्णं तते, a variant in M, wherein the last term is inc. (9) M
 reads पात्राणि, which seems to be inc. (10) K and M read सूर्यातपेन.
 But as all the texts have ताप in the 36th śloka, so we have adopted it
 in order to keep uniformity. (11) B reads द्रुतिः, which is inc. for
 reasons stated before. K reads द्रुति (without विसर्ग) which is inc. M
 reads द्रुतं. (12) काकाण्डीद्रावकैः पञ्च, a variant in B. M reads काकाण्ड.
 (13) K reads सूषागतं. It is a blunder. Vide p. 39, note (11).

भ्रामकं चुम्बकं चैव कर्षकं द्रावकं^१ तथा ।
 एवं चतुर्विधं कान्तं रोमकान्तञ्च पञ्चमम् ॥ ४० ॥
 एकद्वित्रिचतुःपञ्च-सर्वतोमुखमेव तत्^२ ।
 पीतं कृष्णं तथा रक्तं त्रिवर्णं^३ स्यात् पृथक् पृथक् ॥ ४१ ॥
 क्रमेण देवतास्तत्र ब्रह्म^४ विष्णुमहेश्वराः ॥ ४२ ॥
 स्पर्शवेधि^५ भवेत् पीतं कृष्णं श्रेष्ठं रसायने^६ ।
 रक्तवर्णं महाभागे रसबन्धे^७ प्रशस्यते ॥ ४३ ॥
 भ्रामकं तु कनिष्ठं स्यात् चुम्बकं मध्यमं^८ प्रिये ।
 उत्तमं कर्षकं देवि द्रावकं चोत्तमोत्तमम् ॥ ४४ ॥
 भ्रामयेल्लोहजातं^९ तु तत्कान्तं^{१०} भ्रामकं प्रिये ।
 चुम्बयेच्चुम्बकं कान्तं कर्षयेत् कर्षकं प्रिये ॥ ४५ ॥
 यत्साक्षाद्द्रावयेल्लोहं^{११} तत्कान्तं द्रावकं भवेत्^{१२} ।
 तद्रोमकान्तं स्फुटितात्^{१३} यथा रोमोद्गमो भवेत्^{१४} ॥ ४६ ॥

-
- (1) M reads here कर्षणं द्रावणं ; but it states afterwards कर्षकं and द्रावकं. (2) सर्वतोमुखवद्वेत्, a variant in K. (3) K reads वर्णतः.
 (4) B reads ब्रह्मा, which is gram. inc. (5) B has स्पर्शवेधी. K has सर्ववेधी. Both the readings are gram. inc. (6) M reads वरानने.
 (7) M reads रसबन्ध, which is incorrect. (8) K has मध्यमं चुम्बकं.
 (9) B reads erroneously भ्रामयेल्लोहजातं. (10) M reads erroneously तत्कान्तं.
 (11) यत्साक्षाद्द्रावकं लोहं, a variant in K, which is not accurate. (12) M reads प्रिये. (13) रोमकान्तनु तल्लोहं, a variant in K.
 (14) रोमोद्गमनकारकं, a variant in K.

कनिष्ठं^१ स्यादेकमुखं मध्यं द्वित्रिमुखं भवेत्^२ ।

चतुःपञ्चमुखं श्रेष्ठम् उत्तमं सर्व्वतोमुखम् ॥ ४७ ॥

भ्रामकं चुम्बकश्चैव व्याधिनाशे प्रशस्यते ।

रसे रसायने चैव कर्षकं द्रावकं हितम् ॥ ४८ ॥

मदोन्मत्तगजः सूतः^३ कान्तमङ्गुशमच्यते ।

क्षेत्रं खात्वा^४ ग्रहोत्पत्त्यं^५ तत्प्रयत्नेन भूयसा^६ ॥ ४९ ॥

मारुतातप^७ विक्षिप्तं वर्जयेत् सुरसुन्दरि ।

वह्निःस्थितं त्वयस्कान्तं^८ छागरक्तेन भावयेत् ॥ ५० ॥

छागरक्तप्रलिप्तेन^९ वाससा परिवेष्टयेत्^{१०} ।

छागचर्मपरीवेष्ट्य^{११} विन्यसेत् पूर्व्ववत् क्षिती ॥ ५१ ॥

उद्धृतं^{१२} सप्तभिर्मांसैः तोयकुम्भे विनिक्षिपेत् ॥ ५२ ॥

-
- (1) M reads कनिष्ठि, which is incorrect. (2) द्विमुखं मध्यमं भवेत्, a variant in K. मध्यं मन्त्रिमुखं भवेत्, a variant in M, which ought to be मध्यमं त्रिमुखं. (3) M reads गजसूतः, which is inc. (4) K reads खात्वा. (5) All the MSS. read ग्रहोत्पत्त्यं, which is gram. inc. (6) M read भूयसः. (7) मारुतातरुप, an incorrect reading in B. मारुतायत, a reading in K, which can be maintained with difficulty. मान्भतातप, a reading in M, which is absurd. (8) K reads वह्निःस्थितं तयस्कान्तं, which is incorrect. M reads वह्निःस्थितं यत्स्कान्तं. (9) छागरक्तफलपेन, an incorrect variant in M. (10) B and M read तत्र वेष्टयेत्. (11) B has परीवेष्टा. K has छागचर्म. M has परीवेष्टा. None of these is perfectly correct. (12) B reads उद्धृत. K reads उद्धृत्य. Both are inc. M reads सप्तभिर्मांसैः, which is unintelligible.

रक्तपुष्पैः सदा पूज्यं रक्तमाल्यानुलेपनैः ।
 पूजितं मद्यमांसैश्च योज्यं रसरसायने^१ ॥ ५३ ॥
 संस्कृतं छागरक्तेन भ्रामकं चुम्बकं भवेत् ।
 अनेन क्रमयोगेन द्रावकं भवति प्रिये ॥ ५४ ॥
 सूतलोहस्य वक्ष्यामि संस्कारमतिशौख्यदम् ।
 जोवदेहे प्रवेशे च देहसौख्यबलप्रदम् ॥ ५५ ॥^२
 कान्तलोहं विना सूतो देहे न क्रामति क्वचित् ।
 वेधयेद्व्यापयेच्छीघ्रं^३ तैलविन्दुरिवाभ्रसि ॥ ५६ ॥
 न सूतेन विना कान्तो न कान्तः सूतवर्जितः^४ ।
 कान्तसूतसमायुक्तः^५ प्रयोगो देहधारकः^६ ॥ ५७ ॥
 यवक्षारन्तु संगृह्य^७ स्निग्धभाण्डे^८ निधापयेत् ।
 मरिचाभ्रकचूर्णेन^९ पिण्डीबन्धन्तु^{१०} कारयेत् ।
 कान्तलोहं द्रवेदुष्मात्^{११} नात्र कार्या विचारणा ॥ ५८ ॥

- (1) B has रसरसायने. M has only सायने, a defective charaṇa.
 (2) This śloka (55) is not found in K and M. (3) वङ्गयद्वापयत् सिद्धि, a variant in K, which has no clear sense. (4) M reads सूतवर्जितः, which is incorrect. (5) K has कान्तः सूतसमायुक्तः. M has कान्तसूतसमायोग. Both the readings seem to be incorrect. (6) K reads देवधारकः, which is erroneous. (7) यावत् क्षारं तु संगृह्य, a variant in B. K reads यवक्षारन्तु संगृह्य, which is inc. M has यवक्षारान्तु संग्राह्याः, which is gram. inc. (8) M₂ reads तस्मिन् भाण्डे. (9) K and M read मरिचाभ्रकचूर्णेन. (10) K has पिण्डबन्धं तु. M has विन्विबन्धन्तु, which is inc. (11) B has नतेत् क्षातं. K has वतक्षातं. Both are inc.

त्रिंशच्चुम्बककान्तं च^१ पिष्टा तु त्रिफलाभ्रसा^२ ।

तेनैव क्षालनं कार्यं पञ्चनिष्कं तु टङ्कणम् ॥ ५८ ॥

जीर्णवस्त्रे^३ विनिक्षिप्य मधुसर्पिर्युतं पुटेत् ।

संस्थाप्य मासपर्यन्तं तत्र शुद्धिर्भवेत्प्रिये ॥ ६० ॥

सिनाङ्गिकाया मूलं तु^४ दशनिष्कमितं युतम्^५ ।

फलत्रय^६कषायेन खल्ले^७ तु परिमर्दयेत् ॥ ६१ ॥

त्रिमूषासु समं स्थाप्य^८मष्टाङ्गुलमितासु च ।

मूषका^९लेपनं कार्यं तन्मूलं निष्कमात्रकम् ॥ ६२ ॥

शिवपञ्चमुखीकार्यं^{१०} मूषां^{११} प्रति समं ततः ।

यन्त्रहस्ते सुसंबध्य^{१२} खोटकं च^{१३} शिलातले ॥ ६३ ॥

तैलेन मिश्रितं कृत्वा कान्तनागं^{१४} लभेत्ततः ।

- (1) त्रिंशच्चुम्बककान्तं च, a variant in K. (2) पिष्टा तु त्रिफलाभ्रसा, a variant in M, which is incorrect. (3) M reads जीर्णे वस्त्रे. (4) B has सिनाङ्गिकीलात् सूतं तु, which has no clear sense. M has सिनाङ्गिकाया मूलं तु. (5) K reads दशनिष्कयुतं मितं, which seems to be inaccurate. (6) M reads बलत्रय. (7) All the MSS. read खल्ले. (8) K reads त्रिसुखासु समास्थाप्य. M reads त्रिमूषासु संस्थाप्य, which is a defective charana. (9) M reads मूषिका. (10) B has शिव-पञ्चमूर्तिकाया. K has शिवपञ्चमूर्तिकाया. M has शिवपञ्चमूर्तिकाया. (11) K reads मूषां. M reads मूषा, which is gram. inc. (12) यन्त्रहस्ते वधः सर्वे, a variant in K. यन्त्रहस्ते तु सम्बध्य, a variant in M. (13) B reads खोटकं च. M reads तटकञ्च. (14) B reads कान्ते नागं. M reads कान्तं नागं.

अभ्रक^१क्रमयोगेन द्रुतिपातञ्च^२ साधयेत् ॥ ६४ ॥

॥ इति कान्तविधिः ॥

सुरासुरैर्मथ्यमाने क्षीरोदे मन्दराद्रिणा^३ ।

पीतं तदमृतं देवैरमरत्वमुपागतम्^४ ॥ ६५ ॥

पिबतां बिन्दवो देवि पतिता भूमिमण्डले^५ ।

शुष्कास्ते वज्रतां याता नानावर्णा महाबलाः ॥ ६६ ॥

बिन्दवः केऽपि सञ्जाताः^६ सस्यका विमलास्तथा^७ ।

ब्राह्मणाः^८ क्षत्रिया वैश्याः^९ शूद्राश्चैवमनेकधा ॥ ६७ ॥

श्वेता रक्तास्तथा पीताः^{१०} कृष्णाश्चैव चतुर्विधाः ।

पुरुषाश्च स्त्रियश्चैव नपुंसक^{११}मनुक्रमात् ॥ ६८ ॥

वृत्ताः फलकसंपूर्णा^{१२}स्तेजस्वन्तो महत्तराः^{१३} ।

- (1) K has अभ्रकं क्रमयोगेन, which seems to be incorrect. (2) B reads द्रुतिपातञ्च. K reads द्रुतिपादेव. M reads द्रुतीपातञ्च. None of the above readings is correct. (3) K has क्षीराब्धौ मन्दवारिणा, which is inc. M has मन्दराविणाम्, which is also inc. (4) रमरत्वमुपागताः, a variant in K, which is grammatically inc. रमृतत्वमुपागतम्, a variant in M. (5) K reads भूमिमण्डले, which is not accurate. (6) वीजव-क्षेपि सञ्जात, an incorrect variant in M. (7) B has शांखकविमलास्तथा. K has सस्यकांतामलास्तथा. (8) K reads ब्राह्मणा (without विसर्ग), which is inc. (9) K reads वैश्या (without विसर्ग), which is inc. (10) B reads श्वेता रक्ता तथा पीता, which is gram. inc. (11) K reads नपुंसक, which mars the metre. (12) वृत्ताफलकसंपूर्णा, an inc. variant in K. वृत्ता बलकसंपूर्णा, a variant in M. (13) K reads तेजोवन्तो वृहत्तराः.

गुरुषास्ते निबोद्धव्या^१ रेखाविन्दुविवर्जिताः ॥ ६८ ॥
 रेखाविन्दुसमायुक्ताः खण्डाश्चैव तु योषितः^२ ।
 त्रिकोणाः पत्तला दीर्घा^३ विज्ञेयास्ते नपुंसकाः ॥ ७० ॥
 सत्त्ववन्तो बलोपेता लोहे क्रामणशीलिनः^४ ।
 रसबन्धकराः शीघ्रं पुंवज्राः^५ सुरवन्दिते ॥ ७१ ॥
 शरीरकान्तिजननाः^६ स्त्रोवज्राः स्वल्पशक्तयः^७ ।
 नपुंसकाः सत्त्वहीनाः कष्टं^८ लोहे क्रमन्ति च ॥ ७२ ॥
 क्षत्रियाः^९ सर्वकार्येषु वर्ज्याश्च^{१०} रसकर्मणि ।
 उत्तमा मध्यमाश्चैव कनिष्ठाः परिकीर्त्तिताः ॥ ७३ ॥
 स्थूलातिस्थूलमध्याश्च सूक्ष्माः सूक्ष्मतराः^{११} प्रिये ।
 आस्फोटदाहमेदैश्च^{१२} निर्व्यङ्गा^{१३} निरुपद्रवाः ।

(1) B reads निबोद्धव्या. K and M read निबोधव्या, which is incorrect.

((2) B reads खण्डैश्चैव तु योषितः. K has व्यन्तसाश्चैव योषितः. M has योषिताः. Both are inc.

(3) त्रिकोणाः पत्तला दीर्घा, a variant in B. त्रिकोणाः पित्तला दीर्घा, a variant in K. त्रिकोणा वस्तुला दीर्घा, a variant in M.

((4) B reads क्रमणशीलिनः, which is not perfectly correct. M reads क्रामणि, which is inc.

(5) B and K read erroneously पुंवज्रा (without विसर्ग). M reads पुर्भवच्च, which is absurd.

(6) B has जनना (without विसर्ग). M has जनन. Both are gram. inc.

(7) M reads स्वल्पशान्तयः, which is inaccurate.

((8) M reads अष्ट. (9) B and M read क्षत्रियः, which we have rejected, the term क्षत्रिय being stated in the

previous śloka (67th).

((10) K reads वर्ज्याश्च. (11) M has सूक्ष्मसूक्ष्मतराः.

(12) आस्फोटदाहमेदैश्च, a variant in K. आस्फोटदोहमेदैश्च, a variant in M.

((13) B reads निर्व्याग्या, which seems to be inc.

वीर्यवन्तश्च^१ ते ज्येष्ठा निर्मला बलवत्तराः^२ ॥ ७४ ॥

रसायने भवेद्विप्रो^३ ह्यणिमादिगुणप्रदः^४ ।

क्षत्रियो मृत्युनाशार्थो^५ बलीपक्षितरोगहा^६ ॥ ७५ ॥

द्रव्यकारो तथा वैश्यः^७ शरीरं दृढतां नयेत्^८ ।

व्याधिप्रशमनं शूद्रो^९ वयःस्तम्भं करोति च^{१०} ॥ ७६ ॥

क्लौवे क्लौवाः स्त्रियः स्त्रीणां^{११} सर्वेषां पुरुषा हिताः ॥ ७७ ॥

यथा जातिस्तथोत्साहं^{१२} यथा सत्त्वं तथा गुणान्^{१३} ।

यथा रुचिस्तथा शीलं यथा शीलं तथा वरम्^{१४} ।

यथा वरस्तथा^{१५} वर्षं कुर्वन्ति कुलिशाः प्रिये ॥ ७८ ॥

श्यामा शमी घनरवो वर्षाभून्मत्तकोद्रवाः^{१६} ।

आखुरकर्णौ^{१७} मुनितरुः कुलत्थं चास्तवेतसम् ॥ ७९ ॥

मेघशृङ्गी रसोऽप्येषां^{१८} कन्दस्य^{१९} सूरणस्य तु ।

(1) K reads वीरवन्तश्च.

(2) विस्त्रवत्तुलाः, a reading in K.

(3) K reads भवेद्विप्रा, which is gram. inc.

(4) K and M read

गुणप्रदाः. (5) K has क्षत्रियाः श्रितनासास्य, which has no sense. (6) K

reads नाशनाः.

(7) K has द्रव्यद्रविकरा वैश्याः.

(8) K has शरीर-

दृढताकराः.

(9) K reads व्याधिप्रशमनाः शूद्राः.

(10) K has वयः-

स्तम्भकरा हि ते.

(11) M reads erroneously क्लौवे क्लौवस्त्रिय स्त्रीणां.

(12) K reads भयत्साहं. [उत्साहं &c. are objects to कुर्वन्ति.]

(13) K

reads यथावश्य तथा गुणाः, which has no sense.

(14) This charana

and the next are not found in K and M.

(15) B reads यथा वरं

तथा.

(16) M reads वर्षाभून्मत्तकोद्रवाः.

(17) B reads erroneously

आखुरकर्णौ. K reads आखुरकर्णौ.

(18) B has रसे त्वेषां. K has रसशेषां.

(19) B reads कन्दस्य. M reads कन्दस्य. Both are inc.

शोधयेत्त्रिदिनं वज्रं शुद्धिमेति^१ सुरेश्वरि ॥ ८० ॥
 मेषशृङ्गं भुजङ्गास्थि कूर्मपृष्ठं^२ शिलाजतु ।
 स्रक्कीलालरसं स्तन्यं^३ कान्तपाषाणमेव च ॥ ८१ ॥
 वज्रकं चापि वैक्रान्तं^४ तन्मध्ये प्रक्षिपेत् प्रिये ।
 तीव्रानले पुटं^५ दत्त्वा पुटान्तं^६ यावदागतम् ॥ ८२ ॥
 कुलस्यं कोद्रवं^७ चापि ह्यमूत्रेण पेषयेत् ।
 तप्तं निषेचयेत् पीठे^८ यावत्तद्भस्मतां गतम् ॥ ८३ ॥
 एष कापालिको^९ योगो वज्रमारण उत्तमः^{१०} ॥ ८४ ॥
 माक्षिकं मेषशृङ्गं च^{११} शिलागन्धकटङ्कणम्^{१२} ।
 वैक्रान्तं तालकं चापि^{१३} वज्रोक्षीरपरिप्लुतम्^{१४} ॥ ८५ ॥

- (1) M reads सिद्धिमेति, which is not accurate. (2) B has कर्म-
 पृष्ठं, which is evidently an error of the scribe. (3) कूर्मशूलरसस्तन्यं,
 a variant in K. (4) K reads वज्रं चापि सुवज्रं च. After this, next
 four charaṇas are not found in K. (5) M reads पुटे. (6) B,
 reads पुटं तं, which seems to be an error. (7) M reads कुलस्यकोद्रवं,
 which is an error of the scribe. (8) B reads पीठे, which appears
 to be inc. K reads पृष्ठे. M reads तस्मिन्निषेचयेत् पृष्ठे. (9) B reads
 कापालिको, which seems to be the blunder of the scribe. (10) B
 and M read वज्रमारणसुत्तमम्, which can also be maintained grammati-
 cally. (11) मेषशृङ्गे च, a variant in B, which is evidently an error.
 (12) शिलागन्धकटङ्कणं, a reading in M, which is incorrect. (13) B
 reads जालकं चापि. K reads चैव. (14) M reads वज्रोक्षीरं परिप्लुतम्,
 which is inc.

लेपं मूषोदरे^१ दत्त्वा समावर्त्तं तु^२ कारयेत् ।
 म्रियन्ते हीरकास्तत्र हन्ते सम्यङ्गिलन्ति च ॥ ८६ ॥
 गन्धकं च शिलाधातुं^३ भ्रामकस्य सुखं तथा^४ ।
 शशकस्य च दन्तांश्च^५ वेतसाम्नेन पेपयेत् ॥ ८७ ॥
 अनेन सिद्ध^६ कल्केन मूषालेपं^७ तु कारयेत् ।
 अश्वमूषागतं धातं^८ वज्रं तु म्रियते क्षणात् ॥ ८८ ॥
 तेनैव^९ मिलितं वज्रं तारहेन्नि न संशयः ॥ ८९ ॥
 तालकं गन्धकं कान्तं ताप्यं कर्पूरटङ्कणम् ।
 चिञ्चास्थि^{१०} मेघशृङ्गं च^{११} स्त्रौरजःपरिपेषितम्^{१२} ।
 मूषालेपगतं^{१३} धातं वज्रं तु म्रियते क्षणात् ॥ ९० ॥
 शरपुङ्खस्य पञ्चाङ्गं^{१४} पेथं स्त्रौरजसा ततः^{१५} ।

-
- (1) K reads मूखोदरे, which is incorrect. Vide p. 39, note (11).
 (2) K reads सवताका तु. (3) गन्धकस्य शिलाधातु, an incorrect variant in K. M reads गन्धकस्य शिलाजातु, which is also inc. (4) K has. भ्रामकस्य सुखलया, which is gram. inc. (5) B reads दन्ताय, which is not correct. K reads शशकस्य तु दन्ताय, which is also not perfectly correct.
 (6) M reads सत्य. (7) Both B and K read मूखालेपं. Vide p. 39, note (11). (8) B has not the term धातं. K reads मूखागतं. (9) B reads तेनेत, which is evidently an error. After this charapa two ślokas are wanting in M. (10) K reads चिञ्चास्थि, which is not correct.
 (11) B reads मेघशृङ्गं च. (12) K reads परीवेष्टितं, which is inc.
 (13) K reads मूखालेपागतं, which is not correct. (14) K has. सर्वाङ्गं.
 (15) B reads erroneously स्त्रौरजस ततः. K reads रजसमन्विनम्. M reads. रजसात्ततः, which is erroneous.

पेटारी^१वीजमथवा संपेथं तण्डुलाभसा^२ ॥ ८१ ॥

पेथं त्रिकर्षकार्पास^३मूलं वा तण्डुलाभसा ।

आरक्तशकामूलं वा^४ स्त्रीस्तन्येन तु पेषितम्^५ ॥ ८२ ॥

पेषयेद्वज्रकन्दं वा^६ वज्रीक्षीरेण^७ सुव्रते ।

तत्कल्कपुटितं धातं^८ वज्रं चैव मृतं भवेत् ॥ ८३ ॥

महानदीश्वेतशुक्त्या^९ दिनमेकन्तु भावितम्^{१०} ।

क्षीरेणोत्तरवारुण्याः^{११} कल्केनानेन^{१२} सुव्रते ॥ ८४ ॥

तालेन मेषशृङ्गा च^{१३} वज्रवल्या च^{१४} वेष्टितम् ।

अन्धमूषागतं धातं^{१५} वज्रं तु म्रियते क्षणात् ॥ ८५ ॥

- (१) K reads पेटरी. M reads पेटारि. (२) पेषितं. तण्डुलाभसि; a variant in K. (३) K has त्रिकर्षकार्पास. M has त्रिवर्षकार्पास. (४) आरक्तं चार्कमूलं वा, a variant in K. आरौतराकामूलं वा, a variant in M, which seems to be inc. (५) K reads च पेषितं. M reads सुपेषितम्. (६) पेषयेद्वज्रकन्देन, a variant in K. (७) M reads वज्रीक्षीरेण, which is an error of the scribe. (८) तत्कल्क पुटिधातं, a defective variant in B. तत्कल्कं पुटितधातं, a variant in M. (९) K has महानदीभवाशुक्त्या, which is gram. inc. M has महानदीश्वेतशुक्ता. (१०) K reads भावयेत्. (११) K has no विसर्ग after वारुण्या, which is gram. inc. (१२) K reads कल्केनाने, wherein न is left out by the scribe. (१३) तालस्य मेषशृङ्गाश्च, an incorrect variant in B. तालस्य मेषशृङ्गाश्च, a variant in M, which is also inc. (१४) B reads वज्रवल्याश्च. M reads वज्रवल्याश्च. Both the readings are inc. (१५) K reads अन्धमूषागतं धातं. M reads अन्धमूषागतधातं.

कान्तस्य पिष्टिकामध्ये वज्रं देवि विनिक्षिपेत् ।

पेषयेद्गन्धतैलेन म्रियते वज्रमोश्वरि ॥ ८६ ॥

कुलत्याम्भसि^१ कासोससौराष्ट्रोतालकान्विते^२ ।

अपामार्गचारयुते^३ वज्रं सिक्तं मृतं भवेत् ॥ ८७ ॥

अमृताकन्दतिमिर-बीजात्वक्क्षीरवेष्टितम् ।^४

मेषशृङ्गगतं^५ वज्रं मल्लिसं म्रियते पुटैः ॥ ८८ ॥

पेटारी हंसपादौ च वज्रवल्ली च सूरणम् ।

अश्वत्थस्याङ्गुरा देवि सर्व्वे स्त्रीस्तन्यपेषिताः^६ ॥ ८९ ॥

अनेन सिद्धकल्केन वेष्टितं ब्रह्मतीफले^७ ।

क्षिप्तं वह्निर्मृदा^८ लिप्तं म्रियते सप्तभिः पुटैः ॥ ९० ॥

श्वेतन्दुरेखापुष्पाखु^९-गन्धकत्रयमाक्षिकैः^{१०} ।

वेष्टितं कुलिशं देवि पुटपाकात्^{११} मृतं भवेत् ॥ ९१ ॥

अश्वत्थवदरोभिण्डो^{१२}-माक्षिकं^{१३} कर्कटास्थि^{१४} च ।

(1) B reads कुलित्याम्भसि. M reads कुलस्याम्भस, which is incorrect.

(2) K has तालकान्वितम्. M has an incomplete and incorrect charapa. राष्ट्रितालखानिते.

(3) अपामार्गचारयुक्ते, a variant in M. (4) This hemistich is not found in K. This śloka and the next four ślokas (98—102) are not found in M.

(5) B reads मेषशृङ्गगवे, which has no sense. (6) K reads पेषिता (without विसर्ग), which is gram. inc.

(7) K has ब्रह्मतीफलं. (8) K reads क्षिप्त्वा वह्नी मृदा. (9) B reads श्वेतोदुरेखा. K reads श्वेतोदुरेखा. Both are inc. (10) गन्धकं माक्षिकैः सह, a variant in K.

(11) B has पुटं पाकात्. (12) B reads वदरि. K reads भाण्डौ.

(13) B reads माक्षिकं. (14) K reads कर्कटास्थि.

सुहीक्षीरेण^१ संपेथ पुटाद्विप्रो मृतो भवेत् ॥ १०२ ॥

करवोराकदुग्धेन मेषशृङ्ग^२ सहिङ्गुलम् ।

उदुम्बर^३समायुक्तं पुटात्^४ क्षत्रियमारणम् ॥ १०३ ॥

बाला चातिबला^५ चैव गन्धकं कर्कटास्थि^६ च ।

क्षीरेणोत्तरवारुण्याः^७ पुटनाद्वैश्यमारणम् ॥ १०४ ॥

कण्डूलसूरणेनैव^८ शिलया^९ लशुनेन च ।

न्यग्रोधशृङ्ग^{१०}दुग्धेन शूद्रोऽपि म्रियते क्षणात् ॥ १०५ ॥

स्थूला बहुस्थूलपुटैः^{११} नश्यन्ति फलकादयः^{१२} ।

सुखिना^{१३} इव जायन्ते मृदुत्वमुपजायते ॥ १०६ ॥^{१४}

- (1) B has सुहीक्षीरेण. (2) B reads मेषशृङ्ग, which is incorrect.
 (3) M reads औदुम्बर. (4) Both B and M read पुटे; but they read पुटात् and पुटनात् (in the 5th case-ending) before and after this śloka, i.e. पुटात् in 102, and पुटनात् in 104. (5) B reads बला चातिबला (a mere tautology, अतिबला is a kind of बला, which has four different kinds.) [बाला = क्लीवेर.] K reads बला वा निम्बुना, which has no clear sense. (6) K has कच्छपास्थि. M has गन्धं कच्छवरास्थि, which is inc. (7) पुटेनोत्तरवारुण्याः, a variant in M. (8) K reads कङ्कुमी च सूरणेन, which is not only grammatically incorrect, but also defective in metre. (9) B reads श्रिया, ल being left out by the scribe. (10) B reads शृङ्ग, which seems to be the blunder of the scribe. (11) K reads पुटे. M reads बहुमूलपुटैः. (12) K has शकलादयः. (13) सुखिना is the incorrect reading in B. This hemistich is wanting in K. M reads सुखिन्न, which is inc. (14) After this śloka we find in B—सामान्यवज्रमारणम्. As other MSS. are silent in this point, we did not adopt this in the body of the text.

पिष्टामलकपञ्चाङ्गं गौराभा¹मिन्द्रवारुणीम् ।
 अनेन वेष्टितं² वज्रं म्रियते सप्तभिः पुटैः ॥ १०७ ॥
 मातृवाहकजीवस्य³ मध्ये वज्रं विनिक्षिपेत् ।
 दोलास्त्रेदे त्युहं देवि⁴ गुणपत्रसमं⁵ भवेत् ॥ १०८ ॥
 एरण्डवृक्षमध्ये तु वज्रं देवि विनिक्षिपेत् ।
 एकमासे⁶ गते देवि गुणपत्रसमं⁷ भवेत् ॥ १०९ ॥
 कान्तस्य पिष्टिकामध्ये⁸ वज्रं देवि विनिक्षिपेत्⁹ ।
 कार्पास¹⁰निम्बपत्रं च बदरीपत्रसंयुतम् ॥ ११० ॥
 एकत्र पेषयेत्तु¹¹ कान्तगोलकवेष्टितम्¹² ।
 वाह्ये¹³ ताम्बूलपत्रेण¹⁴ स्थापयेज्जानुमध्यतः¹⁵ ॥ १११ ॥
 यामदयेन तद्वज्रं जायते मृदु निश्चितम्¹⁶ ।

- (1) B reads गौराभा. K reads राजनी. (2) M reads वेष्टितं.
 (3) K has मातृवाहकजीवस्य. M has मातृवाहकजीवस्य. Both the texts seem
 to be incorrect. (4) This charaṇa and the next three are not
 found in B. K reads दोलास्त्रेदे. M reads डालायां स्त्रेदेदेवि. (5) K
 reads गुणचयसमं. (6) M reads एकमासं, which is gram. inc. (7) K
 reads गुणचयसमं. (8) कान्तस्य पिष्टितं वज्रं, a variant in K, which has
 no clear sense. (9) सुस्त्रिभ्रमिति जायते, a variant in K, which is
 unconnected. After this we do not find the next two charaṇas in K.
 (10) B reads कार्पास. M reads कार्पं, 1s being left out by the scribe.
 (11) B reads पेषयेत्तु. M reads पेषयेत्तु. (12) B has कान्तं गोलक-
 वेष्टितं. M has कान्तकालकवेष्टितम्, which seems to be inc. (13) B
 reads वाह्ये. (14) K reads ताम्बूलपत्रे वज्रं तु. (15) K has
 स्थापयेद्गजमध्यतः. (16) This charaṇa and the next are not found in K.

तत्तत्क्षणाभ्रियते^१ वज्रं तारे हेन्नि न संशयः ॥ ११२ ॥
जम्बोरफलमध्यस्थं वस्त्र^२पोटलिकागतम् ।
क्वाथयेत् कीदृक्काथे^३ क्रमेणानेन तु त्युहम्^४ ।
तद्वज्रं जायते खोटं^५ हेन्ना मिलति तत्तत्क्षणात्^६ ॥ ११३ ॥
नागवल्ग्या प्रलिप्तं तु तत्पत्रेणैव^७ वेष्टितम् ।
जानुमध्ये^८ स्थितं यामं मृदु सञ्जायते ध्रुवम्^९ ॥ ११४ ॥
मूले वज्रलतायास्तु मृदु वज्रं विनिक्षिपेत् ।
पुटं दद्यात् प्रयत्नेन भस्मीभवति^{१०} तत्तत्क्षणात् ॥ ११५ ॥
सुखादन्धकरं ह्याशु^{११} सत्त्वं मुञ्चति तत्तत्क्षणात् ।
सर्वमृत्युप्रशमनाः^{१२} सर्वसिद्धिकराश्च ते^{१३} ॥ ११६ ॥
अस्थिशृङ्खलमध्यस्थं^{१४} कृत्वा वज्रं विरन्धितम्^{१५} ।

- (1) M reads तत्तत्क्षणाजायते. (2) K reads वज्रं पोटलिकागतम्. M reads वस्त्रपोटलिकागतम्. (3) K reads कीदृक्काथैः. (4) M reads तद्यज्ञं, which is senseless. (5) B has only खो. M reads खोटं. (6) K reads लक्षणात्. (7) M reads तत्पत्रेणैव, wherein 'न' is gram. inc. (8) K reads योनिमध्ये. (9) K has सञ्जायते द्रुतम्. (10) K reads म्रियते देवि. (11) K has सुखादन्धं करोत्याशु, which has no clear sense. M has सुखादन्धकरं ह्याशु. (12) सर्वमृत्युप्रशमना (without विसर्ग), a variant in B. सर्वमृत्युः प्रशमनाः, a variant in K. सर्वमृत्युप्रशमनं, a variant in M. All are incorrect. (13) सर्वं सिद्धिकराश्च ते, a reading in B, which is not correct. सर्वव्याधिप्रताप ते, a reading in M, which is absurd. (14) K reads अस्थिशृङ्खलमध्यस्थं. M reads अथ शृङ्खलमध्यस्थं. (15) विराट्-हृतं, a reading in K. M has a defective charaṇa—कृत्वा वज्रं विरन्धितम्.

जलभाण्डे तु तत् स्त्रिं^१ सप्ताहं^२ द्रवतां व्रजेत् ॥ ११७ ॥
 चारत्रयं रामठञ्च^३ चणकाम्नास्त्रवेतसम्^४ ।
 क्षिप्वा^५ ज्वालामुखीक्षीरं स्थलकुम्भी^६रसेन च ॥ ११८ ॥
 एतैस्तु मर्दितं वज्र^७ सुहृत्कपयसा तथा^८ ।
 डोलायां^९ स्वेदयेद्देवि जायते^{१०} रसवद्यथा ॥ ११९ ॥
 अथवाप्यभ्रकं^{११} स्त्रिं मौक्तिकं च प्रबालकम् ।
 मात्तिकं नीलपुष्पं च^{१२} पीतं मरकतं महत्^{१३} ।
 वैदूर्यस्फटिकादीनि^{१४} द्रवन्ति सलिलं यथा ॥ १२० ॥
 लोहजातं तथा^{१५} धातम् अग्निवर्णं तु दृश्यते ।
 वापितं सकृदेकेन^{१६} मृतं जलसमं^{१७} भवेत् ॥ १२१ ॥
 मुक्ताफलन्तु सप्ताहं वेतसाम्नेन भावितम् ।

-
- (1) K reads तत् क्षिप्तं. M reads जलमध्ये तु. (2) K reads सप्ताहात्. (3) K has चारत्रयं. M has हि रामञ्च. (4) K has only चणकाम्नास्त्रवेतसा. M has चणकाम्नास्त्रवेतसम्. (5) K reads क्षिप्तं. (6) M reads स्थलकुम्भी. (7) B has मर्दिता वज्रा. M has मर्दिता वज्र, which is incorrect. (8) M reads पयसस्तथा, which is not correct. (9) M has डोलायां. (10) B reads जायते. (11) B and M read स्वभ्रकं. (12) M reads नीलपुष्पं च, which is inc. (13) B reads मयकतं, which is inc. K reads मरकतक. M reads पीतमरकतं भवेत्, which has no sense. (14) All the texts read वैदूर्य. But the reading we have adopted above is generally used, and stated in रस.स. Chap. VIII. v. 57. (15) K and M read यथा. (16) M reads सकृदेकेन. (17) B has दंतं समजलं. K has घृतं instead of मृतं.

जम्बीरोदरमध्यस्थं धान्यराशौ निधापयेत् ।

पुटपाकेन तच्चूर्णं^१ जायते सलिलं यथा ॥ १२२ ॥

॥ इति वज्रविधिः ॥

शृणु देवि महाभागे वैक्रान्ताख्यं महारसम् ॥ १२३ ॥

दैत्येन्द्रो महिषः सिद्धो हरदेहसमुद्भवः^२ ।

दुर्गा भगवती देवो^३ तं शूलेन व्यमर्हयत्^४ ॥ १२४ ॥

तस्य रक्तं तु पतितं यत्र यत्र स्थितं भुवि ।

तत्र तत्र तु वैक्रान्तो वज्राकारो महारसः^५ ॥ १२५ ॥

विन्ध्यस्य दक्षिणे चास्ति उत्तरे नास्ति सर्वथा^६ ।

विकृतयति^७ लोहानि तेन वैक्रान्तकः स्मृतः^८ ॥ १२६ ॥

श्वेतः पीतस्तथा रक्तो नीलः^९ पारावतप्रभः ।

मयूरबालसदृशश्चान्यो मरकतप्रभः^{१०} ॥ १२७ ॥

- (1) K reads तद्वर्णं, which is not correct. (2) सर्वदेवसमुद्भवः, a variant in K. (3) B reads भगवति देवि. M reads देवि. (4) तं बलेनैव मर्हयेत्, a variant in M. (5) All the texts read वैक्रान्तं वज्राकारं महारसं. But the term रस is in masculine gender, meaning mercury or any metal. [Rules on genders are not strictly observed in the Purāṇas and Tantras.] (6) सर्वथा सर्वसिद्धिदम्, a variant in K, which is unconnected with the context. (7) K reads विकृतयति. M reads निवृत्तयति. Both are gram. inc. (8) K has वैक्रान्तकं स्मृतम्. [The term वैक्रान्त is used here in both the genders, masculine and neuter, as it is stated in रस.स. Chap. IV. v. 73.] (9) M reads खलः, which is erroneous. [But the term कृष्ण is used as its synonym in the next śloka.] (10) This hemistich is not found in M.

देहसिद्धिकरः कृष्णः^१ पीते पीतः सिते सितः^२ ॥

सर्वार्थसिद्धिदो रक्तः^३ तथा मरकतप्रभः^४ ।

शेषे हे निष्फले वर्ज्ये^५ वैक्रान्तमिति सप्तधा ॥ १२८ ॥

यत्र चेत्ये स्थितं देवि^६ वैक्रान्तं तत्र भैरवम् ।

विनायकं च^७ संपूज्य गृह्णीयात् साधकोत्तमः ॥ १२९ ॥

वैक्रान्तं चूर्णितं सूक्ष्मं सुरासुरनमस्कृतम्^८ ।

व्याघ्रीकन्दस्य मध्यस्थं^९ धमयित्वा पुटे स्थितम्^{१०} ॥ १३० ॥

अश्वसूत्रेण^{११} मृद्वग्नौ स्वेदयेत् सप्तवासरात् ।

कायाशुष्कं ततः कुर्या^{१२}दिदं वैक्रान्तमुत्तमम् ॥ १३१ ॥

अथवा लवणक्षारमूत्राग्निकृष्णतैलकैः^{१३} ।

कुलत्यकोद्रवकाथे^{१४} स्वेदयेत् सप्त वासरान् ॥ १३२ ॥

(1) B reads देहसिद्धिकर कृष्ण. M reads देहसन्धिकर कृष्ण, which is inc.

(2) B and M read पीते पीतं सिते सितं. K reads पीतः पीते सितः सिते. We have adopted the above reading after collating all the MSS.

(3) B and K read सर्वार्थसिद्धिदं रक्तं.

(4) B, K and M read तथा मरकतप्रभम्.

(5) K reads वर्ज्ये, which is inc. [From this charapa the term वैक्रान्त is used in neuter gender.]

(6) B reads स्थिते देवि. M reads यत्र चेत्यमद देवि. Both are gram. inc.

(7) K reads तु.

(8) सुरासुरनमस्कृतं, a variant in B.

(9) M reads व्याघ्रीकन्दकमध्यस्थं.

(10) K reads धामयित्वा पुटस्थितं. M reads पुटं स्थितम्.

(11) B has अश्वसूत्रेण. M has अग्निमूत्रेण. Both are inc.

(12) This hemistich and the next two are wanting in K. M has a defective charapa—तथा कुर्या.

(13) B reads तुषतैलकैः. (14) कुलत्यं कोद्रवकाथे, a variant in B. कुलस्यकोद्रवकाथे, a variant in M, which is not correct.

बन्ध्याचूर्णन्तु वैक्रान्तं समांशिन तु चूर्णयेत्¹ ।

अजामूत्रेण² संभाव्य छायाशुष्कं तु कारयेत् ।

अन्धनाले धमित्वा तु³ मूषासत्त्वं तु जायते⁴ ॥ १३३ ॥

मोक्षमोरटपालाश-क्षारगोमूत्रभावितम्⁵ ।

वज्रकन्दशिफाकल्क⁶ लाक्षाटङ्गणसंयुतम् ॥ १३४ ॥

वैक्रान्तसम्भवं चूर्णं मेषशृङ्गै⁷ द्रवान्वितम् ।

पिण्डितं मूकमूषायां⁸ धातं सत्त्वं विमुञ्चति ॥ १३५ ॥

वैक्रान्तं वज्रकन्दं च⁹ पेषयेद्वज्रवारिणा¹⁰ ।

माहिषे नवनीते च¹¹ सक्षौद्रं पिण्डितं ततः ।

शोधयित्वा धमेत् सत्त्वं¹² इन्द्रगोपसमं पतेत्¹³ ॥ १३६ ॥

केतकोस्वरसः काञ्ची¹⁴ मणिमल्यं सखिचरम्¹⁵ ।

(1) K reads कारयेत्. M reads पूजयेत्.

(2) M reads अजमूत्रेण.

(3) M reads erroneously अन्धनालयमित्वा तु.

(4) K has मूखासहं तु

जायते. (5) M reads गोमूत्रभावितः, which is inc.

(6) K has

कल्क. M has शिलाकल्क.

(7) B reads मेषशृङ्गै, which is inc. M

reads मेषशृङ्गि.

(8) K reads मूकमूषायां. M reads मूकमूषाया, wherein

the omission of अनुस्वार is the error of the scribe.

(9) वज्रान्ते वज्रकन्दे

च, a variant in K, which has no sense.

(10) M reads वज्रसौरिणा,

which is inc.

(11) B reads पेषितं नवनीतेन. M reads माहिषं नवनीतञ्च.

(12) शोधयित्वा धमेत् सत्त्वं, a variant in M.

(13) इन्द्रगोपासमं भवेत्, a

variant in K. M reads इन्द्रगोपासमं पतेत्, which is inc.

(14) B

reads केतकोस्वरसं काञ्ची. K and M read केतकोस्वरसं काञ्चि. [But the term स्वरस is in masculine gender.]

(15) K has सखिचरी, which is not

correct. M has मणिमल्यं.

स्वेदनाज्जायते^१ देवि वैक्रान्तं रससन्निभम् ॥ १३७ ॥

॥ इति वैक्रान्तविधिः ॥

सुवर्णं रजतं ताम्रं कान्तलोहस्य वा रजः^२ ।

अनेन स्वेदविधिना द्रवन्ति सलिलं यथा ॥ १३८ ॥

इत्युक्तमभ्रकादीनां चतुर्णां लक्षणादिकम् ।

तन्ममाचक्ष्व देवेशि किमन्यच्छोतुमिच्छसि ॥ १३९ ॥

इति श्रोपार्वतीपरमेश्वरसंवादे^३

रसार्णवे रससंहितायां

अभ्रकादिलक्षणसंस्कारनिर्णयो नाम

षष्ठः पटलः ॥ ६ ॥

- (१) K reads erroneously स्वेदना जायते. (२) B reads कान्तलोहं च वाजरः. K reads कान्तलोहं च वाजरं. M reads कान्तलोहस्य वा रजः. All the texts seem to be incorrect. We have adopted a reading after collating all of them. (३) This portion is wanting in B and M.

सप्तमः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।¹

सह लक्षण²संस्कारै-राज्ञापय महारसान् ।

अन्यच्च तादृशं देव रसविद्योपकारकम् ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।³

माक्षिको विमलः शैलः⁴ चपलो रसकस्तथा ।

सस्यको दरदश्चैव स्तोतोऽञ्जनमथाष्टकम्⁵ ।

अष्टौ महारसाश्चैव⁶मेतान्⁷ प्रथमतः शृणु ॥ २ ॥

कृष्णस्तु भारतं श्रुत्वा⁸ योगनिद्रामुपागतः⁹ ।

तस्य पादतले विद्धं¹⁰ व्याधेन मृगशङ्कया ॥ ३ ॥

ये तत्र¹¹ पतिता भूमौ क्षताद्रुधिरबिन्दवः ।

(1) M reads देवौ and nothing else. (2) B reads लक्षणे, which is not gram. correct. (3) B has भैरवोवाच । K has श्रीभैरव्युवाच ।

Both the readings are incorrect. M has श्रीभैरवः and nothing else.

(4) B reads मलसः instead of विमलः, which seems to be the blunder of the scribe. K reads माक्षिका विमला शिला. M reads शैलो, which is gram. inc. (5) K has स्तोताञ्जनकथाष्टकम्, which is inc. [Vide

रसरत्नसमुच्चय Chap. II., and रससार, 6th Pātala, vs. 2-3.] (6) B reads महारसाश्चैव. M reads महारसाश्चैव. Both the readings are inc.

(7) K reads मेतत्. (8) K has कृत्वा. (9) B reads मुपागताः, which is gram. inc. (10) K has चिह्नं, which has no sense here.

(11) K reads एकत्र.

ते निम्बफलसंस्थाना जाता वै माक्षिकोपलाः^१ ॥ ४ ॥

माक्षिको द्विविधस्तत्र^२ पीतशुक्लविभागतः^३ ।

विमलस्त्रिविधो^४ देवि शुक्लः पीतश्च लोहितः^५ ॥ ५ ॥

तैलारनालतक्रेषु गोमूत्रे कदलीरसे^६ ।

कुलस्यकोद्रवक्वाथैः^७ माक्षिकं विमलं तथा^८ ।

मुहुः शूरणकन्दस्थं स्वेदयेद्वरवर्णिनि^९ ॥ ६ ॥

क्षारास्त्रलवणैरण्ड-तैलसर्पिः^{१०} समन्वितम् ।

पुटत्रयं प्रदातव्यं तद्वयं शोधितं भवेत् ॥ ७ ॥

- (1) This hemistich is wanting in B. K reads माक्षिकोपला (without विसर्ग), which is gram. inc. M reads जाता माक्षिककोमलाः. (2) This hemistich is not found in B. K has an incomplete charaṇa—माक्षिको द्विविधस्तत्र. (3) पीतः शुक्लो विभागतः, a variant in K. [रसरत्नसमुच्चय reads माक्षिको द्विविधो हिममाक्षिकक्षारमाक्षिकः. Chap. II. v. 80.] The following śloka is found in MS. K only ;—चतुर्धा करकाकारः शुक्तिकापुटसन्निभः । तथांगुलीयकाकारी भस्मकर्तारिकासमः ॥ इति माक्षिकलक्षणं ॥ We have placed it in the footnote, because we do not find these varieties of माक्षिक in any other MS., neither in रस.स., nor in रससार. (4) B reads विमलास्त्रिविधा. K reads विमलास्त्रिविधो, which is inc. (5) B has शुक्लः पीतश्च लोहिताः ; here the last term is inc. K has शुक्लपीतश्च. [रस.स. mentions the different names of विमल according to its colour, as पीतः—हिमविमलः, शुक्लः—तारविमलः, लोहितः—कांस्यविमलः. Chap. II. v. 96.] (6) गोमूत्रकदलीरसैः, a variant in K. (7) M reads कुलस्यकोद्रवक्वाथैः, which is inc. (8) K reads माक्षिको विमलस्तथा, which is not gram. correct, as these are objects to स्वेदयेत्. (9) K reads this hemistich very imperfectly—मुहुः शूरणकं द्येद्वरवर्णिनि. (10) B and M read तैलसर्पिः.

माक्षिकं चूर्णितं स्तन्य^१-सुहृत्कक्षीरभावितम् ।

सत्त्वं मुञ्चति सुभातं टङ्ककङ्कुष्ठमोदितम्^२ ॥ ८ ॥

कदलीकन्दतुलसी-नारङ्गास्तपरिप्लुतम्^३ ।

सप्तसप्तपुटोपेतं^४ पञ्चद्रावकसंयुतम्^५ ।

स्त्रीस्तन्यमोदितं भातं^६ सत्त्वं मुञ्चति माक्षिकम् ॥ ९ ॥

चौद्रगन्धर्व्वतैलाभ्यां^७ गोमूत्रेण घृतेन च ।

कदलीकन्दसारेण भावितं माक्षिकं मुहुः ।

मूषायां^८ मुञ्चति भातं सत्त्वं शुल्बनिभं मृदु^९ ॥ १० ॥

देवदालीरसं क्षिप्त्वा^{१०} पादांशटङ्कणैर्युतम्^{११} ।

प्रकटां मूषिकां^{१२} कृत्वा धमेत् सत्त्वमपेक्षितम्^{१३} ॥ ११ ॥

किमत्र चित्रं कदलीरसेन

सुपाचितं^{१४} सूरणकन्दसम्पुटे ।

(1) मर्दकं चूर्णितं स्तन्यं, a variant in M, which is partly correct.

(2) टङ्कणं कुष्ठमर्दितं, a variant in K. (3) M reads पयःप्लुतम्.

(4) M reads सप्तसप्तं पुटोपेतं, wherein the first term is inc. (5) M reads सन्धतम्. (6) B reads erroneously स्त्रीस्तन्यं मोदितं भातं. K has स्त्रीस्तन्यमर्दितं भातं.

(7) चौद्रं गन्धर्व्वतैलाभ्यां, a variant in B. [Vide रस.स. Chap. II. vs. 89-90.] (8) K reads मूषायां, which is incorrect.

[Vide p. 39, note (11)]. (9) B reads मृदुः, which is not gram. correct. M reads सत्त्वं शुल्बकं मृदु, which is inc. as well as incomplete.

(10) M has कृत्वा. (11) B and M read पादांशं टङ्कणं युतम्. (12) K reads erroneously मूषिकां. (13) धमेत् सत्त्वमपेक्षितः, a variant in B.

स च मुञ्चति पेक्षितम्, a variant in M. (14) K reads सुभावित.

वातारितैलेन पुटेन ताप्यं

पुटेन दग्धं वरशुद्धिमेति^१ ॥ १२ ॥

गोमूत्रैश्च सुहिचौरैः^२ भाव्यमेरण्डतैलकैः^३ ।

माक्षिकं दिनमेकान्तु मर्दितं वटकीकृतम् ।

अभ्रवद्दधमयेत् सत्त्वं^४ सस्यकस्याप्ययं विधिः^५ ॥ १३ ॥

ताप्यमावर्त्तकं धातु^६-माक्षिकं^७ मधुधातुकम् ।

माक्षिकं तिक्तमधुरं मेहार्शः^८क्षयकुष्ठनुत् ।

कफपित्तहरं बल्यं^९ योगवाहि रसायनम् ॥ १४ ॥

ज्वरसन्निपातदारिद्र्याख्यपि^{१०} यन्नामकथनमात्रेण^{११} ।

नश्यन्ति योजनशते^{१२} कस्तस्मान्नोह्वेधकरः^{१३} ॥ १५ ॥

॥ इति माक्षिकशुद्धिः ॥^{१४}

(१) M reads परशुद्धिमेति.

(२) गोमूत्रेण सुहिचौरैः, a variant in K.

(३) B reads तैलकै.

(४) K reads सत्त्वे. M reads अभ्रकान्तु पतेत् सत्त्वं.

(५) B has an incomplete charana—सस्याप्ययं विधिः.

(६) ताप्य आव-

र्त्तकत्वाकं, an incorrect variant in M.

(७) M reads मार्शिकं, which

is an error of the scribe.

(८) B has मेहार्त्ता, which is inc. M

has महार्शः.

(९) M reads बल्य (without अनुस्वार).

(१०) K has

ज्वरसन्निपातदारिद्र्याख्यपि. M has ज्वरसन्निपातदारिद्र्याख्यपि. Both seem to be inc.

(११) K has तु after मात्रेण. But we have not adopted it, because the final ण is optionally a गुरु letter.

(१२) K reads योगशतांतरे.

(१३) B has कस्तौर्चाभाह्वेधकरः, which is entirely absurd. M has कस्य लाक्षाजोह्वेधकरः, which has no clear sense.

(१४) B reads इति

माक्षिकक्रियाशुद्धिः । This is wanting in M.

विमलं^१ शिग्रुतोयेन काङ्क्षीकासीसटङ्कणैः^२ ।

वज्रकन्दममायुक्तं भावितं कदलीरसैः^३ ॥ १६ ॥

मोक्षक^४ चारसंयुक्तं धामितं मूकमूषया^५ ।

सत्त्वं चन्द्रार्कसंकाशं^६ प्रयच्छति न संशयः ॥ १७ ॥

॥ इति विमलशुद्धिः^७ ॥

पतितोऽपतितश्चेति^८ द्विविधः शैल ईश्वरि^९ ।

ग्रन्थान्तरेऽपि कीर्त्योऽसौ^{१०} कीर्तितो बहुभिः सुरैः ॥ १८ ॥

निदाघे घर्मसंतप्ता धातुसारं धराधराः ।

निर्यासं च विमुञ्चन्ति तच्छिलाजतु^{११} कीर्तितम् ॥ १९ ॥

शिलावद्धातुकं^{१२} धातं शैलजं गिरिसानुजम्^{१३} ।

(1) B and K read विमला, but use its adjectives in the neuter gender ; this is ungrammatical. (2) काङ्क्षीकासीसटङ्कणैः, a variant in K. काङ्क्षीकासीसटङ्कणैः, a variant in M.

(3) M reads कदलीरसैः. (4) K reads मोक्षक. M reads मोक्षण.

(5) M has सन्मितं instead of धामितं. K has मूकमूषया, which is incorrect. (6) M reads संयुक्तं.

[The 16th and the 17th ślokas nearly agree with the texts in रस.स. Chap. II. vs. 103-104.] (7) Both B and K read विमलाशुद्धिः. This is wanting in M.

(8) पातितः पातितश्चैव, a variant in K.

(9) B reads शैलमौश्वरि. M reads द्विविधा शैलमौश्वरि, which is gram. inc.

(10) The portion commencing from this charaṇa and ending in शोधयेत्तु यन्नतः (ślokas 18-21) is not found in B and M. (11) K reads शिलाजितु, which seems to be inc. [Cf. रस.स. Chap. II. vs. 110-

111.] (12) K reads incompletely धातु. (13) K has गिरि-सानुकम्.

जत्वद्रिजं^१ गिरिः शैलः प्रोक्तस्त्वयानुकीर्तितः ॥ २० ॥

क्षाराम्भगोजलैर्भातं^२ शुध्यते च शिलाजतु ।

अथवा गोघृतेनापि त्रिफलद्वारद्रकद्रवैः ।

लोहपात्रे विनित्तिप्य शोधयेत्तत्तु यत्नतः ॥ २१ ॥

शैलं विचूर्णयित्वा^३ तु धान्याम्भोपविषैर्विषैः^४ ।

पिण्डं बद्धा तु विधिवत्^५ पातयेच्चपलं यथा^६ ॥ २२ ॥

॥ इति शैलशुद्धिः^७ ॥

गौरः श्वेतोऽरुणः कृष्णश्चपलस्तु प्रशस्यते ।

हेमाभश्चैव ताराभो विशेषाद्रसबन्धकः^८ ॥ २३ ॥

(1) K reads जत्वद्रिजं, which is incorrect.

(2) This charaṇa and the next five charaṇas are not found in B and M. [रस.स. reads “क्षाराम्भगोजलैर्भातं शुध्यते च शिलाजतु । शिलाधातुं च दुग्धेन त्रिफलामार्कवद्रवैः ॥” Chap. II. v. 117.]

(3) विचूर्णयित्वा is gram. inc. The correct form is विचूर्ण्य, which, if adopted, destroys the metre. [This form of grammatical error is generally met with in the Purāṇas and Tantras. To avoid this error रस.स. reads शैलं तु चूर्णयित्वा तु, which creates tautology of तु. This śloka (22nd) nearly agrees with the text in रस.स. Chap. II. v. 148.]

(4) K has an incorrect reading—धान्याम्भोपदकर्मणि.

(5) This charaṇa is wanting in K. M reads कृत्वा instead of बद्धा.

(6) This charaṇa is not found in K. M has पातयेच्चपलं यथा, which is unintelligible. [रस.स. reads तथा. Chap. II. v. 148.]

(7) K reads इति शिलाजितशुद्धिः, which ought to be शिलाजतुशुद्धिः.

(8) B reads रसबन्धनः. M reads रसबन्धनम्.

शेषौ मध्यौ च लाक्षावत्^१ शीघ्रद्रावौ तु निष्फली^२ ।

वङ्गवद्भवते^३ वङ्गौ चपलस्तेन कीर्तितः^४ ॥ २४ ॥

वस्त्रेण बद्धा चपलं लङ्घयेद्यदि सागरम् ।

वस्त्रञ्च वेष्टयेत् सद्यः तेनासौ चपलः स्मृतः ॥ २५ ॥^५

सारयेत् पुटपाकेन चपलं गिरिमस्तके ।

देहबन्धं करोत्येव विशेषाद्रसबन्धनम् ॥ २६ ॥

चपलश्चपलावेधं करोति घनकञ्चलः ।

चपलो लेखनः स्निग्धो देहलोहकरो मतः ॥ २७ ॥

॥ इति चपलशुद्धिः ॥^६

मृत्तिका^७ गुडपाषाण-भेदतो रसकस्त्रिधा^८ ॥ २८ ॥

पीतसु मृत्तिकाकारो मृत्तिकारसको वरः^९ ।

(1) B has शेषा मध्याश्च लाक्षावत्. M has शेषा मध्याश्च लाक्षाश्च, wherein the last term seems to be incorrect. (2) शीघ्रं द्रावास्तु निष्फलाः, a

variant in B. K has शीघ्रद्रावौस्तु, which is inc. रसद्रावास्तु निष्फलम्, a variant in M, wherein the last term is inc. (3) M reads नागवद्भवते.

(4) The śloka 23rd and 24th nearly agree with the texts in रस.स. Chap. II. vs. 143-144. (5) The 25th śloka is not found in B and M.

(6) The 26th and the 27th śloka with the portion— इति चपलशुद्धिः are not found in B and M. [The latter hemistich of the 27th śloka exactly agrees with the text in रस.स. Chap. II. v. 145.]

(7) M reads मृत्तिका, which is inc. (8) B reads भेदकौ तो, which is not correct. M reads भेदको रसस्त्रिधा, which is a defective charaṇa. [But रस.स. states two sorts of रसक. Vide Chap. II. v. 149.]

(9) मृत्तिकारसतो वरम्, a variant in M, which is erroneous.

गुडाभो मध्यमो ज्ञेयः पाषाणाभः कनिष्ठकः^१ ॥ २८ ॥

कटुकालावुनिर्यासेनालोद्य^२ रसकं पचेत् ।

शुद्धो दोषविनिर्मुक्तः^३ पीतवर्णस्तु जायते^४ ॥ ३० ॥

किमत्र चित्रं रसकं^५ रसेन

रजस्वलायाः कुसुमेन^६ भावितम् ।

क्रमेण कृत्वा उरगेन^७ रञ्जितं

करोति शुल्वं त्रिपुटेन^८ काञ्चनम् ॥ ३१ ॥

क्षीयते नापि वक्लिस्थः सत्त्वरूपो महाबलः ॥ ३२ ॥^९

रसकं चूर्णयित्वा तु बद्धा वस्त्रे विचक्षणः ।

मूत्रे निधापयेत् स्त्रीणां सप्तरात्रं सुरेश्वरि ॥ ३३ ॥

पुष्पाणां रक्तपीतानां रसैः पत्रैश्च^{१०} भावयेत् ॥ ३४ ॥

(1) K reads कनिष्ठकः. M reads कनिष्ठिकः. Both are incorrect.

(2) B has निर्यासे चालोद्य. M has निर्यासे चालोद्या. Both are incorrect.

(3) K reads दोषः विनिर्मुक्तः. M reads विनिर्मुक्तो. Both are gram. inc.

(4) पीतवर्णस्तु जायते, a variant in K, which seems to be an error of the scribe. जायते पीतवर्णकः, a variant in M. [Vide रस.स. Chap. II. vs. 153-154.]

(5) M reads रसको. [The term रसक is of both genders.]

(6) M reads रजस्वलाया ऋतुजेन.

(7) K reads तुरगेण. [Both उरग (lead) and तुरग (sulphur) are mentioned in रसचिन्तामणि, Chap. 3.]

(8) M has गन्धं पुटकेन.

(9) This hemistich is not found in B and M. After this 32nd śloka we find अन्वञ्च in K only ; hence we have not inserted it in the text. It appears to be redundant.

(10) B reads पत्रैश्च, which is evidently an error of the scribe. K reads पित्तैश्च, which is also incorrect, as the पित्त of flowers is unusual.

क्षारैः स्नेहैस्तथा चान्नैः भावितं रसकं मुहुः ।

ऊर्णालाक्षानिशा^१पथ्या भूलताधूमसंयुतम्^२ ॥ ३५ ॥

मूकमूषागतं^३ धातं टङ्गणेन समन्वितम् ।

सत्त्वं कुटिलसङ्काशं मुञ्चत्येव^४ न संशयः^५ ॥ ३६ ॥

गोभदो रसकसुल्यं^६ क्षितिकिट्टो^७ रसोद्भवः ।

खर्परो^८ नेत्ररोगारिः रौतिलक्ष्माम्बरञ्जकः^९ ॥ ३७ ॥

रसको रञ्जको रूक्षो वातकृत् श्लेष्मनाशनः^{१०} ।

त्रिदोषघ्नन्तु तत्सत्त्वं नेत्रदोषविनाशनम्^{११} ॥ ३८ ॥

॥ इति रसकशुद्धिः^{१२} ॥

कालकूट^{१३}विषं पीत्वा गरुडः सोढुमक्षमः ।

- (१) B has डर्वालाक्षा तथा, wherein the first term is not correct. K has तथा in lieu of निशा. M has ऊर्ण instead of ऊर्ण. [Vide रस.स. Chap. II. v. 162, which mentions निशा.] (2) K reads संयुता, which is gram. inc. (3) B has गते. K has मूखा. M has एक in place of मूक. All the readings are inc. (4) Vide रस.स. Chap. II. v. 161, which says “वङ्गाभं पतितं सत्त्वं.” K reads मुञ्चत्येव. M reads मुञ्चत्येव. (5) Cf. रस.स. Chap. II. v. 162. (6) M has an incomplete charaṇa—रसन्तु.....ल्यं. (7) M reads भट्टो, which seems to be inc. (8) B has खर्परी. M has कर्परी. (9) K reads रतिलक्ष्माम्बरञ्जकः. M reads रौतिलक्ष्मा विरञ्जकः. (10) M reads नाशनी, which is not correct. [रस.स. states कफपित्तविनाशनः. Chap. II. v. 150.] (11) K reads नेत्ररोगविनाशनम्. M reads नेत्रदोषं हरन्ति च, which is gram. inc. (12) B has not इति. M reads रसशुद्धिः, which is not correct. (13) B reads कालकूट.

सुधामपि तथावामत्^१ भुक्त आशीविषामृते^२ ।
 स्वयं विनिर्गते चञ्चोः सस्यकोऽभूत् स कालिकः^३ ॥ ३९ ॥
 एकधा सस्यकस्तस्य^४ स्त्रीमूत्रे भावयेद्रजः^५ ।
 शश^६शोणितमध्ये वा दिनमेकं निधापयेत् ॥ ४० ॥
 तस्य चूर्णं महेशानि पादसौभाग्यसंयुतम्^७ ।
 करञ्जतैलमध्यस्थं दिनमेकं निधापयेत्^८ ॥ ४१ ॥
 मध्यस्थमथमूषायाः^९ धमयेत् कीकिलात्रयम्^{१०} ।
 इन्द्रगोपकसंकाशं^{११} सत्त्वं पतति शोभनम्^{१२} ॥ ४२ ॥
 एकधा सस्यकस्तस्मात्^{१३} धातो निपतितो भवेत् ।

- (१) B reads सुधामामत्. K reads सुधां चारु. M reads सुधामविश्रधामानं, which is unintelligible. We have kept अवामत्, though gram. incorrect, merely for the sake of metre. (2) ग्रीकमासीविषामृते, a variant in B. मुक्तामासीदविषामृते, a variant in K. ग्रीकमाशीविषादृते, a variant in M. [Vide रसरत्नसमुच्चय Chap. II. vs. 126-127.] (3) M reads सकाशतः. (4) एकधा सस्यकस्तस्य, a reading in K, which seems to be inc. M reads एकया instead of एकधा. (5) M reads द्रावयेद्रजः. (6) M has शर. (7) M has an incorrect reading—पादञ्जलसाय्यसंयुतम्. (8) Cf. रस.स. Chap. II. v. 133. (9) K has अथमूषायां, which is erroneous. M has मयजूषायां, which is absurd. रस.स. has अथमूषास्यमध्यस्थं. Chap. II. v. 134. (10) K reads आपयेत्. रस.स. reads also आपयेत् कीकिलात्रयम्. Chap. II. v. 134. (11) M has an absurd reading—गोपकाशासा-काशा. रस.स. has इन्द्रगोपाकृति चैव. (12) रस.स. reads भवति instead of पतति. Chap. II. v. 134. (13) K reads सस्यकस्तस्य. M reads एकया सस्यकामथे.

कालिकारहितो रक्तः शिखिकंठ^१समाकृतिः ॥ ४३ ॥

सस्यो मयूरतुल्यं स्यात्^२ वल्लिकत् कालनाशनः^३ ।

रसायने तु योग्यः स्याद्^४ वयस्तम्भकरो भवेत् ॥ ४४ ॥

सस्यकः शुद्धिमाप्नोति रक्तवर्गेण भावितः^५ ॥ ४५ ॥

॥ इति सस्यकशुद्धिः ॥

दरदस्त्रिविधः प्रोक्त^६श्चर्मारः शुकतुण्डकः^७ ।

हंसपादस्तृतीयः स्याद्^८ गुणवानुत्तरोत्तरः^९ ॥ ४६ ॥

चूर्णपारदभेदेन^{१०} द्विविधो दरदः पुनः ॥ ४७ ॥

- (1) K has शिखिहंस. M has शिखिकर्ण. But रस.स. has मयूरकण्डसञ्चायं. Chap. II. v. 127. (2) B has तुल्य स्याद्. K has तुल्य स्या. M has तुर्धस्य. All the readings are gram. incorrect. (3) B reads कलताशनः, which has no clear sense. K reads वल्लिकवल्लिनाशनः. (4) B and K have योग्य स्याद्. M has योग्यस्तद्. Both are gram. inc. (5) K and M read रसवर्गेण, which is evidently an error; because we find in रस.स. रक्तवर्गेण, which is supported by the MS. B. M has भावितम्, which is gram. erroneous. [Vide रस.स. Chap. II. v. 130.] (6) दरदस्त्रिविधो रक्त, a variant in B and M. (7) B has चर्मारशुकदण्डकः. M has चर्मभिः शुकदण्डकः. (8) B and M read हंसपादस्तु लिपः स्यात्. [रस.स. reads हंसपाकः. Vide Chap. III. v. 139.] (9) All the MSS. have उत्तरोत्तरम्; but since दरद is written in the masculine gender, it ought to have an adjective in the same gender. (10) K reads भेदानि. M reads द्वारद. Both are inc.

गोमांसे माहिषे मूत्रे^१ दध्यन्ततिलतैलयोः^२ ।
 एकैकं त्रिदिनं पक्त्वा शिखिपित्तेन भावयेत् ॥ ४८ ॥
 दरदं पातनायन्त्रे^३ पातयेत् सलिलाशये^४ ।
 सत्त्वं तु सूतसंकाशं^५ जायते नात्र संशयः^६ ॥ ४९ ॥
 लघुकन्दरदो म्लेच्छो^७ हिङ्गुलं चूर्णपारदम्^८ ।
 मणिरागजमस्यैव^९ नाम चर्मरगन्धिकम्^{१०} ॥ ५० ॥
 तित्तीष्णं हिङ्गुलं दिव्यं^{११} रसगन्धकंसम्भवम्^{१२} ।
 लोहकुष्ठहरं दिव्यं^{१३} बलमेधाग्निदीपनम् ॥ ५१ ॥

- (१) The portion commencing from this charaṇa and ending in घृताक्तकर्पटोपरि (48—70) is wanting in K. (2) दध्यन्ततिलतैलयोः, a variant in M, which seems to be incorrect. (3) M has दरदः पातयेत् पात्रे, wherein the first term is gram. inc. [For पातनायन्त्रं vide रस.स. Chap. IX. vs. 6—8.] (4) The term पातयेत् is wanting in B, which reads सलिलाशया. M reads सलिलाशयः. But as we see in रस.स., which nearly agrees with this śloka, the term जलाशये, we have adopted the above reading as correct one. [Vide Chap. III. v. 144.] (5) सत्त्वं सूतसंकाशं, a variant in M. [रस.स. reads तत्सत्त्वं सूतसंकाशं. Chap. III. v. 144.] (6) रस.स. reads पातयेन्नात्र संशयः. [Chap. III. v. 144.] (7) M has an incorrect and incomplete reading—लघुकन्दरदोकोन. (8) B reads पूर्णपारग. M reads पूरणेपारगम्. (9) मणिनामकरन्दसैव, a variant in B. मणिकामाकरं सैव, a variant in M. Both the readings seem to be inc. (10) B reads नाम्ना. M reads नाम्ना चर्मरगन्धितम्. (11) M reads द्रव्यं. (12) M reads संभवेत्, which is not correct. (13) B has लोहकुष्ठहरं दिव्यं. M has दौका, which has no sense.

किमत्र चित्रं दरदः सुभावितः

क्षीरेण मेथ्या बहुशोऽस्त्वर्गः ।

सितं सुवर्णं बहुघर्मतापितं

करोति साक्षाद्वरकुङ्कुमप्रभम् ॥^१ ५२ ॥

॥ इति दरदशुद्धिः ॥

वल्लीकशिखराकारं भङ्गे नीलोत्पलयुति ।

घृष्टन्तु गैरिकच्छायं^२ स्त्रीतोजं सुरवन्दितं^३ ॥ ५३ ॥

गोशकद्रसमूलेषु घृतक्षौद्रवसासु च ।

भावितं बहुशस्तच्च क्षिप्रं बध्नाति सूतकम्^४ ॥ ५४ ॥

॥ इति स्त्रीतोऽञ्जनशुद्धिः ॥^५

॥ इत्यष्टमहारसशुद्धिः ॥^६

एवं महारसाः^७ प्रोक्ताः शृणुष्वोपरसान्^८ प्रिये ॥ ५५ ॥

- (१) M reads बहुघर्मभावितं. This śloka agrees with the text in रस.स. except the term सितं, which is एवं. [Chap. III. v. 143.] (2) घृष्टन्तु गैरिकच्छायं,—an incorrect variant in M. (3) M reads स्त्रीतोऽञ्ज, which is evidently an error. This śloka agrees with the text in रस.स. except the last term, which is लक्ष्यद्वयुधः. (4) Cf. रस.स. Chap. III. v. 107. (5) This portion is wanting in M. (6) This portion is not found in M. (7) B reads महारसाः (without विसर्ग), which is inc. (8) M has शृणुष्वेव रसान्, which is gram. inc. [The verb शृणुष्व is gram. inc. The correct form is शृणु. This sort of error is generally seen in the Purāṇas and Tantras. For a similar grammatical anomaly vide ante page 100, note 3.]

गन्धकस्तालकः^१ शिला सौराष्ट्री खग^२गैरिकम् ।
 राजावर्त्तश्च^३ कङ्कुष्ठम्^४ अष्टा^५ उपरसाः स्मृताः^६ ॥ ५६ ॥
 श्वेतद्वीपे पुरा देवि सर्व्वरत्नविभूषिते ।
 सर्व्वकाममये रम्ये तीरे क्षीरपयोनिधौ^७ ॥ ५७ ॥
 विद्याधरीभिर्मुखाभिरङ्गनाभिश्च योषिते ।^८
 सिद्धाङ्गनाभिस्त्रिष्टाभिस्तथैवाप्सरसां गणैः ॥ ५८ ॥
 देवाङ्गनाभिरन्याभिः क्रोडिताभिः पुरा प्रिये ।
 गीतनृत्यैर्विचित्रैश्च वाद्यैर्नानाविधैस्तथा ॥ ५९ ॥
 एवं^९ संक्रोडमानायास्तवाभूत् प्रसृतं^{१०} रजः ।
 तद्रजोऽतीव सुशोणि^{११} सुगन्धिं सुमनोहरम्^{१२} ॥ ६० ॥
 रजसश्चातिबाहुल्यात् वासस्ते रक्ततां^{१३} ययौ ।
 तत्र त्यक्त्वा तु तदासः^{१४} सुस्नाता^{१५} क्षीरसागरे ॥ ६१ ॥

- (1) B reads here गन्धकं तालकं. But it writes afterwards गन्धकः and तालकः. (2) M reads खर here ; but we see afterwards in B and M काशीशं instead of खग or खर. [Vide śloka 81.] (3) B and M read at first राजावर्त्तं, but afterwards राजावर्त्तः. (4) B reads कङ्कुष्टं. (5) B has मङ्गा, which is grammatically inc. (6) B reads प्रिये. (7) B has पयोनिधौ (without विसर्ग), which is incorrect. (8) 'This hemistich and the next three are not found in M. (9) M reads बहु. (10) B reads प्रसृतं, which is neither accurate nor metrical. (11) M has सुशोणि, which is gram. inc. (12) B reads सुमहत्तरम्. (13) B reads पक्तां. (14) B has तदसः. (15) M reads ताम्बाक्षि.

वृता^१ देवाङ्गनाभिस्त्वं सुरैश्चापि पुरं^२ गता ।
 ऊर्ध्वभिस्ते रजोवस्त्रं^३ नीतं मध्ये^४ पयोनिधेः ॥ ६२ ॥
 एवं ते शोणितं भद्रे प्रविष्टं क्षीरसागरे ।
 क्षीराब्धिमथने चैतदमृतेन सहोत्थितम् ।
 निजगन्धेन तान् सर्वान् हर्षयद्देवदानवान्^५ ॥ ६३ ॥
 ततो देवगणैरुक्तं^६ गन्धकाख्यो भवत्वयम् ॥ ६४ ॥
 रसस्य बन्धनार्थाय जारणाय^७ भवत्वयम् ।
 ये गुणाः पारदे प्रोक्ता^८स्ते चैवात्र भवन्त्विति ॥ ६५ ॥
 इति देवगणैः प्रीतैः पुरा प्रोक्तं सुरेश्वरि ।
 तेनायं गन्धको नाम विख्यातः क्षितिमण्डले ॥ ६६ ॥
 स चापि त्रिविधो देवि शुकचञ्चुनिभो वरः ।
 मध्यमः पीतवर्णः स्याच्छुक्लवर्णोऽधमः प्रिये ॥ ६७ ॥
 करञ्जैरण्डतैलेन द्रावयित्वाजदुग्धकै^९ ।
 सिञ्चेदुन्मत्तनिर्यासे^{१०} त्रीन् वारांस्तं^{११} पृथक् पृथक् ॥ ६८ ॥

- (१) B reads वृता, which is not accurate. (2) B has सुरैराष्ट्र
 पुरा, which has no sense. (3) ऊर्ध्वशीभिस्तद्रजोवस्त्रं, a variant in M.
 (4) This term is wanting in M. (5) Both B and M read सर्व-
 दानवान्, which creates tautology. (6) M has देवगणैरुक्तं, which
 appears to be incorrect. (7) M reads जारणार्थाय. (8) B has
 पारदैः प्रोक्ताः, which is gram. inc. M has पारदेऽप्युक्ताः. (9) द्रावयित्वा
 च दुग्धकैः, a variant in M. (10) M reads सिञ्चेदुन्मत्तनिर्यासेः, wherein
 the middle term seems to be inaccurate. (11) Both B and M
 read त्रीन् वारांस्तं, which is gram. inc.

ज्वालनीवीजचूर्णेन मत्स्यपित्तैश्च भावयेत् ।

शृङ्गाभ्रसा वा सप्ताहं भावितः चालितोऽभ्रसा^१ ॥ ६८ ॥

तापितो बदराङ्गारैः^२ घृताक्ते लोहभाजने ।

आवर्त्तितश्च शृङ्गनी घृताक्त^३ कर्पटोपरि ॥ ७० ॥

क्षिप्रं शृङ्गस्य निर्यासे^४ चालितो गन्धको हितः^५ ॥ ७१ ॥

गन्धको हि स्वभावेन रसरूपः^६ स्वरूपतः ।

गन्धकं शोधयेत् क्षीरे^७ शृङ्गवेररसे तथा^८ ॥ ७२ ॥

रसे च^९ शृङ्गराजस्य निम्बुकस्य रसे तथा^{१०} ।

शोधितः सप्तवाराणि^{११} गन्धको जायतेऽमलः^{१२} ॥ ७३ ॥

॥ इति^{१३} गन्धकशुद्धिः ॥

तालकः पटलः पिण्डो द्विधा तत्राय उत्तमः ।

कुष्माण्डे तु शतं^{१४} वारान् तालकं स्वेदयेद्बुधः ॥ ७४ ॥

(१) B has भावितं चालिताभ्रसा. M has भावितं चालिताभ्रसा. Both the readings seem to be inaccurate. (2) तापीतयदराङ्गारैः, a variant in M, which is evidently an error of the scribe. (3) M reads घृताक्ते.

(4) निक्षिप्य शृङ्गनिर्यासे, a variant in K. M reads शृङ्गस्य सारिण. (5) M reads हितम्, which is grammatically inc., being an adjective to गन्धकः.

(6) B reads रसः रूपः, which is not correct. (7) M has क्षीरे.

(8) K has शृङ्गवेररसैक्षया. M has शृङ्गवेररसे तथा. (9) K reads रसगं, which is inc. (10) निम्बुकस्य रसे ततः, a variant in K. निम्बुकस्य रसे तथा, a variant in M. (11) All the texts have this reading, which is not authorised by any lexicon. The correct form is सप्तवारान्.

(12) M reads गन्धको निर्मलो भवेत्. (13) This term is wanting in B. (14) M reads शतान्, which is gram. inc.

सुक्क्षीरकटुकालाबु^१-रसयोः सप्तधा पृथक् ।

तिलसर्षपशिग्रूणि लाक्षा च लवणं गुड़ः^२ ।

टङ्कणं च युतैर्ह्येतैः^३ तालकं भूधरे द्रवेत्^४ ॥ ७५ ॥

व्याधिघातफलक्षारं^५ मधु^६कुष्माण्डकं तथा ।

द्रवैः^७ पुनर्नवोजूतैः सप्ताहं मर्दयेद्बुधः ॥ ७६ ॥

दत्त्वा पादांशकं^८ सर्वं ततः पातनयन्बके ।

दद्यात् पुटं गजाकारं^९ पतेत् सत्त्वं सुतालकात्^{१०} ॥ ७७ ॥

॥ इति तालकशुद्धिः ॥^{११}

रक्ता शिला^{१२} तु गोमांसे लुङ्गाम्नेन विपाचिता^{१३} ।

(त्रिपुष्पेण पृथग्भाव्या शिला तालकवद्भवेत् ।)^{१४}

(1) B has सुक्क्षीरकरंदुकालाबु, which is unintelligible, as well as defective in metre. K has सुक्क्षीरकटुकी. M has सुक्क्षीरकटुकालाबु.

(2) M has गुड़म्. (3) B reads युतं ह्येतैः, which is gram. incorrect.

M reads युतं ह्येतैः. (4) K reads घमेत्. M reads द्रवत्, which is inc.

(5) व्याधिघातफलक्षारं, a variant in B. व्याघ्रीघृतफलक्षारं, a variant in K. M has an incomplete charapa—व्याधिघातप....रञ्ज.

(6) B reads मधु. M has not this term. (7) B reads द्रवैः. (8) M

reads पादात् क्रमं. (9) M reads गजकाद्यान्. (10) पतेत् सर्वं

सुतालकम्, a variant in M. (11) This is wanting in B and M.

(12) K reads रक्तां शिलां, which seems to be gram. inc. (13) भृङ्गाम्ने

च विपाचिता, a variant in B. लुङ्गाम्नेन तु पाचिते, a variant in K. लुङ्गाम्नेन

विपाचितम्, a variant in M. The last two readings are gram. incorrect.

(14) This hemistich is found only in M.

तां रक्तपीतपुष्पाणां रसैः पित्तैश्च भावयेत् ॥ ७८ ॥

॥ इति शिलाशुद्धिः ॥¹

सिता कृष्णा च सौराष्ट्री चूर्णखण्डात्मिका च सा² ॥ ७९ ॥
गोपित्तेन³ शतं वारान् सौराष्ट्रं भावयेत्ततः ।

धमित्वा पातयेत् सत्त्वं क्रामणं चातिगुह्यकम् ॥ ८० ॥

॥ इति सौराष्ट्रीशुद्धिः ॥⁴

काशीसं त्रिविधं शुक्लं⁵ कृष्णं पीतमिति प्रिये ॥ ८१ ॥

काशीसं चूर्णयित्वा तु कासमर्द्धरसेन च ।

राजकोशातकीतोयैः⁶ पित्तैश्च⁷ परिभावयेत् ॥ ८२ ॥

॥ इति काशीसशुद्धिः ॥⁸

गैरिकं त्रिविधं रक्तहेमकेवलभेदतः⁹ ।

रक्तवर्गरसक्वाथपित्तै¹⁰स्तद्भावयेत् पृथक् ॥ ८३ ॥

अनेन क्रमयोगेन गैरिकं विमलं धमेत्¹¹ ।

क्रमात् सितञ्च¹² रक्तञ्च सत्त्वं पतति शोभनम् ॥ ८४ ॥

॥ इति गैरिकशुद्धिः ॥¹³

(1) This is wanting in B and M. K has इति मनःशिलाशुद्धिः ॥

(2) M reads चूर्णिते सात्मिकाचसा, which is unintelligible. (3) M has गोपित्तेन, which is inc. (4) This is wanting in B and M. (5) K

has काशीसं त्रिविधं शुक्लं. M has काशीसचूर्णैः.....शुक्लं. Both are incomplete.

(6) K reads कोशातकी. M reads तोये. (7) M reads पृथक्. (8) This is wanting in B and M. (9) हेमार्धं सितभेदतः, a variant in M.

(10) M reads पित्तैः, which is inc. (11) K reads भवेत्. (12) M reads पीतञ्च. (13) This is wanting in B and M.

राजावर्त्तो द्विधा देवि गुलिका^१चूर्णभेदतः ॥ ८५ ॥

तच्चूर्णं देवदेवेशि महिषीक्षीरसंयुतम्^२ ।

विपचेदायसे पात्रे गोघृतेन विमिश्रितम्^३ ॥ ८६ ॥

तच्चूर्णितं सुरेशानि^४ कुनटीघृतमिश्रितम्^५ ।

सौभाग्यपञ्चगव्येन पिण्डीबद्धं तु^६ कारयेत् ।

धामितं खादिराङ्गारैः^७ सत्त्वं मुञ्चति शोभनम् ॥ ८७ ॥

॥ इति राजावर्त्तशुद्धिः ॥^८

कङ्कुष्ठं विद्रुमच्छायं^९ तच्च सत्त्वमयं प्रिये^{१०} ॥ ८८ ॥

॥ इति कङ्कुष्ठम् ॥

सूर्यावर्त्तोदककणा-वक्लिशिग्रुशिफारसैः^{११} ।

कदली^{१२}कन्दसारिण बन्ध्याकोशातकीरसैः^{१३} ॥ ८९ ॥

(1) K reads गुटिका. (2) K reads मिश्रितं. (3) M reads

संमिश्रितम्. (4) M has महेशानि. (5) B reads कुनटि. K reads संयुतम्. M reads कुनटी, which appears to be the error of the scribe.

(6) B reads पिण्डीबद्धं तु. K reads पिण्डिवद्धं तु. M reads पिण्डबद्धन्तु.

(7) धामितः खादिराङ्गारैः, a variant in B. K reads धामितं. M reads धमितः.

(8) This is wanting in B and M. We find the 84th śloka in all the MSS. after इति राजावर्त्तशुद्धिः ; but looking at the context, we placed the same after the 83rd śloka.

(9) M reads विद्रुमच्छायां, which is gram. inc. (10) B reads यच्च. K reads सत्त्वं तु यन्मित्रे. (11) B

has वक्लिशिग्रु. K has नवसीग्रु. M has शिवारसैः. (12) K reads

कदली. (13) K reads कोशातकी, which seems to be incorrect.

काकमाची^१देवदाली^२-वज्रकन्दरसैस्तथा^३ ।
 एभिर्व्यस्तैः^४ समस्तैर्वा क्षाराम्बुहसैन्धवैः ।
 महारसाञ्चोपरसाः शुद्धिमायान्ति भाविताः ॥ ८० ॥
 लाक्षालवणसौभाग्य-धूमसार^५कटुत्रयम् ।
 शिशुमूल^६-मधूच्छिष्टं पथ्यागुगुलुधातवः^७ ॥ ८१ ॥
 सर्जिकासर्जनिर्यास^८-पिण्याकोर्णसमन्वितम्^९ ।
 पारावतमलक्षुद्रमत्स्यद्रावकपञ्चकम्^{१०} ॥ ८२ ॥
 तिलसर्षपगोधूम-माषनिष्पावचिकसम्^{११} ।
 छागक्षौरिण^{१२} संयुक्तं वज्रपिण्डी तु कीर्त्तिता^{१३} ॥ ८३ ॥
 अनया वज्रपिण्डा तु पञ्च^{१४}माहिषयुक्तया ।
 महारसा मोदितास्तु पञ्चगव्येन भाविताः ॥ ८४ ॥
 कोष्ठे^{१५} खराग्निना धाताः^{१६} सत्त्वं मुञ्चन्ति^{१७} सुव्रते ।

-
- (1) K has काचूमाचि, which appears to be incorrect. (2) M reads देवदाली. (3) B and M have रसेन च. (4) M reads एभिलैथ. (5) M reads दुमसार. (6) K reads शिशुमूल. M reads शिशुमूल. (7) पथ्यां गुगुलुधातवः, a variant in B, wherein the first term is incorrect. M reads सर्जिकम् instead of धातवः. (8) B has सर्जिनिर्यास. M has सर्जनिर्यासपिण्याको. (9) पिण्याकोर्णसमन्विता, a variant in K. M has an incomplete charaṇa—नागसमन्विता. (10) B reads पञ्चमं. (11) M has निष्पावचिकसः. (12) K reads छागौ-क्षौरिण. (13) वज्रपिण्डी तु कीर्त्तिता, an incorrect variant in K. वज्रपिण्डीति कीर्त्तिता, a variant in M, wherein the last term is gram. inc. (14) M reads फल. (15) K reads काश. M reads काष्ठ. (16) B and M read धात. (17) K and M read मुञ्चति.

एवं शिलाभ्यो जीवेभ्यो मृदुभ्यः सत्त्वं प्रजायते^१ ॥ ८५ ॥

॥ इत्युपरसा अष्टौ ॥^२

एवं चोपरसाः प्रोक्ताः शृणु^३ लोहान्यतः परम् ॥ ८६ ॥

सुवर्णं रजतं ताम्रं तीक्ष्णं वङ्गं भुजङ्गमम्^४ ।

लोहन्तु^५ षड्विधं तच्च यथा पूर्वं तदक्षयम् ॥ ८७ ॥

तत्रादितः सुरेशानि सारं लोहद्वयं स्मृतम्^६ ।

साधारणे तीक्ष्णशुल्के^७ वङ्गनागो^८ तु पूतिकौ^९ ॥ ८८ ॥

रसजं^{१०} क्षेत्रजं चैव लोहसंकरजं^{११} तथा ।

त्रिविधं^{१२} जायते हेम चतुर्थं नोपलभ्यते ॥ ८९ ॥

रक्ताभं पीतवर्णं च द्विविधं^{१३} देवि काञ्चनम् ।

दाहे^{१४} रक्तं सितं क्रेदे निकषे^{१५} कुङ्कुमप्रभम् ॥ ९० ॥

सगौरवं मृदु^{१६} स्निग्धं तार^{१७} शुल्कविवर्जितम् ।

- (1) B reads प्रदापयेत्. M reads प्रतापयेत्. (2) This is wanting in B and M. (3) M reads ढण, which is incorrect. (4) तीक्ष्णं वङ्गभुजङ्गमाः, a variant in K. तीक्ष्णवर्णं तु जङ्गमा, an incorrect variant in M. [The term नाग=भुजङ्गम=शैव.] (5) तु is wanting in K. (6) K reads सतं. (7) B reads तीक्ष्णशुल्के. K reads साधारणो, which is gram. inc. (8) M reads नागवङ्गौ. (9) B has पूनिकौ. K has यूनिकौ. M has पीतिकौ. We have adopted the above reading after collating all the texts. (10) M reads रसजं. (11) M has लोहसङ्करजौ, which is gram. inc. (12) M reads त्रिविधो, which is not gram. correct. (13) M has त्रिविधं. (14) M reads लक्ष्मि. (15) K reads निकषे. (16) B has मृदु, which seems to be a tautology. (17) B reads शशि.

हेम षोडशवर्णाब्धं शस्यते देहलोहयोः ॥ १०१ ॥

मृत्तिका^१ मातुलुङ्गाम्नेः^२ पञ्चवासरभाविता^३ ।

सभस्मलवणा^४ हेम शोधयेत् पुटपाकतः ॥ १०२ ॥

शुक्लञ्च तारकृष्णञ्च^५ द्विविधं रजतं प्रिये ।

गुरु स्निग्धं मृदु श्वेतं तारमुत्तममिष्यते ॥ १०३ ॥

नागेन चारराजेन द्रावितं शुद्धिमिच्छति ।

तारं त्रिवारं निक्षिप्तं पिशाची^६ तैलमध्यतः ॥ १०४ ॥

ताम्रं च द्विविधं प्रोक्तं रक्त^७ कृष्णं सुरेश्वरि^८ ।

घनघातसहं स्निग्धं^९ रक्तपत्रं^{१०} मृदूत्तमम्^{११} ॥ १०५ ॥

सुहृत्कक्षीरलवण^{१२} चारास्त्रपरिलेपितम्^{१३} ।

ताम्रपत्रं च निर्गुण्डी-रसमध्ये तु ढालयेत्^{१४} ॥ १०६ ॥

- (1) M reads मृत्तिका, which is gram inc. (2) B has मातु-
लुङ्गाम्ने, which is incorrect. (3) K reads पञ्चवारं सुभाविता. M reads
पञ्चवासरभाविताम्, which is gram. incorrect. (4) M has सभस्मलवणं,
which is not correct. (5) B reads तापकृष्णञ्च. K reads तायकृष्णञ्च.
(6) B has पिश्वौचं, which is unintelligible. (7) रक्तं is wanting
in B, thus destroying the metre. (8) K reads सुरेश्वरि, which is a
palpable error of the scribe. (9) घनघातसहस्निग्धं, a variant in K,
घनघातसहस्निग्धं, a variant in M, wherein घात seems to be inc. (10) K
reads रक्तपीतं. M reads रक्तपात्रं. (11) Both B and K read मृदूत्तमम्,
which is inc. (12) B reads चारलवण. The letter क after सुहृत् is
wanting in M. (13) K reads परिदेपितं. M reads चिरलेपितम्.
(14) निर्गुण्डीरसमध्येन ढालयेत्, a variant in M.

रोहणं वाजरं चैव^१ तृतीयं च पडालकम्^२ ।

इति तीक्ष्णं त्रिधा तच्च कान्त^३लोहमिति स्मृतम् ॥ १०७ ॥

नीलं कृष्णमिति स्निग्धं^४ सूक्ष्मधारमयः^५ शुभम् ।

गुडूची^६ हंसपादौ च नक्तमालः^७ फलत्रयम्^८ ॥ १०८ ॥

गोपालकी^९ गोरसानं^{१०} तुम्बुरुलीहनिघ्नकः^{११} ।

एषां रसे ढालयेत्तत्^{१२} गिरिदोषनिवृत्तये ॥ १०९ ॥

त्रपु च^{१३} द्विविधं ज्ञेयं श्वेत^{१४}कृष्णविभेदतः ।

श्वेतं^{१५} लघु मृदु स्निग्ध-मुत्तमं वङ्गमुच्यते ॥ ११० ॥

नागस्वेकविधो^{१६} देवि शौघद्रावी^{१७} मृदुर्गुरुः ॥ १११ ॥

महिषस्यास्थिचूर्णेन वापात्तम्बूत्रसेचनात् ।

वङ्गं शुद्धं भवेत्तद्वत्^{१८} नागो नागास्थिम्बूत्रतः^{१९} ॥ ११२ ॥

- (1) M reads राजकं चैव. (2) M reads पटोलकम्. (3) B reads काती. M reads काची. (4) नीलं कृष्णं त्वतिस्निग्धं, a variant in K. (5) K has सूक्ष्मधारमयं. M has सूक्ष्मधारमधश्. The terms मयं and मधश् are not correct. (6) B reads गुडूची. M reads गलूची. (7) B and K read नक्तमाला. M reads नक्तमाल. (8) M has फलत्रयम्, which seems to be the error of the scribe. (9) B reads गोपालिकी. K reads सेफालिका. (10) All the texts read गोरसानां, wherein the sixth case-ending cannot be accounted for. (11) K has तुम्बुरुलीहविघ्नकः. M has तुम्बुरुलीहच निघ्नकम्. (12) M reads ढालयेत्तत्. (13) K reads त्रपुश्च. (14) B and M read सित. (15) K reads सित. (16) M has नागमेकविधं. (17) K reads शौघद्रावि. (18) K reads भवेद्द्रौ. M reads भवेच्छेतत्. (19) The term नागो is wanting in B. K has वापास्थिम्बूत्रतः, which is incomplete as well as incorrect.

गौरीफलानि^१ क्षुरको रजनौ तुम्बुरुणि च^२ ।

कुवेराक्षस्य वोजानि मल्लिकायाश्च सुन्दरि ॥ ११३ ॥

पलाशशुष्कायामार्ग^३-क्षारसुक्क्षीरयोगतः^४ ।

सप्तधा परिवापिन शोधयन्ति भुजङ्गमम्^५ ॥ ११४ ॥

सुही^६क्षीरसमायोगात् वङ्ग^७ चावापयेत्ततः ॥ ११५ ॥

सुहृत्क्षीरहलिनी-कञ्चुकी^८कन्दचित्रकैः ।

गुञ्जाकरञ्जधुत्तूर^९-हयगन्धाद्वितालकैः^{१०} ॥ ११६ ॥

नक्तमालेङ्गदोशक^{११}-वारुणीमूलसंयुतैः ।

पिष्टैर्माहिषतक्रै तु^{१२} सप्तरात्रोषितैस्ततः ।

निषेकः सर्व्वलोहानां मलं हन्ति न संशयः^{१३} ॥ ११७ ॥

देवदालोफलरजः-स्वरसैर्भावितं मुहुः ।

- (१) B has गौरीफलानौत्. M has गौरीखलनौ. Both the readings seem to be incorrect. (2) रजनौ तु कुरुणि च, an incorrect variant in K. M reads रजनौ instead of रजनौ. (3) पलाश शुष्कायामार्ग, a variant in B, which seems to be erroneous. (4) क्षारसुहृत्क्षीरयोगतः, a variant in K, which destroys the metre. (5) M reads भुजङ्गमाः, which is gram. incorrect. (6) B reads कञ्चु. M reads धुल्ली. Both are unintelligible. (7) M reads पाक. (8) K has कञ्चुकी, which appears to be the error of the scribe. (9) B reads धत्तूर. K reads धत्तूर. M reads धुधूर. (10) B has तालकैः. K has चि instead of द्वि, which is not correct. (11) K reads नक्तमाला-गुदीशक, which is gram. inc. M reads वञ्ज instead of शक. (12) M reads तक्रैस्तु. (13) M reads निषेकतः, which is a tautology.

द्रावयेत् कनकं वापात्^१ भूयो न^२ कठिनं भवेत् ॥ ११८ ॥

अखिलानि च सत्त्वानि^३ द्रावयेत्तत्रभावतः^४ ॥ ११९ ॥

समांशं सुरगोपस्य सुरदाह्यश्च^५ यद्रजः ।

आवापात् कुरुते देवि कनकं जलसन्निभम् ॥ १२० ॥

मण्डूकास्थिवसाटङ्क-हयलालेन्द्रगोपकैः^६ ।

प्रतिवापेन कनकं सुचिरं तिष्ठति द्रुतम्^७ ॥ १२१ ॥

त्रिःसप्तकृत्वो^८ गोमूत्रे ज्वालिनोभस्म^९ गालितम् ।

शोषयेत्तस्य वापेन तीक्ष्णं मूषागतं^{१०} द्रवेत् ॥ १२२ ॥

त्रिःसप्तकृत्वो^{११} निचुल-भस्मना भावितेन तु^{१२} ।

केतक्यास्तु रसेस्तीक्ष्णम्^{१३} आवापाद्भवतां व्रजेत् ॥ १२३ ॥

पञ्चधात्रोफलरसैः शङ्खे^{१४} सप्ताहभावितम् ।

-
- (1) K reads वापि. (2) M reads भूयेन, which is gram. inc.
 (3) अखिलानि च सत्त्वानि, an incomplete variant in B. K reads सत्त्वानि.
 अखिलाणि च सत्त्वानि, an incorrect variant in M. (4) B has an in-
 complete charaṇa—द्रावयेत् प्रयवतः. K has द्रावयेत्तत्रयवतः. (5) M reads
 सुदाराश्च यद्रजः, which is incorrect. (6) K reads गोपकैः. M reads
 हल्ललालिजगोपकैः, which is unintelligible. (7) B has an incomplete
 charaṇa—सुचिरं...ति द्रुतं. (8) B reads त्रिःसप्तकृत्वा. K and M read
 त्रिसप्तकृत्वो. Both are gram. inc. (9) K reads ज्वालनि. M reads
 ज्वालिनोपच. (10) K has मूषागतं, which is inc. [Vide p. 39, note
 (11)]. (11) All the MSS. read त्रिसप्तकृत्वो, which is grammatically
 erroneous. (12) K reads विस्तृतेन तु. (13) B reads रसेस्तीक्ष्णम्.
 K reads केतक्या सुरसेस्तीक्ष्णा. Both are gram. inc. (14) B reads
 संखे.

पुनः कञ्चुकितोयेन^१ भावितं सप्त^२वासरम् ॥ १२४ ॥

शरावयुगलान्तःस्थं^३ सुदृढं परिधामितम्^४ ।

तत्तीक्ष्णचूर्णं^५ देवेशि रसरूपं प्रजायते ॥ १२५ ॥

तालकं गन्धपाषाणं^६-शिलामालिकगैरिकम् ।

काशीसं खण्डसौराष्ट्रं^७-तुल्यमभ्रकमेव च ॥ १२६ ॥

श्वशृगालतरङ्गणां^८ कुक्कुटस्य मलं^९ तथा ।

मयूरशृङ्गप्रमाज्ज्वर-विष्टा च समभागकम्^{१०} ॥ १२७ ॥

भावयेद्भिः^{११} सुहीचौरैः^{१२} देवदाली^{१३} रसेन च ।

तत्कल्क^{१४} मष्टमांशि न लोहपात्राणि^{१५} लेपयेत् ॥ १२८ ॥

धमे द्रुतं भवेत्लोहमेतैरेव निषेचयेत्^{१६} ।

(1) K reads कञ्चुकौ. M reads पान in place of पुनः, which is inc.

(2) M reads भावितस्त्रय. (3) शरावयुगलस्थं च, a variant in B. शराव-
युगलस्थं च, a variant in K. Both the readings seem to be incorrect.

(4) B reads erroneously—परिधावापितं. M reads परिधामितः. (5) K
has तीक्ष्णचूर्णानि, which is not gram. correct. (6) B and K read

गन्धपाषाणं, which is not correct, as the term is in masculine gender. M
reads तालगन्धकपाषाण, which is not accurate. (7) M has काशीसं

खण्डसौराष्ट्रं. (8) M reads श्वशृगालखरीष्ट्राणां. (9) B and K

have मलतथा. (10) B and K read समभागिकम्. (11) B

reads भावये चि. K reads भावये चिः. M reads भावयेत्. The first two
readings are incorrect, and the last is incomplete. (12) M reads

सुहिचौरैः. (13) M reads देवदाली. (14) M has तत्कल्क, which

seems to be inc. (15) B and M read लोहपात्राणि. (16) एतै-

रेतन्निर्गच्छयेत्, an incorrect variant in K.

अङ्गोलस्य तु मूलानि काञ्चिकेन प्रपेषयेत् ।^१

लोहलेपं ततो दद्याद्-अग्निस्थं धारयेत्^२ प्रिये ॥ १२८ ॥

पुनर्लेपं ततो दद्यात् परिच्छिन्ना^३रसेन तु ।

मत्स्यपित्तेन^४ देवेशि वङ्गस्थं धारयेत् प्रिये ॥ १२० ॥

पुनर्लेपं प्रकुर्वीत लाङ्गलीकन्दसम्भवम् ।

त्रिभिल्लैर्द्रुतं^५ लोहं निर्मलं स्वच्छवारिवत्^६ ॥ १२१ ॥

चूर्णितं देवि कूर्मास्थि मेषशृङ्गं शिलाजतु^७ ।

कुरुते प्रतिवापेन बलवज्जलवत् स्थिरम्^८ ॥ १२२ ॥

अर्कापामार्गसुसलो^९ नितुलं चित्रकं तथा ।

कदलो पोतकी दाली^{१०} चारमेषां तु साधयेत् ॥ १२३ ॥

गालयेन्माहिषे मूत्रे षड्वारान्^{११} सुरवन्दिते ।

आवापाद्वावयेदेतदभ्रसत्त्वादिकं^{१२} रजः ॥ १२४ ॥

दन्तीदन्तो^{१३} विशेषेण द्रावयेत् सलिलं यथा ॥ १२५ ॥

(1) This hemistich is wanting in K.

(2) M reads धारयेत्.

(3) B reads परिच्छिन्न.

(4) B and M have मत्स्यपित्तञ्च.

(5) M

reads त्रिभिल्लैर्द्रुतं, which is not gram. correct.

(6) B reads स्वःच्छ-

वारिवत्, which is an error of the scribe.

(7) K has शिलाजितुः,

which seems to be erroneous.

(8) B reads काञ्चीरं जलवत् स्थिरम्.

M reads कांक्षपात्रे व्यवस्थितम्.

(9) M reads कदली, which is incorrect,

as the very same word is mentioned afterwards.

(10) M reads

कदल्यपोतकी माली.

(11) M reads चत्वारः, which seems to be gram.

inc. (12) K has अभ्रसत्त्वादिकं. M has अभ्रसत्त्वारितं.

(13) K

has दन्तीदन्त (without विसर्ग). M has दन्तादन्तौ.

रसेनोत्तरवारुण्याः^१ पुतं वैक्रान्तजं रजः^२ ।

प्रतिवापेन^३ लोहानि द्रावयेत् सलिलोपमम् ॥ १३६ ॥

॥ इति लोहद्रावविधिः ॥

रत्नानां द्रावणं वक्ष्ये गगनस्य द्रुतिं तथा ॥ १३७ ॥

त्रिफला च^४ त्रिकटुकं त्रिचारं कटुपञ्चकम्^५ ।

बला चातिबला चैव तृतीया च महाबला^६ ॥ १३८ ॥

अश्वगन्धा चैव नारी^७ भूलता मातृवाहकः ।

गोपेन्द्रमण्डली चैव षड्बिन्दुर्हिमुखी^८ तथा ॥ १३९ ॥

वीरा सूरणकन्दश्च^९ कञ्चुकी च पुनर्नवा^{१०} ।

सुहृत्कर्कोत्तहलिनी पाठा चोत्तरवारुणी ॥ १४० ॥

अयस्कान्तो गोक्षुरश्च^{११} मृदुदूर्वास्त्वैतसम्^{१२} ।

शिलाजतु च^{१३} सौवीरं विषगन्धकटङ्कणम्^{१४} ॥ १४१ ॥

(1) रसेनोत्तमवारुण्याः, a variant in M.

(2) B reads रजं, which

is evidently an error of the scribe.

(3) M reads अत्रिवापेन, which

is unintelligible.

(4) K and M read तु.

(5) M has पुटपञ्चकम्.

(6) B reads महाबला.

(7) B reads च दीनारौ.

(8) K reads

षड्बिन्दुर्हिमुखी.

(9) M reads कन्दश्च.

(10) B has कंचुकी सपुन-

नवा.

(11) B has an incomplete charana—अयस्कान्तो गोक्षुरश्च.

(12) B

reads मृदुदूर्वास्त्वैतसम्.

K reads मृदुदूर्वास्त्वैतसम्.

M reads मृदुदूर्वास्त्वैतसम्.

We have adopted the above reading after collating all the texts.

[मृदुदूर्वा perhaps = नीलदूर्वा, as मृदुत्वल = नीलोत्पल.]

(13) B has शिला-

धातु च. K has शिलधातु च. M has शिलाजतुश्च. All the readings are gram.

inc.

(14) विषं गन्धकटङ्कणं, a variant in B. विषगन्धकटङ्कणैः, a variant

in K.

पृथग्दशपलं^१ सर्वं सूक्ष्मचूर्णं तु कारयेत् ।

कुम्भद्वयं कुलत्थानां काष्ठेन तिमिश्रस्य च^२ ॥ १४२ ॥

काथयेन्मृदुतापेन यावत् कुम्भावशेषितम् ।

तेन काथेन तच्चूर्णं भावयेदेकविंशतिम्^३ ॥ १४३ ॥

रत्नानि तेन लिप्तानि तत्काथस्थं धमेत्^४ पुनः ।

अहोरात्रेण तान्याशु द्रवन्ति सलिलं यथा ॥ १४४ ॥

॥ इति रत्नद्रावविधिः ॥^५

अश्वकादीनि लोहानि द्रवन्ति ह्यविचारतः ।

निर्मलानि च^६ जायन्ते हरबीजोपमानि च^७ ॥ १४५ ॥

मिलन्ति च रसेनाशु वज्रिस्थान्यक्षयाणि च^८ ।

तैर्द्रुतैः स्पर्शमात्रेण^९ क्षणाद्बुध्येत सूतकः^{१०} ॥ १४६ ॥

लोहानां मारणं^{११} वक्ष्ये समाहितमनाः^{१२} शृणु ।

- (1) B reads दशपलं, which is incorrect. (2) B has तिमिरस्य च. K has तिमिरस्य च. M has काष्ठेन तिमिश्रस्य च. We have adopted the above reading after collating all the texts. (3) B and M read एकविंशति. K reads एकविंशतिः. All the readings are inc. (4) तत्-काथे तद्धमेत्, a reading in M, which has no sense. (5) This portion is not found in B and M. (6) B and M read निर्लेपानि च. (7) K has हरबीजोपयोनि च, which has no clear sense. (8) K reads वज्रिस्थान्यक्षयानि च, which seems to be inc. (9) तैर्द्रुतैः सर्षप-मारण, an incorrect variant in K. (10) B reads क्षणाद्बुध्येत. K reads क्षणाद्बुध्येत. M reads क्षणाद्बुध्येत सूतकम्. (11) B has मारणै, which is gram. inc. (12) K has समाहितमना (without विसर्ग), which is gram. inc.

सुही^१क्षीरेण सिन्दूरं^२ कनकं रजतं पुनः^३ ॥ १४७ ॥

तेनैव^४ माक्षिकं ताम्रमजाक्षीरेण गन्धकः^५ ।

स्तन्येन हिङ्गुलं^६ तोषणं वङ्गतालपलाशकम् ॥ १४८ ॥

नागं शिलार्कक्षीरेण स्वच्छपत्रीकृतं^७ प्रिये ।

मारयेत् पुटपाकेन^८ निरुक्तं^९ भस्म जायते ॥ १४९ ॥

न सोऽस्ति^{१०} लोहमातङ्गो यं न गन्धककेसरी ।

निहन्याद्रन्ध्रमात्रेण^{११} यद्वा माक्षिककेसरो ॥ १५० ॥

रसोभवन्ति^{१२} लोहानि मृतानि क्षुरवन्दिते ।

हरन्ति रोगान् सकलान्^{१३} रसयुक्तानि^{१४} किं पुनः^{१५} ।

शीलनान्नाशयन्त्येव^{१६} बलोपलितरुग्जराः^{१७} ॥ १५१ ॥

(1) B and M read सुहि. K reads सुही, which seems to be inc.

(2) K has सिन्दूरं, which is erroneous. M has सप्ताहं. (3) K reads

तु वा. (4) B has सनैव, which is evidently an error. (5) K.

and M read गन्धकम्. (6) M has an incorrect reading—हिङ्गुदं.

(7) B reads स्वच्छ पत्रीकृतं. M reads स्वच्छपत्रन्तु तं. (8) B and M

read पुटयोगेन. (9) B has निरुक्तं. M has निरुद्धं. Both of these

readings appear to be inc. (10) B and M read रसोस्ति, whereof

the sense is not clear. (11) निहन्याकंधमात्रेण, a variant in B, which

seems to be inc. (12) B has रसभवन्ति. K has रसोभवन्ती. M has

रसं भवन्ति. We have adopted the above reading after collating all the

texts. (13) M reads सकलान् रोगान्. (14) B reads रसयुक्तानि.

(15) K reads वै पुनः. (16) B has शीलनान्नाशयन्त्येव. M reads शिलानां

नाशयन्त्येव. None of these texts is correct. (17) K reads रुग्ज्वरान्.

M reads रुक्पदान्.

वज्र^१माक्षिकतीक्ष्णाभं शस्यते देहकर्म्मणि^२ ।
 नागं वज्रं सुवीरञ्च^३ द्रव्यकर्म्मणि योजयेत् ॥ १५२ ॥
 परिवालन्तु^४ यत्नोहं तथाच मलयोद्भवम् ।
 एतत्तोहदयं देवि विशेषाद्देहरक्षणम् ॥ १५३ ॥
 रागं^५ महारसादोनां ज्ञात्वा वीजानि साधयेत् ।
 तन्मयाचक्ष्व देवेशि^६ किमन्यच्छोतुमर्हसि ॥ १५४ ॥

इति श्रोपार्च्यतीपरमेश्वरसंवादे^७
 रसार्णवे रससंहितायां
 महारसोपरसलोहलक्षणसंस्कार^८-
 रत्नद्रावणमारणनिर्णयो नाम^९
 सप्तमः पटलः ॥७॥

-
- (1) B reads वज्रं. (2) M reads मेहकर्म्मणि, which appears to be incorrect. (3) वज्रनागस्ववीरञ्च, a variant in M. (4) B has पडिवालन्तु. K has विदीवालं. (5) K reads नागं, which is incorrect ; because the next Paṭala opens with the description of रागसंख्या. (6) तन्मयाचक्ष्व देवेशि, a variant in B. This charaṇa is wanting in M. (7) This portion is wanting in B and M. (8) K reads रत्न between महारसोपरस and लोह. The word मद्वा is not found in M ; it reads रसोपरससंस्कारलोहलक्षणमारणनिर्णयो नाम. (9) K reads only निर्णयो नाम, omitting रत्नद्रावणमारण.
-

अष्टमः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।¹

महारसानां लोहानां रत्नानाञ्च सुरेश्वर² ।

रागसंख्यां³ तथा बीजसाधनञ्च⁴ वद प्रभो ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।

महारसेषु द्विगुण⁵स्ताम्बरागः⁶ सुरेश्वरि ।

गिरिदोषे क्षयं नीते⁷ सूतकं रञ्जयन्ति ते⁸ ॥ २ ॥

सस्यकश्चपलश्चैव राजावर्त्तश्च मात्स्यिकः⁹ ।

विमलो¹⁰ गैरिकश्चैषा¹¹मेकैकं द्विगुणं भवेत् ॥ ३ ॥

भ्रामकादिषु कान्तेष्वप्येकद्वित्रिगुणो¹² हि सः ।

एकैकमभ्रकैश्चैव¹³ श्वेतपोतारुणः¹⁴ सिते ॥ ४ ॥

- (1) K reads देव्युवाच. This is wanting in M. (2) M has रत्नानां च सुरेश्वरि, which is erroneous. (3) B has not this word. K has रागसंख्या. M has रागसङ्ख्या. (4) M reads here सारणञ्च, but it reads साधनञ्च in its colophon. (5) B reads द्विगुणः. (6) M reads ताम्बे रागः. (7) गिरिदोषक्षयकर, a variant in M. (8) खाद्वीजं रञ्जयन्ति ये, a variant in M. (9) M reads राजावर्त्तिञ्च मात्स्यिकम्, which is incorrect. (10) K and M read विमला. (11) K has गैरिकश्चैषा. M has गैरिकश्चैव. (12) K reads कान्तेषु अप्येवं द्विगुणो. (13) एकैकमभ्रकैश्चैव, a variant in K. (14) श्वेतपोतारुणो, an incorrect reading in M.

अष्टादशसहस्राणि स्थिता रागाश्च^१ गन्धके ।
 अयुतं दरदे देवि^२ शिलायां द्विसहस्रकम्^३ ॥ ५ ॥
 रसके^४ सप्तसाहस्रं कङ्कुष्ठे तु^५ चतुष्टयम् ।
 रसगर्भे प्रकाशन्ते जारणं तु^६ भविष्यति ॥ ६ ॥
 द्वादशाग्रं शतं^७ पञ्च नागि रागा^८ व्यवस्थिताः^९ ।
 शतहीनं सहस्रं तु वङ्गे रागा^{१०} व्यवस्थिताः ॥ ७ ॥
 रागाणां शतपञ्चाशत् शुक्लभङ्गे व्यवस्थिताः ।
 रक्तपीताश्च शुक्लाश्च^{११} हेम्नि रागाश्च षोडश ॥ ८ ॥
 रागाः षष्टि^{१२} सहस्राणि शक्रनीले व्यवस्थिताः ।
 महानीले च^{१३} देवेशि ते रागा द्विगुणाः^{१४} स्थिताः ॥ ९ ॥
 माणिक्ये तु सुरेशानि रागा^{१५} लक्षचयोदश ।
 गजवारिसमुत्पन्नं रत्नं^{१६} मुक्ताफलं विदुः ॥ १० ॥

- (1) M reads नागाश्च, which seems to be incorrect. (2) अयुतं दरदे वैशि, a reading in M, which appears to be inc. (3) M reads शिलायाश्च द्विपञ्चकम्. (4) K reads रक्तके. (5) M reads कुष्ठे चैव, which seems to be inc. (6) M has जारणान्तु, which is gram. inc. (7) द्वादशाग्रशतं, a variant in M, which is inc. (8) M reads नागो राग, which is gram. inc. (9) K reads व्यवस्थिताः, which is an error of the scribe. (10) M reads वङ्गे राग, which is not correct. (11) K has शुक्लाश्च. M reads रक्तपीता च शुक्ला च. (12) K reads षष्टी. M reads erroneously रागाषष्टि. (13) M has महानीलञ्च, which is gram. inc. (14) M reads द्विगुणे, which is not grammatically correct. (15) K reads राग, which is not gram. correct. (16) M reads रक्त, which is inc.

गजे^१ चीणि सहस्राणि षट्सहस्राणि वारिजे^२ ।

नवललं च रागाणां पद्मरागे व्यवस्थिताः ॥ ११ ॥

भेदयेत् सर्वलोहानि यच्च^३ केन न भिद्यते^४ ।

तद्वज्रं तस्य देवेशि रागं लक्षयं^५ विदुः ॥ १२ ॥

षोडशैव सहस्राणि पुष्परागे व्यवस्थिताः ।

पादांनलक्षरागास्तु^६ प्रोक्ता मरकते^७ प्रिये ॥ १३ ॥

रागसंख्यां न जानाति^८ संक्रान्तस्य^९ रसस्य तु ।

अधिकं मारयेन्नोहं हीनं चैव प्रकाशयेत्^{१०} ॥ १४ ॥

मानदेन्द्रः^{११} प्रकुर्वीत यो हि जानाति पार्ष्वति ।

शतकोटिप्रमाणेन^{१२} रागसंख्यां प्रकल्पयेत् ।

स्पर्शनं चैवमालोक्य^{१३} शतकोटिस्तु विध्यते^{१४} ॥ १५ ॥

अतः परं प्रवक्ष्यामि वीजानां साधनं प्रिये ।

हेमतारवशाद्वीजं^{१५} द्विविधं तावदोश्चरि ॥ १६ ॥

(1) गजे is the reading in M, which is incorrect. [गजे = गजजे.]

(2) M reads वारिते, which is not correct. (3) K and M read येन.

(4) M reads येन केनापि विध्यते, which conveys the reverse sense.

(5) M has लक्षयं. (6) K has पादान्न. M has पादेन लक्षं रागास्तु,

which has no clear sense. (7) प्रोक्तं मरकते, an incorrect reading

in M. (8) K reads जानति, which is not accurate. (9) M

reads साकान्तस्य, which has no clear sense. (10) M has प्रकारयेत्.

(11) मारयेत्ति: is the reading in M. (12) शतकोटीप्रमाणेन, a variant

in K. (13) चैवमालोक, a reading in M. (14) K reads विध्यति.

M reads विद्यते. We have adopted the above text, after collating the

MSS. (15) K reads वशावीज, which is a palpable error.

पीतारुणैर्हंसवोजं^२ तारवीजं सितैर्भवेत् ।
 कल्पितं रञ्जितं पक्वमिति भूयस्त्रिधा भवेत् ॥ १७ ॥
 कल्पितं द्विविधं तच्च^३ शुद्धमिश्रविभेदतः ॥ १८ ॥
 रसोपरसलोहानां^४ वीजानां कल्पनं पृथक्^५ ।
 शुद्धं मिश्रं तु^६ संयोगात्^७ यथा लाभं^८ सुरेश्वरि ॥ १९ ॥
 सत्त्वमावर्तितं व्योम्नि शोधितं काचटङ्कणैः ।
 चिञ्चाफलास्त्रनिर्गुण्डो^९-पत्रकल्कनिश्चनैः^{१०} ।
 पक्वं निविडितं देवि^{११} रसपिष्टिचमं भवेत् ॥ २० ॥
 स्नेहक्षारास्त्रवर्गैश्च^{१२} शिलायाश्च पुटत्रयात्^{१३} ।
 मृताहे धूपनायन्त्रे^{१४} धूपगन्धानुलेपनात् ।
 वङ्गस्यापि^{१५} विधानेन तालकस्य हतस्य^{१६} वा ॥ २१ ॥
 ताप्यहिङ्गुलयोर्वापि हते च^{१७} रसकस्य वा ।

- (1) M has पीतारुणो. (2) K has हंसवीजै, which is gram. inc.
 (3) K reads तत्र. (4) रसोपरसत्त्वानि, a variant in K. (5) वीजानाञ्च पृथक्स्थिते, a variant in M. (6) M has शुद्धमिश्र. [रञ्जितं is described in the 41st śloka ; and पक्वं in the 50th.] (7) K reads योगाय.
 (8) पालभंग is the absurd reading in K. (9) K reads फलास्त्रनिर्गुण्डो.
 (10) K reads निश्चनैः. M reads पत्रकल्क. Both are inc. (11) K has पक्वनिविडं तद्वेदि, (12) M has स्नेहक्षारास्त्रवर्गैः.
 (13) M reads शिलया च पुटत्रयात्. K reads पुटत्रयं. (14) धूपनायन्त्रे is wanting in K. (15) K reads वङ्गस्यापि, which seems to be inc.
 (16) K has हतेन. M has तालकेन. (17) M reads वातिनो, which is unintelligible.

रसगर्भे द्रवेत् कृष्णं^१ पत्रं कनकतारयोः ॥ २२ ॥

सङ्गराख्यन्तु^२ दुर्मेत्यं प्रिये मृदुखराह्वयम्^३ ।

ततः संमृदितं^४ देवि हन्वमेलापनं द्रुतम्^५ ।

भवेत् समरसं गर्भे^६ रसराजस्य च द्रवेत्^७ ॥ २३ ॥

अतः परं^८ प्रवक्ष्यामि हन्वमेलापनं शृणु ॥ २४ ॥

वर्षाभूकदलीकन्द-कांकमाचौपुनर्नवाः ।

स्वर्णं नरकपालं च^९ गुञ्जाटङ्कणसंयुतम्^{१०} ।

क्षीरतैलेन सुध्मातं हिमाभ्रं मिलति प्रिये ॥ २५ ॥^{११}

अनेनैव विधानेन ताराभ्रमपि मिलयेत्^{१२} ॥ २६ ॥

वङ्गमावर्त्य^{१३} देवेशि पुनः सूतकयोजितम्^{१४} ।

कदलीकन्दतोयेन मर्हयेदङ्कणान्वितम् ।

अन्धमूषागतं^{१५} भ्रातं वङ्गाभ्रं^{१६} मिलति क्षणात् ॥ २७ ॥

चूर्णं नरकपालस्य स्त्रीस्तन्यं वनशिथुकम् ।

- (1) K reads कृष्णात्. M reads भवेत् कृष्ण. (2) K reads संगराख्यं तु. (3) K has an incomplete charaṇa—दुखराह्वयोः. M reads खराह्वयात्. (4) K reads सम्मृदितं. (5) K reads ततः. (6) सवेत् सरससंसर्गो, a variant in K, which is partially incorrect. M reads वरेत्, which is senseless. (7) K reads चन्द्रवत्. (8) K reads अतएव. (9) M reads तु. (10) M has सम्मिश्रितम्. (11) This hemistich is not found in K. (12) तालकाभं विमेलयेत्, a variant in M. (13) K reads भंग, which is incorrect. M reads erroneously वङ्गमावर्त्य. (14) K has योगतः. (15) K reads अन्धमूषागतं. M reads अन्धमूषागतं. Both are inc. (16) M reads वङ्गाभ्रं.

शुक्लाटङ्कणसंयुक्तं वङ्गाभ्रं^१ मिलति क्षणात् ॥ २८ ॥

अभ्रकं चूर्णयित्वा तु काकमाची^२रसप्लुतम् ।

कपित्थतोयसंस्पृष्टं^३ रस^४टङ्कणसंयुतम् ।

वङ्गपत्रान्तरं^५न्यस्तं धातं वङ्गाभ्रकं^६ मिलेत् ॥ २९ ॥

आवर्त्य कटुतैलेन भस्मापामार्गजं क्षिपेत् ।

वङ्गाभ्रे^७ हरितालच^८ नागाभ्रे तु^९ मनःशिलाः ॥ ३० ॥

हिमाभ्रं नागताप्येन^{१०} ताराभ्रं वङ्गतालकात् ।

गन्धकेन तु शुल्वाभ्रं^{११} तोक्षणाभ्रं सिन्धु^{१२}हिङ्गुलात् ।

वङ्गाभ्रं^{१३} हरितालेन नागाभ्रं शिलया मिलेत् ॥ ३१ ॥

लाङ्गलो च नरोकिश^{१४}-कार्पासास्थिकुलत्थकम् ।

भूलता चाश्मदलनो^{१५} स्त्रोस्तन्यं सुरगोपकः^{१६} ॥ ३२ ॥

एतत्प्रलिसमूषायां^{१७} सुधातास्तीव्रवह्निना^{१८} ।

- (1) M reads वङ्गाभ्रं. (2) K reads काकमाची. (3) M reads संस्पृष्टं. (4) M reads सूतः. (5) K reads वङ्गपत्रांतले, [which is = वङ्गपत्रान्तरे.] M reads वङ्ग. (6) M reads वङ्गाभ्रकं. (7) K reads वङ्गाभ्रं. M reads वङ्गाभ्रे. (8) K reads erroneously हरितालच. (9) K has नागाभ्रं तु. M has नाकाभ्रेण, which is inc. [नागाभ्रेण is correct.] (10) K reads नागतापेन. (11) M reads शुलीभ्रं, which is gram. inc. (12) K has सिन्धु. (13) M has वङ्गाभ्रं. (14) M reads ठरौकिश, which is inc. (15) K reads करयुग्मा च. (16) K and M read गोपकम्, which is incorrect, the term being used in the masculine gender. (17) एतत्प्रलिय मूषायां, a variant in K, which seems to be inc. (18) सुधातं तीव्रवह्निना, a variant in K, wherein the first term is gram. inc.

कान्ताभ्रशैलविमला मिलन्ति सकलान्^१ क्षणात् ॥ ३३ ॥
 लताकुकुन्दरीमांसं^२ विषटङ्गणयोजितम् ।
 मूषालेपेन^३ कुरुते सर्व्वदन्धेषु^४ मेलनम् ॥ ३४ ॥
 अश्वकां सुरसा शृङ्ग^५ मण्डूकस्य वसा विषम् ।
 गुञ्जाटङ्गणयोगिन^६ सर्व्वसत्त्वेषु^७ मेलनम् ॥ ३५ ॥
 टङ्गणोर्णागिरिजतु-कर्णाख्यामलकर्कटैः^८ ।
 मिलन्ति सर्व्वदन्धानि स्त्रीस्तन्यपरिपेक्षितैः ॥ ३६ ॥
 धातकोगुगुलुगुड^९-सर्जयावकटङ्गणैः^{१०} ।
 स्त्रीस्तन्यपेक्षितैः सर्व्व^{११} दन्धजं तु रसायने ॥ ३७ ॥
 खसत्त्वं सूक्ष्मचूर्णं तु^{१२} पूर्व्वकल्केन संयुतम् ।
 अश्वमूषागतं^{१३} भ्रातं सङ्करं मिलति क्षणात् ॥ ३८ ॥
 बापितं^{१४} ताप्यरसक^{१५}-सस्यकैर्दरदेन च ।
 खसत्त्वं स्यान्निबद्धं च^{१६} दृढं भ्रातं मिलेत्ततः ॥ ३९ ॥
 रसोपरसलोहानि सर्वाण्येकत्र धामयेत् ।

- (1) K reads सकल. (2) M reads चुचुन्दरीमांस. (3) मूषालेपेन,
 an incorrect reading in K. (4) M reads सर्व्व दन्धेषु. (5) आराभं.
 खुरशृङ्गच्च, a variant in M. (6) M reads लेपिन. (7) M reads.
 सर्व्व सर्व्वेषु. (8) कर्णाक्षीमौलकर्कटी, a variant in K. (9) धातु-
 गुगुलुगुडं, a variant in K. (10) सर्जयावकटङ्गणैः, a variant in M.
 (11) M reads शस्त्रा. (12) सूक्ष्मचूर्णेन यत्किञ्चित्, a variant in K.
 (13) K reads अश्वमूषागतं, which is inc. (14) M reads बापितं,
 which is not technical. (15) K reads ताप्यरसकं. (16) खसल-
 चाग्निबन्ध, a variant in M.

अन्योन्यं हन्ततां यान्ति^१ द्रवन्ति^२ सलिलं यथा ॥ ४० ॥

वोजानि कल्पितान्येवं^३ रञ्जितानि परं^४ शृणु ॥ ४१ ॥

घनं^५ माक्षिकचूर्णेन शुल्वचूर्णेन रञ्जितम् ।

इन्दितं ताप्यसत्त्वेन^६ रसराजस्य रञ्जनम् ॥ ४२ ॥

आरक्तवल्लीगोमूत्रैः^७ बहुधा परिभावितैः^८ ।

कुनटीगन्धपाषाणे^९ हेममाक्षिकहिङ्गुलैः^{१०} ॥ ४३ ॥

वापितं सेवितं रक्त^{११}गणैः स्नेहैर्मृतं^{१२} ततः ।

रञ्जनं रसराजस्य तीक्ष्णताम्रौ^{१३} विशेषतः ॥ ४४ ॥

केवलं विमलं ताम्रं वापितं^{१४} दरदेन च^{१५} ।

कुरुते त्रिगुणं जीर्णं लाक्षारसनिभं रसम्^{१६} ॥ ४५ ॥

रसकं द्विगुणं^{१७} दत्त्वा ताम्रं सुधातमीश्वरि ।

कृष्णाभ्रकस्य चूर्णं च रक्तवर्गैर्मुहुः^{१८} पुटैः ॥ ४६ ॥

- (१) अन्योन्यहन्ततामिति, a variant in M. (2) M reads द्रवती, which is gram. incorrect. (3) M has कल्पितान्येव. (4) M reads वरं, which is not correct. (5) M reads घन, which has no clear sense. (6) इन्दितं वाप्यसत्त्वेन, a reading in K, which seems to be erroneous. (7) आरक्तवल्लीभिर्मूत्रैः, a variant in K. आरक्तवर्गमलितः, a variant in M. (8) गोमूत्रं बहुभावितैः, a variant in M. (9) M reads पाषाण. (10) M reads हिङ्गुलम्. (11) M reads रक्तं. (12) M reads गणस्नेहमृतं. (13) M reads तीक्ष्णताम्रं. (14) K reads वापितं, which is inc. (15) M reads वा. (16) K reads रसः, which is grammatically inc. (17) द्विगुणं रसकं, a reading in K. (18) M reads रक्तवर्णं मुहुः.

ताप्येन वा मृतं हेम त्रिगुणेन निवापितम्^१ ॥

भाण्डिकायां^२ तु रसकं ताप्य^३ सैन्धवसंयुतम् ॥ ४७ ॥

इन्द्रगोपनिभं यावत् सर्वं द्विगुणजारणात् ।

द्रुतं^४ हेमनिभं सूतं कुरुते नात्र संशयः ॥ ४८ ॥

अभ्रकं हेम ताम्रं च शिलाया^५ माक्षिकेण च ।

गैरिकेण च मुख्येन रसकेन च रञ्जयेत् ॥ ४९ ॥

वोजानि रञ्जितान्येवं^६ पक्ववोजान्यतः^७ शृणु ॥ ५० ॥

महारसानुपरसान्^८ तीक्ष्णलोहानि च क्षयेत्^९ ।

समांशं सममाक्षीकं गन्धकावापयोगतः ॥ ५१ ॥

शतशो वापयेदेतत्^{१०} अक्षीणं सावशेषितम्^{११} ।

समांशं रसरजस्य गते द्रवति निश्चितम्^{१२} ॥ ५२ ॥

तदेतद्विष्टिकास्तम्भे जारणायां सुरेश्वरि ।

रञ्जने रसरजस्य सारणायां च शस्यते ॥ ५३ ॥

तदेवं^{१३} शतशो रक्तगणैः स्नेहेर्निषेचितम्^{१४} ।

(1) M reads विपाचितम्. (2) हुण्डिकायां, a reading in K.

(3) K reads रसकताप्य. M reads रसकान्नप्य, which is unintelligible.

(4) M reads मृत.

(5) M reads शिलायां.

(6) वोजानां रञ्जना-

न्येवं, a variant in M.

(7) M reads पक्ववोजस्ततः.

(8) M has

महारसालूपरसा.

(9) K reads वक्षते, which is gram. inc. M reads

कीर्णलोहानि, which is unintelligible.

(10) शतशो वा भवेदेतत्, a

variant in M. (11) K has an incomplete charaṇa—अक्षी सावशेषितं.

(12) This charaṇa and the next three charaṇas are not found in K.

(13) M reads तदेव.

(14) K has निषेक्षित. M has रक्तगणस्नेहेर्निषेचितम्.

अधिकं^१ शस्यते तेषु सहस्रांशिन वेधकत्^२ ॥ ५४ ॥
 निर्व्यूढं नागवङ्गाभ्यां क्रियायां हेमतारयोः ।
 खसखं रविणा योज्यं द्वन्द्वितं स्याद्वसायने ॥ ५५ ॥
 सस्नेहक्षारपञ्चान्नैः^३ रसैस्तेस्तालकादिभिः^४ ।
 समद्वित्रिगुणान् ताम्ने^५ वाहयेद्वङ्गपन्नगान् ॥ ५६ ॥
 रक्तस्नेहनिषित्तं तद्वसाकृष्टिरिति^६ स्मृतम् ॥ ५७ ॥
 भ्राजिकं गन्धपाषाणं हरितालं मनःशिला^७ ।
 वैक्रान्तकं कान्तमुख्यं^८ सस्यकं विमलाञ्जनम् ।
 रसकं वापितं शश्वत्^९ चूर्णितं हेम्नि वाहयेत् ॥ ५८ ॥
 लोहपर्पटिकाताप्य^{१०}-कङ्कुष्ठविमलाभ्रकैः ।
 मृतशुल्व^{११}शिलासूत-सुहृत्क्षारक्षौद्रैः ।
 नागो निर्जीवतां^{१२} याति पुटयोगैः पुनः पुनः ॥ ५९ ॥
 रसतालकशङ्खाभ्र^{१३}-चिञ्चाक्षारैस्तथा त्रपुः^{१४} ।
 मृतं नागं मृतं वङ्गं शुल्वं तीक्ष्णञ्च वा मृतम् ।

-
- (१) K reads अधिकं. (२) M reads वेधयेत्, (३) सस्नेहक्षारक-
 डास्नैः, a variant in K. (४) अरिभिस्तालकादिभिः, a variant in M.
 (५) समद्वित्रिगुणास्नाम्ने, a variant in M. (६) M reads तद्वसाभिरिति च,
 which seems to be gram. incorrect. (७) M reads erroneously
 मनशिला. (८) M has काकमुख्यं. (९) K reads वापि शतशः,
 (१०) K reads लोहपर्पटिकां ताप्य. (११) M reads शिल्प. (१२) K
 reads नाग्यो निर्जीवतां, which is inc. (१३) रसतालकशङ्खाभ्रं, a variant
 in K. (१४) K reads त्रपुं.

एकैकमुत्तमे हेन्नि^१ वाहयेत् सुरवन्दिते^२ ॥ ६० ॥
 निरुत्ये^३ पन्नगे हेन्नि निर्व्यूढे^४ शतसद्गुणे^५ ।
 गोरोचनानिभं धाम^६ भास्करे तारसन्निभम्^७ ॥ ६१ ॥
 तोत्णाभ्रकं रविसमं^८ माक्षिकं द्विगुणं तथा^९ ।
 आवर्तितं चूर्णितं च मारितं^{१०} सप्तभिः पुटैः ॥ ६२ ॥
 व्यूढे शतगुणे^{११} हेन्नि तद्बीजं जारयेत् समम् ।
 चन्द्रार्क^{१२} पत्रलेपेन शतभागेन वेधयेत् ॥ ६३ ॥
 ऊर्द्धाधो माक्षिकं दत्त्वा शुल्वं हेमसमं भवेत्^{१३} ।
 एवं दशगुणं व्यूढं बीजं कारणसन्निभम्^{१४} ॥ ६४ ॥
 रसकाभ्रं कान्तताम्रं^{१५} भागवद्व्या धमेत्ततः^{१६} ।
 माक्षिकेण हतं तच्च बीजे^{१७} निर्वाहयेत् प्रिये ॥ ६५ ॥
 द्वात्रिंशद्गुणितं^{१८} हेन्नि नागं ताप्यं हतं^{१९} बहेत् ।

-
- (1) एकैकमुत्तमैर्हेन्नि, a variant in M. (2) M reads सुरसुन्दरि.
 (3) K reads निरुत्य. (4) K reads निर्व्यूह, which appears to be inc.
 (5) शतसद्गुणे is the reading in M, which is unintelligible. (6) K
 reads हेम. M reads गोरोचननिभं. (7) K has तारसन्निभं [तु + तारसन्निभं].
 (8) तोत्णाभ्रकरवी हेम, a variant in K. M reads तोत्णाभ्रके. (9) M
 reads यथा. (10) M reads मारिता, which is gram. inc. (11) M
 has व्यूढं शतगुणं. (12) M reads चर्षाक, which is inc. (13) M
 reads धमेत्. (14) M reads किरणसन्निभम्. (15) रसकाभ्रकताम्रं,
 a variant in M. (16) M reads समेत् ततः. (17) K reads
 बिजे, which is an error of the scribe. (18) द्वात्रिंशद्गुणं, a reading
 in K. (19) M reads गतं.

त्रिंशद्गुणशिलावाहं^१ नागबीजमुदाहृतम् ॥ ६६ ॥
 ताप्यतालकवापेन^२ सत्त्वं पीताभ्रकस्य तु ।
 बीजं निर्वाहयेदेतत् योषामृष्टस्य^३ वेधकम् ॥ ६७ ॥
 नागः करोति मृदुतां निर्व्यूढस्तां च रक्तताम् ।
 खादति^४ पीततां तीक्ष्णं कान्तस्थां कालिकां विना ॥ ६८ ॥^५
 हेमबीजमिति प्रोक्तं—तारबीजमतः शृणु ॥ ६९ ॥
 तीक्ष्णाभ्रताप्यविमल^६-रसकं समभागिकम्^७ ।
 वङ्गभागास्तु चत्वारः^८ सर्व्वं ध्यातं विचूर्णितम् ॥ ७० ॥
 पुटेन निहतं कार्य्यं^९ व्यूढं तारन्तु वेधयेत् ।
 हात्रिंशत्सद्गुणं^{१०} तारे वङ्गे^{११} ताप्यं हृतं वहेत् ।
 त्रिंशद्गुणात्तालवापात्^{१२} वङ्गबीजमुदाहृतम् ॥ ७१ ॥
 कुटिलं^{१३} विमलं तीक्ष्णं खसत्त्वं चापि वाहयेत् ।
 वङ्गाभ्रं ताप्यसत्त्वं वा^{१४} तालं^{१५} माञ्जिकवापतः ।

- (1) K reads वायां instead of वाहं, which seems to be incorrect.
 (2) M reads वाचेन or पाचेन. Both are gram. inc. (3) K has घोषाक्तस्य.
 (4) K reads खादति, which is gram. inc. (5) This śloka is wanting in M.
 (6) K reads विमला. (7) K reads समभागिकम्, which is not gram. correct.
 (8) M reads erroneously वङ्गबीजमिति प्रोक्तं भागास्तु चत्वारः.
 (9) M reads माव्ये, which has no clear sense. (10) K reads सगुणं.
 (11) M reads वङ्गं. (12) त्रिंशद्गुणात्तालवापात्, a variant in M, which has no meaning.
 (13) K reads कुटील, which is inc. (14) वङ्गायतालसत्त्वं वा, a variant in M, which appears to be inc.
 (15) M reads ताल.

शुक्लपुष्पगणैः सेकं स्नेहयुक्तैस्तु कारयेत् ॥ ७२ ॥
 उक्तानि तारवीजानि—वीजानां रञ्जनं शृणु ॥ ७३ ॥
 तीक्ष्णमाक्षिकशुल्बञ्च^१ नागञ्चपलमारितम्^२ ।
 सिन्दूरसन्निभं यावत्^३ तेन वीजानि रञ्जयेत् ॥ ७४ ॥
 निधाय खर्परे नागं ब्रह्मवीजदलैः सह ।
 दग्धमग्निमधो^४ दत्त्वा वक्त्रिवर्णं यदा^५ भवेत् ॥ ७५ ॥
 वासकेन विभीतेन^६ काक^७ किंशुकशिग्रुभिः ।
 कोरण्डकस्य^८ पुष्पेण वकुलस्यार्जुनस्य^९ च ॥ ७६ ॥
 अहिमारिण^{१०} नागिन्या^{११} कुमार्थ्या नागकन्यया ।
 शिलया^{१२} च त्रिगुण्या कथितेनाजवारिणा^{१३} ॥ ७७ ॥
 भावितं खर्परस्थञ्च वापयित्वा^{१४} पुनः पुनः ।
 सप्तभिर्दिवसैरेव मारितं सुरवन्दिते^{१५} ॥ ७८ ॥
 पुटयेद्दन्त्यकेनादा^{१६} वान्मैश्च तदनन्तरम् ।

-
- (1) K has तीक्ष्ण माक्षीकशुल्बञ्च. (2) नागं धवलसीरितं, a variant in K, which has no clear sense. (3) K reads सन्निभां याति. M reads सिन्दूर. (4) दग्धमग्निमधो, a variant in M. (5) M reads यथा. (6) वासकेन समूलेन, a variant in M. (7) K reads शाक. (8) M reads कोरण्डस्य च. (9) M has वल्कलेनार्जुनस्य. (10) K reads अहिमावेण, which seems to be inc. (11) M reads नागिन्या, which is incorrect. (12) K reads शिलया. (13) K reads कथितेन. (14) M reads प्रापयित्वा. (15) M has सुरमुन्दरि. (16) पूरयेद्दन्त्यकेनाद्य, a variant in M.

ब्रुवं दलानां^१ वीजानां रसराजस्य रञ्जने ।
 उष्वाटे क्रामणे^२ योज्यं पिष्टीस्तम्भे^३ विशेषतः ॥ ७६ ॥
 मञ्जिष्ठाकिंशुक^४रसे खदिरं रक्तचन्दनम् ।
 करवीरं देवदारुं^५ सरलं रजनीद्वयम्^६ ॥ ८० ॥
 अन्यानि रक्तपुष्पाणि पिष्ट्वा लाक्षारसेन तु ।
 तैलं विपाचयेद्देवि^७ तेन वीजानि रञ्जयेत्^८ ॥ ८१ ॥
 द्विगुणे रक्तपुष्पाणां^९ रक्तपीतगणस्य च^{१०} ।
 क्वाथे चतुर्गुणे क्षीरे^{११} तैलमेकं सुरेश्वरि ॥ ८२ ॥
 ज्योतिष्मतीकरञ्जाख्य^{१२} कटुतुम्बीसमुद्भवम् ।
 पाटलीपिप्पलीकाम-काकतुण्डी^{१३} रसान्वितम् ॥ ८३ ॥
 भेकशूकरमेषाहि^{१४} मत्स्यकूर्मजलौकसाम्^{१५} ।
 वसया^{१६} चैकया युक्तं षोडशंशैः सुषेधितैः^{१७} ॥ ८४ ॥
 भूलंतामलमाक्षौक इन्द्रमेलापनीषधैः ।

- (१) M reads उद्देष्टानां, which is unintelligible. (2) M reads
 क्रामटे, which is incorrect. (3) M reads पिष्टस्तम्भे. (4) K reads
 किंसुक. (5) M reads देवदारु. (6) सरसे रजनीद्वयं, a variant in
 M. (7) M reads व्यापातयेत्तेन. (8) कुथ्यौडीजादिरञ्जनम्, a variant
 in M. (9) द्विगुणं रक्तपुष्पाणि, a variant in K, which is not gram-
 correct. (10) M reads तु. (11) K reads क्वाथं. M reads
 चतुर्गुणं क्षीरं. (12) M reads करञ्जाजः. (13) M reads काकमुण्डी.
 (14) K reads माहिष instead of मेषाहि. (15) मत्स्यै कर्म जलूकसाम्,
 an incorrect variant in M. (16) M reads वसया, which is gram-
 inc. (17) M has षोडशंशैः सुषेधितम्.

पाचितं गालितं चैतत् सारणा^१ तैलमुच्यते ॥ ८५ ॥

रसतुल्यं यथा बीजं^२ गतं गर्भद्रुतिं^३ प्रिये ।

व्यापकत्वेन सर्व्वे^४ च समभागास्तथेयते ॥ ८६ ॥

पक्वं श्रेष्ठं समं गर्भं यद्वेद्वेद्वेद्वेच्च तम्^५ ॥ ८७ ॥

एवमुक्तानि बीजानि जारयेद्दिङ्^६ योगतः ।

तन्माचक्ष्व देवेशि^७ किमन्यच्छोतुमिच्छसि ॥ ८८ ॥

इति श्रीपार्व्वतोपरमेश्वरसंवादे^८

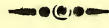
रसार्णवे रससंहितायां

बीजसाधनो^९ नाम

अष्टमः पटलः ॥ ८८ ॥

- (1) M reads सारणं. (2) K reads यदा बीजं. (3) M reads गर्भद्रुति, which is incorrect. (4) व्येषतर्केण सर्व्वे, a variant in M, which is not intelligible. (5) यद्वेद्वेद्वेद्वेद्वेच्च, a variant in M, wherein the first term is inc. (6) K reads जारयेद्दीन, which is incorrect. (7) This charaṇa is not found in M. (8) This portion is not found in M. (9) K and M read बीजसाधनं ; but as it qualifies पटलः, which is in masculine gender, it ought to be also in the same gender. The neuter gender may be supported by the rule of विशेषण. But in order to keep up the uniformity we have adopted the masculine gender.

नवमः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।¹

वीजानां कल्पनं² प्रोक्तं विशेषेण च साधनम्³ ।

जार्थन्ते⁴ तानि यैः सूते⁵ तान् विडान् वक्तुमर्हसि ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।⁶

काशोसं⁷ सैन्धवं काङ्क्षी⁸ सौवीरं व्योषगन्धकम् ।

सौवर्चलं सर्जिका च⁹ मालतीनीरससम्भवम्¹⁰ ।

शिशुमूलरसैः¹¹ सिक्तो विडोऽयं सर्वजारणः ॥ २ ॥

निर्दग्धं शङ्खचूर्णं तु रविक्षीरशतप्लुतम् ।

पुटितं¹² बहुशो देवि प्रशस्तो जारणाविडुः¹³ ॥ ३ ॥

शतशो वा प्लुतं चूर्णं गन्धकस्य गवां जलैः ॥ ४ ॥

निर्दग्धं शङ्खचूर्णं तु¹⁴ शिशुमूलाभ्युभावितम् ।

(1) M reads श्रीदेवी.

(2) K reads प्रथमं.

(3) K has

विशेषरससाधनं.

(4) K reads जायन्ते.

(5) M reads सूते, which

is gram. incorrect.

(6) M has श्रीभैरवः.

(7) M reads कासौसं.

(8) K reads माक्षी.

(9) K has व्योषका च, which creates a tauto-

logy. (10) K reads मालतीनीरससम्भवः.

We find also मालतीनीरससम्भवम्

in the medical lexicons.

(11) K reads शिशुमूलरसैः, which is inc.

(12) K reads erroneously पुटितं.

(13) K has प्रशस्तो जारणे विडुः,

wherein the first term is gram. inc.

(14) M reads शङ्खचूर्णं तु.

शतशो विषसिन्धूत्^१ संयुतं^२ वडवामुखम् ॥ ५ ॥
 टङ्कणं शतशो देवि भावयेत् किंशुकद्रवैः ।
 विड़ो वङ्गिमुखोऽयं^३ लीहानां जारणे प्रिये ॥ ६ ॥
 चूलिका गन्धपाषाणः^४ कान्तस्य च सुखं प्रिये ।
 एकैकमेव^५ पर्याप्तं लोहचूर्णस्य जारणे^६ ॥ ७ ॥
 गन्धतालकसिन्धूत्^७ चूली^८ टङ्कणभूखगम्^९ ।
 चारैर्मूत्रैश्च विपचेदयं^{१०} ज्वालामुखो विड़ः^{११} ॥ ८ ॥
 एकविंशतिपर्यायं देवदालीदलद्रवैः^{१२} ।
 भावितो निचुलक्षारः सर्वसत्त्वानि जारयेत् ॥ ९ ॥
 वास्तुकैरण्डकदली^{१३} देवदालीपुनर्नवम्^{१४} ।
 वासा^{१५} पलाशनिचुलं तिलकाञ्चनं^{१६} माक्षिकम् ॥ १० ॥

-
- (1) K reads विश्वसिद्धं. M reads विषसिन्धूत्. (2) K reads सिन्धूत्. M reads संयुतं. We have adopted the above reading, after collating the texts. (3) M has वङ्गिविड़ोऽयं. (4) K reads पाषाणं, which is gram. incorrect. M reads भवपाषाण. (5) तेष्वेवमेकं is the reading in M, wherein the last term is inc. (6) K has an incomplete charaṇa—लोहचूर्णजारणे. M has लोहचारणजारणे. (7) M reads सिन्धूत्. (8) K reads चूलि. (9) K has सुखणं or correctly मूषणं. (10) M reads विपचेदघ, which is evidently an error. (11) K reads विड़ः, which is inc. (12) देवदालिद्रवोद्भवैः, a variant in K. (13) M reads वास्तुकैरण्डकदली, which is not gram correct. (14) K reads पुनर्नवा. M reads देवदालीपुनर्नवम्. (15) M reads वासा. (16) M reads तिलकाञ्चन.

सिञ्ज्वाङ्गं खण्डशम्भिनं^१ जातिशुष्कं^२ शिलातले^३ ।
 दग्धकाण्डेस्त्रिलानां तु पञ्चाङ्गं मूलकस्य च ॥ ११ ॥
 प्लावयेन्मूत्रवर्गेण जलं तस्मात् परिप्लुतम्^४ ।
 लोहपात्रे पचेद्यन्त्रे हंसपाकेऽग्निमानवित्^५ ॥ १२ ॥
 वाष्पाणां^६ बुद्बुदानाञ्च बह्वनामुद्रमो यदा ।
 तदा काशससौराष्ट्रा-क्षारत्रयकटुत्रयम् ॥ १३ ॥
 गन्धकञ्च^७ सितं हिङ्गु-लवणानि च षट् तथा ।
 एषां चूर्णं क्षिपेदेष^८ लोहसम्पुटमध्यगः^९ ।
 सप्ताहं भूगतः पञ्चाङ्गान्यस्यः प्रवरो विडः ॥ १४ ॥
 जम्बोरास्त्रेण पचनं^{१०} शिशुमूलद्रवेण च ।
 चूलिकागन्धकासितौ^{११} द्वौ विडौ शतशः क्रमात् ॥ १५ ॥
 कोषातकी^{१२} दलरसेः क्षारैर्वा निचुलोद्भदैः^{१३} ।

-
- (1) खण्डशम्भिनं is the incorrect variant in M. (2) M has जातिशुष्कां, which seems to be inc. (3) K reads शिलातलं, which is gram. inc. (4) K reads परिप्लुतं, which destroys the metre. M has जातिस्तस्मात् परिप्लुतम्, which has neither grammar nor sense. (5) हंस-पाकाग्निमानवित्, a variant in K. (6) K reads ब्रह्माणां, which is incorrect. (7) K and M read गन्धकस्य, which is inc. (8) M reads क्षिपेदेतत्, which is not gram. correct. (9) M reads मध्यगम्, which is not gram. correct. (10) M reads च वन, which is inc. (11) K reads सितौ. M reads सिक्ता. Both the readings are not correct. (12) M reads कोशातकी. (13) K has क्षारो वा. M has क्षारो वा निचुलद्रवैः.

देवदालोशिवावीजं^१ गुञ्जासैश्ववटङ्कणम्^२ ।
 भावयेदम्बवर्गेण^३ विड़ोऽयं हेमजारणः^४ ॥ १६ ॥
 मूलकार्दक^५चित्राणां चारैर्गोमूत्रगालितैः ।
 गन्धकः शतशो भाव्यो विड़ोऽयं हेमजारणे ॥ १७ ॥
 हरितालशिलाक्षारो^६ लवणं^७ शङ्खशुक्तिका^८ ।
 हंसपाकविपक्षोऽयं विड़ः स्याद्धेमजारणे ॥ १८ ॥
 एवं संगृह्य सन्भारान् रसकर्म समाचरेत् ।
 तन्ममाचक्ष्व देवेशि किमन्यच्छोतुमिच्छसि ॥ १९ ॥

इति श्रीपार्वतीपरमेश्वरसंवादे^९

रसाणवे रससंहितायां

विड़कथनो नाम^{१०}

नवमः पटलः ॥८॥

- (1) K reads शिफावीजं. M reads देवदालीशिवा, which is incomplete.
 (2) M reads .गुञ्जाटङ्कणसैश्ववम्. (3) भावयेदाम्बवर्गेण, a variant in M.
 (4) विड़यां हेमजारणे, a variant in M, wherein the first term is incorrect.
 (5) M reads erroneously मूलकाद्रक. (6) K reads चारैः. (7) K reads भावनं.
 (8) K has शरशुक्तिका, which destroys the metre.
 (9) This portion is not found in M. (10) M reads विड़कथो नाम.

दशमः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।

रसस्य लक्षणं किंवा रसकर्म च कोट्टशम् ।

तन्न जानामि देवेश वक्तुमर्हसि तत्त्वतः ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।

प्रागेवोक्ता रसोत्पत्तिस्तल्लक्षणमतः^१ शृणु ॥ २ ॥

तस्य नामसहस्राणि अयुतान्यर्बुदानि च ।

शक्यते न मया वक्तुं संक्षेपात् कथ्यते शृणु ॥ ३ ॥^२

रसो रसेन्द्रः सूतश्च पारदश्चाथ मिश्रकः^३ ॥ ४ ॥

रसं सिद्धरसं विद्यात् सिद्धक्षेत्रसमाश्रयम् ।

नाशयेत् सकलान् रोगान् बलीपलितमेव सः^४ ॥ ५ ॥

देहलोहकरं शुद्धं^५ रसेन्द्र^६मधुना शृणु ।

शरीरे हेन्नि कर्त्ता च जारणि सारणासु च ॥ ६ ॥

- (1) K reads रसोत्पत्तिस्तल्लक्षणमतः, which is grammatically incorrect.
 (2) This śloka is not found in M. (3) M reads मिश्रकम्. [Vide रस.स. Chap. I. v. 68.] (4) K reads बलि. M reads फलितनाशनम्, which is inc. [Vide रस.स. Chap. I. vs. 69 and 77.] (5) M reads सिद्धं.
 (6) But vide रस.स. Chap. I. vs. 70—72 and 78, which state सूत instead of रसेन्द्र.

ईषत्पीतश्च रुचाङ्गो दोषयुक्तश्च सूतकः ॥ ६ ॥ (क)^१

यो वाह्याभ्यन्तरे श्वेतो^२ बहुलं^३ कञ्चुकावृतः ।

तं विद्यात्^४ पारदं देवि तारकर्मणि योजयेत् ।

यथा काञ्चिकसंस्पर्शात् क्षीरभाण्डं^५ विनश्यति ।

तथा हेम शरीरञ्च^६ पारदेन विनश्यति ॥ ७ ॥

मयूरपत्रिकाभासं^७ मिश्रकञ्च विदुर्बुधाः ।

धूम्रवर्णं रसं^८ दृष्ट्वा विशिष्येणोपलभ्यते ।

मिश्रकन्तु^९ विजानीयादुद्वाहकर्मकारकम्^{१०} ॥ ८ ॥

एवं पञ्चविधा देवि रसभेदा निरूपिताः ॥ ९ ॥^{११}

स्वेदनं मर्दनं चैव चारणं^{१२} जारणं तथा ।

- (1) After the 6th śloka we do not find in any of our MSS. a śloka, which defines सूत. Hence we have inserted the above hemistich from रस.स. [Chap. I. v. 72] in order to complete the list of 5 different sorts of quicksilver, i.e. रस, रसिन्द्र, सूत, पारद and मिश्रक. (2) M has वाह्याभ्यन्तरस्वेदो. (3) K reads बहुल. M reads बहुलः. (4) M reads विन्द्यात्. [Vide रस.स. Chap. I. v. 73.] (5) M reads क्षीर_भाण्डं, which seems to be inc. (6) K reads शरीरस्तु, which is not correct. (7) मयूरपत्रिकाभासं, a variant in M. [Vide रस.स. Chap. I. v. 74, which states—"मयूरचन्द्रिकाच्छायः स रसो मिश्रको मतः."] (8) M reads धूम्रवर्ण-रसं. (9) K reads मिश्रकन्तु, which is inc. (10) K reads कारकः, which is gram. incorrect. M has an incomplete charaṇa—कर्मकारकम्. (11) This hemistich is wanting in M. (12) K reads सारणं, [Vide रस.स. Chap. VIII. v. 78.]

द्रावणं रञ्जनं चैव सारणं^१ क्रामणं क्रमात् ।

इति यो वेत्ति तत्त्वेन तस्य सिध्यति सूतकः ॥ १० ॥

तोन्नत्वं जायते^२ खेदात् अमलत्वञ्च मर्दनात् ।

चारणेन^३ बलं कुर्यात् चारणाद्वन्धनं भवेत्^४ ॥ ११ ॥

एकत्वं द्रावणात्^५ तस्य रक्तत्वं रक्तकाञ्चनात्^६ ।

व्यापित्वं सारणात्^७ तस्य क्रामित्वं क्रामणात्तथा ॥ १२ ॥

जलगो जलरूपेण त्वरितो^८ हंसगो भवेत् ।

मलगो मलरूपेण सधूमो धूमगो भवेत् ॥ १३ ॥

अन्या^९ जीवगतिर्देवि जीवोऽण्डादिव निष्क्रमेत्^{१०} ।

स तावज्जीवयेज्जीवं^{११} तेन जीवो रसः^{१२} स्मृतः ॥ १४ ॥

चतुष्टयो गतिस्तस्य निपुणेन तु लभ्यते^{१३} ।

- (1) K reads चारणं. [Vide रस.स. Chap. VIII. v. 70.] (2) M reads जनयेत्. (3) K reads सारणेन. (4) K reads विभोः. (5) K has an incomplete charaṇa—स्तुत्वं द्रावणात्तय. M reads द्रावणः. (6) K reads रक्ताञ्जनात्, which mars the metre. (7) K has चारणात्. M has सारणं. (8) K has जलगोलकरूपेण तारितो, which seems to be inc. M has कारितो in lieu of त्वरितो. [Vide रस.स. Chap. I. vs. 82-85; the readings whereof mostly agree with the above texts (13 to 16).] (9) M reads अन्या, but रस.स. reads अन्या. (10) K reads अण्डादिव, which is incorrect. M reads जीवोऽण्डादिव निष्क्रमेत्, which is senseless. (11) सज्जीवं जीवयेज्जीवं, a variant in M. Cf. रस.स. Chap. I. v. 84 :—स तांश्च जीवयेज्जीवान्. (12) M reads जीवरसः, which is not correct. (13) M reads रक्षते.

चतस्रो गतयो दृश्या अदृश्या^१ पञ्चमी गतिः ॥ १५ ॥
 मन्त्रध्यानादिना तस्य क्षीयते^२ पञ्चमी गतिः ॥ १६ ॥
 धूमश्चिद्रिचिद्रिष्वैव^३ मण्डूकमुतिरेव च ।
 अकम्पश्च विकम्पश्च^४ पञ्चावस्था रसस्य तु ॥ १७ ॥
 मथ्यमानस्य^५ कल्केन सम्भवेद्वि गतित्रयम्^६ ।
 जले गतिर्मलगतिः पुनर्हंसगतिस्ततः^७ ॥ १८ ॥
 हेम^८ दत्त्वा ततः शुद्धं तत्तु स्तम्भेनियामके^९ ।
 नियामकगणौषध्या^{१०} रसं दत्त्वा विपाचयेत् ॥ १९ ॥
 नियमितो^{११} न प्रयाति तथा धूमगतिं^{१२} शिवे ॥ २० ॥
 कणिकाचालरहितो बुद्बुदस्यापवर्जितः^{१३} ।
 नियमितो भवत्येष^{१४} चूल्हिकाग्निसहस्तथा^{१५} ॥ २१ ॥

-
- (1) M reads न दृश्या. Cf. रस.स., which exactly agrees with the above. (2) रस.स. reads कृष्यते. [Vide Chap. I. v. 85.] (3) K reads धूमश्चिरीचिद्रिष्वैव. M reads धूम instead of धूम. (4) K has सपक्षश्च विपक्षश्च. (5) M reads मद्यमानेन, which appears to be inc. (6) K reads erroneously संभवेद्वौ गतित्रये. M reads सम्भवेद्वे गतित्रयम्, which is not perfectly correct. (7) M has जलेन विमलगतिस्तथा हंसगतिः पुनः. (8) K reads हंस. (9) K has तलस्तम्भो नियामयेत्. M has स्तम्भस्तम्भे नियामके. (10) नियामकगणौ विध्यो, a variant in M. (11) K reads नियमानौतो, which destroys the metre. All the texts read नियमितो, which is gram. inc. (12) K reads धूमगतिः. (13) K has बुद्बुदस्यापवर्जितः. M has बुद्बुदस्यापवर्जितः, which is inc. (14) M reads भवत्येव. (15) चूल्हिकाग्निसहस्तथा, a variant in K.

अनियम्य यदा^१ सूतं जारयेत् काञ्चिकाशये^२ ।
जायते निश्चितं भद्रे तदा^३ तस्य गतित्रयम् ॥ २२ ॥
दोलास्वेदेन चावश्यं^४ स्वेदितो हि दिनत्रयम्^५ ।
वसुभण्टादिभि^६र्देवि रसराजो न^७ होयते ॥ २३ ॥
अक्षीणं तु रसं दृष्ट्वा दद्या^८द्दोगोमादिकं ततः ।
स्वेदनं च^९ ततः कर्म दीयमानस्य मर्दनम् ॥ २४ ॥
रसालिङ्गित आहारः^{१०} पिष्टिकेत्यभिधोयते ।
तद्द्रुतं रसगर्भं तु जारणं परिकीर्तितम् ॥ २५ ॥
जारणा तत्समाख्याता तदेवञ्चोपलभ्यते^{११} ।
जीर्णान्ते रञ्जनं कार्यं रक्तवर्ग^{१२}गणेन च ॥ २६ ॥
जीर्णं जीर्णन्तु^{१३} संरक्तं^{१४} समहेम्ना तु सारयेत् ।
सारणायन्द्रयोगेन बध्यते सारितो^{१५} रसः ॥ २७ ॥

-
- (१) M reads यथा, which seems to be incorrect. (2) जालयेत्
काञ्चिकाशयं, a variant in K. (3) M reads यथा, which is not correct.
(4) K reads दोलास्वेदनतोऽवश्यं. M reads डोला in place of दोला.
(5) The portion commencing from दिनत्रयम् and ending in रसराजो न
ह्ये is wanting in K. (6) M reads वसुभट्टादिभिः. (7) M has
रसराजिन, which is not accurate. (8) K reads देया, which is gram.
inc. (9) K reads तु. (10) रसं लिङ्गीतकाहार, an incorrect
variant in K. (11) K has नान्येयं नोपलभ्यते. (12) K reads
रक्तवर्ण. (13) M reads जीर्णाजीर्णं तु. (14) M reads संरक्त
(without अनुस्वार). (15) M has सारता, which seems to be the
error of the scribe.

सारितः सारितश्चैव^१ यथा भवति सूतकः ।

क्रामणेन समायुक्तं तच्च^२ वेधे नियोजयेत् ॥ २८ ॥

आरोटः^३ पारदो ब्रह्मा मूर्च्छितस्तु जनार्दनः ।

बद्धस्तु रुद्ररूपः स्यात्^४ कर्मयोगबलाद्रसः ॥ २९ ॥

शृणु देवि प्रवक्ष्यामि कर्मयोगस्य विस्तरम् ॥ ३० ॥

पारदस्य त्रयो दोषा विषं वक्त्रिमलस्तथा^५ ।

विषेण सविषं विद्यात्^६ वक्त्रौ कुष्ठौ भवेन्नरः ।

मलेनोदररोगो स्यात् म्रियते च रसायने ॥ ३१ ॥

षट्त्रय्यश्चैकलिच्छा स्यात्^७ षट्लिच्छा यूक एव च^८ ।

षट् यूकास्तु रजःसंज्ञाः^९ कथितास्तव सुव्रते ॥ ३२ ॥

- (1) चारौतं चरितश्चैव, an incorrect variant in K. सारितसारितश्चैव, a variant in M, wherein the middle term is incorrect. (2) K and M read तच्च, which is gram. incorrect. (3) M reads आघाटः.. [रस.स. defines आरोट thus :—"सुशोधितो रसः सम्यगारोट इति कथ्यते." Chap. XI. v. 60. Cf. "मलहीनो यदा सूतः पितामहसमो भवेत् । स बद्धो विष्णुराख्यातो रञ्जितः शिव उच्यते ॥" रससार, 1st Paṭala, v. 5.] (4) K has an incorrect reading—ववूर्पा स्यात्. (5) M reads विषवक्त्रिमलस्तथा, wherein the term जल is incorrect. [Vide रस.स. Chap. XI. v. 14.] (6) K reads दद्यात्. M reads विन्द्यात्. [Vide रस.स. Chap. XI. v. 15.] (7) M reads लच्छा. [रस.स. agrees closely with the texts. in vs. 32, 33 and 34. Vide Chap. X. vs. 102-105.] (8) K reads incompletely the whole hemistich thus :—षट्त्रय्यश्चैव...च्छा स्यात् षट्लिच्छायामेव च. M reads यूकमेव षट्. (9) आकरय रजःसंज्ञा, a variant in M, which seems to be inc.

षड्रजः सर्षपः साक्षात्^१ सिद्धार्थः स च कीर्त्तितः^२ ।
 षट्सिद्धार्थाश्च देवेशि यवस्त्रेकः प्रकीर्त्तितः ॥ ३३ ॥^३
 यड्यवैरेकगुञ्जा स्यात्^४ षड्गुञ्जाश्चैकमाषकः ।
 माषा द्वादश तोलः स्यात्^५ अष्टौ तोलाः पलं भवेत्^६ ॥ ३४ ॥
 द्वात्रिंशत्पलकं देवि शुभन्तु^७ परिकीर्त्तितम् ।
 शुभस्य तु सहस्रे द्वे भार एकः प्रकीर्त्तितः ॥ ३५ ॥
 द्वे सहस्रे पलानान्तु सहस्रं शतमेव वा ।
 अष्टाविंशत् पलानान्तु दश पञ्चकमेव वा ॥ ३६ ॥^८
 पलाद्वेनैव^९ संस्कारः कर्त्तव्यः सूतकस्य तु ॥ ३७ ॥
 महाबला-नागबला-मिघनादा-पुनर्णवम्^{१०} ।
 मिषशृङ्गी^{११} च तत्सारैः^{१२} नवसारसमन्वितम्^{१३} ।

-
- (1) M reads षड्रकः, which is an error of the scribe. रस.स. reads स स्यात्. (2) K has सिद्धार्थः स च प्रकीर्त्तितः, wherein प्र is redundant. (3) This hemistich is wanting in K. रस.स. reads षट्सिद्धार्थेन. (4) रस.स. has तु instead of स्यात्. After this charapa we find in रस.स. “विगुञ्जा वल्ल उच्यते । षड्भिरेव तु गुञ्जाभिर्माष एकः प्रकीर्त्तितः ।” (5) माष-द्वादश तोला स्यात्, a variant in K. (6) K has तच्चतुर्भिः पलं भवेत्, thus differing from other texts as well as from रस.स. [Vide Chap. X. v. 105.] (7) K reads शुभन्तु. M reads शुभस्तु. (8) This śloka nearly agrees with रस.स. [Vide Chap. XI. v. 21.] (9) M reads पलादूनं न. (10) K reads पुनर्णवा. (11) K reads मिषशृङ्गा. (12) K reads तत्सारैः. (13) M reads एव सारसमन्वितम्, which appears to be incorrect.

पारदं देवदेवेशि खेदयेद्विसत्रयम् ॥ ३८ ॥

॥ इत्यौषधस्वेदनम् ॥^१

गिरिकर्णी च मोनाक्षी सहदेवी पुनर्णवा ।

उरगा त्रिफला कान्ता^२ लघुपर्णी^३ शतावरौ ॥ ३९ ॥

तुषवर्जं तु धान्याम्ने^४ सर्वं संक्षुभ्य^५ निक्षिपेत् ।

एकादशगुणे^६ स्मिन् षोडशांशैर्विमर्हितम् ॥ ४० ॥

आसुरोलवणव्योष-चित्रकार्दकमूलकैः^७ ।

दोलायां^८ खेदयेद्देवि त्रिदिनं मृदुनाग्निना ॥ ४१ ॥

॥ इति सन्धानाम्नेस्वेदनम् ॥

अङ्गोलेस्तु^९ विषं हन्ति वक्त्रि^{१०} मारग्वधः प्रिये ।

(1) K has इत्यौषधिस्वेदनं तु कथितं तव सूत्रे । After this we find in K the following verses, which we have rejected, as these seemed to us incongruous, incorrect and unconnected with the text :—

षड्वर्षपसात्ता सिद्धार्थं स च ।

स्वेदनं मर्दनं सूक्ष्मं स्थापनं पातनं त्रिधा ।

निराधनं निर्यासं च दीपनं चानुवासनम् ।

चारणं जारणं चैव गर्भं वाक्त्रा द्रुति तथा ।

रंजनं चारणं चानुसारणा प्रतिसारणा ।

क्रासणं... देहस्य कर्तव्यं रससाधकैः । ४०

- (2) K reads क्रान्ता. (3) K reads लघुपर्णा. (4) तुषवर्ज्यामुषधान्याम्नेः, a variant in K. (5) K reads सद्यः. M reads सुक्षीण. (6) एकांश-द्वीगुणे, an incorrect variant in K. (7) Vide रस.स. Chap. XI. v. 23. (8) M reads डोलायां. (9) M reads अङ्गोलेस्तु, which is gram. inc. (10) K reads वक्त्रे, which is inc.

चित्रकस्तु^१ मलं हन्यात् कुमारी सप्तकञ्चुकम् ॥ ४२ ॥^२

तस्मादेभिः समोपेते^३ मर्दयेत् पातयेद्बुधः^४ ॥ ४३ ॥

विद्याधरेण यन्त्रेण भावयेद्दोषवर्जितम्^५ ।

ततस्त्रिगुणवस्त्रस्थं^६ तं रसं देवि गालितम्^७ ॥ ४४ ॥

त्रिफलावज्जिमूलत्वात्^८ गृहकन्या^९ रसान्वितम् ।

निरुद्धारे^{१०} तु पाषाणे मर्दयेत् पातयेत् पुनः ॥ ४५ ॥

धूमसारगुड^{११} व्योष-रजनोसित^{१२} सर्षपैः ।

इष्टिकाकाञ्चिकोर्णाभिः^{१३} त्रिदिनं मर्दयेत्ततः^{१४} ॥ ४६ ॥

निर्मलो जायते सूतः^{१५} मत्प्रभावं प्रकाशयेत्^{१६} ॥ ४७ ॥

वासकेन^{१७} विभीतेन मर्दयेत् पातयेत् पुनः ।

नागवज्रादिका दोषा यान्ति नाशमुपाधिजाः^{१८} ॥ ४८ ॥

- (1) M reads चित्रकश्च. (2) But compare रसे.स. Chap. XI. v. 28, which differs from the above in certain points. (3) K reads समोपेते, which is incorrect. M reads तस्मादेतत्. (4) K reads पुनः. After this śloka we find नागशुद्धिः in the MS. M. (5) K has वर्जितः, which is gram. erroneous. (6) K has ततस्त्रीगुणनेत्रस्थं, which is partly inc. [नेत्र=वस्त्र.] (7) M reads भावितम्. (8) त्रिफलामूत्रवज्जित्वात्, a variant in K. (9) K reads erroneously गृहकन्या. (10) K reads निरुद्धारे, which has no clear sense. (11) K has गुडा. M has झुल. (12) K reads श्वेत. (13) K reads इष्टिका. M reads काञ्चिकोर्णाभिः. (14) K has मर्दितं ततः. (15) K and M read सत्यं. (16) M reads आत्मभागात् प्रकारयेत्. (17) M reads पाशकेन. (18) K reads नाशमुपाधिया. M reads नाशमुपाधिकाः.

सप्तवारं काकमाच्या गतदोषं^१ विमर्दयेत् ।

पातयेत्^२ सप्तवारं च गिरिदोषं त्यजेद्रसः^३ ॥ ४६ ॥

क्षेत्रदोषं त्यजेद्देवि गोकर्णरसमूर्च्छितः ॥ ५० ॥

कार्पास^४पत्रनिर्यासे स्त्रिन्नस्त्रिकटुकान्विते^५ ।

सप्तकञ्चुक^६निर्मलः सप्ताहाज्जायते रसः ॥ ५१ ॥

काकमाचौ^७ जया ब्राह्मी^८ गाङ्गेरो^९ रक्तचित्रकः^{१०} ।

मण्डूकी^{११} मुद्गपर्णी च शृङ्गवेरं रसाङ्कुशः^{१२} ॥ ५२ ॥

देवदाली^{१३} शङ्खपुष्पी काकजङ्घा शतावरी ।

कुमारो भृङ्गराजश्च निर्गुण्डी ग्रीष्मसुन्दरः^{१४} ॥ ५३ ॥

शूलिनो शूर्पपर्णी च^{१५} गोजिह्वा क्षीर^{१६}कञ्चुकः ।

तद्रसैर्मर्दितः^{१७} पात्यः^{१८} सप्तधा निर्मलो भवेत् ॥ ५४ ॥

ताम्रेण^{१९} पिष्टिकां कृत्वा पातयेद्दूर्ध्वपातने^{२०} ।

- (1) K has मतदेहं, which has no clear sense. (2) M reads पाचयेत्. (3) M reads जयेद्रसः. (4) K reads कर्पास. (5) K reads त्रिकटुकान्वितः. स्त्रिन्नं स्त्रिकरकान्विते, a variant in M. (6) M reads काञ्चुक. (7) K reads काकमाचि. (8) M reads ब्राह्मी. (9) K reads मार्जारी. (10) M reads रक्तचित्रकम्. (11) K reads मण्डूका. M reads मण्डूकौ. (12) K has रसाङ्कुशः. M has शृङ्गवेर. (13) देवदाली is the reading in M. (14) ग्रीष्मसुन्दरम् is the variant in M. (15) च is wanting in K. M reads शूर्पपल्ली च. (16) K reads क्षीर, which is inc. (17) K reads सर्वतः. M reads मर्दितं, which is gram. inc. (18) K reads पात्यं. M reads पात्य. Both are gram. inc. (19) K reads ताम्रेण. रस.स. reads शुक्लेन. (20) K reads ऊर्ध्वपातने, which is an error of the scribe. But रस.स. reads ऊर्ध्वभाजने.

वङ्गनागौ परित्यज्य शुद्धो भवति सूतकः ॥ ५५ ॥^१
 मर्दित^२स्त्रिफलाशियुराजिका^३पटुचित्रकैः ।
 ऊर्ध्वभागङ्गतः पाच्यः प्रदीप्तैरुपलैरधः^४ ॥ ५६ ॥
 सृष्ट्यम्बुजनिरोधेन लब्धापायो भवेद्रसः ।
 कर्कोटो^५कच्चुकोविम्बो-सर्पाज्यम्बुजसंयुतम् ॥ ५७ ॥
 रसं नियामके दद्यात् तेजस्वी निर्गमलो भवेत् ।
 एवं विशोधितः सूतो भद्राष्टांशविशोधितः ॥ ५८ ॥^६
 क्षुद्रास्त्रलवणक्षार^७-भूखगोषणशियुभिः^८ ।
 राजिकाटङ्कणयुतैरारनाले^९ दिनत्रयम् ।
 स्वेदनाद्दोषितो देवि ग्रासार्थी^{१०} जायते रसः ॥ ५९ ॥^{११}
 व्योमसत्त्वादिवोजानि रसजारणशोधने^{१२} ।
 तन्ममाचक्ष्व देवेशि^{१३} किमन्यच्छेत्तुमिच्छसि ॥ ६० ॥

- (1) This hemistich closely agrees with रस.स. (vide Chap. XI. v. 31.) (2) M reads मर्दितं, which is gram. inc. (3) M reads रासका. (4) प्रदीप्तैरुपलैरधः, a variant in M, which appears to be inc. (5) M reads कर्कोटी. [Vide रस.स. Chap. XI. vs. 41 and 42.] (6) The śloka 57 and 58 are not found in K. (7) क्षौद्र-सलवणक्षारः, a variant in M. (8) यूपगोषणशियुभिः, a variant in K. (9) K reads आरनाले. (10) K reads ग्रासार्थि, which is gram. inc. M reads ग्रासाक्षी. (11) The 43rd śloka in रस.स. Chap. XI. mostly agrees with the 59th śloka of this text. (12) रसे जारण-शोधने, a variant in K. रसो जारय शोधिते, a variant in M. Both of these readings do not convey a clear sense. (13) This charaṇa is not found in M.

इति श्रीपार्वतीपरमेश्वरसंवादे^१

रसार्णवे रससंहितायां

रसशोधनो नाम^२

दशमः पटलः ॥ १० ॥

एकादशः पटलः ।

श्रीदैव्यवाच^१ ।

लक्षणं शोधनं चैव पारदस्य श्रुतं मया ।

चारणं जारणं चं व श्रोतुमिच्छामि भैरव ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच^२ ।

सर्वपापक्षये जाते^३ प्राप्यते रसजारणा^४ ।

तप्राप्ती प्राप्तमेव स्याद्विज्ञानं^५ मुक्तिकारणम् ॥ २ ॥

मोक्षाभिव्यञ्जकं^६ देवि जारणं साधकस्य तु ।

यावन्न जायते^७ सूतः तावत्तु न च निर्वृत्तिः^८ ॥ ३ ॥

(1) This is wanting in M. (2) K and M read रसशोधनं नाम.

(1) M has only दैव्यः. (2) M has only भैरवः. (3) K reads सर्वपापक्षयं तस्य. (4) K reads रसजारणात्. (5) M has विज्ञानं. (6) M reads मोक्षाभिव्यञ्जनं. (7) यावत् सुजीर्यते, a variant in K. यावन्न जायते, a variant in M. (8) K has an incomplete charaṇa—तावन्न च तिष्ठति.

खल्लसु पीठिका^१ देवि रसेन्द्रो लिङ्गमुच्यते ।

मर्दनं वन्दनं^२ तस्य ग्रासः पूजा^३ विधीयते ॥ ४ ॥

यावद्दिनानि वल्लिस्थो जार्यते^४ धार्यते रसः ।

तावद्युगसहस्राणि शिवलोके महीयते ॥ ५ ॥

दिनमेकं रसेन्द्रस्य यो ददाति हुताशनम्^५ ।

द्रवन्ति तस्य पापानि कुर्वन्नपि न लिप्यते ॥ ६ ॥

जारणा द्विविधा बाल^६ जारणा बद्धजारणा^७ ।

तत्रादौ परमेशानि वक्ष्यते बालजारणा ॥ ७ ॥^८

गगनं जारयेदादौ सर्वसत्त्वमतः परम् ।

ततो मात्त्रिकशुद्धं च^९ सुवर्णं तदनन्तरम् ॥ ८ ॥

गर्भस्थं द्रावयित्वा तु^{१०} ततो वाह्यद्रुतिं^{११} द्रवेत् ।

(1) K reads खल्लं तु पिठिका. M reads खल्लन्तु. (2) M has

चर्दनं, which is incorrect. (3) K reads पूजी, which is incorrect.

(4) M reads जारणा, which seems to be gram. inc. (5) M has

सिताशनम्, which has no clear sense. (6) K reads बाला, M reads

विविधा बाल. (7) K reads जारणादुभयुपातना, which is unintelligible.

बद्धजारणा will be explained in the 13th Paṭala. (8) This hemistich

is not found in M. [Vide रस.स. Chap. VIII. vs. 65 and 66, which

state जारणा first as विरूपा, and next as द्विविधा.] (9) K has

मात्त्रिकशुद्धे च. We do not find this charaṇa and the next in M.

(10) गर्भं सद्रावयित्वा तु, a variant in K, which is gram. inc. (11) M

reads ह्ययद्रुति, which seems to be inc. [Vide रस.स. Chap. VIII. v. 72,

wherein वाह्यद्रुति is explained.]

सितं सितेन द्रव्येण रक्तं रक्तेन रञ्जयेत् ॥ ८ ॥

सारणं क्रामणं ज्ञात्वा ततो वेधं प्रयोजयेत् ॥ १० ॥^१

॥ चारणजारणमन्त्रः ॥

ॐ नमोऽमृतलोहाय परासुतरसोद्भवाय हुं स्वाहा ॥ ११ ॥

सर्वसत्त्वोपकाराय भगवन् त्वदनुज्ञया ।

जारणं कर्तुमिच्छामि यासं गृह्ण^२ मम प्रभो ॥ १२ ॥

कुरुष्वेति शिवेनोक्तं ग्राह्यमेव^३ सुबुद्धिना ॥ १३ ॥

शृणु देवि प्रवक्ष्यामि व्योमजारणमुत्तमम् ।

पत्राभ्र^४जारणं सत्त्वजारणञ्चेति तद्विधा^५ ॥ १४ ॥

निर्मुखं समुखं^६ चैव वासनामुखमेव च ।

एकैकं त्रिविधं तच्च तद्वक्ष्याम्यानुपूर्वशः^७ ॥ १५ ॥

वैक्रान्त^८वज्रसंस्पर्शात्^९ दिव्यौषधिवलेन वा ।

निर्मुखो भक्षयेद्देवि^{१०} क्षणेन गगनं रसः^{११} ॥ १६ ॥

- (१) This hemistich is wanting in M. (2) K reads ग्राह्य. M. reads गृह्णं. Both the readings are gram. inc. [गृह्ण is generally used by Rishis, though the correct form is गृह्णाण.] (3) भावमेव सुबुद्धिमान्, a variant in K. ग्राह्यमेव, a variant in M. (4) M reads पत्राभ्र, which appears to be incorrect. (5) K reads erroneously तद्विधा. (6) K has निर्मुखं. M has समुखं. रस.स. reads—“समुखा निर्मुखा चेति जारणां द्विविधा पुनः ॥” “इयं हि समुखा प्रोक्ता जारणा मृगचारिणा ॥” (Chap. VIII. vs. 66 and 69.) (7) K and M read तद्वक्ष्याम्यानुपूर्वशः. (8) M reads वैक्रान्तं, which is inc. (9) K and M read संस्पर्श (without any suffix), which seems to be inc. (10) लक्षयेद्देवि, a reading in K. (11) M reads रसम्, which is gram. erroneous.

हेमकर्मणि हेमैव तारे तारो मुखं^१ भवेत् ॥ १७ ॥

तस्मिन्कृता पिष्टिः^२ स्मृण^३मल्पाल्पमभ्रकम् ।

अस्मवेतस^४जम्बीरबोजपूरास्त्रभूखणैः^५ ।

मर्दितं^६ चरते देवि सेयं समुखजारणा^७ ॥ १८ ॥

चारत्रयं^८ पञ्चपटु^९ काक्षो^{१०}-काशीसगन्धकम् ।

माक्षिकं चास्त्रसंयुक्तं ताम्रपात्रे तु जारयेत्^{११} ॥ १९ ॥

एतच्चाभिषवाद्^{१२}दिव्यं कारयित्वा विचक्षणः ।

जारणार्थञ्च वोजानां^{१३} वज्राणाञ्च विशेषतः ॥ २० ॥

तस्मिन्नावर्तितं नागं वङ्गं^{१४} वा सुरवन्दिते ।

निषेचयेच्छतं वारं न रसायनकर्मणि ॥ २१ ॥

अनेन सकलं देवि^{१५} चारणावस्तु भावयेत्^{१६} ।

क्षारास्त्रे^{१७} भावितं व्योम रजसा प्रथमेन च ॥ २२ ॥

(१) रस.स. defines मुख thus :—“शुद्धं स्वर्णं च रूप्यं च वीजमित्यभिधीयते ॥६७॥

चतुःषष्ट्यंशतो वीजप्रचक्षी मुखमुच्यते । ६८ ।” (Chap. VIII.) (२) तत्र खल्ले

कृतापिष्टं, a variant in K. M reads कृतापिष्टि. (३) K reads स्मृण.

(४) M reads आस्त्रवेतस. (५) K has वीजपूजास्त्रभूखणैः, which is

gram, inc. (६) M reads मृदितं. (७) K has जारणात्. M has

समुखजारणा. (८) K reads चारद्वयं. (९) K reads पञ्चखल्लवणं. M

reads पञ्चवटुः, which seems to be incorrect. (१०) K has कांजि.

M has काक्षि. (११) K reads क्षारयेत्. (१२) एतच्चाभिषगं, a

variant in K. (१३) जारणां तु वीजानि, a variant in K. (१४) M

reads वङ्गः. (१५) अनेन स चारणां यस्तु, a variant in K. (१६) भावये-

त्तद्विचक्षणः, a variant in K. (१७) K reads क्षारास्त्र.

सृष्टित्रयोदककणा^१ तुम्बुरुद्रवमर्दितम्^२ ।
 चरेज्जरेद्वा पुटितं^३ यवचिञ्चारसेन च ॥ २३ ॥
 शतावरो गदा रम्भा मेघनादा पुनर्नवा ।
 शिशुको यवचिञ्चा च भावितं तद्रसैः क्रमात् ॥ २४ ॥
 मूलं हिलमुचायास्तु^४ कौवेरीमूलमेव च ।
 कदलीमुसलोशिशु-ताम्बूलौवाणपोलुकम्^५ ॥ २५ ॥
 अलम्बुषा बला कोल मास्फोटः खरमञ्जरी^६ ।
 तुम्बुरुस्तिक्तशाकं वाप्येषामेकरसेन तु ।
 राजिकाव्योषयुक्तेन त्रिदिनं खिन्नमभ्रकम् ॥ २६ ॥
 काशीसतुवरोसिन्धु^७-टङ्कणचारसंयुतः^८ ।
 पूर्वाभिषव^९योगेन सूतकश्चरति क्षणात् ॥ २७ ॥
 गोलको^{१०} भवति क्षिप्रं सर्वसिद्धिप्रदायकः^{११} ॥ २८ ॥
 गृहीत्वा देवि धान्याम्ब-मम्बवर्गेण^{१२} संयुतम् ।

(1) K reads शृष्टौ. M reads सृष्टः. Both the readings are incorrect.

(2) M reads तुम्बुरुद्रवमर्दितम्. (3) योजयेद्वा पटौ चैक, a variant in K,

which seems to be unconnected with the text. (4) K reads

erroneously हिलमुचायास्तु. (5) K has बालपोलुका. (6) This

hemistich and the next two are not found in K. (7) K reads

कौशीसतुवरीसींधू, which is inc. (8) K has संयुतं, which is gram. inc.

M has टङ्कणं चारसंयुतः, which is partly inc. (9) K reads पूर्वाभिषया,

which is inc. (10) K has गोलकं. (11) सर्वसिद्धिप्रदायकं, a

variant in K. M reads प्रदायकम्, which is gram. inc. (12) अम्बवर्गेण

is the reading in K, which is not correct.

काथयित्वाभ्रकं तत्तु^१ सुहृत्तीरेण^२ मर्हयेत् ॥ २८ ॥
 आरण्य^३ गोमयेनैव कपोताख्यं पुटं^४ ततः ॥ २९ ॥
 कदलीकन्दनिर्यासै^५ मूलकन्दरसेन च ।
 काकमाची च मीनाक्षी अपामार्गी मुनिस्तथा^६ ॥ ३० ॥
 एरण्डमार्द्रकञ्चैव^७ मेघनादा^८ पुनर्नवा ।
 एकैकस्य द्रवैरेव^९ पुटैकैकं प्रदापयेत्^{१०} ॥ ३१ ॥
 वज्रीक्षीरेण संयुक्तं दोलायन्त्रेण^{११} पाचयेत् ।
 छायाशुष्कं ततः कृत्वा चणकाम्लेन संयुतम्^{१२} ॥ ३२ ॥
 नवसारं च काशीसं वचा^{१३} निम्बं तथैव च ।
 अभ्रस्य^{१४} षोडशंशिन एकैकं तत्र^{१५} निक्षिपेत् ॥ ३३ ॥
 निधाय^{१६} ताम्रपात्रे तु घर्षयेत्तच्च^{१७} सुव्रते ।
 नववारं^{१८} ततो देवि लोहपात्रे तु जारयेत् ॥ ३४ ॥
 रसेन सह देवेशि चणकाम्लेन काञ्चिकम् ।

(१) K reads काथयित्वा भ्रकं तं तु.

(२) M reads सुहृत्तीरेण.

(३) M reads अरण्ये.

(४) M reads कपोताखापुटं.

(५) M has

निर्यासि.

(६) K reads अपामार्गसुनी तथा.

(७) K reads

मार्द्रकञ्चैव.

(८) M reads मेघनाद.

(९) एकैकरसद्रवैरेव, a variant in

K.

(१०) K has पुटैकैकं. M has सुदापयेत्.

(११) M reads

दोलायन्त्रेण.

(१२) K reads भैरवि.

(१३) M reads वसा.

(१४) K reads अभ्रकात्.

(१५) M reads तत्र.

(१६) M reads

विडारी, which is unintelligible.

(१७) पर्वतं ये च, a variant in K,

which has no sense. M reads घर्षयेत्तच्च.

(१८) K has नववारं,

which is absurd.

मृदग्निना तुर्ङ्निःकार्थं प्रहराद्धेन जायते ॥ ३६ ॥

सोमवल्लीरसेः पिष्टा व्योम सौवर्चलान्वितम् ।

शनेः शनैर्हंसपाद्या^१ दापयेच्च पुटत्रयम् ॥ ३७ ॥

सोमवल्लीरसेनैव सप्तवारञ्च दापयेत्^२ ।

पातयेन्मृन्मये भाण्डे^३ रसेन सह संयुतम् ॥ ३८ ॥

मूलं वल्लीषुपुङ्गाया^४ गव्यक्षीरेण घर्षयेत्^५ ।

कल्केन लेपयेत् सूतं गगनञ्च तदूर्ध्वगम्^६ ॥ ३९ ॥

तापयेद्रवितापेन निर्मुखं यसते क्षणात् ।

जायते पिष्टिका शीघ्रं नात्र कार्या विचारणा ॥ ४० ॥

तिलपर्णीरसेनैव गगनं भावयेत् प्रिये^७ ।

मर्दनाज्जायते पिष्टी^८ नात्र कार्या विचारणा ॥ ४१ ॥

मुण्डोनिर्यासके नागं^९ बहुशसु निषेचयेत् ।^{१०}

तेनाभ्रकं तु संप्लाव्य^{११} भूयोभूयः पुटे दहेत् ॥ ४२ ॥

(1) The portion commencing from रसेन सह and ending in हंस-पाद्या is not found in M. (2) K reads तापयेत्. (3) दापये-

न्मृन्मये पात्रे, a variant in K.

(4) K has श्लेषुपुङ्गाया.

(5) गो-

क्षीरे सह पिषयेत्, a variant in K, which is gram. inc.

(6) K reads

गगनं तदूर्ध्वगं.

(7) गगनं तेन भावयेत्, a reading in K.

(8) M

reads पिष्टिः.

(9) K reads नापि.

(10) After this charana

we find in K the following hemistich :—कल्केन लेपयेत् सूतं गगनं तदूर्ध्वगं, which we have not adopted, seeing it to be the repetition of the latter half of the 39th śloka. (11) K reads संप्लाव्य.

चित्रकार्द्रकमूलाना^१मेकैकेन तु सप्तधा ।

प्लावितव्यं^२ प्रयत्नेन गन्धकाभ्रकचूर्णकम् ॥ ४३ ॥

नागमुण्डीरसस्तन्य^३रजो^४लुङ्गान्नभावितम् ।

षोडशांशेन तद्वत्तं दोलायां^५ तु चरेद्रसः ॥ ४४ ॥

चतुःषष्टि^६गुणं देवि द्वात्रिंशद्गुणमेव वा^७ ।

अथवा षोडशगुणं तद्याष्टगुणमेव वा^८ ।

चतुर्गुणं वा^९ दिगुणं समं वा चारयेत्^{१०} प्रिये ॥ ४५ ॥

परमभ्रकसत्त्वस्य^{११} जारणं शृणु पार्व्वति ॥ ४६ ॥

व्योमसत्त्वं समांशेन ताप्यसत्त्वेन संयुतम्^{१२} ।

स खल्वेवं^{१३} चरेद्देवि गर्भद्रावो^{१४} भवेद्रसः ॥ ४७ ॥

नागाभ्रं देवि वङ्गाभ्रं^{१५} तीक्ष्णाभ्रं^{१६} करकाभ्रकम्^{१७} ।

ताराभ्रं देवि^{१८} हेमाभ्रं^{१९} रसगर्भेण^{२०} जारयेत् ॥ ४८ ॥

-
- (१) K reads मूलानि. (2) All the texts have this reading, which is gram. erroneous, the correct form being प्लावयितव्यं. (3) K reads नागं मुण्डीरसस्तन्यं. (4) K reads रसं लुङ्गान्नभावितम्. (5) M reads डोलायां. (6) K reads चतुषष्टि, which is inc. (7) K reads च. (8) K and M read च, which is not accurate. (9) M reads च. (10) K has समं जारयते. (11) K reads पत्रस्य. (12) K reads erroneously पुंसकं. (13) K has संकल्वेन. (14) K reads गर्भद्रावि. M reads गर्भद्राव. Both the readings are gram. incorrect. (15) M reads वङ्गाभ्रं. (16) K reads तीक्ष्णाभ्रं. (17) K reads भास्कराभ्रकम्. (18) K reads तु, which mars the metre. (19) M reads शुक्लाभ्रं. (20) K reads रसगर्भे, thus wanting one letter.

पूर्वाभिषेक^१योगेन गर्भे द्रवति मर्दनात् ॥ ४९ ॥
 चतुःषष्ट्यंशकः पूर्वः^२ द्वात्रिंशंशो द्वितीयकः^३ ।
 तृतीयः षोडशंशस्तु^४ चतुर्थीऽष्टांश एव च^५ ॥ ५० ॥
 पञ्चमस्तु चतुर्थ्यंशः^६ षष्ठो द्वांशः प्रकौर्त्तितः^७ ।
 यासो रसस्य दातव्यः^८ सप्तत्त्वस्याभ्रकस्य च^९ ॥ ५१ ॥
 चतुःषष्ट्यंशके^{१०} ग्रासे दण्डधारी भवेद्रसः ।
 जलोकावद्वितीये च^{११} ग्रासयोगे सुरेश्वरि ॥ ५२ ॥
 ग्रासेन तु तृतीयेन^{१२} काकविष्टासमो भवेत्^{१३} ।
 ग्रासेन तु चतुर्थेन दधिमण्डसमो भवेत् ॥ ५३ ॥
 पञ्चमे चारिते ग्रासे नवनोतसमो^{१४} भवेत् ।
 षष्ठे तु गोलकाकारः^{१५} क्रमाज्जोर्णस्य लक्षणम् ॥ ५४ ॥
 काञ्चिकेन निषिक्तेन रक्तव्योम शतप्लुतम्^{१६} ।

-
- (१) K reads पूर्वाभिषेक, which is incorrect. (2) चतुषष्ट्यंशकं पूर्वं, an incorrect variant in K. (3) द्वात्रिंशंशं द्वितीयकं, a variant in K. (4) तृतीयं षोडशंशेन, a variant in K. (5) चतुर्थीऽष्टांशमेव च, a variant in K, which is inc. (6) पञ्चमोपि चतुर्थ्यंशो, a variant in K. (7) षष्ठो द्विसप्तकौर्त्तितः, a variant in M. (8) K reads यासो रसस्य दातव्यः. M reads ग्रासो रसस्य दातव्यं, wherein the last term is inc. (9) K has सप्तत्वाभ्रकस्य वा. (10) K reads चतुषष्ट्यंशतो. M reads चतुषष्ट्यंशता. Both are inc. (11) जलूकवद्वितीये तु, a variant in M. (12) M reads तृतीयस्य. (13) येन काकविषा भवेत्, a variant in M. (14) K reads नवनोतः समो, which is not correct. (15) K reads गोलकाकारं. (16) K reads रक्ते व्योमस्य, which is inc. तेन व्योम is the reading in M.

खल्लान्तश्चारयेत्तच्च^१ शुल्ववासनया^२ सह ॥ ५५ ॥
हेम तारञ्च संष्ट्य^३ खल्ले तत्र रसं न्यसेत्^४ ।
काञ्चीसहितकाशीसं^५ सिन्धुना चरते रसः ॥ ५६ ॥
हेम सौसन्तु संष्ट्य^६ रसं तत्र प्रदापयेत् ।
नागहेमयुतं व्योम समजीर्णं द्रुतं^७ भवेत् ।
अभ्रकोपरसान्^८ क्षिप्रं मुखेनैव चरत्ययम् ॥ ५७ ॥
तारं वङ्गं च संष्ट्य^९ रसं तत्र प्रदापयेत् ।
नागहेमयुतं व्योम समजीर्णं द्रुतं भवेत् ।^{१०}
मुखेन चरते व्योम तारकर्म्मणि शस्यते^{११} ॥ ५८ ॥
समुखं निर्मुखं^{१२} वापि यत्नतश्चारयेन्नभः^{१३} ॥ ५९ ॥
चारणां त्रिविधामिव^{१४} कृत्वा गर्भद्रुतिं रसे ।
क्षारयेत् स्वेदयेत् पिण्डं^{१५} परिणामक्रमैस्त्रिभिः^{१६} ॥ ६० ॥
कट्कम्^{१७} क्षारगोमूत्र-सुहोक्षीरैः प्रलेपितम्^{१८} ।

- (1) खल्ले तु चालयेत्तच्च, a variant in K. (2) K reads शुल्व. वासनया. M reads वासनाया, which is inc. (3) K reads संस्थाप्य. (4) खल्ले तत्र च संन्यसेत्, a variant in K. (5) काञ्चीसहितकाशीस, a variant in M. (6) K reads संष्ट्य. (7) M has समजीर्णद्रुतं. (8) M reads अभ्रकोत्परसान्. (9) K reads संष्ट्य. M reads संवृष्ट्य. (10) This hemistich is not found in K. (11) K reads संमुखं. (12) निर्मुखं समुखं is the reading in K. समुखं निर्मुखं is the reading in M. (13) K reads ततः, which is not accurate. (14) M reads क्षारणां त्रिविधामिव. (15) K reads incompletely—क्षारयेत् पिण्डे. (16) M reads incompletely—परिक्रमैस्त्रिभिः. (17) M reads पटुम्. (18) सुहोक्षीरैः प्रलेपिते, a variant in M.

वह्निश्च बद्धं वस्त्रेण^१ भूयो ग्रासं निवेदितम्^२ ।
 चारारनालतैलेषु स्वेदयेन्मृदुनाग्निना ॥ ६१ ॥
 क्रमेणानेन देवेशि जायते दिवसैस्त्रिभिः^३ ।
 यत्त्वादुद्धृतमात्रं तु^४ लोहपात्रे स्थितं रसम्^५ ॥ ६२ ॥
 सास्त्रेण^६ काञ्चिकेनादौ चालितं वस्त्रगालितम् ।
 पात्रे सुखोष्ण^७ हस्तेन यावत् शेषं विमर्दयेत् ॥ ६३ ॥
 चतुर्गुणेन वस्त्रेण पोडितो निर्मलश्च सः^८ ॥ ६४ ॥
 गालनक्रियया ग्रासे सति निष्पेषनिर्गते^९ ।
 स^{१०} भवेद्गण्डधारो च जीर्णग्रासस्तथा रसः^{११} ॥ ६५ ॥
 अजीर्णं पाचयेत् पिष्टीं^{१२} स्वेदयेन्मर्दयेत्तथा ।
 वासवान्म^{१३} प्रयोगेण जीर्णं ग्रासं तु दापयेत्^{१४} ॥ ६६ ॥
 इष्टिकागुडदुग्धोर्णा^{१५}-राजोसैन्धवधूमजैः^{१६} ।

-
- (1) K has बद्धवस्त्रेण. M has बन्धे वस्त्रेण. (2) भूजं चारं निवेदितम्,
 a variant in M. (3) M has वा विभिस्त्रिभिः. (4) M reads.
 सात्रे तु. (5) M has रसः, which is gram. inc. (6) M reads.
 सोष्णेन, which is perhaps काष्णेन. (7) M has सुखोष्णे. (8) विडितो
 निर्मलं रसः, a variant in M, wherein the second term is inc. (9) सति.
 विशेषनिर्गते, a variant in K. (10) M reads न, which is an error
 of the scribe. (11) We do not find तथा रसः in K. (12) K
 reads त्याजयेत् पिष्टीं. M reads पिष्टं. (13) K has वासवान्म. (14) M
 reads दापयेत्. (15) B reads दुग्धोर्ण. M reads इष्टिकागुडदिग्धोर्ण.
 (16) M reads धूमकैः.

षोडशंशैः स धान्यान्त्रैः^१ मर्द्यैः स्वेद्यश्च पारदः^२ ॥ ६७ ॥
 निर्मलीकरणार्थं तु^३ ग्रामे ग्रामे^४ पुनः पुनः ।
 जार्णाम्नो जार्णवोजोऽपि रागान् गृह्णाति^५ निर्मलः ॥ ६८ ॥
 क्रमेणानेन दोलायां^६ चार्थं^७ ग्रामचतुष्टयम् ।
 ततः कच्छपयन्त्रेण ज्वालनं बन्धनं^८ क्रमात् ॥ ६९ ॥
 ऊर्ध्वाधश्चाष्टमांशेन षड् दत्त्वापि जारयेत्^९ ।
 समजार्णाम्नकः सूतः शतवेधी^{१०} भवेत् प्रिये ॥ ७० ॥
 सहस्रत्रैधी द्विगुणे त्रिगुणेऽयुतवेधकः ।
 चतुर्गुणे लक्षवेधी स भवेद्भूचरो रसः ॥ ७१ ॥
 जीर्णे पञ्चगुणे^{११} देवि ब्रह्मायुर्जायते रसः^{१२} ।
 आयुस्तु^{१३} षड्गुणे^{१४} विष्णोः कीटिवेधी भवेद्भूचरो रसः ॥ ७२ ॥
 रसस्य सर्वदोषास्तु^{१५} षड्गुणेनाभक्तेन तु^{१६} ।

- (1) B has an incomplete charaṇa षोडशंशैः स धान्यान्त्रैः. M has षोडशंशैः स धान्यान्त्रैः. (2) B reads स पारदः. K reads स्वेद्यः, which is incorrect. (3) K reads करणार्थं तु. (4) The second ग्रामे is omitted in B. (5) रागानाग्राति is the variant in B. नागादगृह्णाति is the variant in M. (6) M reads डोलायां. (7) B reads चार्थं. K reads वार्थं. Both are inc. (8) B has ज्वालनं बन्धनं, which is inc. M has मर्दनं. (9) B reads तत्त्वापि instead of दत्त्वापि. पिच्छी दत्त्वापि जौर्यते, a variant in K. दत्त्वा विचारयेत्, a reading in M. (10) B reads शतवेधि, which is inc. (11) M reads पञ्चगुणं, which is not correct. (12) B and M read नरः. (13) B reads आयुश्च. (14) K reads षट्गुणे. M reads षड्गुणी. (15) M has सर्वदोषास्तु, which seems to be incorrect. (16) K reads षट्गुणेन. M reads षड्गुणेनाभक्तेन तु.

जीर्णेन नाशमायान्ति^१ नात्र कार्या विचारणा ॥ ७३ ॥
 रसराजि^२ यदा जीर्ण^३ षड्गुणं गगनं^४ प्रिये ।
 तदा^५ ग्रसति लोहानि त्यजेच्च मतिमात्मनः^६ ॥ ७४ ॥
 धूमश्चित्तिटिशैव^७ मण्डूकप्लुतिरेव च^८ ।
 सकम्पश्च विकम्पश्च^९ पञ्चावस्था रसस्य तु ॥ ७५ ॥
 कपिलोऽथ निरुद्गारि^{१०}-विप्रुषश्चैव सुञ्चति^{११} ।
 अग्नौ तिष्ठति^{१२} निष्कम्पो व्योमजीर्णस्य लक्षणम् ॥ ७६ ॥
 समजीर्णो भवेद्दालो^{१३} यौवनस्य^{१४} शतुर्गुणम् ।
 वृद्धस्तु षड्गुणं जीर्णः^{१५} कुर्यात्^{१६} कर्म पृथक् पृथक् ॥ ७७ ॥

(1) K has जीर्णे जीर्णे समाधात. M has जीर्णेन नाशका यान्ति. The sense of these readings is not clear. (2) B reads रसराजो.

(3) K reads जीर्णे. M reads यथा जीर्ण. (4) M has गगनं षड्गुणं.

(5) B has यदा, which is inc. (6) Both B and K read मतिमान्नरः, which has no clear sense. (7) धूमं विद्धि चित्तिश्चैव, a variant in K.

(8) मण्डूकप्लुतिरेव च, a variant in B. K has मण्डूकप्लुतिमेव च. Both the readings seem to be inc. (9) K reads सकम्पं च विकम्पं च. (10) M

reads कपिलोऽथनिरुद्गारि. (11) B reads विप्रुषश्चैव. In K, the whole

hemistich seems to be incorrect, which is as follows—कपिलोऽथनिरुद्गारि-
मेव चपं चैव सुञ्चति. (12) K reads तिष्ठति, which is gram. incorrect.

(13) ससौवर्णो वनेददालो, an incorrect variant in K. (14) B reads

यौवनस्य, which has no sense. K reads यौवनस्य (without विसर्ग), which is gram. inc. (15) B has वृद्धं षड्गुणजीर्णस्तु. K has वृद्धः षड्गुण-

जीर्णस्तु. M has वृद्धस्तु षड्गुणो जीर्ण. We have adopted the above reading after collating all the texts. (16) Both B and K read तदा.

बालस्तु पत्रलेपेन कल्कयोगेन यौवनः^१ ।

वृद्धो^२ विध्यति लोहानि जारितः सारितोऽथवा ॥ ७८ ॥

कुमारस्तु रसो देवि न समर्थो रसायने ।

यौवनस्थो रसो^३ देवि क्षमो देहस्य रक्षणे ॥ ७९ ॥

जरावस्थो रसो यश्च देहे लोहेन संक्रमेत्^४ ।

अभावेऽभ्रकसत्त्वस्य^५ कान्तसत्त्वं प्रदापयेत् ॥ ८० ॥

कान्तस्य चाप्यभावे^६ तु तीक्ष्णलोहन्तु दापयेत् ।

अनेन क्रमयोगेन सर्वसत्त्वानि जारयेत्^७ ॥ ८१ ॥

एकोऽपि हेमसंयुक्तश्चामीकरकरः क्षणात् ।

गन्धकात् परतो नास्ति रसेषूपरसेषु वा^८ ॥ ८२ ॥

पूर्वोक्तसन्तयोगेन^९ द्विरष्टगुणगन्धकम्^{१०} ।

अथवा द्वादशगुणं षड्गुणं^{११} वापि जारयेत्^{१२} ॥ ८३ ॥

माक्षिकं^{१३} सत्त्वमादाय पादांशेन तु^{१४} जारयेत् ।

ततोऽपि सर्वसत्त्वानि द्रावयेत् सूतगर्भतः ॥ ८४ ॥

(1) M reads यौवनः, which is incorrect. [Here अर्शआदित्वात् अच्.]

(2) K reads वृद्धौ, which is incorrect.

(3) K reads यौवनस्थरसो.

(4) K reads संक्रमे, which is an error of the scribe. M reads देहलोहश्च.

(5) अभावे अभ्रसत्त्वस्य, a reading in M.

(6) K reads वाप्यभावे.

(7) M reads रक्षयेत्.

(8) K reads च. From this hemistich,

some portion is wanting in B.

(9) M has पूर्वोक्तयागयन्त्रेण.

(10) K reads द्विरष्टगुणं गन्धकं, which is incomplete.

(11) K has

षट्गुणं. (12) M has वा विजारयेत्.

(13) M reads माक्षिकं.

(14) तु is wanting in K.

हेमपावकयोः सख्यं तथा^१ काञ्चनसूतयोः ।
 वक्त्रिसूतकयोर्वैरं तयोर्मित्रेण मित्रता^२ ॥ ८५ ॥
 अग्निको^३ यवचिञ्चा च खणुभट्टश्च रागिणी^४ ।
 दोलाखेदेन^५ तत् पक्वं हेमजारणमुत्तमम् ॥ ८६ ॥
 पलाशभस्मापामार्गो^६ यवक्षारश्च काञ्चिकम्^७ ।
 सौवर्चलं च काशीसं^८ सामुद्रं सैन्धवं तथा ॥ ८७ ॥
 आसुरी टङ्गणश्चैव^९ नवसार^{१०}स्थैव च ।
 कर्पूरश्चैव माक्षीकं^{११} समभागानि कारयेत् ॥ ८८ ॥
 सुहृत्कर्दुग्धैर्देवेशि^{१२} मूषा^{१३}लेपन्तु कारयेत् ।
 विडचूर्णं ततो दत्त्वा कनकं जारयेत् प्रिये ॥ ८९ ॥
 शृणु देवि प्रवक्ष्यामि भूचराख्यन्तु^{१४} जारणम् ॥ ९० ॥

- (1) M reads सूत, which creates a tautology. (2) तयोर्मित्रेण मित्रता, a variant in M. (3) K reads अंकोलं. (4) K reads incompletely—सुभटेन नाकिनौ. The meaning of खणुभट्ट is unintelligible.
 (5) M reads जीलाखेदेन. (6) K reads पसार्ग, which seems to be incorrect. (7) M reads काञ्चिकम्. (8) K reads कौशीसं, which is an error of the scribe. M reads कासीसं. (9) K has आ.....री टङ्गणं चैव, which is incomplete. (10) M reads नागसार.
 (11) कर्पूरं चैव माक्षिकं, a variant in K. (12) K reads सुहृत्कर्दुग्ध-देवेशि, which appears to be inc. M reads सुहृत्कर्दुग्धं, which is not also accurate here. (13) K reads मूषा, which is inc. (14) K has भूचराख्यन्तु. M has भूर्जराख्यन्तु. Both seem to be inc. ; since we see afterwards (in śloka 98) भूचरी जारणा and not भूधरी or भूर्जरी जारणा.

कृष्णं पीतं^१ तथा रक्तं^२ शुल्वे तीक्ष्णे च मेलयेत् ॥ ८१ ॥
 शुल्वे तीक्ष्णं यदा चूर्णं^३ द्वाविंशतिगुणं प्रिये^४ ।
 गन्धनागं ततोऽर्द्धं तु^५ क्रमेणैव तु मेलयेत् ॥ ८२ ॥
 हेम्ना तु सह दातव्यं सूतकैकेन षोडश^६ ।
 गन्धनागं यदा जीर्णं^७ तदा^८ बद्धो^९ भवेद्रसः ।
 हेम्नि जीर्णं ततोऽर्द्धेन^{१०} मृत^{११} लोहेन रञ्जयेत् ॥ ८३ ॥
 गन्धकेन हतं शुल्वं^{१२} माक्षिकं दरदायसम् ।
 पुटेन मारयेच्छुद्धं हेम दद्यात् तु षड्गुणम्^{१३} ॥ ८४ ॥
 सूतके हेमबीजं च यदा जीर्णं^{१४} चतुर्गुणम् ।
 बद्धरागं विजानोयात् हेमाभो जायते रसः ॥ ८५ ॥
 सारणायत्नमध्यस्थं तेनैव सह सारयेत्^{१५} ।
 त्रिभाग^{१६} सारितं कृत्वा पुनस्तत्रैव^{१७} जारयेत् ॥ ८६ ॥

- (१) K reads कृष्णपीतं. (२) M reads रक्तगुम्भं. (३) शुद्धं यदा भवेज्जीर्णं, a variant in K ; after this, one charaṇa is wanting in it.
- (४) K reads द्वाविंशतिगुणं चैव न सारस्तथैव च, which is incomplete.
- (५) M reads ततोऽर्द्धे तु, which is unintelligible. (६) सूतके चैव षोडशं, a reading in K. (७) M reads यथाः चूर्णं. (८) M reads तथा.
- (९) K reads मद्गो, which seems to be incorrect. (१०) K has an incomplete charaṇa—हेमजीर्णं ता...न. (११) M has मृता, which is inc.
- (१२) K reads सुल्वं. (१३) हेमं दद्यात् षड्गुणं, an incomplete variant in K. (१४) K reads यदार्णं, which is an error of the scribe. M reads यथा जीर्णं. (१५) M reads कारयेत्. (१६) M reads त्रिभागं.
- (१७) K reads पुनस्तत्रैव.

जारितः सारितश्चैव पुनर्जारितसारितः^१ ।

सप्तशृङ्गलिका^२योगात् कोटिवेधौ^३ भवेद्रसः ॥ ८७ ॥

भूचरी जारणा प्रोक्ता—खेचरी^४ जारणां शृणु ॥ ८८ ॥

हीरमुख्यानि रत्नानि^५ रसोच्छिष्टानि कारयेत् ।

कटुतुम्बस्य बीजानि तस्यार्द्धेन^६ तु दापयेत् ॥ ८९ ॥

महाजारसमायुक्तं^७ कल्कं कुर्याद्विचक्षणः ।

वज्रमूषामुखे^८ चैव तन्मध्ये स्थापयेद्रसम् ॥ ९० ॥

कतकं कनकं चैव^९-मेकीकृत्य^{१०} च मर्दयेत् ।

पद्मरागप्रलेपेन^{११} रसे ग्रासं तु दापयेत्^{१२} ॥ ९१ ॥

एकादशगुणं यावत् पद्मरागं तु सूतके ।

रागजीर्णस्तु^{१३} देवेशि लिङ्गाकारो भवेद्रसः ॥ ९२ ॥

रक्षितव्यं^{१४} प्रयत्नेन लोकपालाष्टकेन च^{१५} ।

-
- (1) K has an incomplete charaṇa पुनर्जारितः. (2) K reads शृङ्गलिका. (3) K has an incorrect reading—कोटिवेधि. (4) K reads खेचरी. (5) K has an incomplete charaṇa—हीनरागानि. M. has भीरमुख्यानि, which seems to be an error of the scribe. (6) M. reads तस्योर्ध्वेन. (7) K reads महाजारणयुक्तं, which seems to be महाजारणसंयुक्तं. (8) K has वज्रमुख...खे. M has वज्रमूषामुखे. Both are inc. (9) K reads कनकं कनकं च, which is incomplete as well as tautological. (10) M reads मिलीकृत्य, which is not grammatical. (11) K has पद्मरागं प्रयत्नेन. (12) K reads जारयेत्. M. reads रसो in lieu of रसे. (13) M reads रागचूर्णस्तु. (14) K. reads रक्षितव्यं. (15) K has three letters only of this charaṇa—
का.....या.....पु.....

षड्भागं सूतकेन्द्रस्य तेषु सर्वेषु दापयेत् ॥ १०३ ॥

भक्षितव्यं प्रयत्नेन^१ नत्वा च गुरुदेवयोः ।

सर्वसिद्धान्तमस्कृत्य देवताश्च विशेषतः ॥ १०४ ॥

मूर्च्छा^२दाहश्च^३ ततो जायते^४ नात्र संशयः ।

आत्मानमुत्थितं पश्येत् दिव्यतेजो^५ महाबलम् ॥ १०५ ॥

शङ्खकाहल^६निर्घोषैः सिद्धविद्याधरैः सह ।

इच्छया विचरेल्लोकान् कामरूपो^७ विमानगः ॥ १०६ ॥

देवाश्च^८ यत्र लीयन्ते सिद्धस्तत्रैव लीयते ॥ १०७ ॥

पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि जारणा^९योगमुत्तमम् ॥ १०८ ॥

सुष्टुष्टं प्रादितं^{१०} सूतं सर्वदीर्घोज्झितं ततः^{१०} ।

शाकपल्लवसारेण विष्णुकान्ता^{११}रसेन च ॥ १०९ ॥

पलाश^{१२}पुष्पतोयेन भावितं गन्धकं समम् ।

समं^{१३} कृष्णाभ्रसत्त्वञ्च रसकच्चाष्टकं गुणम् ॥ ११० ॥

तीक्ष्णशुल्बोरगञ्चैव कूर्मयन्त्रेण जारयेत् ।

(१) After this we find two redundant charaṇas in K, which are as follow—रसे ग्राहं तु दापयेत् । रक्षितव्यं प्रयत्नेन. (2) मूर्च्छागदाहं च, an incorrect reading in K. मूर्च्छादाहश्च, an incomplete reading in M.

(3) K reads जायते, which is gram. inc. (4) M reads incorrectly दिव्यतेजो.

(5) K reads संखकाहल, which appears to be incorrect.

(6) K reads कामरूपो. (7) K reads देवा वै. (8) K reads जारणं.

(9) K has सुष्टुष्टं पानिनं. (10) This charaṇa is wanting in K.

(11) M reads विष्णुकान्त. (12) K reads पलाश.

(13) K reads सेव.

काञ्चनं जारयेत् पश्चात् विड्योगेन पार्व्वति^१ ॥ १११ ॥

ततः सिद्धं^२ विजानीयात् द्वैधं^३ शुल्वस्य दापयेत् ।

कर्मसंख्याप्रमाणेन नागो भवति काञ्चनम् ॥ ११२ ॥

अतः परं प्रवक्ष्यामि जारणाक्रममुत्तमम् ॥ ११३ ॥

वोजचूर्णानि तैलेन भावयित्वा पुनः पुनः ।

षोडशांशेन तद्भास^४मङ्गुल्या मर्दयेच्छनैः ॥ ११४ ॥

आर्द्रकादि ततो योगाद्^५-दातव्यं षोडशांशतः^६ ।

भूर्जे^७ दत्त्वा ततो देयं दोलायन्त्रे^८ विनिक्षिपेत् ॥ ११५ ॥

अहोरात्रेण तद्बीजं सूतको ग्रसति^९ प्रिये ।

तमुद्धृत्य^{१०} रसं देवि खल्ले^{११} संमर्दयेत्ततः ॥ ११६ ॥

ततो यन्त्रे विनिक्षिप्य दिवारात्रं विडाग्निना^{१२} ।

तप्तं समुद्धृतं^{१३} यन्त्रात् तप्तखल्ले^{१४} विमर्दयेत् ॥ ११७ ॥

मर्दयित्वाभ्रके^{१५} पिण्डे क्षिप्त्वा तत्र पुटं ददेत् ।

ततो गर्भे पतत्याशु जारयेत् तत्^{१६} सुखेन तु ॥ ११८ ॥

(१) K reads पार्व्वती, which is not gram. correct.

(२) K reads

शुल्वं.

(३) K reads द्वैधं.

(४) K reads तं भासं.

(५) K

has योगं.

(६) K has षोडशं ततः.

(७) K reads भूर्जे.

(८) M

reads डोलायन्त्रे.

(९) सूतके ग्रसते is the reading in K, which is gram. incorrect.

(१०) K reads तमुद्धृत्य, which is not gram. correct.

(११) All the MSS. spell खल्ले, which is not corroborated by any lexicon.

(१२) K reads दीपाग्निना, which mars the metre.

(१३) M

reads समुद्धितं.

(१४) K has तदा खल्ले.

(१५) K reads मर्दयित्वा रसे.

(१६) This is wanting in K.

दोलायन्ते ततो दत्त्वा^१ आर्द्रपिण्डे नपुंसकम्^२ ।
 ग्राहयेद्^३दिवसे सूतो जरते ग्रसते ततः^४ ॥ ११८ ॥
 समजीर्णं ततो यावत् दोलायन्त्वविचक्षणः^५ ।
 पश्चात् कच्छपयन्त्रेण समजीर्णं^६ तु पार्व्वति ।
 तं ग्रासद्वादशांशिन^७ कच्छपेन तु जारयेत् ॥ १२० ॥
 यावदार्द्रक^८योगं च गर्भद्रावणमेव च ।
 पश्चात्तं^९ देवि निक्षिप्य पुटं दद्याद्विचक्षणः ॥ १२१ ॥
 अष्टांशिन ततो ग्रासं गर्भद्रावच्च पूर्व्ववत्^{१०} ।
 कन्दोदरे^{११} सूरणस्य तं विनिक्षिप्य सूतकम् ।
 पुटेत्तु जारितस्तावत्^{१२} यावत् कन्दो न दह्यते^{१३} ॥ १२२ ॥
 पादांशिन तु मूषाया^{१४} ग्रासः सूते^{१५} विधीयते ।
 पूर्व्ववच्च विडं दद्यात् गर्भद्रावणमेव च ॥ १२३ ॥
 एवं^{१६} चतुर्गुणि जीर्णे सूतको बलवान् भवेत् ।

-
- (1) K reads दद्या, which is inc. M reads डोलायन्त्रे. (2) This charaṇa is wanting in M. (3) K has तृतीय. (4) जारते ग्रसते रसः, a variant in K. (5) दोलायन्त्रेण विचक्षणः, a reading in K. M reads डोलायन्त्र. (6) K has an incomplete reading—सजीर्ण. (7) K reads ग्रासं द्वादशांशिन. (8) M reads प्रासादार्द्रक, which is not intelligible. (9) K reads यथाभ. M reads पञ्चनं. Both are unintelligible. (10) M reads पूर्व्वकम्. (11) M reads कन्दोदके. (12) पुटयेद्धारितस्तावत्, a variant in M. (13) यावत् कन्दो न ह्यत्, an incorrect variant in K. (14) मूषाया is the reading in K. (15) M reads सूतो. (16) K reads पले.

ततः शलाकया ग्रासान्^१ अग्निस्थो ग्रसते रसः^२ ॥ १२४ ॥

ततो रत्नानि जार्याणि^३ वक्ष्यमाण^४ क्रमेण तु ॥ १२५ ॥

अभ्रकं भ्रामकश्चैव^५ शंखनाभिं^६ तथैव च ।

रसानुपरसाम् दत्त्वा^७ महाजारसमन्वितान्^८ ॥ १२६ ॥

वज्रकन्दं वज्रलता^९ मेषशृङ्गमृतायसम्^{१०} ।

कटुतुम्बस्य वोजानि मृतलोहानि पाचयेत्^{११} ॥ १२७ ॥

सर्वाणि समभागानि शिखिशोणितमात्रितम्^{१२} ।

तावत्तं मर्दयेत् प्राज्ञो यावत् कर्म दृढं भवेत् ॥ १२८ ॥

मूषा वल्लाकतिश्चैव^{१३} कर्त्तव्या ह्यदनैः सह ।

तन्मध्ये स्थापयेत् सूतम् अधोवातेन धामयेत्^{१४} ॥ १२९ ॥

आदौ तत्रैव दातव्यं^{१५} वज्रमौषधलेपितम्^{१६} ।

गृह्यते कोऽत्र^{१७} सन्देहो यथा तीव्रे हुताग्ने^{१८} ॥ १३० ॥

(1) K reads ग्रासम्.

(2) This charana is wanting in M.

(3) K reads नानानि, which is gram. incorrect, the word नाना being an indeclinable.

(4) K has बलमान.

(5) K reads भ्रामकश्चैव.

(6) M reads मुखनाभिः.

(7) K has रसानुपरसा दत्त्वा. M has रसा-

नवरसान्दत्त्वा.

(8) K has महाजारणमन्वितम्. M has महाजारसमन्वितम्.

(9) कंदलभा ब्रह्म, an incomplete variant in K.

(10) K reads

मतायसं, which seems to be an error of the scribe.

(11) M reads

सेचयेत्.

(12) शिखिशोणितसमन्वितं, a variant in K.

(13) मूषा

वल्लाकतीश्चैव, a variant in K. मूषामल्लाकतिश्चैव, a variant in M.

(14) M

reads वयोवातेन धारयेत्.

(15) K has आदौ तावत् प्रदातव्यं.

(16) K

reads लेपनं.

(17) K reads नात्र.

(18) यथापूर्वं हुताग्ने, a variant

in K.

कुलिशेन पुटे दग्धे^१ कर्षणी^२ तेन मर्दयेत् ।

यावदेकादशगुणं कुलिशं^३ जारयेत् पुनः ॥ १३१ ॥

सुदग्धशंखनाभिश्च^४ मातुलुङ्गरसप्लुतः^५ ।

मुक्ताफलं^६ ततो देयं वज्रजोर्णे तु सूतके^७ ॥ १३२ ॥

अनेन क्रमयोगेन ह्येकादशगुणं^८ भवेत् ।

केवलं शिखिपित्तञ्च^९ नीली^{१०}निर्यासमिश्रितम् ॥ १३३ ॥

नीलोत्पलानि^{११} लिप्तानि प्रक्षिप्तानि तु सूतके^{१२} ।

रसे कल्येन्महारागान् हीनरागान् परित्यजेत्^{१३} ॥ १३४ ॥

रक्तानि शिखिपित्तञ्च^{१४} महारत्न^{१५}समन्वितम् ।

सद्रत्नं^{१६} लेपयेत्तेन प्रद्वेत्^{१७} रसमध्यतः ॥ १३५ ॥

रजनीं चैव कुष्ठं च^{१८} ब्रह्मनिर्यासभावितम् ।

जारणं पुष्परागस्य तेनैव सह दापयेत् ॥ १३६ ॥

(1) कुलसारिपुटे दग्धे, a variant in K. कुलिशनिपुटेदग्धे, a variant in M.

(2) K reads कर्षणि. (3) K reads कुलीश. (4) K has नाभिस्तु.

M has सुदग्धं शंखनाभिश्च. (5) M reads रसप्लुतम्. (6) M has

मुक्ताफलं. (7) वज्रजोर्णे सुजीर्णके, a variant in K. (8) K reads

एकादशगुणं. (9) M reads पित्तं तु. (10) K has नीलि. M has

नीलि. (11) K reads निर्यासधानि, which is unintelligible.

(12) K reads भूतले. (13) In lieu of this hemistich, K has

अनेन क्रमयोगेन एकादशगुणं भवेत्. (14) K has an incomplete charaṇa

रक्ता शिखिपित्तं च. (15) K reads महारत्न, which seems to be incorrect.

(16) K has सरक्त (without any suffix.) (17) प्रक्षिप्ते is the read-

ing in K. (18) रजनी चैव क्रसुकी, a variant in M.

बहुरत्नेषु^१ जीर्णेषु भङ्गरागेषु^२ सुव्रते ।
 रसेन्द्रो दृश्यते देवि नीलपीतारुणच्छविः ॥ १३७ ॥
 शुद्धानि हेमपत्राणि शतांशिन तु लेपयेत्^३ ।
 पुटेन मारयेदेतदिन्द्रगोपनिभं^४ भवेत् ॥ १३८ ॥
 संस्पर्शविधयेत्सर्व्वमिदं हेमं मृतं^५ प्रिये ।
 त्रिभागी^६ सूतकेन्द्रस्य तेनैव सह सारयेत् ॥ १३९ ॥
 मूषामध्यस्थिते^६ तस्मिन् पुनस्तेनैव जारयेत् ।
 धूमवेधो भवेद्देवि पुनः सारितजारितः^७ ॥ १४० ॥
 अनेन क्रमयोगेन यदि जीर्णा त्रिशृङ्खला^८ ।
 वेधयेन्नात्र^९ सन्देहो गिरिपाताल^{१०}भूतलम् ॥ १४१ ॥
 पार्श्वज्योतिः^{११} प्रदृश्येत चोर्ध्वं^{१२} नैव तु दृश्यते ।
 भूचरं तं विजानीयात् रसेन्द्र^{१३} नात्र संशयः ॥ १४२ ॥
 तेनाश्रान्तगतिर्देवि^{१४} योजनानां शतं व्रजेत् ।
 दिव्यतेजा^{१५} महाकायो दिव्यदृष्टि^{१६}महाबलः ॥ १४३ ॥

- (1) K reads वज्ररत्नेषु. (2) K reads भङ्गराजेषु. (3) शला-
 शिमानुलेपयेत्, an incorrect variant in K. (4) K reads नीभं, which is
 unusual. (5) मृतं हेम तं is an incomplete reading in K. (6) K
 has मूषामध्ये स्थिते. (7) पुनः सारितसारितः, a variant in M. (8) K
 reads त्रिसंखला. (9) वेधयेन्नात्र is an incorrect reading in K.
 (10) K reads पाषाण. M reads भूतलः, which is gram. inc. (11) K
 has an incomplete reading पा.....ज्योतिः. (12) K reads ऊर्ध्वं.
 (13) M reads रसेन्द्रो, which is inc. (14) K reads गतिं देवि. M
 reads तेनाश्रान्तगतिर्देवि. (15) K has दिव्यतेजो. (16) K reads दिव्या दृष्टि.

सर्व्वरोगविनिर्मुक्तो जीवेदाचन्द्रतारकम्^१ ।

लस्य मूत्रपुरोषं तु सर्व्वलोहानि विध्यति ॥ १४४ ॥

समजोर्णेन वज्रेण हेन्ना च सहितेन च ।

अग्निस्थो जारयेत्लोहान्^२ बन्धमायाति सूतकः ॥ १४५ ॥

सारयेत्तेन वोजेन सहस्रमपि^३ वेधयेत् ।

सारितं जारयेत्^४ पश्चात् लेप्यं क्षेप्यं सहस्रशः^५ ॥ १४६ ॥

सारयेत्^६ तेन वोजेन लक्षवेधमवाप्नुयात् ।

अनेन क्रमयोगेन कीटिवेधो भवेद्रसः ॥ १४७ ॥

केवलं तु यदा वज्रं समजोर्णं तु जारयेत् ।

बद्धः^७ सूतस्तदा ज्ञेयो निष्कम्पो निरुपद्रवः ॥ १४८ ॥

अग्निस्थो जायते सूतः शलाका^८ ग्रसते क्षणात् ।

हठाग्निना धाम्यमानो^{१०} ग्रसते सर्व्वमादरात्^{११} ॥ १४९ ॥

चरते जरते सूत^{१२} आयुर्द्रव्य^{१३} प्रदायकः ।

(१) जीवेन्द्रार्कतारकं, a variant in K.

(२) K reads जारयेत्लोहं.

M reads जायते लोहात्.

(३) समस्तमपि is the reading in K.

(४) K reads जारितं.

(५) लेप्यं, क्षेप्यं सहस्रशः, a variant in K. लेप्यं

क्षिप्रसहस्रतः, a variant in M. [For the explanation of लेप्य and क्षेप्य vide

रस.स. Chap. VIII. v. ८०.]

(६) K reads सासयेत्, which seems to

be incorrect. M reads धारयेत्.

(७) B reads बद्ध (without विसर्ग).

(८) This śloka is not found in M.

(९) M reads शलाका.

(१०) B and M have धाम्यमाने. K has हठाग्निर्धाम्यमानेन. None appears

to be gram. correct.

(११) M has सर्व्वपारदान्.

(१२) जरते

जारते सूत, a variant in B. रसते जारते सूते, a variant in K.

(१३) B

reads आयुर्द्रव्यः, which is incorrect.

मूषास्थं धमयेत्^१ सूतं हठाग्नी नैव कम्पते^२ ॥ १५० ॥

जारयेत् सर्वरत्नानि बद्धः^३ खेचरतां^४ नयेत् ।

इति^५ लोहेऽष्टगुणिते^६ जीर्णे स्याद्रसबन्धनम् ॥ १५१ ॥

लोहानि सत्त्वं त्रिगुणं द्विगुणं^७ कनकं तथा ।

धूमावलोकवेधौ^८ स्यात् भवेन्निर्वाणदो रसः^९ ॥ १५२ ॥

आदावष्टगुणं जार्यं व्योमसत्त्वं महारसम्^{१०} ।

समं हेमदशांशिन वज्ररत्नानि जारयेत् ॥ १५३ ॥

सर्वं^{११} च जारयेद्द्वजं तदासौ^{१२} खेचरो रसः ।

भ्रमेत् प्रदक्षिणावर्त्तः कोटिवेधौ च जायते ॥ १५४ ॥

समे तु पन्नगे जीर्णे दशवेधौ भवेद्रसः ।

द्विगुणे शतवेधौ स्यात् त्रिगुणे तु सहस्रकम्^{१३} ॥ १५५ ॥

चतुर्गुणेऽयुतं^{१४} देवि क्रमेणानेन^{१५} वर्धयेत् ।

(1) K reads धमते. M reads धामयेत्.

(2) B. has नैव कल्पते.

M has चावकम्पते.

(3) M reads. बद्धः.

(4) K reads खेचरतां.

(5) The portion commencing from इति and ending in जारयेत् (153) is not found in K ; only the following portion is found after भवेद्रसः

(155),—गुणीता जीर्णे स्याद्रसबन्धनं लोहसत्त्वं त्रिगुणं त्रिगुणकनकं तथा ४२ धूमावलोहकवेधौ स्याद्भवेन्निर्वाणदो रसः । M reads इह in lieu of इति.

(6) B reads

गुणीता, which is inc.

(7) M reads त्रिगुणं.

(8) धूमावलोहकवेधौ

is the reading in B.

(9) B reads वरः.

(10) Two ślokaṣ

are wanting in B, beginning from this word.

(11) K reads समं.

(12) M reads तथासौ.

(13) सहस्रं च त्रिगुणे, a variant in B. सहस्रं

तु चतुर्गुणे, a variant in K.

(14) K reads पंचगुणेऽयुतं.

(15) K

reads incompletely क्रमेणानेन वर्धयेत्.

उत्तरोत्तरद्वयं तु^१ जारयेत्^२ तत्र पन्नगम् ॥ १५६ ॥

कुटिलं पन्नगं जार्यं तत्र^३ संख्याक्रमेण तु ।

तद्वादमेति देवेशि^४ कोटिवेधी भवेद्भ्रसः ॥ १५७ ॥

रुक्णा दानवेन्द्रेण^५ भक्षितो भस्मसूतकः^६ ।

जारितं द्वादशगुणं^७ यत्र तौत्त्रं सुरेश्वरि ॥ १५८ ॥

भक्षयित्वा^८ पल्लिकं तु दानवो बलदर्पितः ।

जगदुत्पाटितं^९ तेन कैलासोऽपि च चूर्णितः^{१०} ॥ १५९ ॥

तत्र मया क्षणं ध्यात्वा^{११} दृष्ट्वा तन्मायया कृतम्^{१२} ।

जारितं पन्नगे सूतं^{१३} समांशं शिलया हतम्^{१४} ॥ १६० ॥

तेन सूतेन संलितं त्रिशूलं हिमशैलजे^{१५} ।

तेन शूलेन निहतो दानवो बलदर्पितः ॥ १६१ ॥

- (1) M has उत्तरोत्तरद्वयं. (2) B reads जारयेते. (3) B reads जायतेऽत्र. (4) तत्वातिमेतु देवेशि, a variant in B. दत्वा तु.....देवि is an incomplete variant in K. (5) K reads दानवेनापि. M reads कूरिणा दानवेन्द्रेण. (6) K reads भस्मपूतकः, which is evidently the error of the scribe. M reads सूतकम्. (7) K has वा दशगुणं. M has जारितद्वादशगुणं. (8) M reads रक्षयित्वा. (9) B reads जगदुत्पाटितं. K reads जगदुत्पाटितं, which is not intelligible. (10) कैलास-मपि चालितः, an incorrect variant in K. (11) तत्र काले मयातुत्वा, a variant in B. तद्वचिकाद्वयमयं, a variant in M. Both the readings are unintelligible. (12) B reads महद्वा मायया कृतम्. K reads कृतम्. M reads कृत्वा दृष्ट्वा मायया कृतम्, which mars the metre. (13) K reads पन्नगे सूतैः. M reads पन्नगं सूतं. (14) M reads सह. (15) B reads रसवे जले. K reads शूलयूरसि शैलजे. M reads रसवज्जलम्.

हेमः शुक्लं^१ तथा तीक्ष्णं वाजरं च पडालकम्^२ ॥

रोहणं कान्तलोहं च^३ जारयेत्तत्त्वसंख्यया ॥ १६२ ॥

एकैके^४ रसरजोऽयं बद्धः^५ खेचरतां नयेत्^६ ।

गन्धनागे द्रुते^७ देवि जारणां सुकरां शृणु^८ ॥ १६३ ॥

आदौ^९ संशोधितं सूतं रजनीचूर्णसंयुतम्^{१०} ।

मर्दयेद्यथावदाकृष्टं^{११} क्षालयेदुष्णकाञ्चिकैः ॥ १६४ ॥

एवं मुहुर्मुहुर्वृष्टो गन्धनागो द्रुतिं चरेत्^{१२} ॥ १६५ ॥

नागस्य मूत्रे^{१३} देवेशि वत्सस्य महिषस्य वा^{१४} ।

आवर्त्यावर्त्य भुजगं^{१५} सप्त वारान् निषेचयेत्^{१६} ॥ १६६ ॥

- (1). B. reads रसशुक्लं. K reads समशुक्लं. (2). वाजरं च पडालकं, a variant in B. नारसत्वं पडालकं, a variant in K. [Vide ante 7th. Paṭala, v. 107.] (3). Both B and M. read कान्तिलोहं च. (4). K reads. एकैके (without any suffix). (5). M reads बद्धः, which is incorrect. (6). B reads नयम्, which is inc. (7). B has गंधनागे, द्रुतं. K has. गंधानागद्रुतं. M has गण्डनागद्रुते. (8). कुरुपां शृणु, an incorrect reading. in B. कुरया शृणु, a reading in K, which has no sense. (9). M reads अथ. (10). रजनीचूर्णसंयुतं, a variant in K. रजनीचूर्णमिश्रितम्, a variant in M. (11). B reads यावदोक्तं, which seems to be the error of the scribe. (12). गंधनागद्रुतिं चरेत्, a variant in B. गंधनागद्रुतिं वरे, a variant in K. Both the texts are inc. (13). K reads. मूत्रं, which is not correct. M reads. गरस्य मूत्रे. (14). M has च. (15). B reads तजगं, which is incorrect. आवर्त्यावर्त्यं नाग, a variant in K. (16). B reads सप्तवारं. K reads सप्तवारं निषेचयेत्, wherein the last term. is incorrect.

कृत्वा^१ कण्टकवेध्यानि तस्य पत्राणि सुन्दरि ।

चतुर्थांशप्रमाणेन^२ गन्धकं तु योजयेत् ॥ १६७ ॥

प्रसार्य लाक्षापटलं^३ रोमाणि^४ तदनन्तरम् ।

जड्वं गन्धकचूर्णं च^५ ततो नागदलं तथा^६ ॥ १६८ ॥

गन्धकं नरलोमानि लाक्षायाः पटलं^७ क्रमात् ।

जड्वं प्रसार्य संस्थाप्य^८ सूत्रैर्वर्त्ति^९ तु कारयेत् ॥ १६९ ॥

करञ्जतैल^{१०}मध्ये तु दशरात्रं निधापयेत्^{११} ।

दीप्तायभागां तां वर्त्ति^{१२} संदृष्ट्वा तु विधारयेत्^{१३} ॥ १७० ॥

तां द्रुतिं पातयेत् पात्रे सौबोरटङ्कणान्विते^{१४} ।

- (1) K reads एवं. (2) B reads चतुर्थीशप्रमाणेन. M reads चतुर्थींशे प्रमाणेन. Both are incorrect. (3) B reads लाक्षापटं, which seems to be the error of the scribe. (4) B reads रोमाणि, which is inc. M reads रामाणि, which is also inc. (5) B reads गन्धकचूर्णे च. K reads तु. M reads जड्वं. (6) नागदलत्वय, an incorrect reading in B. K reads त्वया, which is inc. (7) B has लक्षायाः. M has पाटलं. Both the readings are inc. (8) This charaṇa and the next are wanting in K. M reads सञ्ज्ञाय instead of संस्थाप्य. (9) B has सूत्रे वर्त्ति. (10) K reads कारजतैल. (11) K has नियोजयेत्. M has दशरात्रेण दापयेत्. (12) B reads वा वर्त्ति. K reads दीप्तमयगतां वर्त्ति. M reads दीप्ता ह्यया तावर्त्ति, which is unintelligible. (13) तदस्य तु विधारयेत्, a variant in B. संदृश्य तु विधारयेत्, a variant in K. तस्यार्थं विविधारयेत्, a variant in M. (14) सौचीरटिकाविते, an incomplete reading in B. सौवीरघटिकाविते, a reading in M.

काचकूप्याश्च^१ मध्ये तु तत्तैलं स्थापयेत् प्रिये^२ ॥ १७१ ॥
 कृत्वा गोस्तनमूषायां^३ लिप्तायां शिलया रसम् ।
 चतुःषष्ट्यादिभागेन^४ ज्ञात्वा देवि बलाबलम् ॥ १७२ ॥
 गन्धनागद्रुतिं दत्त्वा तां मूषां सुरवन्दिते^५ ।
 गर्त्ते गोमयसंपूर्णे विन्यस्य पुष्टपाचनम् ।
 दद्यात् करीषतुषयोः^६ प्रसृतिद्वितयेन च^७ ॥ १७३ ॥
 दद्यादजीर्णशंकायां^८ सिद्धवल्लीरसस्य तु^९ ।
 चतुर्बिन्दून् पुटे^{१०} प्राग्वदेवं^{११} प्रतिदिनं भवेत् ॥ १७४ ॥
 जारणात्रिगुणात् सूतो^{१२} भवेज्जम्बूफलप्रभः^{१३} ॥ १७५ ॥
 माद्विकं सत्त्वमल्पाल्पं मृतनागसमन्वितम् ।
 मूषागतं भवेदुयावत्^{१४} काचं^{१५} दत्त्वाधरीत्तरम् ।

(१) Both B and K read काचकूपस्य.

(२) K reads पुनः.

(३) B has गोस्तनमूषायां. K has गोस्तनमूषायाः.

(४) B reads पातिनः.

(५) K reads तु सुखसुद्विते.

(६) करीषतुषये, an incorrect reading in

B. करीषतुषयोः, a reading in M, which seems to be the error of the scribe.

(७) प्रसृतिद्वितयेन वा, a variant in K, which is gram. inc.

M has प्रसृत instead of प्रसृति.

(८) B reads संकायां, which is gram.

incorrect.

(९) K reads श्रीहवल्लौरसेनं तु. M reads सिद्धवल्लीरसस्य तु.

(१०) B and K read चतुर्बिन्दुपुटे.

(११) K has प्राग्वदेवं, which has

no sense.

(१२) जारणात्रिगुणा सूतो, a variant in B. जारणात्रिगुणे सूतो,

a variant in M.

(१३) भवेज्जम्बूफलं प्रभः, an incorrect reading in B.

(१४) भवेदंशः, a reading in B.

भवेदुदुङ्ग, a reading in K.

(१५) The

word काचं is not found in K.

एवं द्वादशवारांस्तु^१ सुध्मातं रञ्जितं^२ भवेत् ॥ १७६ ॥

तेन पक्वं वीजसूत्रं पारदे पादभागिकम्^३ ।

मर्दितं चणकास्त्रेण क्षणाद्गर्भद्रुतिर्भवेत्^४ ॥ १७७ ॥

गर्भद्रुतिर्न चेदेवि^५ वर्णिकाद्वयगन्धयोः^६ ।

रक्तसिन्धुव्यालकं^७ टङ्कणाशुगण्डवतः^८ ।

कल्केन लिप्तं पुटितं^९ वीजं गर्भे द्रुतं^{१०} भवेत् ॥ १७८ ॥

वोजि पादार्धं^{११} तुल्यांशे जीर्णे वेधं करोति सः ।

दशषोडशभागेन द्वाविंशंशेन^{१२} च क्रमात् ॥ १७९ ॥

संयोज्य त्रिगुणं रीतिं^{१३} तारे तारावशेषितैः^{१४} ।

(1) K reads द्वादशवारैस्तु. M reads द्वादशवारस्तु, which is incorrect.

(2) B reads रजतं. K reads रंजनं.

(3) B reads पारभागिकं. M

reads पारदं वीजभागिकम्.

(4) B has गर्भे द्रुतिर्भवेत्. K has an in-

complete text—क्षणार्धभवेत्.

(5) गर्भद्रुतिर्भवेदेवि, a variant in K,

which is partly incorrect.

(6) K has वानकाद्वयगन्धयोः. M has

यन्टिकागन्धगन्धयोः. Both seem to be inc.

(7) रक्तसिन्धुव्यालकं, an

incorrect variant in B. सुसैधव्यालकं, a variant in K. रक्तसिद्धिभ्यालकं, a

variant in M.

(8) B reads पूङ्कतः. M reads कङ्ककाशरपूङ्कतः.

(9) M has खल्ले न लिप्तं पुटितं, which seems to be inc.

(10) B reads

गर्भद्रुति. K reads वीजगर्भे द्रुतं. M reads वीजगर्भद्रुतं. All are, gram. inc.

(11) B reads पादार्धं, which is not correct.

(12) B reads द्वाविं-

शंशेन. (13) The portion beginning from this charaṇa and ending

in सनःशिलां (vs. 180 & 181) is wanting in B. M reads त्रिगुणं, which is

gram. inc.

(14) K reads तारावशेषितं.

तारारिष्टमिदं लिप्ता^१ तेन सूतेन वेधयेत् ॥ १८० ॥

अतः परन्तु संस्कारं^२ वक्ष्ये नागाभ्रजारणम् ।

करवीरारुणां^३ देवि चूर्णयित्वा मनःशिलां ॥ १८१ ॥

भावयेद्विंशतिं वारान्^४ यवचिञ्चारसेन तु ।

तेन कल्केन संलिप्य नागपत्रं प्रयत्नतः^५ ।

कर्षनलेन^६ विषचेत् यावत्तत् चूर्णितं भवेत् ॥ १८२ ॥

रसकस्य च भागांस्त्रीन्^७ भागैकं दरदस्य च^८ ।

पेषयेन्मातुलुङ्गेन पादगन्धं^९ शिलाविषम् ॥ १८३ ॥

कल्केनानेन लिप्तायां^{१०} मूषायां^{११} पुटपाचितम् ।

तं नागं धमयेदेवं^{१२} सप्तधा हेमवद्भवेत् ॥ १८४ ॥

पीताभ्रकं त्वेकदलं^{१३} लिप्तायां^{१४} मरिचेन तु ।

मूषायां धातमग्न्याभं सौभाग्यनरसे^{१५} क्षिपेत् ॥ १८५ ॥

(1) तारारिष्टमिदं लिप्ता, a variant in K.

(2) K reads सुलभं.

(3) K reads करवीरारुणं, which is incorrect.

(4) K reads विंशति-

वारं. M reads विंशतीन् वारान्, which is inc.

(5) K reads संलिप्तं

नागपत्रं प्रवर्तते.

(6) B reads कर्षनलेन. K reads कर्षानलेन. M reads

कर्षानलेन. [But the real word is कर्ष + अनल = कर्षनल = करीषाग्नि. Vide ante कर्षयौ, v. 131.]

(7) B reads भागास्त्रीन्. K reads रसकस्य तु

भास्त्रीन्. M reads रसकस्य चतुर्भागाः. All the readings are incorrect.

(8) M has त्रिभागे कन्दरस्य च.

(9) B reads पादगन्ध. K reads पादगन्ध.

(10) M reads लिप्तायाः.

(11) K reads मूषायां, which is incorrect.

M reads मूषायाः.

(12) K reads धमयेद्देय, which is inc.

(13) त्वेक-

दलौ is the reading in M.

(14) M reads लिप्ताया, which is gram,

inc.

(15) B reads सौतीऽञ्जनरसे.

पातयेत् पूर्वविधिना तत् सत्त्वं हेमभासुरम्^१ ॥ १८६ ॥

पतं रञ्जितनागस्य सत्त्वं पोताभ्रकस्य च^२ ।

स्लोस्तन्यकाचधूमोत्^३ गुञ्जायस्कान्तटङ्कणैः ।

तुल्येन संयुतेनैतन्नागाभ्रं^४ दन्धितं^५ भवेत् ॥ १८७ ॥

किंवारनाल^६ सिद्धार्थ-धूमसारिष्टकागुडैः^७ ।

मर्दयेत्त्रिदिनं सूतं^८ दोलायां^९ स्वेदयेत् त्युहम् ॥ १८८ ॥

पुनर्नवान्मेषशृङ्गो-सर्पाक्षौकल्लसंयुतम् ।

अथासुरो^{१०} सिन्धुविषं मरिचैः परिपेषितैः^{११} ।

दोलायन्त्रे पुनरपि^{१२} स्वेदयेद्दिवसत्रयम्^{१३} ॥ १८९ ॥

अष्टमांशेन नागाभ्रं चारयित्वा^{१४} सुरेश्वरि ।

शिलाभागद्वयं चैकं सिन्धुसौवर्चलं^{१५} भवेत् ॥ १९० ॥

टङ्काङ्गं विषपादञ्च^{१६} विडः पिण्डाष्टमांशतः^{१७} ।

(१) तत् सर्वं हेमभासुरम्; a variant in M.

(२) K reads तु.

(३) B reads धूमोत्तं. K reads धूमोत्. M reads धूमोत्. All the texts appear to be incorrect.

(४) B has संयुतेनैतन्नागाभ्रं. M has सिन्धुनै-

रैतैर्नागाभ्रं.

(५) K reads दन्धितं.

(६) M reads किंवारनालः.

(७) धूमसारिष्टकागुडैः, a variant in K. धूमसारिष्टकाङ्गुणैः, a variant in M.

(८) K has an incorrect reading—मर्दये त्रिदिनं भूतं.

(९) M reads

दोलायां.

(१०) B reads अथासुरि.

(११) मरिचैः परिवेषितैः, a

variant in M.

(१२) दोलायन्त्रे च रसं, a variant in K. M reads

दोलायन्त्रे.

(१३) B has an incorrect reading—स्वेदयेद्दिवसं त्रयं.

(१४) K reads चारयित्वा.

(१५) B has सिन्धुसौवर्चलात्.

(१६) K

reads टङ्काङ्गं विषपादः.

(१७) M has विडपिण्डाष्टमांशकम्, which seems

to be incorrect.

त्रिदिने^१ कच्छपे जार्यमेव^२ जार्यन्तु षड्गुणम्^३ ॥ १८१ ॥
 शैलं तुल्योरगं^४ ताम्रं तीक्ष्णघोषारकाञ्चनम्^५ ।
 क्रमवृद्धमिदं तुल्यं ताप्यसत्त्वनिपातनात्^६ ॥ १८२ ॥
 हेमावशेषं तद्बीजं पादांशं^७ मातुलाश्रया ।
 चारयेद्रसराजस्य जारयेत् कनकान्वितैः^८ ॥ १८३ ॥
 ताप्यसौवर्चलशिला-गन्धकासीस^९टङ्कणैः ।
 पद्मयन्त्रे^{१०} निवेश्याथ कोलं दत्त्वा सुरेश्वरि ॥ १८४ ॥
 धमेदिनचयं^{११} मन्दं यावद्बीजं द्रुतं^{१२} भवेत् ।
 तमेव समजोर्णन्तु^{१३} वक्त्रौ निष्कम्पनं रसम्^{१४} ॥ १८५ ॥
 ततः षड्गुण^{१५}बीजिन सारणा^{१६}क्रमयोगतः ।
 तारारिष्टमहिं शुल्वं^{१७} सहस्रांशेन वेधयेत् ॥ १८६ ॥
 विषगन्धकताप्याभ्र^{१८}-काकविष्टा घनध्वनिः ।

- (1) K reads त्रिदिनं. (2) B reads मैव. M reads मेव. (3) K has षट्तरसं. (4) K reads शैलं तुल्योरजः. M reads शैलं दुग्धारगं.
 (5) तीक्ष्णघोषारकक्रमात्, a variant in B. (6) Both K and M read निवापनात्. रस.स. says "निर्वापणं पातनसंशुक्तम्" Chap. VIII. v. 60.
 (7) K reads पंचांशं. (8) K reads कन्यान्वितैः. (9) K reads काशीस.
 (10) K reads पद्मपत्रे. (11) K reads erroneously धमेदिनचयं. (12) B reads erroneously द्रुतं. (13) B has समजोर्णं तु, which is defective. K has समजोर्णे तु. (14) K reads निःकपितं रसं. निष्कम्पनं रयः is the reading in M, which is unintelligible.
 (15) K reads षट्गुण. (16) The letter क्क is wanting in K. (17) B reads महिशुल्वं. K reads तारारिष्टमहिशुल्वं. (18) B reads ताप्याभ्र. K reads ताप्योभ्र. M reads तालाभ्र.

सहदेवो व^१ङ्गिशिला कल्केन क्रमते रसः^२ ॥ १८७ ॥

मूर्च्छितो मृतसूतश्च^३ जलूकाबन्ध एव च^४ ।

चतुर्थो मूर्तिबन्धस्तु^५ पटवन्धस्तु^६ पञ्चमः ।

भस्मसूतश्च खोटश्च संस्कारात्^७ सप्तधा रसः ॥ १८८ ॥

नागवर्ण^८ भवेत् सूतं विहाय घनचापलम् ।

लक्षणं दृश्यते यस्य मूर्च्छितं तं वदन्ति हि ॥ १८९ ॥

आर्द्रत्वञ्च घनत्वञ्च^९ तेजोगौरवचापलम्^{१०} ।

यस्यैतानि न दृश्यन्ते^{११} तं विद्यान्मृतसूतकम्^{१२} ॥ २०० ॥

नानावर्णं तथा स्वच्छं^{१३} द्रुतं योनौ जलूकवत्^{१४} ।

बध्यते^{१५} सूतकं यच्च^{१६} जलूकाबन्ध^{१७} लक्षणम् ॥ २०१ ॥

-
- (1) The letter व is wanting in B. (2) B reads रसं. (3) B reads मृतसूतस्य, which is incorrect. M reads मृतसूतश्च, which is evidently an error of the scribe. (4) B reads बधमेव च, which is incorrect. (5) B and K read मूर्तिबन्धस्तु. (6) K reads पटवन्धश्च. (7) M reads खोटश्च संस्काराः. (8) B and K read नानावर्णं. (9) आर्द्रत्वं चापलत्वं च, a variant in K. M reads आर्द्रत्वञ्च, which seems to be inc. (10) M reads चापलः, which is gram. inc. (11) रसस्यैतानि दृश्यन्ते, a variant in M, which conveys just the opposite sense. (12) विद्यात्तं मृतसूतकं, a variant in K. तं विद्यान्मृतसूतकम्, a variant in M. (13) B reads सूच्छं, which appears to be inc. (14) B has द्रुतं योनौ, which is inc. K has योनौ पाकवत्, which seems to be incorrect. M has यो न, which is also inc. (15) B reads बद्धे, which is inc. K reads बध्यते. (16) K reads यावत्. Another reading is सूतको यस्य. (17) K reads जलूकाबन्ध.

गुरुत्वमरुणत्वञ्च^१ तेजसा सूर्यसन्निभम् ।

शिखिमध्ये धृतं^२ तिष्ठेत् मूर्तिबन्धस्य^३ लक्षणम् ॥ २०२ ॥

शलाकाजारणादापि^४ मूर्तिबन्धत्वमिष्यते ॥ २०३ ॥

श्वेतं पीतं गुरु तथा मृदु सिक्थक^५सन्निभम् ।

अग्निमध्ये यदा^६ तिष्ठेत् पट्टबन्धस्य^७ लक्षणम् ॥ २०४ ॥^८

क्षणं श्वेतं तथा पीतं^९ नीलं^{१०} भस्मनिभं तथा ।

चपलत्वं यदा^{११} नष्टं भस्मसूतस्य^{१२} लक्षणम् ॥ २०५ ॥

कुक्कुटाण्डनिभं^{१३} सूतं यदा लवणभेदि च^{१४} ।

आवर्त्तते^{१५} रसस्तद्वत् खोटकस्य च^{१६} लक्षणम् ॥ २०६ ॥

अथवा क्केदने स्निग्धं^{१७} रश्मिना मृदुना द्रवेत् ।

(1) K has गुरुत्वं मरुणत्वं च, which is incorrect.

(2) B reads

ध्रुवं. M reads द्रुतं.

(3) K reads मूर्तिबन्धस्य.

(4) This

charaṇa and the next are not found in K. M reads शलाकाधारणादापि.

(5) B reads सिक्थक. M reads सिद्धक.

(6) M reads यथा.

(7) B has पट्टबन्धस्य here ; but it has mentioned पट्टबन्ध in the 198th śloka.

(8) This śloka is not found in K.

(9) B reads

रक्तपीतं instead of पीतं, which mars the metre. K reads भेदिश्वेतं instead of क्षणं श्वेतं. M reads क्षणश्वेतं.

(10) M reads नील (without any

suffix).

(11) M reads यथा.

(12) B and M read भस्मसूतक.

(13) B has an erroneous reading—कुक्कुटांगडभिन्नं.

(14) K reads

लवणसंधवं. M reads लवणभेदि च. Another reading is पट्ट भेदि भवेद्यदा.

(15) K and M read आवर्त्तते. Another reading is आवर्जितं पुनस्तद्वत्.

(16) B reads खोटबन्धस्य. M reads घोटबन्धस्य,

(17) B reads स्निग्ध.

अक्षयं कठिनं खेतं^१ खोटबन्धस्य लक्षणम् ॥ २०७ ॥^२

खोटादयस्तु ये पञ्च^३ विहाय जलुकाकृति^४ ।

हठाग्नौ धामिताः सन्ति^५ न तिष्ठत्येव^६ मूर्च्छितः ॥ २०८ ॥

तरुणादित्यसंकाशो नानावर्णः^७ सुरेश्वरि ।

वेधयेद्देहलोहानि रञ्जितो रसभैरवः ॥ २०९ ॥

शोधनं सूतकस्यादौ आसमानमतः परम् ।

जारणं व्योमसत्त्वस्य सर्वसत्त्वस्य^८ जारणम् ॥ २१० ॥

गर्भवाह्यद्रुतिः पश्चात् सुवर्णस्य तु जारणम् ।

दिव्यौषधिपुटः^९ पश्चात् रत्नबन्धमतः परम्^{१०} ॥ २११ ॥

रञ्जनञ्च ततो देवि जारणा चानुसारणा^{११} ।

क्रामणञ्च ततो देयं^{१२} सूतकस्य विचक्षणैः ॥ २१२ ॥

एवं क्रमं तु यी देति तस्य सिद्धिर्न संशयः ॥ २१३ ॥

(१) B reads कठिनश्चेत.

(२) This śloka is not found in M.

(३) खाटायदेस्तु ये पञ्च, a variant in K. खोटादयस्तु ये पञ्च, a variant in M. Both the readings are incorrect.

(४) विद्यया जलुकाकृतिः, a variant in K. विद्यया जलुकाकृतिः, a variant in M. Both of them are incorrect.

(५) हठाग्नौ धामिताऽसन्ति, an erroneous reading in B. अग्नौ धामितः, an incomplete reading in K. हंसाग्नौ धामितस्त्वित्यः, a reading of unintelligible sense.

(६) K reads सन्तिष्ठत्येव, which is just the opposite in sense.

(७) B reads गगनावर्णः.

(८) K reads सर्वे सत्त्वस्य, which is inc.

(९) B reads पुटः. K reads दिव्यौषधोपुटे. M reads दिव्यौषधपुटः.

(१०) K reads रत्नबन्धमतः परं. M reads रत्नबन्धमतः परम्.

(११) K reads चानुसारणात्. M reads जारणाश्चानुसारणौ. Both seem to be inc.

(१२) K reads क्रामणन्तु. M reads देयः, which is gram. inc.

वेधकं यस्तु जानाति^१ देहे लोहे^२ रसायने ।
 तस्य जन्म^३ जरा व्याधिर्नश्यत्येव न संशयः ॥ २१४ ॥
 देहे तु पञ्चरत्नानि^४ नागं वङ्गं तथायसम्^५ ।
 क्रामर्णं रसराजस्य भेषजं व्याधिनाशनम्^६ ॥ २१५ ॥
 औषधैः^७ क्रमते सूतो योगशक्तिक्रमेण^८ तु ।
 क्रमते^९ व्याधिसंघाते असते दुष्टमांशयम् ॥ २१६ ॥
 तस्य तु क्रामर्णं ज्ञात्वा^{१०} ततो वैद्यैरुपाचरेत्^{११} ।
 क्रामर्णेन विना सूतो न क्रमेत्^{१२} न च वेधयेत् ।
 देहलोहामयान् सर्वान्^{१३} तृथा स्यात् केवलं^{१४} अमः ॥ २१७ ॥
 यस्य रोगस्य यो योग^{१५}स्तेनैव सह^{१६} योजयेत् ।
 रसेन्द्रो हरति व्याधीन्^{१७} नरकुञ्जरवाजिनाम् ॥ २१८ ॥

- (१) वेधकं यो न विजानाति, a variant in B, wherein न is incorrect.
 (२) M reads देहदेहे, which is incorrect. (३) The word जन्म is not found in B. (४) B reads दहे, which is inc. M reads पञ्चरत्नानि, which is also inc. (५) नागवङ्गं तथायसे, a variant in M. (६) B has व्याधिनाशने. (७) K reads औषधिः. (८) B has योगशक्ति-क्रमेण. M has योग उक्तः क्रमेण. (९) M reads क्रामते, which appears to be inc. (१०) B reads तस्मात्. K reads क्रामर्णं. M reads तत्तत् क्रामर्णकं वायः. (११) वैद्यैरुपाचरेत्, a reading in B. (१२) B reads क्रामेत्. K reads कार्यो. (१३) K has देहलोहमयान् संघान्. M reads देहलोहमयान् सर्वान्. (१४) K reads केवलः. M has रसः स्यात् केवलायः. (१५) M reads यो योगैः, which is gram. inc. (१६) K reads स instead of सह. (१७) B reads व्याधिं. K reads हरते व्याधिं.

आरोटो बलमाधत्ते^१ मूर्च्छितो व्याधिनाशनः ।

बद्धेन खेचरोसिद्धिः^२ मारितेनाजरामरः^३ ॥ २१८ ॥

विशेषाद्व्याधि^४मनो गन्धकेन तु^५ मूर्च्छितः ।

ओषध्या घातितः^६ सूतो यथा भूयो^७ न जीवति ॥ २२० ॥

सहि क्रामति लोहेषु^८ तेन^९ कुर्याद्रसायनम् ।

तन्ममाचक्ष्व देवेशि किमन्यच्छेतुमिच्छसि^{१०} ॥ २२१ ॥

इति श्रीपार्वतीपरमेश्वरसंवादे^{११}

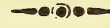
रसान्वे रससंहितायां

बालजारणो नाम^{१२}

एकादशः पटलः ॥ ११ ॥

- (१) K reads आरोगे. M reads आदौ चपलमाधत्ते, which is senseless. [For the explanation of आरोट vide रस.सं. Chap. XI. v. 60.] (२) बद्धस्तु खेचरोसिद्धिः, a variant in K. बद्धेन खेचरोसिद्धिः, a variant in M. (३) मारितेन जरामरे; a reading in B and M. मारितेनाजरामरं, a reading in K. Both the readings seem to be incorrect. (४) B reads विशेषाद्व्याधि. K reads विशेषव्याधि. (५) The letter तु is not found in K. (६) K has औषध्या पातितः. M has आपध्द्य (without any suffix). (७) M reads पतेद्भूयो. (८) स सहि क्रामति लोहेषु, a variant in B, wherein the first स is redundant. K reads देहेषु. (९) K reads न instead of तेन. (१०) K reads मर्हसि. (११) This is wanting in B and M. (१२) B, K and M read बालजारणं नाम; but this is not strictly correct.

द्वादशः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।¹

ओषधी² कीदृशी नाथ रसमूर्च्छाकरो शुभा ।

केन वा भस्मसूतः³ स्यात् केन वा खोटबन्धनम्⁴ ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच⁵ ।

शृणु भैरवि यत्नेन⁶ रहस्यं रसबन्धनम् ।

ब्रह्मविष्णुसुरेन्द्राद्यै⁷ न ज्ञातं बोरबन्धिते⁸ ॥ २ ॥

गङ्गायमुनयोर्मध्ये प्रयोगो नाम⁹ राक्षसः ।

तस्यासने¹⁰ वरारोहे क्षणाद्वध्येत¹¹ सूतकः ॥ ३ ॥

निशाचरस्य पत्राणि¹² गृह्णीयात् साधकोत्तमः¹³ ।

अधो निष्पिडितं¹⁴ देवि रसो¹⁵ भवति चोत्तमः ॥ ४ ॥

- (1) This is wanting in M. (2) K reads ओषधी. M reads ओषधीः, which is gram. incorrect. (3) K reads सूतभस्म. (4) K reads बन्धनः, which is incorrect. M reads कीदृशनम्, which is senseless. (5) M reads only भैरवः. (6) B reads शृणु देवि प्रयत्नेन. (7) K has महेंद्राद्यै. M has शिवेन्द्राद्यै. (8) अज्ञातं सुरबन्धिते, a variant in M. (9) K reads प्रयोग नाम. M reads प्रायोगो नाम. (10) K has तस्यासने. This charaṇa and the next are wanting in M. (11) K reads erroneously क्षणाद्वध्येत. (12) K reads पत्रास्त्रि, which is incorrect. (13) M reads साधकोत्तमः, which is absurd. (14) B reads अती. K reads निपिडितं, which is inc. M reads निष्पीडिते. (15) M has रसो, which is not correct.

रसं संमर्द्य^१ तेनैव दिनानि त्रिणि वार्त्तिकः^२ ।

आरोटं^३ बन्धयेत् क्षिप्रं गगनं तत्र जारयेत् ॥ ५ ॥

तेन^४ पत्ररसेनैव साधयेद्गगनं पुनः ।

सप्तधा भावितं तेन त्रूषणेन^५ सहैकतः ।

यन्त्रे विद्याधरे देवि गगनं तत्र जारयेत् ॥ ६ ॥

मासमात्रेण देवेशि^६ जीर्यते बत् समं समे^७ ।

समजीर्णे रसे देवि शतवेधो भवेद्भस्मः ॥ ७ ॥^८

निशाचररसे देवि गन्धकं भावयेत्ततः ।

भावयेत् सप्तवारं तु द्विपद्याश्च^९ रसेन तु ॥ ८ ॥

तारस्य पत्रलेपेन^{१०} अर्द्धार्द्धकाञ्चनोत्तमम्^{११} ।

गन्धके समजीर्णेऽस्मिन्^{१२} शतवेधो रसो भवेत्^{१३} ॥ ९ ॥

- (1) B reads समर्प, which is gram. incorrect. (2) M reads वात्तिकः, which is evidently an error of the scribe. (3) K reads आरोटं. (4) The following three hemistichs commencing from तेन are wanting in K. (5) M reads त्रूषणेन. (6) मासमात्रेण तु देवेशी, an incorrect variant in M. (7) जीर्यते तु समं समं, a variant in B. जीर्णति तत् समं समः, a variant in K. जीर्यते तु समं समं, a variant in M. (8) This hemistich is not found in M. (9) K reads द्विपद्याश्च. M reads द्विपद्याश्च. Both the readings are inc. [The first seems to be द्विपद्याश्च ; and the second द्विपद्याश्च. द्विपा = द्विपदी = द्विपादिका = नागकेसरवृक्षः.] (10) तारस्यपत्रलेपेन, an incorrect variant in K. M reads पत्रलेपेन, which is not correct. (11) B reads काञ्चनोत्तमम्. K reads काञ्चनोत्तमं. M reads अर्द्धार्द्ध काञ्चनोत्तमम्. (12) M reads समं. जिह्वेस्मिन्, which is inc. (13) M reads भवेद्भस्मः.

पुनस्तं गन्धकं दत्त्वा पत्रलेपे रविं हरेत्^१ ।
 तं रविं तारमध्ये तु त्रिगुणं वाहयेत्ततः^२ ॥ १० ॥
 हेमार्धे मिलितं^३ हेम मातृकासमतां व्रजेत्^४ ।
 पुनस्तं गन्धकं साक्षाद्वावयित्वा द्रुतं^५ कुरु ॥ ११ ॥
 रसेन्द्रं^६ मर्दयेत्तेन गतदेहं तु^७ कारयेत् ।
 लेपमात्रेण तेनैव कुष्ठानष्टादश^८ प्रिये ।
 अर्शो भगन्दरं लूतां^९ शिरोरोगांश्च^{१०} नाशयेत् ॥ १२ ॥
 निशाचररसे भाव्यं^{११} सप्तवारं तु^{१२} तालकम् ।
 तेनैव घातयेद्वज्रं^{१३} वज्रं तारे^{१४} तु निर्वहेत् ॥ १३ ॥

- (1) B has हनेत्, which is gram. incorrect. K has रवौ हते. M has पत्रलेपरवि. (2) वाहये ततः, an incorrect reading in B. (3) K reads मौलित, which is inc. M reads हेमार्धे, which is also incorrect. (4) K reads मातृकासमतां. M reads erroneously मातृकासमतां व्रजेत्. (5) B reads द्रुतं. K reads हुत. M reads द्रुतं. We have adopted the reading in D (Deccan MS.) which begins from this charaṇa, the previous portion of the text being wanting. (6) D reads रसकं. (7) B reads गतदेहं. M reads गतदेहान्. Both are inc. (8) कुष्ठानष्टादशान् प्रिये and कुष्ठानष्टादशान् प्रिये. are incorrect readings in K and M. respectively. (9) अर्शं भगन्दरं लूता, an incorrect variant in K. अर्शो भगन्तरसूलो, a variant in M, which seems to be inc. (10) Both D and M read शिरोरीगञ्च. (11) B has निशाचरे रसे. D has भाव्ये. (12) B reads सप्तवारः तु, which is gram. incorrect. (13) K reads वाहयेद्वज्रे. M reads पातयेत् अगं. (14) B and M read वज्रतारे. D and K read तारये निर्वहेत् परं.

तं तारं जारयेत्^१ सूते तत्सूतं बन्धनं व्रजेत्^२ ।
 लेपमात्रेण तेनैव चतुःषष्टितमो भवेत् ॥ १४ ॥^३
 चतुःषष्टितमे^४ भागे शुल्बवेधं^५ तु दापयेत् ।
 शुल्बं तु दापयेत्तारे तत्तारं काञ्चनं भवेत् ।^६
 तत्तारं जायते श्रेष्ठं^७ धर्मकामार्थमोक्षदम् ॥ १५ ॥
 निशाचरस्य पुष्पाणि^८ सूक्ष्मचूर्णानि कारयेत्^९ ।
 पलानि^{१०} दश चूर्णस्य रसैर्धात्र्यास्तु भावयेत्^{११} ॥ १६ ॥
 घृतेन मधुनालोढं^{१२} नवभाण्डे^{१३} विनिक्षिपेत् ।
 धान्यराशौ निधातव्यं त्रिसप्ताहं सुरेश्वरि ॥ १७ ॥
 तेन भक्षितमात्रेण बलोपलितवर्जितः^{१४} ॥ १८ ॥

- (1) D and K read भावयेत्. (2) D and K read बंधनं भवेत्. M reads बन्धनं व्रजेत्. (3) This hemistich is wanting in B and M.
 (4) This hemistich is wanting in D. K reads चतुःषष्टितमो, which is incorrect. (5) K reads शुल्बे वेधं. (6) This hemistich is wanting in B and M. (7) M reads जारयेच्छ्रेष्ठं, which seems to be inc.
 (8) All other texts read पुष्पाणि; but M only reads पुष्पाणि. We suppose the latter to be correct; since पुष्पाणि is already mentioned in verse 4. (9) चूर्णितानि तु कारयेत्, a variant in D. चूर्णानि कारयेत्तः, a variant in K. (10) M reads पलानि, which is incorrect.
 (11) द्विरात्र्या यस्तु भावयेत्, a variant in D. अर्द्धरात्र्यास्तु भावयेत्, a variant in K. द्रवे घात्र्या विभावयेत्, a variant in M. (12) B reads मधुनालाढा. K reads मधुनालोद. Both are inc. (13) B reads नवभागं. D reads न च भाण्डे.
 (14) K reads निर्जरं, which is not correct.

वल्कलं सूक्ष्मचूर्णं^१ तु मधुना सहितं^२ लिहैत् ।
 अर्द्धमासप्रयोगेण^३ प्रत्यक्षोऽयं^४ भवेत् प्रिये ॥ १९ ॥
 तस्य मूत्रपुरीषेण शुल्वं भवति काञ्चनम् ।
 मासमात्रप्रयोगेण पन्नगः^५ काञ्चनं भवेत् ॥ २० ॥
 ग्राह्यं^६ तत्फलतैलं वा^७ यन्त्रे पातालसंज्ञके^८ ।
 तेन तैलेन देवेशि रसं संकोचयेद्विधुः ॥ २१ ॥
 तत्क्षणाज्जायते देवि^९ पट्टवद्भो महारसः^{१०} ॥ २२ ॥
 कटुकं कङ्कणं कार्यं^{११} रसलिङ्गे वरानने^{१२} ।
 संकोच्य मारणं^{१३} तेन कर्तव्यं परमाद्भुतम्^{१४} ॥ २३ ॥
 निशाचररसे क्षिप्तं सप्तवारं तु भास्करम् ।

- (1) D reads सूक्ष्मचूर्णं. (2) D reads ससितं, [perhaps ससितं = सशर्करं]. M reads साधितं. (3) अर्द्धमासं त्रयोऽन, an incorrect reading in D. (4). B and K read प्रत्यक्षोऽयं. D reads प्रत्यक्षयोगं, which is inc. (5) M reads पन्नगं. The MS. B is wanting about 250 ślokas from this (20th) śloka. (6). M reads गृह्यं, which is not accurate here. (7) D, which begins from this portion, reads erroneously तत्फलतैलम्. K reads तत्फलतैलेन. M reads तत्फलं तैलेन. (8). M reads संमिते. (9) तत्क्षणादेव जायन्ते, a variant in M. (10). D wants the term महा. K reads खाटवद्भो महारसः. M reads पट्टवद्भो महारसः. (11). D has an absurd reading—करकं कङ्कणं सां कार्यं. M reads कटुकं instead of कटुकं. (12) D reads रसलिङ्गं. K reads रसलिङ्गं परायणे. M reads रसलिङ्गे वरानने. (13) K reads संकोचमारणं. M reads संकाचमारणं. (14) D reads परमाद्भुतम्. M reads erroneously परमव्युत्तम्.

कालिकारहितं तेन जायते^१ कनकप्रभम् ॥ २४ ॥

तत्तारेण समं बाह्यं^२ तेन सिक्तं तु वापितम् ।

दशांशं वेधयेत्^३ सूतं दश पीतं शतेन च^४ ॥ २५ ॥

शतं वेधयते लक्षं सहस्रं कोटिवेधकम् ।

दशांशं कोटिवेधि^५ स्यात् कोटिवेधि समेन च^६ ॥ २६ ॥

पुनरन्यं प्रब्रूयामि रसबन्धं सुदुर्लभम्^७ ॥ २७ ॥

त्रैलोक्यजननो या स्यादोषधी^८ अजनायिका^९ ।

तस्याः सम्पर्कमात्रेण^{१०} बद्धस्तिष्ठति पारदः ॥ २८ ॥

सप्ताहं मर्दितस्तस्या^{११} महौषध्या रसेन सः^{१२} ।

शतांशिनैव वेधेन^{१३} कुरुते दिव्यकाञ्चनम्^{१४} ॥ २९ ॥

द्विसप्ताहं रसे तस्या मर्दनादुत्तरवर्णिनि^{१५} ।

-
- (1) M has कालिकां, which is a tautology. (2) D reads सवाह्यं, which is incorrect and incomplete. M reads बाह्यं. (3) M reads तथा वेधयते. (4) D reads रसेन वै. K reads रसेन च. (5) All the texts read कोटिवेधी, which is not gram. correct. (6) M reads तु. (7) तु दुर्लभं is the reading in D. (8) D and K have या सा औषधी. M has यस्यादोषधी, which is inc. (9) D reads अजनायिका. K reads अजनायिका. M reads अङ्गनायिकम्. (10) तथा संसृष्टमात्रेण, a variant in M. (11) M has सप्ताहौमर्दितं तस्या, wherein मर्दितं is inc. (12) महौषधिरसेन सः, a variant in K. M reads महौषध्या रसे रसः. (13) D reads विधेन. M reads शतांशिनं तु वेधेन. (14) D reads दिव्यकाञ्चनः, which is inc. (15) D reads उत्तरवर्णिनी, which is gram. inc. K reads द्विरवर्णिनि, which is unintelligible.

लक्षवेधो रसः साक्षादष्टौ^१ लोहानि काञ्चनम्^२ ॥ ३० ॥

त्रिसप्ताहेन देवेशि दशलक्षानि विध्यति^३ ।

चतुर्थे चैव^४ सप्ताहे कोटिवेधो महारसः ॥ ३१ ॥

स्वेदतापननिर्वृष्टौ^५ महौषध्या रसेन तु ।

ददाति खेचरीं सिद्धिमनिवारितगोचरः^६ ॥ ३२ ॥

कामयेत् कामिनीनां तु सहस्रं दिवसान्तरे ।

नष्टच्छायो ह्यदृश्यश्च^७ तैलीक्यं च भ्रमेद्रसैः^८ ॥ ३३ ॥

महौषध्या रसेनैव^९ मृतसंजीवनं^{१०} भवेत् ।

अनेन घातयेत्^{११} सूतं पञ्चावस्थं^{१२} कुरु प्रिये ॥ ३४ ॥

मृतस्य दापयेन्नस्यं^{१३} हस्तपादौ तु^{१४} मर्दयेत् ।

तस्य तु प्रविशेज्जीवो^{१५} मृतस्यापि बरानने ॥ ३५ ॥

(१) D reads साक्षादष्टौ. (2) M reads विध्यते. (3) D reads

विध्यते. दश लक्षा स विध्यति, an incorrect reading in K. (4) D reads
नैव, which is inc.

(5) स्वेदतापननिर्वृष्टौ, a variant in D. स्वेदनापन-
निर्वृष्टौ, a variant in K. स्वेदतापरिकषेण, a variant in M. None is correct.

(6) मनाचरितगोचरः, a variant in D. मणिवारितगोचराः, a variant in K.
Both are gram. inc.

(7) K has नष्टच्छाया तद्रसस्यश्च. M has नष्ट-
श्चाधाल्लदृश्यः.

(8) K reads भ्रमेद्रसः. तैलीक्यं भवेद्रसैः, an incomplete
variant in M.

(9) K reads रसे चैव. (10) D has मृतसंजीवनं.
K has मृते संजीवनं.

(11) K reads पातयेत्. (12) D reads
पञ्चावस्थं. M reads वञ्चावस्थं, which seems to be inc.

(13) D reads
दापयेन्नस्य. K reads दापयेन्नस्यं. Both are incorrect.

(14) M reads
हस्तपादेषु. (15) K reads नस्येन in place of तस्य तु. M reads प्रविशन्
जीवो.

पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि रसबन्धं सुदुर्लभम्^१ ।

नरसाररसेनैव^२ क्षणादु^३बध्येत सूतकः^४ ॥ ३६ ॥

नरसाररसं दत्त्वा^५ द्विपदीरजसा सह^६ ।

दिनान्ते बन्धमायाति^७ सर्ब्बलोहानि रञ्जयेत्^८ ॥ ३७ ॥

नरसाररसेनैव^९ जीर्णं षड्गुणपद्मगे^{१०} ।

तारे ताम्रेऽपि वा देवि^{११} भावयेत्तं मनःशिलाम्^{१२} ॥ ३८ ॥

निर्गन्धा जायते सा तु^{१३} घातयेत्तद्रसायनम्^{१४} ।

द्विपदीरजसा साङ्घं^{१५} निःसत्त्वः पद्मगो भवेत्^{१६} ॥ ३९ ॥

- (1) M reads वरानने. (2) D reads नरकरसारसस्यर्गेनि. K reads नरकारस्य पत्रेण. M reads नरकसारसदर्शनेन. All the readings seem to be incorrect. [नरसार has different designations in different texts ;—as नरकसा and नरकसार.] (3) D reads क्षणाद्. (4) M reads सूतकम्. (5) नरकसारसे दत्त्वा, a variant in D. नरकसाररसे दत्त्वा, a variant in K. नरकसारसं दत्त्वा, a variant in M. (6) D reads सहि, which seems to be the error of the scribe. (7) M reads बद्धमायाति, which is incorrect. (8) D reads रञ्जति. K reads रंजति. (9) D and K read नरकसारसेनैव. (10) जीर्णः षड्गुणपद्मगः, a variant in D. This charaṇa and the next are wanting in M. (11) तारताम्रेऽपि वा देवी, an incorrect variant in D. (12) K reads भावयेन्ना, which seems to be incorrect. M reads भावयेत्तु मनःशिलाः. (13) K has यायसे, which is incorrect. M reads घातुः. (14) घातयेतेन पद्मगं, a variant in K. घातयेतेन पद्मगम्, a variant in M. (15) D has द्विपदीश्रतया साङ्घं. M has साधु. (16) D reads निःसत्त्वपद्मगो भवेत्. K has an incomplete reading—निःसत्त्वपद्मगं. M has निरुद्धं पद्मगो भवेत्, which is not correct.

नरसाररसेनैव^१ जीर्णे षड्गुणपन्नगे^२ ।

तारे तान्मेऽपि वा देवि^३ कोटिवेधी भवेद्रसः ॥ ४० ॥

नरसाररसस्तन्ये भावनाः^४ सप्तधा पृथक् ।

रसेन्द्रं दापयेद्भासं^५ यन्ते विद्याधराह्वये ॥ ४१ ॥

जीर्यते^६ गगनं देवि निर्मुखं च^७ वरानने ।

नरसाररसेनैव^८ कीटमारीरसेन च^९ ।

द्रावयेद्गगनं देवि^{१०} तीक्ष्णं लोहञ्च पन्नगम् ॥ ४२ ॥

नरसाररसेनैव हनूमत्या रसेन च ।

जायते काञ्चनं^{११} दिव्यं निषेकाद्^{१२} भाष्करप्रिये ॥ ४३ ॥

नरसाररसे दत्त्वा^{१३} मञ्जिष्ठारक्तचन्दनम्^{१४} ।

- (1) D and K read नरकसाररसेनैव. M reads नरकसाररसेनैव. (2) जीर्णषड्गुणपन्नगः, a variant in D. (3) This hemistich and the next are wanting in M. D reads erroneously देवी. (4) D has नरकसारसारसास्तन्ये भावितः, which mars the metre. K has नरकसारसस्तन्ये. (5) रसेन्द्रे पाययेद्भासं, a variant in D. रसेन्द्री दापयेत् भासं, a variant in K. रसेन्द्रे दापयेत् भासं, a variant in M. (6) D reads जीर्यते, which has no sense. (7) D reads निमुखं च. (8) D and K read नरकसाररसेनैव. M reads नरकसाररसेनैव. (9) सिन्धु-मुत्पाररसेन च, a reading in D. सिन्धुसाररसेन च, a reading in K. (10) This charapa and the next three are wanting in D and K. (11) D reads जायते काञ्चनं. M reads कनकं. (12) M reads निषेकाद्. (13) नरकसाररसे दत्त्वा, a variant in D and M. नरकसारसे दत्त्वा, a variant in K. (14) The MS. M has the following hemistich after चन्दनं— तारे तान्मेऽपि वा देवि कोटिवेधी भवेद्रसः, which we have not adopted as it seems to us redundant.

स्वरसे मर्हयेत् पञ्चात्^१ पन्नगं देवि सेचयेत् ॥ ४४ ॥

तत्क्षणात् काञ्चनं दिव्यं सप्तवारं निषेचितम्^२ ।

रविष्टु^३ तु तं देवि पन्नगं त्रिगुणं प्रिये ॥ ४५ ॥

तच्छुल्वं^४ हेमसंकाशं तारपञ्चांशं^५ योजितम् ।

अष्टमांशयुतं हेम^६ हेमकर्मणि चौषधम्^७ ॥ ४६ ॥

नरसाररसे^८ भाव्यं सप्तवारं तु हिङ्गुलम् ।

तेनैव घातयेत्तीक्ष्णं^९ भस्मीभूतत्वमादिशेत्^{१०} ॥ ४७ ॥

तद्भस्म ताम्रपिष्टं तु^{११} त्रिगुणं तेन निर्वहेत् ॥ ४८ ॥

तच्छुल्वं हेमसंकाशं तारमष्टांशं^{१२} योजितम् ।

(१) D reads स्वरसो. M reads मर्हयन्त्याश्च, which is incorrect. (2) K and M read निषेचितं. (3) K

reads रविष्टु तु, which is incorrect. M reads रविष्टु तु, which is grammatically incorrect. (4) K reads तच्छुल्व, which is incorrect. M reads तत् शुल्व, (without any suffix), which is gram.

incorrect. (5) D and K read तारं पञ्चांश, which seems to be inaccurate. (6) This word is wanting in K. (7) हेमकर्म-

निरौषधम्, a variant in M. (8) D reads नरकसाररसे. K reads नरकसारसे. M reads नरकसारसैः. (9) तेनैव तीक्ष्णं घातये, an incorrect

variant in D. K has तापयेत्तीक्ष्णं. M reads घातयेत् सूक्ष्मं. (10) K reads माविशेत्. M reads भस्मभूतत्वमांशजित्, which is incorrect. (11)

D reads ताम्रपिष्टं तु. K reads ताम्रपिष्टं तु. M reads ताम्रपिष्टं तु. (12)

M reads तारं चाष्टांश.

तारहेम^१ समांशं तु^२ द्विगुणं पित्तलं^३ भवेत् ॥ ४९ ॥

नरसाररसे भाव्यं^४ रसकं^५ सप्तवारतः ।

तं रसं^६ रसकं चैव तीक्ष्णं लोहं च^७ पन्नगम् ।

नरसाररसेनैव^८ तेनैवैकत्र मर्दयेत्^९ ।

तत्तत्क्षणाज्जायते बन्धो^{१०} रसस्य रसकस्य च ॥ ५० ॥

तीक्ष्णं नागं^{११} तथा शुक्लं रसकेन^{१२} तु रञ्जयेत् ।

समस्तं^{१३} जायते हेम कृष्णारुक्कुसुमप्रभम्^{१४} ॥ ५१ ॥

पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि रसबन्धं सुदुर्लभम्^{१५} ॥ ५२ ॥

(1) D has तारहेमं. K has तारे हेम. M has तारं हेमं.

(2) Both D and M read erroneously समांशं तु and समांसन्तु respectively.

(3) K has द्विवारं दशवर्णं प्रजायते सतितं, which is absurd. M has विवर्णं पतितं.

(4) नरकसाररसे भाव्यं, a variant in D. नरकसारसे भाव्यं, a variant in K. This charaṇa is wanting in M.

(5) K reads नरकं. M reads रसेन्द्रं. (6) D reads नरसे. This charaṇa and the next three are not found in M.

(7) D has तीक्ष्णं पन्नोहं च, which is inc. K has तीक्ष्णलोहं च.

(8) D and K read नरकसारसेनैव. (9) तेनैकत्र विमर्दयेत्, a variant in K.

(10) K and M read बद्धो, which is gram. incorrect. (11) M reads तीक्ष्णनागं.

(12) D reads रसेकेन, which seems to be an error of the scribe. (13) M reads हवित्सं, which is unintelligible.

(14) हेम कृष्णारुक्कुसुमप्रभम्, a variant in D. त्वसाद्यं कुसुमप्रभम्, a variant in M, wherein the first term is incorrect. (15) D reads वडुं सुदुर्लभं. This hemistich and the next are wanting in K.

कंकालखेचरी नाम ओषधी परमेश्वरि^१ ।
 तस्यास्तैलं तु संगृह्य^२ माघखेचरि^३संयुतम् ।
 भावयेत्^४ दिनमेकन्तु पात्रे भास्करनिर्मिते ॥ ५३ ॥
 द्वितीये वासरे प्राप्ते^५ वज्ररत्नं^६ तु घातयेत् ।
 अनले धामयेत्तत् तु^७ सुतप्तज्वलनप्रभम्^८ ॥ ५४ ॥
 कंकाल^९खेचरीतैले वज्ररत्नं निषेचयेत्^{१०} ।
 दशवारं^{११} निषिक्तं तु भस्माकारं हि^{१२} जायते ॥ ५५ ॥
 तद्धेमपक्ववीजं तु^{१३} तेन भस्मसमं कुरु^{१४} ।
 त्रिभागं^{१५} टङ्कणं दत्त्वा अश्वमूषागतं^{१६} धमेत् ।
 तत्क्षणाभिलति इन्द्रं^{१७} वज्ररत्नं च^{१८} काञ्चनम् ॥ ५६ ॥

- (1) D reads परमेश्वरी. M reads ओषधी: Both are incorrect. (2) This charaṇa and the next three are wanting in D. K reads संयाह्य, which is not correct. (3) M reads अखेचरि. (4) K reads स्थापयेत्. (5) D reads प्राप्ते. M reads द्वितीयवासरे. (6) K reads वज्रं रत्नं. (7) M reads यामयन्नन्तु, which is senseless. (8) सुतप्त' लनलप्रभम्, a variant in D. युतप्रज्वलनप्रभम्, a variant in K. सन्तप्त-ज्वलनप्रभम्, a variant in M. (9) K reads कंकाल. (10) वज्ररत्नानि वेधयेत्, a variant in D. (11) K reads दृष्टावारं, which is incorrect. (12) D reads तु. (13) तद्धमेत् पक्ववीजं तु, a variant in D. (14) D has तेचन्द्रेण भस्मसमम् कुरु, wherein the first part seems to be incorrect. (15) M reads erroneously त्रिभाट'. (16) K reads अश्वमूषागतं (where ख=ष). (17) D reads वज्रं, which has no clear sense. (18) D and K have तु.

चन्द्रहेम^१ वरारोहे समं जारयते यदि ।

कोटिवेधी रसो देवि^२ लोहान्यष्टौ च विध्यति^३ ॥ ५७ ॥

पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि रसबन्धं^४ सुदुर्लभम् ॥ ५८ ॥

सवीजा चौषधी ग्राह्या^५ काचिद्गुल्ललता^६ प्रिये ।

मन्त्रसिंहासनी नाम द्वितीया देवि खेचरी^७ ।

पातालयन्त्रे तत्तैलं गृह्णीयात्ताम्रभाजने^८ ॥ ५९ ॥

तस्य तैलस्य मध्ये तु प्रक्षिपेत् खेचरीरसम्^९ ।

मेदिनी^{१०} यन्त्रमध्ये तु स्थापयेत्तु^{११} वरानने ॥ ६० ॥

पूर्वौषध्या तु तद्देवि^{१२} गगनं मेदिनीतले^{१३} ।

रसग्रासं^{१४} ततो दत्त्वा मर्दनात्^{१५} गोलकं^{१६} कुरु ॥ ६१ ॥

(1) K reads चन्द्रे हेम. (2) D reads देवी, which is incorrect.

(3) D reads वेधति. M has लोहाष्टौ च विविधति. (4) D has रसचङ्गं, which is grammatically incorrect.

(5) सवीजमौषधी ग्राह्या, an incorrect variant in D. सवीज औषधी ग्राह्या, a variant in K. सवजा चौषधी ग्राह्या, an incorrect variant in M.

(6) D reads किञ्चित्. K reads किञ्चित् द्रुमलता.

(7) D reads त्रिविधा देवि खेचरी, wherein the first term is incorrect. K reads तृतीया दिवि खेचरी, which is partly incorrect.

(8) M reads ताम्रभाजनम्, which is not correct.

(9) क्षिपेत् खेचरी-रसः, a variant in D, which is partly incorrect.

(10) D reads मेदनी.

(11) M reads स्थापयित्वा.

(12) पूर्वौषध्या तु तं देवी, a variant in D.

पूर्वौषध्यत्तु तद्देवि, a variant in M. Both seem to be incorrect.

(13) D reads मेदिनीतले. K reads मेदिनीतले. M reads मेदिनीजलम्.

(14) M reads erroneously सस्यग्रासं.

(15) D reads मर्दयेत्.

(16) M reads लाहकं.

बद्धा^१ पोटलिकां^२ तेन गगनं तेन जारयेत्^३ ।
 समे^४ तु गगने जीर्णे बद्धस्तिष्ठति सूतकः ॥ ६२ ॥
 भस्त्रा^५फूत्कारयुक्तेन^६ धाम्यमानेन नश्यति^७ ।
 काकविष्टासमं रूपं समजीर्णस्य जायते^८ ॥ ६३ ॥
 द्विगुणे गगने जीर्णे अष्टौ लोहानि संहरेत् ॥ ६४ ॥
 पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि रसबन्धं सुदुर्लभम् ॥ ६५ ॥^९
 शिवदेहात् समुत्पन्ना औषधी तुरसिंहनौ^{१०} ।
 जारयेद्बन्धकं सा तु^{११} जारयेत् सापि तालकम्^{१२} ॥ ६६ ॥
 काञ्चनं जारयेत् सापि^{१३} रसेन्द्रं सा च बद्धयेत्^{१४} ।
 प्रबालं जारयेत् सा तु^{१५} गगनं द्रावयेत् तथा^{१६} ।

-
- (१) This is wanting in D. (2) M reads पटलिकां. (3)
 भागं तं तेन जारयेत्, a variant in D. M reads चारयेत्. (4) D
 reads समं. (5) D has भस्त्रा, which is not accurate. (6)
 M has भात्कारणात् यन्त्रेण, which is absurd. (7) D reads सस्यति.
 K reads सास्यति. (8) D reads जारयेत्. M reads समं जीर्णस्य.
 (9) This hemistich and the next are not found in D. (10)
 K reads औषधी. M reads तडुरीडरी. (11) We do not find गन्धकं
 सा तु in K. (12) M has सालयेत् सा पटालकम्. The portion be-
 ginning from this charaṇa and ending in वज्रं घातयेत् सा तु is not
 found in K. (13) D has जारयेक्ष्यामि, which is an error of the
 scribe. (14) रसेन्द्रस्यापि वन्धनात्, a variant in D. (15)
 D reads भावयेत्यासु, which seems to be भावयत्यासु. (16) M
 reads ततः.

वज्रञ्च घातयेत् सा तु^१ सर्व्वसत्त्वं च^२ पातयेत् ॥ ६७ ॥
 (जारयेत् सर्व्वलोहानि सत्त्वान्यपि च पाचयेत् ।)^३
 हरींदरीरसे न्यस्य^४ गोशृङ्गे तु वरानने ।
 धान्यराशौ निधातव्यं मृतं तिष्ठति सूतकम्^५ ॥ ६८ ॥
 दिव्यौषध्या रसेनैव^६ रसेन्द्रः सुरवन्दिते^७ ।
 समे तु कनके जीर्णे दशकोटीस्तु^८ वेधयेत् ॥ ६९ ॥
 पञ्चमे लक्षकोटिस्तु^९ षड्गुणे स्पर्शवेधकः^{१०} ।
 सप्तमे धूमवेधो स्यात् अष्टमे त्ववलोकितः^{११} ।
 नवमे शब्दवेधो स्यात्^{१२} दत्त ऊर्ध्वं^{१३} न विद्यते ॥ ७० ॥

-
- (1) वज्रं तु घातयेत् वा तु, a variant in D, wherein वा is incorrect.
 (2) D reads तु.
 (3) We have got this hemistich only in K, which we have printed within brackets.
 (4) हरदीरारसे न्यस्य, a variant in K. इन्द्रीरसमन्यस्य, a variant in M.
 (5) मृतस्तिष्ठति सूतकः, a variant in D. मृतस्तिष्ठति सूतकः, a variant in K. द्रुतं तिष्ठति सूतकम्, a variant in M. We have adopted the above after collating all the texts.
 (6) दिव्यौषधिरसेनैव, a variant in M.
 (7) D reads रसेन्द्रो सुरवन्दिते, which is grammatically incorrect. K reads रसेन्द्रो, which is also incorrect. M reads रसेन्द्र.
 (8) K has दशकोटि तु. M has दशकाटितु.
 (9) K has लक्षकोटिं तु. M has लक्षकोटी तु.
 (10) D reads स्यात् स वेधयेत्.
 (11) D reads स्पर्शवलोकितः. M reads स्पर्शवलोकितः.
 (12) D has नवमे दशमे वेधो स्यात्, which mars the metre and the sense.
 (13) K reads दत्तो द्रुति, which is not correct.

भ्रमन्ति पशवो मूढाः^१ कुलौषधिविवर्जिताः^२ ।

तृणौषधि^३रसानाच्च नैव सिद्धिः प्रजायते ॥ ७१ ॥

तस्मात् सर्वप्रयत्नेन ज्ञातव्या तु कुलौषधी^४ ॥ ७२ ॥

दिव्यौषधी चतुःषष्टिः^५ कुलमध्ये व्यवस्थिता^६ ।

नैव जानन्ति मूढास्ते^७ देवमोहेन^८ मोहिताः ॥ ७३ ॥

अदिव्यास्तु तृणौषधौ^९ जायन्ते^{१०} गिरिगह्वरे ॥ ७४ ॥

तृणौषध्या रसे सूतं^{११} नैव बद्धं कदाचन^{१२} ।

- (1) D reads भ्रमन्ति पश्य मे मूढा. K reads भ्रमन्ती पशवो मूढाः, where-
in the first term is inc. (2) कुलौषधौविवर्जिताः, a variant in D.
(3) D has वसौषधी. K has तृणौषधी. M has दीव्यौषधि. (4) D
reads erroneously ज्ञातव्या तु कुलौषधीः. K reads also incorrectly ज्ञात-
व्यास्तु कुलौषधीः. M reads ज्ञातव्या तु कुलौषधौः, which is incorrect.
(5) दिव्यौषधीश्चतुःषष्टी, a variant in D and K, which is incorrect.
M reads दिव्यौषधि चतुष्षष्टि, which is also incorrect. (6) K
reads व्यवस्थिताः, which is not correct. M reads कुलमध्ये which is incor-
rect. (7) नैव जाति मूढा सा, a variant in D. K reads नैव
जानाति मूढास्ते, which is grammatically incorrect. M reads नैव जानन्ति
मूढास्मान्. (8) D and K read erroneously शिवमायैव, which
ought to be शिवमाययैव. (9) D has आदीव्यास्तु वनौषध्या, which is
grammatically incorrect. M has also an incorrect variant—आदि-
व्यास्तु वणौषधौ. (10) D reads जायते, which is incorrect. (11)
D has वणौषधीरसे सूतं. तृणौषध्या विहीनास्ते, a variant in M. Both
are incorrect. (12) K reads बद्धं, which is incorrect. गगनं
आरयन्ति ते, a variant in M.

अक्षयं च^१ वरारोहे बह्निमध्ये न^२ तिष्ठति ॥ ७५ ॥

न खोटो नैव बाहसु नैव द्रव्यं करोति सः ।

किं तत् द्रव्यं प्रकुर्वीत धाम्यमानो न तिष्ठति ॥ ७६ ॥^३

पत्रे पाके कटे छेदे^४ नैव तिष्ठति काञ्चने^५ ।

न वेधं च शतादूर्द्ध्वं^६ करोति स रसः^७ प्रिये ॥ ७७ ॥

यावन्न बद्धमेकान्तु^८ विक्रीतं तत्तु काञ्चनम् ।^९

धर्मार्थकाममोक्षार्थं^{१०} नैव दद्यात्तु तत् प्रिये ॥ ७८ ॥

श्रीदेव्युवाच ।

निर्जीवत्वं^{११} गतः सूतः कथं जीवं ददाति च^{१२} ।

निर्जीवेन तु निर्जीवः कथं जीवति शङ्कर ॥ ७९ ॥

श्रीभैरव उवाच ।^{१३}

दिव्यौषध्या यदा^{१४} देवि रसेन्द्री मूर्च्छितो^{१५} भवेत् ।

- (1) D reads अक्षयं न. M reads स रससु. (2) M reads च. (3) This śloka is found only in M. (4) पत्रे वा पत्रके देवा, a variant in D. पत्रे दाहे निकषे च, a variant in M. (5) नैव तिष्ठति काञ्चनम्, a variant in D. छेदने नैव काञ्चने, a variant in M. (6) च is wanting in D. च शता is wanting in K. M reads शितादूर्द्ध्वं, which is not correct. (7) D has an absurd reading क्षं करोति रससुः. (8) M reads यावन्न बाद्धमेकान्तु. (9) This hemistich is not found in K. (10) D reads मोक्षार्थं, which is incorrect. (11) D reads निजीवत्वं. K reads नजीवत्वं. (12) K reads सः. (13) This is wanting in M. (14) यदा is wanting in D. M reads यथा, which is incorrect. (15) M reads मदिते, which is grammatically incorrect.

कालिकारहितः^१ सूतस्तदा भवति^२ पार्व्वति ॥ ८० ॥

परस्य हरते कालं^३ कालिकारहितो रसः ।

अष्टानां चैव लोहानां मलं शमयति क्षणात्^४ ॥ ८१ ॥

महामूर्च्छागतं सूतं की वापि कथयेन्मृतम्^५ ।

दिव्यौषध्या रसेनैव^६ जायते नष्टचेतनः^७ ॥ ८२ ॥

पञ्चभूतात्मकः सूतस्तिष्ठत्येव^८ सदाशिवः ॥ ८३ ॥

पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि रसबन्धनमीश्वरि^९ ॥ ८४ ॥

क्ष्मापालेन हतं वज्र^{१०}मनेनैव तु काञ्चनम् ।

वज्रभस्म^{११} हेमभस्म तद्दे एकत्र बन्धयेत्^{१२} ॥ ८५ ॥

निशाचररसे जार्थ्यं नरजीवेन^{१३} जारयेत् ।

- (१) K reads कालिकासहितः. M reads कालिकारहितो देवि. (2) D has कथं जीवति. M has तथा भति, which is incorrect. (3) M reads कीलं, which seems to be incorrect. (4) मलं समयति गुणान्, a variant in D, which has no clear sense. K reads नाशयति. M reads शमयते. (5) D reads वापी, which is an error of the scribe. M reads कथयेद्भुतम्, which is partly incorrect. (6) दिव्यौषधरसेनैव, a variant in K. (7) K reads नष्टचेतसः, which is gram. inc. (8) D reads तिष्ठत्येह, which is incorrect. (9) M reads रसबन्धनमीश्वरि. (10) K reads हते वज्रं, which is incorrect. M reads क्ष्मापालेन. (11) D reads वलजस्य, which has no clear sense. (12) हावेकत्र बन्धयेत् and त... कत्र बंधयेत्, incomplete variants in D and K respectively. तद्देवमेकत्र बंधनम्, a variant in M. (13) K reads नरजीवेन.

तं सूतं मारयेद्भट्टे^१ गजारिदिव्यकौषधी^२ ॥ ८६ ॥
 भक्षितः स रसो येन^३ सोऽपि साक्षात् सदाशिवः ।
 भक्षिते तोलकैकेन^४ स्पर्शवेधो भवेन्नरः ॥ ८७ ॥
 प्रस्वेदात्तस्य गात्रस्य रसरजश्च वेध्यते^५ ।
 प्रस्वेदादपि मूत्रेण^६ अष्टौ लोहानि काञ्चनम् ॥ ८८ ॥
 लक्षवर्षसहस्राणि^७ स जोवेत् साधकोत्तमः^८ ।
 प्रजापतिः कृष्णतेजाः^९ क्षणादध्नाति सूतकम्^{१०} ॥ ८९ ॥
 गजारिस्पर्शनादेवि^{११} क्षमापालेन च बध्यते^{१२} ॥ ९० ॥
 वज्रवल्लीरसेनैव^{१३} भावितं गगनं प्रिये ।
 जारयेद्बालुकायन्त्रे खोटो भवति तत्क्षणात्^{१४} ॥ ९१ ॥

- (१) D has मारयेद्भट्टे, which is unintelligible. K has वज्रं.
 (२) D and K read दिव्यमौषधी. M reads दिव्य औषधी. Both are incorrect.
 (३) भक्षितौरसयोगिन, a variant in D. भक्षयेत् तस्य रसो देव, a variant in K. M reads सा रसः. All are gram. inc.
 (४) D reads भक्षते. K reads तोलकैकेन. Both are incorrect.
 (५) M reads रसरजस्तु वद्धते.
 (६) प्रस्वेदात्तस्य गात्रस्य, a variant in M.
 (७) भक्षित्वसहस्राणि, a variant in D, wherein the middle term is incorrect.
 (८) D reads नात्र संशयः.
 (९) D has कृष्णतेजः, K has प्रजापतिः कृष्ण-तेजा.
 (१०) घृणादध्नाति सूतकः, an incorrect variant in D. K has only क्षणा, and wants four charaṇas next following.
 (११) M reads स्पर्शनादेव.
 (१२) क्षालिं नयनं बध्यते, a variant in D, which is unintelligible.
 (१३) M reads तौरवल्या रसेनैव.
 (१४) D reads क्षणात् instead of तत्क्षणात्. K reads खोटो, which is not correct.

मृतगोलकमाषैकं^१ माषैकं हेमगोलकम्^२ ।
 एकीकृत्य^३ तु संम^४ लुङ्गास्तेन^५ दिनत्रयम् ।
 कर्षैकं नागपत्राणि^६ रसकल्केन लेपयेत् ॥ ८२ ॥
 वेष्टयेद्दृष्टिकाव्या च^७ तत्पिण्डं लेपयेत् ततः ।
 मारयेत् पन्नगं देवि शक्रगोपनिभं^८ भवेत् ॥ ८३ ॥
 कर्षैकं तारपत्राणि मृतनागिन लेपयेत् ।
 दृष्टिकाव्या च तत्पत्रं लेपितं^९ वेष्टयेत्ततः ॥ ८४ ॥
 तत्तारं म्रियते देवि सिन्दूरारुण^{१०}सन्निभम् ।^{११}
 सहस्रांशिन तेनैव शुल्ववेधं प्रदापयेत् ॥ ८५ ॥
 जायते^{१२} कनकं दिव्यं देवाभरणभूषणम् ॥ ८६ ॥

- (१) D reads माष्टिकं. K has मृतकमाषैकं मासिकं. M reads द्रुतके-
 रञ्जकं सूतं. All the texts seem to be inaccurate. (2) माषकं हेम-
 गोलकं, a variant in D. K reads मासिकं in lieu of माषैकं, which is
 incorrect. M reads हेमगोलकम्. (3) All the texts read एकी-
 कृत्या, which is gram. inc. (4) D reads तत् सर्वं. M reads सम्मर्दी,
 which is incorrect. (5) D has तुगास्तेन. K reads erroneously गाक्तेन.
 (6) कर्षं च नागपत्राणि, a variant in D. M reads कर्षकं for कर्षैकं. (7)
 The portion from this charaṇa upto the शुल्ववेधं प्रदापयेत् is not found
 in D. K has वेष्टयेद्दृष्टिकाव्या. लेपयेद्दृष्टिकाव्या, a variant in M.
 (8) M reads शक्रेहाभनिभं, which is apparently an error of the scribe.
 (9) K reads दृष्टिकाव्या तत् पत्रं लेपयेत्. (10) K reads सिधुगारुण,
 which seems to be incorrect. (11) The portion commencing
 from कर्षैकं तारपत्राणि and ending in सन्निभं is not found in M. (12)
 D reads जारयेत्, which is incorrect.

क्षीरयुक्ता^१ बहुफला ग्रन्थियुक्ता^२ च पार्व्वति^३ ।
 नाम्ना चटुलपर्णीति^४ शस्यते रसबन्धने ॥ ८७ ॥
 एकवीराकन्दरसे^५ मूकमूषा^६गतं रसम् ।
 धमेन्मुखानिलैर्बद्धो^७ भक्षणाय प्रशस्यते ॥ ८८ ॥
 रक्तकञ्चुकिकन्दं तु^८ स्त्रीस्तन्येन तु पेषितम्^९ ।
 मूषायां^{१०} पूर्व्वयोगेन कुरुते^{११} रसबन्धनम् ॥ ८९ ॥
 वृश्चिकापत्रिका^{१२}बीजं नारी^{१३}क्षीरसमन्वितम् ।
 धमयेत्^{१४} पूर्व्ववत् सूतं भक्षणार्थाय वार्त्तिकः^{१५} ॥ १०० ॥

- (१) D has क्षीरयुक्ता. K has क्षीरे युक्ता. (२) D reads ग्रन्थीयुक्ता. K reads ग्रन्थीयुक्ता. (३) K reads पार्वती, which is gram. inc.
 (४) D reads चटुलपर्णी. K reads चतुर्लेपनीति. M reads चत्थलपत्रेति. It is very difficult to find out the proper term from all these texts. We have adopted the above text after referring to the meaning of these terms. (५) M reads कन्दकल्के. (६) Both D and K read मूकमूषा. [ष being pronounced as ख.] (७) धमेन् मुखानिलैर्बद्धो, a variant in D. भवेन्मुखानिलैर्बद्धो, a variant in M. (८) D reads रक्तकञ्चुकैकिकन्दे. K reads कञ्चुकि in place of कञ्चुकि. M reads रक्तकञ्चुकि-कन्दात्, which appears to be incorrect. (९) D has पोषिता, which is incorrect. M reads पेषयेत्, which is not accurate here. (१०) Both D and K read मूषायां. (११) M reads erroneously कुरिते.
 (१२) D has वृश्चिकापत्रिका. M has वृश्चैवपत्रिका. (१३) M reads कारि, which is evidently an error of the scribe. (१४) K reads धामयेत्.
 (१५) D reads वार्त्तिके. K reads भक्षणार्थाय य वार्त्तिकः. M reads वार्त्तिकः. All the texts are incorrect.

वज्रकन्दं समादाय^१ रसमध्ये^२ विनिक्षिपेत् ।

गजिन्द्राख्यं^३ पुटं दत्त्वा समधा वज्रतां^४ नयेत् ॥ १०१ ॥

भक्षयेत् तं रसं प्राज्ञः^५ षण्मासादमरो भवेत् ॥ १०२ ॥

लाङ्गलीकन्दमादाय कर्कोटोकन्दमेव च ।

रसं तन्मध्यगं^६ कृत्वा स्वेदयेन्मर्दयेत् पुनः^७ ॥ १०३ ॥

म्रियते^८ नात्र सन्देहो भ्रातृ^९स्त्रीव्रानलेन तु ।

शुकचक्षुगतं सूतं पुटयेद्भामयेत्ततः^{१०} ॥ १०४ ॥

शतांशं वेधकर्त्तायं^{११} देहसिद्धिकरो भवेत् ॥ १०५ ॥

हंसपादोरसं^{१२} सूतं शूककन्दोदरे क्षिपेत्^{१३} ।

गजिन्द्रपुटनं^{१४} दद्यात् म्रियते^{१५} नात्र संशयः ॥ १०६ ॥

- (१) वज्रकन्दं समानीयात्, a variant in D. (2) D reads रसं मध्ये. So also K. (3) D has गजिन्द्राणां. (4) D reads वन्दार्ता, which is incorrect. M reads वन्दार्ता. (5) भक्षयेच्च रसं प्राज्ञः, a variant in D. K reads भक्षयेच्च रसं प्राज्ञः. (6) D has रसं तं मध्यगं. (7) M reads ततः. (8) Both D and M read म्रियते, which is gram. inc. (9) Both D and K read भ्रातृ, which is not accurate here. (10) This charapa and the next three charapas are not found in K. M reads आपयेत्ततः. (11) M reads वेधयेत् कर्त्ता, which has no clear sense. (12) D has हंसपादरसं. (13) शूककन्दरसो भवेत्, a variant in D. M reads शूककन्दोदरे क्षिपेत्. (14) D has गजिन्द्रं पुटनं. K has गजिन्द्रपुटकं. (15) Both D and M read म्रियते, which is incorrect.

हंसाङ्घ्रिं शुकतुण्डिं च^१ गृहीत्वा^२ मर्द्दयेद्रसम् ।

क्रीञ्चपादोदरे दत्त्वा^३ ततो^४ दद्यात् पुटत्रयम् ॥ १०७ ॥

म्रियते^५ नात्र सन्देहो लक्षवेधो महारसः ॥ १०८ ॥

तृण^६ज्योतिरिति ख्याता शृणु दिव्यौषधी प्रिये ।

निशासु^७ प्रज्वलेन्नित्यं नाङ्गि ज्वलति^८ पार्व्वति ।

तस्या मूले तु निक्षिप्तं क्षीरं रक्तं भवेत् प्रिये ॥ १०९ ॥

तन्मूलरसगन्धाभ्रै^९ र्मातुलुङ्गाम्लपेषितैः^{१०} ।

शुक्लपत्रं विलिप्तं तु^{११} भर्द्देम पुटत्रयात्^{१२} ॥ ११० ॥

तन्मूलचूर्णसंयुक्तो^{१३} रसराजः सुरेश्वरि^{१४} ।

मातुलुङ्गरसे घृष्ट^{१५} भभ्रकं चरति क्षणात् ॥ १११ ॥

- (१) हंसाङ्घ्रौ शुकचंचुय, a variant in D. हंसाङ्घ्रि शुकचंचुच, a variant in K. हंसाङ्घ्रि शुकतुण्डौ च, a variant in M, which is incorrect. (2) M reads गृहीत्वा, which is not unanimously correct. (3) M reads चिह्ना. (4) D has आनी. K has आनी. (5) D reads erroneously म्रियते. This hemistich and the next four are not found in M. (6) D reads तृण, which is evidently an error of the scribe. (7) This hemistich and the next are not found in D. (8) K reads ज्वलति. (9) D reads गन्धाभ्र. (10) K reads पेषिते, which is incorrect. (11) शुक्लपत्रविलिप्तं तु, a variant in D, which is not correct. (12) D reads पुटत्रयम्, which is not correct. (13) त चूर्णचूर्णसंक्षिप्तो, a variant in D, which has no sense. K reads संक्षिप्तो. M reads संयुक्त, which is grammatically incorrect. (14) D has रसराजेश्वरेश्वरी, which is incorrect. M reads सुरेश्वरी, which is also incorrect. (15) K reads रसैर्भव. M reads रसैर्भव.

अथोच्चटीं^१ प्रवक्ष्यामि रसबन्धकरीं^२ प्रिये ।
 एकमेव^३ भवेन्नालं तस्य रोम तु^४ वेष्टनम् ॥ ११२ ॥
 तस्याग्रे च भवेत् पुष्पं शुक्लतुण्डस्य सन्निभम्^५ ।
 तत्पत्राणि च देवेशि शुक्लपिच्छनिभानि च ।^६
 तत्कन्दं कुष्ठसंस्थानं^७ क्षीरं सिन्दूरं^८ सन्निभम् ॥ ११३ ॥
 जलं स्रवेन्मधूच्छिष्टं^९ तत्समादाय पार्ष्वति ।
 वेधयेत् सर्व्वलोहानि काञ्चनानि भवन्ति च ॥ ११४ ॥
 रसतालकतुल्यानि^{१०} मर्दयेदुच्चटीरसैः ।
 आतपे म्रियते^{११} तप्तो रसो दिव्यौषधीबलात्^{१२} ॥ ११५ ॥
 वेधयेत् सप्त^{१३} लोहानि लक्षांशेन वरानने ॥ ११६ ॥^{१४}

- (१) D has प्रथांचटीं, which is unintelligible. K has अथोपटीं. M has अथेच्चटिं. (2) M reads रसबन्धकरं, which is incorrect. (3) D reads एकमेव, which is incorrect. (4) D reads रोमं तु. K reads रामं तु. M reads रोगम्. (5) D has सन्निभः. M has शुक्लतुण्डैश्च. (6) This hemistich and the next are wanting in D. (7) M reads कूर्मसंस्थानं. (8) K reads सिंधूर, which is incorrect. (9) D has सावेत्. K has मधुपिष्टं, which is incorrect. M has जलद्रव्यमधूच्छिष्टे. (10) रसतालकतुल्यानि, a variant in D. रसतालकतुल्यानि, a variant in K. रसतालकतुल्यानं, a variant in M. (11) D reads मृतये which is incorrect. K reads स्त्रीते, which is unintelligible. M reads मृयते, which is gram. inc. (12) D has दीप्तौषधी-वसात्, which is not correct. (13) M reads सर्व. (14) After this śloka we find in D—अथ रक्तं च देवेशि &c., a portion of चित्रककल्प, which is described afterwards ; and in K—ज्योतिष्मतीतैलविधिं, which will be mentioned after चित्रककल्प. We have adopted the text in M.

अथ रक्तसुहीकल्पं^१ वक्ष्यामि सुरसुन्दरि^२ ।
 सुहीचीरेण शुल्बस्य^३ पत्रलेपं तु कारयेत्^४ ॥ ११७ ॥
 क्षीरेण तापयेद्भूयः^५ सप्तवारं वरानने ।
 आवर्त्तितं^६ भवेद्दयावज्जाम्बूनदसमप्रभम् ॥ ११८ ॥
 (अथातस्त्रिलतेलेन पाचयेच्च दिनत्रयम् ।
 तथा शुल्बस्य पत्राणि वेध्यं जाम्बूनदं भवेत् ॥)^७
 रसं रक्तसुहीक्षीरं^८ कुनटीं गन्धकाभ्रकम्^९ ।
 दरदञ्चैव लोहानि सहस्रांशेन वेधयेत्^{१०} ॥ ११९ ॥
 सुहीक्षीरं समादाय^{११} निशार्द्धं हेम चोभयम्^{१२} ।

- (1) सुहीकल्पं प्रवक्ष्यामि, a variant in D. सुहीकल्पं प्रवक्ष्यामि, a variant in K. अथ रक्तं सुहीकल्पं, a variant in M. (2) D reads विख्यातं च सुखं दिने. K reads विख्यातं सुरवन्दिते. (3) D has सुहीक्षीरेण शुल्बस्य. M has सुहिरक्तेन शुल्बस्य. (4) अत्र लेपस्तु कारयेत्, an incorrect variant in D. (5) Both K and M read तापयेत् भूयः. (6) D reads तप्ततप्तं. (7) We find this incongruous śloka in K only ; hence we have put it within brackets and have not numbered it. (8) रसनक्तं सुहीक्षीरं, an incorrect variant in D. K reads रक्तसुहीक्षीरं. M reads रत्नसुहीक्षीरं, which is apparently an error of the scribe. (9) D has कुनटीगन्धकाचकम्. M reads कुनटी instead of कुनटीं. (10) K reads मर्दयेत् प्रहरत्रयं. After this charaṇa K has an incorrect and incomplete hemistich which is not found in any other MSS. The hemistich runs thus :—सहस्रांशं वेधयेत्तारं शुल्बयोभूतारसं. (11) D has an incomplete charaṇa सुहीरं समादाय. M reads सुहीक्षीरं. (12) निशार्द्धं हेमदो भवेत्, a variant in D, which has not the following two hemistichs कुनटीं &c. and अनेनैव &c. निशामार्गेण वेष्टयेत्, a variant in M, which also does not contain the above two hemistichs.

कुनटीं गन्धचूर्णं^१ सर्वमेकत्र मर्दयेत् ॥ १२० ॥

अनेनैव प्रकारेण निशार्द्धं हेम शोधयेत् ।

गुटिकाकृत्य तेनैव^२ नागं विध्यति^३ तत्क्षणात् ॥ १२१ ॥

अथातः स्थलपद्मिन्या^४ दिव्यौषध्या विधिं शृणु ॥ १२२ ॥

पद्मिनीसदृशी पत्रैः^५ पुष्पैरपि च तादृशी^६ ।

भङ्गे चैव^७ भवेत् क्षीरं रक्तवर्णं सुशोभनम् ॥ १२३ ॥

आक्राम्य^८ वामपादेन पश्येद्भगनमण्डलम्^९ ।

पश्येच्च^{१०} तारकायुक्तं^{११} ग्रहनक्षत्रमण्डलम् ।

लक्षयोजनतो^{१२} देवि सा ज्ञेया^{१३} स्थलपद्मिनी ॥ १२४ ॥

तस्याः^{१४} पञ्चाङ्गमादाय हरगौरीसमन्वितम् ।

मनःशिलातालयुक्तं मादिकेण समन्वितम् ॥ १२५ ॥

(1) K reads कुनटीं गन्धकं चूर्णेन, which seems to be partially incorrect. (2) D reads गुटिकाकृता तेनैव. K reads गुटिकाकृतानेनैव.

M reads पुटीकृत्यन्ते तेनैव. All these texts are partly incorrect. (3) D reads वेधति, which ought to have been वेधयति. (4) D

has प्रप्यान्वसा पद्मिन्या, an incomplete and incorrect charaṇa. (5) पद्मिनी तु शमपत्रैः, an incorrect reading in D. M reads पद्मिनीसदृशा पत्रैः.

(6) M reads पत्रैरपि च तादृशैः, wherein the first term is tautological. (7) M reads भङ्गेऽपि च. (8) D reads प्राक्राम्य.

(9) पश्येद्भूर्ध्वं तु मण्डलम्, a variant in D. (10) D has दृशेत्, which has no sense. (11) M reads तारकालोकां. (12) M has लक्षयेज्जानतो, which has no sense. (13) D reads सा गेयाथ,

which mars the metre. (14) Four hemistichs commencing from तस्याः are not found in M.

मर्हयेत् सप्तरात्रं तु तेन शुल्वञ्च वेधयेत्^१ ।

सहस्रांशिन देवेशि^२ विद्धं^३ भवति काञ्चनम् ॥ १२६ ॥

तस्याः पञ्चाङ्गमादाय पूर्वोक्तविधिना प्रिये^४ ।

चारयेत्^५ सूतराजन्तु^६ मूकमूषागतं^७ धमेत् ॥ १२७ ॥

स्त्रियते^८ मूषिकामध्ये संकोचेन न संशयः^९ ।

तेनैव सर्व्वलोहानि सहस्रांशिन वेधयेत् ॥ १२८ ॥

अथातः^{१०} संप्रवक्ष्यामि कुमुदिन्या^{११} विधिं प्रिये ।

भित्त्वा काश्मीरिपाषाणे^{१२} पूर्णिमायान्तु कारयेत्^{१३} ॥ १२९ ॥

तस्याः पञ्चाङ्गमादाय भावयेत्तु मनःशिलाम् ।

खर्परे^{१४} धारयित्वा तु भावयेत्तु पुनः पुनः ॥ १३० ॥

- (1) मानं शुल्वं च वेधयेत्, a variant in D. (2) D reads साह-
सांशे देवेशि, thus destroying the metre. (3) D reads सिद्धिः. K
reads शुद्धं. (4) K has मूर्खो only for this charaṇa. (5)
D reads मारयेत्. (6) M reads सूतराजञ्च. (7) D has मूकं
मूषागतं. K has मुकमूषागतं. Both are incorrect. (8) M reads
मृयते, which is gram. inc. (9) संकेतेन मयेन च, a variant in D,
the sense whereof is not clear. (10) The whole piece relating
to कुमुदिनी is not found in M. (11) D reads कुमुदिन्यां, which
is incorrect. (12) D reads काश्मीरिपाषाणे. (13) पूर्णिमायां
कारयेत् प्रिये, a variant in D. After this śloka we find in D the follow-
ing hemistich—कुमुदिनिकन्दमादाय तस्य मध्ये रसं क्षिपेत् ; and in K—समु-
दायानि प्रशस्ता चित्रकस्य यथा नि आकंदादिकसंति हि. These seem to be re-
dundant. (14) K reads खापरि (a slang term.)

खर्परि द्रावितं नागं^१ तत्कल्केन युतं^२ कुरु ।

काश्मीरद्रवतुल्यं हि^३ जायते कनकं ध्रुवम् ॥ १३१ ॥

चित्रकस्य यथा ग्राह्यं^४ कथयामि समासतः^५ ॥ १३२ ॥

चित्रकस्त्रिविधो ज्ञेयो^६ रक्तः कृष्णो रसायने^७ ।

शुक्लो^८ व्याधिप्रशमने श्रेष्ठो मध्यः कनीयसः^९ ॥ १३३ ॥

कृष्णं रक्तं सितं^{१०} वापि हेमन्ते नोद्धरेद्^{११} बुधः ॥ १३४ ॥

कृष्णचित्रकमुत्पाद्य^{१२} गोभिर्नाग्रातमीश्वरि^{१३} ।

- (1) खर्परसंचिपे द्रवितं नागं, an absurd reading in D. (2) D reads सुतं, which is incorrect. (3) काश्चिद्रवाच्च द्रव्यतुल्यं हि, an absurd reading in D. (4) D reads यथाग्राह्यं, wherein the first term is incorrect. This hemistich is not found in K. (5) M reads समानतः, which is incorrect. (6) D reads ज्ञेयो. M reads त्रिविधं चित्रको ज्ञेयः, wherein the first term is incorrect. (7) D and K read रक्तकृष्णो. M reads कृष्णो रक्तो रसायनम्, wherein the middle term is incorrect. (8) D reads शुक्ले, which is not correct. K reads शु only. M reads शुक्ल (without any suffix), which is gram. inc. (9) श्रेष्ठमध्यकनीयसः, a variant in D. श्रेष्ठमध्यकनीयसः, a variant in K. श्रेष्ठमध्यात् कनीयसम्, a variant in M. All are incorrect. (10) K reads श्रितं, which is erroneous. M reads erroneously रत्नं in place of रक्तं. (11) K reads चोद्धरेद्, which is not accurate. (12) Both D and K read कृष्णचित्रं समुत्पाद्य ; but the term is चित्रक and not चित्र. (13) गोपनीयातिशेचरी, a variant in D. गोभिर्नाग्रातमीश्वरी, an incorrect variant in K. M reads मीश्वरी, which is gram. inc.

क्षीरमध्यस्थितं क्षीरं^१ कृष्णवर्णं भवेत् क्षणात् ॥ १३५ ॥

तस्य पञ्चाङ्गचूर्णेन^२ पारदं^३ सह मर्दयेत् ।

धमेच्च^४ मूकमूषायां खोटो^५ भवति तत्क्षणात् ॥ १३६ ॥

रक्ताम्बरधरो भूत्वा^६ रक्तमाल्यानुलेपनः ।

कृष्णपद्मे तु पञ्चम्यां रक्तशाल्योदनेन तु^७ ।

बलिं दत्त्वा महादेवि^८ रक्तचित्रकमुद्धरेत् ॥ १३७ ॥

रक्तचित्रकचूर्णेन^९ वङ्गस्तापैस्त्रिभिस्त्रिभिः^{१०} ।

सर्वदोषविनिर्मुक्तः^{११} स्तम्भमायाति^{१२} तत्क्षणात् ॥ १३८ ॥

तन्मूलं सूतकं चाग्रे^{१३} कङ्कणीतैलसेचनात्^{१४} ।

एकविंशतिवारिण शुक्लं^{१५} शुद्धं भविष्यति ॥ १३९ ॥

(१) क्षीरमध्ये क्षिपेत् क्षीरं; a variant in D. स्थितं is wanting in M.

(२) D reads पञ्चाङ्गचूर्णं तु. (३) D reads पारदेन. (४) D

reads धामयेत्. (५) M reads खोटो. (६) K reads erroneously

भूक्ता. The word धरो is wanting in M. (७) D reads रक्तमाल्यो-

दनेन तु, which is incorrect. M reads रक्तशाल्योदनेन च, which is an error of the scribe. (८) M reads ततो देवि. (९) M reads चूर्णेन,

which is incorrect. (१०) K reads वंग (without any suffix), which is gram. incorrect. वङ्गावापैस्त्रिभिः, an incorrect variant in M.

(११) D reads विनिर्मुक्ता. K reads विनिर्मुक्तो. M reads विदुन्मुक्तः. All the readings are incorrect. (१२) M reads स्तम्भमायाच्च. (१३)

K reads चामु. M reads चैव. (१४) D reads संयुता. M reads सेच-

नम्. After this hemistich we find in D the following hemistich, which runs thus :—पवलेपप्रमाणेन चन्द्रार्कं काञ्चनं भवेत्. We have not adopted this, for it seems to us redundant. (१५) K reads erroneously शुक्लं.

रक्तचित्रकभस्मात्-तैललिप्तं पुटेन तु^१ ।

चन्द्रार्कपत्रं देवेशि जायते हेम शोभनम् ॥ १४० ॥

नागिनीकन्दसूतेन्द्र^२ रक्तचित्रकसंयुतम्^३ ।

पत्रलेपप्रमाणेन^४ चन्द्रार्कं काञ्चनं भवेत् ॥ १४१ ॥

रक्तचित्रकसंयुक्तो रसोऽपि सर्व्वदो भवेत् ॥ १४२ ॥^५

ज्योतिष्मतोतैलविधिं^६ वक्ष्यामि शृणु पार्व्वति ॥ १४३ ॥

ज्योतिष्मती नाम लता या च^७ काञ्चनसन्निभा ।

वल्लीवितानबहुला हेमवर्णफला शुभा ॥ १४४ ॥^८

आषाढपूर्व्वपक्षे तु^९ गृहीत्वा^{१०} बीजमुत्तमम् ।

तिलवत् क्वाथयित्वा तु^{११} हस्तैः पादैरथापि वा^{१२} ।

तस्य तैलं^{१३} समादाय कुम्भे ताम्रमये क्षिपेत्^{१४} ॥ १४५ ॥

-
- (1) M reads भवेन तु, which has no clear sense. (2) नागनी-
करसूतेन्द्र, a reading in D. नागिनिकरसूतेन्द्र, a reading in K. नागिनीकन्द-
सूतन्तु, a reading in M. We have adopted the above text, after col-
lating, all the texts. (3) M reads संयुतम्. (4) M reads
प्रतापैस्तु. (5) This hemistich is not found in M. After this we find
in D चित्रककल्पः and in K कन्दचित्रककल्पः. (6) M reads अथ ज्योतिष्मती-
तैलं. (7) M reads याति, which is not correct. (8) This
hemistich is not found in M. (9) Both D and K read पूर्व्व-
पक्षस्य. (10) M reads गृहीत्वा, which is not unanimously correct.
(11) D reads कल्पयित्वा तु. M reads व्यतीत्य साधयित्वा च. (12) D has
हस्तोपादैरथापि वा, which is incorrect. K and M have हस्तपादैरथापि वा.
(13) D and K read तस्यास्तैलं. (But the word बीजं is neuter.) (14)
कुम्भे ताम्रे पयो क्षिपेत्, a variant in D, wherein the third term is incorrect.

तापयेद्भूगतं^१ कुम्भं क्रमादूर्ध्वं तुषाग्निना ।

षण्मासे तु व्यतिक्रान्ते^२ स घटः काञ्चनं भवेत् ॥ १४६ ॥

तं तु^३ हेममयं कृत्वा तैलमाक्षिकमिश्रितम्^४ ।

प्रतिवापे^५ निषिञ्चेत् तत् हेम ताम्रसमं^६ भवेत् ॥ १४७ ॥

तथाच शतवेधि^७ स्यात्—विद्यारत्न^८मनुत्तमम् ॥ १४८ ॥

दग्धारोहं^९ प्रवक्ष्यामि रसबन्धकरीं प्रिये^{१०} ।

स्पर्शवेधे तु^{११} सा ज्ञेया सर्वकार्यार्थसाधिनी ॥ १४९ ॥

शस्त्रच्छिन्ना^{१२} महादेवि दग्धा वा पावकेन तु^{१३} ।

प्ररोहति क्षणादिव्या^{१४} दग्धा च्छिन्ना महौषधी^{१५} ॥ १५० ॥

- (1) D reads भूमितं. M reads स्थापयेत्. (2) षण्मासे तु व्यतिक्रान्ते, a variant in D. षण्मासे त्वभ्यतिक्रान्ते, a variant in M. (3) D reads कच्छूलं, which has no sense. K reads ताम्रं. (4) तेन मक्षिकमिश्रितम्, a variant in D. K reads तेन instead of तैल. (5) This hemistich and the next one are not found in D. M reads प्रतिवाप. (6) K reads हेमं ताम्रमयं. (7) K has अद्यातशतवेधी. M has तथा च शतवेधी. (8) M reads विद्यारत्न, which seems to be incorrect. (9) D and K read दग्धलोहं, which appears to be incorrect. M reads दग्धारोहं, which is also incorrect; since we see just afterwards तस्याः पुष्पं &c. (10) रसबन्धकरा भवेत्, a variant in D. रसबन्धकरी भवेत्, a variant in K. (11) Both D and K read स्पर्शवेधेषु. (12) D reads शास्त्रच्छिन्ना, which is incorrect. (13) D reads erroneously दग्धा चापचकेन तु. (14) प्ररोहति क्षणादेवि, a variant in D, wherein the first word is incorrect. प्ररोहति तत्क्षणा दिव्या, a variant in K, wherein the second word is incorrect. (15) K reads erroneously मौषधी. M reads दग्धा सा तु महौषधी.

रत्नं पीतं सितं कृष्णं^१ तस्याः पुष्पं प्रजायते ।
 चणकस्येव पत्राणि सुप्रसूतानि लक्षयेत्^२ ॥ १५१ ॥
 सा स्थिता गोमतीतीरे^३ गङ्गायामर्बुदे^४ गिरौ ।
 उज्जयिन्या^५ दक्षिणतो वनान्तेषु च दृश्यते^६ ॥ १५२ ॥
 तस्याः कन्दरसं^७ दिव्यं कृष्णराजि^८ समन्वितम् ।
 ताम्बूलेन^९ समं कृत्वा गुटिकां^{१०} कारयेद्बुधः ॥ १५३ ॥
 सर्वेषामेव लोहानां^{११} द्रुतानां वज्रिमध्यतः^{१२} ।
 सहस्रं वेधयित्वा तु काञ्चनं कुरुते क्षणात् ॥ १५४ ॥
 तथैव त्रियते सूतः^{१३} कान्तहेमाभ्रसंयुतः ।
 कुरुते काञ्चनं दिव्यं देवाभरणभूषणम् ॥ १५५ ॥^{१४}

- (1) श्वेतं पीतं सितं कृष्णं, a variant in D. श्वेतं पीतं सितं कृष्णं, a variant in K. (2) D reads भक्षयेत्. M reads सुप्रसूतानि. (3) साक्षी-गगामन्तरे तीरे, an absurd variant in D. K reads गौतमीतीरे. M reads सा स्थिरा. (4) D has गङ्गायामर्बुदे. M has गङ्गायामर्बुदे. Both the texts seem to be incorrect. (5) K reads उज्जयिन्यां. (6) वनं तेषु च दृश्यते, a variant in D. वनं तेषु न दृश्यते, a variant in K. Both the readings seem to be incorrect. (7) D reads कान्तरसं, which has no clear sense. K and M read तस्य, which is gram. inc. (8) D reads कृष्णराजं. K reads कृष्णराजि. (9) D has तत्र कृष्णेन. (10) M reads घटिकां, which is evidently incorrect. (11) D reads सर्वेषामपि वस्तुनां. (12) D has वज्रिद्रुतानां मध्यतः. दत्तवान् वज्रिमध्यतः, an absurd variant in K. (13) D reads सूतं and reads its adjective संयुतं. But M reads सूतं and reads its adjective संयुतः, which is gram. incorrect. (14) This hemistich is wanting in D and M.

कटुतुम्बीति विख्यातां^१ देवि दिव्यौषधीं शृणु^२ ॥ १५६ ॥
 तस्या वीजानि^३ संगृह्य सूक्ष्मचूर्णानि कारयेत्^४ ॥ १५७ ॥
 एकविंशतिवारांस्तु^५ भाव्यं धात्रीरसेन तु ।
 पयसा सहितेनैव विश्वभेषजसंयुतम् ॥ १५८ ॥
 बीजं यन्त्रे विनिक्षिप्य तैलं संगृह्य पण्डितः ।^६
 रसं सूक्ष्मापयेत्तेन^७ चक्रमर्देन मर्दयेत्^८ ॥ १५९ ॥
 गोपितं शिखिपित्तञ्च काङ्गोकाशीसंयुतम्^९ ।
 तारतुल्यानि चैतानि सर्व्वेषां सूतकः समः^{१०} ॥ १६० ॥
 भेषशृङ्गे निधातव्यं^{११} मासमेकं^{१२} निरन्तरम् ।

-
- (1) D and M read कटुतुम्बी तु विख्याता. (2) देवि दिव्यौषधी शृणु, a variant in D and M. K reads दिव्यौषधं and at the same time reads its adjective विख्यातां, which is gram. inc. (3) D reads तस्य बीजानि. M reads तस्य वीजानि. Both are incorrect. (4) D has an incomplete charaṇa सूक्ष्मचूर्णी कारयेत्. M reads चारयेत्, which seems to be incorrect. (5) All the texts read वाराणि. But the term वार is a masculine. It means otherwise, when it is a neuter. (6) This hemistich is not found in D and K. (7) M reads सूक्ष्मापयेत्तेन, which is gram. incorrect. (8) This hemistich is not found in D. K has an incomplete charaṇa चक्रमर्दयेत्. M reads चक्रमर्देन. (9) This hemistich is not found in D. कां वीकाशीसकैद्युतं, a variant in K. काचिकासीससंयुतम्, a variant in M. (10) M reads सूतककृतः, which seems to be incorrect. (11) भेषशृङ्गेण धातव्यं, a variant in D. भेषशृङ्गेण धातव्या, an incorrect variant in M. (12) D reads याम-सिकं. K reads यासमेकं, which is incorrect.

लोहदण्डेन संसिक्तं^१ सर्व्वलोहानि वेधयेत् ॥ १६१ ॥

गन्धकं लोहदण्डेन एकविंशतिभाविताम् ।

युक्तं^२ लोहमनेनैव^३ जम्बीर^४रससंयुताम् ।

सवीजं सूतकोपेताम्^५ अन्धमूषा^६निवेशिताम् ।

भूगतं मासमेकान्तु^७ तारं काञ्चनातां नयेत् ॥ १६२ ॥

दलस्य भागमेकं तु^८ तारपञ्चकमेव च^९ ।

शुल्लस्य पञ्चभागञ्च^{१०} वोजस्यैकञ्च योजयेत् ॥ १६३ ॥

एते द्वादश भागाः स्युः सर्व्वे^{११} तद्वारयेत् क्षितौ ।

स्थानस्यास्य निषेकं तु^{१२} भूदण्डेन तु^{१३} कारयेत् ॥ १६४ ॥

पञ्चविंशद्दिनान्ते तु^{१४} जायते कनकोत्तमम्^{१५} ॥ १६५ ॥

क्षीरकन्दविधिं वक्ष्ये सर्व्वसिद्धिकरं परम् ।

चतुर्वर्णविधं^{१६} तत्र रक्तकन्दः^{१७} प्रशस्यते ॥ १६६ ॥

- (1) M reads संयुक्तं. (2) This term is wanting in D. K reads युक्तं. (3) D reads लोहामनेनैव. M reads लोहमनैव. (4) K reads जम्बीर, which is also correct. (5) सवीजसूतकोपेतां, a variant in K. M reads सूतकोपेतां, which is incorrect. (6) K reads अंधमूषा (मूषा = मूषा). (7) D has याममेकं तु. (8) D reads दलस्य, which is incorrect. M reads च in lieu of तु. (9) तारं पञ्चकमेव च, a variant in D. (10) D reads पञ्चभागन्तु. (11) D reads erroneously सर्व्वे. (12) K has तल्लस्यास्य निषेकं तु. (13) तु is wanting in D. M reads सुदण्डेन. (14) पञ्चविंशद्दिनान्ते, a variant in M. (15) M reads कनकोत्तमः. (16) D and K read चतुर्वर्णविधिं. (17) M reads रक्तकन्दः, which is incorrect.

भग्नमेतच्छवेत् क्षीरं^१ रक्तवर्णं सुशोभनम् ॥ १६७ ॥

मेघानां^२ तु निनादेन सञ्जातरूपशोभितैः^३ ।

पत्रैः स्रुहीसमैः स्निग्धैः^४ सप्तभिर्हंससुप्रभैः^५ ।

बन्धनं^६ रसराजस्य सर्व्वसत्त्ववशंकरम्^७ ॥ १६८ ॥

तस्य क्षीरन्तु संगृह्य तारं निर्वापयेद्बुधः^८

धस्त्रेद्ववाग्निना^९ चैव जायते हेम शोभनम् ॥ १६९ ॥

तित्तिणीपत्रनिर्गमैः^{१०} दीपतात्र^{११} रजोयुतम् ।

मर्दयेत् पारदं प्राज्ञो रसबन्धो भविष्यति ॥ १७० ॥

तोयमध्ये विनिक्षिप्य^{१२} गुटिका^{१३} वज्रवद्भवेत् ॥ १७१ ॥

शकटवत्तस्य देवेशि^{१४} निष्पीड्य रससुत्तमम् ।

रक्तचन्दनसंयुक्तं सर्व्वक्षीहानि जारयेत्^{१५} ॥ १७२ ॥

गन्धपाषाणगन्धेन आयसे विनियोजयेत्^{१६} ।

- (१) भग्नमेतच्छवेत् क्षीरं, a variant in D. भग्नयेतच्छवेत् क्षीरं, a variant in K, which is partly incorrect. (2) M reads मेघानां, which is the error of the scribe. (3) संजातं रूपशोभितम्, an incorrect variant in M. (4) अत्रैः स्रुही सन्निग्धैः, an incorrect variant in D. M reads स्रुहीसमैः. (5) D has हिमसुप्रभैः. M has हिमसन्निग्धैः. (6) D reads वेधनं. (7) सर्व्वसत्त्ववशंकरम्, an incorrect variant in D. सर्व्वशक्तिवशंकरम्, a variant in M. (8) This hemistich and the next three are not found in D. (9) M reads धस्त्रेद्ववाग्निना. (10) M reads निर्गमैः. (11) K reads दीपतात्र, which is incorrect. (12) D reads विनिक्षिप्यं, which is not correct. (13) M reads गुटिका. (14) D has कलववत्तस्य. M has शकटवत्तस्य देवेशी, which is not correct. (15) M reads रक्तचन्दनम्. (16) M reads विनिवेशयेत्.

मिलन्ति^१ सर्वलोहानि द्रवन्ति सलिलं यथा ॥ १७३ ॥

गन्धकं रसकं ताप्यं पारदं रक्तचन्दनम् ।

रुदत्या रमसंयुक्तं^२ तारमायाति काञ्चनम्^३ ॥ १७४ ॥

शाकवृक्षस्य निर्द्यासं पत्रे तस्य च गालयेत्^४ ।

शिग्रूलस्य चूर्णं तु तद्रसेन विमर्दयेत् ॥ १७५ ॥

प्रलिय शुल्बपत्राणि पुटे क्षिप्त्वा विपाचयेत् ।

तद्रुतं^५ काञ्चनं दिव्यं भवेत्क्षणासंयुतम्^६ ॥ १७६ ॥

फलानि शाकवृक्षस्य^७ परिपक्वानि संगृहेत्^८ ।

तद्रसेन युतं^९ प्राज्ञः समराचन्तु भावयेत् ॥ १७७ ॥

तद्रसेन समायुक्तं मञ्जिष्ठामिश्रितं^{१०} तथा ।

लेपयेत्तारपत्राणि ध्यातं भवति काञ्चनम् ॥ १७८ ॥

देवदाल्या महीषध्या^{११} विधिं वक्ष्यामि तत्परम्^{१२} ।

सा श्वेता व्याधिनाशि च^{१३} कृष्णा पीता रसायने ॥ १७९ ॥

- (1) D reads शीलितं. (2) M has सह संयुक्तं. (3) सर्वलोहानि जारयेत्, a variant in M. (4) पत्रे तस्या च गालये, an incorrect variant in D. यद्रुतं परिगालयेत्, a variant in K. This hemistich and the next one are wanting in M. (5) D reads उद्यत. K reads उद्यतं [correct form is उद्युत.] (6) भवेत् क्षणासंयुतं, a variant in K, which is partly incorrect. (7) M reads शकवृक्षस्य, which seems to be incorrect. (8) D reads पक्वानि च संगृहेत्, which is incomplete. M reads संगृहेत्. (9) M reads द्रुतं. (10) D reads erroneously मञ्जिष्ठामिश्रितं. M reads मञ्जिष्ठामिलितं. (11) D has देवदाल्यमहीषध्या. M has देवदाल्या महीषध्या. Both are incorrect. (12) D reads वदामि M reads तत्परः (= तत्त्वतः). (13) M reads वायुशसने.

पौर्णमास्यां^१ त्रयोदश्यां राहुग्रस्ते दिवाकरे ।
 अथवा^२ कृष्णपञ्चम्यामिमां विधिवदुद्धरेत् ॥ १८० ॥
 देवदालीफलं^३ देवि विष्णुकान्ता च सूतकम् ।
 मूर्च्छयेद्बन्धयेत् क्षिप्रं शुल्वं हेम करोति च ॥ १८१ ॥
 देवदालीफलं मूल-मोक्षरोरस एव च ।^४
 तोयेन मर्दितं कृत्वा^५ वङ्गं स्तम्भयति^६ क्षणात् ॥ १८२ ॥
 अतः परं प्रवक्ष्यामि^७ श्वेतगुञ्जाविधिं प्रिये ॥ १८३ ॥
 कृष्णपत्रे चतुर्दश्यामष्टम्यां वा^८ सुरार्चिते ।
 कपाले मृत्तिकां न्यस्य सेचयेत् सलिलेन तु ॥ १८४ ॥
 बीजानि सितगुञ्जायाः^९ पुष्पयोगेन वापयेत्^{१०} ।
 वक्ष्यमाणेन मन्त्रेण कुर्यात् संप्रहणं^{११} तथा ॥ १८५ ॥
 ॐ नमो भगवति श्वेतवल्ली^{१२} श्वेतपर्वतवासिनि^{१३} सर्व-
 कार्याणि कुरु कुरु अप्रतिहते^{१४} नमो नमः स्वाहा ॥

- (1) K reads पौर्णिमास्यां. (2) D reads erroneously अथा.
 (3) K has देवदालीफलाः. M has देवदालीफलं. Both are incorrect. (4)
 This hemistich is not found in M. (5) K reads मर्दितं कृत्वा. M
 reads ब्रह्म, which is incorrect. (6) D reads भाग्यं स्तम्भयते. M
 reads वङ्गं. (7) अथातः संप्रवक्ष्यामि, a variant in K. (8) D
 and M have च, which is not proper. (9) D has जितगुञ्जाया, which
 seems to be incorrect. (10) पुष्पयोगे तु चापयेत्, a variant in D.
 K reads पुष्पयोगे तु. (11) M reads erroneously संप्रहं तथा. (12)
 D and K read भगवती श्वेतवल्ली. (13) D has श्वेतपर्वते वासिनि. (14)
 K reads प्रतिहते, which appears to be an error of the scribe.

अनेन मनुना प्रोक्ता सिद्धिर्भवति नान्यथा ।

षण्मासेन तथा वल्लीं मन्त्रपूतेन रक्षयेत् ॥ १८६ ॥^१

शुद्धशुक्लं^२ तु संगृह्य मृषामध्ये तु संस्थितम्^३ ।

त्रिपञ्चपलसंख्यं तु^४ कर्षाद्विसितगुञ्जया^५ ॥ १८७ ॥

सहैकत्र भवेत्तारं^६ तस्य गन्धविवर्जितम् ।

ब्रह्मरोति^७ समायुक्तं गुञ्जाचूर्णं सहैकतः ।

देवानां भूषणं देवि जायते हेम शोभनम्^८ ॥ १८८ ॥

॥ इत्यौषधिक्रिया ॥^९

चन्द्रोदकेन^{१०} देवेशि वक्ष्यामि^{११} रसवन्धनम् ॥ १८९ ॥

शुक्लपक्षे पूर्णमास्यां दृष्ट्वा^{१२} पूर्णन्दुमण्डलम् ।

- (1) This śloka is not found in D and M. (2) K reads शुद्धं. M reads शुद्धशुक्लं, which is incorrect. (3) K reads मृषामध्ये, [which = मृषामध्ये.] D reads संस्थिताम्, which is gram. inc. (4) त्रिपञ्च-पलसंख्याता, a variant in D. त्रिपञ्चपलसंख्यं तु, a variant in K. त्रिपञ्च-फलसंख्यं तु, a variant in M. We have adopted the above reading after collating all the texts. (5) D has कर्षाद्विसितगुञ्जया, K has कर्षाद्विसितगुञ्जया. M has कर्षाद्विसितगुञ्जया, which is incomplete. (6) M reads भवेत्तारं. (7) D reads ब्रह्मरोति, which is evidently an error of the scribe. K reads ब्रह्मरोती. (8) M reads भूषणं, which creates a tautology. (9) This is not found in D and M. (10) After गुञ्जाविधि we find in M कर्तारो रसवन्धन, but in D and K चन्द्रोदकविधि. Hence we place the latter first. (11) D reads जायते. (12) D reads दृष्ट्वा. K reads दृष्ट्वा. Both are incorrect.

अयं च^१ स्पर्शमात्रेण लोहान्यष्टौ^२ च वेधयेत् ॥ १८८ ॥

तद्रसेन^३ रसं भाव्यं वज्रेण समजारितम् ।

चतुःषष्ट्यंशतः पिण्डे^४ द्विगुणे तु^५ सहस्रकम् ॥ १८९ ॥

दशसंकलिका^६ बद्धं गुञ्जामात्रं रसं नरः^७ ।

त्रिलोहवेष्टितं वक्त्रे धृत्वा चादृश्यतां व्रजेत्^८ ॥ २०० ॥

ॐ नमो रुद्राय दंष्ट्रोत्कटाय^९ विघ्ननाशाय^{१०} दिशां रक्ष
रक्ष विदिशां रक्ष रक्ष रुद्रो विज्ञापयति^{११} हुं फट् स्वाहा ॥

॥ इति दिग्बन्धनमन्त्रः^{१२} ॥

ॐ नमो भगवते रुद्राय त्रिशूलहस्ताय^{१३} अमृतोद्भवाय^{१४}
रक्ष रक्ष हुं फट् स्वाहा ॥

॥ इति पानमन्त्रः^{१५} ॥

अथातः संप्रवक्ष्यामि कर्त्तरोरसबन्धनम्^{१६} ॥ २०१ ॥

- (१) M reads अयं तु. [Here अयं refers to रसः.] (2) M reads लोहानष्टौ. (3) D reads तद्रसे तु. M reads तत्र सन्तु, which is incorrect. (4) चतुःषष्ट्यंशतो पिण्डे, an incorrect variant in D and M. K reads पिण्ड. (5) D reads द्विगुणं तु. (6) M has दशसंकलिका, which is incorrect. (7) D reads रसे ततः. K reads रसेन तु. M reads न संशयः. (8) K has वादृश्यतां. M has व्रजेत्, which is gram. incorrect. (9) M reads दंष्ट्रोत्कटाय, which is incorrect. (10) M reads विघ्ननाशाय, which is gram. incorrect. (11) M has ज्ञापयति. (12) M reads दिग्बन्धनमन्त्रः. (13) M reads त्रिशूलहस्ताय. (14) K reads अमृतोद्भव. (15) M reads परमसन्धः. This पानमन्त्र is not found in D. (16) B reads कर्त्तरिरसबन्धनं. कर्त्तरसस्य बन्धनम्, a variant in D, which is incorrect ; since it states afterwards कर्त्तरोरस.

असुराणां समायोगे क्रोधाविष्टेन चेतसा ।
सुदर्शनं महाचक्रं^१ प्रेरितं सुरवैरिणा^२ ॥ २०२ ॥
भालपट्टात्ततस्तस्य^३ निपेतुः^४ खेदविन्दवः ।
ते भूमौ पतिता दिव्याः^५ संजाताः कर्त्तरीरसः^६ ॥ २०३ ॥
रक्षार्थं स्थापितं तत्र^७ विष्णुना च सुदर्शनम् ।
चक्रतुल्यं भ्रमत्येत^८ दायुधानि निष्कन्तति^९ ॥ २०४ ॥
कुरुते गर्जितं^{१०} नादं धूमं ज्वालां^{११} विमुञ्चति ।
कर्त्तरी दृष्टिमात्रेण^{१२} तथान्या^{१३} शब्दकर्त्तरी ॥ २०५ ॥
सा स्पर्शकर्त्तरी छाया^{१४} कर्त्तरी धूमकर्त्तरी ।

- (१) सुदर्शनमहाचक्रं, a variant in M. (2) D reads सुरवैरिणम्, which is incorrect. B and K read सुरवैरिणा, which is also incorrect.
(3) भालपट्टात्ततस्तस्य, a variant in B, which is partly incorrect. तत्ताल-
पट्टे ते तस्य, a variant in D, which conveys no idea at all. भालपट्टतस्तस्य,
an incomplete charaṇa in K. (4) M reads निर्याताः. (5) D and
K read जाताः. (6) B has संजात कर्त्तरिरसः, which is incorrect. संजातात्
कर्त्तरीरसः, a variant in D, wherein the first term is incorrect. कर्त्तरीरस-
बन्धनम्, a variant in K. (7) D reads तस्य. (8) B, D and K
read भ्रमत्येव. (9) तदा सत्त्वं भिक्षां ततिः, an incorrect variant in D.
K has सर्वयुद्धनिष्कन्तनम्. (10) B and K read गर्जनं. D reads errone-
ously गर्जन्नः. (11) B reads ध्वजे ज्वाला, which is incorrect. D reads
धूमज्वाला, which is incorrect. M reads महाज्वाला. (12) B reads
कर्त्तरि, which is incorrect. K reads दृष्टिमात्रेण, which is incorrect. M
reads दृष्टमात्रेण. (13) M reads तथान्य, which seems to be incorrect.
(14) This charaṇa and the next one are not found in D. K reads
शाय, which appears to be incorrect.

सा^१ज्वालाकर्त्तरी चैव शक्तिर्वोरस्य^२ कर्त्तरी ॥ २०६ ॥
 लोकानां तु हितार्थाय घोरशक्तिर्व्यवस्थिता^३ ।
 रसरूपा महाघोरा असिद्धानां तु छेदिनी^४ ॥ २०७ ॥
 तस्याः चैवं यदा गच्छेत्^५ अघोरास्त्रं जपेत्तदा^६ ।
 पुनर्वोरं^७ न्यसेत्तत्र अथास्त्रं विन्यसेद्बुधः^८ ॥ २०८ ॥
 अनुलोमविलोमेन देहेऽधिष्ठाप्य^९ कर्त्तरीम् ।
 सुद्रया सुद्रयेत्तां तु^{१०} अघोरास्त्रेण योजिताम्^{११} ॥ २०९ ॥
 दीपिनाराधयेत्तां तु^{१२} स्तम्भयेद्भूपनेन च^{१३} ।

- (१) D reads स. (२) B reads सत्सघोरस्तु, which is incorrect. D and M read शक्तिघोरस्य, which seems to be incorrect. (३) B reads घोरि शक्तिः. D reads घोरशक्ति (without विसर्ग). Both are incorrect. (४) D reads छेदनी. (५) B reads तस्य चैवं, which is incorrect. तस्य चैवं यदा गच्छेत्, a variant in M, which is partly incorrect. (६) दशरावं तदा जयेत्, a variant in D. अपोशस्त्रं तदा जयेत्, a variant in K. M reads जपेत्तदा, which is partly incorrect. (७) D reads पुनर्वोरं. (८) यथास्त्रं विन्यसेद्बुधः, a variant in D, which is partly incorrect. (९) देहे जाधिष्ठाप, an incorrect reading in D. (१०) D has सुद्रय सुद्रयेतेन, which has no sense. K has सुद्रया सुद्रयेत्तं तु, which is partly correct. (११) M reads योजितः. (१२) B reads क्षितेन, which is incorrect. दीप्तेन राधयेत्तं तु, a variant in D. M reads दीप्तेन. (१३) D and K read तु instead of च. B reads स्तम्भयेद्भूपनेन तु. M reads संभवेद्दीपनेन च. We suppose that, धूपनेन is the proper word here ; for in worshipping a deity दीप and धूप are necessary.

विष्टरा^१मुद्रया तां तु स्थानयोगं नियोजयेत्^२ ॥ २१० ॥

कञ्चुकी तु शिला क्रान्ता^३ कुमारी वज्रकन्दकम्^४ ।

योषिद्रक्तं गवां मूत्रं^५ तिलकः सर्व्ववश्यक्त^६ ॥ २११ ॥

अथातः संप्रवक्ष्यामि विषोद^७रसवन्धनम् ॥ २१२ ॥

विषोदकं विषसमं घृतवच्च घृतोदकम्^८ ।

सितपीतादिवर्णाब्जं^९ तच्च देवि रसोत्तमम् ॥ २१३ ॥

तत्र गत्वा वनोद्देशे^{१०} स्मरद्वोरसहस्रकम्^{११} ।

केशाः क्षिप्ताः स्फुटन्त्यस्मिन्^{१२}आत्म^{१३}च्छाया न दृश्यते॥२१४॥

(१) B reads निष्टरा. K reads निष्टया. M reads निष्टुरा. (२)

स्थानयोगेन योजयेत्, a variant in D. K has an incomplete charapa स्था योजयेत्. (३) B reads कुचुकी, which is incorrect. M reads तुन्दिला

क्रान्ता. (४) D reads कंचकन्दकम्. (५) योषिद्रक्तं तु गोरक्तं, a vari-

ant in B. योषिद्रक्तचन्द्रोदकं, a variant in M. (६) In B we have

this absurd reading—मर्दन संवधये देवी देहलोहचैवीर्वाती रसबंधनं. Here ends

the 12th Paṭala of the MS. B. व्याख्या स्याद्रसवन्धकम्, a variant in M.

(७) D reads विषोदकस्य वन्धनम्, which seems to be incorrect. K reads

विषोदकरसवन्धनम्, wherein क is redundant. (८) This hemistich

is not found in M. (९) सौम्यान्तादिवर्णैर्जं, an incorrect variant

in D. K reads वर्णापि, which is incorrect. (१०) D reads तसौ

देशं. K reads वनोद्देशं, which is incorrect. M reads भवेद्देशं, which is

also incorrect. (११) स्मर स्तोत्रं सहस्रकं, a variant in D. स्मरद्वोरं

सहस्रकं, an incorrect variant in K. (१२) D reads केशाः क्षिप्रं.

K reads कोशाः क्षिप्ता स्फुटन्त्यस्मिन्, which is incorrect. M reads कोशक्षिप्ताक्

स्फुटन्त्यस्मिन्, which is also incorrect. (१३) M reads नात्र.

तैलञ्च गोलकाकारं^१ घृतञ्चैव विसर्पति ।

गन्धकस्य हरेद्वन्धं^२ लवणास्त्रञ्च जायते^३ ॥ २१५ ॥

आध्वा पालाशपत्रेण^४ कटुकालावुके^५ क्षिपेत् ।

विषोदकं गन्धकं च हरवीजञ्च तत्समम् ॥ २१६ ॥

अजाक्षीरेण पिष्ट्वा तु^६ शुल्बपत्राणि^७ लेपयेत् ।

तत् पुटेन च^८ देवेशि सिन्दूरारुणसन्निभम् ।

शतांशिनैव देवेशि^९ सर्व्वलोहानि वेधयेत्^{१०} ॥ २१७ ॥

अनेन विधिना देवि नागः^{११} सिन्दूरतां व्रजेत्^{१२} ।

सहस्रांशिन तस्यैवं^{१३} तारं वेधं प्रदापयेत्^{१४} ॥ २१८ ॥

- (1) D has गोपालकाकारं, which is absurd. M has गोलकारं, which is incorrect. (2) D reads हरेद्वन्धं, which is an error of the scribe. (3) लवणास्त्र जायते, an incomplete variant in D. लवण...सलायते, an incomplete variant in K. लवणं कलिं लायते, a variant in M. [लवणा + अस्त्रञ्च, लवणा = लवणं.] (4) साल्वा पाटलाशपत्रेण, a variant in D, which is not intelligible. तत् जाल्वा फलमात्रेण, a variant in M. (5) D reads कटुकालांचक, which seems to be incorrect. K reads कटुकालावुके. (6) अजाक्षीरे गारुप्यात्तु, a variant in D, which is unintelligible. M reads अजाक्षीरेण. (7) D reads पात्राणि, which is incorrect. (8) D reads तत् पुटेनाय. K reads तत् पुटेनैव. (9) शतेन वै शिवे सर्व्व, a variant in D. M reads शतांशिन तु. (10) लोहानि वेधयेद्दध्रुवम्, a variant in D. (11) M reads नागं. (12) K reads सिंधूरतां. M reads व्रजेत्. Both are incorrect. (13) M reads तस्यैव. (14) तारवेधं प्रजापयेत्, an incorrect variant in D. K reads तारे. M reads तारवेधं.

रक्तं पीतं^१ तथा कृष्णमुत्तरोत्तरकार्थकत् ॥ २१८ ॥
 त्रिपलं कान्तपात्रे वा^२ पात्रेऽलावुमयेऽपि वा^३ ।
 गृहीत्वा पूर्ववत् पत्रैः^४ पालाशैर्वेष्टयेद्बहिः^५ ॥ २२० ॥
 स्थापयेद्धान्यराशौ तु^६ दिवसानेकविंशतिम्^७ ।
 महिषी^८ क्षीरमध्ये तु बिन्दुमेकान्तु साधयेत्^९ ॥ २२१ ॥
 पायसं भक्षयेद्यस्तु^{१०} मध्वाज्येन तु संयुतम्^{११} ।
 यावच्चूर्णपलं^{१२} देवि जीवेत्तद्विन्दुसंख्यया^{१३} ॥ २२२ ॥
 लाङ्गुली गृहधूमञ्च^{१४} सिन्दूरं^{१५} रजनोदयम् ।

- (१) M reads रक्तपित्तं, which is absurd. (2) D and K read त्रिपला. M reads कान्तपात्रेन. (3) पात्रे जाम्बूमये तथा, a variant in D. K reads erroneously यन्त्रोलावुमये तथा. (4) D reads मग्नैः. M reads पात्रे, which is incorrect. (5) पलाशैर्वेष्टयेद्बहिः, an incorrect variant in D. M reads पलाशैरथ वेष्टयेत्, which has no clear sense. (6) M reads धान्यमध्ये तु. (7) दिवसानेकविंशतिः, an incorrect variant in K. M reads विंशति, which is incorrect. (8) D reads सुही. (9) D reads पाचयेत्. (10) भक्षयेद्यस्तु स पयः, a variant in M. (11) पञ्चषा न समायुतम्, a variant in D. यवे...यान्यसंयुतं, an incomplete reading in K. (12) D reads यावच्चूर्णं पलं, which is not correct. (13) यावद्विन्दुसंख्यया, a variant in D. यावद्विन्दुसंख्याया, a variant in K. which is unintelligible. जीवन्तद्विन्दुसंख्याया, a variant in M, which is partly correct. (14) D and M read गृहधूमञ्च, which is not correct. (15) K reads सिंधूरं.

मेषशृङ्गीं च शृङ्गीं च^१ कृष्णोन्मत्तं च मारकम्^२ ।

सवीजं^३ सूतकञ्चैव विषतोयेन मर्दितम्^४ ।

विषतोयेन मेधावी^५ सप्तवारांश्च^६ भावयेत् ॥ २२३ ॥

अथवा भावयेत् तत्तु^७ यावच्चूर्णं तु तद्भावेत् ।

तेन नागं प्रतिवाप्य^८ षोडशंशेन^९ संभवेत् ॥ २२४ ॥

सूषाख्ये वेणुयन्त्रे च^{१०} त्रिवारमपि^{११} भावयेत् ।

धूमं परिहरेत्तस्य अङ्गव्याधिकारं परम् ॥ २२५ ॥

स्थापयेन्नागसिन्दूरं^{१२} पात्रेऽलावुमये ततः^{१३} ।

- (१) मेषशृङ्गे च शृङ्गं च, a variant in D. मेषशृङ्गं च शृङ्गीं च, a variant in K. मेषशृङ्गि च शृङ्गि च, a variant in M. (२) K has an incomplete charaṇa —कृष्णी अ...च मारकम्. M has कृष्णोन्मत्ताय मारकम्. (३) D reads सुवीजं. (४) विषतोये विमर्दितं, a variant in D. M reads मर्दयेत्. (५) K reads erroneously मेधा. M also reads incorrectly मेधावि. (६) All the texts read सप्तवाराणि, which is gram. inc. (७) D and M read तं तु, which is not correct. (८) तेन वा प्रतिवाक्य, an incorrect and incomplete charaṇa in D. K and M read प्रतिवाप्य, which destroys the metre. (९) K has षोडशंशे...संभवेत्, which is both incorrect and incomplete. (१०) सूतं विमर्द्य मन्थानि, a variant in D. सूषाखं वेणु...व, an incomplete variant in K. सूषाख्ये वेणुयन्त्रा च, an incorrect variant in M. (११) D reads चारं तु, which is an error of the scribe. K has त्रिणि वाराणि. M has द्वौणि वाराणि. Both are incorrect. (१२) K reads भागसिन्दूरं. M has an incomplete charaṇa स्थापये... पात्रे सांद्रपमेषु च, a variant in D. पात्रेऽलावुमयेषु च, a variant in K. M has an incomplete charaṇa—सवमये ततः.

तच्चूर्णं तु शतांशेन तारताम्राणि वेधयेत् ॥ २२६ ॥
 विषपानीयमादाय^१ यवागौ^२ वर्त्तितं शुभम् ।
 निषिक्तं^३ तच्च वर्त्तेऽयं^४ तारं भवति शोभनम् ॥ २२७ ॥
 विषपानीयमादाय प्रक्षिपेच्च रसोत्तमे ।
 कुनटी-गन्धपाषाण-विषटङ्कण-लाङ्गलि^५ ।
 नष्टपिष्टीकृतं खल्ले^६ तारपत्राणि लेपयेत् ।
 अन्धमूषा^७गतं धातं निर्वीजं^८ कनकं भवेत् ॥ २२८ ॥
 ॥ ॐ श्रीनीलकण्ठाय ठठः^९ ॥ अस्यायुतं जपेत्^{१०} ॥
 ॥ इति विषोदकग्रहणमन्त्रः^{११} ॥

[विषट्कणविधिं वक्ष्ये समाहितमनाः शृणु ॥ २२९ ॥]^{१२}

- (1) This hemistich and the next five are not found in M. (2)
 D reads यावागौ. K reads यवगौ. [यवागौ should be यवाग्वाम्.] (3)
 D reads निषिक्तं. K reads निषिक्तं. Both are incorrect. (4) D
 reads वर्त्तेऽयं. K reads वर्त्तोयं. (5) M reads लाङ्गली. (6) D
 reads नष्टपिष्टीकृतं खल्ले. (7) M reads अन्धमूषा, which is incorrect.
 (8) D reads नजीवं, which is not correct. (9) D has ॐ नील-
 कण्ठाय ठठः. M has ॐ श्री नीलकण्ठाय ठठः. (10) D has अस्य प्रयुतं जपेत्.
 K has अस्यायुतं जपतः. M has अस्य सन्वस्यायुतं जपं, which is incorrect.
 (11) विषोदकाग्रहणमन्त्रः, a variant in D. अयं विषोदक...इतिमन्त्रः, a variant
 in K. इदं विषग्रहणमन्त्रम्, a variant in M. (12) This विषट्कणविधि
 is not found in M. [It seems to be an interpolation ; since it is not
 proper to resume औषधिक्रिया in the section of उदकक्रिया.]

गन्धमाक्षीकदरदं^१ कुनद्या^२ रससंयुतम् ।

विषद्वण^३समायुक्तं मातुलुङ्गान्न^४मर्दितम् ॥ २३० ॥

एतत् कल्कं पलमात्रं^५ चौषध्या लेपनं कुरु ।

निर्यासे^६ तु पुटं कुर्यात्त्रिवारं हेम शोभनम्^७ ॥ २३१ ॥^८

सञ्जीवनी^९जलस्याथ विधिं वक्ष्यामि पार्वति ॥ २३२ ॥

शुक्रेणाराधितो देवि प्रागहं^{१०} सुरवन्दिते ।

दानवानां हितार्थाय मृतानां देवसङ्करे ॥ २३३ ॥

मया संजीवनी विद्या^{११} दत्ता चोदकरूपिणी^{१२} ।

तया संजीविता दैत्या^{१३} ये मृता देवसङ्करे^{१४} ॥ २३४ ॥

- (1) गन्धमाक्षीकदरदं, a variant in D, wherein the middle term is incorrect. (2) D reads कुंसा. K reads कुनधा. Both of these texts are incorrect. (3) D reads विषचय. (4) K reads मातुलिंगान्न. (5) D reads कल्कतलेमात्रं. K reads एतत्कल्कं र... मात्रं. which is incomplete. (6) K reads निर्जने. (7) D reads हेमशोभनम्. (8) This विषद्वणविधि ought to have been placed after श्वेतगुञ्जाविधि, i.e. after the śloka 188. But as all the texts except M placed it here, we are compelled to follow them only putting it within brackets. (9) D reads erroneously संचिनी. M reads संजीविनी. After the end of this विधि and before the commencement of उष्णोदकविधि we find in K—संजीवनजल-कल्पः and not संजीवनीजलविधिः. (10) D reads योगेन्द्र. (11) मायासंजीविनीं विद्यां, a variant in D. M reads सञ्जीविनी. (12) D reads चोदकसर्पणी. K reads चोदाररूपिणी. M reads बोधकरूपिणी. (13) तया संजीविनी दैत्या, an incorrect variant in D. तथा सञ्जीविता दैत्या, an incorrect variant in M. (14) M reads देवसङ्क्रमे, which seems to be incorrect.

निक्षिप्ता मर्त्यलोके सा^१ सम्यक् ते^२ कथयाम्यहम् ॥२३५॥

अस्ति मर्त्ये महापुण्या^३ पवित्रा दक्षिणापथे^४ ।

नदी गोदावरी नाम प्रसिद्धा जाह्नवी यथा^५ ॥ २३६ ॥

दक्षिणे च तटे^६ तस्याः कदलीनगरं परम्^७ ।

तस्य दक्षिणतः शैलः सर्वलोकेषु विद्युतः ॥ २३७ ॥

नाम्ना कृष्णगिरिश्चेति^८ दृश्यते सर्वमङ्गले^९ ।

सुप्रसिद्धाम्बिका नाम ग्राम^{१०}स्तस्यास्ति सन्निधौ ॥ २३८ ॥

तत्राप्युदक^{११}मालोक्य परोक्षेत्^{१२} सुरार्चिते ॥ २३९ ॥

गृहीत्वा शुक्लवंशं तु^{१३} क्षिपेत्तोयस्य मध्यतः ।

जायते हरितं स्निग्ध^{१४}महोरात्रेण निश्चितम्^{१५} ।

(१) निर्जित्वा मर्त्यसौके सा, a variant in D, which is incorrect. (2)

D reads मय्यक्तां, which is incorrect. (3) D has an incorrect reading—माहपुण्या.

(4) D reads दक्षिणामथे, which is incorrect. (5)

D has यथा, which is not correct. (6) M reads तथा. (7)

कदलीवनशंकरम्, a variant in D. K reads वरं. M reads उत्पलीनगरं परम्.

(8) D has कृष्ण गौरीश्चेति, which is incorrect. (9) D

reads सर्वमङ्गलम्. K reads सर्वमङ्गलः. (10) This word is wanting in D. (11) D reads तत्राप्युदक, which is not accurate. (12)

M has an incomplete reading—परीत. (13) M reads शुक्लवस्त्रम्,

which is not appropriate here. M reads गृहीत्वा, which is not universally correct. (14) K reads हरितस्निग्धः. (15) महोरात्रेण निश्चितं,

an incorrect variant in D. K reads सिञ्चितं. The term is सिञ्चं and not सिञ्चितं, though the latter is proper here.

मुञ्चत्यङ्कुरपत्राणि^१ दृश्यते तन्मनोहरम्^२ ॥ २४० ॥

बलिपुष्पोपहारेण^३ ततो देवीं^४ समर्चयेत् ।

क्षेत्राधिपं गणेशञ्च चण्डयोगीश्वरं तथा^५ ॥ २४१ ॥

तस्य मन्त्रं प्रवक्ष्यामि त्रिषु लोकेषु दुर्लभम् ॥ २४२ ॥^६

ॐ चण्डाय^७ पिनाकिने शूलहस्ताय ॐ दिशां बन्धय^८

विदिशां बन्धय ठठः ॥

तिलांश्च तण्डुलांश्चैव^९ मन्त्रेणानेन सर्पपान् ।

सप्ताभिमन्त्रितान्^{१०} कृत्वा साधको दिक्षु निक्षिपेत्^{११} ॥ २४३ ॥

कटुकालावुके तोयं^{१२} कृतरक्षं समाहितः^{१३} ।

- (1) भवशङ्करपत्राणि, a variant in D, which has no clear sense. भवत्यङ्कुरपत्राणि, a variant in K. (2) D and K read सुमनोहरम्. (3) D reads पूजोपहारेण. K reads पुष्पोपहारेण. (4) D has देवं, whereas all other texts have देवीं. (5) चन्द्र योगीश्वरौ तथा, a variant in D. चंडो योगीश्वरौ तथा, a variant in K. Both are incorrect. चण्डयोगिश्वरैः सह, a variant in M. (6) This hemistich is not found in D and M. (7) D reads चन्द्राय. M reads चन्द्र, which is incorrect. (8) D and K read बंधर, which is not correct. The remaining portion is not found in M. (9) M reads तण्डुलान् वाय. (10) All the texts read अभिमन्त्रितं; but as the nouns (तिल, तण्डुल & सर्प) are all in masculine gender, we ought to have the adjective अभिमन्त्रितान्. (11) K reads निःक्षिपेत्. M reads विक्षिपेत्. (12) कटुकालावुकीये, a variant in D. कटुकालावुकीयं, a variant in M. The sense of these texts is not clear. (13) D has कृतरक्षासमाहितः. K has कृत्वाचः सुसमाहितः. M has कृतरक्षासमाहितम्. All the texts seem to be incorrect.

गृहीत्वा तत्प्रयत्नेन^१ निजस्थानं समाश्रयेत् ॥ २४४ ॥

॥ ॐ नमोऽमृतेऽमृतरूपिणि^२ अमृतं मे^३ कुरु कुरु एवं

रुद्र आज्ञापयति^४ स्वाहा ॥

सप्ताभिमन्त्रितं कृत्वा मन्त्रेणानेन तज्जलम्^५ ।

दिनमेकं तथा सूतं स्वर्णमाषडयान्वितम्^६ ।

मर्हयेत्तेन तोयेन पिबेत्तत्तु^७ विचक्षणः ॥ २४५ ॥

एकविंशतिरात्रेण^८ क्षीराहारोऽथ यत्नतः^९ ।

जीवेत् कल्यायुतं साग्रं^{१०} कामरूपो महाबलः ॥ २४६ ॥

योजनानां^{११} शतं गत्वा पुनरेव^{१२} निवर्त्तते ।

अवध्यः सर्वभूतानां स्वेच्छाचारः^{१३} स खेचरः ॥ २४७ ॥

कनकं पारदं व्योम सममेकत्र योजयेत् ।

मर्हयेत्तेन तोयेन सप्तवारं तु खेदयेत्^{१४} ॥ २४८ ॥

- (१) संगत्वा तत् प्रयत्नेन, a variant in D. M reads गृहीत्वा. (2) P reads रूपिणी, which is gram. incorrect. K reads तर्पिणि. M has नमो-मृतविन्दुरूपिणी, which is incorrect. (3) मे is not found in D. M reads आमृतं. (4) D reads incorrectly रुद्रास्नानापपति. M reads रुद्रो ज्ञापयति. (5) D reads सज्जलम्, which is an error of the scribe. (6) स्वर्णं यावद्व्याचिंतम्, a variant in D, wherein the second term is incorrect. K reads स्वर्णं माषडयान्वितं. (7) D reads तं तु. K reads पवित्रं तु, which seems to be incorrect. (8) M reads रात्रे तु. (9) D has क्षीरहारो प्रयत्नतः. K has क्षीराहारो प्रयत्नतः. Both are partly incorrect. (10) M reads सौम्यः. (11) M reads योजनानि. (12) D reads पुनरेव. (13) K reads erroneously स्वीचारी. M reads स्वेच्छा-हारः. (14) सप्ताहं खेदयेत्तः, a variant in M.

स रसः सर्ज्यलोहानि षष्ठ्यंशेन तु वेधयेत्^१ ॥ २४८ ॥
 अथवा तं रसं दिव्यं मधुना सह भक्षयेत्^२ ।
 मासमात्रप्रयोगेण^३ जीवेद्ब्रह्मदिनायुतम्^४ ॥ २५० ॥
 तस्य मूत्रमलस्त्रेदैः^५ शुल्वं भवति काञ्चनम् ॥ २५१ ॥
 निर्वाते^६ तोयमादाय अञ्जलि^७ चितयं पिबेत् ।
 पीतमात्रे भवेन्मूर्च्छा स्वास्थ्यं स्यात् प्रहरत्रयात्^८ ॥ २५२ ॥
 एकविंशद्दिनान्येवं^९ क्षीराहारो भवेत्ततः ।
 अष्टवर्षाकृतिः प्राज्ञः^{१०} कामरूपो महाबलः ॥ २५३ ॥^{११}
 पश्येच्छिद्रां महीं सर्ज्यां^{१२} सप्त^{१३} पातालसंयुताम् ।
 अवध्यो देवदैत्यानां^{१४} कल्यायुश्च प्रजायते ॥ २५४ ॥

- (1) षष्ठांशेन सुवेधयेत्, an incorrect reading in D. (2) M has this hemistich in an irregular manner—तं रसं दिव्यं मधुना सममेकव योजयेत्, repeating the second charaṇa of the 248th. śloka. (3) M reads मासमाय्ययोगेन, which is incorrect. (4) K reads ब्रह्मदिनायुषं. M reads erroneously ब्रह्मवादिना. (5) K has तस्य मूत्रमलैः स्त्रेदैः. M has श्त्रेदैः, which is incorrect. (6) K has only निवा. (7) K reads अंजली, which is incorrect. (8) स्वमध्य स्यात् प्रहरत्रये, an incorrect reading in D. आसं स्यात् प्रहरद्वयम्, a variant in M, wherein the first term is incorrect. (9) D reads erroneously एकविंशद्दिनान्येदं. (10) D reads वाली instead of प्राज्ञः. M reads द्वाष्ट instead of अष्ट. (11) After this śloka, we find in D only the 247th śloka repeated. Hence we have not adopted it. (12) K has an incomplete charaṇa पश्ये...द्रा महि सर्वा. (13) K reads सर्व instead of सप्त. (14) D has देवदैत्यानां, which is not correct. M has दैवतैयापि.

अथवोदक^१मादाय पारदञ्च^२ मनःशिलाम् ।
 मर्दयेत् खल्लपाषाणे^३ नष्टपिष्टं भवेत्ततः ॥ २५५ ॥
 खेदयेत् सप्तरात्रं तु त्रिलोहेन च वेष्टयेत् ॥ २५६ ॥
 अन्तर्ज्ञानं क्षणाद्गच्छेत् विद्याधरपतिर्भवेत्^४ ।
 सिद्धकन्याशतव्रतो^५ यावत् कल्पान् चतुर्दश^६ ॥ २५७ ॥
 दिनेषु तेषु सर्वेषु दद्याच्छाल्योदनं घृतम् ।
 पयसा च समायुक्तं नित्यमेवं तु^७ कारयेत् ॥ २५८ ॥
 उष्णोदकविधिं वक्ष्ये समाहितमनाः शृणु ।
 पश्येदुष्णोदकं^८ यत्र वासं तत्रैव कारयेत् ॥ २५९ ॥
 अस्ति गोदावरी नाम महाराष्ट्रे^९ऽतिविश्रुता ।
 तस्या उत्तरभागे तु सञ्चाद्विः पुण्यपर्वतः^{१०} ॥ २६० ॥

- (1) D reads अथ चोदक. (2) D reads मारीचं तु. (3) The word खल्ल is not found in D. All other texts read खल्ल. (4) विद्याधरपतिर्भवेत्, a variant in D. विश्वाधारपतिर्भवेत्, a variant in K. (5) D reads प्रान्नव्रतो. (6) D and K read कल्पचतुर्दश. (7) M reads सत्यमेवन्तु. After this charaṇa we find the following three hemistichs in K only, which we have not adopted on account of their erroneousess and redundancy. They are as follow:—ते सर्वे पुरुषास्तस्य दर्शनाय गवित्तितां । ताः कनाय स्रतं दद्युः सिद्धकामो भवेन्नरः । वलीपलितनिम्बो जीवेच्चन्द्रार्कतारकं । इति विषोदकसंजीवनजलकल्पः । (8) M has भवत्युष्णोदकं. (9) D reads महाशब्दे. This hemistich and the following seven ones are not found in M. (10) D has सञ्चाद्वी पुण्यपर्वतः, wherein the first word is incorrect. K has सञ्चाद्विः पुण्यपावनः, wherein also the first word is incorrect.

तत्र मातापुरं^१ नाम प्रसिद्धं देवतागृहम् ।
 तस्मादुत्तरतो देवि कम्पाख्यं नगरं^२ परम् ॥ २६१ ॥
 तत्र कम्पेश्वरो देव^३स्तत्रास्त्युष्णोदकं^४ ध्रुवम् ।
 प्रणीताख्या^५ नदी तत्र स्नात्वा वै साधकोत्तमः ।
 पश्चादुष्णोदके कुण्डे विधिं कुर्याद्यथोदितः^६ ॥ २६२ ॥
 शर्वरीमुषितस्तत्र^७ धनवांश्च^८ दिने दिने ।
 भक्षयेन्मासमात्रं तु जीवेद्वर्षशताष्टकम्^९ ॥ २६३ ॥
 वर्षमेकं प्रयुञ्जोत^{१०} जीवेद्वर्षायुतं सुखी^{११} ।
 बलीपलितनिर्मुक्तो भोगी चैव पुरन्दरः^{१२} ॥ २६४ ॥

- (1) D reads मातापुरी. (2) D reads नागरं, which seems to be incorrect. (3) Both D and K read देवो, which is gram. inc. (4) तत्रास्त्युष्णोदकं is the reading in D. (5) D reads प्रणीताक्षा, which seems to be incorrect. (6) D reads यथेरितः. (7) सर्वरीमुषिते तत्र, a variant in D. शर्वरीमुषितां तत्र, a variant in K. सर्वरीमुषितां तत्र, a variant in M. None of the readings is perfectly correct. (8) D reads धनं कांश्चित्. K reads श्वणकांश्चित्. Both are inc. M leaves a blank space here. (9) M reads वर्षसमाष्टकम्, which seems to be an error of the scribe. (10) K reads only प्रयुं and omits ज्योत. (11) This charaṇa and the next three are not found in M. (12) भावी च सप्तवेत्तः, a variant in D. After this we have एकगुणेन स्तेन &c., (9th śloka), which occurs in the beginning of the fourteenth Paṭala. Hence the MS. D is wanting the remaining portion of this twelfth Paṭala and the whole of the thirteenth Paṭala, as well as the first eight ślokas of the fourteenth Paṭala.

वर्षमेकं पिबेत्तोयं^१ जीवेच्चन्द्रार्कतारकम् ।
 तस्य मूत्रपुरीषेण^२ शुल्वं भवति काञ्चनम् ॥ २६५ ॥
 उष्णोदकञ्च काशीसं^३ गन्धपाषाणसंयुतम् ।
 चतुर्थांशेन रसकं दशभागं विनिक्षिपेत्^४ ॥ २६६ ॥
 शुल्वञ्च मर्दयेत् सर्व्वं नष्टपिष्टं क्षणेन तु^५ ।
 तेन लेपितमात्रेण शुल्वं भवति काञ्चनम् ॥ २६७ ॥
 निषिक्तं तेन तोयेन प्रतिवापं ददेद्बुधः^६ ।
 शुल्वञ्च जायते हेम तरुणादित्यवर्चसम्^७ ॥ २६८ ॥
 तज्जलेन निषिक्तञ्च हेम वीजार्थसंयुतम्^८ ।
 तारं चानेन मार्गेण^९ निषिक्तं हेमतां व्रजेत्^{१०} ॥ २६९ ॥
 उष्णोदकेन भस्मात् तिलपिष्टं^{११} च भक्षयेत् ।
 मासद्वयप्रयोगेण^{१२} जीवेद्द्वर्षशतत्रयम् ॥ २७० ॥
 रसगन्धाश्मरसकं^{१३} तुल्यं^{१४} दरदमाक्षिकम्^{१५} ।

-
- (१) This charaṇa is not found in M. (2) M reads मूत्रपुरीषाभ्यां.
 (3) K reads काशीसं. (4) K reads विनिःक्षिपेत्. (5) K reads
 क्षणेन तु. (6) ददेत् is an ungrammatical term. दद्यात् is the pro-
 per one. (7) तत्क्षणादित्यवर्चसम्, a variant in M. (8) This
 hemistich is not found in M. (9) K reads erroneously मार्गं.
 (10) M reads व्रजेत्, which is incorrect. (11) K reads तिलमुष्टिं.
 (12) M has मासद्वयप्रयोजनार्थात्, which is incorrect. (13) रसकान्मा-
 रसकं, a variant in M. (14) K reads तुल्यं. (15) K reads
 माक्षिका, which is incorrect.

याम^१मुष्णाम्भसा घृष्टं तारपत्राणि लेपयेत् ॥ २७१ ॥

दिवारं तु धमेदेवि^२ स्याच्चतुर्दशवर्णकम् ।

क्रमेणानेन देवेशि शुल्लं षोडशवर्णकम् ॥ २७२ ॥

एकैकं हेमतारांशं द्वन्द्वं^३ कान्ताभ्रयोः पृथक् ।

उष्णोदकेन संमर्द्य^४ धमनात् खोटतां व्रजेत्^५ ॥ २७३ ॥

तन्मुखे धारयेन्मासं^६ वज्रकायो भवेन्नरः ।

तच्चूर्णं यवमात्रं तु^७ भक्षयेन्मधुसर्पिषा^८ ।

यावत् पलं तस्य मलैः^९ शुल्लं भवति काञ्चनम् ॥ २७४ ॥

उष्णोदपाचितान् खादेत्^{१०} कुलत्थान् चीरपो^{११} भवेत् ।

ज्ञानमुष्णाम्भसा कुर्यात् वर्षाद्वर्षशतायुषम्^{१२} ॥ २७५ ॥

चीरमुष्णोदकं क्वाथं^{१३} त्रिफलायाश्च पाचयेत्^{१४} ।

- (1) M reads धाम, which seems to be incorrect. (2) M has विश्राम्य तु भवेदेवि.
 (3) K reads द्वयं. (4) M reads संमर्द्यात्.
 (5) B (which resumes from this verse) reads नयेत्. K reads खोडकां, which is incorrect. M reads घोटतां नयेत्, which is partly correct.
 (6) B reads erroneously तन्मुखधारयेन्मास.
 (7) K has पंचमात्रं तु. M has तच्च instead of तच्चूर्णं.
 (8) M reads मधुना सह. (9) K reads यावत् पलं तस्य मलैः, which is incomplete. M reads यावत् पलं तस्य फलैः.
 (10) उष्णोदकपचितान् भूजे, a variant in B, which has no clear sense. उष्णोदयोचितान् is the reading in K, which is partly incorrect. M reads उष्णोदपाचितान्, which is incorrect.
 (11) B and K read चीरयो, which is an error of the scribe. K reads कुलत्वां, which is incorrect. M reads कुलत्थान्.
 (12) K reads शतायुषी. (13) चीरमुष्णोदकक्वाथं, an incorrect variant in M.
 (14) K reads पाचनं.

पायसं कान्तपात्रे तन्मासमेकन्तु भक्षयेत्^१ ।

भुक्त्वा जीवेत् शतकल्पं^२ वैष्णवायु^३ भवेन्नरः ॥ २७६ ॥

अतः परं प्रवक्ष्यामि शैलोदकविधिं प्रिये ।

कर्दमापो महीशैलं^४ शिलञ्चेति^५ चतुर्विधम् ॥ २७७ ॥

कानिचित् क्षणवेधोनि दिनवेधोनि कानिचित् ।

पक्षमासादिषण्मास^६-वेधनानि^७ महीतले ॥ २७८ ॥

क्षिप्तं यदा^८ भवेत् काष्ठं शैलीभूतं च^९ दृश्यते ।

वहिरन्तश्च देवेशि^{१०} वेधकं तत् प्रकीर्तितम् ॥ २७९ ॥

हिङ्गुलं हरितालञ्च गन्धकञ्च मनःशिला ।

एषां गन्धापहारं यत्^{११} कुरुते तच्च वेधकम्^{१२} ॥ २८० ॥

गन्धकं तालकञ्चैव तोयपूर्णे घटे क्षिपेत् ।^{१३}

- (१) मासमात्रं तु is the reading in K. मासं भुक्त्वा महायुषः is the reading in M. (2) B has जीवेद्दशशतं कल्पं. This charaṇa and the next one are not found in M. (3) B reads विष्णुरायु, which is incorrect. K reads विष्टवायु, which is also incorrect. After this śloka we find in K only—इति उष्णोदककल्पः । अथ शैलोदककल्पः । (4) B reads महाशैलं. K reads कर्दमा...महिशैलं, which is incomplete. M reads कर्दमापो महीशैल. It is called afterwards मृशैल. (see verse 286). (5) B and K read शैलञ्चेति. (6) पक्षमासादिषण्मासा, a variant in K. (7) K reads वेधकानि. (8) K reads क्षिप्तं, which is incorrect. M reads यथा, which is also incorrect. (9) K reads तु. (10) M reads erroneously देवेशी. (11) K reads तु. (12) B reads कुरुते च वेधकं, which is incomplete. K reads क्षिप्रकम्. M reads erroneously तच्च वेधञ्च वेधकम्. (13) This śloka, (281) is not found in M.

यदा तद्बुद्धाकारं^१ तदा शैलोदकं भवेत् ।
 अन्यथा वेष्टकं^२ देवि तदग्राह्यं निरर्थकम् ॥ २८१ ॥
 श्रीशैले श्रीवनप्रान्ते^३ पर्यङ्गाख्ये^४ शिलातले ।
 तत्रस्थं क्षणवेधि^५ स्यात् नदीभगवतीतटे^६ ।
 एकाहं वेधकं तत्र^७ गोकर्णे तु दिनत्रयम् ॥ २८२ ॥
 भद्राङ्गे^८ दिनवेधि स्यात् त्रिस्थलान्ते त्रिवासरम् ।
 धारेश्वरे^९ पार्श्विकं स्यात् वर्षापुर्या^{१०} दिनैकतः ॥ २८३ ॥
 ब्रह्मेश्वरे मासिकं स्यात् व्याघ्रपुर्यान्तु^{११} वासरम् ।
 अघोरेशे मासिकं तु^{१२} सिंहद्वीपे^{१३} तथा पुनः ।
 दिनमेकं ब्रह्मगिरौ विस्थे तु क्षणवेधकम् ॥ २८४ ॥
 वासरं मात्यवन्तेषु^{१४} क्षणवेधि शिलोदकम्^{१५} ॥ २८५ ॥

- (१) यदा तद्बुद्धाकारं, an incomplete variant in B. (2) M reads वेष्टनं. (वेष्टक=निर्यास). (3) B reads श्रीवने प्रान्ते. M reads श्रीशैल.
- (4) M reads पर्यङ्गाख्य. (5) All the texts read क्षणवेधी, which is grammatically incorrect. (6) B reads नद्यां भवतीतटे, which is incomplete. K reads नद्यां भगवतीतटे, which is incorrect. M reads अद्या भगवतीतटे, wherein the first term is unintelligible. (7) K reads एकाहं वेधयेत्तत्र. (8) K reads तत्रस्थं. M reads चन्द्राङ्गे. (9) M reads तारेश्वरे. (10) B reads पार्श्वहस्तां. This charaṇa and the next one are not found in M. (11) B reads व्याघ्रपूर्य, which is incorrect. (12) अघोरेशे तु मासिकं, a variant in M. (13) B reads सिंहद्वीपे. (14) वासरं...ल्यकर्णे च, an incomplete variant in K. M reads मात्यवन्दे तु. (15) B and M read क्षणवेधी तु तत्र च. K reads लक्षवेधी शिलोदकं, wherein the first term is incorrect.

किष्किन्ध्या^१पर्वते रम्ये पम्पातीरे तृणोदकम्^२ ।
 तस्य पश्चिमतो देवि योजनद्वितये पुनः ।
 भूशैलमस्ति तत्रैव त्रिदिनं वेधि पर्वते^३ ॥ २८६ ॥
 सङ्घाचले पुरे देव्याः क्षीरक्षेत्रस्य सन्निधौ ।
 शैलोदकं कोटिवेधि दुर्जदेशेऽपि वासरम् ।
 लक्षवेधि नृसिंहस्य नगरे गोकुलाभिधे ॥ २८७ ॥^४
 अन्यत्र यत्र तत्रापि ब्रह्मविष्णुशिवोद्भवम् ।
 अमृतं तत्र तत्रापि वर्ज्जीकरणमुत्तमम् ॥ २८८ ॥
 तस्योत्पत्तिं प्रवक्ष्यामि यथा जानन्ति साधकाः ॥ २८९ ॥
 महीं समुद्धृतवतो वराहस्य कलेवरात् ।
 यः खेदः पतितस्तस्माज्जातं शैलोदकं परम् ॥ २९० ॥
 तन्मुखे क्षणिकं जातं क्रोडदेशे^५ तु वासरम् ।
 बाहुभ्यां ग्रहवेधि^६ स्यात् मासवेधि तु पार्श्वयोः^७ ।
 षण्मासमपराङ्गे च^८ सर्व्वं समफलं भवेत्^९ ॥ २९१ ॥

-
- (1) B reads किष्किंध. K reads किष्किंधे. (2) B and K read क्षणोदकं. (3) B has वेध पार्वति, which seems to be incorrect. (4) The portion commencing from सङ्घाचले and ending in गोकुलाभिधे is found only in MS. K. (5) B reads कंवदेशे (probably कम्बुदेशे). This charaṇa is not found in M. (6) B and M read दय, which seems to be incorrect. (7) K reads स्वर्पयोः. M reads मासमेकत्. (8) B has an incomplete charaṇa षण्मासपराङ्गे च. (9) M reads समफलञ्च तत्.

अघोरास्त्रेण तत्त्वेन^१ रक्षां कृत्वा दिशां बलिम्^२ ।
 दत्त्वा लक्षं जपित्वा तु^३ गृह्णीयादमृतं परम् ॥ २८२ ॥
 शरद्वीषवसन्तेषु हेमन्ते वा सुरार्चिते^४ ।
 आयसे ताम्रपात्रे वा^५ पात्रेऽलावुमयेऽथवा^६ ।
 शैलाम्बुपलमष्टौ तु^७ पलं क्षीरस्य निक्षिपेत् ॥ २८३ ॥
 क्षीरावशेषं संक्राय^८ त्रिसप्ताहं पिबेन्नरः^९ ।
 जीवेद्द्वर्षसहस्रं तु^{१०} बलीपलितवर्जितः ॥ २८४ ॥
 अथवाष्टपलं^{११} क्षीरं पलैकेनाम्बुना युतम्^{१२} ।
 क्षीरावशेषं सेवेत^{१३} पूर्वोक्तं लभते^{१४} फलम् ॥ २८५ ॥
 कुलस्याष्टगुणं^{१५} वारि पचेदष्टावशेषितम् ।
 चतुर्गुणेन तेनाज्यं^{१६} पाचयेद्भृतशेषितम्^{१७} ॥ २८६ ॥

- (१) अघोरास्त्रेण तत्त्वेन, a variant in K. (2) K has कृत्वा दिवलिं, which is incomplete. (3) K reads जपं कृत्वा. This charana is not found in M. (4) M has सुरार्चितम्, which is incorrect. (5) अयस्त्रे ताम्रपात्रे व, an incorrect reading in M. (6) B reads erroneously पात्रे कलावुमयेथवा. K reads ततैलावुमयेथवा, which seems to be incorrect. (7) शैलोदकं पलमष्टौ, a variant in K. (8) K reads संक्रायं. कृत्वावशेषं तत्क्रायं, a variant in M. (9) M reads भवेन्नरः, which is incorrect. (10) M reads वर्षसहस्राणि. (11) B and M read अथवाष्टपलं, which is incorrect. (12) All the texts read पलैकेनाम्बुनिश्चितम्, which is not gram. correct. (13) B reads erroneously सेवेति. (14) M reads फलते, which is incorrect. (15) K reads कुलस्याष्टगुणं, which is incorrect. (16) K reads erroneously तानाज्यं. (17) पाचयेच्च पुनर्भूतं, a variant in K.

लिङ्गान्मधुसमोपेतं^१ त्रिसप्ताहं वृहस्पतिः^२ ।
 मासेन शास्त्रसम्पत्तिं^३ ज्ञात्वा देवि बलाबलम्^४ ।
 द्विरष्टवर्षकाकारः^५ सहस्रायुर्न संशयः^६ ॥ २८७ ॥
 अवशिष्टकुलत्वं तु^७ पादांशं मधुसर्पिषा^८ ।
 भक्षयेद्वर्षमेकन्तु^९ मासेनायुतजीवितः^{१०} ॥ २८८ ॥
 तत्सिद्धतैलेनाभ्यङ्गं मर्दनञ्चापि कारयेत्^{११} ।
 मासमेकं ततो मर्द्यं^{१२} देहसिद्धिं करोति च ॥ २८९ ॥
 पामाविचर्चिकादद्गु^{१३}कुष्ठानि सहसा जयेत्^{१४} ।
 बलीपलितनिर्मुक्तः सहस्रायुश्च जायते^{१५} ॥ ३०० ॥

- (1) B has लिङ्गान्मधुसमोपेतं. K has लिङ्गान्मधुसमोपेतं. M has लिङ्गान्मधुसमोपेतं. None of the readings is perfectly correct. (2) M reads त्रिसप्ताहमहर्षतिः. (3) B has समेन सर्वसम्पत्तिः, wherein the first term is incorrect. We do not find this charaṇa and the next in M. (4) सत्वदेवी बलं बलं, a variant in B, which seems to be incorrect. (5) K reads द्विरष्टवर्षकाकारः. M reads द्विरष्टवर्षकाकारं, which is incorrect. (6) K has संसायुर्न संशयः, which is incorrect. (7) K reads कुलत्वं, which is incorrect. (8) K has पादांशमधुसर्पिषा. M has पादांशमधुसर्पिषा. (9) B and K read वर्षमेकन्तु. (10) मासेनायुतजीवितं, an incorrect variant in B. मासेनायुतजीविनः, a variant in K, wherein the last term is incorrect. (11) सर्वदेहेषु कारयेत्, a variant in B. K reads भक्षणं [perhaps सक्षणं] चैव कारयेत्. (12) B and K read मर्द्यं, which is gram. inc. This charaṇa and the next one are not found in M. (13) M reads दन्त instead of दद्गु, which is incorrect. (14) B reads erroneously सह योजयेत्. (15) K reads सहस्रायुः प्रजायते.

यः पिबेत् प्रातरुत्थाय शैलाम्बुचुलुक^१त्रयम् ।
 षण्मासात् स्यात्^२ सहस्रायुर्बलीपलितवर्जितः^३ ॥ ३०१ ॥
 अथवा सूतकं देवि वारिणा सह मर्द्दयेत् ।
 मासेनैकेन देवेशि नष्टपिष्टं भविष्यति ॥ ३०२ ॥
 मासमात्रं समश्नीयात्^४ स भवेदजरामरः^५ ॥ ३०३ ॥
 अथवा तं रसं हेम्ना^६ हेमभस्म ततो बली^७ ।
 मर्द्दयेत्तेन तोयेन धामयेत् खदिराग्निना ॥ ३०४ ॥
 गुटिका सुन्दरी नाम^८ सर्वायुधनिवारणी^९ ।
 कर्त्ता हर्त्ता स्वयं सिद्धो जीवेच्चन्द्रार्कतारकम् ॥ ३०५ ॥
 कुनटी चाभ्रमाक्षीकं^{१०} हेम तारं तथैव च ।
 तत् सर्वां पयसा क्षीरैर्मद्यं पाच्यं दिनत्रयम् ।
 मासमात्रप्रयोगेण बलीपलितवर्जितः^{११} ॥ ३०६ ॥

- (1) All the texts read चुलुक, which no lexicon supports. (2) B reads षण्मासं. स्यात् is wanting in M. (3) निर्वलीपलितश्च सः, a variant in B. K reads बलि. (4) B reads तमस्नीयात्, which is incorrect. K reads मासमात्रं तु मश्नीयात्, which is incorrect. (5) स भवेदजरामरः, a variant in K. (6) B has अथवा पाचीतं रसं हेम्ना, which mars the metre and sense. (7) This charaṇa and the next one are not found in K and M. (8) B and M read गुलिका. M reads erroneously सुन्दरीरीणां. (9) सर्वायुधनिवारणम्, a variant in M, which is not correct. K reads निवारिणी. (10) This charaṇa and the next five ones are not found in K and M. After these charaṇas, we find in B the śloka 302 and 303 again repeated. (11) We find in B the first letter मा out of the whole hemistich.

अथ तेनोदकेनैव क्षीराद्धं पायसं पचेत् ।
 मासमात्रप्रयोगेण बलीपलितनाशनम् ॥ ३०७ ॥
 पक्त्वा^१ तेनाश्रसा पथ्याः षष्टि^२ त्रीणि शतानि च ।
 मधु संयोज्य भाण्डस्थं^३ भूमौ सर्व्वं निधापयेत् ॥ ३०८ ॥
 दिने दिने तथैकैकं भक्षयेत् प्रातरुत्थितः^४ ।
 बलीपलितनिर्मुक्तो जीवेद्वर्षसहस्रकम् ॥ ३०९ ॥
 शैलीभूतं कुलस्थं वा^५ भक्षयेन्मधुसर्पिषा^६ ।
 षण्मासेन प्राशनेन^७ जीवेद्वर्षसहस्रकम् ॥ ३१० ॥
 कुष्माण्डं मारितं कृत्वा^८ यानि कानि^९ फलानि च ।
 जले क्षिप्तानि लोहानि शैलीभूतानि^{१०} भक्षयेत् ।
 क्षीराहारश्च^{११} जीर्णान्ते वज्रकायो भवेन्नरः ॥ ३११ ॥
 तेनोदकेन संमर्द्ध्य अभ्रकं^{१२} काथयेत् प्रिये ।

(१) B reads पक्तां and पथ्या. Both of them are incorrect. (2)

B reads षष्टी. K and M read षष्टि. Both are incorrect. (3) K

has मधुना योज्य भाण्डस्थं, wherein the middle term is incorrect. M reads भाण्डोत्थं, which is inaccurate. (4) M reads पुनरुत्थितः. (5) This

śloka (310) is not found in K. M has शैलीभूतं कुलस्थं वा, which is incorrect. (6) M reads मधुसर्पिषम्, which is not correct. (7) B

reads प्रवेशेन. M reads षण्मासापद्वशेन, which has no sense at all. (8)

All the texts read कुष्माण्डं, which is also correct. K reads मरिचं कृत्वा, which is not correct. (9) K reads जातिकानि, which is incorrect.

(10) B reads शैलीभूतानि, which is incorrect. M reads erroneously शिशु-
 तानि. (11) K reads क्षीराहारं च, which seems to be incorrect.

(12) M has संमर्द्ध्यमभ्रकं.

कटुत्रययुतं खादेत् जीवेद्वर्षसहस्रकम् ॥ ३१२ ॥
 अथवा रसकर्षकं तज्जलेन तु^१ मर्दयेत् ।
 इङ्गदी^२फलमध्यस्थं तच्छैलोदकमध्यगम्^३ ।
 कालेन^४ त्रिगुणेनैव काठिन्यं तस्य जायते ॥ ३१३ ॥
 षण्मासं तन्मुखे धार्यं^५ वज्रकायं करोति च^६ ।
 दशनागसमप्राणो^७ देवैः सह च^८ मोदते ॥ ३१४ ॥
 गृहीत्वा त्रिफलां^९ तत्र शैलवारिणि निक्षिपेत्^{१०} ।
 यदा भवति तच्छैलं^{११} गृहीत्वा चूर्णयेत्ततः^{१२} ॥ ३१५ ॥
 कान्तजीर्णरसं^{१३} तेन सार्द्धं घृतं^{१४} मधुप्लुतम् ।
 भक्षयेद्वर्षमेकान्तु^{१५} ततः क्षीराशनो^{१६} भवेत् ॥ ३१६ ॥
 उदयादित्यसङ्काशो मेधावो^{१७} प्रियदर्शनः ।

-
- (१) B reads तं जलेन तु, which is incorrect. (2) M reads हिङ्गदी, which is not correct. (3) तत् शैलोदकमध्यगं, a variant in B. ततः शैलोदकमध्यगम्, a variant in M. (4) K reads कालेन, which has no clear sense. (5) K reads तु मुखे. M reads कार्यं. (6) B reads तत्. (7) M has an incorrect reading यद्दशनागसंप्राणो. (8) च is wanting in B. M has देवैश्च सह मोदते. (9) M has गृहीत्वा त्रिफलं, which is not perfectly correct. (10) K reads निःक्षिपेत्. (11) तदा भवति तच्छैलं, an incorrect variant in M. (12) B reads गृहीत्वा चूर्णयेत्ततः, wherein the last term is incorrect. M reads गृहीत्वा, which is not perfectly correct. (13) B has कान्तं जीर्णं रसं. (14) M reads मधुप्लुतं, which seems to be incorrect. (15) B and K read कर्षकं तु. (16) B reads erroneously क्षीरासनो. (17) K reads मेधावान्.

नीलकुञ्चित^१ केशश्च जीवेच्चन्द्रार्कतारकम्^२ ॥ ३१७ ॥

पारदं हरितालं च शिला मात्तिकमेव च ।

दरदं च विषं चैव सञ्जमेकत्र कारयेत्^३ ॥ ३१८ ॥

मर्दयेत् खल्लपाषाणे^४ मातुलुङ्ग^५ रसेन च ।

गोलकं कारयित्वा तु^६ वारिमध्ये निधापयेत् ॥ ३१९ ॥

तेन तारं च^७ शुल्वं च काञ्चनं भवति ध्रुवम् ॥ ३२० ॥

उपयुञ्जीत मासैकं बलीपलितवर्जितः ।

सहस्रं जीवितं^८ तस्य महाबलपराक्रमः ॥ ३२१ ॥

शैलीभूतां हरिद्रां तु तच्चूर्णवापमावतः^९ ।

हेमत्वं लभते नागो बालार्कसदृशप्रभम्^{१०} ॥ ३२२ ॥

शैलोदके विनिक्षिप्य^{११} भूशैले कर्दमेऽपि वा^{१२} ।

(1) B reads erroneously निल. K reads imperfectly नीलसित. (2)

B reads तार्क, which is an error of the scribe. (3) M reads

योजयेत्. (4) All the texts read खल्लपाषाणे. (5) B reads मातु-

लिङ्ग. K reads मातुलंग. (6) विधा च धमयित्वा तु, a variant in M.

(7) B and K read तेनांतरे च, which has no clear sense. (8)

सहस्रजीवितं is the reading in B and M. (9) We have only पमावतः

of this hemistich in M. B and K read तच्चूर्णं वापमावतः, which is not

accurate. (10) B and K read बालार्कसदृशं प्रभं, which is gram-

matically incorrect. (11) B reads विनिक्षिप्य, which is incorrect. K

reads विनिलिप्य, which is also incorrect. (12) भूशैलकर्दपि वा, an

incomplete variant in B. भूशैले यत्रमे मेपिवा, an incorrect variant in K.

भूशैले मर्दयेच्च वा, an incorrect reading in M. (For भूशैल and कर्दम see

verse 277.)

ज्ञात्वा कालप्रमाणेन बन्धयेत्^१ पारदं ततः ॥ ३२३ ॥
 रक्तचारयुतं धातं सुवर्णं समसारितम्^२ ।
 शतांशेन तु लोहानां सर्वेषां हेमकारकम्^३ ॥ ३२४ ॥
 द्वितीयसारणां^४ प्राप्य भक्षयेन्मधुसर्पिषा^५ ।
 तत्कालं चित्तजातानां^६ मूर्ध्नि भवति चानिलः^७ ॥ ३२५ ॥
 कालज्ञानं भवेत्तस्य जीवेद्युतपञ्चकम् ॥ ३२६ ॥
 द्वितीयसारणां प्राप्य सहस्रांशेन विध्यति^८ ।
 तं खोटं^९ धारयेद्वक्त्रे दिव्यत्वं लभते ध्रुवम्^{१०} ॥ ३२७ ॥
 निचुले^{११} ककुभे चैव किंशुके मधुकेऽपि वा^{१२} ।
 द्विजुदी^{१३} फलमध्ये वा रजनीद्वयमध्यतः^{१४} ॥ ३२८ ॥

-
- (1) M reads बद्धयेत्. (2) K reads समसारितं. M reads समवारि-
 तम्. (3) B has an incomplete charapa सर्वेषां वेधकं. M reads सारकम्.
 (4) B and K read सारणं. (5) This charapa and the next four
 ones are not found in M. (6) तत्कालचित्तजनानां, an incomplete
 variant in K. (7) K reads चानिले. (8) M reads विन्दति.
 (9) B reads तत्खोटं. M reads तं शैलं. (10) M has an incorrect
 variant—लव्यत्वं लभते ध्रुवम्. (11) K reads निवजे. M reads निचुलै.
 Both appear to be incorrect. (12) K reads च. M reads erro-
 neously किंशुकै मधुकै पि वा. (13) This hemistich and the next one
 are not found in K. M reads द्विजुदी, which is incorrect. (14)
 रजनी चैव टंकने, a variant in B. M reads मध्यने, which is not correct.
 After this charapa we have a śloka in this text only which runs thus
 —अमृते कन्दके वाय उक्तकन्दौषधी तु च । विधाय वाटकान्च क्षिप्वा तेनैव साधयेत् ॥
 which we have not adopted for its incorrectness.

पारदं गन्धकं चैव मर्दयेत् गुलिकाकृति^१ ।
 पाचयेद्दिनमेकं तु^२ हेम्ना संवेष्ट्य धारयेत् ॥ ३२८ ॥^३
 त्रिफलाव्योष^४कल्केन वेष्टयित्वा प्रयत्नतः ।
 पादेन^५ कनकं दत्त्वा पारदं तत्र योजयेत्^६ ।
 क्षिपेच्छैलाम्बुमध्यस्थं^७ गुलिका वज्रवद्भवेत् ॥ ३३० ॥
 पूर्ववत् सारणा कार्या^८ पूर्ववत् सिद्धिदा भवेत् ।
 धार्यमाणा मुखे सा तु सहस्रायुष्करी भवेत्^९ ॥ ३३१ ॥
 द्वितीय^{१०}सारणायोगादयुतं वेधयेत्तु^{११} सा ।
 धार्यमाणा मुखे सेय^{१२}मयुतायुःप्रदा भवेत् ॥ ३३२ ॥
 तृतीय^{१३}सारणायोगाज्जायते लक्षवेधिनी^{१४} ।
 तं खोटं^{१५} धारयेद्वक्त्रे लक्षायुर्जायते नरः ॥ ३३३ ॥

- (१) B reads गुलिकाकृतिः, which is inaccurate. (2) K reads erroneously पाचयेद्दिनमेकं तु. (3) This śloka is not found in M.
 (4) B has व्याष. M has प्रेष. Both are incorrect. (5) M reads वादेन, which is absurd. (6) पादं तत्र प्रयोजयेत्, a variant in M.
 (7) B has क्षिपेत्तालांबुमध्यस्थं, which has no sense. M reads मध्यस्था, which is also correct. (8) B reads सारणा कार्यं, which is incorrect. (9) This hemistich is not found in B. K reads सहस्रायुः-
 करी. (10) M reads द्वितीया, which is incorrect. (11) K reads दायुतं साधयेत्तु, which is not accurate. (12) K reads मुखस्येय, which is incorrect. M reads मुखे सैव. (13) M reads तृतीया, which is incorrect. (14) B has लक्षवेधिनी, which is incorrect. K has लक्षवेधनी.
 (15) B reads खोटः. M reads बोटः. Both are incorrect.

चतुर्थी सारणां^१ प्राप्य कोटिवेधो^२ न संशयः ।
 कोट्यायुर्जीवितं^३ तस्य खेचरत्वं च लभ्यते^४ ॥ ३३४ ॥
 पञ्चभिर्दशकोटिः स्यात्^५ षड्भिः कोटिशतं भवेत्^६ ।
 यावच्चन्द्रार्कजीवित्व^७ मनन्तबलवीर्यवान् ॥ ३३५ ॥
 ददाति सप्तमीं सापि^८ सारणां गुटिका परा ।
 खेचरी नाम विख्याता भैरवेण प्रचोदिता ॥ ३३६ ॥
 यस्तु तद्राजिकामात्रं मासमेकन्तु भक्षयेत् ।
 वज्रदेहः स सिद्धः^९ स्यात् दिव्यस्त्रीजनवल्लभः ।
 क्रीडते खेचरैर्भोगैः^{१०} खेच्छया^{११} शिवतां व्रजेत् ॥ ३३७ ॥
 नानाविधफलं च स्यात्^{१२} तद्रसैर्वीजतैलतः^{१३} ।

- (1) B and K read erroneously चतुर्थीसारणां. M reads चतुर्थसारणां.
 (2) B and M read कोटिवेधी. K reads कोटीवेधी. Both the texts seem to be incorrect.
 (3) B reads कोट्यायु जीवितं. K reads कोट्यायु-जायते.
 (4) M reads खेचरत्वं भविष्यति.
 (5) K reads पञ्चमे दश-कोटी स्यात्.
 (6) षष्ठे कोटीशतं भवेत्, a variant in K. M reads कोटि-क्रमं भवेत्, which is incorrect.
 (7) K reads जीवित्व, which is grammatically incorrect.
 (8) B reads सप्तमी चापौ. K reads सप्तमी सापौ. M reads सप्तमञ्चापि. All are incorrect.
 (9) B reads ससिद्धिः. M reads वज्रदेहस्य सिद्धिः.
 (10) K reads खेचरे भोगैः.
 (11) M reads खेच्छया, which is incorrect. The verb क्रीडते, though used in all the texts, is grammatically incorrect. The proper term is क्रीडति.
 (12) फलशान्ता is the reading in B, which is incorrect. नानाविधफलं चास्यात्, an incorrect variant in K. M reads erroneously फलान् चान्यान्.
 (13) K reads तद्रसैर्वीजतैलतः, which is partly incorrect. This charana and the next one are not found in M.

तद्वच्चं पारदं^१ चैव गुटिकां^२ शृणु सुन्दरि ॥ ३३८ ॥
 शुद्धवच्चं रसेन्द्रसु^३ गन्धकं तत्र जारयेत् ।
 त्रिगुणे गन्धके जीर्णे तेन हेमं तु^४ कारयेत् ॥ ३३९ ॥
 कारयेद्भस्म सूतन्तु^५ काञ्चनं तत्र सूतकम् ।
 तद्भस्म सूतके जार्थ्यं^६ रसेन्द्रस्य समं समम्^७ ॥ ३४० ॥
 तेन सूतकजीर्णेन वज्ररत्नन्तु जारयेत्^८ ।
 तद्वच्चं जायते भस्म सिन्दूरारुणं^९ सन्निभम् ॥ ३४१ ॥
 तद्भस्म जारयेत् सूते^{१०} त्रिगुणे तु सुरार्चिते^{११} ।
 हाटके^{१२} सारयेत्तं तु गुटिकां^{१३} तेन कारयेत् ॥ ३४२ ॥
 त्रिलोहावेष्टितं तं तु^{१४} मुखे प्रक्षिप्य साधकः ।
 नष्टच्छायो^{१५} भवेत् सोऽय-मदृश्यो देवदानवैः ॥ ३४३ ॥

- (1) B reads तद्वच्चं पारजं, which seems to be incorrect. (2) B and M read गुटिकां. (3) शुद्धवच्चं रसेन्द्रं तु, a variant in B. शुद्धवच्चं रसेन्द्रं तु, a variant in K. (4) B and K read हेमं तु which is unusual. (5) M reads भस्मसूतच, which is inaccurate. (6) तद्भस्मं सूतकं जार्थ्यं, an incorrect variant in K. (7) B reads समै समं, which seems to be the error of the scribe. (8) B has something redundant—माजगारयेत् instead of जारयेत्. (9) K reads सिंधूरारुण, which is not correct. (10) तद्भस्मं कार्यं सूते तु, an incorrect variant in B. तद्भस्मं धार्थ्यं सूते तु, a variant in M. (11) त्रिगुणं तु सुसरीते, an absurd reading in B. M reads त्रिगुणं तु. (12) M reads हारके, which is incorrect. (13) B and M read गुटिकां. (14) B and K read त्रिलोहं वेष्टयेत् तं तु. (15) K reads नष्टायायो. M reads नष्टयायो. Both are incorrect.

तत्क्षणाद्देधयेद्देवि^१ सर्व्वलोहानि काञ्चनम् ।^२
 बहुवर्ष^३सहस्राणि निर्बलीपलितो^४ भवेत् ॥ ३४४ ॥
 शूलिनं शक्तिसंयुक्तं रत्नादिगुणभूषितम्^५ ।
 वक्त्रे करे च विभ्रयात् सर्व्वायुधनिवारणात्^६ ॥ ३४५ ॥
 व्योम माक्षिकसत्त्वञ्च^७ तारामात्रं^८ सुरायुधम् ।
 वैक्रान्तं तालकं सूतं^९ रत्नादि^{१०}गुणभूषितम् ॥ ३४६ ॥
 गुटिका^{११} सा वरारोहे मधुरत्रयसंयुता^{१२} ।
 वक्त्रस्था नाशयेत् साक्षात् पलितं^{१३} नात्र संशयः ।
 शिवशक्तिश्च देवेशि रत्नादिशिवगा यथा^{१४} ॥ ३४७ ॥
 हेम तारं तथा भानुः^{१५} समभागानि कारयेत्^{१६} ।
 स्त्रीरजो व्याघ्रमध्यस्थं पद्मसूत्रेण वेष्टयेत् ॥ ३४८ ॥

-
- (1) After this charaṇa, some portion of the MS. B is left blank.
 (2) This hemistich is not found in M. (3) K reads लक्षवर्ष.
 (4) K has निर्बली च वलीः. M has निर्बली फलितं, wherein the last term is incorrect. (5) K reads रत्नानिगुणभूषणं, which is partly incorrect.
 (6) This hemistich is not found in K. (7) K reads माक्षिकसूतं तु, which seems to be redundant. (8) K has तत्ताम्रं च. (9) K reads तालसूतं च. (10) M reads रत्नादि. (11) M has गुलिका.
 (12) M reads संयुतम्, which is incorrect. (13) K reads पलिने. M reads फलितं. Both the readings seem to be incorrect. (14) K has रत्नादिशिरोनवाः, which is unintelligible. (15) K and M read भानु (without विसर्ग), which is grammatically incorrect. (16) सम-भागं निकारयेत्, an incorrect variant in M.

सेचयेत्तत् तथावेद्य^१ गुह्यस्थाने^२ निधापयेत् ।
 रणे राजकुले द्यूते^३ दिव्ये काम्ये^४ जयो भवेत् ।
 यन्मुखे चैव तद्गोलं स सर्व्वरञ्जको भवेत्^५ ॥ ३४८ ॥
 वैक्रान्ताभ्रककान्तं तु^६ सस्यकन्तु सुरायुधम्^७ ।
 विभीतकादिसम्भूत^८-काञ्चिकस्य समं^९ भवेत् ॥ ३५० ॥
 राजावर्त्तं^{१०} ततः सूते योजयेत् पादयोगतः ।
 कुमारीरससंघृष्टा^{११} कृतैका^{१२} गुटिका शुभा^{१३} ।
 रोगमृत्युजरा^{१४} हन्ति वक्तृस्था नात्र संशयः ॥ ३५१ ॥
 पञ्च तारं^{१५} वरारोहे सूतकं हयमेव च ।
 त्रयो गगनभागाः स्युरेकैकं हेमकान्तयोः ॥ ३५२ ॥

- (१) सिंचयेत्तत् तथावेद्यं, a variant in K, which is incorrect. सेचयेन्नत-
 मावेद्या, a variant in M, which is partially correct. (2) K reads
 यन्मुखे. (3) K reads द्यूते. M reads नरो राजकुले द्यूते. (4) M
 reads दिव्यकाम्ये. (5) K reads शतस्था रंजको भवेत्. This hemistich
 is wanting in M. (6) वैक्रान्ताभ्रककान्तैः, an incorrect reading in K.
 (7) K has an incomplete charaṇa—सकं तु सुरायुधम्. (8) K and
 M read सम्भूतं, which appears to be inaccurate. (9) K reads सन्नीयहे
 समं, which is unintelligible. M reads काञ्चिमसमं, which makes the
 charaṇa incomplete. (10) K reads सभावर्त्तं. M reads समावर्त्तं.
 (11) K reads संघृष्टे, which is incorrect. M reads संघृष्टा, which is also
 incorrect. (12) K reads कृतैका. M reads कृताका. (13)
 K reads शुभा, which means brilliant. M reads घटिका. (14) रोग-
 मृत्युजरा, a reading in K, which is incorrect. रोगमृत्युजरां, a reading in M.
 (15) M reads भागं, which is not correct.

अर्धे^१ शुल्बविधानेन गुटिकामरसुन्दरि^२ ।
 अक्षयो ह्यजरक्षैव^३ भवेत्तेन महाबलः ।
 सर्वरोगविनिर्मुक्तो जीवेदक्ते विधारणात्^४ ॥ ३५३ ॥
 भस्मसूतपलैकञ्च^५ मृतकान्तपलं तथा^६ ।
 माक्षिकस्य पलञ्चैव^७ शिलाजतुपलं^८ पुनः ॥ ३५४ ॥
 पलमेकं विडङ्गस्य^९ पथ्या^{१०} चूर्णपलं तथा ।
 एकीकृत्याय^{११} तत् सर्वं मध्वाज्येन तु पेययेत् ॥ ३५५ ॥
 गुटिकां^{१२} कारयेद्देवि षष्ठ्यधिक^{१३} शतत्रयम् ।
 एकैकं भक्षयेन्नित्यं वर्षमेकं निरन्तरम् ॥ ३५६ ॥
 जीवेद्वर्षसहस्राणि रुद्रतुल्यो^{१४} महाबलः^{१५} ॥ ३५७ ॥
 अतः परं प्रवक्ष्यामि रसभस्मरसायनम् ।
 विज्ञेयं निष्परीहारं^{१६} साक्षाद्विषयौषधं परम् ॥ ३५८ ॥

- (१) M reads अर्धे, which is incorrect. (२) K reads erroneously सुन्दरी. M reads गुटिका. (३) M reads ह्यजरक्षैव. (४) K reads वक्त्रेऽस्य धारणात्, which is incorrect. This hemistich is not found in M. (५) K has an incomplete charaṇa भस्मसूतपलैकं. M has an incorrect reading—भस्मसूतं पलैकञ्च. (६) This charaṇa and the next nine ones are not found in K. (७) M reads erroneously फलञ्चैव. (८) M reads शिलाजतुपलं, which is incorrect. (९) M reads विडङ्गस्य. (१०) M has पथ्य, which seems to be the error of the scribe. (११) M has एकीकृत्याय, which is grammatically incorrect. (१२) M reads गुलिकां. (१३) M reads erroneously षष्ट्याधिक. (१४) M reads यथा रुद्रो. (१५) After this charaṇa we find in K इति गुटिकाप्रमाणं । (१६) K reads निःपरिहारं, which mars the metre.

आमलक्यादि कान्तञ्च पारदञ्च मनःशिलाम् ।
 बाकुचीसप्तभागञ्च^१ क्षीरिणी^२रसपेषितम् ।
 मेघनादरसोपेतं मूकमूषागतं^३ पुटेत् ॥ ३५६ ॥
 माषं त्रिमाषं त्रिगुणं^४ भक्षयेत् क्रमेण तु^५ ।
 वर्षत्रयपरं^६ देवि पादनिष्कार्दकं^७ क्रमात् ॥ ३६० ॥
 षट् सप्ताष्टौ च वर्षाणि क्रमान्निष्कप्रमाणतः ।
 भुञ्जीत स च दिव्यान्^८ जरावैरूप्यवर्जितः^९ ॥ ३६१ ॥
 किञ्चित् काञ्चनसंयुक्तं निष्कं निष्कार्दमेव च^{१०} ।
 यो भक्षयेत्^{११} त्रिभिर्वर्षैः सर्व्वव्याधीन्^{१२} जयत्यलम् ॥ ३६२ ॥
 अष्टवर्षे सहस्रायुः^{१३} द्वादशे लक्षवेधकः^{१४} ।

-
- (1) K reads सप्तभागानि, which is incorrect. M reads बाकुचिसप्त-
 भागानि, which is also incorrect. (2) M reads erroneously क्षीरीणि.
 (3) K reads मूकमूषागतं (मूखा = मूषा). (4) माषादिमाषत्रिगुणं, a variant
 in K. माषन्त्रिमाषं गगनं त्रिगुणं, a redundant reading in M. (5) भक्षये-
 त्त्रिगुणेन तु, a variant in M. (6) K has वर्षत्रयं परं. (7) M
 reads पादष्पाडशकं, which is unintelligible. (8) K reads दिव्यां तं,
 which is incorrect. M reads भुजति, which is also incorrect. (9)
 जरारूपविवर्जितः, a variant in K. M reads कर्षितः in place of वर्जितः.
 None of these seem to be correct. (10) K reads निष्कनिष्कार्दमेव च.
 M reads erroneously निष्कार्द. (11) K reads यो भवेत् स, which is
 not correct. (12) K has सर्व्वव्याधि, which is incorrect. M has
 सर्व्वव्याधि. (13) K and M read अष्टवर्षसहस्रायुः, which has no clear
 sense. (14) K reads लक्षवेधकाः, which is incorrect.

षोडशे वत्सरे देवि^१ दिव्यरूपः स^२ जायते ॥ ३६३ ॥

शतपलमभयानामक्षधात्रोस्तथैव^३

कथितजलशताष्टौ^४ भागमष्टावशेषम् ।

घृतमधुसितयाव्यं^५ व्योषचितं दशांशं

रसफलरससिद्धं लोहजीर्णं मृतञ्च^६ ॥ ३६४ ॥

गिरिजतुसमभ्रं^७ कान्तभृङ्गं विडङ्गं

रससहितसुभाव्यं तण्डुलैर्दिव्यमुख्यैः^८ ।

अहिमरकतकल्कं^९ लोह^{१०}पात्रस्थमाषं

त्रिदिनतनुसुसिद्धं^{११} कल्कमेतद्वरिष्ठम्^{१२} ॥ ३६५ ॥

लिहति शयनकाले^{१३} वामनेत्रावसेवी^{१४}

- (१) M reads दिव्ये, which seems to be incorrect. (2) M has दिव्यभूषणम्. (3) K reads incompletely मक्षधात्रोस्तथैव. M reads अक्ष-यान्योस्तथैव. Both seem to be incorrect. (4) कथितजलशताष्टा, a variant in M, which is not correct. (5) घृतमधुसितयं, an incorrect reading in K. (6) K reads लोहजीर्णं मृतञ्च, wherein the last term is unintelligible. (7) M reads incorrectly गिरियुतमसमभ्रं. (8) K reads मुखैः, which is incorrect. M reads तण्डुलैर्विल्वमञ्जा, (विल्व-मञ्जैः?). (9) अहिमसुतसुकल्कं, a variant in K. अभमरकतकल्क, a variant in M. (10) M reads ह्यम. (11) K has दिनतनु सुसिद्धं. M has त्रिदिनतनु शुक्लं. Both are incomplete. (12) K has कल्कमेतन् वरिष्ठं, which seems to be incorrect. (13) M reads शिशिर-काले. (14) K reads वसेवि, which is incorrect. M reads वामने-त्रावसेवि, which is also incorrect.

घननिविडसुमध्यो^१ मत्तमातङ्गदर्पः ।
 विगतसकलदोषः सर्वदिग्दिव्यचक्षुः^२
 मदन इव सुकान्तिः^३ कामिनीनां प्रवीरः ॥ ३६६ ॥
 जलदलववपुष्मान्^४ कुञ्चितानीलकेशः^५
 सुरगुरुरिव शुद्धः^६ सत्त्वविश्वित्रकारी^७ ।
 वृषभगतिविचेष्टः^८ स्निग्धगम्भीरघोषः
 सुरगज इव लोके श्रान्तिहन्ताश्च^{१०} नित्यम् ॥ ३६७ ॥
 प्रभवति खलु लोके सोमतारार्कजीवी
 कमलसदनसुश्री^{११} न्यायशास्त्रादिवेत्ता^{१२} ।
 सुजनसमयपाता^{१३} धर्मदीक्षानुमाता
 हरिहरमगम्भीरः^{१४} सूर्यसोमाब्धिधीरः^{१५} ॥ ३६८ ॥

- (१) घननीवडसुशुद्धो, an incorrect variant in K. M reads घननिविड-
 सुसम्या, which is partly correct. (2) M has सर्वदा दिव्यचक्षुः. (3)
 K reads erroneously मदनद्रवसुकान्ति. (4) K reads जलदमिव च पुष्मान्,
 which is incorrect. (5) कुञ्चितांगीयकेशं, an incorrect reading in K.
 (6) स इ गुरुविशुद्धः, an incorrect variant in K. सुरग इव च शुद्धः, a variant
 in M. (7) K reads incorrectly सत्त्ववि चित्रकारि. (8) M
 reads विवेष्टो, which is absurd. (9) M reads मन्द. (10) K
 reads शीतलस्त्राश्च (= शीतलस्त्राश्च). M reads श्रान्तहन्तासु. None is perfectly
 correct. (11) K reads कमलसदनसवक्री, which seems to be incor-
 rect. (12) This charaṇa and the next three ones are not found
 in M. (13) K reads ताता, which is incorrect. (14) K
 reads सिव गम्भीरः, which is incorrect. (15) After this K has—सकल-
 गगनसमीरः सिद्धवेतालवीरः, which is incorrect.

कान्तहेमरविचन्द्रमभ्रकं^१
 गोलकं निहितमिङ्गुदीफलै^२ ।
 शैलवारिवरसिद्धगोलकं
 सुन्दरं ह्यमररञ्जकं शुभम्^३ ॥ ३६८ ॥
 कान्तहेमरविचन्द्रमभ्रकं
 वज्ररत्नमहिराज^४गोलकम् ।
 क्षिप्तमामलककाष्ठकोटरे^५
 भूमिशैलनिहितं समुद्धृतम्^६ ।
 शैलतां गतमथाहितं मुखे
 वज्रकायकरमल्य^७वासरैः ॥ ३७० ॥
 ताल^८हेमवरशुल्लसूतकैः
 गोलकं वरणकाष्ठयन्त्रितम्^९ ।
 शैलवारिकृतसुन्दरीरसं^{१०}
 खेचरोति गुटिका^{११} निगद्यते ॥ ३७१ ॥

- (१) This śloka (369) is not found in K. M reads सभ्रकै, which seems to be incorrect. (2) M reads निहितमिङ्गुदीफलैः, which is incorrect. (3) M reads शुभः, which seems to be incorrect. (4) M reads सहकार. (5) क्षिप्तमामलककाष्ठकोटरे, an incorrect variant in M. (6) M reads भूमिशैलसहितं. K reads समुद्धृतं, which is incorrect. (7) M reads कल्य, which is incorrect. (8) M reads तार. (9) K reads चरण, which seems to be incorrect. M reads यन्त्रितैः. (10) K reads रसः, which is grammatically incorrect. (11) M reads वुटिका.

शैलाम्बुनिक्षिप्तपलाशवीजं^१

शैलीकृतं क्षौद्रघृतेन खादेत् ।

त्रिःसप्तवारं दिनमेकमेकं^२

सहस्रजीवी विजयी^३ नरः स्यात् ॥ ३७२ ॥

सूतकं चाभ्रकञ्चैव वज्रीक्षीरसमन्वितम् ।

हाटकेन समायुक्तं गुटिका खेचरी भवेत् ॥ ३७३ ॥

करञ्जफलमध्यस्थं सूतकं तत्र निक्षिपेत्^४ ।

घृत^५शैलाम्बुमध्यस्थं सहस्रायुः प्रयच्छति ॥ ३७४ ॥

तिन्दुके द्विसहस्रायुः जंवीरे त्रिसहस्रकम् ।

मातुलुङ्गे च नारङ्गे^६ चतुःपञ्चसहस्रकम् ॥ ३७५ ॥

रश्माफले षट्सहस्रं पनसे सप्तसंख्यकम्^७ ।

विभीतकफले चैव दशसाहस्रसंख्यकम्^८ ॥ ३७६ ॥

नारिकेली^९ महाभागे सहस्राणि चतुर्दश^{१०} ।

(१) K reads शिलांबुनिक्षिप्त पलाशवीज, which is not perfectly correct.

M reads शैलाम्बु निक्षिप्त पलाशवीजं, which is also partly incorrect. (२)

K has त्रिसप्तवारं दिनमेक, which is incomplete. M has त्रिसप्तवारं which has no clear sense. (३) K reads जितो. M reads विजितो. Both

are incorrect. (४) सूतं तत्रैव निक्षिपेत्, a variant in M. (५)

M reads घृत. (६) च नारङ्गे is wanting in K. (७) K reads

सप्तसंख्यया. This śloka (376) is not found in M. (८) K reads सप्तकं, which is incorrect. (९) K reads नारिकेली. (१०) K reads

erroneously चतुर्दशः.

त्रिंशत्सहस्रं पद्मे च^१ लक्षमामलके^२ पुनः ॥ ३७७ ॥
 अभ्रपत्रद्रवे काथ^३महोरात्रं शिलोदके ।
 तस्मात्तु चोद्धृतं सूतं^४ मृत्युदारिद्र्यानाशनम् ॥ ३७८ ॥
 सारणाक्रमयोगिन^५ नवीनं^६ जायते वपुः ।
 रसे^७ रसायने चैव लक्षवेधी न संशयः ॥ ३७९ ॥
 कर्दमञ्च कुमार्याश्च^८ रसेन कृतगोलकम्^९ ।
 धमनात् पतते सत्त्वं मुखे तद्धारयेन्नरः^{१०} ।
 षण्मासेन प्रयोगेण ह्यजरामरतां व्रजेत् ॥ ३८० ॥
 स्त्रीतोऽञ्जन^{११}युतं ध्यातं सत्त्वं पारदमिश्रितम् ।
 तं खोटं^{१२} धारयेद्वक्त्रे अदृश्यो भवति ध्रुवम् ॥ ३८१ ॥
 यस्य यो विधिरास्त्रात् उदकस्य शिवागमे^{१३} ।
 रसेनैव तु^{१४} काले तु कुर्यादेव^{१५} रसायनम् ॥ ३८२ ॥

- (1) K has पद्मानां, which is not accurate. M has सहस्रं पथ्यया लक्षं, which is not correct. (2) K reads लक्षमामलके. M reads लक्षमामलकं. (3) K reads अभ्रपत्रेद्वेदोत्काथ, which seems to be incorrect. (4) तस्मात्तं चोद्धृतं सूतः, an incorrect variant in K. M reads वध्नाति चोद्धृतं सूतं. which is partly incorrect. (5) M has सारसंक्रमयोगिन. (6) M reads वज्रवत्. (7) M reads रसा, which is incorrect. (8) K has an incomplete charaṇa—षट्पञ्च कुमा च. (9) K reads कृतपिण्डिकं. (10) K reads संधारयेन्नरः. M reads सुखस्थं धारयेन्नरः. (11) K reads erroneously आताजन. (12) M reads घोटं, which is not correct. (13) K has सुदकं वा शिवागमे. (14) M reads रदेने तु, which is incorrect. (15) K has कुर्यादेव, which appears to be incorrect.

इति श्रीपार्वतीपरमेश्वरसंवादे^१

रसार्णवे रससंहितायां

रसबन्धनो नाम^२

द्वादशः पटलः ॥ १२ ॥

(१) We do not find this in B and M.

(२) B has सारण-

मारणविषादतशैलीचोदकक्रियासिद्धनाम. K has गुटिकाबंधनं नाम. M has रस-
शोधनं नाम शैलीकविधिः समाप्तः, which seems to be incorrect ; since we
see in the beginning of this Paṭala “अणु भैरवि यत्रेन रहस्यं रसबन्धनम्”. रस-
शोधनं is the subject of the 10th Paṭala. (See ante p. 156.)

त्रयोदशः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।¹

देव त्वं पारदेन्द्रस्य प्रोक्ता² मे बालजारणा³ ।

अतः परं समाचक्ष्व सम्यग्बद्धस्य जारणा⁴ ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।⁵

या पूर्वं वर्णिता⁶ सेयमधमा⁷ बालजारणा⁸ ।

उत्तमा दुर्लभा चैव⁹ श्रूयतां बद्धजारणा¹⁰ ॥ २ ॥

अबद्धं जारयेद्¹¹ यस्तु जीर्ण्यमाणः¹² क्षयं व्रजेत् ।

बद्धस्य जीर्ण्यते आसी¹³ जीर्णस्य च सुखं¹⁴ भवेत् ॥ ३ ॥

- (1) B reads श्रीपार्वत्युवाच. M wants this. (2) K reads प्रोक्तं, which is incorrect. (3) B reads बालजारणं. (4) B has बद्धस्य जारणं. K has जारणं. This śloka is not found in M. (5) This is wanting in M. (6) Vide 7th śloka of the 11th Paṭala. K reads पूर्वं विंशति, wherein the last term is incorrect. (7) K reads मध्यमा, which is incorrect. (8) M reads बाल्यजारणं, which is not correct. (9) B reads चैव, which is not correct. M reads उत्तमं दुर्लभचैव. (10) B has बद्धजारणं. K has बद्धजारणात्. M has बन्धवारणा. None of these readings is correct. (11) M reads चारयेद्. (12) K reads जीर्णमानः, which is grammatically incorrect. (13) K has आसी, which is an error of the scribe. (14) जीर्णस्य च सुखं, a variant in K.

सुसुखो निर्मूखो^१ धत्ते^२ सम्पूर्णोत्तमलक्षण^३ ।

सामान्योऽग्निसहत्वेन महारत्नानि जारकः^४ ॥ ४ ॥

सामान्यः प्रथमं कार्यः^५ स्यासत्^६ सुसंमतः ।

वसुदेहकरो देवि सामान्यो हि भवेद्यम्^७ ॥ ५ ॥

यासहीनस्तु^८ यो बद्धो दिव्यसिद्धिकरो भवेत् ॥ ६ ॥

उत्तमो मूलबन्धस्तु^९ मध्यमं रसबन्धनम्^{१०} ।

अधमः पाकबन्धः स्या^{११} देवं त्रिविधबन्धनम् ॥ ७ ॥

मूलबन्धस्तु यो बन्धो वासनाबन्ध उच्यते ।

स्याच्चतुः^{१२} षष्टिमूलेभ्यः किञ्चिन्मूलेन^{१३} बन्धनम् ॥ ८ ॥

प्राण्यङ्गमसुरादीनां^{१४} मूलाङ्गं देवतामतम् ।

पाषाणं चैव सिद्धानां मानुषाणाञ्च पूजितम् ॥ ९ ॥

पिण्डिकाद्रुतिसङ्कोचैस्त्रिविधं बन्धनं भवेत् ।

- (1) K reads सुसुखो निसुखो. M reads सम्मुखो निर्मूखो. (2) M reads दत्ते. (3) सम्पूर्णोत्तमलक्षणः, a variant in M. (4) K reads incompletely महा...नि जारकः । (5) M has सामान्या प्रथमं कार्यं, which seems to be incorrect. (6) K reads साग्रामस्तु, which is incorrect. M reads स्यासस्तु, which is also grammatically incorrect. (7) सामान्यादि भवेद्यं, a variant in K, which seems to be incorrect. (8) M reads यासं हीनस्तु, which is not correct. (9) उत्तमं मूलबन्धं तु, a variant in K. उत्तमं मूलबन्धस्तु, a variant in M. Both the above readings seem to be incorrect. (10) K reads सारबन्धनं. (11) अधमं पावकं चास्या, a variant in K, which is evidently an error. (12) K reads या चतुः. (13) K has किं किं मूलेन. M has किञ्चिन्मूले. (14) K reads incorrectly मन्त्रादीनां.

दिव्याभिरोषधीभिश्च प्रागुक्तं शुद्धबन्धनम् ॥ १० ॥
 द्रुतिभिर्बध्यते सूतः क्षणबन्ध उदाहृतः ॥ ११ ॥^१
 अभ्रकं हरवीजं च^२ षोडशंशेन काञ्चनम् ।
 धातं प्राकारमूषायां^३ शोधयेत् काचटङ्कणैः ॥ १२ ॥
 दक्षिणावर्त्तितं धातं हरवीजेन मेलकम् ।
 मूषां त्यक्त्वा^४ वरारोहे तिष्ठते बद्धवद्रसः^५ ॥ १३ ॥
 रत्निका^६र्द्धमात्रेण पर्वतानपि वेधयेत्^७ ।
 भक्षणात्तस्य देवेशि रुद्रतुल्यो भवेन्नरः ।
 क्रीडते समलोकेषु^८ शिवतुल्यपराक्रमः ॥ १४ ॥
 द्रुतीनां मेलनं देवि दिव्यौषधिपरं शृणु^९ ॥ १५ ॥
 वज्रकन्दं लाङ्गली च^{१०} उच्चाटेन^{११} समन्वितम् ।
 अभ्रकं क्रमते शीघ्रमन्यथा नास्ति संक्रमः^{१२} ॥ १६ ॥
 कृष्णागुरुशङ्खनाभी^{१३}रसोनसितरामटैः^{१४} ।

- (1) The 10th and the 11th ślokas are not found in K, but only found in M, wherein the word द्रुति is written as दूति, which seems to be an error of the scribe. (2) M reads सारवीजं च. (3) धातं प्रकाशमूषायां, a variant in M. (4) K reads मूषां पक्त्वा, which appears to be incorrect. (5) तिष्ठतेति भवेद्रसः, a variant in M. (6) M reads राशिका. (7) M has an incomplete reading—पर्व.....यत् । (8) K reads सर्वलोकेषु. (9) This hemistich is not found in M. (10) वज्रकन्दङ्गुलीचौ च, a variant in M. (11) M reads उच्चटादि. (12) K reads erroneously नास्ति संनतमः. (13) K has an incomplete charapa—कृष्णागुरुमिश्रितैः. M has कृष्णागुरुं नाभिजंखा. (14) रसे-नास्तिरससैः, a variant in M.

नारौकुसुम^१पालाश-वीजतैलसमन्वितैः ।

सोष्णैर्मिलन्ति कथिता^२ द्रुतयः सकला रसैः^३ ॥ १७ ॥

माक्षिकं च विषं गुञ्जा^४ टङ्कणं स्त्रीरजस्तथा^५ ।

स्त्रीस्तन्येन विलिप्तञ्च^६ सर्व्वहन्तानि^७ मेलयेत् ॥ १८ ॥

जीवाहि^८व्योमपाषाणैः क्रोष्टु^९जिह्वासुभाषितम् ।

क्रामणं^{१०} सर्व्वलोहानां द्रुतीनामपि^{११} मेलकम् ॥ १९ ॥

अश्वस्य लाला लशुन^{१२}मार्द्रकं निम्बपल्लवम् ।

टङ्कणञ्च रसं^{१३} व्योम वज्रं चापि^{१४} प्रवेशयेत् ॥ २० ॥

अभ्रहेमद्रुतिं सूतं^{१५} नृपमेकत्र मेलयेत्^{१६} ।

क्रामणेन तु^{१७} मूषायां लेपं दत्त्वा^{१८} विचक्षणः ।

(1) K reads नारौकुसुम, which seems to be incorrect. (2)

सोष्णे मिलन्ति कथिता, an incorrect variant in K. (3) K has an

incomplete charaṇa—द्रुतयः सकल. After this we find two śloka 13

and 14 repeated here with the following additional hemistich—कवाट-

मुदघाटितं तेन यमस्य धनदस्य च. (4) M has विषङ्कञ्च, which seems to

be incorrect. (5) K reads टङ्कणास्त्रिरजस्तथा, which appears to be

incorrect. (6) स्त्रीस्तन्यभाषितं लिप्तं, a variant in K. (7) K

reads वसवहन्तानि, which is incorrect. (8) K has जीवोहि. M has

जीवाभि. (9) M reads क्रोष्ट. (10) K reads क्रामणा, which

seems to be incorrect. (11) M reads द्रुतिनामपि, which is incor-

rect. (12) अश्वस्य लाल लशुन, a variant in K. (13) K reads

रसो. (14) K reads वापि. (15) अभ्रं हेमद्रुतियुतं, a variant in

M. (16) M reads नृपमेकत्र मर्दयेत्. (17) M reads च. (18)

M has लेपयित्वा.

तुषकर्षग्निना भूमौ स्वेदेन^१ मिलति क्षणात् ॥ २१ ॥

शतवेधौ भवेत् सोऽयमारतारं च^२ शुल्बके ।^३

तस्य मध्ये तथा देया अभ्रहेमद्रुतिः^४ पुनः ॥ २२ ॥

तुषकर्षग्निना स्वेद्यं^५ यावत् सूतावशेषितम् ।

सहस्रवेधौ स भवेत् नात्र कार्या विचारणा^६ ॥ २३ ॥

संकलैः संकलैर्वन्धे^७ वेधं दशगुणोत्तरम् ।

सप्तसंकलिकावद्धः^८ कोटिवेधौ महारसः ॥ २४ ॥

शरीरार्थं यदा^९ भवेत् गुञ्जामात्रं^{१०} विचक्षणः ।

त्रिकटुत्रिफलायुक्तं घृतेन मधुना सह ।

जीर्णे जीर्णे तु संघ्राह्यं^{११} यावत् स्यादष्टरक्तिकाः^{१२} ॥ २५ ॥

- (1) M reads स्वेदनं. (2) K reads मारं च शुल्बके, which is incomplete. (3) This hemistich and the next two are not found in M. (4) B reads अभ्रहेमद्रुतिः, which is incorrect. (5) तुषकर्षाग्निना स्वेदं, a variant in K. (6) M reads विचक्षणा, which is incorrect. (7) संकलैः संकलैर्वन्धे, a variant in B. शकलैः वद्धं, an incomplete variant in K. शिखला शिखलैर्वन्धं, an incorrect variant in M. (8) K has सप्तसंकलिकावद्धः. M has सप्तशिखलिखावन्धं. The latter two seem to be incorrect. But we see in रस. स. "शङ्खलावद्धसूतस्तु देहलोहविधायकः". Chap. xi. v. 74. (9) K reads पयो. M reads यथा. (10) B and M read गुंजामिका, which is grammatically incorrect. (11) B reads जीर्णजीर्णे तु संघ्राह्या. M reads जीर्णाजीर्णे तु संघ्राह्या. (12) K reads रक्तिका. M reads शक्तिका.

शतादिकोटिपर्यन्तं^१ संकलैर्यो हतो रसः^२ ।
 जीवेत्तेन प्रमाणेन^३ वञ्चवल्ली यथा रसः^४ ॥ २६ ॥
 हेमाभ्रशुल्बद्रुतिभिः^५ पारदस्तु समन्वितः^६ ।
 वेधयेत् पूर्वयोगेन^७ भक्षयेत् सर्वयोगतः^८ ।
 लभते^९ वैष्णवं स्थानं विष्णुतुल्यपराक्रमः ॥ २७ ॥
 आराभ्रहेमद्रुतयः^{१०} पारदेन समन्विताः ।
 वङ्गस्य प्रतिवापेन^{११} शतांशे स्तम्भनं ध्रुवम् ॥ २८ ॥
 तीक्ष्णमारं तथा हेम पारदेन समन्वितम् ।
 नागस्य प्रतिवापेन शतांशे स्तम्भनं भवेत् ॥ २९ ॥
 तीक्ष्णं घोषं तथा तारं पारदेन समन्वितम् ।
 वङ्गस्य प्रतिवापेन स्तम्भनं स्याच्छतांशतः ॥ ३० ॥
 एवं हि द्रुतियोगास्तु^{१२} विज्ञातव्या विधानतः^{१३} ।

- (१) B reads erroneously शतादिकोटिभ्यन्तं. K reads कोटी instead of कोटि. (२) संकलैर्यो हतो रसः, a variant in B. संकलैर्यो हरिद्रसः, a variant in K. शिखलैर्यो रसाहृतः, a variant in M. (३) M reads प्रयोगेन. (४) K reads वञ्चैव वाच्य आरणा, which has no sense here. (५) B reads द्रुतिभिः. M reads दूतीभिः. Both the readings seem to be incorrect. (६) M reads पारदस्तु समन्वितम्. (७) K reads सर्वयोगेन. (८) This charaṇa is not found in B. M reads पूर्वयोगतः. (९) K reads लभ्यते. The portion commencing from this śloka and ending in the 40th of the next Paṭala, is wanting in M. (१०) B reads द्रुतयः, which is not correct. (११) K reads प्रतिवापेन, which is an error of the scribe. (१२) एवं हि द्रुतियोगेन, a variant in K. (१३) K wants this charaṇa and the next one.

अनेन द्वुतियोगेन देहलोहकरो रसः^१ ॥ ३१ ॥

इति श्रीपार्वतीपरमेश्वरसंवादे^२

रसार्णवे रससंहितायां

द्वुतिबन्धनो नाम^३

त्रयोदशः पटलः ॥ १३ ॥

- (१) K has an incomplete charapa—देहकरो रसः. (2) This is not found in B. (3) B has सारणारसबन्धो नाम. K has द्वुतिबन्धो नाम, which is grammatically incorrect. In the beginning of this Paṭala, we find in K, that the god Bhairava proposes to explain बद्ध-जाराणा. But as the Paṭala ends in several varieties of द्वुतिबन्ध, so it is named as द्वुतिबन्धन instead of बद्धजाराण.

चतुर्दशः पटलः ।

श्रीभैरव उवाच ।¹

पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि वज्रबन्धं सुरेश्वरि² ॥ १ ॥

गन्धकं भक्षयेन्नारी दिनानामेकविंशतिम्³ ।

तद्रजो⁴ रसराजस्य बन्धने जारणे हितम् ॥ २ ॥

वज्रभस्म⁵ तु भागैकं भागाः शुद्धरसास्त्रयः⁶ ।

द्विपदी⁷ रजसामर्द्यं यावत्तत् कल्कतां गतम् ॥ ३ ॥

पादांशेन सुवर्णस्य पत्रलेपं तु कारयेत् ॥ ४ ॥

व्योमवल्लीरसं कान्तं टङ्कणं च सुचूर्णितम्⁸ ।

अभ्रकमष्टमांशेन⁹ खले कृत्वा विमर्दयेत्¹⁰ ॥ ५ ॥

नष्टपिष्टं चतुष्कं त¹¹ दधयित्वा¹² पुटेत्ततः ।

अश्वमूषागतं धातं क्रामणेन समन्वितम् ।

- (1) B reads श्रीपावैलुवाच, which is inconsistent, as in the following śloka the god Bhairava addresses her. (2) B has सुरार्चिते. (3) दीनानामेकविंशति, an incorrect variant in B. K has विंशतिः, which is grammatically incorrect. (4) B reads तद्रसौ, which is incorrect. (5) K reads वज्रं भक्षं, which is not correct. (6) K has भागाः शुद्ध रसत्रयः, which is evidently incorrect. (7) B and K read द्वीपदी, which is not correctly spelt. (8) K reads टंकं तालं च चूर्णितं. (9) K has दद्यात्तदष्टमांशेन. (10) B has मर्दयेच्च प्रयत्नतः. (11) K reads incompletely नष्टपिष्टं च सु.....चे. (12) B reads दधयित्वा. K reads दधे दत्वा.

खोटसु जायते^१ देवि शतवेधी महारसः^२ ॥ ६ ॥
 सौवीरं टङ्कणं काचं दत्त्वा दत्त्वा विशोधयेत् ।
 अजीर्णे मिलिते^३ हेन्ना समावर्त्तसु^४ जायते ॥ ७ ॥
 एकोत्तरक्रमे वृद्धा^५ संकलैः^६ क्रामयेत्ततः ॥ ८ ॥
 एकगुणेन सूतेन एका^७ संकलिकोचते ।
 त्रिगुणेन तु सूतेन द्वितीया संकली^८ भवेत् ॥ ९ ॥
 षड्गुणेन तु सूतेन तृतीया संकली^९ भवेत् ।
 दशगुणेन सूतेन चतुर्थी संकली भवेत्^{१०} ॥ १० ॥
 पञ्चदशगुणेनेशि^{११} पञ्चमी संकली भवेत्^{१२} ।
 एकविंशद्गुणेनेशि^{१३} षष्ठी संकलिका मता ॥ ११ ॥
 अष्टाविंशद्गुणेनेशि^{१४} सप्तमी संकली^{१५} स्मृता ।

- (१) खोटसंज्ञायते is the reading in B, which is incorrect. (२) B has शतवेधी महारसः, which is partly correct. (३) K reads अजीर्णो मिलिते. (४) K reads समावर्त्तेन. (५) K reads कृत्वा. (६) K reads श्लक्ष्णैः, which is an error of the scribe. (७) Both D and K read एका, which is grammatically incorrect. (८) D reads द्विषां संकलिको, which is incorrect. (९) D reads erroneously तृतीयां संकलिको. (१०) This hemistich is not found in B, D and K. (११) B reads पञ्चादशगुणेनेशि. D has repeated षड्गुणेन तु सूतेन, which is incorrect. (१२) B has पञ्चमा संकली भवेत्, which is incorrect. This charaṇa is wanting in D and K. (१३) एकविंशतिगुणेनेशि, a variant in D. This charaṇa and the next two are not found in K. (१४) B reads अष्टविंशद्. D reads अष्टविंशति. Both are incorrect. (१५) D reads कलिका, which is incorrect.

षट्त्रिंशद्गुणसंबद्धा^१ भवेत् संकलिकाष्टमी ॥ १२ ॥

पञ्चचत्वारिंशद्गुणैः^२ संकली नवमी मता^३ ।

पञ्चपञ्चाशद्गुणेन^४ दशमी संकली स्मृता^५ ॥ १३ ॥

एवञ्च क्रमवृद्धास्य^६ संकलीदशबन्धनम् ॥ १४ ॥

प्रथमे दशवेधो स्यात् शतवेधो द्वितीयके ।

तृतीये सहस्रवेधो च चतुर्थेऽयुतवेधकः^७ ॥ १५ ॥

पञ्चमे लक्षवेधो स्यात् दशलक्षं तु षष्ठके^८ ।

सप्तमे कोटिवेधो च^९ दशकोटि तथाष्टमे^{१०} ॥ १६ ॥

धूमावलोको^{११} नवमे दशमे शब्दवेधकः^{१२} ।

संकलैः संकलैर्बद्धो^{१३} वेधो दशगुणो^{१४} भवेत् ॥ १७ ॥

- (1) षट्त्रिंशत्सुगुणे वद्धा, a variant in B. (2) चत्वारिंशद्गुणेनेशी, a variant in B. चत्वारिंशद्गुणेनेति, a variant in D. चत्वारिंशद्गुणेनेशि, a variant in K. The word पञ्च is dropped in these MSS. This number should be 45 and not 40, in accordance with the rule stated in the 8th śloka. (3) D reads चत्ता, which is incorrect. (4) पंचान्यधिकपंचाशद्, a reading in B. पञ्चपञ्चाशद्गुणेनेति, a reading in D. पंचपंचाशद्गुणेनेशि, a reading in K. (5) B and D have दश संकलिका स्मृता. (6) B reads एवञ्च क्रमवृद्धा तु. (7) चतुर्थे युतवन्धकः, a variant in D, which is incorrect. (8) B reads षष्ठमे, which is grammatically incorrect. D reads चतुर्थे, which is incorrect. (9) K reads कोटीवेधो च, which mars the metre. (10) D reads दशकोटिलथाष्टमे. K reads दशकोटी तथाष्टमे. (11) D reads धूमतालोकि, which is incorrect. (12) D reads incorrectly शब्दवेधकम्. (13) D reads शकलैः बद्धः. (14) B reads erroneously दशगुणं.

दशसंकलिकावदः शब्दवेधी महारसः ।

यथा लोहे तथा देहे क्रमते नात्र संशयः^१ ॥ १८ ॥

वेधयेत्तत्प्रमाणेन धातुश्चैव^२ शरीरकम् ।

कारयेद्गुटिकां^३ दिव्यां वदरास्थि^४प्रमाणतः ॥ १९ ॥

महाकालीं पूजयित्वा^५ धारयेत् सततं बुधः^६ ।

तस्य^७ मत्वं प्रवक्ष्यामि त्रिदशैरपि दुर्लभम्^८ ॥ २० ॥

प्रणवो भुवनेशीवीजं^९ लक्ष्मीवीजं ततः परम्^{१०} ॥ २१ ॥

ॐ क्लीं श्रीं कालिका^{११}कालि महाकालि मांसशोणितभोजिनि^{१२} ।

क्लीं क्लीं हुं^{१३} रक्तकण्णमुखे देवि^{१४} रससिद्धिं ददस्व^{१५} मे ॥ २२ ॥

(१) क्रमेणात्र न संशयः, a variant in D, which is partly correct. (2)

D reads धातु चैक. K reads धातु चैव. (3) B reads घटिकां, which

is not correct. (4) K reads वदरास्थि, which is incorrect. (5)

K reads तु after पूजयित्वा ; but it is redundant. (6) Both D and

K read बुधैः, which is grammatically incorrect. (7) K reads

तस्या. (8) This hemistich is not found in D. (9) प्रणवं वीज-

षडस्य, a variant in B. D wants this hemistich. प्रणवभुवनेशीवीजं, a

variant in K. (10) B reads पुनः. K reads लक्ष्मीः वीजं, which is

not correct. (11) The word कालिका is not found in B. (12)

B reads भोजिनीं, which is incorrect. D has an incomplete charaṇa

मांसशोणितने. K reads भाजनं. (13) D has क्लीं क्लीं क्लीं. K has क्लीं क्लीं

हुं हुं. (14) रक्तकण्णमुखो देवी, a reading in B. रक्तकण्णामुखित्केन्द्री,

a reading in D. रक्तकण्णामुखे देवि, a reading in K. (15) K reads

रससिद्धिर्ददस्व, which is incorrect.

श्रीं क्रीं ऐं^१ रमा शक्तिश्च तारास्थो^२ मन्त्रोऽयं^३ सर्वसिद्धिदः ॥ २३ ॥
 पूजयित्वा ततो देवीं^४ सिद्धचक्रं^५ विशेषतः ।
 तां क्षिपेद्दत्तमध्ये तु^६ गुटिकां दिव्यरूपिणीम्^७ ॥ २४ ॥
 शतवेधेन या बद्धा^८ रसेन गुटिका^९ प्रिये ।
 मासमेकं तु वक्तव्या जीवेच्चैव युगावधि^{१०} ॥ २५ ॥
 तथा सहस्रवेधेन या बद्धा गुटिका शुभा^{११} ।
 मासद्वयं तु वक्तव्या जीवेच्चन्द्रार्कतारकम्^{१२} ॥ २६ ॥
 दशसहस्रवेधेन बद्धा च^{१३} गुटिका यदि ।
 शक्रतुल्यं तदायुः स्यात्^{१४} त्रिभिर्मासैर्वरानने^{१५} ॥ २७ ॥
 लक्षवेधेन या^{१६} बद्धा गुटिका दिव्यरूपिणी^{१७} ।

- (१) B has only श्रीं ऐं. D has not this hemistich. (2) B reads ताराद्या. रया शक्तिश्च तारास्थो, a variant in K. (3) K reads मंशोयं. (4) B has देविं. D has देवि. K has देवी. (5) B has सिद्धिं चक्रं. D has सिद्धिं चक्रौ. K has सिद्धं...क्रं. (6) D reads नांनं क्षिपेद्दत्तः मध्ये तु, which is absurd. (7) B reads गुलिकां. K reads दिव्यरूपिणि, which is incorrect. (8) शतवेधीं न यावद्वा, a variant in D, which is not correct. (9) B reads गुलिका. (10) D reads गुणावधी. K reads गुणावधि. (11) बद्धा या गुटिका शुभा, a variant in B. D reads पुनः instead of शुभा, which is probably पुनः, an error of the scribe. (12) B has वैष्णवं लभते फलं, which is not consistent with other texts. (13) च is not found in K. (14) D reads तदायुषं. (15) त्रिभिर्मासैस्तु जायते, a variant in K. (16) या is not found in D. (17) K reads incorrectly दिव्यरूपिणि.

चतुर्मासं तु वक्त्रस्था^१ ब्रह्मायुषं प्रयच्छति^२ ॥ २८ ॥
 दशलक्षेण या बद्धा^३ गुटिका दिव्यरूपिणी ।
 पञ्चमासं^४ तु वक्त्रस्था विष्णुतुल्यायुषं लभेत्^५ ॥ २९ ॥
 कोटिवेधेन या बद्धा^६ गुटिका दिव्यरूपिणी^७ ।
 षण्मासं^८ संस्थिता वक्त्रे साक्षाद्दे^९ रुद्रतां नयेत् ॥ ३० ॥
 शतकोटिप्रभेदेन^{१०} गुटिका दिव्यरूपिणी^{११} ।
 सप्तमासं^{१२} तु वक्त्रस्था स लभेद्देवैश्वरं^{१३} पदम् ॥ ३१ ॥
 धूमावलीकने^{१४} बद्धा गुटिका शिवरूपिणी ।
 अष्टमासं तु वक्त्रस्था ईशानस्य^{१५} फलं लभेत् ॥ ३२ ॥
 शब्दवेधेन या^{१६} बद्धा गुटिका शिवरूपिणी ।

-
- (1) D has an absurd reading—दशषः चतुस्या से तु वक्त्रस्यो. (2) D has ब्रह्मतुल्यं नरायणम्. K has वसा प्रयच्छति युषं, which is incorrect. (3) D reads लक्षेण यदा न बद्धा, which is incorrect. (4) D has चतुर्मासं, which is not correct. (5) D has विष्णो तुल्यायुषं भवेत्, which is incorrect. We do not find the above three ślokas (27th, 28th, 29th) in B. (6) दशलक्षेण यदा, an incorrect variant in D. K reads कोटी in place of कोटि. (7) B has वृटिका दिव्यरूपिणि, which is partly correct. (8) D has दशषण्मासं, which is incorrect. K reads षण्मास. (9) D has व्याघ्राद्दे, which is an error of the scribe. (10) K reads कोटी. (11) B has वृटिका. (12) D reads दशमासं, which is incorrect. (13) B reads भवेद्देवैश्वरं. D reads लभेद्देवैश्वरं. (14) क्रमावलीकने is the reading in D, which is incorrect. (15) D reads ईशानस्य. K reads इशानस्य. (16) D has an absurd reading—दश-शतादिददयो.

नवमासं^१ तु वक्तव्या स भवेद्वापको नरः^२ ॥ ३३ ॥

नवसंकलिकावद्धः स्वयम्भुवा महेश्वरः ।^३

कर्त्ता हर्त्ता स्वयं भोक्ता शापानुग्रहकारकः^४ ॥ ३४ ॥

सर्व्वज्ञः सर्व्वकर्त्ता च सूक्ष्मरूपो निरञ्जनः ।

इच्छया कुरुते सृष्टि^५मिच्छया संहरेज्जगत्^६ ॥ ३५ ॥

सच्छन्दगमनो भूत्वा विश्वरूपो भवेन्नरः ।

पूज्यते सर्व्वदेवैश्च^७ ब्रह्मविष्णु^८महेश्वरैः ॥ ३६ ॥

पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि वज्रबन्धं सुदुर्लभम्^९ ॥ ३७ ॥

समांशं भक्षणं^{१०} हेम शुद्धसूतेन कारयेत् ।

मृतवज्रं पलाशेन^{११} मर्दयेद्विपदीरसैः^{१२} ॥ ३८ ॥

(1) D reads नवमासं, which is an error of the scribe.

(2) स

भवेद्दर्पकं भवेत्, a variant in D. स भवेपकोनव, a variant in K. Both are incorrect.

(3) This hemistich is not found in B. D reads स्वयंभुवा. K reads स्वयं भोक्ता, which is repeated in the next śloka.

(4) This hemistich is not found in D. (5) D reads वृष्टि. K reads सृष्टी.

(6) मिच्छाया वा ह्ये जगत्, an incorrect variant in D. मिच्छया वा हरे जयेत्, a variant in K, which is partly incorrect.

(7) K reads erroneously पूज्यते स देवैश्च.

(8) B and K read ब्रह्मविष्णु, which is grammatically incorrect.

(9) D has वज्रवद्धस्तु दुर्लभम्, which is incorrect.

(10) B reads समांशभक्षणं.

(11) K reads पलाशेन, which appears to be the error of the scribe.

(12) मर्दयेद्विपदीरसैः, a variant in B. मर्दयेद्विपदीरसैः, a variant in D. मर्दये द्वि.....रसैः, a variant in K. All the texts are incorrect.

प्राग्वच्छेषं पुराजातं^१ हंसपाद्या^२ विमर्दितम् ।
 भावितं पुटितं रत्नैः^३ पूर्ववत् सफलं भवेत्^४ ॥ ३९ ॥
 वज्रसिद्धो भवेत् सिद्धो^५ देवदानवदुर्जयः ।^६
 चतुर्विंशतिसिद्धानां नायकः सर्वसिद्धिदः^७ ॥ ४० ॥
 वज्रचूर्णसमं^८ सूतं हंसपाद्या विमर्दयेत्^९ ।
 पुटित्वा मारयेत्तं तु^{१०} पुनस्तुल्य^{११} रसं क्षिपेत् ॥ ४१ ॥
 भ्यातः खोटो भवत्याशु^{१२} शोधितः काचटङ्गणैः ।
 यावच्छक्रोदयप्रख्यो^{१३} जायते स रसः^{१४} प्रिये ॥ ४२ ॥

- (1) पूर्वस्थं सुपराजातं, a reading in D. पूर्वस्थं तु पुराजातं, a reading in K, which is partly incorrect. (2) K reads हंसपाद्या, which is incorrect. (3) B has पुटित्वा मारयेत्तत्तत्. (4) पूर्ववत् फलं भवेत्, a variant in B. पूर्ववत् स फलं लभेत्, a variant in D. (5) B reads वज्रसिद्धो भवेत् सिद्धो. (6) D has an absurd hemistich—बंधं बंध्यौ पारसिद्धैर्देवैरत्तसर्वदुर्जयैः. (7) D reads सर्वसिद्धः, which destroys the metre. (8) B reads वज्रचूर्णं समं. D reads विचूर्णीभूपियित्वापि समं, which is absurd. (9) B reads विमर्दितं. D reads हंसपाद्यां. (10) D has सुत्तिष्ठानप्रयत्नेन, which is unintelligible. (11) D reads पुनस्तुल्यं. (12) B reads भ्यातरकोटो भवत्याशु, which is incorrect. D reads ध्यानः खोटो भवत्याशु, which is absurd. K reads आता, which is an error of the scribe. (13) B reads यावच्छक्रोदयप्रख्यो. D reads यावच्छक्रोदयः पक्षी, which is incorrect. K reads यावच्छक्रोदयः प्रख्यो, which is also incorrect. (14) B reads च रसः. D reads सोऽपि स.

यज्जसत्त्वं च गगनं^१ रसं हेम च मेलयेत्^२ ।
 अमरत्वमवाप्नोति^३ वक्त्रस्थेन सुराधिपे^४ ॥ ४३ ॥
 जारयित्वा रसं तद्धि^५ पुनस्तेनैव जारयेत् ।
 कोटिवेधी^६ न सन्देहो वक्त्रस्थः^७ खेचरं पदम् ॥ ४४ ॥
 वेधयेत्तत्प्रमाणेन^८ धातुं चैव शरीरकम्^९ ।
 कारयेद्गुटिकां दिव्यां^{१०} वज्रसिद्धेन काञ्चने^{११} ॥ ४५ ॥
 अनेन क्रमयोगेन यावच्छक्यं तु मारयेत् ।
 तद्वज्र^{१२}सूतकं देवि^{१३} सर्वरोगनिवर्हणम्^{१४} ॥ ४६ ॥
 हेम्ना च सारयित्वादी^{१५} चन्द्रार्कं लेपयेत्ततः^{१६} ।

-
- (1) वक्त्रसत्त्वं च गगनं, an incorrect variant in D. (2) D has सहेमं च मेलयेत्, which mars the metre. K has रसं हेमं च मेलयेत्. (3) अमरत्वमजरावद्धं वध्यं, a variant in D. अमरत्वमवाप्नोति, a variant in K. (4) B reads सुराधिपे, which is incorrect. D reads वक्त्रस्थे च पुराधिपे. K reads वक्त्रस्थे सुनराधिपे. (5) जारयेद्विधिं रूपं, a variant in D. (6) B reads कोटिवेधि. (7) D reads वक्त्रस्थे. (8) D reads वेधयेत् प्रमाणेन, which is incomplete. (9) धातुश्चैव शरीरके, a reading in B. K has धातु. (10) B reads करयो गुटिकां दिव्या. D reads वक्त्रस्थं गुटिका दिव्यं. K reads वक्त्रस्था गुटिका दिव्या. (11) K has वज्रसौद्धो त काञ्चनं, which is apparently erroneous. (12) D reads न तस्य, which seems to be incorrect. (13) B reads देवी, which is incorrect. (14) M reads निवारणम्. (15) हेम्ना च सारयित्वा तु, a variant in B. हेमां च सारयित्वादी, a variant in D. M reads तु instead of च. (16) This charaṇa and the next two are not found in B.

द्वात्रिंशंशेन हेमाङ्ग^१ मात्रिकाभ्यधिकं^२ भवेत् ॥ ४७ ॥

वदरास्थिप्रमाणेन कारयेद्गुटिकां^३ बुधः ।

यथा लोहे तथा देहे क्रमते नान्यथा क्वचित् ॥ ४८ ॥

वज्रेण हन्वितं हेम^४ कान्तशुल्कयोजितम्^५ ।

रञ्जयेत् सप्तवाराणि^६ तं खोटं सूक्ष्मचूर्णितम्^७ ॥ ४९ ॥

भावितं स्त्रीरजस्यैव^८ गुञ्जापञ्चमितं युतम्^९ ।

भूर्जपत्रे निवेश्याथ^{१०} बद्ध्वा वस्त्रेण पोटलीम्^{११} ।

स्वेदयेद्देवदेवेशि यावद्भवति गोलकम् ॥ ५० ॥

-
- (1) द्वात्रिंशंशे तु हेमाङ्ग, a reading in K. द्वात्रिंशनेन हेमाङ्ग, a reading in M. (2) K and M read erroneously मात्रिकाभ्यधिकं and मादकाभ्यधिकं respectively. (3) K has गुटिकां कारयेत्. (4) वज्रेण वधिते हेमे, a variant in B. वज्रेण शोधितं हेम, a variant in D. वज्रेण वधितं हेमि, a variant in K. (5) B has कान्तशुल्कपालनी. M has an incomplete charaṇa—कान्तं कपालिना. (6) सप्तवाराणि is grammatically incorrect ; yet it is found so in all the texts. (7) खोटं तस्य विचूर्णितं, a reading in D. खोटं सूक्ष्मविचूर्णितं, a reading in K. तं खोटं सूक्ष्मचूर्णकम्, an incorrect reading in M. (8) B reads स्त्रीरजस्यैव. D reads स्त्रीरजस्यैव. K reads स्त्रीरजस्यैव. M reads स्त्रीरजं सेव्यं. None of the readings is perfectly correct. (9) D reads गुञ्जायां च मितं युतम्. M reads भूर्जपत्रे निवेशितम्. (10) भूर्जपत्रे निवेशे तु, a variant in B. द्रुतस्तेन संयुक्तं, a variant in M. (11) D reads वस्त्रेत्. M reads पोटलीम्. After पोटलीं we have an incorrect hemistich in D only, which runs thus : द्रुतस्तेन संयुक्तं, which, if written correctly, becomes द्रुतस्तेन संयुक्तं as the text in M.

लाङ्गली जीवकश्चैव^१ मुस्तायुक्तेन्द्रवारुणी^२ ।

एतेषां निक्षिपेत् पिण्डे^३ वज्रगोलं तु वेष्टयेत्^४ ॥ ५१ ॥

मूषामध्ये तु निक्षिप्य^५ अभ्ययित्वा^६ प्रयत्नतः ।

भूमौ मूषां विनिक्षिप्य पुटं मूर्ध्नि प्रदापयेत्^७ ॥ ५२ ॥

अनेनैव प्रदानेन^८ बन्धमेति महारसः ॥ ५३ ॥

गोलकं^९ धारयेदक्ते वर्षमेकं^{१०} यदि प्रिये ।

जीवेत् कल्प^{११}सहस्राणि यथा नागो^{१२} महाबलः ॥ ५४ ॥

वर्षैर्द्वादशभिः^{१३} साक्षात् रुद्ररूपस्तु^{१४} जायते ।

गात्रस्य तस्य प्रस्वेदात्^{१५} अष्टौ लोहास्तु^{१६} काञ्चनम् ॥ ५५ ॥

- (1) D and K read जीवकश्चैव. M reads जीवनी चैव. (2) स्कन्दं चीत्तरवारुणि, a variant in B. मुक्तायुक्तेन्द्रवारुणी, a variant in D. गंधारी नरवारुणी, a variant in M. (3) D reads एतेषां निक्षिपेन्वेद, which is unintelligible. (4) D has वध्वा गोलं तु वेष्टयेत्. M has वज्रगोलं तु वेष्टयेत्. (5) This śloka is not found in D. (6) B reads अभ्ययित्वा. K reads कथयित्वा. M reads चान्धयित्वा. (7) K reads मूर्ध्नि, which is incorrect. M reads प्रतापयेत्. (8) B reads प्रदीपेत्. M reads प्रकारेण. (9) D reads erroneously गासकं. (10) D reads कर्षमेकं, which is an error of the scribe. (11) D reads वर्ष. (12) D reads तथा नागो, which is partly incorrect. K and M read यथानागो. (13) B reads वर्षैर्द्वादशभिः. K reads वर्षैर्द्वादशभिः, which is partly incorrect. (14) B has रसपुष्पस्तु. K has रसयुस्तु. M has रसवृक्षस्तु. None of them is correct. (15) D reads तस्य गात्रस्य तत्-स्वेदात्. K reads तस्य गात्रस्य प्रस्वेदात्. (16) K reads अष्टौ लोहाणि. M reads दम्बलोहस्तु.

वज्रभस्म तथा सूतं^१ काञ्चनेन समन्वितम् ।

वक्त्रस्थं कुरुते यस्तु सोऽब्दात्^२ पलितवर्जितः ॥ ५६ ॥

कृष्णाभ्रकस्य सत्त्वं च तारं ताम्रं च^३ हाटकम् ।

माद्विकं कान्ततीक्ष्णं च समभागानि कारयेत् ॥ ५७ ॥

अश्वमूषा^४गतं धातं खोटो भवति तत्क्षणात्^५ ।

तं खोटं^६ सूक्ष्मचूर्णन्तु द्रुतसूतेन^७ गोलकम् ॥ ५८ ॥

मृतवज्रस्य भागैकं भागाश्चत्वारि^८ गोलकम् ।

मर्दयेत्तप्तखलेन^९ भस्मीभवति सूतकः^{१०} ॥ ५९ ॥

मारयेद्भूधरे यन्त्रे सप्तसंकलिका^{११} क्रमात् ।

गुञ्जामात्रं तु तद्भस्म^{१२} मध्वाज्येन तु लेहयेत्^{१३} ॥ ६० ॥

संवत्सरप्रयोगेण^{१४} ह्ययुता यु^{१५} भवेन्नरः ।

- (1) D has तथा कान्ते. K has तथा कान्तं. (2) B and M have अब्दात्. D has वलौ. K has आद्यः. (3) B reads तारि ताम्रं च. D reads तारताम्रं च. (4) B reads अश्वमूषा. D has an incomplete charaṇa अश्वमूषा...K reads अश्वमूषा. M reads अश्वमूषा. (5) B reads खोटं. D wants next three charaṇas. M has वोटं भवति तत्क्षणात्, which seems to be incorrect. (6) M reads तं वोटं, which is incorrect. (7) K reads द्रुतसूतेन. (8) M reads erroneously भागं चत्वारि. (9) D reads मर्दयेत् सत्वखलेन, which is unintelligible. (10) K reads सूतकं. (11) M reads सप्तत्रिंखलिका, which is incorrect. (12) This charaṇa and the next two are not found in D. K has an incomplete charaṇa—वं तु तद्भस्म. M reads तत्भस्म. (13) K and M read लेपयेत्. (14) K reads प्रयोगेन, which is gram. incorrect. M reads प्रयोगेणा. (15) K has अयुतायु. M has प्ययुतायु.

बलीपलितनिर्मुक्तो महाबलपराक्रमः ॥ ६१ ॥

तद्गन्धपलमेकन्तु^१ पलैकं गन्धकस्य च^२ ।

अश्वमूषागतं धातं खोटो भवति तत्क्षणात्^३ ॥ ६२ ॥

जीवेत् कल्पसहस्राणि यथानङ्गो महाबलः ।

तस्य मूत्रपुरीषेण^४ लोहान्यष्टौ च^५ काञ्चनम् ॥ ६३ ॥

तं खोटं^६ रञ्जयेत् पश्चात् वङ्गाभ्रक^७ कपालिना ।

रञ्जयेत् सप्तवाराणि^८ भवेत् कुङ्कुमसन्निभम् ॥ ६४ ॥

हेम्ना सह समावर्त्य^९ सारणात्रय^{१०} सारितम् ।

सहस्रांशेन तेनैव सर्व्वलोहानि वेधयेत्^{११} ॥ ६५ ॥

कृष्णाभ्रकस्य सत्त्वञ्च तारं ताम्रञ्च हाटकम्^{१२} ।

तीक्ष्णं च वडसूतं च^{१३} माक्षिकञ्च^{१४} समन्वितम् ॥ ६६ ॥

- (1) K has an incomplete charap—तत्भ्रमेकन्तु. M has तद्गन्धपलमेकन्तु, which is incorrect. (2) K reads तु. (3) B reads खोटं. वाटं भवति तत्क्षणात्, an incorrect reading in M. (4) K reads मूत्रपुरीषाभ्यां. (5) K reads अष्टौ लोहानि. (6) K has तत् खोटं, which is incorrect. (7) M reads नागाभ्रक. (8) This word is grammatically incorrect. (9) हेम्ना सहसमावर्त्य, a variant in B. D reads समं समाचारी, the latter word being incorrect. K reads हेम्ना समं. M reads erroneously समावर्त्या. (10) B reads सारणत्रयं, which is incorrect. D reads सारितात्रय, which is not correct. K reads त्रय, which is incorrect. (11) शतांशेन तु तेनैव तारारिष्टन्तु वेधयेत्, a variant in M. (12) D and K read टंकणं. (13) तीक्ष्णं च वडयेत् सूतं, a variant in D. K reads erroneously तीक्ष्णं वडसूतं च. (14) D and K have माक्षिकेण.

अश्वमूषा^१गतं भ्रातं खोटो^२ भवति तत्क्षणात् ।
 हेन्ना सह समावर्त्य^३ सारणात्रयसारितम्^४ ॥ ६७ ॥
 शतांशिन तु तेनैव शुल्ववेधं प्रदापयेत्^५ ।
 जायते कनकं दिव्यं देवाभरणभूषणम्^६ ॥ ६८ ॥
 बडसूतस्य^७ भागैकं भागैकं पन्नगस्य च ।
 हाटकस्य च^८ भागैकं भागैकं चाभ्रकान्तयोः ॥ ६९ ॥
 एकीकृत्य तु तद्वाम्यं^९ रसे जीर्णे^{१०} तु जारयेत् ।
 शतांशिन तु^{११} तेनैव शुल्ववेधं^{१२} प्रदापयेत् ॥ ७० ॥
 बडसूतस्य भागैकं भागैकं कुटिलस्य^{१३} च ।
 अश्वमूषा^{१४}गतं भ्रातं खोटो^{१५}भवति तत्क्षणात्^{१६} ॥ ७१ ॥

- (1) K has अश्वमूषा, which is not correct. (2) B reads खोटं.
 M reads वोष्टं. (3) हेन्ना सहसमावर्त्य, a variant in B. K reads
 समं instead of सह. (4) D reads सारणात्रयसारणम्. K reads सारणा-
 त्रिय, which is incorrect. M reads सारणं त्रय, which is also incorrect.
 (5) शतांशिनैव तेनैव शुल्वं वद्धं तु क्षेपयेत्, a variant in D. (6) D reads
 भूषितम्. M reads भूषणम्, which is incorrect. (7) D has बडुतस्य,
 which is senseless. (8) D and K read तु. (9) All the texts read
 एकीकृत्वा, which is grammatically incorrect. B reads तद्वाम्यं. D reads
 तद्वामि. (10) D and K read रसजीर्णं. (11) D reads शतांशिनैव.
 (12) D reads शुल्वं वद्धं. (13) B reads कुटिलस्य. K reads कुटीलस्य.
 Both seem to be incorrect. (14) K reads मूषा. (15)
 B reads खोटं. M reads वोष्टं. (16) M reads तत्क्षणात्, which is
 incorrect. We do not find this charaṇa and the next three in D.

तस्य खोटस्य भागैकं^१ भागैकं गन्धकस्य च^२ ।

अन्धमूषागतं धातं यावदङ्गावशेषितम्^३ ॥ ७२ ॥

अनेन क्रमयोगेन वङ्गं निर्वाप्य षड्गुणम्^४ ।

अनेन क्रमयोगेन वह्निनागञ्च षड्गुणम्^५ ॥ ७३ ॥

तद्रसं रञ्जयेत् पश्चात् तीक्ष्णशुल्बकपालिना^६ ।

रञ्जयेत् तत् प्रयत्नेन यावत् कुङ्कुमसन्निभम्^७ ॥ ७४ ॥

हेम्ना सह समावर्त्य^८ सारणात्रयसारितम्^९ ।

शतांशे^{१०} वेधयेत् शुल्बं दिव्यं हेम प्रजायते ॥ ७५ ॥

पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि द्रव्यसंस्कारमुत्तमम्^{११} ॥ ७६ ॥

रञ्जयेत्^{१२} शुद्धकनकं तीक्ष्णशुल्ब^{१३}कपालिना ।

- (1) तत्खोटभागैकैकं, a variant in B. तत्खोटभागैकैकं, a variant in M. (2) K reads erroneously गन्धकस्य च. (3) यावत् सूते-वशेषितं, an incorrect variant in M. (4) B reads षड्गुणं. D reads निर्वाप्य. K reads षट्गुणं. M reads निर्वाप्य. (5) B reads षड्गुणं. D has वह्निना षड्गुणं वङ्गं, which is senseless and void of metre. K has षट्गुणं. This hemistich is not found in M. (6) D has तीक्ष्णशुल्बकपालिकान्, which seems to be incorrect. (7) K wants this hemistich. M reads सन्निभः, which is incorrect. (8) हेम्ना सहसमावर्त्य, a variant in B. हेम्ना सहसमावर्त्त, a variant in D. This charapa and the next are not found in K. (9) सारणं द्रव्यसारितं, a variant in D. (10) K reads शतांशं. (11) रसवन्धनमुत्तमम्, a variant in D. दिव्यसंस्कारमुत्तमम्, a variant in M. (12) This hemistich is not found in D. M reads जारयेत्. (13) K reads तीक्ष्णं शुल्ब, M reads erroneously तीक्ष्णशुल्ब.

पक्वबीजस्य भागैकं भागैकं द्रुत^१सूतकम् ।
 मर्दयेन्मध्यमास्त्रेन^२ गोलकं भवति क्षणात्^३ ॥ ७७ ॥
 मृतवज्रस्य^४ भागैकं भागाश्चत्वारि गोलकम्^५ ।
 मर्दयेत् तप्तखलेन^६ भस्मीभवति सूतकम्^७ ॥ ७८ ॥
 मारयेद्भूधरे यन्त्रे सप्तसंकलिका^८क्रमात् ।
 तद्भस्म तु पुनः पश्चात् मध्यमास्त्रेन^९ मर्दयेत् ॥ ७९ ॥
 पुटं दद्यात् प्रयत्नेन षष्ट्याधिकशतत्रयम्^{१०} ।
 तद्भस्म जायते दिव्यं सिन्दूरारुणसन्निभम्^{११} ॥ ८० ॥
 तेनैव वेधयेत्तारं^{१२} सहस्रांशिन^{१३} काञ्चनम् ।

- (1) B reads द्रुत, which is incorrect. (2) मर्दयेत्तत्समास्त्रेन, a variant in D, which seems to be partly incorrect. (3) D has तत्क्षणात्, which mars the metre. M has गोलकं तत कारयेत्, which appears to be partly incorrect. (4) D reads मृतजीवस्य. M reads द्रुतसूतस्य भागं, which destroys the metre. (5) B reads भागाश्चत्वारि, which is incorrect. D has an absurd variant—भागश्च चत्वारि भाजोऽं गोलकम्. M has an incomplete charaṇa—चत्वारि गोलकम्. All the texts read चत्वारि, which is gram, inc. (6) M reads तप्तखले च. (7) B and D read सूतकं. (8) M reads त्रिंखलिका, which is incorrect. (9) M reads मध्यमास्त्रे तु. (10) All the texts read षष्ट्याधिक; whereas षष्ट्याधिक is more proper. K reads शतसूतकं, which is incorrect. After शतसूतकं this text has a single charaṇa—देवदाली शंखपुष्पा, which is found in no other texts. (11) D has सिन्दूरारुणसप्तभम्, which destroys the metre. K has सिंधूरारुणसंनिभं. M has सिन्दूरमरुणसप्तभम्, which is grammatically incorrect. (12) D reads वन्धयेत्तारं. (13) M has स्वर्णांशिन तु.

सुतवज्रस्य भागैकं भागाः षोडश सूतकम्^१ ॥ ८१ ॥

देवदाली-शंखपुष्पी-रसेन मर्दितं^२ क्रमात् ।

मारयेद्^३भूधरे यन्त्रे भस्मीभवति तत्क्षणात्^४ ॥ ८२ ॥

फूत्काराणां सहस्रेण^५ धाम्यमानो न^६ गच्छति ।

देदृशं भस्मसूतं च देहे लोहे च योजयेत्^७ ॥ ८३ ॥

तद्भस्मपलमेकं तु^८ पलमेकं तु गन्धकम्^९ ।

अश्वमूषागतं^{१०} धातं खोटो^{११} भवति तत्क्षणात् ॥ ८४ ॥

तं खोटं^{१२} रञ्जयेत् पश्चात् कापालि^{१३}क्रमयोगतः ।

सारणात्रययोगेण^{१४} शुल्बवेधं^{१५} प्रदापयेत् ॥ ८५ ॥

भस्मसूतपलैकं च^{१६} पलैकं पन्नगस्य च^{१७} ।

- (1) D reads सूतकम्, which is an error of the scribe. (2) B and M read मर्दितं. (3) D and M read मर्दयेद्. (4) M reads erroneously तत्क्षणात्. (5) K reads फूत्काराणां. M reads पुत्काराणां सहस्राणि. Both are incorrect. (6) D has धाम्यमानेन. K has धाम्यमानेन. M has धाम्यमानानि. (7) देहे च योजये, an incomplete variant in K. देहलोहे च वेधयेत्, a variant in M. (8) M has तत्-भस्मपलमेकञ्च, which is partly incorrect. (9) K reads पलैकं गन्धकस्य च. (10) D reads अश्वं मूषागतं, which is incorrect. K reads अश्व-मूषागतं, which is also incorrect. (11) D has खोटो. M has वोटो. (12) M reads तत् वोटं. (13) K reads कपाली. M reads कावाली. (14) सारणाक्रमयोगेन, a variant in M. (15) D has शुल्बं वेधं. K has शुल्बे वेधं. (16) B reads तु. (17) B reads कनकस्य च. D reads गन्धकस्य च. K reads पलमेकं च गन्धकं. We have adopted the reading in M, since we see afterwards the term नागेन in all the texts.

पुटेन जायते भस्म^१ सिन्दूरारुणसन्निभम्^२ ॥ ८६ ॥
 तद्भस्म तु पुनः पश्चाद्-गोपितेन तु मर्दयेत्^३ ।
 ताम्रपात्रेण तत्^४ कृत्वा मर्दयेत्लोहमुष्टिना ॥ ८७ ॥
 सृङ्गिना ततः पाच्यं यावन्नागेन^५ मेलनम् ॥ ८८ ॥
 तद्भस्मभागमेकं तु^६ भागैकं हेमगोलकम् ।
 एकीकृत्याथ^७ संमर्द्य क्रामणेन^८ सहैकतः ॥ ८९ ॥
 तारारिष्टं तु तेनैव^९ सहस्त्रांशिन काञ्चनम्^{१०} ।
 अनेन क्रमयोगेण वङ्गभस्म प्रजायते ॥ ९० ॥
 सहस्त्रांशिन तेनैव शुल्बवेधं प्रदापयेत्^{११} ।
 तच्छुल्वं जायते तारं शंखकुन्देन्दुसन्निभम् ॥ ९१ ॥
 श्वेताभ्रकस्य सत्त्वं च^{१२} कान्ताकान्तं^{१३} तथायसम् ।

- (1) This charaṇa and the next are put in M after the next śloka.
 (2) D reads सिन्दूरारुणसमप्रभम्, which destroys the metre. K reads सिंधूरा. M reads सिन्दूरारुणसप्रभम्. (3) This hemistich is placed in M after the next śloka. (4) B, K and M read तं, which seems to be incorrect. (5) D reads erroneously यावन्नागेन. (6) D has an incomplete charaṇa—तस्माद्भागमेकं तु. (7) All the texts read एकीकृत्वा, which is grammatically incorrect. (8) M reads क्रामणेन. (9) D has an incomplete charaṇa—तारिष्टं तु तेनैव. K has तारारीष्टं तु तेनैव. (10) This charaṇa and the next are not found in K. (11) शुल्वं वेधं प्रजायते, a variant in D. K reads शुल्वे वेधं. (12) D has श्वेताभ्रकस्यात्वं चाकं, which seems to be incorrect. This charaṇa and the next are not found in K. (13) D reads कंचित्-कालं, which appears to be incorrect. M reads क्वचित्कालं.

वङ्गं तारं तथा खेतं^१ वैक्रान्तञ्च कदम्बकम् ॥ ८२ ॥
 अन्धमूषागतं^२ धातं खोटं^३ कुन्देन्दुसन्निभम् ।
 तं खोटं^४ सूक्ष्मचूर्णं तु द्रुतसूतेन^५ गोलकम् ॥ ८३ ॥
 मृतवज्रस्य भागैकं भागाश्चत्वारि^६ गोलकम् ।
 मर्दयेत्तप्तखलेन^७ भस्मीभवति सूतकः^८ ॥ ८४ ॥
 मारयेद्भूधरे यन्त्रे सप्तसंकलिका^९ क्रमात् ।
 ततश्च जायते भस्म शङ्खकुन्देन्दुसन्निभम् ॥ ८५ ॥
 तद्भस्म पलमेकं तु^{१०} पलमेकं तु गन्धकम् ।
 अन्धमूषागतं^{११} धातं खोटो भवति तत्क्षणात्^{१२} ॥ ८६ ॥
 तारेण च समावर्त्य^{१३} सारणावयसारितम्^{१४} ।

- (1) वङ्गं तारैरथा खेतं, a variant in D. K and M read खेत. (2)
 K reads अंधमूषागतं. (3) B and K read खोट. M reads वोट.
 Both the readings are incorrect. (4) K reads खोट. M reads
 वोट. (5) B reads द्रुत instead of द्रुत. D has ध्रुतनेव च, which is
 unintelligible. K reads मृतसूतेन. (6) B and D read भागश्चत्वारि.
 M reads भागश्चत्वारि. None is correct. (7) D reads तप्तखलेन. K
 reads तप्तखलेन. (8) D reads सूतकम्. M reads गोलकम्. (9)
 M reads सप्तसिंखलिका. (10) M reads पलमेकन्तु, which is incor-
 rect. (11) K reads अंधमूषागतं, which is not correct. (12)
 खोटं भवति तद्रसं, a variant in B. खोटो भवति तद्रसम्, a variant in D.
 वोटं भवति तत्क्षणात्, a variant in M. After the 96th śloka we find the
 following hemistich in K only—पुटेन जायते भस्म शङ्खकुन्देन्दु तद्रसं. (13)
 D has तारे तच्च समावर्त्य. (14) D has मारणावयसारितम्, which seems
 to be incorrect.

सहस्रांशेन तेनैव शुल्बवेधं प्रदापयेत् ॥ ८७ ॥
 तीक्ष्णसूतपलान्यष्टौ^१ द्रुतसूतपलाष्टकम्^२ ।
 मर्हयेत्तप्तखल्लेन कुष्ठकुल्ली^३रसेन च^४ ॥ ८८ ॥
 तत्क्षणाज्जायते पिण्डं^५ तीक्ष्णेन सह गोलकम् ।
 मर्हयेत्तप्तखल्लेन भस्मीभवति तत्क्षणात्^६ ॥ ८९ ॥
 मारयेद्भूधरे यन्त्रे सप्तसंकलिकाक्रमात्^७ ।
 षोडशांशेन तेनैव^८ वङ्गवेधं^९ प्रदापयेत् ॥ ९० ॥
 तद्वस्त्रपलमेकन्तु पलैकं गन्धकस्य च ।
 अश्वमूषागतं^{१०} धातं खोटो भवति तत्क्षणात्^{११} ॥ ९१ ॥
 तस्य खोटस्य^{१२} भागं च तीक्ष्णचूर्णं च तत्सप्तमम्^{१३} ।
 द्वौ भागौ द्रुतसूतस्य^{१४} सर्वमेकत्र मर्हयेत् ॥ ९२ ॥

- (1) This charaṇa and the next fifteen are not found in D. (2) पलाष्टौ द्रुतसूतकं, a variant in B. K has an incomplete charaṇa—द्रुत सूतकं. (3) B reads टकुचुल्ली. K reads कुष्ठकुलि. M reads कुष्ठयौली. (4) M reads तु. (5) K reads पिंडी. (6) M reads erroneously तक्षणात्. (7) सप्तत्रिंखलिकाक्रमात्, a variant in M, wherein the middle term is incorrect. (8) This charaṇa and the next five are not found in B. (9) K reads वंगे वेधं. M reads वंकवेधं. (10) K reads अश्वमूषागतं, which is not correct. (11) M reads वोटं भवति तक्षणात्, which is incorrect. After this charaṇa we find in K the following hemistich—मारयेद्भूधरे यन्त्रे सप्तसंकलिकाक्रमात्. (12) D reads खोटं च. M reads वोटस्य. (13) तीक्ष्णचूर्णं तु सप्त, a variant in D. तीक्ष्णं तु दत्तसप्तं, a variant in K. Both are incomplete. M reads तत्सप्तम्, which is incorrect. (14) Both D and K read द्रुतसूतस्य.

तप्तखले तु संमर्द्य^१ गोलको भवति क्षणात्^२ ।
 मारयेद्भूधरे यन्त्रे सप्तसंकलिकाक्रमात्^३ ॥ १०३ ॥
 तत् सर्व्वं जायते भस्म^४ शङ्कुन्देन्दुसन्निभम् ।
 तद्भस्म कारयेत् खोटं^५ तीक्ष्णेन दन्वितं सह ॥ १०४ ॥
 अनेन क्रमयोगेण सप्तसंकलिकाक्रमात्^६ ।
 तद्भस्म^७ जारयेत् पश्चात् सारणावयसारितम्^८ ॥ १०५ ॥
 लक्षांशेन तु तेनैव^९ वङ्गवेधं^{१०} प्रदापयेत् ।
 भस्मसूतपलैकं तु^{११} शुद्धं वङ्गं प्रलेपयेत्^{१२} ॥ १०६ ॥
 मर्दयेदायसे पात्रे वङ्गन्तु म्रियते^{१३} क्षणात् ।
 द्विपलं मृतवङ्गस्य तारचूर्णं^{१४} पलद्वयम् ॥ १०७ ॥
 द्विपलं^{१५} गन्धकं दद्यात् पलैकं^{१६} टङ्कणस्य च ।

- (1) D has तप्तखले संमर्द्य, which is incomplete. (2) गोलको भवति तत्क्षणात्, a variant in D, which destroys the metre. (3) M reads सप्तत्रिंखलिकाक्रमात्, which is partly incorrect. (4) This śloka and the next are not found in D. (5) K reads वोटं. M reads वोट. (6) M reads त्रिंखलिका, which is incorrect. (7) M reads तं वोट. (8) M reads सारणावयसारणात्. (9) Both D and K read लक्षांशेन तेनैव. (10) K reads दग्ने वेधं. M reads वङ्गवेधं. (11) भस्मसूतं पलैकं तु, a variant in D. M reads erroneously भस्मसूत. (12) D reads प्रदापयेत्. M reads शुद्धमङ्गं, which seems to be incorrect. (13) D reads म्रियते. K reads म्रियते. M reads म्रियते. All are grammatically incorrect. (14) B reads तारचूर्णं. D reads गडचूर्णं. K reads तारचूर्णं. (15) M reads सपलं. (16) M reads त्रिपलं.

अन्धमूषागतं^१ धातं खोटो भवति तत्क्षणात्^२ ॥ १०८ ॥
 पलैकं खोटचूर्णस्य^३ पलैकं द्रुतसूतकम्^४ ।
 मर्दयेन्मातुलुङ्गाम्बैः^५ गोलको भवति क्षणात्^६ ॥ १०९ ॥
 षोडशंशिन तेनैव शुल्बवेधं^७ प्रदापयेत् ।
 वङ्गस्थाने ददेन्नागं^८ तारस्थाने तु^९ काञ्चनम् ॥ ११० ॥
 पूर्ववत् क्रमयोगिण^{१०} रसं खोटन्तु^{११} कारयेत् ।
 तं खोटं सूक्ष्मचूर्णं तु द्रुतसूतेन^{१२} गोलकम् ॥ १११ ॥
 षोडशंशिन तेनैव तारारिष्टं तु वेधयेत् ॥ ११२ ॥
 मृतवङ्गपलैकं तु पलैकं सूतकस्य च^{१३} ।
 सत्त्वचूर्णपलैकं तु त्रयमेकत्र मेलयेत्^{१४} ॥ ११३ ॥
 मर्दयेन्मातुलुङ्गाम्बैः गोलको भवति क्षणात्^{१५} ॥ ११४ ॥
 मृतवज्रस्य भागैकं भागाश्चत्वारि^{१६} गोलकम् ।

-
- (1) K reads अंधमूषागतं, which is incorrect. (2) वोट्टो भज्जि
 तक्षणात्, a variant in M. (3) M has वोटचूर्णस्य. (4) B reads
 द्रुतसूतकं. D and K read मृतसूतकम्. (5) M reads erroneously
 मातुलुङ्गाम्बैः. (6) वोटो भवति तक्षणात्, a variant in M. (7) D
 has शुल्बं वेधं. K has शुल्बे वेधं. (8) D has ददेन्नागं. M has वङ्गस्थाने.
 (9) D has कु, which is an error of the scribe. (10) Both D and
 M read पूर्वकर्मप्रयोगिण. (11) D reads रसखोटं. M reads रसवोटन्तु.
 (12) Both D and K have मृतसूतेन. (13) D reads पलैकं सूतगोलकं.
 K has पलैकं कुट्टेदुसंनिभं, which seems to be absurd. (14) This
 hemistich and the next twelve are not found in D. M reads योजयेत्.
 (15) M has गोली भवति तक्षणात्, wherein the last term is incorrect.
 (16) M reads भागश्चत्वारि.

एकत्र मर्दयेत् खल्ले^१ ओषधी^२द्रवसंयुतम् ॥ ११५ ॥
 मारयेद्भूधरे यन्त्रे पुटानां सप्तकेन तु ।
 तत् सर्व्वं जायते भस्म वज्रस्यैव^३ प्रभावतः ॥ ११६ ॥^४
 सामुद्रं त्रिफलं^५ देवि भस्ममध्ये^६ प्रदापयेत् ।
 एकीकृत्याथ^७ संमर्द्य वज्रोक्षीरे^८ दिनत्रयम् ॥ ११७ ॥
 विश्वामित्रकपालस्थं पुटं दद्यात्तु भूधरे ।
 तत् सर्व्वं जायते भस्म शङ्खकुन्देन्दुसन्निभम्^९ ॥ ११८ ॥
 तेनैव यवमात्रेण वङ्गं स्तम्भयति^{१०} क्षणात् ।

- (1) M reads मर्द्रे. (2) M reads उशी, which is incorrect.
 (3) M has वज्रस्यैव, which is incorrect. (4) After this we
 find the following śloka in K only—

भस्मप्लुतपलैकं च नागभस्मपलद्वयं ।
 सत्वचूर्णं पलैकं तु त्रयमेकत्र कारयेत् ।
 मर्दयेन्मातुलुंगाम्लैर्गोलको भवति क्षणात् ।
 मृतवङ्गस्य भागैकं भागाश्चत्वारि गोलकं ।
 एकत्र मर्दयेत् खल्ले ओषधीद्रवसंयुतं ।
 मारयेद्भूधरे यन्त्रे पुटानां सप्तकेन तु ।
 तत् सर्व्वं जायते भस्म वज्रस्यैव प्रभावतः ।

- (5) B reads सामुद्रं, which appears to be incorrect. K reads त्रिफलां.
 (6) M reads भस्ममध्ये, which is incorrect. (7) K has एकीकृत्याथ,
 M has एकीकृत्वा तु ; Both are grammatically incorrect. (8) M
 reads वज्रोक्षीर, which is incorrect. (9) K has an incomplete
 charaṇa—कुन्देन्दुसन्निभं. (10) वङ्गस्यं भवति is the reading in K. which
 seems to be incorrect. M reads वङ्गं instead of वङ्गं.

वङ्गं तारं^१ तथा सत्त्वं समसूतेन गोलकम् ॥ ११९ ॥

अनेन क्रमयोगिण मारयेच्च पृथक् पृथक्^२ ।

तत् सर्वं जायते भस्म वज्रस्यैव^३ प्रभावतः ॥ १२० ॥

भस्मसूतपलैकं च^४ वङ्ग^५भस्मपलद्वयम् ।

हे पले^६ मृततारस्य सत्त्वभस्मपलद्वयम्^७ ॥ १२१ ॥

शङ्खचूर्णपलं पञ्च^८ सामुद्रस्य पलाष्टकम् ।

टङ्कणस्य पलान्यष्टौ^९ सर्वमेकत्र मर्दयेत् ॥ १२२ ॥

वज्रीक्षीरेण संपेष्य पुटं तद्याच्चतुर्दश^{१०} ।

एष सिद्धरसः^{११} साक्षात् दुर्लभस्त्रिदशैरपि^{१२} ॥ १२३ ॥

वङ्गं तु द्रावयेत् पश्चात्^{१३} भाण्डे चैव तु मृन्मये^{१४} ।

सिद्धं भस्म भवेज्जोह^{१५}शलाकेन च चालयेत्^{१६} ॥ १२४ ॥

(1) M reads वङ्गतारं.

(2) M reads erroneously प्रथक् प्रथक्.

(3) D reads चन्द्रस्यैव. K reads चंद्रस्यैव.

(4) D has भस्मसूतं पलैकच.

(5) K wants this charaṇa. M reads वङ्ग.

(6) K reads द्विपलं.

(7) This hemistich is not found in D.

(8) शङ्खचूर्णपलैकच, a variant in M.

(9) B reads पलान्यष्ट.

(10) पुटा मृत्वा चतुर्दश, a variant in D.

पुटं दत्त्वा चतुर्दश, a variant in K. पुटं दद्यात्तथा दश, a variant in M.

(11) B reads सिद्धिरसः.

(12) दुर्लभस्त्रिदशैरपि, a variant in M.

(13) D has वङ्गं सुद्रावयित्वापि, which is grammatically incorrect. M has an incomplete charaṇa—वङ्गं द्रावयेत् पश्चात्.

(14) शान्मोदे चैव तु मृन्मये, an incorrect reading in D. M reads भाण्डेनैव तु मृन्मये, which is incorrect.

(15) सिद्धभस्म भवेज्जोह, a reading in B and M.

सिद्धं भस्मायसे लोह, a reading in D.

(16) M has तालकेन तु मारयेत्.

वापयेच्च^१ प्रयत्नेन यावत् कठिनतां व्रजेत्^२ ।
 अन्धमूषागतं धातं^३ तारं भवति शोभनम् ॥ १२५ ॥
 कदाचित् पुटिते तारे^४ पुनर्वङ्गं^५ प्रदापयेत् ।
 पत्रे दाहे कषे च्छेदे^६ तत्तारं शाश्वतं भवेत्^७ ॥ १२६ ॥
 स्तम्भितं तत्तु गोलं च^८ षोडशं^९ समन्वितम् ।
 मृतवज्रस्य^{१०} भागैक-मेकत्रैव तु^{११} मर्हयेत् ॥ १२७ ॥
 देवदाली शङ्खपुष्पी तद्रसेन तु मर्हयेत् ।^{१२}
 मारयेद्भूधरे यन्त्रे पुटानां समकेन तु ॥ १२८ ॥
 तद्भस्म तु^{१३} पुनः पश्चात्^{१४} दीपयन्त्रेण पाचयेत्^{१५} ॥ १२९ ॥
 भस्मसूतपलैकं च^{१६} श्वेताभ्रकपलद्वयम् ।

-
- (1) D reads चालयेत्तत्. (2) M reads व्रजेत्, which is incorrect.
 (3) D has अथ मूषागतं तारं, which is incorrect. K reads मूषा. (4)
 D reads स्फुटिते तारं. K reads स्फुटिते तारे. M reads यत् किञ्चित् पुटिते तारे.
 (5) D reads erroneously पुनर्वङ्गं. (6) यत्रेदाहकच्छेदेन, a variant in
 D. पत्रे दाहकच्छेदे, a variant in K. तत्र दाहकच्छेदेन, a variant in M.
 All the texts seem to be incorrect. (7) तारं सारस्वतं भवेत्, a variant
 in D. M reads शोभनं instead of शाश्वतं. (8) B reads एतु instead of
 तत्तु. K reads erroneously स्तम्भितं. M reads धनुषोवच्च, which has no
 clear sense. (9) Both D and K read षोडशं. (10) D has
 मृतवज्रस्य. (11) D has एकं चैव तु. (12) This hemistich is
 not found in D and M. (13) K reads तद्भस्मस्य, which is gram-
 matically incorrect. (14) After this charaṇa we find the following
 two charaṇas in B and K—पुटं दद्याच्चतुर्दश । रसीयं यवमात्रेण. (15)
 B reads तापयेत्. (16) D and K read तु.

शङ्खचूर्णपलैकं तु^१ पलैकं टङ्कणस्य च ।
 एकीकृत्याथ^२ तत् सर्वं वज्रीक्षीरेण पेपयेत्^३ ॥ १३० ॥
 आरण्योत्पलकैः^४ पश्चात् पुटं दद्याच्चतुर्दश ।
 रसोऽयं यवमात्रेण^५ वज्रं स्तम्भयति क्षणात्^६ ॥ १३१ ॥
 कृष्णाभकपलैकं तु^७ द्वे पले मृतसूतकम्^८ ।
 गन्धकस्य पलच्चैकं^९ एकीकृत्याथ^{१०} मर्दयेत् ॥ १३२ ॥
 मर्दमानं प्रयत्नेन गोलकं भवति क्षणात् ॥ १३३ ॥
 मृतवज्रस्य भागैकं^{११} चतुर्भागं च^{१२} गोलकम् ।
 मर्दयेत् प्रहरैकं तु^{१३} भस्मीभवति सूतकः^{१४} ॥ १३४ ॥
 आरण्यगोमयेनैव^{१५} पुटं दद्यात्तु^{१६} भूधरे ।
 अनेन क्रमयोगेण सप्तसङ्कलिकां^{१७} कुरु ॥ १३५ ॥

- (1) D reads पलेन तु, which is not correct. (2) K and M read एकीकृत्याथ, which is incorrect. (3) M reads पीषयेत्. (4) D has आरण्योत्पलकैः. K has अरण्योत्पलकैः. (5) D reads पलमात्रेण. (6) D reads स्तम्भयति. K reads erroneously लम्भ मर्दयेत्. (7) D has कृष्णाभकं पलैकं तु. This charaṇa and the next two are not found in K. (8) B reads द्विपले. D reads द्विपलेनैव सूतकम्. M wants this charaṇa and the next two. (9) D reads पलैकं च. (10) B has वज्रीक्षीरेण. (11) D reads भागं च. (12) D reads चतुर्भागस्य. M reads मृतवज्रस्य. (13) B reads तप्तखलेन. D reads प्रहरैकं तु. (14) D reads सूतकम्. K has स....., an incomplete charaṇa. (15) D reads शतांशेन च तेनैव. M reads अरण्य instead of आरण्य. (16) D reads दद्याच्च. (17) B reads संकुलिकां. K reads त्रिखलिकं, which is incorrect.

शतांशेन तु^१ तेनैव नागवेधं^२ प्रदापयेत् ।

तं खोटं^३ रञ्जयेत् पश्चात् शुल्वाभ्रककपालिना^४ ॥ १३६ ॥

पुनस्तं रञ्जयेत्^५ पश्चात् तीक्ष्णशुल्ककपालिना^६ ।

पुनस्तं रञ्जयेत् पश्चात् नागाभ्रककपालिना^७ ॥ १३७ ॥

हेम्ना सह समावर्त्य^८ सारणात्रयसारितम्^९ ।

सहस्रांशेन तेनैव शुल्कवेधं प्रदापयेत्^{१०} ॥ १३८ ॥

जायते कनकं दिव्यं देवाभरणमुत्तमम्^{११} ॥ १३९ ॥

वज्रभस्म सुहीचीरे^{१२} पुटितं दशभिः पुटेः^{१३} ।

तत्तुल्यं^{१४} मर्दयेत् सूतं देवदाल्या रसैः पुटेत्^{१५} ॥ १४० ॥

- (1) D wants तु. K reads च. (2) Both D and K reads नागं वधं. (3) M reads वोटं. (4) गम्भाभ्रकं कपालिकं, a variant in D. शुद्धाभ्रककपालिना, a variant in K. After this śloka we find the following in D only—सूतवज्रस्य भागैकं चतुर्भागस्य गीलकम् । मर्दयेत् प्रहरैकं तु भस्मीभवति सूतकम्, which seems to be the repetition of the 134th śloka. (5) D reads पुनस्तद्वज्रयेत्. (6) B reads तीक्ष्णशुल्काभ्रकपालिना. D reads कपालिनाम्. (7) This hemistich is not found in D and K. (8) D has समावृत्य, which is not proper. (9) D has only सारणात्रय-सारि, which is an error of the scribe. (10) K reads शुल्के वेधं. D reads प्रदापयेत्, which is incorrect. (11) B has भूषणं. D and M have भूषितम्. (12) B reads सुहीचीरं. M reads सुहिचीरं. (13) B and M read पुटेत्. D reads योजितं in place of पुटितं. K reads पेष्यतं, which is incorrect. (14) D has तत्सूतं, which is a tautology. (15) B reads पुतं.

तत्तुल्यञ्च पुटेत्तीक्ष्णं^१ त्रिफलाया रसेन तु^२ ।
 तत्तुल्यं पुटयेन्नाग^३-महिमाराटरूपकैः^४ ॥ १४१ ॥
 हेमवर्णप्रदं तद्वि^५ विंशत्यंशेन योजितम्^६ ।
 चतुःषष्ठ्यंशकेनेदं^७ शुद्धतारञ्च^८ रञ्जयेत् ॥ १४२ ॥
 अष्टमांशेन तेनैव नागपत्राणि लेपयेत् ।
 पुटयेन्मारयेन्नागं^९ सिन्दूरारुणसन्निभम्^{१०} ॥ १४३ ॥
 तत्तुल्यं मारयेद्देम^{११} काञ्चनाररसे पुटेत्^{१२} ।
 तत्तुल्यं मारयेच्छुल्लं गृहकन्या^{१३} रसेन च ॥ १४४ ॥
 पञ्चादम्लेन^{१४} पुटयेद्-यावत् सिन्दूरसन्निभम् ।
 चन्द्रार्कं रञ्जयेत्तेन^{१५} शतांशेन तु वेधयेत्^{१६} ॥ १४५ ॥

- (१) B has तत्तुल्यं मर्दयेत्तीक्ष्णं. D has तत्कल्पं पुटयेत्तीक्ष्णं. M has तत्तुल्यं पुटयेत्तीक्ष्णं. (2) K reads च. (3) D, K and M read नागं, which is incorrect. (4) महिमादाय रूपकैः, a variant in D. महिमायाटरूपकैः, a variant in K. (5) हेमवर्णं प्रदत्तं तत्, a variant in B. हेमवर्णप्रदं सिद्धे, a variant in D. हेमवर्णं प्रदं सिद्धं, a variant in K. (6) D and K read योजयेत्. (7) K reads erroneously चतुषष्ट्यंशकेनेदं. M reads चतुष्षष्ट्यंशकेनैव. (8) D reads शुद्धं तारञ्च. (9) D reads धूपेन्मारयेन्नागं, which is incomplete. (10) सिन्दूरारुणसन्निभं, a variant in B. सिन्दूरमरुणसन्निभम्, a variant in M. (11) M reads मारयेद्देम, which is incorrect. (12) B has काञ्चनागस्य पुटेत्. D has काञ्चनं चौरसंपुटे. K has काञ्चनीचौरसंपुटे. M has काञ्चनाररसे पुटेत्. (13) K and M read गृहकन्या, which is not correct. (14) K reads यावद-म्लेन. M reads पञ्चादाम्लेन. (15) चन्द्रार्का रंजये तेन, an incorrect variant in B. (16) D reads योजयेत्. M reads पाचितम्.

सवीजं वीजवजं वा^१ वज्रेण^२ सह सूतकम् ।
 तद्भस्म मर्दयेत् पश्चात् स्वर्णपत्ररसेन तु^३ ॥ १४६ ॥
 तेनैव वेधयेच्छुक्लं^४ शुक्लं तारे तु योजयेत्^५ ॥ १४७ ॥
 वज्रेण द्वन्द्वयेद्वे^६ हेम्ना च द्वन्द्वयेद्रसम्^७ ।
 रसेन द्वन्द्वयेद्देहं^८ स देहो ह्यजरामरः^९ ॥ १४८ ॥
 कदलीकंदसौवीरं^{१०} कण्टकारीरसप्लुतम्^{११} ।
 क्रामणं^{१२} सर्जधातूनां सर्जद्वन्द्वेषु^{१३} मेलनम् ॥ १४९ ॥
 तिमिरस्य^{१४} तु पञ्चाङ्गं मार्जारी^{१५} वीजसंयुतम् ।
 एकीकृत्याथ संमर्दं वज्रं तेनैव वेधयेत्^{१६} ॥ १५० ॥

- (1) B reads वीजवज्रं वा. D reads विंशतिं वीजवज्रेण. K reads विंशतिं वीजवज्रं च. (2) M reads चन्द्रेण. (3) B reads स्वर्णपत्रे रसेन तु. D reads स्वर्णपात्रे रसेन तु. M reads पर्णपत्रे रसेन तु. (4) M reads पश्चात्. (5) तारे तारं च योजयेत्, a variant in D. तावेतातु योजयेत्, a variant in K. शुक्लं तारे नियोजयेत्, a variant in M. (6) D reads वेधयेद्वे. K reads बंधयेद्वे. (7) हेम्ना रसं च वेधयेत्, a variant in D. K reads बंधयेद्रसं. (8) D reads वेधयेद्देहं. K reads बंधयेद्देहं. (9) संदेहोत्पन्ननामकम्, an incorrect variant in D. K reads स देहस्वजरामरः. M reads स देहोभ्यजरामरम्, which is incorrect. (10) B reads कदली. D reads शकं च and K reads साकं च instead of सौवीरं. M reads दल instead of कंद. (11) कदम्बकाल्पितु, and कण्टक.....णितम्, incomplete variants in D and M respectively. (12) D reads क्रमेण. K reads क्रमणां. M reads का... (13) M reads सर्वद्वेन. (14) M reads तिमिरस्य. (15) B reads पेटारी. M reads पोटारी. (16) B reads वेष्टयेत्. D reads चर्त in place of वज्रं.

वज्रमूषागतं^१ धातं हेमदन्तन्तु कारयेत्^२ ॥ १५१ ॥

कान्तपाषाणचूर्णं तु^३ भूलता रामठं मधु ।

गुञ्जा^४टङ्कणकाचं च कर्कटास्थि स्नुहीपयः^५ ॥ १५२ ॥

एतत् सर्वं समं योज्यं^६ स्त्रीस्तन्येन च मर्दयेत् ।

भूषालिपगतं प्रान्ते^७ वज्रमेलापकः सुखी^८ ॥ १५३ ॥

हठाग्नी वज्रमूषायां^९ दृढवज्रा मिलन्ति च^{१०} ।

सुसूक्ष्मा रजका^{११} भूत्वा ह्येकीभावं^{१२} व्रजन्ति ते ॥ १५४ ॥

काचटङ्कणयोगेन धातः^{१३} शुद्धिमवाप्नुयात् ।

बहुभिश्चैव^{१४} मूषाभिस्तेजःपुञ्जो^{१५}ऽभिजायते ॥ १५५ ॥

- (१) M reads वज्रीमूषागतं. (2) This hemistich is not found in D and K. M has इन्द्रितं तत्तु कारयेत्. (3) M reads चूर्णेन. (4) D has गन्ध. K has मधु. (5) B reads कर्काटास्थि. K reads स्नुहिपयः. The portion commencing from the next śloka and ending in the last śloka of the 14th Paṭala is not found in M. (6) तत् सर्वं च समायोज्यं, a reading in D and K. (7) B reads प्राञ्जो. D reads मूखलेखगतः. K reads मूषालिपगतः. (8) वज्रकौसारकः सुखम्, a variant in D. वज्रकौसावकः सुखा, a variant in K. (9) K has दृढाग्नी. B has बहुमूषाभिः. D has वज्रमूषायां. (10) दृढं वज्रे मिति च, an incomplete variant in D. दृढं वज्रं मिलन्ति च, an incorrect variant in K. (11) B and D read रजका, which seems to be incorrect. (12) B reads ह्येकीभावे. K reads हेकीभावं, which is incorrect. (13) The word धातः is not found in K. (14) B reads सप्तभिश्चैव. (15) B reads erroneously तेजपुञ्जो.

मृतवज्रस्य भागैकं भागाः षोडश हाटकम्^१ ।
 श्वेतकाचस्य चूर्णं तु भागान्^२ षोडश दापयेत् ॥ १५६ ॥
 अन्धमूषागतं^३ धातं वज्रबन्धं तु^४ कारयेत् ।
 अनेन क्रमयोगेण सप्तवारांश्च^५ दापयेत् ।
 मिलते तत्क्षणं वज्रं^६ हेम्ना तु सलिलं यथा ॥ १५७ ॥
 चूर्णं नरकपालस्य^७ मृतवज्रं^८ तु दापयेत् ।
 अन्धमूषागतं धातं हेम्ना मिलति तत्क्षणात्^९ ॥ १५८ ॥
 भृङ्गपक्षं नृकेशं च^{१०} मृतकान्तं सटङ्कणम्^{११} ।
 बालवत्सपुरीषं च स्त्रीस्तन्येन च^{१२} पेषयेत् ॥ १५९ ॥
 मूषालेपं^{१३} ततः कृत्वा वज्रे हिमं च^{१४} दापयेत् ।
 अन्धमूषागतं^{१५} धातं वज्रं मिलति नान्यथा ॥ १६० ॥

- (1) D has an incomplete charaṇa भागशोभ हाटकम्. (2) B has भाग. D has भागः. K has भागाः. All the texts appear to be incorrect.
- (3) Both D and K read अंधमूषागतं. (4) B has वज्रबन्धं तु. D has वज्रवद्धं तु. (5) B reads सप्तवारं तु. (6) This charaṇa and the next are not found in B. D has मिलते तत्क्षणाद्वज्रे, which is not grammatically correct. (7) This charaṇa and the next are not found in B. K reads रक्तकपालस्य, which is senseless.
- (8) D reads मृतं वज्रं. (9) This charaṇa and the next seven are repeated in D. (10) D reads भृङ्गपक्षं च केशं च. K reads भृङ्गपक्षं, which has no sense. (11) मृतं कान्तस्य टङ्कणं, a variant in B. K reads मूखं. (12) K wants च, so the charaṇa being incomplete.
- (13) K reads मूषालेपं. (14) B and K read वज्रं हिमं च. (15) K reads अंधमूषागतं.

कान्तं वज्रं^१ तथा गुञ्जा^२ गन्धकं च^३ चतुष्टयम् ।
 स्तनक्षीरेण^४ पिष्टं तु मूषालेपं तु कारयेत् ॥ १६१ ॥
 अन्धमूषागतं धातं वज्रं मिलति तत्क्षणात् ॥ १६२ ॥
 क्षीरेणोत्तरवारुण्या^५ मृतवज्रं तु भावयेत् ।
 हेमपिष्टिकया मध्ये वज्रं तत्रैव निक्षिपेत् ॥ १६३ ॥
 वेष्टयेद्भूर्जपत्रेण^६ वह्निर्वस्त्रेण वेष्टयेत् ।
 धान्यमध्ये तु संस्थाप्यं पक्ष्मिकं निरन्तरम्^७ ॥ १६४ ॥
 उद्धृतं तत् प्रयत्नेन वज्रबन्धं तु कारयेत्^८ ।
 द्रुता वज्रास्तु^९ तेनैव मेलनीयास्तु पार्व्वति^{१०} ॥ १६५ ॥
 द्रुतबन्धः स विज्ञेयः^{११} शतसाहस्रवेधकः^{१२} ॥ १६६ ॥
 रत्नानां तु तथा सर्ज्जान्^{१३} वेधयित्वा यथाविधि^{१४} ।
 शतसाहस्र^{१५}वेधो च देहसिद्धि^{१६}प्रदायकः ॥ १६७ ॥

- (१) B reads कांतसुखं. K reads कांतं भूखं. (२) K reads गुंजां.
 (३) B reads गंधकस्य. (४) D reads स्तन्यक्षीरेण. (५) D reads
 क्षीरेणोत्तरवारुण्या. (६) K reads भूर्जपत्रेण. (७) B reads erroneously
 निरन्तरि. (८) The portion commencing from वेष्टयेद्भूर्जपत्रेण and
 ending in कारयेत् is not found in D. (९) B has द्रुता वज्रास्तु तेन,
 an incomplete charana. D has शतवज्रास्तु सूत्रेण. K has द्रुतवज्रास्तु तेनैव.
 (१०) D reads पार्वती, which is incorrect. (११) B reads द्रुतबंधः.
 D reads मृतबंधः स विज्ञेयः, which is incorrect. (१२) B has शतसाहस्र-
 वेधकः. D has सताहस्यवेधकः. (१३) This charana and the next
 two are not found in B. K has रत्नानां द्रुतयः सर्वा. (१४) D reads
 यथाविधिः, which is incorrect. (१५) D reads सहस्र. (१६)
 B reads देहि सिद्धि. D reads देहि सिद्धिः, which is incorrect.

मुसली^१ चित्रकं बन्ध्या-कर्कोटी कन्दपद्मिनी^२ ।

कञ्चुकी नीलसिन्दूरी^३ वासा^४ नागबला तथा ॥ १६८ ॥

कांस्यपात्रे^५ रसश्चैव रत्नानां द्रुतयस्तथा^६ ।

आतपे धारयित्वा तु^७ अन्धकर्षानलस्तथा^८ ॥ १६९ ॥

ओषधीनां^९ रसं कृत्वा स्वच्छं^{१०} कृत्वा पुनः पुनः ।

याममात्रं च धर्मे तु^{११} द्रुतिर्मिलति वै रसम्^{१२} ॥ १७० ॥

न तेषां क्रामणं शक्नुं^{१३} वक्तुं वर्षशतैरपि^{१४} ॥ १७१ ॥

सैश्ववं निम्बपत्राणि वाकुची वेष्टिता^{१५} जले ।

द्रुताभ्रस्य रसेनैव^{१६} मेलनं परमं मतम्^{१७} ॥ १७२ ॥

- (1) K reads मुसलि, which is incorrect. (2) D has पद्मिनि, which is incorrect. (3) B has नीलसिंदूरा. K has नीलसिंधूरी. (4) D reads वांसा. K reads वसा. (5) K reads कांसपात्रे. (6) B has द्रुतयस्तथा, which seems to be the error of the scribe. (7) B reads वै. D reads चारयित्वा तु. (8) अंधकर्षामलं तथा, a variant in B. अथ कुर्वान्नलो यथा, a variant in D. Both the texts have no sense. Mysore Manuscript (My) reads अथःकर्षामलं तथा, which is not clear. (9) B reads पद्मिनीनां. (10) D reads स्वेदं. (11) याममात्रे विधर्मे च, a variant in B. यामं पात्रे च धर्मे तु, a variant in D. (12) स्त्रिति मिलति वै रसे, a variant in D. द्रुतिर्मिलति चैव हि, a variant in K. (13) तेषां क्रमेणाशक्ते, a variant in B. D has क्रमणं शक्नुं. K has क्रामणा शक्ते. (14) B reads वक्तुं वर्षशतैरपि. K reads वज्रशतैरपि. (15) B and My have वाकुचिद्वेष्टिता. D has वाकुचीद्वेष्टिता. K has वाकुचि वेष्टिता. (16) B reads erroneously द्रुताभ्रस्य रसेनैव. D reads उताभ्रस्य रसेनैव. (17) मेलनेन वज्रवन्धनम्, a variant in D.

वज्रं इन्द्रमसीशानि^१ वज्रेण रसमारणम्^२ ।

सवीजं मारणं प्रोक्तं^३ खोटबन्धनमेव च^४ ॥ १७३ ॥

तन्ममाचक्ष्व देवेशि किमन्यच्छोतुमिच्छसि^५ ॥ १७४ ॥

इति श्रीपार्व्वतीपरमेश्वरसंवादे^६

रसार्णवे रससंहितायां

वज्रबन्धो नाम^७

चतुर्दशः पटलः ॥ १४ ॥

- (१) वज्रइन्द्रमसीशानि, a variant in B. वज्रइन्द्रमसीशानि, a variant in My. D wants this charaṇa and the next. (2) K has वज्रेण सह मारणं. (3) सवीजमारणं चीक्तं, a variant in B and My. वज्ररसमारणं प्रोक्तं, a variant in D. (4) D has खवीजं खोटबंधनम्. My has खोटत्वं धनमेव च. (5) किमन्यच्छोतुमर्हसि, a variant in K. (6) This portion is not found in B and My. D and K read गौरीशंकरसंवादे. (7) B has वज्रबंधयोगो नाम.

पञ्चदशः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।

महारसैरुपरसै^१ लोहैश्च परमेश्वर^२ ।

आज्ञापय समस्तं तु^३ रसराजस्य बन्धनम्^४ ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।

[वीजानि कल्पितान्येवं रञ्जितानि परं शृणु ।

घनं माक्षीकचूर्णेन शुल्वचूर्णेन रञ्जितम् ॥

द्वन्द्वानं वायसत्त्वेन रसराजस्य रञ्जनम् ।

आरक्तवल्लीभिर्मूत्रैर्बहुधा परिकीर्तितम् ॥

कुसुदीगन्धपाषाणे सह माक्षिकहिङ्गुलैः ।

वापितः सेचितो रक्तगण्डैर्हैर्मतो रसः ॥

रञ्जनं रसराजस्य]^५

(1) D has साहारसै तूपरसैः, which seems to be incorrect. K has रूपरसैः, which is an error of the scribe. We do not find the first eight ślokas in the MS. M. (2) लोहैस्तैश्च मेलनं, a variant in B. K

reads परमेश्वरः, which is inc. (3) D reads erroneously आज्ञापयासा-

मस्तं तु. My reads तत्. (4) D reads रसराजवन्धनम्, which is incom-

plete as well as inc. K has द्रवति सलिलं यथा, which is inconsistent.

After this śloka we find in B only the following verse :—

तस्यायौषधीवलं देव वक्तुमर्हसि संकर ।

(5) The portion within brackets is found only in K MS, and is almost a repetition of what is stated in the 8th Paṭala (vide ante p. 133.) As it appears to us an incongruous matter in the chapter of रसबन्धनं, we have kept it separate from the texts of other MSS.

वैक्रान्तस्य तु भागैकं^१ चाष्टभागन्तु^२ सूतकम् ।
 कनकस्य तु सप्तांशं द्विपदी^३ रसटङ्कणम् ॥ २ ॥
 नष्टपिष्टं च शुष्कं च^४ भ्रातं^५ खोटो भवेत् प्रिये ।
 सौवीरं टङ्कणं काचं दत्त्वा दत्त्वा तु^६ शोधयेत् ॥ ३ ॥
 समहेम्नि^७ समावर्त्य सूतं^८ मूषागतं ततः^९ ।
 सप्तांशभक्षणं तं तु^{१०} शुद्धसूतेन^{११} कारयेत् ॥ ४ ॥
 वैक्रान्तं षोडशांशेन^{१२} पूर्वयोगेन धामयेत् ।
 दशसंकलिकायोगात् वेधो दशगुणोत्तरः^{१३} ॥ ५ ॥
 [सप्तसंकलिकायोगो वेधो दशगुणोत्तरः ।
 वैक्रान्तो वज्रवत् ज्ञेयो नात्र कार्या विचारणा ॥]^{१४}
 पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि प्रयोगं भुवि दुर्लभम् ॥ ६ ॥
 वैक्रान्तसत्त्वं देवेशि पारदेन समन्वितम्^{१५} ।

- (१) D reads न भागैकं, which seems to be incorrect. K has only भागैकं and wants वैक्रान्तस्य तु. (2) B and My read सष्टभागं तु. (3) K reads द्विपदी. (4) नष्टपिष्टं च शुष्कं च, a variant in B and My. नष्टपिष्टं चतुःपञ्च, a variant in K. (5) B and K read भ्रातः. (6) D has दत्त्वा दरदं च, which is not clear in sense. K reads च in place of तु. (7) K reads समे हेम्नि, wherein the last word is grammatically incorrect. (8) B and My read सूतः. (9) D has मूषागतं यतः, which appears to be incorrect. K has also मूषागतं, (मूषा=मूषा). (10) K reads सप्तांशभक्षणं तत्. (11) D and K read शुद्धं सूतेन. (12) वैक्रान्तं षोडशांशेन, a reading in D. (13) B reads सप्तवेधो भवेद्रसः. (14) The portion within brackets is found only in B. (15) D reads समन्वितं, which is incorrect.

जारितं समहेम्ना तु शिलाभाण्डे निधापयेत्^१ ॥ ७ ॥

मासमात्रोषितं^२ भूमौ समुद्धृत्य^३ प्रयत्नतः ।

एष देवि रसो दिव्यो देहद्रव्यकरो भवेत् ॥ ८ ॥

वैक्रान्तकास्तु ये^४ केचित् त्रिफलाया रसेन च ।

भूम्यामलकसारेण वसुभट्टरसेन च^५ ॥ ९ ॥

एकैकं देवि सप्ताहं^६ स्वेदिता मर्दितास्तथा^७ ।

सुभाता मूकमूषायां^८ खोटो भवति चाक्षयः^९ ॥ १० ॥

कान्तं रूप्यं सकनकं^{१०} पारदं चैव योजयेत् ।

शुल्वं तृतीयभागन्तु^{११} स्रोतोऽञ्जन^{१२} समन्वितम् ।

(1) D, K and My read शिलाभाण्डेन दापयेत्, which has no clear sense.

(2) D reads erroneously मासमात्रोषितं. (3) D reads समारुह्य. K reads समुद्धृत्य. The former has no sense, and the latter is grammatically incorrect. (4) वैक्रान्तकास्तु ये; a variant in D, which is incorrect.

(5) वसुभट्टे रसायने, a variant in D. वसुभट्टरसेन वा, a variant in K. (6) D reads सप्ताहः. K reads देवौ. Both are incorrect.

(7) B has स्वेदितमर्दितस्तथा. D and K have स्वेदितो मर्दितस्तथा. We have adopted the reading of M, as there are वैक्रान्तकाः in the 9th śloka.

(8) सुभातो मूलमूषायां, a variant in D. सुभातो मूक-मूषायां, a variant in K. M reads सुभातं. (9) B reads चाक्षयं. M reads खोटो भवति चाक्षयः, which is incorrect. (10) B reads कान्तं रूप्यं च कनकं. K reads कान्तरूप्यं सकनकं. M and My read कान्तरूप्यञ्च कनकं.

(11) D reads शुल्वतृतीयभागं तु. (12) B and K read स्रोताञ्जन.

तत् ध्यातं खोटतां याति^१ देहलोहकरं भवेत् ॥ ११ ॥

श्वेतवैक्रान्तचूर्णन्तु^२ हयमूत्रेण^३ मर्दयेत् ।

आदौ सुखिन्नमादाय^४ पले पलशतं क्षिपेत् ॥ १२ ॥

तारस्य जायते भस्म विग्रुडस्फटिकाकृति^५ ।

तद्भस्म मेलयेत् सूते^६ समभागे^७ विचक्षणः ॥ १३ ॥

चारयेत् रजतं सूते^८ हयमूत्रेण मर्दयेत् ।

पुटयेदन्यमूषायां^९ क्रमेण^{१०} मृदुवह्निना ॥ १४ ॥

क्रामणेन समायुक्तं^{११} मूषामध्ये^{१२} विचक्षणः ।

अहोरात्रं^{१३} त्रिरात्रं वा भवेदग्निसहो रसः^{१४} ॥ १५ ॥

स्पर्शनात् सर्वलोहानि^{१५} रजतञ्च^{१६} करिष्यति ।

- (1) B has तं ध्यातं, which is incorrect. D reads सुध्यातः. K wants सु and reads only ध्यातं. M and My read त ध्यातं, which is inc. (2) D reads erroneously वर्णं तु. (3) D reads हयमारिणः. (4) This charaṇa and the next seven are not found in D. K has सुखिग्धमादाय. (5) B reads विग्रुडं स्फटिकाकृति. K, M and My read विग्रुडस्फटिकाकृतिः, which is gram. incorrect. (6) M has मेलयत् सूतं, which is incorrect. (7) B, M and My read समभागं. (8) B wants सूतं, which mars the metre. K reads रजतं सूतं. M reads रजितं सूतं. Both are incorrect. (9) D and K read मूषायां, instead of मूषायां. (10) B reads क्रामणे, which seems to be the error of the scribe. (11) This hemistich is not found in D and M. (12) B and K read मूषामध्ये (= मूषामध्ये). (13) M reads एकरात्रं. (14) D and K have भवेदग्निसहोदरे, which has no clear sense. (15) D has सर्वलोहानां. This charaṇa and the next six are not found in K. (16) D reads रज्जनञ्च.

भक्षिते^१ वक्ष्यमाणेन जरादारिद्र्यनाशनम् ॥ १६ ॥

रक्तस्य वक्ष्यते कर्म^२ जरादारिद्र्यनाशनम् ।

सप्तधा भावयेत्तस्य^३ व्याघ्रीकन्दाम्भसा रजः ॥ १७ ॥

पलं तस्य पलं हेम्नः पलं शुद्धरसस्य च^४ ।

शुद्धं भस्म भवेत् सर्व्वं^५ पुनर्हेमशतं^६ क्षिपेत् ।

तद्भस्म जायते क्षिप्रं^७ शुद्धहेमसप्तप्रभम् ॥ १८ ॥

तद्भस्म रसरराजं तु पुनर्हेम्ना च मेलयेत्^८ ।

भवेदग्निसहो देवि^९ ततो रसवरो भवेत्^{१०} ॥ १९ ॥

स्पर्शवेधी भवेत् सूतः^{११} कोटिवेधी महारसः ॥ २० ॥

रक्तवैक्रान्तसत्त्वं च^{१२} हेम्ना तु^{१३} सह मेलयेत् ।

- (1) This hemistich is not found in D, M and My. (2) रक्तस्य च जरित् कर्म, a variant in D, which has no sense. M reads कामं instead of कर्म. (3) D reads चरयेत् सत्त्वं. (4) पलं शुद्धस्य सस्य च, a variant in B, which seems to be incorrect. (5) M has शुद्धभस्म भवेत् सूतं. (6) D and K read हेमसप्त. M reads हेमशता, which is grammatically incorrect. (7) B and K read सर्व्व. (8) D reads तु क्षिपयेत्. M reads तु instead of च. (9) K reads erroneously भवेदग्नीसहो देवी. (10) ततो रसवरानने, a variant in B. ततो रसवरो भवेत्, a variant in D. ततो रसचरो भवेत्, a variant in K. We have adopted the reading in M and My. (11) D reads स्पर्शवेधा, which is incorrect. K has an incomplete charaṇa—स्पर्शवेत्सूतं. (12) B and D read सत्त्वे च. M and My read सूतन्तु. (13) M reads च.

समं तं जारयेत् सूतं^१ सारयित्वा समेन तु ।

सहस्रांशिन लोहानि वेधयेन्नात्र संशयः ॥ २१ ॥

कृष्णवैक्रान्तभागैकं शुद्धसूतपलांशकम्^२ ।

एकत्र मर्दयेत् खल्ले चूर्णं च भवति द्वयम्^३ ॥ २२ ॥

अस्य चूर्णस्य भागैकं^४ हेमभागसहस्रकम् ।

एकत्र मर्दयेत् तावत् यावद्भस्म तु जायते^५ ॥ २३ ॥

धमेत्तच्चान्धमूषायां^६ यावत् खोटो^७ भविष्यति ॥ २४ ॥

समांशभक्षणं^८ तस्य शुद्धसूतं तु कारयेत्^९ ।

वेधयेत् सञ्ज्वलोहानि स्पर्शमात्रेण पार्व्वति^{१०} ॥ २५ ॥

तच्चूर्णमभ्रकं^{११} चैव रसेन सह मर्दयेत् ।

एकत्र मर्दयेत्तावद्यावद्भस्म प्रजायते^{१२} ॥ २६ ॥

- (1) B has जायते सूते. D has जारयेत् सूतः. K has जायते सूतं. M has तत्शुक्लं जारयेत् सूते. (2) D has तं च सूतं पलांशकं. K has हेमभाग-सहस्रकं. M has शुद्धसूतशतांशकं. (3) K wants this charaṇa and the next four. My reads द्वयम्. (4) M reads भागैकं, which is incorrect. (5) This hemistich and the next one are not found in D. (6) भवेत् चान्धमूषायां, a variant in B. तद्भस्मवैद्वत्समूषायां, a variant in M. (7) B reads खोटो. M reads खोटो. (8) B has समासं भक्षणं. M has समांशभक्षणं. (9) M has पौष्टिकां कारयेत् वृधः. (10) B reads वेधता. K reads पार्व्वती, which is grammatically incorrect. M and My read हेमता. (11) D reads तच्चूर्णं गन्धकं. (12) B reads यावद्भस्मं तु जायते, which is partly incorrect. This hemistich and the next four are not found in D, M and My.

धमेत्तदन्धमूषायां^१ यावत् खोटो भविष्यति ।

समांशं भक्षणं^२ तस्य पिष्टिकां^३ कारयेद्बुधः ॥ २७ ॥

वेधयेत् सर्व्वलोहानि स्पर्शमात्रेण हेमता^४ ।

तच्चूर्णमभ्रकं चैव रसेन सह मर्द्दयेत् ॥ २८ ॥

स्वेदयेज्जारयेच्चैव^५ ततो वल्लिसहो भवेत् ।

स रसः^६ सारितश्चैव सर्व्वलोहानि विध्यति ॥ २९ ॥

पीतवर्णेऽपि^७ वैक्रान्ते रक्तकृष्णविधिर्मतः^८ ॥ ३० ॥

पीत^९वैक्रान्तचूर्णं तु हेमचूर्णसमन्वितम्^{१०} ।

पीताभ्रकस्य चूर्णेन^{११} मेलयित्वा महारसः ।

स्वेदितो मर्द्दितश्चैव मासादग्निसहो रसः ॥ ३१ ॥

श्वेतं पीतं तथा कृष्णं रक्तवर्णं तथैव च^{१२} ।

एवं चतुर्विधा वर्णा^{१३} वैक्रान्ते वरवर्णिनि ॥ ३२ ॥

वज्रस्थाने तु वैक्रान्तो^{१४} मेलनं परमं मतम् ।

(1) B reads भवेत्तदन्धमूषायां.

(2) K reads भावयेत्.

(3)

B reads पीष्टिकां.

(4) B and K read हेमतां, which seems to be

incorrect.

(5) M reads स्वेदयेज्जारयेच्चैव.

(6) D reads सारसा.

M reads सरितः. Both the readings seem to be incorrect.

(7) D

reads सितवर्णेऽपि, which is incorrect, सितवर्णं being already mentioned in the 12th śloka.

(8) B reads रसकृष्णविधिर्मतः, which appears to be

incorrect. K reads रक्तकृष्णादिकर्मतः.

(9) D reads पीतं.

(10) हेमचूर्ण-

समप्रभं, a variant in B. हेमचूर्णं समन्वितं, a variant in K.

(11) D and

K have चूर्णं तु.

(12) This hemistich and the next three are not

found in D, M and My.

(13) B reads चतुर्विधो वर्णा.

(14) B

reads वज्रस्थाने तु वैक्रान्तं, which seems to be incorrect.

देहलोहकरो यश्च^१ पारदो लौहवत्^२ प्रिये ॥ ३३ ॥
 नीलवर्णस्तु वैक्रान्तो^३ म्रियते^४ रससंयुतः ॥ ३४ ॥
 कृष्णाभ्रकेण^५ सहितं मधुसपिर्युतं च यत् ।
 भक्तयेन्मण्डलं देवि जीवेच्चन्द्रार्कतारकम् ॥ ३५ ॥
 यस्य यस्य हि यो योगः तस्य तस्य प्रयोगतः ।
 मेलयित्वा रसं गुञ्जा-मानं त्रिमधुसंयुतम् ॥ ३६ ॥
 पथं क्षीराज्यशाल्यन्नं^६ भोज्यमन्यच्च^७ वर्जयेत् ॥ ३७ ॥
 [एकान्ते मञ्चिकामध्ये निर्वासः संस्थितो नरः ।
 रसमृत्युञ्जयो मन्त्रः सदा जप्यो हृदन्तरे ॥
 पशूनां विमुखस्तत्र स्त्रीणां चैव न दर्शनम् ।
 भस्मोद्भूलितसर्ब्वाङ्गो मन्त्रध्यानपरायणः ।
 वत्सरं क्रमते मर्त्तप्राप्तस्य सिद्धिर्न संशयः ॥]^८
 वैक्रान्तसत्त्वसंयुक्तं^९ लुङ्गान्ते मर्दयेद्रसम्^{१०} ।

(1) K reads यस्य. (2) K reads पारदे स्नेहवत्. (3) After
 this charaṇa we find the following hemistich in B only—

अग्निमध्ये यथा तिष्ठे अचंचला महारसा ।

which we have rejected for its incongruousness. (4) D reads
 मृतये. M reads मृयते. Both are incorrect. (5) This śloka and
 the next forty-three (i. e. 35—78) are not found in B. (6) D has
 खोटं क्षीराज्यशाल्यन्नं. M has वोटं क्षीराज्यशाल्यं तं. My has खोटं वैक्रान्तशाल्यन्नं.
 (7) D reads भोज्यमन्यत्. (8) The portion within brackets is found
 only in K MS. (9) D reads वैक्रान्तं सत्त्वसंयुक्तं, which seems to be
 inc. K reads सत्त्वसंयुक्तो, which is gram. inc. (10) D and K have
 लुङ्गान्ते मर्दयेद्रसम्. M has तलुङ्गान्ते मर्दयेत्, which appears to be inc.

तापयेत् कोष्ण^१तापेन जलेन^२ परिपूरयेत् ॥ ३८ ॥

सत्त्वं सूतञ्च संमिश्र^३ धमेत् स्याद्रसवन्धनम्^४ ।

बद्धं रसं^५ मुखे क्षिप्त्वा भूमिच्छिद्राणि पश्यति^६ ॥ ३९ ॥

निष्कमेकं च वैक्रान्तम्^७ अश्वमूत्रेण मर्दयेत् ।

दिनमेकमिदं देवि मर्दयित्वा मृतो भवेत् ॥ ४० ॥

चतुर्दिनमिदं कृत्वा समं सूतं समानयेत्^८ ।

मर्दनं खेदनं चैव पूर्ववच्छुद्धमानसः^९ ॥ ४१ ॥

सप्तदन्धनमेकैकं^{१०} सप्ताष्टमफलं^{११} भवेत् ।

मर्दयेन्मातुलुङ्गाम्लैः^{१२} चतुःषष्टिपुटं ददेत् ।

उदयारुणसंकाशः सर्ब्बलोहानि वेधयेत् ॥ ४२ ॥

कृष्णाभ्रकस्य सत्त्वं च रसं हेमसमं भवेत् ।

- (1) संतापयेत्युष्ण, a variant in D. My has कृष्ण. (2) K reads जलेना. M reads सलेन. (3) D reads सात्तं सूतं च संमिश्र. K reads सत्त्वं सूतं च संमिश्र. M reads सत्त्वसूतञ्च सम्मिश्र्य, which is inc. (4) घर्मस्थं रसवन्धनम्, a variant in D. धामयेत् रसवन्धनम्, a variant in M. (5) D reads वन्धं रसं, which is incorrect. K reads बद्धरसं. (6) D reads पश्यति, which is incorrect. K reads भूमिच्छिद्राणि, which is also incorrect. (7) M reads निष्कमेकत्वं संक्रान्त, which is an error of the scribe. (8) D reads समं नयेत्. M reads धमन्नयेत्. (9) जायते शुद्धमानसः, a variant in D. (10) K reads सत्त्वं वन्धनमेकैकं. (11) D and K read सप्ताष्टमफलं. M reads सप्तमाष्टफलं. My reads सप्तमाष्टफलं. (12) K reads लिङ्गाम्लैः. M reads तुलुङ्गाम्लैः. This charaṇa and the next five are not found in D.

निक्षिप्य वज्रमूषायां^१ धमित्वा खोटतां नयेत्^२ ॥ ४३ ॥
 बद्धं रसं मुखे^३ क्षिप्त्वा ह्यजरामरतां व्रजेत् ॥ ४४ ॥
 तेनैव भस्म संमिश्रं कृष्णाभ्रकसमं^४ भवेत् ।
 शल्याविशल्या^५मूलस्य वारिणा मर्दयेद्दिनम् ॥ ४५ ॥
 भ्रमरायन्त्र^६मध्यस्थं पुटं सप्तदिनं भवेत्^७ ।
 तच्छुद्धं भस्म सेव्यं स्यात्^८ गुञ्जामानं तु मण्डलम्^९ ॥ ४६ ॥
 एकाद्यं पञ्चमं मध्यं^{१०} पुनरेकं प्रशस्यते^{११} ।
 पूर्ववद्बन्धनादेवि^{१२} कीटिवेधी महारसः ॥ ४७ ॥
 ॥ इति वैक्रान्तबन्धः ॥

रक्तवर्णमयस्कान्तं^{१३} लाक्षारससमप्रभम् ।
 भिन्नं स्त्रीरक्त^{१४}संकाशं तच्चूर्णं सूतसंयुतम् ।

- (1) D and K read वज्रमूषायां. M reads सर्वमूषायां. (2) D reads व्रजेत्. M reads वीटतां. (3) D reads बद्धरसं मुखे. M reads वज्रं रसमुखे. (4) D reads कृष्णाभ्रकमलं, which has no clear sense. (5) D has शल्याविशल्या. M and My have शल्यानि शल्य, which is inc. (6) K reads भ्रमरीयन्त्र. No mention is made of this apparatus (यन्त्र) in the रसरत्नसमुच्चय. (7) D reads वदेत्. (8) तं शुद्धभस्मसवं स्यात्, a variant in D. तच्छुद्धभस्म सेव्यं च, a variant in K. (9) जौवेत् कल्यायुतं नरः, a variant in K. (10) D reads एकाद्यापचिशं भद्रे, which is unintelligible. My reads मर्दये. (11) This hemistich is not found in K. (12) K reads पूर्ववद्बन्धनादेवि, which seems to be inc. (13) D has रक्तवर्णं भवेत् कान्तं. M has रक्तवर्णमयं कान्तं. (14) D and K read भिन्नस्त्रीरक्त. M reads भिन्नश्चेद्रक्त.

मर्दयेच्छागरक्तेन धातं खोटो^१ भवेत् प्रिये ॥ ४८ ॥

स सूतः शतवेधी तु^२ सर्व्वव्याधिहरो भवेत्^३ ।

गुटिकां धारयेद्वक्त्रे जीवेद्वर्षसहस्रकम् ॥ ४९ ॥

पीतवर्णमयस्कान्तं भिन्नं^४ हेमसमप्रभम् ।

वेधयेत् सर्व्वलोहानि स्पर्शमात्रेण सुन्दरि^५ ॥ ५० ॥

इति कान्तबन्धः ॥

लाङ्गली करवीरञ्च^६ चित्रकं गिरिकर्णिका^७ ।

स्त्रीस्तन्यं^८ टङ्कसौवीरं मूषालिपन्तु^९ कारयेत् ॥ ५१ ॥

चपलाद्दिगुणं सूतं^{१०} सूताद्दिगुणकाञ्चनम्^{११} ।

नष्टपिष्टं तु तत् कुर्यात् अन्धमूषागतं^{१२} धमेत् ॥ ५२ ॥

तत्र स्थितो रसेन्द्रोऽयं^{१३} खोटो भवति शोभनः^{१४} ।

(1) D and K read ध्मातः, which is not correct. M reads धातं वं.टो.

(2) D has an incomplete charaṇa—सूतः शतवे तु. (3) D reads शतव्याधिहरो भवेत्. K wants this charaṇa and the next four ones.

(4) D and My read भिन्न, which seems to be incorrect. (5) द्राव.

येत् स्पर्शमात्रेण सर्व्वलोहानि सुन्दरि, a variant in M. (6) D reads

कनकवीरा. (7) K reads गिरिकर्णिकं. (8) K reads स्त्रीस्तन्य.

(9) Both D and K read मूषालिपं तु, which is not correct. (10)

चपलाद्दिगुणं सूतं is the variant in D, M and My, which is inc. चपलाद्दि-

गुणं तं तु is the variant in K, which is also incorrect. (11) M

and My read erroneously सूताद्दिगुणकाञ्चनम्. (12) Both D and

K read अन्धमूषागतं, which is incorrect. (13) K reads रसेयद्रा,

which is absurd. (14) D reads शोभने. वं.टो भवति शोभनं, an in-

correct variant in M.

शतांशं^१ वेधयेन्नागं गुञ्जावर्णस्तु जायते^२ ॥ ५३ ॥
 तेन नागशतांशेन शुल्वं रक्तनिभं भवेत् ।
 तेन शुल्वशतांशेन^३ तारं विध्यति काञ्चनम् ॥ ५४ ॥
 चपलस्य तु षड्भागाः^४ तारभागास्तु सप्त च^५ ।
 अष्टौ कनकभागास्तु^६ नव भागा रसस्य तु^७ ॥ ५५ ॥
 त्रिंशद्भागा मिलित्वा तु भवन्ति सुरवन्दिते ॥ ५६ ॥
 चित्रकं करवीरं च लाङ्गुली गृध्रविट् तथा^८ ।
 मर्दितं मातुलुङ्गास्त्रै^९ मूषालेपन्तु^{१०} कारयेत् ॥ ५७ ॥
 अभ्ययित्वा धमेद्देवि^{११} खोटो भवति शोभनः^{१२} ।
 तेन खोटशतांशेन^{१३} विद्धो नागोऽरुणो भवेत् ॥ ५८ ॥
 तेन नागेन विद्धं तु^{१४} शुल्वं गुञ्जानिभं^{१५} भवेत् ।
 तेन शुल्वेन तारं तु विद्धं^{१६} भवति काञ्चनम् ॥ ५९ ॥

- (१) D reads शतांशेन. K reads शतांशे. (२) D has गुञ्जावस्य तु, which is inc. My has जायते. (३) M reads नागशतांशेन, which seems to be inc. (४) K reads षड्भागं. M reads षड्भागः, which is inc. (५) सप्त च तारभागकाः, a variant in D. K and M read तारभागस्तु, which is inc. My reads तारा भागस्य, which is also inc. (६) Both D and M have कनकभागस्तु, which is inc. (७) M reads च. (८) लाङ्गुली गिरिकर्णिका, a variant in D. (९) मातुलिङ्गास्त्रैः is the reading in K. (१०) K reads मूषालेपं तु, (मूषा = मूषा). (११) My has साधयित्वा. M has भवेद्देवि. (१२) Both D and M read शोभने. M reads वोटो. (१३) M reads वोटशतांशेन. We do not find ६६ (५८—१२४) ślokas in D. (१४) M has तत् instead of तु. My has पिण्डं तु. (१५) M and My read गुञ्जानिभं. (१६) M reads सिद्धं, which is inc.

हेमाभं चपलं^१ देवि पादार्धेन^२ तु संयुतम् ।

पादेन^३ कनकं दत्त्वा कुनय्या मर्दयेत् क्षणम् ॥ ६० ॥

लाङ्गली चित्रकञ्चैव स्त्रीस्तन्यं करवीरकम्^४ ।

गृध्रविष्टा तथा^५ सर्व्वं मूषालेपं^६ तु कारयेत् ॥ ६१ ॥

तन्मध्ये तु स्थितं ध्यातं खोटो भवति शोभनः^७ ।

पूर्व्वोक्तं वेधयेदेतं^८ निर्व्वीजं कनकं भवेत् ॥ ६२ ॥

[सुतप्ते लोहपात्रे च क्षिपेच्च पलपूर्णकम् ।

सर्व्वीजं पारदं कृत्वा चपलस्य तु वापयेत् ।

लाक्षाभो बध्यते सूतो गजेनेव महागजः ॥]^९

॥ इति चपलबन्धः ॥

शुद्धसूतपलैकं तु^{१०} पलैकं गन्धकस्य च^{११} ।

एकीकृत्याथ संमर्द्दं धुतूरस्य रसेन च^{१२} ॥

भावयेच्चक्रयोगेन^{१३} भस्मीभवति सूतकम्^{१४} ॥ ६३ ॥

- (१) हेमाभचपलं is the reading in M. (2) M reads पादार्धेन,
which is inc. (3) M and My read पारदे. (4) कटुवीरकम् is the
reading in M. (5) M has गृध्रविष्टतया, which is inc. My reads
ततः. (6) K reads मुखालेपं, which is inc. (7) वीडो भवति शोभनः,
a variant in M. After this My has the following hemistich—तेन
खोटशतांशिन विडो नागोऽरुणो भवेत् । (8) K reads वेधयेदत्तं, which is
inc. (9) The portion within brackets is found only in M and
My. (10) K reads तु. (11) धुतूररसकेन तु, a variant in K. (12)
(11) K reads तु. (12) धुतूररसकेन तु, a variant in K. (13)
M and My read भावयेच्चक्रयोगेन. (14) भस्मं भवति सूतकं is the
variant in M.

अन्धमूषागतं भ्रातं खोटो भवति शोभनः ।
 सूतं हेम च^१ नागं च चन्द्राकर्णै^२ चापि वेधयेत् ॥ ६४ ॥
 पलैकं शुद्धसूतस्य कर्षैकं गन्धकस्य च^३ ।
 मर्दयेत् स्निग्धखले तु^४ देवदालीरसप्लुतम्^५ ।
 मर्दयेत्तु कराङ्गुल्या^६ गन्धपिष्टिसु^७ जायते ॥ ६५ ॥
 जम्बीरार्द्ररसेनैव^८ दिनमेकन्तु मर्दयेत् ।
 पलाशमूलकाथेन मर्दयेत् त्रिदिनं ततः^९ ॥ ६६ ॥
 पञ्चद्रावकसंयुक्तां वटिकां कारयेत् शुभाम्^{१०} ।
 पलाशमूलकल्केन वटिकां तां प्रलेपयेत्^{११} ॥ ६७ ॥
 धमेत् खोटो भवेच्छेतः^{१२} काचटङ्कणयोगतः ।
 शोधयेत् तत् प्रयत्नेन यावन्निर्मलतां व्रजेत्^{१३} ॥ ६८ ॥
 तत्खोटं रञ्जयेद्देवि^{१४} त्रिगुणं पद्मगं ततः ।
 शतशो रञ्जयेत् पश्चात् शुद्धाभ्रक^{१५} कपालिना^{१६} ॥ ६९ ॥

- (1) K reads हेमं च, which is unusual. M reads सितहेम च.
 (2) M and My read चन्द्रार्क. (3) K has an incomplete charaṇa
 कस्य च. (4) स्निग्धखलेन is the reading in K and My. (5)
 M has देवदालीरसैस्यह. (6) अङ्गुष्ठेनापि सम्यक्, an incomplete variant
 in M. (7) M reads गन्धपिष्टलु. (8) जम्बीरस्य रसेनैव, a variant
 in M and My. (9) त्रिदिनं मर्दयेत्ततः, a variant in M. (10) M reads
 हृदाम्. (11) K reads तु लेपयेत्. (12) M reads erroneously
 खोटो भवेत् श्वेत. (13) K has सान्निर्मलतां व्रजेत्. M has यावन्निर्मलतां व्रजेत्.
 Both are incorrect. (14) M has तदोद्गो जायते देवि. My has तं खोटं
 जारयेद्देवि. (15) M reads शुद्धाभ्रक. (16) My reads कपालिका.

शुल्वे तारे च खोटोऽयं^१ सहस्रांशिन वेधकः^२ ॥
 गन्धकेन हते सूते^३ मृतलोहानि^४ वाहयेत् ॥ ७० ॥
 पुनर्हेम समावर्त्य समांशं भक्षणं^५ कुरु ।
 जारिते शुल्वतारे च^६ घोषं^७ विध्यति सूतकः^८ ॥ ७१ ॥
 रसं^९ हेमसमं कृत्वा पिष्टिकाङ्गेन गन्धकम्^{१०} ।
 द्विपदीरजसा युक्तं मर्दयेद्वृङ्गान्वितम् ॥ ७२ ॥
 नष्टपिष्टं च तत् शुल्वं^{११} धातं खोटो भवेत्ततः^{१२} ।
 सौवीरं टङ्कणं काचं दत्त्वा दत्त्वा तु शोधयेत्^{१३} ॥ ७३ ॥
 अक्षीणो मिलते हेन्नि^{१४} समावर्त्तस्तु जायते ।
 समांशं भक्षणं हेन्नि^{१५} शुद्धसूतेन कारयेत् ॥ ७४ ॥
 नष्टपिष्टं च तच्छुल्वं^{१६} धातं खोटो भवेत्ततः^{१७} ।

-
- (१) M reads बोटोयं. (२) M reads वेधयेत्. (३) गन्धके मिलिते सूते, a variant in M. गन्धकेन हिते सूते, a variant in My. (४) K reads मृतलोहानी, which is gram. inc. (५) K has समांसस्यस्त्रं, which has no sense at all. (६) शारितशुल्वसूतारं, a variant in M, which is unintelligible. शारितं शुल्वतारे च, a variant in My. (७) K reads घाष, which appears to be incorrect. (८) M and My read सूतकम्. (९) M reads सूतं. My reads रस, which is incorrect. (१०) K and My read गन्धकः. M reads गन्धकौ, which appears to be incorrect. (११) M and My read शुक्लं. (१२) धातो भवति खोटकः, a variant in My. (१३) This hemistich and the next four are not found in M. (१४) My reads मिलति हेन्ना. (१५) My reads तं तु. (१६) My reads तच्छुक्लं. (१७) This hemistich is written in My after the next hemistich.

द्विपदीरजसा युक्तं मर्दयेत् टङ्कणान्वितम् ॥ ७५ ॥

चन्द्रार्कषोडशंशिन^१ विद्धं भवति काञ्चनम् ।

हेमार्द्धं मिलितं तत्तु^२ मातृकासमतां^३ व्रजेत् ॥ ७६ ॥

कुर्यात् संकलिकायोगात्^४ वेधं^५ दशगुणोत्तरम् ।

यथा हेम्नि तथा तारिऽप्यादिवीजानि योजयेत्^६ ॥ ७७ ॥

तृतीयसंकलावद्धं^७ षट्शतांशिन वेधयेत्^८ ।

चतुर्गुणेन तेनैव सहस्रांशिन काञ्चनम् ॥ ७८ ॥

अनेन क्रमयोगेण सप्त संकलिका यदि ।

कुरुते काञ्चनं दिव्यमष्टौ लोहानि सुन्दरि^९ ॥ ७९ ॥

तं पुनश्चूर्णयित्वा तु^{१०} पुटेद्भस्म प्रजायते^{११} ।

सर्व्वव्याधिहरो देवि^{१२} पलैके तस्य भक्षिते ॥ ८० ॥

द्विपले^{१३} ब्राह्ममायुष्यं^{१४} त्रिपले^{१५} वैष्णवं भवेत् ।

- (1) M and My read चन्द्रार्क षोडशंशिन. (2) M reads हेमार्द्धं, which appears to be incorrect. My reads तं तु. (3) M has मातृका, which has no clear sense. (4) शङ्कलिकायोगात् is the variant in M. (5) M reads वेधं. (6) स्याद्वीजानि योजयेत्, an incomplete charaṇa in K. ऽप्यादिवीजिन योजितम्, a variant in M. My reads व्याधिवीजानि योजितं. (7) तृतीयशङ्कलावद्धं, a variant in M. (8) षट्षते नाग-वेधकं, a variant in K and My, which is partly incorrect. (9) M reads विध्यति. (10) B wants तु. (11) Both B and M read पुटयेद्भस्म जायते. My reads खोटयेद्भस्म जायते. (12) My reads सर्व्व-व्याधि हरेदेवि, which is incorrect. (13) K reads द्विपलं. My reads द्वेपलं, which is incorrect. (14) B and My read ब्राह्ममायुष्यं. K reads ब्रह्म आयुष्यं. (15) K reads त्रिपलं. My reads त्रिदण्डे, which is incorrect.

चतुःपले तु रुद्रत्व-मीशः^१ पञ्चपले भवेत् ॥ ८१ ॥
 षट्पले भक्षिते देवि सदाशिवतनुर्भवेत् ॥ ८२ ॥
 सूतकं गन्धकं तारं^२ मेघवल्लीरसेन च^३ ।
 त्रिदिनं मर्दयेत्क्षीणं^४ वङ्गपादेन मेलयेत्^५ ।
 अश्वमूषागतं धातं वङ्गं स्तम्भयति क्षणात् ॥ ८३ ॥
 चूर्णितं गन्धकं देवि मर्कटी^६रसभावितम् ।
 भावयेच्छतवारांसु जीव^७भस्म तु गच्छति ॥ ८४ ॥
 दीपयेन्मृन्मये^८ पात्रे रसेन सह संयुतम् ।
 तापयेद्भवितापेन मर्कटी^९रससंयुतम् ।^{१०}
 गन्धकं ग्रसते सूतः^{११} पिष्टिका^{१२} भवति क्षणात् ॥ ८५ ॥
 तिलपर्णी^{१३}रसेनैव गन्धकं भावयेत् प्रिये ।
 सप्त वारांसु देवेशि छायाशुष्कं पुनः पुनः ॥ ८६ ॥
 शोधितं पातितं सूतं पलैकप्रमितं^{१४} प्रिये ।

- (1) All the texts read ईशः ; but ऐशः is proper. (2) M reads कालं. (3) मेघवल्लीरसे समाः, a variant in B. अष्टवल्लीरसेन च, a variant in K. मेघवल्लीरसेसह, a variant in M. मेघवल्लीरसे समाः, a variant in My. (4) M and My read मर्दयेच्छूणं. (5) वङ्गपत्रेषु लेपयेत्, a variant in M. वङ्गपादेन लेपयेत्, a variant in My. (6) My reads कर्कोटी. (7) My reads जीव. (8) B and My have दापयेन्मृन्मये. M has तापयेन्मृन्मये. (9) My reads कर्कोटी. (10) This hemistich is not found in K. (11) K reads सूतं. (12) M reads पिष्टिका. (13) K reads तिलपर्णि. (14) B and My read पलैकं प्रमितं, which is not correct. K reads पलैकं गन्धकं, which is senseless.

मूषामध्ये^१ विनिक्षिप्य नरेन्द्ररस^२संयुतम् ।
 जारयेद्वालुकायन्त्रे भावितं गन्धकं^३ पुनः ॥ ८७ ॥
 तुटि तुटि^४ प्रदातव्यं गन्धकञ्च पुनः पुनः ।
 अनेन क्रमयोगेण^५ जायते गन्धपिष्टिका ॥ ८८ ॥
 गन्धपाषाणचूर्णं तु कनकस्य रसेन तु ।
 एकीकृत्य तथा खल्ले मर्दयित्वा यथाविधि^६ ।
 आतपे स्थापयेद्देवि कनकस्य रसेन तत् ॥ ८९ ॥^७
 भावयेत् सप्तवारांस्तु स्त्रीपुष्पेण तु सप्तधा ।
 शुद्धसूतपलैकं च खर्परं^८ दापयेत्ततः ॥ ९० ॥
 भावितं गन्धकं दद्यान्नरपित्तेन संयुतम् ।
 दोलयेद्रवितापेन^९ पिष्टिका भवति क्षणात् ॥ ९१ ॥
 गन्धकं सूक्ष्मचूर्णन्तु चणकाम्बेन भैरवि ।
 भावयेत् सप्तवारांस्तु^{१०} स्त्रीपुष्पेन च^{११} सप्तधा ॥ ९२ ॥
 द्रुतसूतकमध्ये तु कर्पूरं गन्धकं समम्^{१२} ।

- (१) K reads मूषामध्ये, which is incorrect. (2) K reads नरेन्द्रे रस, which is incorrect. My reads रसेन्द्र. (3) K reads गंधके. (4) My reads कुटीकुटि. (5) K reads क्रियमाणेन. (6) B reads खल्ले मर्दं दिनावधि. (7) The 89th śloka is not found in M and My. (8) M reads कर्परो, which seems to be incorrect. (9) डालयेद्रवितापेन, a variant in B. लोलयेद्रवितापेन, a variant in M. डोलयेद्रवितापेन, a variant in My. (10) All the texts read सप्तवाराणि, which is gram. inc. (11) K, M and My read तु. (12) My reads रसे.

दापयेन्नित्तिपेन्नोष्ठे^१ सप्ताहान्नन्यपिष्टिका^२ ॥ ८३ ॥

कटुकोशातकीवीजं चण्डाली^३कन्दमेव च^४ ।

स्तनक्षीरेण संपेष्य^५ पिष्टिकां तेन लेपयेत् ॥ ८४ ॥

पुटयेद्ब्रूधरे यन्त्रे स्तम्भते^६ नात्र संशयः ।

हेमसम्पुटमध्ये तु समावर्त्त^७ तु कारयेत् ॥ ८५ ॥

अष्टमांशिन तेनैव नागवेधं^८ प्रदापयेत् ।

तन्नागं जायते दिव्यं सिन्दूरारुणसन्निभम् ॥ ८६ ॥

तन्नागेनाष्टमांशिन^९ शुल्बवेधं प्रदापयेत् ।

षोडशांशिन तेनैव तारवेधं^{१०} प्रदापयेत् ॥ ८७ ॥

तत्तारं जायते हेम सिद्धयोगेश्वरीमतम्^{११} ॥ ८८ ॥

गन्धपिष्टिपलैकं तु नागपिष्टिपलाष्टकम् ।

लेपयेन्नागपत्राणि^{१२} छायायां शोषयेत्ततः ॥ ८९ ॥

- (१) B, K and My read गोष्ठे. (2) B reads गंधपिष्टिकां, which seems to be incorrect. (3) K reads चांडाली. (4) M has चण्डालीकाममेव च, which seems to be incorrect. (5) स्तनक्षीरेण संमर्द्य, a variant in K. (6) M reads स्तम्भितो. My reads रुंभ्यते. (7) M reads समावर्त्त. (8) This hemistich is not found in K. M reads तारवेधं. (9) तन्नागं चाष्टमांशिन, a variant in K. नागेन चाष्टमांशिन, a variant in M. नागेनाष्टमलंशिन, a variant in My. (10) B reads तारं वेधं. K and My read तारे वेधं. (11) K reads सिद्धयोगीश्वरीमतं. M and My want this hemistich. (12) M reads नागपत्राणि, which is incorrect.

आटरूपकपिण्डेन^१ नागपत्राणि^२ लेपयेत् ।
 आरख्योत्पलके देवि दापयेच्च पुटत्रयम्^३ ॥ १०० ॥
 तन्नागं म्रियते दिव्यं सिन्दूरारुणसन्निभम् ॥ १०१ ॥
 तन्नागपलमेकं^४ तु शुल्वचूर्णपलाष्टकम्^५ ।
 वासकस्य रसेनैव^६ प्रहरैकं तु मर्दयेत् ।
 मारयेत् पातनायन्त्रे शुल्वं तन्म्रियते^७ क्षणात् ॥ १०२ ॥
 षोडशंशिन तेनैव तारवेधं^८ प्रदापयेत् ।
 जायते कनकं दिव्यं देवाभरणमुत्तमम्^९ ॥ १०३ ॥
 या काचिद्वन्धपिष्टी तु^{१०} आदौ^{११} नागं तु मारयेत् ।
 नागं तु^{१२} वेधयेच्छुल्वं शुल्वं तारं तु वेधयेत् ।
 कनकं जायते दिव्यं सिद्धयोग उदाहृतः^{१३} ॥ १०४ ॥

-
- (१) आरूपकसपिण्डत, an incorrect variant in B. आयुपरसपिण्डेन, a variant in K, which has no clear sense. (2) M reads नागपात्राणि, which is incorrect. (3) This hemistich and the next one are not found in M. (4) K reads तं नागं पलमेकं. My reads तन्नागं पलमेकं. (5) K and M read शुल्वचूर्णं पलाष्टकम्. (6) My reads वासकस्वरसेनैव. (7) B and K read तु म्रियते. My reads erroneously तं म्रियते. (8) B and K read तारवेधं. (9) देवाभरणभूषणं, a variant in B, M and My. (10) K has या काचिद्वन्धपिष्टी. M has या काचिद्वन्धपिष्टी, which is gram. inc. (11) M wants आदौ. (12) B and My read नानेन. This hemistich is wanting in K. (13) सिद्धयोगसुदाहृतं, an incorrect variant in B. This hemistich is not found in M and My.

गन्धकं मधुसंयुक्तं हरवीजिन^१ मर्दितम् ।

भूमिस्थं मासषट्कं तु^२ तारमायाति^३ काञ्चनम् ॥ १०५ ॥

उदत्तनं तु^४ तेनैव कुष्ठरोगस्य नाशनम्^५ ।

घृतेन सह संयुक्तं व्रणरोगविनाशनम्^६ ।

संवत्सरप्रयोगेण सहस्रायुर्भवेन्नरः ॥ १०६ ॥

॥ इति गन्धकवन्धः ॥

शुद्धसूतपलैकं च पलैकं तालकस्य च ।

एकीकृत्याथ संमर्द्य उन्नतकरसेन च ।

मारयेच्चक्रयन्त्रेण भस्मीभवति सूतकम्^७ ॥ १०७ ॥

अन्धमूषागतं धातं खोटो भवति शोभनः ।

वङ्गं तारं^८ च शुल्वं च क्रमशो वेधयेद्रसः ॥ १०८ ॥

शुद्धवङ्गपलैकं च पलैकं सूतकस्य च^९ ।

द्विपलं^{१०} तालकं चैव उन्नत्तरसमर्दितम् ।

मारयेत् पातनायन्त्रे धमनात् खोटतां नयेत्^{११} ॥ १०९ ॥

(१) My reads erroneously चिरिवीजिन. (2) M and My read

मासमेकं तु. (3) B reads तारमायति. K reads तारं भवति. M reads

तारमायात. The first and the last readings are incorrect. (4) M has

उदत्तनेन. (5) सर्वकुष्ठं विनश्यति, a variant in B, K and My. (6)

K reads वर्णरोगविनाशनं. M wants this hemistich. (7) B, K and

My read सूतकं, which is not correct here. (8) M reads वङ्गं. My

reads वङ्गतारं. (9) My reads तालकस्य च. (10) M reads

हे पले. My reads द्विपले. (11) M reads खोटतां नयेत्. M and My

have after this तालकवन्धः ॥

तालपिष्टीपलैकं^१ तु पलैकं गन्धकस्य च ।

हे पले शुद्धसूतस्य^२ दिनमेकन्तु तेन वै ॥ ११० ॥

एकीकृत्याथ संमर्द्य उन्नतकरसेन च ।

मारयेत् पातनायन्त्रे धमनात् खोटतां नयेत् ॥ १११ ॥

॥ इति तालकबन्धः ॥

शुद्धनागपलैकं च पलैकं सूतकस्य च ।

पलद्वयं कुनव्याश्च सर्जमेकत्र मर्दयेत्^३ ।

मारयेत् पातनायन्त्रे धमनात् खोटतां नयेत् ॥ ११२ ॥

हेमपिष्टिपलैकं तु पलैकं गन्धकस्य च ।

एकीकृत्याथ संमर्द्य धुर्त्तूरकरसेन^४ च ।

मारयेत् पातनायन्त्रे धमनात् खोटतां नयेत् ॥ ११३ ॥^५

कृष्णाभ्रकस्य सत्त्वं च कान्तं तीक्ष्णं च हाटकम् ।

शुद्धशुल्बं च तारं च माक्षिकं समभागिकम्^६ ।

अन्धमूषागतं भ्रातं खोटो^७ भवति तत्क्षणात् ॥ ११४ ॥

(1) K reads तालपिष्टिपलैकं. This charaṇa and the next seven are not found in M and My. (2) B reads द्वीपले, which is incorrect. K reads द्विपलं.

(3) K reads रंजयेत्, which seems to be incorrect. (4) K and My have धुर्त्तूरकरसेन. (5) We do not find 112th and 113th śloka in B. We find the following hemistich in K only :— हेमपिष्टिपलैकं तु पलैकं गन्धकस्य तु, which seems to us a repetition.

(6) शुद्धशुल्बतारं च माक्षिकं समभागानि कारयेत्, a variant in B, which appears to us irregular. शुद्धतारश्च माक्षिकं समभागानि कारयेत्, a variant in M and My, wherein शुल्ब is not mentioned. (7) M reads खोटो.

तत्खोटपलमेकं तु पलैकं सूतकस्य च ।
 पलद्वयं कुनव्याश्च सर्वमेकत्र मर्हयेत्^१ ।
 मारयेत् पातनायन्त्रे धमनात् खोटतां^२ नयेत् ॥ ११५ ॥
 कृष्णाभ्रकपलैकं तु^३ रसकस्य पलं तथा^४ ।
 सूतकस्य पलैकं तु सर्वमेकीकृतं प्रिये ॥ ११६ ॥
 उन्नतकरसेनैव मर्हयेत् प्रहरद्वयम् ।
 मर्हयेद्दिनमेकं तु^५ टङ्कणेन समन्वितम् ॥ ११७ ॥
 गुटिकां^६ कारयेद्देवि छायाशुष्कां तु कारयेत् ।
 महावज्रिगतं धातं खोटो भवति सूतकम्^७ ॥ ११८ ॥
 तं खोटं शोधयेच्छेत^८ काचटङ्कणयोगतः ।
 हेम्ना सह समावर्त्य^९ सारणात्रयसारितम् ॥ ११९ ॥
 सहस्रांशेन तेनैव शुल्बवेधं^{१०} प्रदापयेत् ।
 अनेन क्रमयोगेण कोटिवेधी भवेद्द्रुसः ॥ १२० ॥
 बीजद्वयं पलाशस्य पलमेकं तु सूतकम् ।
 जम्बीरान्त्रेन संमर्द्य छायाशुष्कं तु कारयेत् ॥ १२१ ॥

(१) B and My read कारयेत्. (२) M reads खोटतां. (३)

कृष्णाभ्रकपलमेकं तु, a variant in K. (४) पलैकं रसकस्य च, a variant in M.

This charaṇa and the next one are not found in My. (५) B and

My read द्वि. After this charaṇa we do not find ७० (११७—११८) ślokaś

in M. (६) B has अगुलिकां, which seems to be incorrect. (७)

K and My read सूतकः. (८) K reads शोधयेद्देतत्, which seems

to be incorrect. My reads खोटं संशोधयेत् श्रेत. (९) हेम्ना सहसमावर्त्य,

a variant in B. (१०) B reads शुल्बवेधं.

तुम्बी च^१ मेघनादा च काकजङ्घा च चूलिका^२ ।
 स्त्रीस्तन्येन प्रलिप्तायां मूषायां^३ च विनिक्षिपेत् ॥ १२२ ॥
 घमयेत् खदिराङ्गारैः खोटो भवति चाक्षयः ॥ १२३ ॥
 पलाशतैलं^४ संमर्द्य यावत् स्याद्रसपिष्टिका^५ ।
 अश्वमूषागतं धातं खोटो भवति तत्क्षणात् ॥ १२४ ॥
 पूर्वशुद्धेन सूतेन^६ सह हेम्ना^७ च पार्व्वेति ।
 गोलकं कारयेत्तेन मर्दयित्वा द्रुतं^८ कृतम् ॥ १२५ ॥
 ब्रह्मवृक्षस्य बीजानि कार्पासास्थि विभीतकम् ।
 घबचिञ्चा तु^९ बन्ध्या च राजिका च समन्वितम् ॥ १२६ ॥
 सूक्ष्मपिण्डीकृतं^{१०} सर्व्वं तेन लिप्ता तु गोलकम् ।
 युटनैः सप्तभिर्देवि पिष्टिकास्तम्भनं भवेत् ॥ १२७ ॥
 हृत्पुटं ततो दत्त्वा मूषायां तत्तु भावयेत्^{११} ।
 समावर्त्तं तु तं सूतं^{१२} समहेम्ना नियोजितम्^{१३} ।

(१) B and My read तुम्बिका.

(२) My reads मूलिका.

(३)

K reads मूखायां, which is incorrect. My reads कम् च तैः प्रलिप्तायां मूषायां.

(४) K has पातालतैलं.

(५) My reads स्यादश्वपिष्टिका.

(६)

पूर्वसूतेन शुद्धेन, a variant in D and K.

(७) D reads सहमेकेन,

which is incorrect. My reads समहेम्ना.

(८) D reads द्रुतं, which is

incorrect. My reads कृतं.

(९) B wants तु.

K reads पंचचिञ्चा.

(१०)

D reads erroneously सूक्ष्मपिण्डीकृतं.

(११) मूषायां तु भवेत्ततः, a variant

in B. मूखायां तु भवेत्ततः, a variant in K.

(१२) B reads तत् सूतं.

D has an incomplete charaṇa—समावर्त्तं तु सूतं.

(१३) D has an

incomplete charaṇa—हेम्ना नियोजितम्.

गतांशेन तु चन्द्रार्कं वेधयेत् सुरवन्दिते ॥ १२८ ॥
 पुनस्तेनैव योगेन पिष्टीस्तम्भं तु^१ कारयेत् ।
 सारयित्वा ततो हेम्ना वेधयेच्च सहस्रकम्^२ ॥ १२९ ॥
 एवं लक्षाणि कीटिं च वेधयेत् क्रमयोगतः ।
 सप्तसंकलिकादूर्ध्वं कृत्वा वक्त्रे^३ तु गोलकम् ।
 वर्षेणैकेन स भवेत्^४ बलीपलितवर्जितः ॥ १३० ॥
 चाण्डाली^५ राक्षसी चैव कुण्डगोलोद्भवो^६ रसः ।
 बीजं सूतं च वैक्रान्तं मर्दयेत् प्रहरत्रयम्^७ ॥ १३१ ॥
 विशुद्धं गोलकं^८ कृत्वा मूकमूषागतं^९ पुटेत् ।
 खोटसु जायते देवि सुध्मातः^{१०} खदिराग्निना ॥ १३२ ॥
 चाण्डालीराक्षसीपुष्प-रस^{११} मध्वाज्यटङ्कणैः ।
 महारसाष्टमध्यैक-मभ्रकं चापि^{१२} योजयेत् ॥ १३३ ॥
 नागं वङ्गं समं^{१३} सूतं हेम तारमथापि वा ।

- (१) B and My read पिष्टिलम्भन, which is gram. inc. (2) वेधे-
 चैव सहस्रकं, a variant in B and My. (3) K wants चक्रं. My reads
 वक्त्रं. (4) D reads सह भवेत्, which is incorrect. (5) B reads
 चण्डाली. (6) कुण्डगोलोद्भवे is the reading in D, which seems to be
 incorrect. (7) D and My have प्रहरत्रयम्. (8) D reads
 विशुद्धगोलकं. (9) D and K read मूकमूषागतं, which is incorrect.
 (10) B reads ध्मातः, which mars the metre. (11) चण्डालीराक्षसी-
 पुष्परस is the reading in B. राजसीपुष्परस is the reading in D. (12)
 B reads मध्यैकमभ्रकं चापि, wherein the first term is incorrect. (13)
 K and My read नागवङ्गसमं.

अश्वकं द्रुतिसत्त्वं^१ वा मर्हयेत् प्रहरद्वयम्^२ ॥ १३४ ॥
 छायाशुष्कं ततो गोलं^३ मूकमूषागतं धमेत् ।
 दत्त्वा लघुपुटं देवि खोटो भवति शोभनः ॥ १३५ ॥
 रश्मा वीरा^४ सुहीक्षीरं कञ्चुकी यवचिञ्चिका ।
 दीनारी चैव^५ गोरश्मा मीनाक्षी काकमाचिका ॥ १३६ ॥
 एभिर्मर्दित^६सूतस्य पुनर्जन्म न विद्यते ।
 पूर्व्ववत् क्रमयोगेण खोटो भवति शोभनः ॥ १३७ ॥
 विष्णुक्रान्ता च चक्राङ्गा बला च तुलसी तथा^७ ।
 महासोमाहिवल्ली^८ च सूर्यावर्तश्च सुन्दरि^९ ।
 एभिस्तु मर्दितः सूतः^{१०} पूर्व्ववत् खोटतां व्रजेत्^{११} ॥ १३८ ॥
 सुखेन ग्रसते ग्रासं^{१२} जारणा तेन सुन्दरि ।
 रसोनराजिकामूलै^{१३}र्मर्दितं वरवर्णिनि ।

-
- (१) My reads द्रुतसत्त्वं. (२) B reads प्रहरद्वयम्. (३) K reads गोलं, which is incorrect. My reads तथा गोलं. (४) K and My read वीरा. (५) K reads दीनादिनैव, which seems to be incorrect. (६) समैर्मर्दितं is the reading in D, which is incorrect. (७) काचला तुलसी कथा, a variant in D. (८) B reads महासोमा च बलि, wherein the last term is incorrect. My reads महासोमा च बल्ली. (९) सूर्यावर्त च सुन्दरि, a variant in D. सूर्यावर्ता च सुन्दरी, a variant in K. सूर्यावर्त च सुन्दरी, a variant in My. (१०) B and My have मर्दितं सूतं. D has मर्दितैः सूतं. (११) B, K and My read नयेत्. (१२) B has an incomplete charapa—सुखेन ग्रसं. D and My want this charapa and the next nine ones. K reads ग्रासो. (१३) रसनिजोविभूतैः, a variant in B.

दिश्वीषधिपुटं पाच्यं^१ रसखोटस्य लक्षणम् ॥ १३८ ॥
 एतत्ते कथितं गुह्यं विज्ञेयं^२ रसवादिभिः ।
 मत्प्रसादेन देवेशि तस्य सिद्धिर्न^३ संशयः ॥ १४० ॥
 सुहीचीरं सकाञ्चीकं^४ बीजानि^५ कनकस्य च ।
 कञ्चुकी लाङ्गली चेन्द्र-वारुणी विषमुष्टिका ।
 पलाश^६मूलतोयं च मर्दयेत्तेन सूतकम् ॥ १४१ ॥
 समे हेन्नि^७ समं सूतं पिष्टिकां कारयेद्बुधः^८ ।
 महारसान् पिष्टिकार्थं^९ मर्दयेद्वीषधीरसैः ॥ १४२ ॥
 यामत्रयं मर्दयित्वा गोलकं कारयेद्बुधः ।
 पिष्टिकां बन्धयित्वा तु गन्धतैले^{१०} विपाचयेत् ॥ १४३ ॥
 अन्धमूषागतं गोलं^{११} छायाशुष्कं तु कारयेत् ।
 [ततो लघुपुटं दत्त्वा खदिराग्नौ तु धामयेत् ।
 खोटसु जायते हेन्नि सह हेन्ना तु सारयेत् ॥]^{१२}

-
- (1) B reads erroneously पाच्य. (2) B reads विशीतं, which is incorrect. (3) B reads तस्य सिद्धेन. (4) सुहीचीरस्य काञ्चीकं, a variant in B. सुहीचीरस्य काञ्जीकं, a variant in My. (5) My reads बीजकं. (6) K reads पालाश. (7) B and My have समहेन्नि. (8) पिष्टिका कारयेद्बुधः, an incorrect variant in D. My reads कारयेत्ततः. (9) महानसान् पिष्टिकार्थं, an incorrect variant in B. This hemistich and the next one are not found in D. महारसं पिष्टिकार्थं, a variant in My. (10) D has गन्धतैलं, which is inaccurate. (11) D and K have चैव. (12) The śloka within brackets is found only in B and My.

अक्षीणो मिलते^१ हेन्नि समावर्त्तश्च जायते ॥ १४४ ॥

भक्षणादेव सूतस्य^२ दिव्यदेहो भवेन्नरः ।

वेधयेत् सर्व्वलोहानि रक्षितः क्रामितो रसः^३ ॥ १४५ ॥

समांशभक्षणं सूतं^४ मर्दयेदोषधीरसैः^५ ।

नष्टपिष्टं तु तं कृत्वा पूर्व्वयोगेन धामयेत् ॥ १४६ ॥

खोटस्तु जायते दिव्यः^६ षोडशंशेन वेधयेत्^७ ।

बहः^८ संकलिकायोगाद्विधेद्विशगुणोत्तरम् ॥ १४७ ॥

मृगदूर्वा^९ चन्द्रवल्ली पक्वा चिञ्चा^{१०} तथैव च ।

कोकिला^{११} करवीरं च बीजं चोन्मत्तकस्य च ।

काकाण्डी^{१२}फलसंयुतं मर्दयेत् सुरसुन्दरि ॥ १४८ ॥

समहेन्नि समं सूतं पिष्टिकां कारयेद्बुधः ॥ १४९ ॥

अथवा सारयित्वा तु समेन सह सूतकम् ।

(1) D reads मिलिते, which qualifies हेन्नि. My wants this charapa.

(2) D reads तस्यास्तु. The portion beginning with दिव्यदेहो and ending in वेधयेत् is not found in K. (3) D reads क्रामितो रसः. (4)

समांशभक्षणं सूत, a variant in B. समांसं भक्षणे सूते, a variant in D. समांसं भक्षणे सूते, a variant in K. (5) D reads मर्दयेत् दुग्धीरसै, which appears to be incorrect. (6) B, K and My read दिव्य, which is

gram. inc. (7) B and My read वेधकः. (8) D reads बहः. K reads बह. (9) My reads मृता दूर्वा. (10) B reads erro-

neously पक्विञ्चा. D reads पक्विञ्ची. (11) B has कोकिला. D has कोकिला. My has कोकिला. (12) D reads काकाण्डी. K reads काकाण्डी.

महारसं पिष्टिकार्थं^१ मर्दयेदोषधीरसैः ॥ १५० ॥
यामत्रयं मर्दयित्वा गोलकं कारयेत्ततः^२ ।
अन्धमूषागतं^३ गोलं छायाशुष्कं तु कारयेत् ॥ १५१ ॥
ततो लघुपुटं दत्त्वा^४ धातः खोटो भवेत् प्रिये ॥ १५२ ॥
मृगदूर्वातमासीम-रसैः^५ सूतकचारणम्^६ ।
मूलैस्त्रयाणां लाङ्गल्या रामठेन च हन्यते^७ ॥ १५३ ॥
समेन हेम्ना संयुक्तां पिष्टिकां^८ कारयेद्बुधः ।
अथ तारकपिष्टं च^९ समसूतेन कारयेत् ॥ १५४ ॥
पूर्ववत् क्रमयोगेण खोटो भवति शोभनः ।
अन्धमूषागतं^{१०} भूमौ खेदयेत् करिषाग्निना ॥ १५५ ॥
अहोरात्रं त्रिरात्रं वा चूर्णबन्धो^{११} भवेत्ततः ।
तच्चूर्णबन्धः कुरुते^{१२} वेधं दशगुणोत्तरम् ॥ १५६ ॥

- (1) B reads पिष्टिकार्थः. D has महाराजं पिष्टिकार्थं. Both the readings seem to be incorrect. (2) K reads चालयेत्ततः. My reads कारयेद्बुधः. (3) D and K read अंधमूषागतं, which is incorrect. (4) K reads दद्यात्. (5) B reads सीमरसैः. मृगदुःखिलमासीमारसैः, a variant in D. My has मृतदूर्वातमासीमारसैः. (6) K reads सूतकचारिणा, which has no sense. (7) D reads हन्यति. My reads रमतेन च हन्यते. Both the readings seem to be incorrect. (8) B and My have संयुक्तं पीठिका, which is incorrect. (9) B and My read अर्धतारक पीतं च. This hemistich and the next two are wanting in D. (10) अंधमूषागतं is the incorrect reading in B and K. (11) D reads चूर्णं बद्धं. My reads चूर्णबद्धो. (12) D has an incomplete charaṇa बद्धं कुरुते. My has तच्चूर्णबद्धं.

शूलिनीरससूतञ्च^१ स्त्रीतोञ्जनसमन्वितम् ।
 पूर्ववत् पिष्टिकायोगात् खोटो भवति शोभनः ॥ १५७ ॥
 स्त्रीतोञ्जनं सतगरं^२ पिष्टित्रययुतं रसम्^३ ।
 धमयेदङ्गिसंक्षिप्तं^४ सूतकः सर्वकर्मकृत् ॥ १५८ ॥
 हेमाभ्रं चैव ताराभ्रं^५ शुल्वाभ्रं चाभ्रतीक्ष्णकम् ।
 वङ्गाभ्रं चैव नागाभ्रं समसूतेन वेधयेत्^६ ॥ १५९ ॥
 यथालाभौषधीष्टं^७ महारससमन्वितम् ।
 हेम्ना तारेण शुल्वेन तीक्ष्णवङ्गोरगैस्तथा^८ ॥ १६० ॥
 एभिर्व्यस्तैः समस्तैर्वा पिष्टिं कृत्वा समे समाम्^९ ।
 मारयेत् पूर्वविधिना गर्भयन्त्रे^{१०} तुषाग्निना ॥ १६१ ॥
 समांशं सूतकं दत्त्वा वारं वारं पुनः पुनः ।

- (१) शूलिनीरससूतं च, a variant in D. (२) स्त्रीतोञ्जनशसगुणं, a variant in D. K reads सनगरं. (३) अष्टित्रययुतं रसः, a variant in D, which seems to be incorrect. (४) B reads वङ्गिसंक्षिप्तं, which has no clear sense. (५) The portion beginning from ताराभ्रं and ending in चैव is wanting in K. My has हेमाभ्रकं च ताराभ्रं. (६) समसूतेन वेधयेत्, a variant in B and My. D reads समं सूतेन वेधयेत्, K has समं सूतेन वेधयेत्. (७) यथालाभौषधीष्टं, a variant in D. यदा लाभौषधीष्टं, a variant in My. (८) तीक्ष्णवागरसेन च, a variant in D, which seems to be incorrect. (९) पीठौ कृत्वा समे समाः, a variant in B and My, which is partly correct. D reads समः, which is incorrect. (१०) B and D read गर्भयन्त्रे. For the description of गर्भयन्त्रं vide रस. स. Chap. ix, verses 28—31.

जायन्ते विविधाः खोटाः^१ कान्तबद्धो^२ महारसः ॥ १६२ ॥

भवेत् संकलिकायोगात् वेधो दशगुणोत्तरः ॥ १६३ ॥

खोटः पोटास्तथा^३ भस्म धूलिः कल्कश्च^४ पञ्चमः ।

एते निगलगोलाभ्यां^५ सर्व्वबन्धफलोदयाः^६ ॥ १६४ ॥

शिशुसर्ज्जभवं चारं^७ ब्रह्मवीजानि गुग्गुलुः ।

सैन्धवं द्विगुणं दत्त्वा मर्दयित्वा विचक्षणः ॥ १६५ ॥

पिष्टिकावेष्टनं कृत्वा कल्केक्षानेन^८ सुन्दरि ।

विल्वप्रमाणं कृत्वा तु मूषामतिदृढां शुभाम्^९ ॥ १६६ ॥

जर्द्धाधो लवणं दत्त्वा मूषामध्ये^{१०} रसं क्षिपेत् ।

मूषालेपः प्रदातव्यो^{११} दग्धशंखादिचूर्णकः^{१२} ॥ १६७ ॥

(१) जायते विविधः खोटः, a variant in D, K and My. (2) D

reads कान्तवेधो. K and My read कान्तबद्धो. (3) B and My read

पाटसथा. (4) D reads कल्कं च. My reads धूलौ कल्कं च. (5)

D reads कोलाभ्यां. K reads कालाभ्यां. My reads रोगाभ्यां. (6) सर्व्वबंधा

फलोदया, a variant in B. सर्व्वे बन्धफलो दिशेत्, a variant in D. सर्व्वबद्धः

फलोदया, a variant in My. (7) सुक्ष्मसंभवं चारं, a variant in B and

My. D reads चारौ. शिशुसर्ज्जयवचारं, a variant in K. (8) D has

सूखा यत्रेन. K has सूखामनेन. (9) D has an incomplete hemistich

—विल्वप्रमाणं सूखां कृत्वा माटी दृढशुभम्. (10) D and K read सूखामये,

which is incorrect. (11) मूषालेपे प्रदातव्यं, a variant in B and My.

सूखालेपा प्रदातव्यं, a variant in D. सूखालेपप्रदातव्यं, a variant in K. All

the texts are incorrect. (12) All the texts read चूर्णकम्, which

is not lexicographically correct.

मुखं तस्या^१ दृढं बद्धा लोणमृत्तिकया^२ पुनः ।
 कारयेच्च सुधालेपं^३ क्वायाशुष्कं च कारयेत् ॥ १६८ ॥
 उक्तो निगलवन्धोऽयं^४ पुत्रस्यापि न कथ्यते ॥ १६९ ॥
 तुषकर्षाग्निना भूमौ मृदुस्वेदं तु कारयेत्^५ ।
 अहीरात्रप्रमाणेन^६ पुटं दत्त्वा प्रयत्नतः^७ ॥ १७० ॥
 एवं^८ मूषा महेशानि रसस्य खोटतां नयेत्^९ ।
 सुभ्रातः^{१०} खदिराङ्गारैः रसेन्द्रः खोटतां व्रजेत्^{११} ॥ १७१ ॥
 सौवीरं टङ्कणं काचं^{१२} दत्त्वा खोटं तु शोधयेत्^{१३} ।
 अक्षौणी मिलते^{१४} हेन्नि समावर्त्तसु जायते ॥ १७२ ॥

- (1) D reads मूखा तस्य, which is incorrect. My reads तस्य. (2) D reads लवणमृत्तिकया, which destroys the metre. K reads लोणमृत्तिकया, which is incorrect. My reads लोहमृत्तिकया. (3) D has दृढा मूखा. K has दृढां मूखां. Both are improper. (4) B and D read निगड्वन्धोऽयं. K reads सुक्तो निगलवन्धोऽयं, wherein the first term is incorrect. (5) मृदूर्ध्वात्मचतुष्टयोः, a variant in D. मृदुर्द्वयचतुष्टयोः, a variant in K. (6) B and My have अहीरात्रं चिराचं वा. (7) D reads प्रमाणतः. (8) B reads सर्वं. This hemistich is not found in D and My. (9) B has खोटता व्रजेत्. (10) B and My read सुभ्रातः. D reads सुभ्रातं, which is incorrect. (11) रसेन्द्रं खोटतां नयेत्, a variant in B. रसेन्द्रं खोटतां व्रजेत्, a variant in D. रसेन्द्री खोटतां नयेत्, a variant in My. The last two readings seem to be incorrect. (12) D reads काचं, which is incorrect. (13) दत्त्वा दत्त्वा विशेषयेत्, a variant in B and My. दत्त्वा खोटे तु साधयेत्, a variant in D. (14) D and K read अक्षौणी मिलिते, wherein the first term is incorrect. अक्षौणी निर्मलं, a variant in My.

समांशभक्षणं तं तु^१ शुद्धसूतेन कारयेत् ।
 धमयेत् पूर्वयोगिन^२ रसेन्द्रं खोटतां^३ नयेत् ॥ १७३ ॥
 भवेत् संकलिकायोगात् वेधो दशगुणोत्तरः^४ ॥ १७४ ॥
 पलाशवीजनिर्व्यासं कोकिलोन्मत्तवारुणि^५ ।
 शूलिनीरससंयुक्तं^६ पेषयेत् सैन्धवान्वितम् ॥ १७५ ॥
 पिष्टिकावेष्टनं कृत्वा निगलेन तु बन्धयेत् ॥ १७६ ॥
 मूषायां निगली देवि लेपितः शिवशासनात्^७ ।
 रसस्य परिणामाय महादग्निस्थितो^८ भवेत् ॥ १७७ ॥
 अभ्रकस्य तु पत्रेण वज्रार्कक्षीरसिन्धुना^९ ।
 ताप्येन लोहकिट्टेन^{१०} सिकतामृन्मयेन च ॥ १७८ ॥

- (१) B and K have समांश भक्षणं तत्तु. D has समांसं भक्षणात्तु. (2) चर्मे तप्तप्रयोगेन, a variant in D. (3) रसेन खोटतां is an incorrect reading in D. My reads erroneously रसेन्द्रो खोटतां. (4) B reads दशगुणोत्तरं, which is incorrect. (5) कोकिलोत्तरवारुणी, a variant in D. (6) शूलिनीरसन संयुक्तं, a variant in D. (7) B reads सीवसासनं. K reads विशसासनात्. Both the texts are incorrect. This hemistich and the next one are not found in D and My. (8) B has परीणामाया महादग्निस्थितो. K reads महादग्निस्थितो. Both the texts are incorrect. The text adopted above is also gram. inc., महादग्निस्थितो is the proper term, which mars the metre. (9) D reads पविषा instead of सिन्धुना. K reads वज्रका and My reads वज्रार्क instead of वज्रार्क. (10) B reads तापेन. D reads ताप्येन लोहकिट्टेन, which seems to be incorrect.

एभिस्तु निगलैर्बद्धः^१ पारदीयो^२ महारसः ।

नातिक्रामति मर्यादां वेलामिव महोदधिः^३ ॥ १७८ ॥

तैलार्कचौरवाराही^४-लाङ्गल्यो^५ निगलोत्तमः ।

काकविट् ब्रह्मबीजानि लाङ्गली निगलो वरः ॥ १८० ॥

वाकुची ब्रह्मबीजानि^६ कर्कटास्थीनि सुन्दरि ।

सामुद्रं साखरं^७ चैव लवणं निगलोत्तमः ॥ १८१ ॥

सुहृत्कर्कसम्भवं चौरं ब्रह्मबीजानि^८ कोकिला ।

करकस्य तु बीजानि लोहाष्टांशेन मर्दयेत् ॥ १८२ ॥

निगलोऽन्यस्तु गोजिह्वा-मूलानि स्त्रीरजोऽपरः ।

वाकुची ब्रह्मबीजानि^९ सुहृत्कर्कचौरसैन्धवम्^{१०} ।

ज्वालिनी काकविष्टा च^{११} प्रशस्तो निगलोत्तमः ॥ १८३ ॥

लवणं टङ्गणं चारं शिला तालकगन्धकम्^{१२} ।

तथाम्लवेतसं ताप्यं^{१३} हिङ्गुलं समभागिकम् ।

सुहृत्कर्कपयसा युक्तं पेपयेन्निगलोत्तमम्^{१४} ॥ १८४ ॥

- (1) निगलैर्बद्धः is the incorrect reading in D. (2) D reads पारदीयं. (3) D reads महोदधिः, which is gram. inc. (4) D and K have काहारि. My has ताहारि. (5) B and My read लाङ्गल्या. (6) B reads काकचौ ब्रह्मबीजानि. The portion from कर्कटास्थीनि upto ब्रह्मबीजानि is wanting in D. (7) My reads सैन्धवं. (8) K reads वलबीजानि. (9) B has वाकुचिब्रह्मबीजानि. (10) D has सैन्धवै, which is not proper. (11) D reads तु. K reads ज्वालिनि, which is incorrect. (12) B reads तारकगन्धकं. (13) D has an absurd variant ताद्यात् प्रथित शनाप्यं. तिलाम्ले वेतसे ताप्यं, a variant in My. (14) D reads निगलोत्तमः.

पिष्टिकां वेष्टयेद्देष्टा^१मेकेन निगलेन तु ।

लोह^२भूषागतं प्राग्वत् खोटं कृत्वा तु वेधयेत्^३ ॥ १८५ ॥

द्वितीयं^४ गोलकं वक्ष्ये पिष्टिकास्तम्भ^५मुत्तमम् ॥ १८६ ॥

द्विपदीरजमूचाणि सैन्धवाभ्रं च गुग्गुलुः^६ ।

पिष्टीं संवेष्ट्य कल्केन मृदा तु पुनरष्टधा ॥ १८७ ॥

तुषकपर्षाग्निना भूमौ^७ मृदुस्वेदं तु कारयेत् ।

अहोरात्रं निरात्रं वा^८ पूर्व्ववत् खोटतां^९ नयेत् ॥ १८८ ॥

वाक्कुची ब्रह्मवीजानि^{१०} गगनं विमलं मणिम्^{११} ।

सौवर्चलं^{१२} सैन्धवञ्च टङ्कणं गुग्गुलुं तथा^{१३} ॥ १८९ ॥

द्विपदीरजसा मूत्रं^{१४} सुश्लक्ष्णं तच्च^{१५} मर्दयेत् ।

पिष्टीं संवेष्ट्य^{१६} कल्केन पूर्व्ववत् खोटतां^{१७} नयेत् ॥ १९० ॥

- (1) विष्टिवेष्टयेद्देष्टा, an incomplete charapa in D. K reads देष्टा, which is incorrect. (2) B reads तेषां. (3) K reads वंघयेत्. (4) B, D and My have द्वितीय. K wants this. (5) D reads पौष्टिकं स्तम्भ. K reads पिष्टीकास्तम्भ. (6) सैन्धवाभ्यां सुगुग्गुलुः, a variant in D. My reads सगुग्गुलु. (7) D has an incomplete charapa—कर्षाग्निभूमौ. (8) D has वयं वापि, which seems to be incorrect. (9) M reads खोटतां. (10) वाक्कुचिब्रह्मवीजानि, a variant in K. (11) B reads विमलमणिः. D reads विमलां मणीम्. K reads विमलां मणि. M reads विमलं गगनं मणिः. My reads विमलं मणिः. (12) M has सुवर्चलं. (13) K reads erroneously गुग्गुलुस्तथा. (14) द्विपदीरजसुमूत्रं, a variant in B. द्विपदीरजसमूत्रं च, a variant in D. (15) B reads सुधाखरच. D reads सुलक्षणं च. Both are incorrect. (16) B, D, K, M and My read पिष्टिकां वेष्ट्य, which is gram. inc. (17) M reads खोटतां.

विषवीजं^१ ब्रह्मवीजं बीजानि कनकस्य च ।

मूलानि यवचिञ्चायाः^२ लाङ्गली चेन्द्रवारुणी ॥ १८१ ॥

कोकिलार्कसुहीचीरं^३ सैन्धवाभ्रकगुगुलु ।

पिष्टीं संवेष्ट्य^४ कल्केन पूर्व्ववत् खोटतां नयेत् ॥ १८२ ॥

लाङ्गली ब्रह्मवीजानि विष्टा काकस्य गुगुलुः ।

श्वेताश्वमारमूलानि मूलं कनकवारुणी ॥ १८३ ॥

तैलं सैन्धवसंयुक्तं मर्दयेत्तद्विचक्षणः ।

पिष्टीं संवेष्ट्य कल्केन पूर्व्ववत् खोटतां नयेत् ॥ १८४ ॥

वाकुची ब्रह्मवीजानि जीरकद्वयगुगुलु ।

सैन्धवाभ्रं कुलीरास्थि टङ्कणं ज्वालनीरसः^५ ॥ १८५ ॥

पिष्टीं संवेष्ट्य कल्केन मृदा तु पुनरष्टधा ।

तुष^६कर्षाग्निना भूमौ मृदुस्वेदं तु कारयेत् ॥ १८६ ॥

अहोरात्रं त्रिरात्रं वा^७ रसेन्द्रं खोटतां^८ नयेत् ।

दशसंकलिकायोगात्^९ शब्दवेधी महारसः^{१०} ॥ १८७ ॥

- (1) B reads वीषवीजं. D reads व्याघ्रीवीजं. (2) D reads यच्च चिञ्चाया. K reads मूलानि यवचिञ्चाया. Both are incorrect. (3) K has कोकिलाचसुहीचीरं, which is incorrect. My has सुहिचीर. (4) B, K and My read पिष्टिकां वेष्टा, which is gram. inc. This hemistich and the next five are not found in D. (5) D reads ज्वालनीरसः. (6) B reads तुषा, which is incorrect. (7) D reads त्रिरात्रं, which is incorrect. (8) M reads रसेन्द्रः खोटतां, which is not correct. My reads रसेन्द्रो खोटतां नयेत्, which is incorrect. (9) M has दशसंकलिकायोगात्. (10) D and My read शतवेधी महारसः. M reads शब्दवेधी भवेद्रसः.

शङ्करस्य द्विभागन्तु पारदस्य त्रयं^१ तथा ।
 पिष्टिकां कारयेत्तेन तप्तखले तु काञ्चिके^२ ॥ १९८ ॥
 पूर्व्वनिगलोपेतं^३ खोटं कृत्वा तु वेधयेत् ।
 दशसंकलिकायोगात्^४ शब्दवेधी^५ महारसः ॥ १९९ ॥
 बद्धसूतकराजिन्द्र-शिलागन्धकमाक्षिकैः ।
 कान्तपाषाणचूर्णेन भूलताभिः समन्वितः ॥ २०० ॥
 भ्रातो मूषागतश्चैव^६ रसोऽयं^७ सुरवन्दिते ।
 रसांश्चोपरसान् लोहान्^८ रत्नानि च मणींस्तथा^९ ।
 प्रकाशमूषागर्भे च^{१०} ग्रसते वडवानलः^{११} ॥ २०१ ॥
 माक्षिकं दरदश्चैव गन्धकं च मनःशिला^{१२} ।

- (1) पारदत्रितयं is the reading in D. (2) तदा खले तु काञ्चिकम्, a variant in D. (3) पूर्व्वनिगलोपेतं, an incomplete variant in D. (4) दशशङ्कलिकायोगात्, a variant in M. (5) D and My read शत-वेधी. The śloka 198th and 199th are not found in B and K. (6) B has मूषागते चैव. D has मूषागतो नैव. M has भ्राते मूषागतेनैव. My has मूषाशतेनैव. All the texts seem to be incorrect. (7) B reads हठाग्निं. (8) K reads चैव. (9) D reads रत्नमणीजस्तथा. K and My read मणिस्तथा. M reads मणौस्तथा. (10) प्रकाशमूषया गर्भे, a variant in B. प्रकाशमूषाया गर्भे, a variant in D. प्रकाशमुखगर्भे च, a variant in K. प्रकाशमूषागच्छगती, a variant in M. प्रकाशमूषाया गर्भे, a variant in My. All the texts are more or less incorrect. (11) गृह्यते चतुरङ्गुलीयलः, a variant in D, which is senseless. My reads वध्वानिलः. (12) D has समं शिलाम्, which is incorrect.

राजावर्त्तं प्रबालं च कङ्कुष्ठं तुल्यकं^१ तथा ॥ २०२ ॥

पीतरक्तगणैर्भावं कङ्कुणी^२ तैलमिश्रितम् ।

खोटं हण्डिकया पक्कं^३ द्रुतं हि नलिके क्षिपेत्^४ ॥ २०३ ॥

हण्डां तु सिकतां^५ दत्त्वा त्रिरात्रमपि धामयेत्^६ ॥ २०४ ॥

आरणालेन तत् खिन्नं^७ दोलायां धृतमेव च^८ ।

एवं संरञ्जितः^९ सूतः शरीरधनक्कद^{१०} भवेत् ॥ २०५ ॥

उद्धाटः परमः^{११} प्रोक्तः सर्वकर्महितः परः^{१२} ।

कृत्वी पतङ्गी^{१३} दुर्द्रावी दुर्मेली नैव जायते ।

वर्णान्यत्वच्च कुरुते^{१४} स्फोटयेद्वरवर्णिनी^{१५} ॥ २०६ ॥

- (1) D reads कुष्ठं तुल्यकं, which seems to be incorrect. (2) B reads कङ्कुणी. M reads कङ्कुणी. My reads कङ्कुणी. (3) M has भिच्छी. कलापक्कं, which seems to be incorrect. (4) द्रुतं हि नलिकां पचेत्, a variant in B. द्रुतं हि नलिकं क्षिपेत्, a variant in D. द्रुतं हि नलिका क्षिपेत्, a variant in K. द्रुतं ही नलिकां पचेत्, a variant in M. द्रुतं हि नलिकां पचेत्, a variant in My. (5) D reads क्लिकातां, which is incorrect. M reads भाण्डां तु सिकतां. (6) D and K read धारयेत्. (7) D reads तच्छिन्नं, which seems to be incorrect. (8) B reads दोलायां. M and My read दोलायां द्रुतमेव च. (9) B reads सुरञ्जितः. K reads संरञ्जितः. M reads स गदितः. My reads सञ्जितः. (10) B reads शरीरदृढक्कद. (11) M reads उत्खोटः. My reads उद्धाटः पंचमः. (12) B and K read परं. (13) M reads चिद्वी वतङ्गी. (14) D reads वन्यं त्वचं प्रकुरुते, which appears to be incorrect. (15) स्फोटयेद्वरवर्णिनी, a variant in B. D reads वरवर्णिनी, which is incorrect. K has स्फोटयेद्वरवर्णिनि. My has खोटयेद्वरवर्णिनि.

बन्धमेवं^१ द्रुतं कृत्वा कुरुते वज्रजारणम्^२ ।

सन्ममाचक्ष देवेशि किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ २०७ ॥

इति श्रीपार्व्वतीपरमेश्वरसंवादे^३

रसार्णवे रससंहितायां

वज्रबन्धो नाम^४

पञ्चदशः पटलः ॥ १५ ॥

(१) B reads बद्धमेव. D and My read बद्धमेव. M reads बन्धमेतत्, which is grammatically incorrect. (२) कुरु वज्राणि जारणं, a variant in K. कूरि वज्राणि जारणम्, an incorrect variant in M. My reads कुरु वज्राधिजारणं. (३) B, M and My want this line. (४) D, M and My have पिष्टिलम्भनं नाम. K has पिष्टिलम्भनद्वारसोपरसलोहवधो नाम.

षोडशः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।¹

बद्धस्य² रसरराजस्य³ कथं द्रावणमीश्वर⁴ ।

वज्रादिजारणं चापि⁵ कथमाज्ञापय प्रभो ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।⁶

तं खोटं सूक्ष्मचूर्णन्तु स्त्रीरजोभिस्तु भावयेत्⁷ ॥ २ ॥

पुनर्नवा च⁸ मीनाक्षी रश्माकन्दः⁹ स्त्रियोरजः ।

मणिमयं¹⁰ शिलाधातुं सर्व्वमेकत्र पेषयेत्¹¹ ॥ ३ ॥

कल्केनानेन संकुत्रमारोटरससंयुतम्¹² ।

तं रसं¹³ भूर्जपत्रे तु बद्धा पोटलिकां¹⁴ ततः ॥ ४ ॥

दोलायन्त्रे¹⁵ सुरेशानि स्वेदयेद्दिवसत्रयम् ।

अनेन क्रमयोगेण मृतः सूतो¹⁶ भवेद्भुतः¹⁷ ॥ ५ ॥

- (1) M has देव्युवाच. (2) B reads बद्धस्य. (3) D reads रसवज्रस्य, which is incorrect. (4) B reads erroneously द्रावणमीश्वरि. (5) B and D read चापि. (6) This is wanting in D. (7) This hemistich is not found in D. (8) पुनर्नवौ द्वौ is the reading in B, M and My. (9) M reads रश्माकंद. (10) B reads मणिमयं. D reads मणिमयं. K reads मणिमयं. M reads मणिमयं. My reads मणिमयं. (11) M has मेलयेत्. (12) D reads संयुतः, which is incorrect. (13) D and K read तद्रसं. (14) M reads पोटलिका. (15) B, M and My read दोलायन्त्रे. (16) B and D read मृतसूतो. M reads भुतसूते, which is incorrect. (17) My reads erroneously भवेत् भवं.

आर्द्रकं मूलकं शुण्ठी लसुनं हिङ्गु माक्षिकम् ।

त्रिचारं पञ्चलवणं काञ्ची कासीसगन्धकम्^१ ।

अम्लवर्ग^२समायुक्तं गोलकं कारयेत् प्रिये ॥ ६ ॥

तस्य मध्यगता पिष्टी^३ दोलायां स्वेदनेन तु^४ ।

द्रवते नात्र सन्देहो द्रुतं जारयते रसम्^५ ॥ ७ ॥

बडं महारसं^६ देवि द्रावयेत् पादयोगतः ।

द्रुतपादे ततो देयं^७ द्रावयित्वा पुनर्द्रवेत्^८ ॥ ८ ॥

एवं बडं द्रुतं कृत्वा समद्वित्रिगुणादिकम्^९ ।

तस्मिन् द्रुते जारणा च^{१०} कर्कश्या कर्मवेदिभिः ॥ ९ ॥

कुक्कुटीकन्दमार्जारी^{११} उच्चटापीश्वरी तथा^{१२} ।

(1) काञ्चीकौशीसगन्धकम्, a variant in D. काञ्चीकौशीसगन्धकं, a variant

in K. काञ्चीमांसीसगन्धकम्; a variant in M. (2) B and My read

आम्लवर्ग. M reads वसवर्ग. (3) तस्य मध्यगतं पिष्टं, a variant in D.

तस्य मध्ये गतां पिष्टिं, a variant in K. My has an incomplete charaṇa—

तस्य ता पिष्टिः. (4) D reads दोलायन्व स्वेदयेन्न तु, which is incorrect.

दोलायां स्वादनेन तु, a variant in M, which is partly correct. My reads

दोलायां. (5) D reads रसे. M reads रसः. Both are incorrect.

(6) D reads महारसे, which is incorrect. We do not find the 8th, 9th

and 10th śloka in My. (7) द्रुतं पादस्ततो देयं, a variant in D. द्रुत-

पारदरोधाय, a variant in M. (8) M reads पुनर्द्रवेत्, which is incor-

rect. (9) K reads समं द्वित्रिगुणादिकम्. M reads समद्वित्रिगुणाधिकम्.

(10) M reads चारणा च. (11) कर्कटीकन्दमार्जारी, a variant in D.

कुक्कुटीकन्दमार्जारी, a variant in K. (12) सर्पाय मासरी तथा, a variant in D.

सर्पाय मासरी तथा, a variant in K.

क्षीरकक्षुकया युक्तं^१ स्वेदितं च द्रुतं^२ रसम् ॥ १० ॥
 द्रुतं दोलादिसंभिन्नं^३ कुकुव्याद्यै^४ र्दिनत्रयम् ।
 आर्द्रकाद्यैर्द्रुतञ्चैव^५ तत्सूतं स्वेद्यतां^६ व्रजेत् ॥ ११ ॥
 वज्रं^७ द्रुतं यथा^८ सूतं जारयेत्^९ सुरवन्दिते ।
 ईश्वरस्तस्य^{१०} विज्ञेयो देवदेवो^{११} जगद्गुरुः^{१२} ॥ १२ ॥
 विधाय खोटं यत्किञ्चित्^{१३} मृतकोत्थापिते रसे^{१४} ।
 षड्गुणं हेम जार्यं तु सारयेत् सारणात्रयम्^{१५} ॥ १३ ॥
 कोट्यंशेन^{१६} तु तेनैव शुल्लवेधं^{१७} प्रदापयेत् ।
 जायते कनकं दिव्यं देवाभरणभूषणम् ॥ १४ ॥
 पुनस्तत्तु^{१८} रसेन्द्रस्य वज्ररत्नानि जारयेत्^{१९} ।

- (1) क्षीरं कक्षुकया युक्तं, a variant in D. (2) सेवितं च द्रुतरसः, a variant in D. M reads मृतं. (3) D has दोलःसंसितं कर्क. K has दोलादिसंसितं—, an incomplete charaṇa. M and My read डोलादिसंभिन्नं. (4) B reads ककमाद्या. D reads कर्कण्णोद्ये. K reads कर्कटाद्यै. (5) B and K read आर्द्रकादि. D reads आर्द्रकादि हते चैव, which seems to be incorrect. This charaṇa and the next nine ones are not found in My. (6) B and M read सख्यतां. D and K read स्वेद्यतां. (7) B and M read वज्रं. (8) K reads यथा. (9) D reads पारदः, which seems to be incorrect. (10) M reads ईश्वरस्य तु. (11) M reads देवदेव्या. (12) D reads erroneously देवदेवात् भवद्गुरुम्. (13) D reads तं पङ्क्तिं, which is incorrect. (14) मृतकोत्थापितो रसः, a variant in M. (15) B reads सारणात्रय. (16) D has वधा-क्षेन, which is senseless. (17) D reads शुल्लं वधं. (18) B has पुनस्तत्तु. D has पुनस्त. K has पुनस्तस्य. (19) D reads कारदंद्.

प्रकाशमूषागर्भे च हठाग्नी जरते क्षणात्^१ ॥ १५ ॥

उच्चटा^२मीननयना-सर्पाक्षी^३रक्तचित्रकैः ।

एतैः रत्नं द्रवत्याशु^४ नीलमाणिक्यमौक्तिकम्^५ ॥ १६ ॥

विष्णुकान्ता च चक्राङ्गा^६ कुमारी यवचिञ्चिका^७ ।

वज्राणि पद्मरागाश्च^८ राजावर्त्तादिसस्यकम्^९ ।

ओषधीनां द्रवं दत्त्वा तप्ते^{१०} सूते विनिक्षिपेत् ॥ १७ ॥

पश्चाद्रत्नानि देयानि द्रवन्ति सलिलं यथा ॥ १८ ॥

दोलायां^{११} स्नेदयेद्देवि विडयोगेन^{१२} जारयेत् ।

प्रकाशमूषागर्भे च हठाग्नी जारयेत् क्षणात् ॥ १९ ॥

शंखेनैवार्कदुग्धेन^{१३} पुटेन शतवापितम् ।

तद्बीजं^{१४} चारसंयुक्तमम्लवर्गेण^{१५} भावयेत्^{१६} ॥ २० ॥

(१) D and K read जायते क्रमात्.

(२) D reads उच्चसे, which is

incorrect.

(३) D has सार्याजी, which is unintelligible. K has

सर्पाक्षि.

(४) एते रत्नप्रवर्त्यासु, an incorrect variant in D. M reads

द्रवत्याशु, which is incorrect.

(५) तिलमाणिक्यमौक्तिकं, a variant in K,

which is not correct.

(६) D reads वक्राङ्गा. M reads चक्राङ्गी.

(७)

D has पञ्चचिञ्चिका.

(८) D and K read पद्मरागं च.

(९) K

reads सःस्यकां, which is incorrect.

(१०) D reads तप्ता. K reads

तप्तः.

(११) D reads दोलायन्ते, which destroys the metre.

(१२)

D reads वीरयोगेन, which is incorrect.

(१३) K reads शनैर्वार्कदुग्धेन,

which destroys the metre.

(१४) B reads तद्विडं. D reads तद्विज.

M reads तत्पिण्डौ.

(१५) B and M read आरम्लवर्गेण.

(१६) B

and M read भावितम्.

विडहिङ्गुलसंयुक्त^१-राजावर्त्तप्रबालकैः^२ ।

गन्धकः शिलया युक्तः^३ खोटानां जारणे हितः^४ ॥ २१ ॥

मूषालेपादिसंयोगात्^५ बद्धहेम्नो हि जारणम्^६ ।

तत्क्षेपाज्जायते देवि^७ विडयोगेन जारणम्^८ ॥ २२ ॥

पश्चाद्धेम प्रदातव्यं षट्त्रिंशांशद्रवेण च^९ ॥ २३ ॥

ततो वै सूतराजस्य जायते रश्मिमण्डलम्^{१०} ।

तिर्यग्गूर्ध्वमधोव्यापि^{११} तेजःपुञ्जेन पूरितम् ॥ २४ ॥

इत्थं शुद्धो भवेत् सूतः^{१२} चिन्तामणिरिव^{१३} स्वयम् ।

सदेवैः पूज्यते सिद्धैः^{१४} द्वितीय इव शङ्करः^{१५} ॥ २५ ॥

- (1) विडहिङ्गुलसंयुक्तं, a variant in M. (2) राजावर्त्त प्रबालकैः, a variant in D. राजावर्त्त प्रबालकम्, a variant in M. (3) गन्धकमशिला-युक्तैः, a variant in D, which is senseless. M reads गन्धकं शिलया युक्तं. (4) D and K read हितं. M reads खोटानां जारणे हितम्. (5) D and K read मूषालेपो हि संयोगात्. M reads मूषालेपाभिसंयुक्तं. (6) B has बद्धो हेमाहजारणं. D has बद्धो हेमा हि जारणम्. K has बद्धो हेमादिजारणं. M has बद्धहेमाभिजारणम्. (7) B reads तत्क्षेपाज्जायते देवि. D reads तत्क्षेपाजारयेद्देवि. K reads तत्क्षेपा जारये देवि. (8) B, D and K read विड-योगेन जारयेत्. M reads विडहेमाभिजारणम्. (9) K reads षट्त्रिंशांशद्रवेण च, which is incorrect. (10) जायते रश्मिमण्डले, a variant in B. जायते रश्मिमण्डलं, a variant in D. जायते रश्मिमण्डलं, a variant in K. (11) B and K read व्यापि, which seems to be inaccurate. (12) B reads इत्थं भवेत् सूतः. D reads इत्थं या भवेत् सूतः. K reads इत्थं यथा भवेत् सूतः. M reads शुद्धं यथा भवेत् सूतं. (13) K reads चिन्तामणिरिव, which is not correct. (14) D and K read सर्वदेवैः प्रपूज्यन्ते, which is incorrect. (15) K reads सिद्धैर्द्वितीयशङ्करः.

लोकानुग्रहकर्त्ता च भुक्तिमुक्तिप्रदायकः ।

जारयेच्च महानीलं तत्त्वसंख्याक्रमेण^१ तु ॥ २६ ॥

भ्रमते दक्षिणावर्त्तस्तदासौ खेचरो रसः^२ ।

वेधयेत् सर्व्वलोहानि भारसंख्यानि^३ पार्व्वति ॥ २७ ॥

एवं जीर्णस्य सूतस्य शृणु कापालिरञ्जनम् ॥ २८ ॥^४

शुल्वपत्रपलैकं तु^५ पलार्द्धं^६ गन्धकस्य च ।

टङ्कणं कर्षमेकं तु कर्षैकां रसकञ्जलीम्^७ ॥ २९ ॥

मात्तिकं^८ कर्षमेकं तु सर्व्वमेकत्र कारयेत्^९ ।

अन्धमूषागतं धातं खोटो^{१०} भवति तत्क्षणात् ॥ ३० ॥

तं खोटं सूक्ष्मचूर्णन्तु चणकाम्लेन^{११} मर्दयेत् ।

अरारण्य^{१२} गोमयेनैव पुटान्^{१३} दद्याच्चतुर्दश ॥ ३१ ॥

इन्द्रगोपकसंकाशं जायते नात्र संशयः ॥ ३२ ॥

तच्चूर्णं मधुना युक्तं शुद्धतारं तु रञ्जयेत् ।

(१) D reads ततः संख्याक्रमेण.

(२) तदासौ खेचरगो रसः, a variant

in B. सूदासन्नो खेचरो रसः, a variant in M, which is incorrect. (3)

M reads हारसंख्यानि, which is incorrect. (4) After this hemistich

we find in B अतः परं प्रवक्ष्यामि शृणु कापालिरञ्जनं ; in D अतः परं कलापालनी ;

in K अतः परं कपालिनि. (5) D has शुल्वपत्रकपौकं तु, which is incor-

rect. K has शुल्वपत्रं पलैकं तु. (6) B reads पलैकं. (7) कर्षैकां

रसकञ्जलीं, a variant in B. कर्षैकं रसकञ्जलं, a variant in D. कर्षैका रस-

कञ्जली, a variant in M. (8) B reads मात्तिकं. (9) M reads

मर्दयेत्. (10) M reads खोटो. (11) B and K read दनुजाम्लेन.

M reads लिङ्गचाम्लेन. (12) D reads अरारण्य. (13) B, K and

M read पुटं.

रञ्जयेत् त्रीणि वाराणि^१ शोभनं हेम जायते^२ ॥ ३३ ॥

एष कापालिको योगः सर्जलोहानि रञ्जयेत् ।

रञ्जयेद्द्वसूतं च^३ वज्रबन्ध^४ रञ्जयेत् ॥ ३४ ॥

आरचूर्णपलैकं वा^५ मृतनागपलं तु वा^६ ।

वङ्गाभ्रकपलैकं वा^७ तीक्ष्णचूर्णपलं तु वा^८ ॥ ३५ ॥

त्रिशुल्वं नागवङ्गी वा^९ एकैकांशसमन्वितम्^{१०} ।

त्रिशुल्वं गैरिकैकैक^{११}मथवा तीक्ष्णमाक्षिकम् ॥ ३६ ॥

अथवा तीक्ष्णभागी द्वौ त्रयो घोषा नवीरगाः^{१२} ।

ताम्रस्य नव भागाः स्युरारभागचतुष्टयम्^{१३} ॥ ३७ ॥

अथवा देवदेवेशि माक्षिकस्य पलद्वयम् ।

मयूरग्रीवतुल्यैकं^{१४} मृतनागपलं तथा ॥ ३८ ॥

- (1) त्रीणि वाराणि is grammatically incorrect. This hemistich and the next one are not found in D. (2) K reads जारयेत्, which is not correct. (3) M reads रञ्जयेद्द्वसूतेन. (4) D and M read वज्रबद्धं च. (5) D reads च. आरचूर्णं पलैकञ्च, a variant in K. M reads तु. (6) मृतनागं पलं तु च, a variant in D. K reads च. (7) D reads तु. वङ्गाभ्रकं पलैकं च, a variant in K. (8) B reads च वा. D reads तीक्ष्णचूर्णं ये तु वा, which is incorrect. तीक्ष्णचूर्णं पलं तु वा, a variant in K. (9) M has नागवङ्गं वा. (10) D reads समन्वितः. K reads एकैकं तु समन्वितं. (11) त्रिशुल्वं गैरिकं चैव, a variant in D. त्रिशुल्वं गैरिकैकं वा, a variant in M. (12) D reads त्रयो दोषा. M reads नवीरगाः. Both are incorrect. (13) D has तारभागचतुष्टयम्. K has तारभागचतुष्टयं. (14) K reads मयूरग्रीवं तुल्यैव, which is incorrect. This hemistich and the next two are not found in M.

अथवा वङ्गनागांशमेकैकं सुरवन्दिते^१ ।
 तीक्ष्णद्वयं त्रिशुल्वं च हेमताप्यचतुष्टयम्^२ ॥ ३८ ॥
 यद्वा^३ विमलवैक्रान्तवङ्गनागानि रीतिका^४ ।
 सशुल्वाप्यथवा^५ हेम विमलं च भुजङ्गमः ॥ ४० ॥
 एषामन्यतमं देवि पूर्व्वकल्पसमन्वितम् ।
 अन्धमूषागतं^६ ध्यातं खोटो^७ भवति तत्क्षणात् ॥ ४१ ॥
 पुटयेत् पूर्व्वयोगेन रञ्जयेत् पूर्व्वयोगतः ॥ ४२ ॥
 नागशुल्वं^८ तथा तीक्ष्णं कापालिक्रम^९मुत्तमम् ।
 तेनैव रञ्जयेत्तारं सप्तवारं पुनः पुनः ॥ ४३ ॥
 तेनैव रञ्जयेद्देम सप्तवारं पुनः पुनः ।
 पक्वबीजमिदं^{१०} श्रेष्ठं सर्व्वकर्म्मसु^{११} योजयेत् ॥ ४४ ॥
 वङ्गतीक्ष्णं कपाली च^{१२} शुल्वं तारं तु रञ्जयेत्^{१३} ।
 रञ्जयेत् सर्व्वलोहानि यावत् कुङ्कुमसन्निभम् ॥ ४५ ॥

- (१) D reads सुरसुन्दरि. (2) This charaṇa and the next two are not found in K. (3) B reads तारं. (4) विमलवैक्रान्तं वङ्गनागास्तृतीयकाः, a variant in D. (5) B reads सप्तशुल्वाथवा. M reads सशुल्वास्तथवा. (6) D and K read अंधशूखागतं, which is not correct. (7) M reads खोटो. (8) B reads नागं शुल्वं. (9) K reads erroneously कायाक्रम. M reads कापालीक्रम. (१०) M reads सत्वबीजमिदं. (११) B and K read सर्व्वकर्म्मणि. D reads सर्व्वकर्माणि. (१२) वंगतीक्ष्णकपाली तु, a variant in B. वङ्गं तीक्ष्णं कपालिं च, a variant in D. वंकां तीक्ष्णाभकं वाली तु, a variant in M. (१३) D has शुल्वतारं तु योजयेत्. M reads शुद्धतारं तु रञ्जयेत्.

वैक्रान्तं नागकापाली^१ शुद्धतारं तु रञ्जयेत्^२ ।
 रञ्जयेत् सह हेम्ना तु^३ भवेत्^४ कुङ्कुमसन्निभम् ॥ ४६ ॥
 रक्ततैल^५निषिक्तं तु लोह^६संक्रान्तिनाशनम् ।
 आरकापालिचूर्णन्तु शुद्धतारं तु रञ्जयेत्^७ ॥ ४७ ॥
 विमलेन च नागेन^८ कापाली परमेश्वरी ।
 रञ्जयेत् सर्वलोहानि तारं हेम विशेषतः ॥ ४८ ॥
 रञ्जयेत् त्रीणि वाराणि^९ जायते हेम शोभनम् ।
 तेनैव रञ्जयेद्देम^{१०} सप्तवारं पुनः पुनः ॥ ४९ ॥
 लवणोद^{११}निषिक्तन्तु लोहसंक्रान्तिनाशनम् ।
 वङ्गनागं^{१२} तथा कान्तं शुक्लं तीक्ष्णं च मात्तिकम्^{१३} ॥ ५० ॥
 रविनागं कपाली तु^{१४} शुद्धतारन्तु रञ्जयेत् ।
 रञ्जयेत् त्रीणि वाराणि^{१५} तारारिष्टं तु जायते ।
 तेनैव रञ्जयेद्देम^{१६} सप्तवाराणि^{१७} पार्वति ॥ ५१ ॥

- (१) This hemistich and the next one are not found in B. D reads नागकापालिं. M reads नागकापालं. (२) D has योजयेत्, which seems to be incorrect. (३) M reads सितहेमन्तु. (४) K reads यावत्. (५) D has रक्ततैले. (६) D reads लोहं. (७) This hemistich is not found in D and M. (८) विमूलेन च भागेन, an incorrect variant in D. (९) This is grammatically incorrect, yet found in all the texts. (१०) तथा वैजकरीहेम, an incorrect variant in B. (११) B reads लवणांशु. (१२) B reads बंगं नागं. (१३) लाङ्गली तीक्ष्णमात्तिकम्, a variant in D. (१४) रविं नागकापालिं च, a variant in D. (१५) This is grammatically incorrect. (१६) B reads जायते हेम. (१७) This is grammatically incorrect.

रक्तवर्गनिषिक्तं च लोहसंक्रान्तिनाशनम् ।
 वङ्गनागं^१ तथा शुल्वं कापाली^२ सुरवन्दिते ॥ ५२ ॥
 गुडेन नीलकाचेन^३ तुल्याम्ललवणेन च ।
 विषपित्ताम्ल^४पिष्टेन हन्यात् संक्रान्तिकालिकाम् ॥ ५३ ॥
 गैरिकं गन्धकं सूतं तिलतैलेन पेघयेत् ।^५
 लेपयेत्तारपत्राणि दत्त्वा शुल्वकपालिकाम् ॥ ५४ ॥
 ऊर्ध्वाधस्त्वन्धमूषायां^६ शुभ्रं^७ हेमदलं भवेत् ॥ ५५ ॥
 भागैकं हरितालस्य भागैकं गैरिकस्य च^८ ।
 साक्षिकं^९कल्कभागैकं चत्वारो गोलकस्य च ।
 अन्धमूषागतं धातं हेम रञ्जयति क्षणात् ॥ ५६ ॥
 अनेन क्रमयोगेण चतुर्वारं तु रञ्जयेत् ।
 पक्वबीजमिदं श्रेष्ठं बालार्कसदृशप्रभम् ॥ ५७ ॥
 तेन वर्णद्वयोत्कर्षः घोड़शांशेन जायते ॥ ५८ ॥
 रक्ततैले निषिक्तं च लोहसंक्रान्तिनाशनम् ।

- (1) D and K read वङ्गं नागं. (2) D reads कपालि, which is incorrect. (3) गुडेन पीतकचैव, a variant in B. गुलेन तिलकाचेन, a variant in K. विडे च गणे वडकाचेन, an incorrect variant in M. (4) B reads विषसिद्धार्थ. This hemistich and the next one are not found in D. (5) Here ends the MS. M. in the middle part of the 16th Paṭala. (6) ऊर्ध्वाधश्चामूषायां, a variant in B. D and K read मूषायां, which is incorrect. (7) K reads उभं, which is incorrect. (8) B has an incomplete charaṇa—भा गैरिकस्य च. (9) B and K read साक्षिकं.

रसकस्य तु कापाली^१ चन्द्रार्कं तु शतांशतः^२ ।
 अश्वमूषागतं धातं शोभनं हेम जायते ॥ ५६ ॥
 शुद्धनागपलैकं तु कर्षिकं द्रुतसूतकम्^३ ।
 सारयेत् सारणायन्त्रे खोटो भवति सूतकः ॥ ६० ॥
 खोटस्य पलमेकं तु माचिकस्य पलं तथा ।
 एकौकल्याथ संमर्द्य कनकस्य रसेन च ।
 पाचयेन्मृन्मये पात्रे^४ भवेत् कुङ्कुमसन्निभम्^५ ॥ ६१ ॥
 पूर्वकल्केन संयुक्तं खोटं कुर्वीत पूर्वतः^६ ।
 एतत् कापालिकायोगात्^७ चूर्णमस्त्रेन^८ मर्दयेत् ॥ ६२ ॥
 पुटयेत् पूर्वयोगिन रञ्जयेत् पूर्वयोगतः ॥ ६३ ॥
 येन केन^९ रसं बद्धा हेमगन्धशिलीरगैः ।
 क्रमेण वेष्टितं धातं शतवाराणि^{१०} वेधयेत् ॥ ६४ ॥
 आदौ^{११} तु बद्धसूतं च वङ्गं^{१२} तारं मनःशिला ।
 क्रमेण वेष्टयेत् धातं शतवेधो न संशयः ॥ ६५ ॥

-
- (1) B reads कपाली. K reads कापालि. (2) D reads शतांशयोः.
 K reads शताशतं. (3) This charaṇa and the next one are not found
 in K. (4) B reads भांडे. (5) भवेत् कंकसन्निभं, a variant
 in B. (6) B reads पूर्ववत्. (7) एतत् कापालिकं चूर्णं, a variant
 in B. D reads कपालिकायोगात्. (8) B reads मध्यमस्त्रेन. (9) K
 reads तोनकेन, which is an error of the scribe. (10) B reads दश-
 वाराणि. D reads शतं वाराणि. (11) This hemistich and the next
 two are not found in D. K reads आपौ, which is incorrect. (12)
 K reads वङ्ग, which is incorrect.

अनेन कुरुते तारं कनकेन तु काञ्चनम् ॥ ६६ ॥

सूतो मृतो हन्ति समेन वङ्गं^१

तेनैव हन्यात्^२ द्विगुणं च तारम्^३ ।

तारं चतुःषष्टिरविं करोति

हेमापि तद्वत् फणिहेमयोगात्^४ ॥ ६७ ॥

मृतरसपलमेकं^५ पञ्चनागं च दद्यात्

कनकपलविमिश्रं^६ धातसूतावशेषम्^७ ।

पुनरपि शतवारानेवमेव^८ क्रमेण

भवति च^९ रसरजः कोटिवेधी क्रमेण ॥ ६८ ॥

मृतसूतपलैकं तु^{१०} हे पले^{११} दरदस्य च ।

चतुःपलं गन्धकस्य कङ्कुष्ठस्य^{१२} पलत्रयम् ।

शिलायाः पञ्चकं चैव गोपित्तेन तु मर्दयेत् ॥ ६९ ॥

(1) D has an absurd charaṇa—आयो चतुर्थे सूतेन मृतं हति समेन तं वङ्गं.

(2) B reads वङ्गं. (3) तेनैव गावहि गुडं च तारं, an incorrect variant in D.

(4) K has शंखेन्दुकुन्दमतीनं मनोहरं हेम गोपात्, which is absurd.

(5) D wants पल ; hence it reads मृतरसमेकं, which mars the metre as well as the sense.

(6) B reads कनकपलं विमिश्रं, which destroys the metre as well as the grammar and sense.

(7) D reads धातं सूतावशेषं, which mars the metre.

(8) शतवारान्निष्कमेकं, a variant in D. शतवारं निष्कमेव, a variant in K.

(9) D has only भवति, which makes the charaṇa an incomplete one. K reads स भवति.

(10) D has मृतसूतं पलैकं तु.

(11) D reads द्विपलं. K reads पलैकं.

(12) B reads कुङ्कुमस्य.

पलैकनागपत्राणि^१ तेन कल्केन^२ लेपयेत् ।
 मारयेत् पुटयोगेन नागोऽयं म्रियते^३ क्षणात् ॥ ७० ॥
 वटिकां कारयेत्पश्चात् षष्टिं त्रीणि शतानि च ।
 एकैकां वटिकां पश्चाद्गोपित्तेन तु मर्द्दयेत् ॥ ७१ ॥
 अनेन क्रमयोगेण शतं दद्यात् पुटानि च^४ ।
 नागोऽयं जायते देवि सिन्दूरारुणसन्निभः^५ ॥ ७२ ॥
 शतांशेन च तेनैव^६ तारे वेधं^७ प्रदापयेत् ।
 तत्तारं जायते देवि देवाभरणमुत्तमम्^८ ॥ ७३ ॥
 मृतनागपलैकं तु^९ हेमपत्रं तु तत्समम् ।
 मारयेत् पुटयोगेन म्रियते हेम^{१०} तत्क्षणात् ॥ ७४ ॥
 तद्भस्मनागैकयुतं^{११} हेमपत्रं तु तत्समम् ।
 मारयेत् पुटयोगेन म्रियते हेम तत्क्षणात् ॥ ७५ ॥
 अनेन क्रमयोगेण त्रीणि वाराणि^{१२} कारयेत् ।
 सहस्रांशेन तेनैव तारे वेधं^{१३} प्रदापयेत् ॥ ७६ ॥

- (1) This hemistich and the next one are put in B after the 71st sloka. पलैकं नागपत्राणि, a variant in K. (2) D has तिलकल्केन.
 (3) D reads म्रियते, which is grammatically incorrect. (4) शतं दद्यात् पुटं म्रिये, a variant in B. (5) B reads सप्रभः. K reads संप्रभः. (6) D reads तैलेन.
 (7) D reads तारवेधं. (8) B reads देवाभरण-भूषणं. This hemistich is not found in D. (9) मृतनागं पलैकं तु, a variant in D. (10) D reads देवि, which is not accurate. K reads म्रियते, which is incorrect. (11) तद्भस्मनागैकयुतं, a variant in B. D and K read युक्तं. (12) This is grammatically incorrect. (13) D reads तारवेधं.

सुखसाध्यप्रयोगेन^१ तत्तारं कनकं भवेत् ।
 कल्कवेधमतो वच्चे^२ सुखसाध्यं सुरेश्वरि ॥ ७७ ॥
 पलाशनिम्बविल्वाक्ष-कार्पासकटुतुम्बिनी ।
 कङ्गुणीकटुतैलं च^३ एकैकं रसमारकम्^४ ॥ ७८ ॥
 समे हेन्नि समं सूतं^५ तारं ताम्रमथापि वा^६ ।
 महारसाष्टमध्ये तु चत्वारोपरसास्तथा^७ ॥ ७९ ॥
 फलाम्लकाञ्जिकैर्मध्य^८-निरङ्गारे तु^९ खलयेत् ।
 तप्तायसेऽथवा लोह^{१०}-मुष्टिना मृदुवह्निना ॥ ८० ॥
 प्रागुक्त^{११}बालुकायन्त्रे तैलं दत्त्वा विचक्षणः ।
 मर्दयेत् पञ्चमेकं तु^{१२} दिवारात्रमतन्द्रितः ॥ ८१ ॥
 तत्कल्कं जायते श्रेष्ठं धर्मकामार्थमोक्षदम् ।
 वेधयेदष्टलोहानि देवानामपि दुर्लभम् ॥ ८२ ॥
 नाशयेत् सकलान् रोगान् पलैकेन न संशयः ।
 त्रिकटुत्रिफलायुक्तं मध्वाज्येन तु भक्षयेत् ॥ ८३ ॥

- (1) This charaṇa is wanting in B. This hemistich is not found in D. (2) B reads ततो वच्चे. D reads कल्के वेधमतो. K reads कल्क-वधमतो लच्चे, which is incorrect. (3) कङ्गुणी कटुतैलं, a variant in D. (4) B reads रसमारकं. (5) B has समे सूतं, which is incorrect. (6) तारं ताम्रं तथापि वा, a variant in D. (7) चत्वार उपरसास्तथा is the correct grammatical form. (8) B reads फलाम्लं काञ्जिकैर्मध्वा. D reads मृद्धा, which seems to be incorrect. (9) B has निरङ्गारे तु. D has निरणं ये तु, which is unintelligible. (10) तथादायसेऽथवा लोहं, a variant in D. (11) D reads प्रयुक्त. (12) B reads च.

हेम्ना तु बह्वं गुञ्जैकं^१ तारेण द्वे^२ सुरेश्वरि ।
 ताम्रेण गुञ्जात्रितयं^३ वर्षात् स्यादजरामरः ॥ ८४ ॥
 सेवन्ते चन्द्रवदनाः सर्वाभरणभूषिताः ।
 त्रिफलावीजमध्वाज्यं नख्यं कृत्वा निशासु च^४ ॥ ८५ ॥
 रसं तु^५ भक्षयेत् प्रातरजीर्णं नैव जायते ।
 गन्धकं पानमालेपं^६ कङ्कुष्ठं भक्षयेद्बुधः ॥ ८६ ॥
 पलेन^७ भक्षयेत् सूतं सुरासुरनमस्कृतम्^८ ।
 तप्तहेमनिभाकारो बालार्कसदृशप्रभः ॥ ८७ ॥
 धेधयेत् सर्व्वलोहानि केदे दाहे^९ न संशयः ।
 बद्धा तु संकलाबन्धै^{१०}र्वटिका^{११} खेचरी भवेत् ॥ ८८ ॥
 काकजङ्घा च वृहती शरपुङ्खाजशृङ्गिके^{१२} ।
 शिवा^{१३} शर्कलता^{१४} कन्या समैतासु^{१५} महालताः ॥ ८९ ॥

- (१) हेमस्तु पलगुञ्जैकं, a variant in D. K reads फलगुञ्जैकं. (2)
 D reads तारेणार्धं. K reads तारेणार्द्धं. (3) D has गुञ्जात्रितये. (4)
 निशात्पुनः is the incorrect reading in D. (5) K reads एणं तु, which
 is incorrect. (6) गन्धकेनाथ मालेपं, a variant in D. (7) K
 reads अनेन. (8) K has an incomplete charaṇa—सुसनमस्कृत्य. (9)
 D reads केददाहे. This hemistich is not found in K. (10) B reads
 वद्धस्तु, which is incorrect. वद्धा कशिकलावेधैः, a variant in D. वद्धास्तु
 संकलावुधैः, a variant in K. (11) B reads वटिका. (12) पुसित-
 पुंखाचभृङ्गिके, a variant in B. शरपुङ्खाजशृङ्गिका, a variant in D. सुसु-
 पुंखाजशृङ्गिका, a variant in K. (13) B has शिखा. D has शिषं. K
 has शिव, which seems to be incorrect. (14) B reads शर्कलता. D reads
 शृङ्खलतां, which is incorrect. (15) समैते तु महालताः, a variant in B.
 समैते तु महालता, a variant in D. समैतास्तु महालताः, a variant in K.

शुद्धाद्गुह्यं समाख्यातं वातारिस्त्रेहसंयुतम् ।

समे हेन्नि समं सूतं^१ तारे ताम्रेऽथवा प्रिये ॥ ८० ॥

महारसाष्टमध्यकं दद्यात्तूपरसांस्तथा^२ ।

मर्दयेत् खल्लपाषाणे^३ यावन्निश्चेतनं भवेत् ॥ ८१ ॥

खेदयेदारणालेन^४ मर्दयेत् पूर्वकल्कवत् ।

तच्च लोहस्य देहस्य तत्तत्कर्मसु^५ योजयेत् ॥ ८२ ॥

हेमाभ्रकस्य चैकैकं सूतकस्य द्वयं तथा^६ ।

ताराभ्रकस्य चैकैकं सूतकस्य द्वयं तथा^७ ॥ ८३ ॥

पिष्टिकां कारयेत्तेन निगलेन च बन्धयेत् ।

पुटेषु पिष्टिकाबन्धो^८ गोलैर्निगलेन च^९ ॥ ८४ ॥

पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि चूर्णवन्धं सुरेश्वरि^{१०} ॥ ८५ ॥

पिष्टिकां^{११} टङ्कणं दत्त्वा द्विपदीरस^{१२}मर्दितम् ।

नष्टपिष्टं च शुष्कं तत्^{१३} धामयित्वा पुटे^{१४} पचेत् ॥ ८६ ॥

(१) B reads समे सूते.

(२) दद्यादुपरसांस्तथा, a variant in B.

(३) D reads खलु पाषाणे.

(४) D and K read खेदयेदारणालेन.

(५)

B reads तत्र कर्मसु. D reads ततः कर्मसु.

(६) D reads सूतकस्याद्रसं तथा,

which seems to be incorrect.

(७) This hemistich is not found

in D. K reads सूतकं द्वितयं तथा.

(८) All the texts have पिष्टिका-

बन्धो, which seems to be incorrect.

(९) B reads वा. After this

we find the following in B only—इति पिष्टिकाबंधः ।

(१०) D has

चूर्णवन्धं सुरेश्वरी, which is incorrect.

(११) B reads पौष्टिकां.

(१२)

B has द्विपदीरस.

(१३) नष्टं पिष्टं च शुष्कं तत्, a variant in B. नष्टं

पिष्टं च शुष्कं च, a variant in D.

(१४) B reads रन्ध्रयित्वा पुटे. D and

K read पुटं.

वेष्टयेद्देवदेवेष्टि गोलेन निगलेन च^१ ।

तुषकपर्वाग्निना भूमौ मृदुस्वेदं तु कारयेत् ॥ ८७ ॥

अहोरात्रं चिरात्रं वा चूर्णं भवति शोभनम् ।

वङ्गसंकलिकाभावात्^२ भवेद्देधा तु वेधकम्^३ ॥ ८८ ॥

पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि पटवन्धं^४ सुदुर्लभम् ॥ ८९ ॥

कासीसं^५ टङ्कणं चारं सैन्धवं गन्धमभ्रकम्^६ ।

सूतकं^७ मातुलुङ्गेन मर्दितं पुटवेधकम्^८ ॥ १०० ॥

वङ्गताराभ्ररसकं^९-स्रुक्क्षीरकृतगोलकम्^{१०} ।

वेष्टयेद्भूर्जपत्रेण वस्त्रसूत्रेण^{११} वेष्टयेत् ॥ १०१ ॥

ऊर्ध्वार्धो^{१२} गोमयं दत्त्वा भूमध्ये स्वेदयेत्ततः ।

मर्दनं स्वेदनं कुर्यात्त्रिवारानेवमेव च^{१३} ॥ १०२ ॥

लेपयेद्देशधर्माच्च^{१४} मर्दयेद्गुडकाञ्जिकैः ।

धत्तूररसलिप्तायां मूषायां^{१५} संनिवेशयेत् ॥ १०३ ॥

(1) B reads वा.

(2) B reads योगात्.

(3) After this

we find in K only the following incomplete śloka :—गंधताराभ्रसंयुक्तं स्रुक्क्षी-
रिण तालकं । वेष्टयेत् भूर्जपत्रेण..., which is found afterwards in B and D.

(4) K reads पटवन्ध.

(5) D and K read कौशील.

(6) D reads

गन्धमात्रकम्, which seems to be incorrect.

(7) D wants सूतकं.

(8) तस्य हे पुनर्वेधकम्, an absurd variant in D. K reads पटवन्धकं.

(9) D and K read वङ्गताराभ्रसंयुक्तं.

(10) D and K read स्रुक्क्षीरिण ताल-

कम्.

(11) D reads वस्त्रं सूत्रेण.

(12) D reads ऊर्ध्वं, which

renders the charapa incomplete.

(13) क्षीणि वाराणि सुन्दरि, a variant

in D. त्रिणि वारांश्चैव च, an incorrect variant in K.

(14) D reads

दशधर्माच्च. K wants this.

(15) B wants this.

बद्धा मूषामुखं^१ देवि सन्धिलेपं तु कारयेत् ।
लोणमध्ये क्षिपेन्मूषां बृहन्मूषां च^२ वाह्यतः ॥ १०४ ॥
मुखं तस्याश्च मूषाया बद्धा लोणमृदा ततः ।
तुषकर्षाग्निना भूमौ मृदुस्वेदं तु^३ कारयेत् ॥ १०५ ॥
अहोरात्रं त्रिरात्रं वा चित्रधर्मा भवन्ति ते^४ ।
अनेनैव प्रकारेण सप्तवारं^५ तु कारयेत् ॥ १०६ ॥
अन्तर्वह्निश्च बद्धास्ते^६ धर्मशुद्धा भवन्ति ते ॥ १०७ ॥
गन्धकेन हतं सूतं काञ्चीकासीससैन्धवम्^७ ।
स्तुह्यकं टङ्कणं गुञ्जा रविक्षीरेण मर्दिताः^८ ।
पुराणका भवन्त्याशु^९ धर्मकामार्थमोक्षदाः ॥ १०८ ॥
पञ्चभागं तु शुल्वस्य द्विभागं कुञ्जरस्य च ।
कारयेद्दलधर्मांश्च^{१०} लेपयेत् पूर्वयोगतः ॥ १०९ ॥
रसेन्द्रो रञ्जति^{११} ह्येवं कर्त्तव्यं सारणादिकम् ।
तन्ममाचक्ष्य देवेशि किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ ११० ॥

- (१) D reads मुखगतं, which is incorrect. (2) K reads बृहन्मुखं च, which is incorrect. (3) D reads च. (4) B reads तु. D reads लिलधर्मा भवन्ति ते. K reads वितधर्मा भवन्ति हि. (5) D has वारं वारं. (6) B reads विहाले. D reads बध्वाले, which is incorrect. (7) D and K have काञ्जिकौशीशसैन्धवं. (8) D and K read मर्दयेत्, which seems to be improper here. (9) पुराणार्कभयोस्यासु, a variant in D. पुराणक्ता भयोस्यासु, a variant in K. Both seem to be incorrect. (10) कारयेद्दलधर्मांश्च, a variant in D and K. (11) B reads रंजते. K reads रंजिते, which is incorrect.

इति श्रीपार्वतीपरमेश्वरसंवादे^१

रसार्णवे रससंहितायां

रसरञ्जनो नाम^२

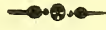
षोडशः पटलः ॥ १६ ॥

(1) B wants this portion.

(2) B and D read रञ्जनो नाम.

In the beginning of this Paṭala, the Goddess asks the द्रावण of रस to be explained and not रञ्जन ; the latter being the final subject.

सप्तदशः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।

द्रावणं रञ्जनं चैव पारदस्य श्रुतं मया ।

सारणं क्रामणं चैव क्रमादाख्यातुमर्हसि^१ ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।

मूषां तु गोस्त्रीनीं कृत्वा धत्तूरकुसुमाकृतिम्^२ ।

तदर्द्धं^३ पूरयेत्तैलं रञ्जितं च रसं क्षिपेत् ॥ २ ॥

तुषकर्षाग्निना वाह्ये मूषायास्तु^४ प्रदापयेत् ।

विंशंशं^५ नागसंयुक्तं समावर्त्तं च खोटकम् ।

दीर्घसंदर्शनेनैव^६ प्रक्षिपेत् सारितं भवेत् ॥ ३ ॥

द्विगुणेन ततो^७ हेम्ना जायते प्रतिसारितम् ।

ततस्त्रिगुणहेम्ना तु^८ जायते चानुसारितम्^९ ॥ ४ ॥

-
- (१) D has an incorrect variant क्रमदत्तुमर्हसि. (2) D and K have धत्तूरकुसुमाकृतिः, which is grammatically incorrect. (3) All the texts read तस्यार्धं, which is grammatically incorrect. D has an incorrect variant—तस्यर्धं तैले पचैलं. (4) B reads मूषायां तु. D and K read मूषायास्तु, which is incorrect. (5) D reads विंशंशं. (6) B has दीर्घं संदर्शनं नैव. D and K have दीर्घसंदर्शनेनैव. (7) D reads हतो, which is not correct. (8) B reads ततस्त्रिगुणं हेम्ना तु. This hemistich and the next two are not found in D. K reads ततस्त्रीगुण हेम्ना तु, which is incorrect. (9) B has चानुसारणा. K has नानुसारिताः, which is incorrect.

तारस्य भागाश्चत्वारः^१ शुल्बभागास्तयस्तथा^२ ।
 सम्यगावर्त्य देवेशि गुटिकैकां^३ तु निक्षिपेत् ॥ १८ ॥
 अनेन क्रमयोगेण तारे ताम्रं^४ तु वाहयेत् ।
 यावत्तु जायते रक्तं तारं चैव न संशयः ॥ २० ॥
 अस्य भागद्वयं ग्राह्यं तारस्य भागपञ्चकम्^५ ।
 हेमभागेकसंयुक्तं द्रुतं^६ हेमाष्टकं भवेत् ॥ २१ ॥
 गन्धकेन हतं शुल्बं दरदेन समन्वितम् ।
 आर्द्रकं मूलकं शुण्ठी लसुनं हिङ्गु माक्षिकम् ॥ २२ ॥
 मर्दयेन्मातुलुङ्गेन^७ नागपत्राणि लेपयेत् ।
 पुटेन म्रियते नागः सिन्दूरारुणसन्निभः^८ ॥ २३ ॥
 तत्तारे त्रिगुणे व्यूढं^९ निर्वीजं कनकं भवेत् ॥ २४ ॥
 गन्धपाषाणदरद-तीक्ष्णखर्परसूतकैः^{१०} ।
 भागवृद्धैः समध्वज्यैः^{११} पञ्चमांशिन लेपयेत् ॥ २५ ॥
 पुटनाच्छुष्कपुटनात्^{१२} द्विधा तारस्य कृष्णता^{१३} ॥ २६ ॥

- (1) D reads चत्वारि, which is incorrect. (2) D reads शुल्ब-
 भागास्तयं तथा, which is incorrect. (3) D and K read गुटिकैका.
 (4) D and K read तारे ताम्रे. (5) B has तारभागस्य पञ्चकं. (6)
 D reads द्रुतं, which is incorrect. (7) K reads मातुलिङ्गेन. (8)
 B and D read सन्निभः. (9) B reads व्यूढः. D reads व्यूढे. K reads
 तत्सूते. (10) D reads सूतकैः, which is grammatically incorrect.
 K reads पाषाण in place of खर्पर. (11) B reads erroneously समध्वज्यै.
 B reads भागवृद्धैः. (12) पुटेन तच्छुष्कपुटनात्, a variant in D. पुटयेत्
 शुष्कपुटनात्, a variant in K. (13) द्विधा नयस्यत्कृता, an incorrect
 variant in D.

पीतगन्धकपालाश-निर्यासेन प्रलेपितम् ।
 पुटत्रयप्रदानेन^१ रजतं काञ्चनं भवेत् ॥ २७ ॥
 पीतकृष्णारुणगणं^२ यथालाभं सुचूर्णितम् ।
 गोसर्पिर्भावितं तारि^३ वापेन श्वेतनाशनम्^४ ॥ २८ ॥
 रक्तपीतासितगणं^५ छागक्षीरेण भूयसा ।
 सप्ताहं स्थापयेत्तारि^६ निषेकाद्रक्तिवर्धनम्^७ ॥ २९ ॥
 यदा वापि^८ निषेकाभ्यां मार्जारनयनप्रभम् ।
 तत्तारं दलसंप्रोक्तं^९ मेलनं परमं मतम् ॥ ३० ॥
 शुल्वस्य^{१०} कांस्यकृष्णं तु रसकेन तु रञ्जयेत् ।
 द्वौ भागौ तस्य शुल्वस्य तारस्यैकं च मेलयेत् ॥ ३१ ॥
 तदा तस्य रसेन्द्रस्य मेलनं परमं मतम् ।
 वेधयेत् शुद्धसूतेन^{११} शतांशिन सुरेश्वरि ॥ ३२ ॥
 हेममाक्षिकलवणं^{१२} पेषयेन्मधुसर्पिषा ।

- (१) पुटत्रयं प्रयत्नेन, a variant in B, which seems to be incorrect.
 (२) D reads गतं instead of गणं. This charana and the next five are not found in K. (३) गोसर्पिर्भावितातारं, a variant in B. (४) D has वामने श्वेतनाशनौ, which has no clear sense. (५) B reads सितरुणं, which is evidently an error of the scribe. (६) B reads erroneously स्थस्येतरे. (७) निषेकाद्रक्ते वन्धनं, a variant in D, which is partly incorrect. (८) D reads incompletely यथा सं. K reads यथा वाप्य, which is not correct. (९) D and K read तदा तस्य रसेन्द्रस्य, which seems to be improper. (१०) B reads शुल्वं तु. D reads शूलिन तु, which is incorrect. (११) B reads सिद्धसूतेन. (१२) B reads हेम-माक्षिकलोणं च.

कुङ्कुमाभं भवेद्यावत् तेन नागपुटे^१ पचेत् ॥ ३३ ॥
 समं शुल्वं^२ ततो देयं तच्छुल्वं तारपत्रके^३ ।
 त्रिवारं शोधयेद्दत्त्वा शुद्धं हेमदलं भवेत् ॥ ३४ ॥
 वङ्गं नागं तथा^४ तीक्ष्णं शुल्वं तारं च पञ्चकम्^५ ।
 त्रिवारं शोधयेद्दत्त्वा शुद्धं हेमदलं भवेत्^६ ॥ ३५ ॥
 तालकं गन्धपाषाणं^७ मात्तिकं खर्परं^८ विषम् ।
 मातुलुङ्गयुतं^९ लिप्त्वा वङ्गलोहं पुटे पचेत्^{१०} ॥ ३६ ॥
 दरदं गन्धपाषाणं मात्तिकं सैन्धवं विषम् ।
 मातुलुङ्गयुतं लिप्त्वा तीक्ष्णलोहं^{११} पुटे पचेत्^{१२} ॥ ३७ ॥
 कुनटी गन्धपाषाणं मात्तिकं सैन्धवं विषम् ।
 मातुलुङ्गयुतं लिप्त्वा नागलोहं पुटे पचेत्^{१३} ॥ ३८ ॥
 सर्व्वं हेमदले वाह्यं^{१४} हेम वज्रेण^{१५} वेधयेत् ॥ ३९ ॥

-
- (१) D has तेषां नागपुटं. K has तेन नागपुटं. (२) B reads सम-
 शुल्वं. (३) B and K read तारपत्रके, which seems to be incorrect.
 (४) K wants तथा. (५) This hemistich and the next one are not
 found in D. (६) This hemistich is not found in K. (७)
 D reads हेमपाषाणं. (८) B reads खर्परौ. (९) K reads मातुलिंग-
 युतं. (१०) D reads पुटं भवेत्, which seems to be incorrect. (११)
 K reads वङ्गलोहं. (१२) After this śloka we find a śloka in B,
 which is a repetition of the ३६th, having नागलोहं in place of वङ्गलोहं.
 (१३) This śloka is not found in D. In K we see only the word कुनटी.
 (१४) B reads वाह्यः. D reads सर्व्वं हेमदली, which seems to be incorrect.
 (१५) B reads हेम चानेन.

तुल्यांशौ हेमकरिणी^१ तीक्ष्णं द्विगुणमेव च^२ ।

व्यूढं रक्तगणैः सिक्तं^३ तत्तारं कनकं भवेत् ॥ ४० ॥

शुल्वं ताप्यहतं^४ कृत्वा वरनागं^५ तु रञ्जयेत् ।

तं नागं वाहयेत्तारे यावद्देमदलं^६ भवेत् ॥ ४१ ॥

विषं सूतसमं गन्धं^७ त्रिगुणाञ्जनसंयुतम्^८ ।

अस्त्रेन त्रिदिनं^९ पिष्ट्वा ताराकौ^{१०} मेलयेत् समौ^{१०} ॥ ४२ ॥

पक्वं पञ्चमृदा चैव^{११} पुटेत्तारावशेषितम् ।

एवं वारत्रयेणैव रञ्जयेत्तारमुत्तमम् ॥ ४३ ॥

भुजङ्गस्य^{१२} च शुल्वस्य पृथगंश^{१३} चतुष्टयम् ।

पृथग्द्वादशतैलस्य^{१४} रीतिकातारयोर्द्वयोः^{१५} ॥ ४४ ॥

- (1) B reads तुल्यंशौ, which is incorrect. K reads erroneously हेम-
कणौ. (2) D has तीक्ष्णं द्विगुणं भवेत्. (3) B reads रक्तगणैः. D
reads शिखे, which is incorrect. (4) B has शुल्वताप्यं हतं. (5) D
reads तारेणोर्गं, which is unintelligible. (6) D has यावच्चासेदलं,
which is incorrect. (7) विषं सूतं समं गन्धं, a variant in B and K.
विषसूतसमं गन्धं, a variant in D. (8) B has त्रिगुणं अञ्जनसंयुतं. D reads
erroneously त्रिगुणं येन संयुतम्. (9) D reads त्रिदिनं, which is evidently
an error. (10) ताराकौ मेलयेत् समम्, a variant in B. नाकं मिलय तत्-
समम्, an incorrect variant in D. (11) D has पूर्ववदमृता चैव, which
is partly correct. K has पक्वं पञ्चमृता चैव, which is incorrect. (12)
B reads भुजङ्गस्य. (13) D and K read पृथगस्य. (14) पृथग्द्वादशतैलास्क, an
incorrect reading in B. अप्यद्द्वादशतैलस्य, a variant in D. पृथग्द्वादशतैलास्क,
a variant in K. (15) रीतिकातारयोर्द्वयोः, a reading in B. रीतितारकयो-
र्द्वयोः, a variant in D. K has an incomplete charaṇa—रीतिकातारयोर्द्वयोः.

कनकस्य तु भागैकं हेमतारावशेषितम्^१ ।

मार्जारार्क्षिप्रभं देवि वरं हेमदलं भवेत् ॥ ४५ ॥

ताराष्टकं ताम्रचतुष्कभागं^२

नागद्वयं काञ्चनमेकभागम् ।

सर्ज्जं ततो रक्तगणेन सिक्तं

तारावशेषं कनकं करोति ॥ ४६ ॥

राजावर्त्तं चतुर्थं च^३ दरदञ्च प्रबालकम् ।

हेममाक्षिकसंयुक्तं समभागानि कारयेत् ॥ ४७ ॥

रसकस्य^४ त्रयो भागा मेघीक्षीरेण^५ मर्दयेत् ।

वटिकां कारयेत् पश्चात् छायायां शोषयेत्ततः ॥ ४८ ॥

पञ्चद्रावकसंयुक्तां शिलापट्टेन पेषयेत् ।

अनेन सिद्धकल्केन तारारिष्टं तु योजयेत्^६ ॥ ४९ ॥

प्रथमे^७ समकल्केन द्वितीये तु तदर्धकम् ।

तृतीये पादभागेन तारारिष्टं तु जायते ॥ ५० ॥

पत्रे दाहे कषे च्छेदे^८ हेम तच्चाक्षयं भवेत् ॥ ५१ ॥

सूतकं दरदं ताप्यं गन्धकं कुनटी तथा ।

गृहीत्वा क्रमवृद्ध्या तु शुल्बपत्राणि लेपयेत् ॥ ५२ ॥

- (1) D reads हेमतारावशेषितम्, which is not correct. (2) K reads ताम्रचतुष्कभागे.
 (3) D reads राजावर्त्तचतुर्थं च. (4) K reads कारकस्य, which is incorrect. (5) मज्जाक्षीरेण in D, which is incorrect.
 (6) B reads तु जायते. (7) B, D and K read प्रथमं; but this is not accurate. (8) D reads छेदे, which seems to be incorrect.

चाङ्गेरीस्वरसे^१ पिष्ट्वा दापयेत्^२ पुटपञ्चकम् ।
तच्चूर्णं वाहयेत्तारे हिमाकृष्टिरियं^३ भवेत् ॥ ५३ ॥
कनके^४ योजयेद्देवि कृष्णवर्णं भवेत्ततः^५ ॥ ५४ ॥
गोमूत्रेण^६ निशां पिष्ट्वा शुल्बमावर्त्य^७ सेचयेत् ।
शतधा शोधनेनैव भवेत् काञ्चनतारकम् ॥ ५५ ॥
अथ कांक्षोद्धृतं^८ ताम्रमारोटमथवा प्रिये ।
षड्गुणेन तु नागेन^९ शोधयित्वा ततो बुधः^{१०} ॥ ५६ ॥
शताङ्गं सिन्धुवारस्य रसमध्ये तु ढालयेत् ।^{११}
कुष्माण्डस्य रसे^{१२} पश्चात् सप्तवारं तु दापयेत् ॥ ५७ ॥
तथा तक्ते निशायुक्ते तप्ततप्तं च^{१३} दापयेत् ।
शुकतुण्डकिंशुकाभं कंदे रक्तं मृदुं तथा^{१४} ॥ ५८ ॥

-
- (1) D reads श्वरसे, which is an error of the scribe. (2) K reads चपयेत्, which has no sense. (3) D reads हिमकृष्टिरियं, which is incorrect. K reads हिमकृष्टिरियं. (4) B reads कनकेन, which destroys the metre. This hemistich is not found in D. (5) K reads भवेत्तु वा. (6) D reads गोमूत्रे, which mars the metre. (7) D reads शुल्बमावर्त, which is incorrect. (8) D reads कांक्षोद्धृतं. K reads कांक्षोधनं. Both the readings are incorrect. (9) षड्गुणेन तुलांशिन, a variant in D. (10) B reads ततो नधः, which is incorrect. (11) After this 18 ślokas (57—74) are wanting in B. (12) D reads कुष्माण्डकरसे. K reads कुष्माण्डस्य रसे, the latter being incorrect. (13) D has पुनस्तप्तैव. K has तप्ततप्तैव, which is grammatically incorrect. (14) कंदैरक्तद्वैतथा, an incorrect variant in D. K reads मृदुलथा.

ताप्येन वाय्वं कृतं तत्^१ शुल्वं कालिकया गतम्^२ ॥ ५८ ॥
 दरदं किंशुकरसं रक्तचित्रकमेव च ।
 हरिद्रे^३ द्वे वरारोहे छागमूत्रेण पेययेत् ॥ ६० ॥
 दद्यान्निषेवनं^४ शुल्वे सप्तवारं न संशयः ।
 शुल्वं सिन्दूरवर्णं च वरं^५ हेमदलं भवेत् ॥ ६१ ॥
 द्विगुणौ तीक्ष्णभुजगौ घोषकृष्णं^६ तु बाहयेत् ।
 अथवा यन्त्रकारस्य^७ चैकद्वित्वपलक्रमात्^८ ॥ ६२ ॥
 त्रिपञ्चकं च^९ नागस्य शुल्वस्य च^{१०} पलं तथा ।
 धातं यदवशिष्टं^{११} तत् तपनीयनिभं भवेत् ॥ ६३ ॥
 लाङ्गली चित्रकं शिशुर्निर्गुण्डी करवीरकम् ।
 सुह्यर्कक्षीरचिञ्चाम्ब-वज्रकन्दसमन्विताम् ।
 महिषीक्षीरसंयुक्तां सुरां देवि प्रकल्पयेत्^{१२} ॥ ६४ ॥
 सुह्यर्कक्षीरलवणैः शुल्वपत्राणि लेपयेत् ।
 सुरायां प्रथमोक्तायां दिनमेकान्तु पाचयेत् ॥ ६५ ॥

- (१) तापयेच्च यत्कृतं तत्, a variant in K, which is incorrect. (2) K reads रत्नं. (3) K reads हारिद्रे. (4) D reads दद्यान्निषेवनं.
 (5) D reads दध्. (6) K reads घोषकृष्णं. (7) K reads पञ्च-
 कारस्य, which has no clear sense. (8) D reads फलाक्रमात्, which
 is not correct. (9) D has त्रिपञ्चकस्य. (10) D reads शुल्वेन च,
 which is incorrect. (11) D reads यदावशिष्टं. K reads पञ्च-
 वशिष्टं, which seems to be incorrect. (12) This śloka is not
 found in D.

प्राग्बल्लिसाग्निवर्णानि^१ सुरायां सेचयेन्मुहुः^२ ।
 आवर्त्तितानि बहुधा^३ कुर्यात् कुण्डवराटकैः^४ ॥ ६६ ॥
 सर्जिका^५ सिन्धुदत्तैश्च वपेत् कर्मसु^६ योजयेत् ॥ ६७ ॥
 रसकस्य पलैकं तु^७ हेममाञ्जिकसंयुतम् ।
 सैन्धवस्य पलाहं तु मातुलुङ्गाम्ल^८ संयुतम् ॥ ६८ ॥
 पाचनं कारयेत् पश्चात्^९ घ्रातं^{१०} कुङ्कुमसन्निभम् ।
 इन्द्रगोपसमं^{११} कल्कं पुटयोगेन जारयेत्^{१२} ॥ ६९ ॥
 तत् कल्कं मधुसंयुक्तं शर्कराटङ्गणान्वितम्^{१३} ।
 एकीकृत्याथ संमर्द्य^{१४} गव्यक्षीरेण^{१५} पाचयेत् ॥ ७० ॥
 प्रागेव शोधितं शुल्वं रसकल्केन^{१६} रञ्जयेत् ।
 रञ्जयेत् क्षीणि वाराणि जायते हेम शोभनम् ॥ ७१ ॥
 भावयेन्मुनिपुष्पाणि करवीरं मनःशिलाम्^{१७} ।

- (१) प्रविशिष्टानि वर्णानि, a variant in D. (2) D reads सेचनं मुहुः, which is not grammatical. (3) प्रावर्त्तितानि बहुधा, an incorrect variant in D. (4) कुर्यात् कुण्डवराटकैः, an incomplete charaṇa in D. (5) D reads सर्पिका, which seems to be an error of the scribe. (6) D reads कर्म च, which is not grammatical. (7) D reads पलैकं तु, which is incorrect. (8) K reads मातुलिङ्गाम्ल. (9) K has only कचयेत् पश्चात्. (10) K reads भुतं, which has no sense. (11) K reads इन्द्रगोपसमा, which is incorrect. (12) K reads जायते. (13) D reads erroneously शर्कराटङ्गणान्विताम्. (14) एकीकृत्वा सुतं मर्द्य, an incorrect variant in D. (15) D has गवाक्षीरेण, which is incorrect. (16) D reads रजकल्केन, which is incorrect. (17) करवीरमनःशिला, a variant in D.

तत्पूर्वं रञ्जितं^१ शुल्वं शिलया च तथा युतम् ।
 अन्धमूषागतं^२ धातं जायते हेम शोभनम् ॥ ७२ ॥
 तेनैव रसकरकेन तारपिष्टिं तु कारयेत् ।
 सेचयेत् कङ्कुणीतैले तद्विष्यं^३ कनकं भवेत् ॥ ७३ ॥
 अर्जुनी लाङ्गली पद्मचारिणी^४ शक्रवारुणी^५ ।
 सुवर्णा^६ चौषधीभिश्च गैरिकेण तु पार्व्यति ।
 विलिप्तं शुल्वपत्रं तु निषिक्तं कनकं भवेत् ॥ ७४ ॥
 मयूरग्रीवतुल्यञ्च^७ कुङ्कुमं रसकं तथा ।
 बालवत्सपुरीषं च विषं हालाहलं तथा ।
 रक्तचित्तकचूर्णञ्च^८ समभागानि कारयेत् ॥ ७५ ॥
 मर्दयेन्मध्यमास्त्रेण क्वायाशुष्कं च कारयेत् ।
 मधुना सह संयोज्य^९ नागपत्राणि लेपयेत् ॥ ७६ ॥
 मूकमूषागतं^{१०} धातं नागं रञ्जयति क्षणात् ॥ ७७ ॥

- (१) तत्पूर्वरञ्जितं, a variant in D. (२) D and K read अंधमूखा-
 गतं, which is not correct. (३) K reads तं दिव्यं, which is not cor-
 rect. (४) D reads लाङ्गली पद्मवारुणी. K reads यमवाडनी, which
 seems to be incorrect. (५) B reads शक्रवारुणि, which is incorrect.
 (६) D reads सुरवर्णं, which is incorrect. K reads सुवर्णं. (७) D has
 तुल्यं च, which is incorrect. (८) D reads वर्णं तु, which seems to be
 incorrect. K has तु instead of च. (९) मधुमांसकसंयुज्य, a variant
 in B, which has no clear sense. मधु सहसं योज्यं, an incorrect variant
 in D. K reads संयोज्यं. (१०) D and K read मूकमूषागतं, which
 is incorrect.

शाकपत्र^१रसेनैव सप्तवारं निषेचयेत् ।
 अष्टाविंशतिकृत्वो वा^२ तैले भूनागसम्भवे ।
 तन्नागं^३ जायते दिव्यं देवाभरणभूषणम् ॥ ७८ ॥
 अथवा भूलताचूर्णं^४ नागचूर्णं समांशकम् ।
 अन्धमूषागतं धातं तैले तप्तं^५ निषेचयेत् ॥ ७९ ॥
 एवं कृते सप्तवारं भवेत् षोडशवर्णकम् ॥ ८० ॥
 बालवत्स^६पुरीषं च लाक्षागैरिकचन्दनम् ।
 हंसपादाख्यदरदं^७ विस्वमज्जा गुडस्तथा ॥ ८१ ॥
 राजावर्त्तं च कङ्कुष्ठं शाक^८पल्लववारिणा ।
 भुजङ्गं कनकं कुर्याच्छतवारं निषेचनात्^९ ॥ ८२ ॥
 मञ्जिष्ठा रजनीद्वन्द्वं कांची कनकमाक्षिकम्^{१०} ।
 कौसुमं विषसिन्धूयं^{११} दरदं रक्तचन्दनम् ॥ ८३ ॥
 शाकपल्लवपालाश-कुसुमैः सह संयुतम् ।
 सेचनाच्छतवारिण^{१२} नागं रञ्जयति प्रिये ॥ ८४ ॥

- (१) D and K read अशीकपत्र. (२) K reads वै. (३) B and K have तं नागं, which is grammatically incorrect. (४) B reads भूलताचूर्णे, which is incorrect. (५) B reads तैलतप्तं. D reads तैले तदा. K reads अंधमूखागतं तैले तप्तं तप्तं. (६) D reads erroneously बालवैष. (७) हंसपादाक्षदरदं, a variant in D. (८) B reads शोक, which seems to be incorrect. (९) D has शतवारणि सेचयेत्. K has शतवारणि सेचयेत्. Both the readings are incorrect. (१०) काञ्जि-वत्सकमाक्षिकम्, a variant in D. K has only कांचिकं. (११) B has सिन्धूय, which is incorrect. (१२) This charaṇa is wanting in K.

कङ्कुष्ठं गन्धपाषाणं^१ रजनीद्वितयं तथा ।
 भावयेत् सप्तवारांश्च चामीकररसेन तु^२ ॥ ८५ ॥
 निषिक्तं शिंशपातैले^३ सप्तधा प्रतिवापितम्^४ ।
 नागं रञ्जति च^५ क्षिप्रं रञ्जितं चाक्षयं भवेत् ॥ ८६ ॥
 विद्रुमं दरदं तीक्ष्णम् अनेन^६ प्रतिवापितम् ।
 मञ्जिष्ठाकिंशुकरसे शाके चैव निषेचयेत्^७ ॥ ८७ ॥
 प्रतिवापनिषिक्तश्च^८ क्रमेणानेन रञ्जितः^९ ।
 भुजगो^{१०} हेमतां याति नात्र कार्या विचारणा^{११} ॥ ८८ ॥
 उक्तं हेमदलं^{१२} देवि वरं तारदलं^{१३} शृणु ॥ ८९ ॥
 श्लेताभ्रं काञ्चिके स्विन्नं^{१४} त्रिवारं पुटितं ततः ।
 स्वल्पटङ्कणवद्भ्रं च शुद्धशुक्ले तु वापयेत्^{१५} ॥ ९० ॥

- (१) B and K have गन्धपाषाण. (२) K reads शाकवृक्षरसेन तु.
 (३) D reads तैलेः. (४) D reads erroneously प्रतिवापिता. (५)
 नागं रञ्जयते is the reading in B. नागं रञ्जति is the reading in D. This
 hemistich and the next one are not found in K. (६) D reads
 शमनं. (७) K reads erroneously निषेचयेत्. (८) D reads
 निषिक्तं च. K has विरक्त before प्रतिवापनिषिक्तं च, which is incorrect.
 (९) क्रमे चानेन रञ्जयेत्, a variant in D. (१०) K reads भुजंगो. (११)
 K reads विचारणात्, which is incorrect. (१२) D has सितं हेमदले.
 K has रक्तहेमदलं. Both सितं and रक्त are absurd. (१३) D reads
 चिरं तारदलं, which is not correct. (१४) B has स्वित्रे. काञ्चिकं
 स्विन्नं is the variant in D. (१५) D reads शुद्धशुक्ले. K reads
 वाहयेत्.

पञ्चमांशिन मिथं तत्^१ तारं तालं च वेधयेत्^२ ।

तत्तालं^३ मेलयेत्तारे द्रुतं सित्तेन^४ वेधयेत् ॥ ८१ ॥

रससैम्भवमेकैकं तिलसर्ज्जी^५ हयं हयम् ।

टङ्कैकं कनकरसे^६ मर्दयेद्दिवसत्रयम् ॥ ८२ ॥

तेन लिप्तं ताम्रपत्रं^७ धमेदावर्तितं^८ पुनः ।

इङ्गुदं सतालमूलं^९ दध्यस्तेन तु पेपयेत् ॥ ८३ ॥

तन्मध्ये ढालयेच्छुल्लं सप्तवारं^{१०} दलं भवेत् ।

तृतीयांशिन वीजस्य मेलयेत् परमेश्वरि^{११} ॥ ८४ ॥

लाङ्गली चित्रको दन्ती हयघ्नोत्तरवारुणी^{१२} ।

गोधावती वज्रवल्ली^{१३} श्वेतार्कः शक्रवारुणी^{१४} ॥ ८५ ॥

(१) पञ्चमासे धनं नारं, a variant in D. K has only पंचमांशिन घन.

(२) तारवद्धं तु वेधयेत्, a variant in B. तार तालं च वेधयेत्, a variant in D.

K has तारं वद्धं च वेधयेत्, (३) B has तद्धलं. D has तत्तारं. (४)

B reads द्रुता सित्तेन. D reads द्रुतं सित्तेन. Both are incorrect. (५)

B reads सिलासर्ज्जि. (६) D reads कनकं रसे, which is incorrect. (७)

B has ताम्रं पत्रं. D has ताम्रपात्रं. Both are incorrect. (८) D reads

धमेद्यावर्तितं, which has no clear sense. (९) इङ्गुदीमूलतालमूलं, a

variant in B. इङ्गुदीसमतामूलं, a variant in D. इङ्गुदिसमतामूलं, a variant

in K. (१०) K reads शतवारं. (११) D has only परमेश्वरि

out of this hemistich. (१२) D reads हस्तुतवारुणी, which is incor-

rect. (१३) B reads गोधावती, which is not correct. D has गन्धा

वज्रवल्ली च ; K has गोधावती वल्ली. Both are incorrect and incomplete.

(१४) B reads शतवारुणी. D reads श्वेतार्कः, which is incorrect.

विष्णुकान्ताश्वगन्धा च^१ शिशुपच्चाङ्गुली तथा ।

पुनर्नवा अपामार्ग इङ्गुदी^२ चक्रमर्दकः ॥ ८६ ॥

गुडुची चैव हिंसा च^३ एकद्वित्रिचतुर्थकः^४ ।

महिषीचीरसन्धानात्^५ सप्ताहादुपरि प्रिये^६ ।

निषेके क्रियमाणे तु^७ जायते शुल्बशोधनम्^८ ॥ ८७ ॥

ताल^९ षोडशभागेन शुल्बपत्राणि लेपयेत् ।

स्यापयित्वाभ्रमूषायां^{१०} त्रिधा चावर्तयेत् पुनः^{११} ॥ ८८ ॥

शुक्लवर्गस्त्रिधा चारं^{१२} शङ्खसैन्धवसर्जिकाः ।

दन्ताः कपर्दाः कम्बुश्च^{१३} शुक्तयः शुल्बवापनाः^{१४} ॥ ८९ ॥

- (1) विष्णुकान्ता चाश्वगन्धा, a variant in B. विष्णुकान्ता च गन्धा च, a variant in D. (2) D. reads शिशु च, which is incorrect. (3) गुडुची च वधहिंसा च, a variant in D. (4) B. reads -चतुर्थया. (5) D. reads सप्ताहा, which is incorrect. (6) D. has सप्ताहात् परियोजयेत्. K. has सप्ताहादुपरि योजयेत्. (7) क्रियमाणे जायते तत्, a variant in D. निषेक क्रियमाणे तु, a variant in K. Both the readings are incorrect. (8) D. reads शुल्बं शोधनं परम्, which mars the metre. (9) B. reads तालः. D. reads तं तु. K. wants this term. (10) वापयित्वा त्रिधा यावत्, a variant in D. K. reads स्यापयित्वाभ्रमूषायां, which is incorrect. (11) D. has तावद्वन्धनं तत् पुनः, which is incorrect. K. has त्रिधा संवर्तयेत् पुनः. (12) शुक्लवर्गमुषाचार, a variant in B. शुल्बं वङ्गं त्रिधा चीरं, a variant in D. शुक्लवर्गत्रिधाचारं, a variant in K. (13) B. reads कम्बुश्च. D. reads दन्ता कपर्दि कंबु च. K. reads कपर्दि. (14) B. has शुक्तयः शुल्बवापनः. D. has शुक्ल यः शुल्बपाचनम्. K. has only शुल्बवापनं.

पादमेतत्सुरासेकै^१र्जायते नखपाण्डुरम् ॥ १०० ॥
 त्रयोऽयस्कान्तभागाः^२ स्युरारतारद्वयं तथा ।
 वङ्गस्य^३ दश भागाः स्युस्तारवेधेन^४ वेधयेत् ॥ १०१ ॥
 आरस्य द्विगुणं तारं तारात् कान्तं चतुर्गुणम् ।
 कान्तादष्टगुणं^५ वङ्गं तारवेधेन वेधयेत्^६ ॥ १०२ ॥
 तालं सूतं समं कृत्वा वज्रीक्षीरेण मर्दितम् ।
 पुटं दत्त्वा तु यन्त्रेण सत्त्वं पतति शोभनम् ॥ १०३ ॥
 वङ्गमावर्त्य देवेशि वज्रीक्षीरेण^७ पेधयेत् ।
 एकविंशतिवाराणि वङ्गशोधनमुत्तमम् ॥ १०४ ॥
 तद्वङ्गं जारयेत् सूतं^८ समं वा^९ द्विगुणादिकम् ॥ १०५ ॥
 भल्लातराजिकातैल^{१०}-शङ्खचूर्णविडेन च^{११} ।
 नागवङ्गौ भवेत्तेन समं वङ्गेन सारणात्^{१२} ॥ १०६ ॥
 क्षारोदकनिषेकाच्च^{१३} तद्वह्नीजमनेकधा^{१४} ।

- (१) यदातनसुरां सेकैः, a variant in B. पादमेतू शुचैकैकं, a variant in D. पादमेतत्सुराकैकं, a variant in K. (2) D reads अयोकान्तस्य भागा स्यात्, which is incorrect. K reads त्रयो भास्करभागाः स्युः. (3) B reads वंशस्य. (4) K reads तारवंधेन. (5) D has कान्तादष्टगुणं. (6) B has तारं वेधेन वेधयेत्. D has तारवन्धेन वेधयेत्. K has तारं वन्धेन वेधयेत्. (7) K reads अर्कक्षीरेण. (8) B reads जार्यते सूते, which is incorrect. D reads जायते सूतं, which is also incorrect. (9) D and K read तत्-समं. (10) D has भल्लातराजितैलं, an incomplete charapa. K has भल्लातं राजिकातैलं. (11) B reads विडानि. D reads विडञ्जनम्. (12) D and K read सारयेत्. (13) K has क्षारोदकनिषेकाच्च, which seems to be incorrect. (14) तद्वह्नीजमनेकधा, a variant in D, which is senseless.

तमुपायं प्रवक्ष्यामि माह्वं येन जायते ॥ १०७ ॥
 घृतं दधि पयः^१ क्षौद्रं विल्वजम्बीरकद्रवैः^२ ।
 गुडस्तिलसमायुक्तो^३ निषेकात्^४ मृदुकारकः^५ ॥ १०८ ॥
 गजदन्ता हयनखा^६ मेषशृङ्गं च सैरिभम्^७ ।
 कम्बु^८निर्याससंयुक्तं सप्तवारं निषेचयेत्^९ ॥ १०९ ॥
 सहस्रधा विस्फुटितं दलं भजति^{१०} माह्वम् ॥ ११० ॥
 ज्योतिष्मतीकुसुमानां^{११} तैले कारञ्जकेऽपि वा^{१२} ।
 निषेकः शस्यते^{१३}ऽत्यर्थं कनकस्य विचक्षणैः ॥ १११ ॥
 आवर्त्यमानं तारे च^{१४} यदि तन्नैव^{१५} निर्मलम् ।
 काचटङ्कणवापेन क्षिप्रं निर्मलतां व्रजेत् ॥ ११२ ॥
 मधुक^{१६}मधुमेषाज्य-सौराष्ट्रीगुडसैन्धवैः^{१७} ।

(१) B reads घृतयष्टिमधु.

(२) किण्जवौरकंदलि, a variant in B.

(३) गुडतैलसमायुक्तं, an incorrect variant in D. (४) D and K read

वाययेत्. (५) D has मृदुकारकम्. K has मृदुकारके. (६) B reads

हयनखो. (७) शृङ्गं चैव सैन्धवं, an incomplete charaṇa in D. मेषीशृङ्गं

च सैन्धवं, a variant in K. (८) D and K read कम्बु, which seems to

be incorrect. (९) D reads सप्तवाराणि सेचयेत्. (१०) D has

सहस्रधा वस्फुटिते दले भवति. K has सहस्रधा च स्फुटते दले भवति. (११) ज्योति-

र्मत्सुभानां, an incomplete charaṇa in B. (१२) कारञ्जकेऽपि वा, a

reading in D. (१३) K reads सास्यते. (१४) B reads तारेण.

K reads तत्तारे. (१५) D reads तं नैव, which is incorrect. (१६)

B, D and K read मधुक, which is not accurate. (१७) D reads

गुञ्जसैन्धवम्.

शुक्तिकम्बुखुरावापं^१ चन्द्रार्कं मृदु जायते ॥ ११३ ॥
 मधुतैलघृतं चैव^२ वत्समूले निषेचनात्^३ ।
 जायते खरसत्त्वानां दलानामपि मार्हवम् ॥ ११४ ॥
 चिञ्चारसेन सामुद्रैः क्षीरे चार्कस्य^४ वक्लिना ।
 विशुद्धं जायते तारं शङ्खकुन्देन्दुसन्निभम् ॥ ११५ ॥
 यदि तन्निर्मलं^५ नैव तदा^६ तद्वत् पुनः पचेत् ।
 विधिरेष^७ समाख्यातस्तारकर्म्मणि पूजितः ॥ ११६ ॥
 कङ्कुणी^८ तैलमञ्जिष्ठा-हरिद्रादयकुङ्कुमम् ।
 निषेकात् कुरुते हेम बालार्कसदृशप्रभम् ॥ ११७ ॥
 शुल्बाङ्गं गन्धकं दत्त्वा तदङ्गं मृतसूतकम्^९ ।
 चाङ्गरी^{१०} खरसेनैव मर्हयेद्वासरत्रयम् ॥ ११८ ॥
 मृतं^{११} चित्ररसेनैव लेपयेद्भेम पाण्डुरम् ।
 पक्त्वा^{१२} पञ्चमृदा देवि हेमोत्कर्षणमुत्तमम् ॥ ११९ ॥

- (१) शुक्तिकम्बुखुरावापं, a variant in D. शुक्तिकचुखुरावापं, a variant in K.
 (२) मधु तैलं घृतं चैव, a variant in D. मधुतैलघृतं चैव, a variant in K.
 (३) वत्स्याभिष्य निषेचयेत्, a variant in B. वत्समूलानि सेचनात्, a variant in D. Both the variants have no clear sense.
 (४) D reads क्षीरं चार्कस्य, wherein the first term is incorrect. (५) B and D read तं निर्मलं, which is incorrect. (६) D reads तच्च.
 (७) D reads erroneously विधिरेषा. K reads विधिरेव. (८) K has कङ्कुणि.
 (९) B has मृतपारदं, which seems to be incorrect. (१०) B reads शङ्खरी, which appears to be incorrect. (११) D reads प्रावितं, which mars the metre.
 (१२) D and K read दद्या.

हेम शुक्लं तथा तीक्ष्णं समभागानि कारयेत् ।

अश्वमूषागतं^१ धातं खोटो भवति तत्क्षणात् ॥ १२० ॥

खोटस्य भागमेकं तु रसहेमसमन्वितम् ।

पाचयेदनुजास्नेन^२ यावत् कुङ्कुमसन्निभम् ॥ १२१ ॥

शतांशेन तु तेनैव वेधयेद्धेम पाण्डुरम्^३ ।

जायते कनकं दिव्यं द्विवर्णोत्कर्षणं^४ भवेत् ॥ १२२ ॥

यावच्छुद्धं भवेत्तावत् पुटेल्लवणभस्मना^५ ।

रक्ततैले^६ निप्रेक्ष्यं जायते हेम शोभनम् ॥ १२३ ॥

मर्दितं कटुतैलेन^७ स्वर्णगैरिकगन्धकम् ।

अथवा मातुलुङ्गास्ने^८ राजावर्त्तकमाक्षिकम् ॥ १२४ ॥

अथवा विट् कपोतस्य^९ राजावर्त्तकसैन्धवम् ।

पुटनाच्छेतकनकं^{१०} कुरुते^{११} कुङ्कुमप्रभम् ॥ १२५ ॥

राजावर्त्तस्य चूर्णं तु शिरीषकुसुमद्रवैः^{१२} ।

- (१) D and K read अश्वमूषागतं, which is not correct. (2) पाचये-
दनुजास्नेन, a variant in D. [अनुज may mean सन्ध्यम.] (3) वेधयेत्
पवपाण्डुताम्, a variant in D. (4) This charaṇa and the next three
are not found in D. K reads द्विगुणोत्कर्षणं. (5) B reads भस्मना,
which is incorrect. (6) K reads तक्ने तैले. (7) सकुटुतैलेन
सिक्तं, a variant in D, which is senseless. (8) K reads मातुलिङ्गास्ने.
(9) D has विद्रुमोक्तस्य. (10) K has पु...तास्नेतकनकं, which is incom-
plete as well as incorrect. (11) K reads जायते, which is not
proper. (12) शिरीषकुसुमोद्भवैः, an incorrect variant in K.

भावितं बहुशः क्षिप्तमशीत्यंशेन^१ वर्णदः ॥ १२६ ॥
 शतशः कङ्कुणीतेले ताम्रं हेम्ना समं द्रुतम्^२ ।
 माक्षिकेन कृतावापं शतांशेन तु वर्णकृतं^३ ॥ १२७ ॥
 कार्पासवीजदरद^४-तुल्यसैन्धवगैरिकैः^५ ।
 पत्रालक्तक^६मस्त्रिष्ठा-रक्तचन्दनविद्रुमैः^७ ॥ १२८ ॥
 गुडं भल्लातकस्नेह^८-वत्सषिष्टेष्टकायुतैः^९ ।
 आवापाज्जायते श्वेतं^{१०} कनकं रविसन्निभम्^{११} ॥ १२९ ॥
 रक्ताष्टकं त्रयो भागाः^{१२} त्रयो भागाः समुद्रजम्^{१३} ।
 सिताकं पत्रतोयेन^{१४} पुटो वर्णप्रदो भवेत्^{१५} ॥ १३० ॥

- (1) B reads क्षिप्तमशीत्यंशेन. D reads क्षिप्तमशीत्यंशानु. K reads क्षीप्र
 क्षशीत्यंशानु, which is incorrect. (2) ताम्रहेम्नासमदृतं, a variant in B.
 ताम्रे हेम्ना रसे दृतं, a variant in D, which is not correct. (3) D
 reads the whole hemistich thus : माक्षिकेन शतांशेन तूत्थावापनद्रवेत्, which is
 partly incorrect. K wants कृता. (4) B and D read कार्पासवीजं
 दरदं. (5) D reads तुल्यसैन्धवगैरिकः, which is incorrect. (6) D
 reads पद्मचन्दन. K reads पत्रालजक. (7) D and K read मिश्रितैः
 instead of विद्रुमैः. (8) गुडं भल्लातकस्नेहं, a variant in D. (9)
 वत्सषिष्टेष्टकायुतैः, a variant in D. वत्सषेष्टकायुतैः, an incomplete variant
 in K. (10) B reads श्वेति. D reads स्नेह. (11) B has रवि-
 सप्रभं, D has विद्रुमप्रभम्. (12) B has रक्तेष्टकः. D has काकविट्
 श्वप्रविट् चैव. K reads सरक्ताष्टकत्रयो भागाः. (13) B has सामद्रं योनयो हितं.
 K has सामुद्रं योजयेद्विपं. Both the readings are unintelligible. (14)
 शितार्कपत्रतोयेन, a variant in D. (15) पुटवर्णप्रदापयेत्, an incorrect
 variant in D.

रक्तपीतौ^१ समौ कृत्वा ताभ्यां तुल्यं च^२ माक्षिकम् ।

करञ्जतेलेनालोड्य मूकमूषागतं^३ धमेत् ॥ १३१ ॥

सकृत् पीत^४दशांशेन दश पीतशतेन च^५ ।

शतं पीतसहस्रेण^६ कोटिमर्धेन विध्यति^७ ॥ १३२ ॥

शतशः किंशुकरसे भावितं^८ लवणं पुनः ।

सटङ्कणपुटेनैव^९ वर्णोत्कर्षप्रदं^{१०} भवेत् ॥ १३३ ॥

लोहचूर्णं^{११} त्रयो भागा गैरिकं द्विगुणं तथा^{१२} ।

मधुककुमुदाशोभिः^{१३} मूत्रेणापि निषेचयेत्^{१४} ॥ १३४ ॥

पेषयेत् कोद्रवेणैव^{१५} गोष्ठमध्ये^{१६} तु निक्षिपेत् ।

(1) D has रक्तपितौ.

(2) D reads तुल्यं च, which is incorrect.

(3) B reads चंषमूषागतं. D and K read मूकमूषागतं, wherein the middle term is incorrect. (4) D reads पाद. (5) दद्यात्

पीतेन च पृथक्, a variant in D. (6) शतपीतं च सजेन, a variant in D.

शतपीतसहस्रेणा, a variant in K, which is incomplete. (7) B reads

कोटिमर्धं न विध्यति. D reads कोटिमूर्धेन तिष्ठति. K reads कोटिमर्धं न तिष्ठति.

(8) D reads erroneously भवेत्. (9) सटङ्कणं तु पुटमात्, a variant in

B. (10) D and K read वर्णोत्कर्षप्रभं, which is not correct. (11)

D reads लोहचूर्णं. (12) गैरिका द्विगुणस्य च, a reading in B. गैरिका

द्विगुणस्य च, a reading in D. गैरिकं द्विगुणस्य च, a reading in K. All are

inaccurate. (13) मधुककुमुदाशाभिः, a variant in B. मधुकुन्देन कुन्दाभिः,

a variant in D. मधुकुन्देन कुन्दातो, a variant in K. All are partly incor-

rect. (14) B reads च पेषयेत्. K reads च पेषयेत्, which is incorrect.

(15) पेषयेद्रवणेनैव, a variant in D. पेषयेद्रवणेनैव, a variant in K. (16)

D reads गौप्यमध्ये.

अशीत्यंशेन तदिदं^१ वापाद्वर्णप्रदं भवेत् ॥ १३५ ॥
 शुल्वातिरिक्तं कनकं^२ पुटयेदन्धमूषया^३ ।
 सामुद्रधातुतोयेन निषेकः शस्यते तदा^४ ॥ १३६ ॥
 सामुद्रगैरिकालिमं^५ द्रावितं^६ मृदुतां व्रजेत् ।
 गोशक्लद्वयमालिमं तत्^७ समभागं प्रलेपयेत् ॥ १३७ ॥
 शुल्वातिरिक्तं कनकं^८ पुटं निर्मलतां व्रजेत् ॥ १३८ ॥
 नागास्थिभस्मकल्केन मूषां लिप्त्वा विचक्षणः ।
 निक्षिपेदन्धमूषायां^९ नित्यं हेमदलं भवेत् ॥ १३९ ॥
 ततस्तन्मृदुभिर्घोटैः^{१०} सम्यगस्य विचक्षणः ।
 तप्ततप्तं^{११} निषेक्तव्यं यावत्तन्मृदुतां व्रजेत् ॥ १४० ॥
 सामुद्र^{१२}धातुकल्केन लेपयित्वा विचक्षणः ।
 कृत्वा पलाशपत्रे^{१३} तु तद्द्वेन्दुवह्निना^{१४} ॥ १४१ ॥

- (१) D reads ताविदं. K reads तदीदं. Both are incorrect. (२)
 शुल्वातिरिक्तकनकः, a reading in D. शुल्वाणि नक्तं कनकं, an incorrect reading
 in K. (३) पुटे दियान्धमूषया, a variant in D. K reads मूषया, which
 is incorrect. (४) D has an incomplete reading—रसिकः शस्यते दा.
 (५) सामुद्रं गैरिकालिह, a variant in D. सामुद्रं गैरिकं लिप्तं, a variant in K.
 (६) D reads erroneously द्रावयित्वं. (७) D reads गोशक्लद्वयमालिमं.
 K reads -लिप्तं च. (८) D reads शुल्वाके, which is senseless. (९)
 वापयेदन्धमूषायां, a variant in B. (१०) D and K read मृदुभिर्घोटैः
 सम्यक्. (११) B reads तप्तं तप्तं. This hemistich and the next one
 are not found in D. (१२) K reads सामुद्रं. (१३) D reads
 पलाशपत्रे. K reads पालाशपत्रे. (१४) D has तदीदं द्रव्यवह्निना, which is
 incorrect.

तावत् पचेत् पचेद्दीमान्^१ यावन्निर्मलतां व्रजेत् ।
 ततस्तच्छीतले^२ कृत्वा तोये निर्वापयेत्ततः ॥ १४२ ॥
 [तावदेव^३ विधिः कार्यो यावद्दणः समागतः ॥ १४३ ॥
 ततस्तत्तापयेद्भूयो गोशक्चूर्णसंयुतम् ।
 तप्तं तपनतस्तत्र लवणे प्रक्षिपेद्बुधः ॥ १४४ ॥
 प्रकष्टं तु ततो हेम पचेत्त्वणैरिक्तैः ।
 कर्षकेण तु संशोध्य भूयो भूयो विचक्षणः ॥ १४५ ॥
 लेपयेत् पुटयेच्चैव वर्णसंजननाय च ।
 तारारिष्टं तु देवेशि रक्ततैलेन पाचयेत् ॥ १४६ ॥
 निषेचयेच्च शतशो दलं रज्यति रक्षितम् ॥ १४७ ॥
 रसोपरसवर्गं तु निर्वहेन्नागवङ्गयोः ।
 नागवङ्गौ पुनः शुक्ले शुक्लं तारं तु निर्वहेत् ॥ १४८ ॥
 तारं निषिक्तं देवेशि रक्ततैले पुनः पुनः ।
 जायते हेम कल्याणं सर्व्वदोषविवर्जितम् ॥ १४९ ॥
 हेमार्द्धेन समायुक्तं रसोच्छिष्टं प्रशस्यते ।
 जायते कनकं दिव्यं मातृकासममुत्तमम् ॥ १५० ॥
 बङ्गाभ्रं सितताप्यं वा शैलं वा वापयेत् सिते ।
 तद्धि तारे दशंशिन वर्णील्लर्षप्रदं भवेत् ॥ १५१ ॥
 अष्टानवतिरंशास्तु तारारिष्टस्य पार्व्वति ।

(1) तावद्विषयतो विद्यात्, a variant in D. तावद्विषते विद्यात्, an incomplete variant in K. (2) ततस्तच्छीतलं, a reading in K. (3) The portion within brackets (143—152) is found only in B.

एकैको रसहेमांशः शतवेध इति स्मृतः ॥ १५२ ॥

अनेन क्रमयोगिण सहस्रांशेन वेधकः^१ ॥ १५३ ॥

मूषा^२ तु गोस्तनीं कृत्वा दलपूर्णां तथा दृढाम्^३ ।

धमेदलं निर्मलं तत्^४ धृतमुन्मीलितं यदा ॥ १५४ ॥

क्रामणेन समायुक्तं रसं दत्त्वा तु वेधयेत् ।

दलपत्रं रसालितं ताम्रपात्रान्तरे^५ स्थितम् ॥ १५५ ॥

उपरिष्ठान्मृदा लितं दत्त्वा मृद्वग्निमेव च ।

बीजसंयुक्तमावर्त्य स्थापयेन्मतिमान् सदा ॥ १५६ ॥

टङ्कणं तिलचूर्णं च शीतले तु निवापयेत्^६ ।

रससिद्धं तु^७ कनकं पक्षैकं स्थापयेद्भुवि ।

उद्धृत्य पुनरुद्धाव्य^८ विक्रेयं तत् सुरेखरि ॥ १५७ ॥

पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि रसवेधो^९ यथा भवेत् ॥ १५८ ॥

तिलसर्षपचूर्णस्य द्वे पले च प्रदापयेत्^{१०} ।

द्वे पले च हरिद्राया एकत्रैव तु मर्दयेत्^{११} ॥ १५९ ॥

(1) B has सहस्रांशदिवेधकः. D has सस्रांशेन विधायकः, which is incorrect. (2) D and K read मूखा, which is incorrect. (3) दलं पूर्णं तथा दृढं, an incorrect variant in D. (4) D and K read च.

(5) B reads ताम्रं पात्रान्तरे. K reads ताम्रपत्रान्तरे, which is incorrect. (6) D reads शीतलेन तु वेधयेत्. K reads शीतलेन निवापयेत्, which is partly incorrect.

(7) D reads रसे विद्धे तु, which is incorrect. K reads रस-विद्धं तु. (8) D reads पुनरुद्धाव्य, which is unintelligible. K reads पुनरुद्धाव्य.

(9) B reads रसवेधाः. D and K read रसवेधं. Both are incorrect. (10) D and K read द्वे पले च हरिद्राया, wherein the last term is incorrect. (11) This hemistich is not found in D and K.

मर्दयेन्मृन्मये पात्रे पलपञ्चक^१पन्नगम् ।

वापयेत् सिद्धसूतेन^२ शलाकां चैव चालयेत्^३ ॥ १६० ॥

पुनश्च वापयेत्तावत्^४ यावत् कठिनतां व्रजेत्^५ ।

तन्नागं जायते दिव्यं जाम्बूनदसमप्रभम्^६ ॥ १६१ ॥

उद्धाटं^७ कथयिष्यामि रसविद्धं च पन्नगम्^८ ॥ १६२ ॥

घोषाकृष्टं तु यत् शुक्लं^९ षोडशांशेन^{१०} योजयेत् ।

एकीकृत्य^{११} समावर्त्य छागमूत्रे निषेचयेत् ।

सर्व्वदोषविनिर्मुक्तं जायते हेम शोभनम्^{१२} ॥ १६३ ॥

लोहवेध इति ख्यातो विस्तरेण सुरेश्वरि ॥ १६४ ॥

यथा लोहे तथा देहे कर्त्तव्यः सूतकः सदा ।

समानं कुरुते देवि प्रविशन्^{१३} देहलोहयोः ॥ १६५ ॥

(१) D reads पलं चंचक. K reads पलं पंचक. (२) दापयेदन्मृन्मयेन,

a variant in D. K reads वद्धसूतेन.

(३) D reads सालांकी वलापयेत्,

which is incorrect.

(४) B reads पयात्. D reads पयादापयेद्हरिद्रा,

an incomplete variant in D.

(५) K has the following hemistich

after व्रजेत् :—संवापयेद्हरिद्रां तु यावत् कठिनतां व्रजेत्.

(६) D reads जम्बूनद-

समन्वितम्, which is not correct.

(७) उद्धाटं is the readings in D.

(८) D has रससिद्धिं च पाचनम्. K has रसबंधं च पन्नगं.

(९) D reads

खल्लं तु, which is incorrect.

(१०) K reads erroneously षोडशांश.

(११) D and K read एकीकृत्य, which is grammatically incorrect.

(१२) D has सन शोभनम्, which is incorrect.

(१३) D reads प्रत्ययात्.

K. reads प्रत्ययं.

पूर्वं लोहे परीक्षित ततो^१ देहे प्रयोजयेत् ।

तन्ममाचक्ष्व देवेशि किमन्यच्छोतुमिच्छसि ॥ १६६ ॥

इति श्रीपार्वतीपरमेश्वरसंवादे^२

रसार्णवे रससंहितायां

लोहवेधो नाम^३

सप्तदशः पटलः ॥ १७ ॥

---

(१) D reads erroneously बहो. (२) B wants this line. (३)
D and K have लोहविधानो नाम. This is not correct, as we see in the
beginning of the next पटल लोहवेधा; &c. and not लोहविधान.

अष्टादशः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।

लोहवेधास्त्वया देव यदर्थमुपवर्णिताः¹ ।

तं देहवेधमाचक्ष्व येन स्यात् खेचरी गतिः² ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।

प्रथमं शोधयेद्देहं पश्चात् कल्कं समाचरेत् ।

अन्यथा न³ भवेत् सिद्धिः रसे चैव रसायने ॥ २ ॥

प्रातः प्रातः पिबेदादौ त्रिदिनं घृतसैन्धवम्⁴ ।

केतक्याः स्तनजं⁵ काथं तदनु⁶ त्रिदिनं पिबेत् ॥ ३ ॥

विधिना स्वेदनं कृत्वा सयवक्षारशर्करम्⁷ ।

अष्टं पिबेद्द्वाराकाथं⁸ सदेवासुरवन्दिते⁹ ॥ ४ ॥

काथं¹⁰ कटुकरोहिण्याः सम्यक् जाते विरेचने¹¹ ।

त्रिदिनं यावकान्नं च¹² भुञ्जीत घृतसंयुतम् ॥ ५ ॥

(1) लोहवेधास्त्वया देवि यदर्थमुपवर्णितः, an incorrect variant in D. (2)

D reads खेचरा गतिः, which is incorrect. (3) D and K read नान्यथा

तु. (4) D reads घृतसैन्धवः, which is incorrect. (5) B has

केतकिलानसे. D has केतक्यास्तनजं. K has केतक्यास्तनजं. (6) B reads

तदानु D reads तद्वे. (7) D reads शर्कराम्, which is incorrect.

(8) D has पिबेद्वक्तिकं, which is incorrect. K has वरकाथं. (9) सर्व-

वासुरवन्दिते, a variant in B. सहदेवासुरवन्दिते, a variant in D. (10)

K reads काथ. (11) B reads विरेचनं. (12) B has दिनं यावकान्नं तु.

रसार्णवस्य अनुक्रमणिका ।

पृष्ठे

प्रथमः पटलः—तन्त्रावतारः . . .	१-१०
रसस्य उत्पत्तिः माहात्म्यं नामत्रयञ्च . . .	५
रसविद्या परा विद्या . . .	७
रसनिन्दाफलं . . .	७-८
द्वितीयः पटलः—दीक्षाविधानः . . .	१०-३४
रसगुरुलक्षणं . . .	१०-११
शिष्यलक्षणं . . .	११-१२
शिष्यालक्षणं . . .	१३-१४
रसदीक्षाविधानं . . .	१६-२४
रसकर्मस्थानं . . .	१६-१७
रसाङ्कुशीदेवीपूजनं . . .	१८
रसेश्वरस्य मन्त्रः . . .	२१
प्रश्नावताराय महाकालपूजनं . . .	२६
तृतीयः पटलः—मन्त्रन्यासाः . . .	३५-४१
चतुर्थः पटलः—यन्त्रमूषाग्निवर्णनः . . .	४१-५६
यन्त्रसंग्रहः . . .	४२
दोलायन्त्रं . . .	४३

मूषायन्त्रं	.	.	.	४४
गर्भयन्त्रं	.	.	.	४५
वज्रमूषा	.	.	.	४६
वरमूषा	.	.	.	४७
प्रकाशमूषा	.	.	.	४८
अश्वमूषा	.	.	.	४९
भस्ममूषा	.	.	.	५०
शुल्कादीनां विभिन्नवर्णाः खालाः	.	.	.	५१
कोष्ठकं	.	.	.	५२
मर्दकः	.	.	.	५३

पञ्चमः पटलः—औषधिनिर्णयः	.	.	.	५६-६७
रसनियामकौषध्यः	.	.	.	५७-५८
रसनिर्जीवकारकौषध्यः	.	.	.	५८-६०
रसमारकौषध्यः	.	.	.	६०-६१
रसबन्धकरौषध्यः	.	.	.	६१-६२
द्राविकाः	.	.	.	६२
क्रामिकाः	.	.	.	६२-६३
मूलिकाः	.	.	.	६३
रसशोधन-कारके पञ्चरसं	.	.	.	६३-६४
वृक्षक्षाराः	.	.	.	६४

अश्लगणः	.	.	.	६४
लवणाः	.	.	.	"
महाविषाः	.	.	.	६५
उपविषाः	.	.	.	"
तैलानि	.	.	.	"
मूत्राणि	.	.	.	"
पित्तानि	.	.	.	"
वसाः	.	.	.	"
विषः	.	.	.	"
रक्तवर्गः	.	.	.	६६
पीतवर्गः	.	.	.	"
शुक्लवर्गः	.	.	.	"
द्रावणानि	.	.	.	"
शोधनानि	.	.	.	"

षष्ठः पटलः—अभ्रकादिलक्षणसंस्कारनिर्णयः ६७-८४

शक्तिचतुष्टयम्—अभ्रक-कान्त-वज्र-वैक्रान्तरूपम्	६८-८४
अभ्रकस्य उत्पत्तिः भेदाः शोधनादीनि च	६८-७५
कान्तस्य भेदाः शोधनादीनि च	७६-८०
वज्रस्य उत्पत्तिः भेदाः मारणादीनि च	८०-८१
वैक्रान्तस्य उत्पत्तिः भेदाः सत्त्वादीनि च	८१-८४

सप्तमः पटलः—महारसोपरस-लोहलक्षण-

संस्कार-रत्नद्रावणमारण-निर्णयः . ६५-१२५

महारसाः (माक्षिकाद्यष्ट) .	६५-१०७
माक्षिकस्य उत्पत्तिः भेदाः शोधनादीनि पर्यायश्च	६५-६८
विमलस्य शोधनादीनि .	६६
शैलस्यः उत्पत्तिः शोधनं पर्यायश्च .	६६-१००
चपलस्य भेदाः शोधनञ्च .	१००-१०१
रसकस्य भेदाः शोधनादीनि पर्यायश्च .	१०१-१०३
सस्यकस्य उत्पत्तिः शोधनं पर्यायश्च .	१०३-१०५
दरदस्य भेदाः शोधनं पर्यायश्च .	१०५-१०७
स्रोतोऽञ्जनस्य शोधनं .	१०७
उपरसाः (गन्धकाद्यष्ट) .	१०७-११५
गन्धकस्य उत्पत्तिः भेदाः शोधनञ्च .	१०८-११०
तालकस्य भेदौ शोधनञ्च .	११०-१११
शिलायाः (मनःशिलायाः) शोधनं .	१११-११२
सौराष्ट्रा भेदौ शोधनञ्च .	११२
काशीस्य भेदाः शोधनञ्च .	”
गैरिकस्य भेदाः शोधनञ्च .	”
राजावर्तस्य भेदौ शोधनञ्च .	११३
कङ्कुष्ठस्य सत्त्वं .	”

लोहानि (सुवर्णादि षट्)	. . .	११५
सुवर्णस्य भेदाः शोधनञ्च	. . .	११५-११६
रजतस्य भेदौ शोधनञ्च	. . .	११६
ताम्रस्य भेदौ शोधनञ्च	. . .	,,
तीक्ष्णस्य भेदाः शोधनञ्च	. . .	११७
वङ्गस्य भेदौ	. . .	,,
नागस्य (सीसकस्य) शोधनं	. . .	११७-११८
लोहद्रावविधिः	. . .	११८-१२२
रत्नद्रावविधिः	. . .	१२२-१२३
लोहमारणविधिः	. . .	१२३-१२५
अष्टमः पटलः—बीजसाधनः	. . .	१२६-१४०
महारसानां रागसंख्या . . .	. . .	१२६-१२८
बीजानां साधनं . . .	. . .	१२८-१३०
हन्वमेलापनं—हेमाभ्रं, ताराभ्रं, वङ्गाभ्रं, नागाभ्रं, शुल्बाभ्रं, तीक्ष्णाभ्रं.	. . .	१३०-१३२
बीजानां रञ्जनं . . .	. . .	१३३-१३४
पक्वबीजानि, तेषां रञ्जनञ्च . . .	. . .	१३४-१४०
नवमः पटलः—विड्कथनः . . .	. . .	१४१-१४४
दशमः पटलः—रसशोधनः . . .	. . .	१४५-१५६
रसस्य लक्षणं, नामानि, भेदाश्च . . .	. . .	१४५-१४६

रसस्य स्वेदनं, मर्दनं, चारणं, जारणं, द्रावणं,
 रञ्जनं, सारणं, क्रामणं । स्वेदनात् तीव्रत्वं,
 मर्दनात् अमलत्वं, चारणात् बलकरणं,
 जारणात् बन्धनं, द्रावणात् एकत्वं, रञ्ज-
 नात् रक्तत्वं, सारणात् व्यापित्वं, क्राम-

णात् क्रामित्वं . . . १४६-१४७

रसस्य पञ्च गतयः पञ्च अवस्थाश्च . . . १४६

रस(पारद)दोषाः . . . १५०

लिच्चादि-भारान्तानि परिमाणानि १५०-१५१

औषधस्वेदनं (समाप्तं) . . . १५२

सन्धानान्स्वेदनं . . . ”

एकादशः पटलः—बालजारणः १५६-१६३

रसस्य जारणा . . . १५७

रसस्य बालजारणा . . . १५७-१५८

अभ्रक(व्योम)जारणं . . . १५८-१६३

अभ्रकसत्त्वस्य जारणं . . . १६३

रसस्य ग्रासदानं—जीर्णस्य च लक्षणम् १६४

त्रिविधा चारणा . . . १६५

रसस्य ग्रासजारणं . . . १६६

रसस्य सर्व्वदोषविनाशनं (जीर्णेन षड्गुणेन

अभ्रकेण	.	.	१६७
जीर्णाभ्रकस्य लक्षणं (पञ्च अवस्थासु)			१६८
सर्व्वसत्त्वजारणं	.	.	१६९
भूचरी जारणा	.	.	१७०-१७२
खेचरी जारणा	.	.	१७२-१७३
जारणान्तरं	.	.	१७३-१७४
जारणाक्रमः	.	.	१७४
रत्नजारणा	.	.	१७६
सीसजारितरसस्य प्रभावः	.	.	१८१
सीसाभ्रजारणं	.	.	१८६
रसस्य संस्काराः (सप्त), तेषां च लक्षणानि			१८९-१९०
रसस्य शोधनादिक्रमाः-तज्ज्ञानेन च सिद्धिः			१९१-१९३

द्वादशः पटलः—

रसस्य बन्धनं	.	.	१९४-१९९
रसस्य बन्धनान्तरं	.	.	१९९-२००
रसस्य बन्धनान्तरं	.	.	२०१-२०४
रसस्य बन्धनान्तरं	.	.	२०४-२०६
रसस्य बन्धनान्तरं	.	.	२०६-२०७
रसस्य बन्धनान्तरं	.	.	२०७-२१०

सूर्चितरसस्य प्रभावः . . .	२१०-२११
रसस्य बन्धनान्तरं . . .	२११-२१६
रसबन्धकरी उच्चटी . . .	२१७
रक्तसुह्रीकल्पः . . .	२१८
स्थूलपद्मिनीविधिः . . .	२१९
कुमुदिनीविधिः . . .	२२०
चित्रकविधिः . . .	२२१
ज्योतिष्मतीतैलविधिः . . .	२२३
रसबन्धकरी दग्धारोहः . . .	२२४
रसबन्धकरी कटुतुम्बी . . .	२२६
क्षीरकन्दविधिः . . .	२२७
शाकवृक्षविधिः . . .	२२८
देवदालीविधिः . . .	२२९
श्वेतगुञ्जाविधिः . . .	२३०
चन्द्रोदकेन रसबन्धनं . . .	२३१
कर्तरीरसबन्धनं . . .	२३४
विषोदरसबन्धनं . . .	२३७
[विषट्णविधिः . . .	२४१-२४२]
सञ्जीवनी(न)जलविधिः . . .	२४२-२४७
उष्णोदकविधिः . . .	२४७-२५१
शैलोदकविधिः . . .	२५१-२६६

गुटिकया अट्टस्थत्वलाभः वर्षसहस्रजीवनञ्च	२६३-२६६
रसभस्मरसायनं . . .	२६६-२७२

तयोद्दशः पटलः—द्रुतिबन्धनः . २७४-२८०

वज्रजारणा, त्रिविधबन्धनम् . . .	२७४-२७६
द्रुतिबन्धः, द्रुतीनां मेलनम् . . .	२७६-२८०

चतुर्दशः पटलः—वज्रबन्धः . २८१-३१४

वज्रबन्धः (रसस्य) . . .	२८१-२८७
वज्रबन्धान्तरं (रसस्य) . . .	२८७-२८५
द्रव्यसंस्कारः . . .	२८५-२८६
वज्रभस्म . . .	२८७-२८८
वज्रभस्म . . .	२८८-३०३
सिद्धरसः . . .	३०३-३०४
द्रुतबन्धः . . .	३१२-३१४

पञ्चदशः पटलः—महारसीपरसलोहबन्धः ३१५-३५३

वैक्रान्तेन (महारसनान्नापि ख्यातेन) रसबन्धः

—वैक्रान्तबन्धः ३१६-३२४

वैक्रान्तसत्त्वेन रसबन्धः . . .	३१६
श्वेतवैक्रान्तेन „ . . .	३१८
रक्तवैक्रान्तेन „ . . .	३१८
लवणवैक्रान्तेन „ . . .	३२०

दीतवैक्रान्तेन रसबन्धः	.	३२१
नीलवैक्रान्तेन	„ .	३२२
अथस्कान्तेन (महारसनाम्नापि ख्यातेन)		
—कान्तबन्धः		३२४-३२५
चपलेन	„ --चपलबन्धः	३२५-३२७
गन्धकेन	„ --गन्धकबन्धः	३२७-३३५
तालकेन	„ --तालकबन्धः	३३५-३३६
कुनठ्या (मनःशिलया)	बन्धः	३३६-३३८
लोहैः माक्षिकादिभिश्च	„	३३८-३५३
षोडशः पटलः—रसरञ्जनः	.	३५४-३७२
रसद्रावणं	.	३५४-३५६
वज्रादिरत्नानां जारणं द्रावणञ्च	.	३५६-३५८
जौर्णरसस्य कापालिरञ्जनम्	.	३५८-३६०
„ नानाविधरञ्जनप्रकाराः		३६०-३७२
सप्तदशः पटलः—लोहवेधः	.	३७३-३८८
रसस्य सारणं, प्रतिसारणम्, अनुसारणञ्च		३७३-३७४
रसस्य क्रामणं	.	३७४-३७५
हेमतारदलानि	.	३७५-३८७
तत्र हेमदलं	.	३७५-३८६
तथा तारदलं	.	३८६-३८७

रसवेधः	३८७-३८८
उद्धाटः, रसविद्धनागः	३८८-३८९

अष्टादशः पटलः— ४००-४३६

देहशोधनं	४००-४०१
आरोटसेवनम्	४०१-४०२
क्षेत्रीकरणम्	४०२-४०३
वज्रजीर्णरसभक्षणम्	४०३-४०४
लोहजीर्णभस्मरसभक्षणम्	४०४-४०५

हेमजीर्णभस्मरसभक्षणं वैक्रान्तजीर्णभस्मरसभक्षणञ्च

	४०५-४०६
हेमादिजीर्णभस्मरसभक्षणफलम्	४०६-४०८
रसवीथ्यरक्षणोपायाः	४१०-४११
वज्रभस्मरसायनम्	४११-४१४
वज्रसत्त्वरसायने उपचारः	४१४-४१५
मन्वहीनस्य दुर्गतिः	४१५-४१६
रसस्य क्रामणोपायाः	४१७-४१८
रससेवनकाले वर्जनीयानि	४१८-४२०
तत्काले सेवनीयानि	४२०-४२१
रसाजीर्णे अनिष्टानि	४२१-४२२

देहवेधः—त्वग्वेधः, मांसवेधः, रक्तवेधः,

अस्थिवेधः, मज्जवेधः, नाडीवेधः,

धातुवेधः, कवचवेधः	.	४२३-४२४
एतेषां वेधानां फलानि	.	४२३-४२४
तक्रादिमर्दनम्	.	४२४
अजरामरत्वलाभः	.	४२५
वज्राङ्गसुन्दरीगुटिका	.	४२७
सर्व्वसिद्धिदा गुटिका	.	४२८
रसशास्त्रज्ञानविहीनस्य निन्दा	.	४२९
अन्यत् गोलबन्धनम्	.	४३०
अन्यः वज्रबन्धः	.	४३२

बद्धरसप्रभावकथनम्—तप्तकटाहे रससिद्धस्य

पुंसः देहक्षेपणं, तत उत्थानम्, दिव्य-

कन्यागमनम्, तया सह सिद्धलोके

गमनम्, तत्र सर्व्वसुखभोगः, प्रलये

विलयश्च . . . ४३३-४३६

ABBREVIATIONS USED IN THIS WORK.

B = Bikánir MS.

D = Deccan MS.

K = Kásmir MS.

M = Madras MS.

My = Mysore MS.

d.r. = different reading

gram. = grammatically

inc. = incorrect

र. चि. = रसचिन्तामणि

र. र. स. or रस. स. = रसरत्नसमुच्चय

स. द. स. = सार्वदर्शनसंग्रह ।

The following table of errata and variants is mainly based upon the authority of a big MS. called रसकामधेनु, compiled by CHUDAMANI MISRA of Sákadvīpa,—the MS. having been at hand of the editors about the close of printing of the text.

THE TABLE OF ERRATA AND VARIANTS.

Page	Line	For	Read
१४	७	सदृशी योनो	सदृशः पीनो
४५	४	लोहस्य	लोणस्य
५७	८	फणित्रिजिह्वा गोजिह्वा	गोजिह्वा फणिजिह्वा च
६०	३	तोरवल्ली	तोयवल्ली
”	७	कङ्कुनी	कञ्चुकी
”	”	च पिपीलिजम्	चापि पीलुकम्
७४	८	सर्जचारो	सर्जिचारो
८३	(12) note	is incorrect.	we have adopted.
८८	४, ६	गुणपत्रसमं	गुणत्रयसमं
९७	२, ५	मोदितम्	मर्दितम्
”	८	क्षिप्वा	पिष्ट्वा
”	१२	सूरणकन्दसम्पुटे	सूरणसंपुटेन
९९	१०	शिलावद्वातुकं भ्रातं	शिलावच्चरमुण्डान्तं

Page	Line	For	Read
१०१	५	सारयेत्	मारयेत्
१०४	७	कोकिलात्रयम्	कोकिलत्रयम्
१०६	५	लघुकन्दरदो	लघुकन्दरसो
„	८	लोह	मेह
११७	१	च पडालकम्	चपलालयम्
„	५	गोरसोनं	गोरसना
११८	७	हयगन्धाङ्घ्रितालकैः	हयगोधोदृतालकैः
१२२	५	कटुपञ्चकम्	पटुपञ्चकम्
„	८	षड्बिन्दुर्हिमुखी तथा षड्विधा दिमुखास्तथा	
१२६	११	श्वेतपीतारुणः सिते	श्वेतपीतारुणासिते
१३०	७	स्वर्णं	चूर्णं
१३१	१०	च नरीकेश	चामरीकेशं
१३३	१०	लाक्षारसनिभं	लाक्षाभं निर्मलं
१३४	८	क्षयेत्	क्षिपेत्
„	११	गते	गर्भे
„	१२	तदेतद्विष्टिकास्तम्भे	एतदेकांशिकस्तम्भो
१३५	८	वापितं शश्वत्	चापि शतशः
„	११	शिलासूत	शिलासत्त्व
१३६	२	शतसद्गुणे	शतशो गणे
१३७	१	शिलावाहं	शिलावापं

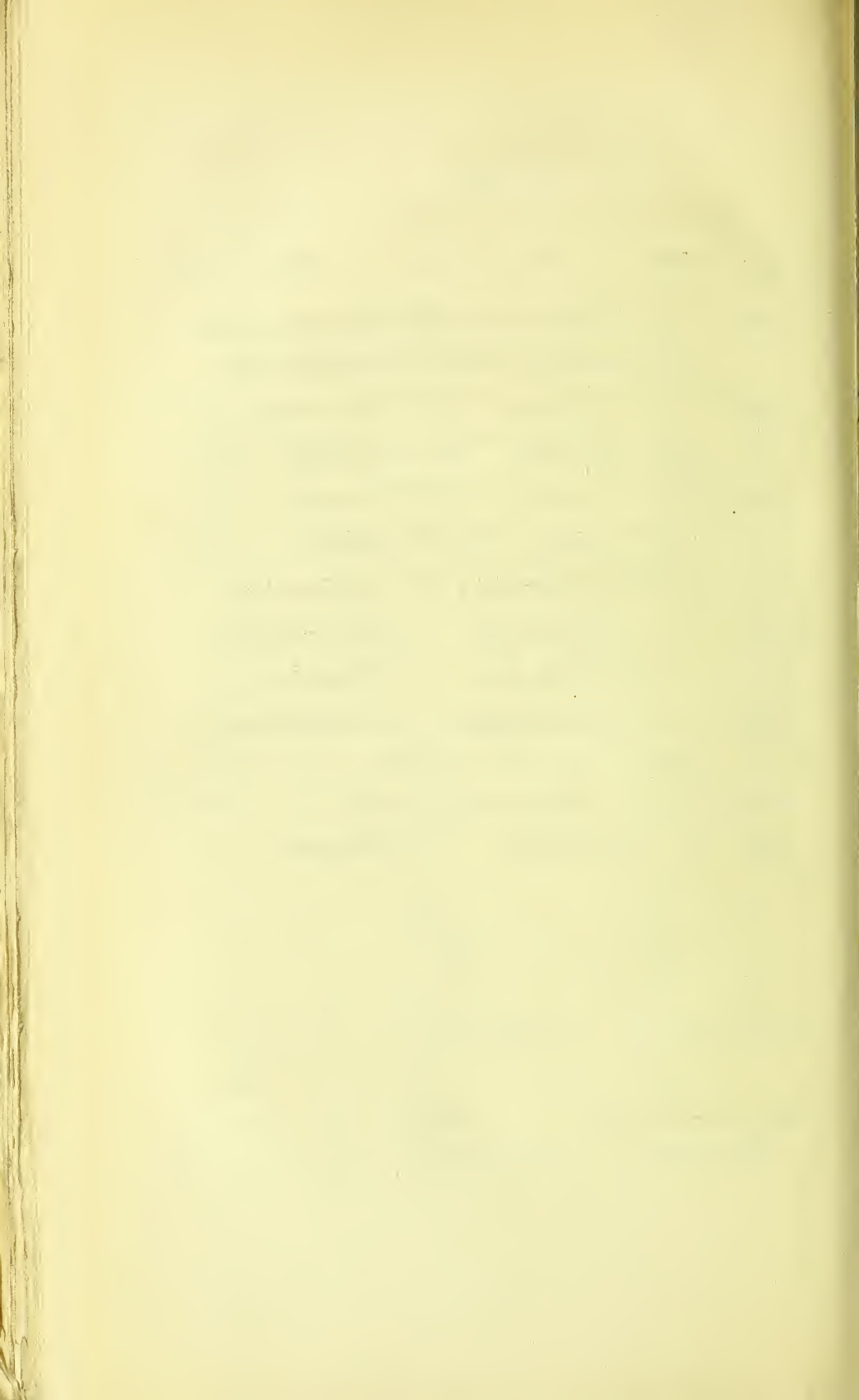
Page	Line	For	Read
१३७	३	योषामृष्टस्य	घोषक्षणस्य
"	५	खादति	वापितं
"	"	विना	विषम्
१३८	७	काक	शाक
"	८	कीरण्डकस्य	कीरण्डकेन
"	१०	च त्रिगुण्या	त्रिगुणेनैव
"	११	वापयित्वा	प्लावयित्वा
१३९	१	द्रवं	इदं
१४२	११	माक्षिकम्	मोक्षकम्
१४८	४	अकम्पश्च	सकम्पश्च
१४९	४	वसुभण्डादिभि	वसुहृष्टादिभि
१५३	५	मूलत्वात्	मूलस्थं
"	८	मत्प्रभावं	आत्मभावं
१५५	४	लब्धापायो	लब्धप्रायो
१६२	६	वल्लीषुपुङ्गवा	सितेषुपुङ्गवा
१६३	३	नागमुण्डी	नागशुण्डी
"	११	करकाभ्रकम्	भास्कराभ्रकम्
१६५	१२	क्षारयेत्	जारयेत्
"	१३	कद्रुस्त	पद्रुस्त
१६६	३	जायते	जार्यते

Page	Line	For	Read
१६६	५	साम्नेन	कोष्णेन
”	११	वासवास्त	वेतसाम्ने
”	१२	दुग्धोर्णा	दग्धोर्णा
१६८	३	मतिमात्मनः	गतिमात्मनः
१७०	३	स्वणुभट्टश्च	वसुहट्टश्च
१७१	१	तथा रक्तं	रक्तमभ्रं
१७२	६	महाजारसमायुक्तं	महाजारणमित्युक्तं
”	८	पञ्चरागप्रलेपेन	पञ्चरागं प्रयत्नेन
१७३	१०	पादितं	पाचितं
१७४	११	विडाम्निना	वृडाम्निना
१७५	१	आर्द्रपिण्डे नपुंसकम् ।	आर्द्रपिण्डेन संयुतः ।
”	२	ग्राहयेद्	तृतीये
”	३	दोलायन्त्रविचक्षणः	दोलायन्त्रे विचक्षणः
”	६	यावदार्द्रक	प्राग्वदार्द्रक
१७६	४	महाजारसमन्वितान्	महाजारणसंयुतान्
१८२	१	च पडालकम्	चपलालयम्
१८४	७	सिद्धवल्ली	सिंहवल्ली
१८७	५	किंवारनाल	चिञ्चारनाल
१८८	१	वह्निशिला	वह्निशिखा
१९०	८	यदा लवणभेदि च	लक्ष्यते सैन्धवं यथा

Page	Line	For	Read
१८४	८	प्रयोगो	प्रयागो
”	८	तस्यासने	तस्य मध्ये
२१०	२	नैव वाङ्मसु	न च वा भस्म
२२१	३	यथा ग्राह्यं	तथा गुह्यं
२२४	१	तापयेद्भूतं	तापयेद्भूमितः
२४१	१	तारताम्राणि	तारपत्राणि
२७६	४	प्राकार	प्रकाश
२७७	८	नृप	त्रय
२८५	८	द्रव	द्रव्य
३१०	५	भूषा	मूषा
३१३	३	रसस्यैव	रसाद्यासां
”	४	अन्धकर्षानलस्तथा	अधः कुर्यादयानलम्
”	८	जले	नले
३१७	५	वसुभट्ट	वसुहट्ट
३३८	११	पुष्प-रस	पुष्पैरथ
३४०	५	दीनारी	वाराही
३४२	८	कोकिला करवोरं च	कोकिलाक्षकवीजश्च
३४४	३	पिष्टि	सृष्टि
३५३	५	वज्रबन्धो	महारसोपरमलोहबन्धो
३६१	१२	वज्रतीक्ष्णं कपाली	वज्रतीक्ष्णकपाली

Page	Line	For	Read
३६२	१	वैक्रान्तं नागकापाली	वैक्रान्तनागकापाली
„	११	रविनागं कपाली	रविनागकपाली
३७०	७	पुटवेधकम्	याममात्रकम्
„	१२	द्वेशधर्माश्च	द्वेशधर्मांश्च
३७१	५	चित्रधर्मा	वीतधर्मा
„	७	धर्मशुद्धा	धर्मशुद्धा
„	१२	कारयेद्दलधर्मांश्च	कारयेत्तद्दलं धर्मे
३८८	१	शिशुपञ्चाङ्गुली	शिशुः पञ्चाङ्गुली
३८९	४	क्षीरे चार्कस्य	क्षीरेणार्कस्य
३८२	४	पाचयेदनुजाम्बेन	पाचयेद्दनुजाम्बेन
„	१५	[अनुज may mean मध्यम.]	•
४०८	८	वर्णैस्तु	वर्णैस्तु
४१८	१२	करविल्वश्च	चिरविल्वश्च

यलाश्वीजजन्तुघ्न-गुडमोदकभक्षणात् ।

कीटस्य पातनं कुर्यादथ काकेष्टवारिणा^१ ॥ ६ ॥

वचामरिचसिन्धूल्य-रजनीकणनागरात्^२ ।

धात्रीगुडविडङ्गाच्च परागं दिवसत्रयम् ॥ ७ ॥

एवं संशोध्य शाल्यन्नं^३ क्षीरमुद्गास्त्रयावकैः^४ ।

ततो जातबली^५ भूत्वा चरेद्रासायनं विधिम्^६ ॥ ८ ॥

धात्रीरसष्टतक्षौद्रैः क्षीरैः सुरतरुद्वयैः^७ ।

तैलं^८ निर्मथ्य देवेशि द्विचतुःषट्पलान्वितम्^९ ॥ ९ ॥

लघुमध्योत्तमैर्मनैः त्रिमासं प्रत्यहं^{१०} पिबेत् ।

आरोटं^{११} भक्षयेत् पश्चात् जीर्णं च तदनन्तरम् ॥ १० ॥

क्षेत्रीकृत्य ततो देहं^{१२} ततो भक्ष्यं तु वर्धयेत्^{१३} ॥ ११ ॥

- (१) This śloka is found in B only. (2) D has भक्षणं कणनागरं. K has only त नागरात्. (3) K reads शाल्यस, which is incorrect. (4) क्षीरमुद्गापाकैः, an incomplete variant in D. (5) जातं बली, a reading in D, which is incorrect. K reads गतबली. (6) यत्नेनोक्ते स्यान्नविधिः, an incorrect variant in D. रातद्रासायनं विधिः, a partly incorrect reading in K. (7) D reads तरुद्वयैः. K reads सुरतरुद्वयैः, which is incorrect and incomplete. (8) B reads तैल, which is incorrect. (9) द्विपनुषट्पलान्वितं in B. द्विचतुःषट्पलान्विते in D. Both the readings are incorrect. (10) D reads त्रिमासैः प्रत्यहं. K reads त्रिमासैः प्रथमभूज, which is absurd. (11) "सुशोधितो रसः सम्यक् आरोट इति कथ्यते ॥"—Vide रस. स. Chap. XI. v. 60. (12) D reads देहं. (13) B reads वर्धयेत्. D reads वैधयेत्. K reads वर्धं तु भक्षयेत्.

शोधितं व्योमताप्याभ्यां^१ पातितं तदनन्तरम्^२ ।
 तन्दुलीयकभृङ्गाह्व^३-पेषितं वापितं^४ रसम् ।
 आरोटमिति सेवेत^५ प्रथमं देहसिद्धये^६ ॥ १२ ॥
 अथवा भस्मतां प्राप्तं^७ षट्वारं^८ कल्कयोगतः ।
 यावत् संवत्सरं पूर्णं तावदारोटकं भजेत्^९ ॥ १३ ॥
 शिलाजतु^{१०} चौद्रविडङ्गसर्पि^{११}
 लोहाभयापारदताप्यभक्षम्^{१२} ।
 आपूर्यते दुर्बलदेहधातून्^{१३}
 त्रिपञ्चरात्रेण यथा शशाङ्कः ॥ १४ ॥

- (१) B has शोधितव्योमताप्यां, an incomplete variant. D has शोधितं व्योमतां याति, which is senseless. K has शोधितं व्योम ताप्यं चि. (२) D reads तं तदनन्तरम्, an incomplete charapa. (३) तन्दुलीयक भृङ्गाह्व in D. तंदुपतभंग्गाह्व in K. Both are incorrect variants. (४) योषितं वासितं, an incorrect reading in D. K wants वापितं. (५) D reads आरोटमिति संवेत, wherein the last term is incorrect. K reads सेवते. (६) D reads देहशीषये, which is grammatically incorrect. K reads erroneously देहसिद्धयेत्. (७) B has दातं. D has प्रोक्तं, which is incorrect. (८) B reads षड् वा. (९) K reads भवेत्. (१०) K reads शिलाजतु. (११) K has विडलंगसर्पि. D has चौरविडङ्ग-लोहा. K has चौद्रवीडङ्गसर्पि, which seems to be partly incorrect. (१२) तथाभयापारदताप्यसत्ता, an incorrect variant in D. (१३) आपूर्यते दूर्बलदेह-धातून्, an incorrect reading in D. आपूर्य तद्वलदेहधातून्, also an incorrect reading in K.

वक्कन्यारसचौद्र^१-दिनिशात्रिफलागुडैः ।
 कल्कीकृतं रसं^२ व्योम-कान्त^३मध्वाज्यसंयुतम् ।
 भुक्त्वा गच्छेदमरतां क्षेत्रीकरणमुत्तमम् ॥ १५ ॥
 पूर्णमभ्रकसत्त्वस्य कान्तलोहस्य वा ततः ।
 तीक्ष्णस्य वा महादेवि त्रिफलाक्वाथभावितम् ॥ १६ ॥
 यावदञ्जनसंकाशं वस्त्रच्छन्नं विशोध्य तत्^४ ।
 भृङ्गामलक^५सारेण हरिद्राया रसेन च ॥ १७ ॥
 पुटितं रससंयुक्तं^६ मधुघृतसमन्वितम्^७ ।
 लोहसंपुटमध्यस्थं मांसं धान्ये प्रतिष्ठितम् ॥ १८ ॥
 घृतेन मधुनां लिङ्घ्यात् क्षेत्रीकरणमुत्तमम् ।
 एवं वर्षप्रयोगेण^८ सहस्रायुर्भवेन्नरः ॥ १९ ॥
 रससिद्धेः^९ पुरा हेम गुञ्जामात्रं दिने दिने ।
 भक्षयेद्देहसिद्धयर्थं रससिद्धिः प्रजायते ॥ २० ॥
 कान्ताभ्रसत्त्वं सरस-मीषत्कनकजारितम्^{१०} ।
 लिङ्घ्यादादौ समध्वाज्यं^{११} क्षेत्रीकरणमुत्तमम् ॥ २१ ॥

- (१) D has वक्कएय्यारि सचौद्र, which is incorrect. K has an incomplete charapa—कण्ठासाचौद्र. (2) D reads कल्कितं तद्रसं. (3) B reads कांतं. (4) D reads वस्त्रच्छन्नं विशेषतः, which is improper. K reads वस्त्रच्छन्नै विशेषतः, which is partly incorrect. (5) विभागामलक is the reading in D. (6) B has क्लीचजं घृत. (7) मधुसंमिश्रितं सतः, a variant in B. (8) B reads एवं वर्षोपयोगेन. (9) K reads रससिद्धे, which is grammatically incorrect. (10) D and K have कान्ताभ्रकसमं सत्वं रसमीषत् प्रयोजितम्. Here रसं is mentioned. (11) लिङ्घ्याद्रसं समध्वाज्यं, a variant in D and K. Here रसं is repeated,

वर्षं वर्षाद्विमथवा पूर्वमेवं^१ तु भक्षयेत् ॥ २२ ॥
 वज्रजीर्णो रसो^२ देवि ह्युत्तमः^३ परिकीर्तितः ।
 मध्यमो हेमजीर्णस्तु तारजीर्णोऽधमः^४ प्रिये ॥ २३ ॥
 हेमजीर्णं भस्मसूते^५ रुद्रत्वं भक्षिते^६ व्रजेत् ।
 विष्णुत्वं तारजीर्णं तु^७ ब्रह्मत्वं भास्करेण तु ॥ २४ ॥
 कीर्णजीर्णं धनाध्यक्षः सूर्यत्वं चपलालये तु^८ ।
 वाजरे तु^९ शशाङ्कत्वम् अनलत्वं तु रोहणे^{१०} ।
 सामान्येन तु तीक्ष्णेन शक्रत्वं प्राप्नुयाच्चरः ॥ २५ ॥
 एवं यो लोहजीर्णं तु भक्षयेद्भस्मसूतकम्^{११} ।
 जलेन जलरूपः स्यात्^{१२} स्थलेन स्थलतां व्रजेत् ॥ २६ ॥
 तेजोऽधिके तथा तेजः वायोरप्यधिको बली ।
 हर्ता कर्ता स्वयं साक्षात् शापानुग्रहकारकः ॥ २७ ॥

- (१) B and D read पूर्वमेकं. (2) D reads वज्रचाररसो, which seems to be incorrect. (3) K reads उत्तमः. (4) B reads erroneously तारजीर्णसमः. D reads ताराजीर्णोधमः, which is also incorrect. (5) हेमजीर्णो भस्मसूतो, a variant in D. हेमजीर्णो भस्मसूतं, a variant in K. (6) D reads भक्षितं. K reads भक्षितो. Both are incorrect. (7) B reads तारजीर्णस्तु. D reads विष्णुत्वं तारजीर्णे तु, wherein the first term is incorrect. (8) B has सूर्यत्वं तु पटागले. D has सूर्यत्वं च प्रतन्यते. K has सूर्यत्वं चपगले. (9) D reads वाजरे तु, which is incorrect. (10) This charaṇa is not found in D. K has अमरत्वं तु सारोहणे, which seems to be incorrect. (11) B reads सूतके, which seems to be incorrect. (12) B has जलरूपं च. D has जलरूपस्य (जलरूपः स).

यत्^१ मूत्रपुरीषं तु साधकस्तु परित्यजेत्^२ ।
 पाषाणो मृन्मयं तत्र स्पृष्टं भवति काञ्चनम्^३ ॥ २८ ॥
 प्रस्नेदस्तस्य^४ गात्रस्य लोहान्यष्टौ च वैधयेत् ।
 तत् सर्व्वं कनकं नित्यं^५ भक्षिते द्वादशे^६ पले ।
 रुद्रतुल्यो महादेवि अजरामरकारिणि^७ ॥ २९ ॥
 भस्मसूतं तथा तारं^८ भक्षयेत् षोडशं पलम्^९ ।
 अथवा तारजीर्णं तु भक्षयेद्भस्मसूतकम् ।
 शुक्लञ्च वङ्गघोषं च^{१०} तत्स्नेदात् तारतां व्रजेत् ॥ ३० ॥
 अथवा^{११} तीक्ष्णजीर्णं तु भक्षयेद्भस्मसूतकम् ।
 मूत्रेण तस्य स्पृष्टं तु वङ्गं व्रजति^{१२} तारताम् ॥ ३१ ॥
 एकैकेन निषेकेण^{१३} स्तम्भनं नागवङ्गयोः^{१४} ॥ ३२ ॥
 गुञ्जामात्रं^{१५} रसं देवि हेमजीर्णं तु भक्षयेत् ।

-
- (१) D and K read यस्य, which seems to be incorrect. (2) D has साधकस्य प्रयोजयेत्. (3) This hemistich is not found in K. (4) D reads प्रक्षेपादाङ्ग. (5) D reads नीला. (6) प्रक्षेपद्वादशे, a variant in D. (7) K reads अजरामरकारण. (8) This hemistich is not found in D. (9) B reads षोडशे पले, which is grammatically incorrect. This hemistich is not found in D. (10) This hemistich and the next one are not found in B. D reads शुक्लोवर्णं वङ्गघोषे. K reads शुक्लीणं. (11) D reads अन्यथा. (12) B and D read भवति, which is incorrect. [व्रजति is the correct reading.] (13) D reads विषेकेन. K reads विषैकेन. Both are incorrect. (14) B reads गुङ्गवङ्गयोः. D reads स्तम्भनं. (15) B reads गुञ्जामात्रं [मानं].

द्विगुञ्जां तारजीर्णस्य रविजीर्णस्य तत्तयम्^१ ॥ ३३ ॥
 तीक्ष्णाभ्रकान्तमाषैकं^२ गुञ्जैका द्राविका भवेत्^३ ।
 वज्रवैक्रान्तजीर्णं तु भक्षयेत् सर्पिषान्वितम्^४ ॥ ३४ ॥
 नागं वज्रं रसं भस्म^५ विषोपविषसंयुतम् ।
 मात्रायुक्तं ततश्चैव^६ भक्षयेच्च रसायने^७ ॥ ३५ ॥
 हेम तारं तथा कान्तं जायतेऽग्निसहं क्रमात् ।
 बह्वश्च रसराजोऽयं देहसिद्धिं प्रदापयेत् ॥ ३६ ॥
 वज्रायस्कान्तमाक्षीक-वैक्रान्ताभ्रकाक्षनैः ।
 एतेर्जीर्णैर्यथा लाभं रसः शस्ती रसायने^८ ॥ ३७ ॥
 षडेवोपरसाश्चैव^९ भक्षणार्थं च बाह्ययेत्^{१०} ।
 भक्षणात्तीक्ष्णजीर्णस्य^{११} पलमेकं तु भक्षयेत्^{१२} ॥ ३८ ॥
 दशवर्षसहस्राणि वज्रकायः स जीवति^{१३} ॥ ३९ ॥
 एवञ्च द्वादशपलं तीक्ष्णजीर्णं तु भक्षयेत् ।

- (1) B has चतुर्गुञ्जाः वपुर्जीर्णस्य, which destroys the metre. (2) D has an incomplete charaṇa--तीक्ष्णाभ्रकान्त. K has तीक्ष्णाभ्रकान्तमपि. (3) B reads द्रवलो. D wants this charaṇa. K reads द्रावको, which is not gram. correct. (4) संसेय्य सर्वपयोजितम्, a variant in D. K reads सर्पिषोन्वितम्. (5) D has नागवज्रवशाकोट. K has नागं वज्रं वसा किटि. (6) सूत्रयुक्तं 'हेमदंड' is the reading in D. सूत्रयुक्तं 'दंड' is the reading in K. (7) D has त्यजेत् कश्चिद्रसायने. K wants this charaṇa and the next eleven ones. (8) The ślokas 36th and 37th are not found in D. (9) षडेतेऽसुरसाश्चैव, a variant in D. (10) B reads न बाह्यरेत्. D reads चारयेत्. (11) भक्षणात्तस्य तीक्ष्णं तु, a variant in D. (12) भक्षयेत् भक्तिफावयम्, a variant in D. (13) This hemistich and the next one are not found in D.

एवं जीवेन्महाकल्पं^१ प्रलयान्ते शिवं व्रजेत् ॥ ४० ॥

भस्मनः शुक्लजीर्णस्य पल्लवे लक्ष्मणायुषः ।

द्विपले कोटिरायुषं त्रिपले ब्रह्मणायुषम्^२ ॥ ४१ ॥

चतुःपले वैष्णवायुः रुद्रायुः पञ्चमे पले ।

षष्ठे पले च संप्राप्ते महाकल्पं स जीवति^३ ॥ ४२ ॥

भस्मनो हेमजीर्णस्य पलेन ब्राह्मणायुषम्^४ ।

द्विपले वैष्णवायुषं रुद्रायुस्त्रिपलेन तु^५ ।

चतुःपलेन देवेशि शिवत्वं प्राप्नुयान्नरः^६ ॥ ४३ ॥

हेमजीर्णे भस्मसूते^७ त्रिपले भक्षिते क्रमात्^८ ।

अष्टाशीति^९सहस्राणि योगिन्यो बलदर्पिताः^{१०} ।

तस्य तिष्ठन्ति^{११} किं कार्यं कामरूपी भवेन्नरः ॥ ४४ ॥

यद्यज्ञावयते रूपं तत्तद्रूपधरो^{१२} भवेत् ।

मितैः पल्लैकादशभिः^{१३} हेमभस्मानि^{१४} भक्षयेत् ॥ ४५ ॥

- (१) एव जीव महाकाले, a variant in D. (2) B reads ब्रह्मणायुषं.
 (3) This śloka is not found in D. (4) This hemistich is not found in D. K reads पल ब्रह्मपलायुषं, which has no sense. (5) K reads erroneously स्त्रीपलेन. (6) शिवत्वं समवाप्नुयात्, a variant in D. शिवतत्त्वमवाप्नुयात्, a variant in K. (7) D reads हेमजीर्णे भस्मसूते, which is partly incorrect. (8) B reads erroneously त्रिपले. त्रिपलेन इति क्रमात्, a variant in D. (9) अष्टाशीति is the incorrect reading in K. (10) D reads बलिदायिने, which is senseless. (11) K reads तिष्ठ तिष्ठति, which is incorrect. (12) D reads तत्तद्भावधरो. (13) जीर्णेः पल्लैकादशभिः, a variant in B. मितैः पल्लैर्वा दशभिः, a variant in D. (14) D reads हेमभस्माभिः. K reads हेमभस्मापि.

शुक्लैकामात्रं देवेशि ज्ञात्वा चाग्निबलं निजम्^१ ।
 दृतेन मधुनाच्छाद्य^२ ताम्बूलं कामिनीर्भजत्^३ ॥ ४६ ॥
 एको हि दोषः सूक्ष्मोऽयं भक्षिते भस्मसूतके^४ ।
 त्रिसप्ताहं वरारोहे कामान्धो जायते नरः^५ ॥ ४७ ॥
 कामिनीनां सहस्रं तु चोभयेद्विसान्तरि^६ ।
 नारीसङ्गाद्^७ वरारोहे देहे क्राम्यति^८ सूतकः ॥ ४८ ॥
 नारीसङ्गे^९ वरारोहे अजीर्णं तस्य जायते ॥ ४९ ॥
 मैथुनाच्चलिते शुक्ले^{१०} त्रिसप्ताहावधि^{११} क्रमात् ।
 जायते प्राणसन्देह^{१२} स्तस्मात्तन्मैथुनं त्यजेत्^{१३} ॥ ५० ॥
 युवत्या जल्पनं कार्यं युवत्या चाङ्गमर्दनम्^{१४} ।
 यस्याः^{१५} स्पर्शनमात्रेण रसः क्राम्यति^{१६} विग्रहे ॥ ५१ ॥
 यथा कामोऽप्युदयति^{१७} सुस्त्रीरुपनिरीक्षणात् ।

- (१) D has कृत्वाग्निबलं निवेत्, which is incorrect. (2) D reads छाया, which is incorrect. (3) D reads भजत्, which is not correct.
 (4) भक्षिते भक्षामृतकम्, a variant in D. (5) D reads पुनः, which is not accurate. (6) K reads भक्षयेद्विसान्तरे. (7) D reads नारीसङ्ग, which is incorrect. (8) K reads क्रामति. (9) D reads नार्यसङ्गे, which is incorrect. (10) D reads चलते शुक्लः. (11) त्रिसप्ताहावधि, an incorrect variant in D. K has त्रिसप्ताहादयः. (12) D reads erroneously जायते प्राणसन्देहः. (13) तावन्मैथुनं संत्यजेत्, a variant in D. तावन्तं मैथुनं त्यजेत्, wherein the first term is incorrect. (14) D reads चाङ्गमर्दनम्. K reads मर्दिनि. Both are incorrect. (15) K reads नारी. (16) K reads क्रामति. (17) K has पर्याङ्गादयते.

तथा^१ क्राम्यति देवेशि सूतकोऽसौ ततः^२ क्रमात् ॥ ५२ ॥

अखत्यपत्रसदृशो^३ भगो यस्याः समः शुभः^४ ।

तादृश्याः सुरतं^५ देवि भाजनं तु रसायने ॥ ५३ ॥

निर्मासश्चैव दीर्घश्च भगः शुष्कशिरास्तथा ।

सदा दारिद्र्यकर्त्तारं वर्जयेत्तं रसायने^६ ॥ ५४ ॥

अर्घ्येण तर्पयेन्नित्यं^७ मत्स्यमांसं निवेदयेत्^८ ।

योगीन्द्रान् योगिनीर्मन्त्रैः^९ पूजयित्वा क्षमापयेत् ।

ककाराष्टकवर्णैस्तु^{१०} कदम्बलवणं त्यजेत् ॥ ५५ ॥

अभ्रजीर्णपल्लिकेन^{११} व्याधिभिर्नाभिभूयते^{१२} ।

द्वितीये शुक्रवृद्धिः^{१३} स्यात् तृतीये बलवान् भवेत् ॥ ५६ ॥

चतुर्थे पलितं हन्ति^{१४} बलीं जयति पञ्चमे^{१५} ।

षष्ठे श्रुतिधरो वाग्मी सप्तमे नेत्ररोगजित्^{१६} ॥ ५७ ॥

(१) D reads तत्र.

(२) D reads सूतके सेवतः, which is incorrect.

(३) प्रदुपद्रवा यस्य, an absurd variant in D.

(४) यस्य भोगसमं शुभः,

an incorrect variant in D.

(५) D has तादृशांतारसो. K has तादृशास्तु-

रसो. Both are unintelligible.

(६) This śloka is not found in D.

(७) आदिनात्तपुने नित्यं, a variant in D.

(८) मध्यभागं न वेदयेत्, a variant

in D.

(९) यामीन्द्रायोगिनीं मन्त्रैः, a variant in D.

(१०) यामीन्द्रा योगिनीं मन्त्रैः, a variant in K.

Both the readings appear to be incorrect.

(११)

D has ककाराष्टकवर्णैस्तु. K has ककाराष्टकवर्णैस्तु.

(१२) पल्लिकान्प्रयोगेण,

a variant in D.

(१३) व्याधिना नाभिभूयते, a partly correct variant in D.

(१४) K reads शुक्रवृद्धिः.

(१५) न नाति पलितवान्, an incomplete

variant in K.

(१६) बलितं जितपञ्चमे, a variant in D.

a variant in K. Both are incorrect.

(१७) नेत्ररोगजित्, a reading in D.

अष्टमे ताक्ष्यदृष्टिः^१ स्यात् ब्रह्मायुर्ब्रह्मविक्रमः ।
 नवपलोपयोगेन^२ सुरमेलापको भवेत् ॥ ५८ ॥
 दशमलप्रयोगेन^३ द्वितीयः शङ्करो भवेत् ॥ ५९ ॥
 रसवीर्यस्य रक्षार्थं बलिं दद्याद्दिने दिने ।
 जपेन्मृत्युञ्जयं मन्त्रं रससिद्धिः प्रजायते ॥ ६० ॥
 समे तु विमले जीर्णे यो रसं भक्षयेन्नरः^४ ।
 दशवर्षसहस्राणि स जीवेत् परमेश्वरि^५ ॥ ६१ ॥
 द्विगुणे विमले जीर्णे दशलक्षं स जीवति ।
 त्रिगुणे विमले जीर्णे दशकोटिं च जीवति^६ ॥ ६२ ॥
 जीर्णे चतुर्गुणे देवि^७ रसः खेचरतां नयेत्^८ ।
 ततः पञ्चगुणे जीर्णे स्पर्शवेधौ^९ महारसः ॥ ६३ ॥
 यादृशं विमले जीर्णे^{१०} तादृशं हेम-माक्षिके^{११} ।
 तत् फलं लभते देवि तस्य वीर्यं स जीवति^{१२} ॥ ६४ ॥

- (१) नावदृष्टिः, a reading in D. (२) नवमे पुलोपयोगेन, a variant in D. नवमे लोपयोगेन, a variant in K. (३) D reads दशमे प्रयोगेन, which is incomplete. K reads दशमलप्रयोगेन, which is incorrect. (४) रससंभजयेन्नरः, a variant in D. विसरं भक्षयेन्नरः, a variant in K. (५) K reads परमेश्वरः. (६) This hemistich is not found in D. (७) जीवेच्चतुर्गुणे देवि, a variant in D. (८) This charapa and the next one are not found in D. (९) D reads शतवेधौ. (१०) B reads जीर्णे, [which is incorrect. D reads यादृशो. K reads यादृशे. (११) D and K read हेममाक्षिकौ. (१२) This hemistich is not found in D and K.

पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि वज्रभस्मरसायनम् ॥ ६५ ॥

प्रथमं जारयेत्^१ सूते गन्धकं सुरवन्दिते^२ ।

दापयेत्त्रिगुणं तीक्ष्णं समं हेम च सूतके^३ ॥ ६६ ॥

तेनैव हेमजीर्णेन वज्ररत्नं तु^४ लेपयेत् ।

बालवत्सपुरीषेण तद्वज्रं वेष्टयेत्ततः^५ ॥ ६७ ॥

बद्धा पीटलिकां तेन पुटपाकं तु दापयेत् ।

तत्क्षणाज्जायते भस्म शङ्खकुन्देन्दुसन्निभम् ॥ ६८ ॥

तद्वज्रभस्म^६ सुभगे कारयेत् पिष्टिकासमम्^७ ।

तत्सूतगोलकरजो^८ गतदेहं^९ विमर्दयेत् ॥ ६९ ॥

पुनस्तन्नोलकरजो बालवत्सपुरीषकैः ।

मूषालेपं तु तेनैव अर्द्धार्द्धेन^{१०} तु कारयेत् ॥ ७० ॥

तद्वमेदंश्चमूषायां^{११} मूर्च्छितं वज्रजारितम्^{१२} ।

फूत्काराणां सहस्रेण^{१३} भस्म तज्जायते क्षणात् ॥ ७१ ॥

- (१) D reads जायते. K reads सारयेत्. (2) समगन्धं च दीयते, a variant in D. K has an incomplete charapa—गन्धते. (3) D reads सहते स च सूतकम्, which is incorrect. K reads समहेतौ च सूतकं, which is also incorrect. (4) D reads वज्रकं ता तु, which is senseless. (5) This hemistich and the next one are not found in D. (6) D and K read तद्वज्रवज्र, which is grammatically incorrect. (7) D has वर्षयेत् पिष्टिकः समम्. K has वर्षयेत् पीष्टिकासमम्. (8) तत्सूतगोलकं भाग, a variant in B. (9) K reads गतदेहं. (10) D reads प्रर्द्धार्द्धेन, which is incorrect. B reads अर्द्धार्द्धेन. (11) B reads धमेदंश्चमूषायां. D has an incomplete charapa—धमेदेदं. (12) B reads वज्रजारिते. D reads वज्रजारितं. Both are incorrect. (13) B and D read सहस्रे इ.

अर्द्ध^१ प्राप्यते भस्म गोक्षीरसदृशं प्रिये ॥ ७२ ॥
 स्नेहे घृतं^२ च यत्कल्कं कङ्कुणीतैलसंयुतम् ।
 त्रिसप्ताहाद्वारोहे कायशुद्धिस्तु^३ जायते ॥ ७३ ॥
 तिलमात्रं वज्रभस्म हेमभस्म च तत्समम्^४ ।
 धमेद्वत्तूर^५संलिसं बलीपलितनाशनम् ॥ ७४ ॥
 शुद्धहेम पलान्यष्टौ मृत^६सूतसमायुतम् ।
 मर्दयेन्मध्यमान्नेन गोलको भवति क्षणात् ॥ ७५ ॥
 अर्द्धं च प्राप्यते भस्म गोक्षीरसदृशं प्रिये^७ ॥ ७६ ॥
 मृतवज्रस्य भागैकं गोलभागचतुष्टयम्^८ ।
 मर्दयेत् तप्तखल्लेन भस्मीभवति सूतकः ॥ ७७ ॥
 मारयेद्भूधरे यन्त्रे सप्तसंकलिकाक्रमात् ।
 तद्भस्म तु^९ पुनः पश्चात् मध्यमान्नेन मर्दयेत् ॥ ७८ ॥
 पुटं दद्यात् प्रयत्नेन षड्यधिकशतत्रयम् ।
 तद्भस्म जायते देवि^{१०} सिन्दूरारुणसन्निभम् ॥ ७९ ॥
 तद्भस्म पलमात्रं तु लिह्यान्मध्वाज्यसंयुतम् ।
 लिह्यादेवं सप्तवारं क्षीराहारो जितेन्द्रियः ॥ ८० ॥

- (1) D reads अर्द्धोद्धि. B reads अधोद्धि. (2) D reads घृतं. (3)
 D reads कार्यसिद्धि. (4) तत्समांशं श्रमेलयते, an incorrect variant in D.
 (5) B reads समे धूर्तूर. (6) D has धूर्त. K has द्रुत. (7) This
 hemistich is not found in D. अध ऊर्ध्वं प्रथमतो भस्म गोक्षीरसदृशं, a variant
 in K. (8) गोलाभागचतुष्टये, a variant in B. गोलभाजा is the reading
 in D. (9) D reads तद्भस्मना तु, which is grammatically incorrect.
 (10) मत्समं जायते दिव्यं, a variant in D and K.

द्वितीये सप्तमे चैव^१ भक्षयेच्च पलद्वयम्^२ ।

अनया क्रमवृद्ध्या तु^३ भक्षयेत् सप्तसप्तकम्^४ ॥ ८१ ॥

तद्वृद्ध्या^५ जायते सिद्धौ^६ दिव्यतेजा भवेन्नरः ।

रुद्रायुषं भवेत्तस्य^७ खेचरत्वं^८ न संशयः ॥ ८२ ॥

तस्य मूत्रपुरीषाभ्यां लोहान्यष्टौ च काञ्चनम्^९ ॥ ८३ ॥

तद्भस्मपलमेकं तु क्रामणेन समन्वितम् ।

द्रव्याद्वादशसाहस्र-पलमाने भुजङ्गमे ।

जायते कनकं दिव्यं देवाभरणभूषणम् ॥ ८४ ॥

कान्तचूर्णपलान्यष्टौ पलान्यष्टौ रसस्य च ।

एकीकृत्याथ संमर्द्य वीजपूरान्ममर्दितम् ।

मर्दयेत्तप्तखलेन गोलको भवति क्षणात् ॥ ८५ ॥

मृतवज्रस्य भागैकं गोलभागचतुष्टयम् ।

एकीकृत्याथ संमर्द्य भस्मीभवति सूतकः ॥ ८६ ॥

मारयेद्भूधरे यन्त्रे सप्तसंकलिकाक्रमात् ।

तद्भस्मभागमेकान्तु भागैकं गन्धकस्य च ।

अन्धमूषागतं धातं खोटो भवति तत्क्षणात् ॥ ८७ ॥

द्वात्रिंशन्मृतखोटस्य शुद्धहेम्नश्च विंशतिः ।

- (1) B reads सप्तके चैव. K reads प्रशमेनैव. (2) B has भक्षयेत्तद्वृद्ध्या-यवद्वयम्. (3) B reads erroneously अनेन क्रमवृद्ध्या तु. D has an absurd variant प्रवया क्रमवद्ध्या च. (4) K reads सप्तसायकं, which is incorrect. (5) D and K read वृद्धते. (6) K reads सिद्धिः. (7) B reads भवेत्तेन. (8) K reads असरत्वं. (9) The following nineteen hemistichs are not found in D and K.

तारं ताम्रं व्योमसत्त्वं कान्तसत्त्वं चतुर्थकम् ।
 एकैकं द्वादशांशाः स्युः सर्वमेकत्र कारयेत् ॥ ८८ ॥
 अन्धमूषागतं धातं खोटो भवति तत्क्षणात् ।
 द्वात्रिंशन्मिलतः खोटान् सूक्ष्मचूर्णं तु कारयेत् ॥ ८९ ॥
 तत् खोटसूक्ष्मचूर्णं तु आरोटरससंयुतम् ।
 मर्दयेन्मध्यमास्त्रेण गोलको भवति क्षणात् ॥ ९० ॥
 गोलकस्य पले द्वे च मृतकान्तस्य तत्समम् ।
 एकीकृत्याथ संमर्द्य मेघनादरसेन च ।
 मुनिपुष्परसेनैव दिनमेकं च मर्दयेत् ॥ ९१ ॥
 गुटिकाः^१ कारयेद्देवि षष्ठ्यधिकशतत्रयम्^२ ॥ ९२ ॥
 तत्रैकां गुटिकां सर्पिलिफलामधुसंयुताम् ।
 भक्षयेद्द्वर्षमेकं तु ब्रह्मायुर्जायते नरः ॥ ९३ ॥
 सर्वास्ता भक्षयेत् पश्चात् रुद्रायुः स भवेन्नरः^३ ॥ ९४ ॥
 अथैका धारिता वक्त्रे^४ गुटिकामरसुन्दरि ।
 हठाद्रोगाणि कृत्स्नानि^५ पलितानि च नाशयेत् ॥ ९५ ॥
 उपचारं प्रवक्ष्यामि वज्रसत्त्वरसायने^६ ॥ ९६ ॥
 वज्रवज्रसु यो^७ देवि रसोऽयं वज्रतां नयेत् ।

(1) B reads वुटिकां. (2) B reads सहस्रकम्. (3) This hemistich is not found in D and K. (4) अष्टैकां धारिते वक्त्रे, an incorrect variant in B. This hemistich is not found in K. (5) रोगाणि is grammatically incorrect. [रोगान् is the correct term]. (6) वज्र-सत्त्वरसायनं, a variant in B. वज्रात् सत्त्वं रसायने, a variant in D. (7) D reads erroneously वज्रवज्रसुपो.

तेन ब्रह्मास्तु ये देहास्ते देहा वज्ररूपिणः ॥ ८७ ॥
 तिलमात्रं रसं^१ देवि ब्रह्मायुर्दश^२ जीवति ।
 यवमात्रं रसं देवि विष्णुकोटिं स जीवति^३ ॥ ८८ ॥
 गुञ्जामात्रं तु^४ देवेशि महाकल्पायुषो भवेत् ।
 माषमात्रं वरारोहे मम तुल्यगुणो भवेत् ॥ ८९ ॥
 मन्त्रहीनेन^५ सुभगे न स गम्यो^६ भविष्यति ।
 न सिद्धिसाधनं^७ तस्य जन्मकोटिशतैरपि ॥ ९० ॥
 मूढचित्तो भ्रमत्येष कुलशासनवर्जितः^८ ॥ ९१ ॥
 तस्य विघ्न^९सहस्राणि कुर्वन्ते^{१०} देवदानवाः ।
 देव्यश्चाकाशगामिन्यो भूचर्यश्च^{११} सुरेश्वरि ॥ ९२ ॥
 स्वप्ने तं भजयित्वा तु^{१२} रेतोरक्ते हरन्ति ताः^{१३} ।

-
- (१) B and D read तिलमात्ररसो. [Here भजयित्वा is to be understood.]
 (२) D reads दश, which is incorrect. (३) This hemistich is not found in B and D. (४) B reads गुञ्जामात्रेण. (५) B reads मन्त्रहीने.
 (६) B reads मन्त्रिवाजा, which is unintelligible. K reads नाशनाय. (७) D reads न सिद्धिः साधनं. (८) मूढचित्ता भ्रमत्येषा, a partly incorrect variant in D. मूढचित्ता भ्रमत्येषा, an incorrect variant in K. (९) D and K read विद्या, which is incorrect. (१०) D and K read कुर्वन्ते, which is inc. (११) D reads भूचर्यश्च, which is not correct. (१२) स्वप्ने ते य भजयित्वा, a variant in B. सत्वं भजयित्वा तु, an incomplete charaṇa in D. स्वप्ने तीर्थं जयित्वा तु, a variant in K. (१३) B has रसोरक्ते हरति ये, an incorrect variant. D has रेतोरक्ते हरि प्रिये, K has रसोरक्ते हरः प्रिये. Both are incorrect.

तेनैव रेतोमार्गेण^१ हरन्ते भक्षितं^२ रसम् ॥ १०३ ॥

भास्कराद्या ग्रहा देवि गर्जन्ति निजरूपतः^३ ।

क्षत्रियस्य तु रूपेण देवा वै गर्जयन्ति च^४ ॥ १०४ ॥

पिशाचा वैश्यरूपेण^५ शूद्ररूपेण^६ राज्ञसाः ।

अन्ये मानुषरूपेण भजन्ते स्वपनान्तरे^७ ॥ १०५ ॥

अस्थिमांसानि खादन्ति स्वप्नेषु^८ सुरसुन्दरि ।

स्वप्नान्ते प्राप्यते अन्तिः^९ प्रायः पश्यति मानवः^{१०} ।

वज्रभस्म हरन्त्येव^{११} स्वप्नान्ते क्षीभयन्ति च ॥ १०६ ॥

भक्षिते हेमविमले पलायन्ते दिशो दश ।

भूतप्रेतपिशाचाश्च शाकिन्यो गुह्यकादयः^{१२} ॥ १०७ ॥

वज्राणां मारणे ये तु^{१३} लोहानां वा रसस्य तु^{१४} ।

-
- (१) D reads हेमार्केण, which is absurd. (2) B reads रक्षितां, which is incorrect. D and K read रक्षितं भक्षितं, which is also incorrect. (3) गर्जन्तीतीजरूपतः, an incorrect variant in K. (4) देवि वेगेन भक्षति, an absurd reading in D. देवि वैर्जयन्ति च, an incorrect and incomplete charaṇa in K. (5) D and K read विश्वरूपेण, which is incorrect. (6) D reads शूद्ररूपेण. K reads शूद्राक्षरूपेण. Both are incorrect. (7) भुज्यते स्वप्नान्तरे, an incomplete variant in B. D reads भजतो, which is incorrect. K reads भुजंते, which is also incorrect. (8) B reads स्वप्ने हि. (9) D reads प्रापयेत्तेन. K reads प्राप्य एतेन. (10) पश्यन्ति मानवे, a variant in D. (11) वज्रभस्मोदरं तेन, a variant in D and K. (12) B reads काकिन्यो. K reads किन्नरो. (13) B reads मारणं ये तु. D reads वज्रिणां मारणं तुल्यं. K reads मरणां तु. (14) इयमाररसस्य च, a variant in D, which seems to be incorrect.

वर्जनीयाः प्रयत्नेन^१ प्रयुक्तांस्तान् शृणु^२ प्रिये ॥ १०८ ॥
 तेषां युक्तिप्रकारास्तु^३ प्रयुक्ता युक्तिदायकैः^४ ।
 एवं वदन्ति भूताद्या भीषयन्ति स्म तं नरम्^५ ॥ १०९ ॥
 रञ्जको रागकारी^६ स्यात् क्रामणः क्रामणे हितः^७ ।
 बन्धका दृढकाराश्च^८ तथा पुष्टिकराः स्मृताः^९ ॥ ११० ॥
 शुक्रशोणितविष्णून्ने विविधेन तु भक्षयेत् ।
 कुष्ठव्याधिकरं तच्च^{१०} नागवङ्गकलङ्कितम्^{११} ॥ १११ ॥
 त्रिफलाजातिकङ्गोलं कर्पूररसमिश्रितम् ।
 खदिरं समतोयेन मर्दितं भक्षयेद्द्रसम् ॥ ११२ ॥
 पयसा कटुकं घृष्टा^{१२} पथ्यं^{१३} क्रामणमुत्तमम् ।

-
- (१) ते वर्जनीया यत्नेन, a variant in B. (2) B has प्रयुक्ता-
 श्रवण. D has प्रसक्ताश्रवण. K has प्रयुक्ताः श्रवण. (3) तेषां युक्तिकरा ये
 तु, a variant in B and K. (4) प्रयुक्ता युक्तिकादयः, a variant in B.
 प्रयुक्तं युक्तिकादयः, a variant in D. (5) This hemistich is not found
 in D and K. (6) B reads रञ्जिकी. D reads रणकारी. Both are
 incorrect. (7) क्रामणोत्क्रामणोदितम्, a variant in D. K reads
 erroneously क्रामणो क्रामणे. (8) बद्धका दृढकायाश्च, a variant in B.
 D reads बन्धकी. बद्धा दृढकाराश्चैव, a variant in K. (9) B reads मताः.
 (10) कुष्ठव्याधिकरं चैव, a variant in D. कुष्ठव्याधिकरौ ताश्च, a variant in K.
 (11) नागवङ्गकलङ्कितौ, a variant in D. भागवङ्गकलङ्कितौ, a variant in
 K. (12) D reads दृष्टा, which is incorrect. (13) D and
 K read वस्तु.

स्तन्येन हंमष्टेन न खाद्योऽयं^१ सुरेश्वरि ॥ ११३ ॥

अलम्बुषायस्कान्तस्य^२ तालकस्य^३ च भक्षणात् ।

देहे^४ क्रामति सूतेन्द्रो नात्र कार्या विचारणा ॥ ११४ ॥

अवश्यं क्रमते सूतः स्त्रीयोगे क्रामणं परम् ।

ब्रह्मचर्येण वा योगी^५ सदा सेवेत^६ सूतकम् ॥ ११५ ॥

समाधिः कारणं तच्च^७ क्रामणं परमं मतम् ॥ ११६ ॥

प्रभाते भक्षयेत् सूतं^८ पथ्यं^९ यामद्वयाधिके ।

नो लङ्घयेत् त्रियामं तु मध्याह्ने न तु^{१०} भोजयेत् ॥ ११७ ॥

अतिपानं चाल्यशन^{११}-मतिनिद्रातिजागरम् ।

स्त्रीणामतिप्रसङ्गं चाल्यध्वानं च विवर्जयेत्^{१२} ॥ ११८ ॥

अतिकोपं चातिहर्ष-मतिलौल्य-मतिस्पृहाम्^{१३} ।

शुष्कवादं जलक्रीडामतिचिन्तां च वर्जयेत्^{१४} ॥ ११९ ॥

कुष्माण्डं कर्कटीं चैव कालिङ्गं^{१५} कारवेल्लकम्^{१६} ।

- (1) B has न खंडीयं. D has खंघेर. K has न खंडीयं. (2) D reads अलंबुमायसंकाशं, which is incorrect. (3) D reads तालकस्य, which seems to be incorrect. (4) B reads देहं. (5) D and K read ब्रह्मचर्यं न वा कुर्यात्. (6) D and K read पादांशिनैव. (7) D and K read तस्य. (8) D and K read सूते, which is incorrect. (9) D reads पथ्य, which is incorrect. (10) B reads मध्ये न तु, which is incomplete. (11) D reads चाल्ययान. (12) वचनं चाति वर्जयेत्, a variant in D and K. (13) B reads यतीनहं. D reads मनस्पृहं. Both are incorrect. (14) अतिवीचां विवर्जयेत्, a variant in D. (15) D reads कलिङ्गं. (16) K reads कारवेल्लिकां.

कुसुम्भकञ्च कर्कोटं^१ कदलीं काकमाचिकाम्^२ ।
 ककाराष्टकमेतद्धि वर्जयेद्रसभक्षकः^३ ॥ १२० ॥
 पातकं च न कर्त्तव्यं पशुसङ्गं विवर्जयेत्^४ ।
 लिङ्गच्छायां^५ न लङ्घेत नारीच्छायां तथैव च^६ ॥ १२१ ॥
 चतुःपथे न गन्तव्यं^७ विष्णूमूर्त्तं न च लङ्घयेत् ।
 सुराणां निन्दनं देवि^८ स्त्रीणां निन्दां च वर्जयेत्^९ ॥ १२२ ॥
 सत्यं च वचनं ब्रूयादप्रियं न वदेद्द्वचः^{१०} ॥ १२३ ॥
 कुलत्थमतसीतैलं तिलान् माषान् मसूरकान्^{११} ।
 कपोतकं काञ्जिकान्नं तक्रभक्षं च वर्जयेत् ॥ १२४ ॥
 कद्रुम्वत्तीक्ष्ण^{१२} लवणं पिच्छिलं^{१३} पित्तलं च यत् ।
 तिलतैलं दधि क्षीरं^{१४} द्राक्षाकोलपरूषकम्^{१५} ॥ १२५ ॥
 वदरं करविल्वञ्च^{१६} सहकारं सुवर्चलम् ।

- (१) कुसुंभं काचकर्कोटं, a variant in D. K reads कुंभैर्कर्कोटी, which is incomplete. (2) B reads काचमारीका, which seems to be incorrect. (3) B reads भक्षभक्षकः. (4) पशुसंगं च वर्जयेत्, a variant in K. (5) K reads निवच्छायां. (6) B reads न लङ्घयेत्. (7) B reads न कर्त्तव्यं. (8) देवतानां न निर्वेदं, a variant in D. वीरान्न निन्दयेद्देवि, a variant in K. (9) D reads स्त्रीनिन्दां, which is incorrect. K reads स्त्रीनिन्दां चैव वर्जयेत्. (10) दप्रियो न वदेद्द्वचः, a variant in B, which is partly incorrect. (11) B reads मसूरिका. D reads मसूरिकाः. Both seem to be incorrect. (12) B reads तिक्त. (13) D and K read पिच्छिलं. (14) तिलतैले दधिक्षारे, a variant in B. (15) द्राक्षाख्यो पनसं ततः, a variant in D and K. (16) B reads नारिकेलञ्च.

नारङ्गं काञ्चनारञ्च^१ शोभाञ्जनमपि त्यजेत् ॥ १२६

क्षुधात्ती नैव तिष्ठेत अजीर्णं नैव^२ कारयेत् ।

न वादजल्पनं^३ कुर्यात् दिवास्त्रापं न कारयेत्^४ ॥ १२७ ॥

नैवेद्यं नैव भुञ्जीत कर्पूरं वर्जयेत् सदा ।

कुङ्कुमालेपनं वर्ज्यं वर्जयेन्नटनं क्षितौ ॥ १२८ ॥

नाग्निं स्पृशेत्तु^५ पादेन न गा वा^६ ब्राह्मणान्न च ।

न हन्यात्तु कुमारीं च वातुलानपि^७ वर्जयेत्^८ ॥ १२९ ॥

दिवारात्रं जपेन्मन्त्रं स्नातव्यं च दिने दिने ॥ १३० ॥

हितञ्च मुद्गा^९ दुग्धान्नं शाल्यन्नं च समाहितम्^{१०} ।

शाकं पौनर्नवं^{११} देवि भेषनादं च वासुकम् ।

सैन्धवं नागरं सुस्तां पद्ममूलानि भक्षयेत् ॥ १३१ ॥

उद्भिन्नचूचुका^{१२} श्मामा सुरूपा सुभगा शुभा ।

(१) B reads विनारङ्गं.

(२) K reads न च.

(३) B reads

वादजल्पं, which renders the charaṇa incomplete.

(४) दिवाचारी न

पर्यटेत्, a variant in B.

(५) D reads स्पृशेत, which is grammatically incorrect.

(६) B, D and K read न गावो, which is grammatically incorrect.

(७) B reads मातुलानोः. D reads मातुलानां,

which is incorrect.

(८) After this śloka we find in B the following

hemistich कुर्यात्तेनैव तिष्ठेत अजीर्णं न च कारयेत्, which we have rejected,

the first charaṇa being absurd, and the second being a repetition.

(९) K wants मुद्गा.

(१०) B, D and K read समाहितः, which is not

accurate ; समाहितं here means विशेषितं and qualifies शाल्यन्नं.

(११)

D reads पुनर्नवं. K reads शाकं च पुनः, an incomplete charaṇa.

(१२)

D reads erroneously उद्भूतं चुलका.

दिव्यतेजःसमायुक्ता कामशक्तिविवर्जिता^१ ।
 सन्निधाने च कर्त्तव्या वृद्धैश्च^२ परिरक्षिता ॥ १३२ ॥
 कृष्णागौरातिवृद्धाङ्गी^३ कुशीलां न भजेत् कचित् ॥ १३३ ॥
 तिलकं कुङ्कुमं गन्धं^४ कस्तूर्या च मनोहरम् ।
 सुरभीणि च पुष्पाणि सुखशय्येष्टभोजनम् ॥ १३४ ॥
 सुखवासित्वमेवोक्तं^५ कामणं सूतकस्य तु ।
 आत्मज्ञानकथां पूजां^६ शिवस्य तु विशेषतः ॥ १३५ ॥
 एतांस्तु^७ समयान् भद्रे न लङ्घेद्रसभक्षणे ।
 लङ्घनादिविधं लक्ष्यं लक्षणं तस्य^८ कथ्यते ॥ १३६ ॥
 रसराजे त्वजीर्णे तु^९ प्रत्ययोऽयं भवेत् प्रिये ।
 मूर्च्छां शोको भ्रमः कम्पः कर्दिर्मीहो ज्वरस्तथा^{१०} ॥ १३७ ॥
 हिक्कावेपथुशूलानि^{११} निद्रालस्यमरोचकम्^{१२} ।
 लिङ्गस्तम्भो ह्यतीसारः^{१३} कासश्वासविजृम्भिकाः^{१४} ॥ १३८ ॥
 कर्णास्यचक्षुःकुक्षौ च वृषणोदर^{१५}मूर्धनि ।

- (१) B reads विवर्जिता. (२) वृद्धैश्च परिरक्षिता, a variant in D. K reads वृद्धेन. (३) D reads सर्वाङ्गी. K reads सर्वाणि, which is incorrect. (४) तिलकुङ्कुमगन्धं च, a variant in D. तिलकुङ्कुमकं गन्धं, a variant in K. (५) D reads सूत्रोक्तं. (६) B, D and K read प्राज्ञा. (७) D reads एकतन्तु, which is incorrect. (८) D reads भव. K reads चाव. (९) रसराजे तु जीर्णे तु, an incorrect variant in D. (१०) कर्दिर्मूर्च्छांमीहो ज्वरः, a variant in B. (११) D reads ज्वलनं. (१२) B, D and K read अरोचकः. (१३) B reads ह्यतीचारः. K reads ह्यतीसारः. (१४) B reads विजृम्भकाः. (१५) B reads जठरोदर.

मेद्रे दाहोऽग्निमान्यच्च^१ जातः सर्वाङ्गसंशयः ॥ १३८ ॥
 अन्याश्चैव महाव्याधीन् रसाजीर्णं तु^२ लक्षयेत् ॥ १४० ॥
 काञ्जिकं^३ सर्जिकाक्षारं कारवल्ली^४रसप्लुतम् ।
 गोमूत्रसैन्धवयुतं^५ तस्य संक्रामणं^६ पिबेत् ॥ १४१ ॥
 मोक्षकस्य रसं देवि राजकोषातकोरसम् ।
 सिन्धुकं कृष्णगोमूत्रं कारवल्लीरसप्लुतम् ।
 सौवर्चलसमोपेतं रसाजीर्णं पिबेन्नरः^७ ॥ १४२ ॥
 रसाजीर्णं न जीवेत्तु स्त्रियते नात्र संशयः ।
 रसायने सुजीर्णं तु तेन सर्वं विधीयते^८ ॥ १४३ ॥
 यदा सुप्तस्तदङ्गं च^९ स्त्री स्तनेनैव घर्षयेत् ।
 वामेन मर्ह्येदेवं सूतः क्रामति निर्व्यथः^{१०} ॥ १४४ ॥
 निवाते निर्जने स्थाने भूयद्दे निरुपद्रवे ।
 शीतातपविनिर्मुक्तः^{११} पथ्याशी लघुभोजकः^{१२} ।

- (१) मेद्रे दाहोऽग्निवंधय, a variant in B. मेदुं दाहाग्निमंदाय, a variant in D. मेददाहोऽग्निमंदय, a variant in K. (२) B reads रसाजीर्णं. K reads रसेजीर्णं. (३) B reads काञ्जीक. (४) B reads कारवेल्लि. D reads करवल्ली. (५) This hemistich and the next two are not found in D. K has गोमूत्रं दैधवं युतं. (६) K reads सस्य तं क्रामणं. (७) B reads पिबेन्नरः, which is incorrect. (८) B has स भवेत् साधु वध्यते, which has no sense. (९) ते स्तनेनैव घर्षयेत्, a variant in B. K has an incomplete hemistich तेपि सुप्तस्ते तेनैव...येत्. (१०) K wants this term. (११) D and K read विनिसुक्ती, which is grammatically incorrect. (१२) B reads लघुभुजतः. D reads शीलभुजगरः. K reads लघुभुजकः. All are incorrect.

यथोक्तदिवसैः^१ सिद्धिं प्राप्नुयान्नात्र संशयः ॥ १४५ ॥

सर्वाहारेण^२ दिवसैर्द्विगुणैः सिद्धिमाप्नुयात् ।

सेवनाच्छीतवाताभ्यां^३ त्रिगुणैर्दिवसैः क्रमात् ।

अतिमार्गस्य धर्मैश्च^४ दिवसैस्तु चतुर्गुणैः ॥ १४६ ॥

तत्र वेधं प्रवक्ष्यामि देहसिद्धिकपूर्वकम्^५ ।

तव स्नेहेन देवेशि प्रोक्तमेव रसायनम्^६ ॥ १४७ ॥

त्वग्वेधः प्रथमं देवि^७ मांसवेधो^८ द्वितीयकः ।

तृतीयो रक्तवेधस्तु^९ चतुर्थश्चास्थिवेधकः^{१०} ॥ १४८ ॥

पञ्चमो मज्जवेधः स्यात्^{११} नाडीवेधस्तु षष्ठकः^{१२} ।

सप्तमो धातुवेधश्च^{१३} अष्टमः कवचस्य तु ॥ १४९ ॥

त्वचावेधेन देवेशि पन्नगः कुटिलो भवेत् ।

मांसवेधेन सुभगे कुटिलः काञ्चनं भवेत्^{१४} ॥ १५० ॥

(१) D reads यथोक्ता दर्शये, which is incorrect.

(२) D has

सिद्ध्यावहारेण. K has सद्यवहारेण. Both are incorrect.

(३) B reads

सैधनाच्छीतवाताभ्यां. D reads ये जना क्षिति वा सिद्धि. K reads सेवनाच्छि-
वासाभ्यां. All are incorrect.

(४) D reads अध्वनि मार्गस्य धर्मै च,

which is incorrect. K reads अध्वान, which is also incorrect.

(५)

This hemistich and the next one are not found in D. (६) K reads

मपूर्वतः.

(७) D reads देश, which is incorrect.

(८) B reads

मांसवेधौ, which is not correct. D reads खंवेधौ, which is also incorrect.

(९) D and K read क्षीरवेधस्तु.

(१०) चतुर्थश्चाधिवेधकः, an incorrect

variant in D.

(११) D has वज्रवेधश्च. K has वज्रवेधश्च. Both seem

to be incorrect.

(१२) D has षष्ठमः, which is incorrect.

(१३)

B and D read चक्षुवेधश्च.

(१४) This śloka is not found in D.

अस्थिवेधेन देवेशि तीक्ष्णं कनकतां व्रजत् ।
 मज्जवेधो^१ वरारोहे लोहान्यष्टौ च वेधयेत् ॥ १५१ ॥
 कवचस्य तु वेधेन मृन्मयं काञ्चनं भवेत् ।
 वेधे तु^२ हेमविमले मज्जो^३ हेम प्रजायते ॥ १५२ ॥
 तारे^४ मांसं सुरेशानि जीर्णसूतश्च वेधयेत् ।
 अलको^५ विमले ताप्ये तीक्ष्णे तारे च^६ भाष्करे ॥ १५३ ॥
 क्रामणे तु भवेत्तक्रं शर्करा माक्षिकं तथा ।
 कपिलाकृष्णगोतक्रं तत्तु^७ देवि रसायने^८ ॥ १५४ ॥
 सात्त्विकं गव्यतक्रं तु राजसं सारसोद्भवम्^९ ।
 तामसं माहिषं^{१०} तक्रं देयं नैव^{११} रसायने ॥ १५५ ॥
 आर्द्रकस्य रसो देवि तथा पूग^{१२} फलानि च ।
 मर्द्दनं नवनीतेन रसस्य क्रामणं परम् ॥ १५६ ॥
 अधमं शाकमूलोत्थं मध्यमं फलमूलजम् ।
 उत्तमं देवदेवेशि रसकं तु रसायने ॥ १५७ ॥

-
- (१) B and K read मज्जावेधे. (२) B reads वेधं तु. (३) B reads मज्जनात्. D and K read मज्जानां. (४) B reads तारं. (५) D reads अलको. K reads अष्टको. Both seem to be incorrect. (६) K reads तीक्ष्णतारे च. (७) K reads तत्तु. (८) B reads रसायनं. (९) राग-संख्या रसोद्भवम्, a variant in B. (१०) D reads पेक्षितं. K reads मेक्षितं. (११) B has रसे चैव. But D and K have देयं नैव. We have adopted the latter opinion, since तामस is the worst of the kind. (१२) D reads तथा पूगै.

तौष्णवेधेन नीलाभः^१ ताम्रेणारुणसंप्रभः ।
 रजतेनेन्दुसंकाशो^२ हेम्ना काञ्चनसन्निभः^३ ॥ १५८ ॥
 धूमावलोकी वक्त्रस्थो^४ मासात् खेचरतां नयेत्^५ ।
 स्पर्शवेधो तु वक्त्रस्थो^६ द्विमासात् सिद्धिदायकः ॥ १५९ ॥
 शतकोटिस्त्रिभिर्मासैः चतुर्भिर्दशकोटिकः^७ ।
 पञ्चभिः पञ्चकोटिश्च^८ षड्भिः स्यात् कोटिवेधकः^९ ॥ १६० ॥
 एवं क्रमेण कुरुते शरीरमजरामरम् ।
 अणिमादिगुणैश्चर्यमात्रासिद्धिः प्रजायते^{१०} ॥ १६१ ॥
 समभिर्लक्षवेधो स्यादष्टाभिश्चायुतं पुनः^{११} ।
 सहस्रं नवभिर्मासैर्दशमासैः शतं पुनः ॥ १६२ ॥
 तस्य मूत्रपुरीषैस्तु श्लेष्मणाङ्गमलैस्तथा ।
 लेपाद्धेमत्वमायान्ति^{१२} पाषाणादीनि^{१३} भूतले ॥ १६३ ॥
 चतुःषष्ट्यंशतो वेधो मासैकादशवेधकः ।

- (१) तौष्णवेधेन नीलाभः, a variant in B, which seems to be incorrect.
 D and K read नीलाभं. (२) This charaṇa is not found in D. (३)
 B reads हेम. D wants this hemistich. (४) चामावलोकी चक्रस्थो,
 an incorrect variant in D. (५) मासं खेचरतां व्रजेत्, a variant in D.
 (६) D reads वक्त्रस्थो, which is incorrect. (७) D reads दशकोटिभिः.
 K reads दशकोटयः. (८) कोटिवेधो पञ्चभिर्मासैः, a variant in D.
 (९) B reads दशकोटिक्तत्. D reads षष्ठासैः instead of षड्भिः स्यात्. K
 reads दशकोटयः. (१०) D and K read प्रवर्त्तते. (११) D has
 दष्टभिश्च पुनः पुनः. (१२) क्षेपयचर्द्धेमत्व, an incorrect variant in D.
 (१३) B reads यानि लोहानि.

द्वात्रिंशत्कवेधौ तु^१ वर्षाद्देहं तु वेधयेत्^२ ॥ १६४ ॥
 कुञ्चिताग्रास्तु यत्केशा या श्यामा^३ पद्मलोचना ।
 विस्तीर्णं जघनं यस्याः^४ सङ्कीर्णं हृदयं भवेत् ॥ १६५ ॥
 कृष्णपक्षे भवेद्यस्या युवत्याः पुष्पदर्शनम्^५ ।
 कामिनी सा समाख्याता उत्तमा च रसायने ॥ १६६ ॥
 आलिङ्गने स्पर्शने च^६ मैथुनालापयोरपि^७ ।
 सर्वरोगविनिर्मुक्तो बलीपलितवर्जितः ॥ १६७ ॥
 नासौ छिद्येत शस्त्रैश्च पावकेन न दह्यते^८ ।
 वायुवेगो महातेजाः कामदेव इवापरः ॥ १६८ ॥
 इच्छया जायते दृश्यो ह्यदृश्यश्चैव^९ जायते ।
 तस्य^{१०} संस्पर्शमात्रेण सर्वलोहानि काञ्चनम् ॥ १६९ ॥
 तस्मिन्नेकार्णवे घोरे नष्टस्यावरजङ्गमे^{११} ।
 देवा यत्र विलीयन्ते^{१२} सिद्धस्तत्रैव लीयते^{१३} ॥ १७० ॥

-
- (1) द्वात्रिंशत् कीटिवेधौ च, a variant in D. (2) वर्षाद्देहं हेम
 वेधयेत्, a variant in D. (3) D reads श्यामा या. K wants
 this hemistich and the next one. (4) B reads विस्तीर्णजघनं तस्याः,
 which is not accurate. (5) D reads पुष्पकर्मणि, which is incorrect.
 (6) आलिङ्गने स्पर्शनेन, a variant in B. आलिङ्गने स्पर्शने च, a variant in K.
 (7) D reads erroneously मैथुनाद्यै ययोरपि. (8) पावकेन च विद्यते, an
 incorrect variant in D. (9) संदृश्यश्चैव, a reading in D and K,
 which is incorrect. (10) D reads erroneously तस्याः. (11) नष्टे
 स्यावरजङ्गमे, a variant in D. (12) K reads विलिपते. (13) सिद्धि-
 त्तत्रैव जायते, a variant in D.

इदं रहस्यं परमं मया प्रोक्तं^१ सुरेश्वरि ॥ १७१ ॥

साधुसज्जनसारज्ञा रसजीर्णक्रियापराः ।

रसवादीति संप्रोक्ता^२ इतरे द्वेषवादिनः^३ ॥ १७२ ॥

पुनरन्यां^४ प्रवक्ष्यामि गुटिकां रसदुर्लभाम् ॥ १७३ ॥

वङ्गसीसकशुल्वाभ्र-हेमतारसमन्वितः^५ ।

वज्रायसादिभिर्युक्तः क्रियते वादिकैः^६ रसः ॥ १७४ ॥

सर्व्वांस्तानेकतः कृत्वा^७ मूषामध्ये स्थितान्^८ धमेत् ।

गुटिका जायते दिव्या नाम्ना वज्राङ्गसुन्दरी ॥ १७५ ॥

मुखस्था सिद्धिदा प्रोक्ता जरामृत्युविनाशिनी ॥ १७६ ॥

संग्रामे विजयी वीरो वज्रदेहो महाबलः ।

सर्व्वलोकप्रियो नित्यं नारीणां सुभगस्तथा ॥ १७७ ॥

वज्रव्योमजसत्त्वकं सकनकं^९ चन्द्रं रविं कान्तकं^{१०}

नागं वङ्गमथायसं^{११} दृढतरं सूतं कृतं तत्समम्^{१२} ।

- (1) B reads प्रोक्तं. This hemistich and the next three are not found in D. (2) B reads रसवादी इति प्रोक्तः. K reads रसवादि इति प्रोक्तः. (3) B has द्वेषवादिनं, which is incorrect. (4) K reads पुनरन्यं, which is not correct. (5) D reads समन्वितैः. (6) B reads वादिको. (7) B reads सर्वोक्तानेकैकतं, which is incorrect. (8) D reads मूषामध्ये स्थितो. K reads मूषामध्ये स्थिता. Both are incorrect. (9) D has वज्राकौकनकं. K has वज्रतां सङ्गनकं. Both are incorrect. (10) D reads चांद्रं रविसमं. K reads चांद्रं रविं कान्तकं. Both are incorrect. (11) B reads नागं वङ्गतीक्ष्णसुरायसं. D reads तीक्ष्णं कान्तं तदायसं. K reads तीक्ष्णं कान्तं तथायसं. (12) सूतकं कृष्णं तत्समं, an incorrect variant in D.

वक्तृस्थं रसगोलकं रतिकरं सर्व्वार्थदं तापहं^१
 वर्षेकेन निहन्ति दोषनिचयं कल्पायुषो जायते ॥ १७८ ॥
 पूर्व्वसिद्धरसे^२ देवि पादांशं^३ हेम योजयेत् ।
 मृतवज्रपलांशेन^४ व्योमसत्त्वं प्रयोजयेत् ॥ १७९ ॥
 क्षीरकञ्चुकितोयेन सुरदालीरसेन च ।
 विधिना मर्हयित्वा तु नष्टपिष्टं तु कारयेत्^५ ॥ १८० ॥
 कान्तचूर्णवृटिं^६ दत्त्वा मूकमूषागतं धमेत् ।
 गुटिका^७ जायते दिव्या वक्तृस्था सर्व्वसिद्धिदा ॥ १८१ ॥
 सुभगं माक्षिकं^८ चैव वज्रमभ्रकमेव च ।
 हेम शुल्वं तथा तारं^९ समभागानि कारयेत् ।
 वज्रवद्धा तु गुटिका वक्तृस्था सर्व्वसिद्धिदा^{१०} ॥ १८२ ॥
 भ्रामकं माक्षिकं चैव लोहत्रयसमन्वितम् ।
 शक्तिबीजसमायुक्तं बीजत्रयसमन्वितम्^{११} ॥ १८३ ॥
 त्रिदण्डीमर्हितं सूतमेकीकृत्य^{१२} च गोलकम् ।
 अन्धमूषागतं धातं समावर्त्तं तु^{१३} कारयेत् ॥ १८४ ॥

-
- (1) B reads सर्वाथसंघापहं. D reads सर्वाथसंतापहं. K reads सर्वाणि-
 संतापहं. (2) D and K read पूर्व्वसिद्धिरसो, which is incorrect. (3)
 B reads पादांश. (4) B reads कलांशेन. (5) D wants this
 charaṇa and the next one. (6) B reads वृटि, which seems to be
 incorrect. (7) B reads वृटिका. (8) D has सुवहं सुभगां, which is
 not correct. (9) D reads तारसं. (10) This hemistich and
 the next one are not found in K. (11) D wants this hemistich.
 (12) D and K read सूतमेकीकृत्वा, which is grammatically incorrect.
 (13) B reads समावर्त्तसु, which is not correct.

पूजां कृत्वा क्षिपेद्वक्त्रे षण्मासात् स भवेत् प्रिये ।
 अभयः सर्वशत्रूणां^१ वज्रकायो महाबलः ॥ १८५ ॥
 नन्दिकेश^२कुमाराद्या भक्ष्यमाणं हरन्ति ये ।
 नष्टच्छाया न दृश्यन्ते हस्ते ददति^३ भस्म च ॥ १८६ ॥
 क्रियमाणं रसं तैस्तु^४ मूढबुद्धिर्न पश्यति^५ ।
 कथयेत् सर्वजन्तूनां न मे सिद्धी^६ रसायने ॥ १८७ ॥
 मनसा रससिद्धिस्तु^७ तथा क्लेशो मया कृतः^८ ।
 मया कृता द्रव्यहानिर्दुर्धिया^९ मूढचेतसा ॥ १८८ ॥
 ईदृशं नैव जानाति^{१०} विधिहीनं मया कृतम् ।
 पापिष्ठो दूषयेच्छास्त्रमात्मकम् न विन्दति ॥ १८९ ॥
 विधिहीनो रसो देवि^{११} नैव सिध्येत्^{१२} कदाचन ॥
 शास्त्रहीनस्य देवेशि नैव सिद्धिर्वरानने^{१३} ॥ १९० ॥
 अशुभैः कर्मभिः सर्वैः^{१४} सम्प्रदायो न सिध्यति^{१५} ।

- (1) B reads सर्वशत्रूणां. (2) B and D read नन्दिकेश, which is a repetition. (3) D reads ददति, which is grammatically incorrect. (4) क्रियमाणं रसैस्तु, a variant in K, which is incorrect. (5) D reads नियच्छति. K reads न यच्छति. (6) B, D and K read सिद्धि, which is grammatically incorrect. (7) K reads रससंसिद्धिः. (8) D and K read तस्य. D reads कृतिः instead of कृतः. (9) D and K read दुःप्रिया, which is incorrect. (10) ईदृशं नैव जानामि, an incorrect variant in D. (11) D and K read erroneously देवी. (12) D reads सिद्धिः. (13) नैव सिद्धि रसायने, a variant in K, which is partly incorrect. (14) D reads पूर्वैः. K reads सद्यः. (15) सम्प्रदायो न सिध्यति, a variant in B. सम्प्रदायेन सिध्यति, a variant in D.

न सिध्येद्रसशास्त्रे तु^१ न सिध्येत्तादृशी गुरुः^२ ॥ १८१ ॥

न प्रापेत्तादृशीमाज्ञां^३ नैव ज्ञानं च तादृशम्^४ ।

न प्रापेत्तादृशीं नारीमेकचित्तां वरानने ॥ १८२ ॥

न प्रापेद्रसवन्तं च तां च देवीं रसाङ्गुशीम्^५ ।

यस्य तुष्टः शिवः साक्षात्तस्य सिद्धी^६ रसायने ॥ १८३ ॥

पुनरन्यत्^७ प्रवक्ष्यामि गोलबन्धनमुत्तमम् ।

येन भक्षितमात्रेण^८ जायते ह्यजरामरः ॥ १८४ ॥

गन्धाभ्रकान्तसहितं भानुखर्परकाञ्चनम् ।

समं तीक्ष्णं^९ रसेन्द्रस्य बद्धं कृत्वा तु गोलकम् ॥ १८५ ॥

रसेन्द्रं पञ्चपलिकं^{१०} समभागेन मेलयेत् ।

सप्तजम्बीरतोयेन^{११} मर्दयेद्गोलकस्य च^{१२} ॥ १८६ ॥

क्यायाविशुष्कं गोलं तु शशिभावं करोति तत् ।

(१) न सिध्येत्तादृशे शास्त्रे, a variant in D.

(२) न सिध्येत्तादृशैर्गुरुः,

a variant in D. न सिध्येता वरानने, an incorrect variant in K.

(३)

D reads तादृशीं विद्यां.

(४) ज्ञानं स्थानं द्रशान तादृशं, an incorrect variant

in D. This hemistich and the next one are not found in K.

(५)

B reads रसाङ्गुशां.

(६) K reads erroneously सिद्धि.

(७) B, D and

K read पुनरन्यं, which is grammatically incorrect.

(८) येन च क्षण-

मात्रेण, a variant in D. येन भक्षणमात्रेण, a variant in K.

(९) D

reads समं जीर्णं. K reads नमो जीर्णं. Both are partly incorrect.

(१०)

रसेन्द्रं पञ्चमेलकं, an incorrect variant in D.

(११) B reads सप्तमं यवा-

स्तस्य. K reads सप्तवीजं रसो येन.

(१२) यथा तद्गोलकस्य वा, a variant

in B. गोलकस्य यवाक्या, an incorrect variant in K.

एतत् सर्वं विमर्द्यं तु सूतकं गोलकस्य च^१ ॥ १८७ ॥

तत् करीषाग्निना भूमौ मृदुस्वेदं तु कारयेत् ।

वक्त्रे स्थितमिदं गोलं चामरताप्रदायकम् ॥ १८८ ॥

सूतगोलकजातस्य फलं वक्तुं न शक्यते^२ ।

रसायने वर्णकरो^३ रससिद्धिप्रदायकः^४ ॥ १८९ ॥

सुगन्धलेपताम्बूल-कस्तूरीकुङ्कुमागुरु ।

श्रीखण्डं मृगनाभिश्च कङ्करोलं जातिकाफलम्^५ ।

अन्यानि च सुगन्धीनि^६ स्नाने पाने प्रदापयेत्^७ ॥ २०० ॥

[कुञ्चिताग्रास्तु यत्केशा^८ या श्मामा^९ पद्मलोचना ।

विस्तीर्णं जघनं यस्याः सङ्कीर्णं हृदयं भवेत् ॥ २०१ ॥

क्षणपक्षे भवेद्यस्या युवत्याः पुष्पदर्शनम्^{१०} ।

कामिनी सा समाख्याता^{११} उत्तमा च रसायने ॥ २०२ ॥

आलिङ्गने स्पर्शने च मैथुनालापयोरपि ।

सर्व्वरोगविनिर्मुक्तो बलीपलितवर्ज्जितः ॥ २०३ ॥]^{१२}

- (१) This hemistich and the next two are not found in D. (2) This hemistich is not found in B and K. (3) D reads वर्णकरो. K reads वातकरो. (4) This hemistich is not found in B. (5) D reads जायकाफलम्. (6) B and D read सुगन्धानि. (7) खान-पानानि यानि तु, a variant in B. (8) आकुञ्चिताग्रा यत्केशा, a variant in D and K. (9) D reads श्मासाया, which is incorrect. K reads श्यामा या. (10) D reads erroneously पुष्पदर्शने. (11) K reads संख्याता. (12) The above three ślokas within brackets and the following two ślokas within brackets seem to be a repetition of the previous ślokas—165, 166, 167, 168 and 169. As these were found in all the texts, we have kept them within brackets.

शतरोगं विनश्येत्^१ सुखमध्ये धृतेषु च^२ ।

यवतुल्यप्रमाणेषु जीवेद्द्वर्षशतत्रयम् ॥ २०४ ॥

अथ षोडशवर्षाणि^३ षोडशानि सुरेश्वरि^४ ।

धृतानि सुखमध्ये तु तेषु वक्ष्यामि ये गुणाः ॥ २०५ ॥

[नासौ क्षियेत शस्त्रैश्च पावकेन न^५ दह्यते ।

वायुवेगो महातेजाः कामदेव इवापरः ॥ २०६ ॥

इच्छया जायते दृश्यो ह्यदृश्यश्चैव जायते ।

तस्य संस्पर्शमात्रेण सर्व्वलोकानि काञ्चनम्^६ ॥ २०७ ॥]

पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि वज्रबन्धं सुरार्चिते^७ ॥ २०८ ॥

हीनाङ्गोऽभ्यधिकाङ्गश्च^८ सव्याधिः कुञ्ज आनतः^९ ।

नताङ्घ्रिः^{१०} पाणिनिःसूतो^{११} जरया स्तोभितेन्द्रियः^{१२} ।

जङ्गदमूकोऽपि^{१३} गतिहीनस्तथैव च^{१४} ।

-
- (१) B reads शतधृतिषु पञ्चादशसु, which has no sense. (2) K reads सुखामध्ये धृतेऽथवा, wherein the first term is incorrect. (3) अथवा षोडशवर्षाणि, a variant in D. (4) वज्रबन्धं सुरसुन्दरि, a variant in D. (5) D reads पावके नैव. (6) This hemistich is not found in D. (7) B reads सुरेश्वरि. (8) B has हीनाङ्गाभ्यधिकाङ्गाश्च, D has हीनाङ्गा-विहीनाङ्गाश्च. K has हीनाङ्गाभ्यधिकाङ्गाश्च. (9) B reads कुञ्जमानतः. D reads सर्वे व्याधिपराजिताः. K reads कुमानतः, which is incomplete. (10) B reads गताङ्घ्रिः. (11) जरजर्जरिताङ्गाश्च, a variant in D. (12) जर-यस्तो जितेन्द्रियः, a variant in B. कामयन्तो जितेन्द्रिया, a variant in D. जरयस्ता-जितेन्द्रियः, a variant in K. (13) जङ्गदमूकोपि, an incorrect variant in B. जङ्गदमूकोपि, a variant in D, which has no sense. जङ्गदमूकोपि, an incorrect variant in K. (14) D reads मूको वामिविहीनकः. K reads अङ्गहीनस्तथैव च, which is a repetition.

शङ्खत्वचविनिर्मुक्तो^१ जीवितैरेव तिष्ठति^२ ॥ २१० ॥
 षड्दस्यास्य प्रभावेन समावर्त्ती यदा भवेत्^३ ।
 कोटिविधि रसं ग्राह्यं पिण्डषट्केन संयुतम्^४ ॥ २११ ॥
 एकैकस्य तु मध्यस्थां गुटिकां कारयेद्बुधः ॥ २१२ ॥
 गुटिकाः पञ्चसंख्याताः षष्ठी चैव तु पञ्चमी^५ ।
 षट्संगुणितपिण्डं स्यात्^६ ताम्रपात्रं सुशोभनम् ।
 जङ्घ^७ पुरुषमात्रं तु पुरुषार्धं च^८ मण्डलम् ।
 चतुर्मुखकतं^९ काष्ठं तस्योपरि निवेदयेत् ॥ २१३ ॥
 सष्टतं च महातैलं समभागेन लेपयेत्^{१०} ।
 पूजयित्वा कटाहं तु दिक्पालांश्चैव पूजयेत् ॥ २१४ ॥
 कुमारीं पूजयेत् पञ्चादद्याद्दिक्षु बलिं^{११} तथा ।
 धमनं तत्र कुर्वीत चतुर्दिक्षु शनैः शनैः ॥ २१५ ॥
 सुतप्तं च विधातव्यं^{१२} निर्धूमं च यदा भवेत्^{१३} ।

- (१) D has सुखत्वं च विनिर्मुक्तो, which is senseless. K has षडलं च विनिर्मुक्तो, which is also absurd. (२) जीवैश्च शरदां शतं, a variant in D, which is quite opposite in meaning. जीवशेषेऽवतिष्ठते, a variant in D.
 (३) D reads मुखमध्ये प्रदापयेत्. (४) पिण्डषट्कोणसंस्थितः, a variant in D and K. (५) B reads षष्ठं चैव च पञ्चमम्. D reads षष्ठांश्च पञ्चमं. K reads षष्ठां चैव तु पञ्चमं. (६) B reads पिण्डस्था. D reads पिण्डे स्यात्.
 (७) B reads अर्धे. (८) B has पुरुषार्धेय. (९) B reads चतुर्मुखे कृतं. (१०) D reads मेलयेत्. (११) D reads दद्यादहं. K reads बलीं. (१२) स्रुतं तच्च विधानं तु, a variant in D. स्रुतं तस्य विधानं तु, a variant in K. (१३) रक्तावर्णं भवेत्तदा, a variant in D. K reads यथा भवेत्.

तदा नत्वा गुरुं देवं^१ चन्द्रार्कादि^२ग्रहानपि ।
 नक्षत्राणि च संपूज्य^३ आत्मानं तत्र निक्षिपेत्^४ ॥ २१६ ॥
 पृथिव्यापस्तथा तेजो वायुराकाशमेव च^५ ।
 सुदुर्लभं विजानीयात्^६ सिद्धिरूपं नियोजयेत् ॥ २१७ ॥
 कललं च भवेत् सर्वं पुरश्चापो विनिक्षिपेत्^७ ।
 रक्तवर्णं विजानीयात्तेजस्तेजसि योजयेत्^८ ॥ २१८ ॥
 मांसपिण्डं भवेत्तत्र वायुं^९ तत्रैव निक्षिपेत् ।
 कान्तवर्णं^{१०} तदा कार्यं निक्षिपेत् खं कपालके^{११} ॥ २१९ ॥
 धमन्तं^{१२} हेमसंकाशं क्षारत्वं तन्तु^{१३} पादयेत्^{१४} ॥ २२० ॥
 कृत्वा तत्र महारावं^{१५} हुङ्गारं सुरपूजितम्^{१६} ।
 उत्तिष्ठति^{१७} न सन्देहः पुष्टाङ्गो भास्करो यथा ।

-
- (1) D has नत्वा गुरुं गणपतिं. K has पश्चात्. (2) K reads दर्शादि, which is incomplete. (3) B reads शशिं पूज्यं. D reads योगिनीभ्यो. K reads शशिपूजां. (4) बलिं तत्र विनिक्षिपेत्, a variant in B. (5) D reads वायुराकाशमेव च, which is incomplete. (6) D reads मृदुर्लभं. B reads सुदुर्लभं विजयेत्. Both seem to be incorrect. (7) D reads पुरयोनिश्च, which is incorrect. (8) B reads तेज तेजं नियोजयेत्, which is incorrect. (9) D reads यत्र. (10) D reads श्वेतवर्णं. K reads तप्तद्वर्णं. (11) B reads तत्र कपीतमे. D reads त्रकमिल्लकी. K reads त्रकपालिकी. (12) B reads धमन्तं. D reads धमन्ते. K reads धमते. (13) B has क्षारत्वं तत्र. K reads तत्र. (14) B and D read दापयेत्. (15) D reads महाद्वारं. (16) B reads कक्षारं. D reads वस्त्राकारं सुपूजितम्. (17) B reads उत्तिष्ठते, which is not correct. K reads उत्तिष्ठेति, which is also incorrect.

दिव्यतेजा महाकायो दिव्यदृष्टिर्महाबलः^१ ॥ २२१ ॥

शतयोजनविस्तीर्ण-घण्टारावं सुपूजितम्^२ ।

दीप्तहेममयं दिव्यं रत्नमाणिक्यशोभितम् ॥ २२२ ॥

पुष्पमालापताकाढ्यं^३ किङ्किणीजालमण्डितम् ।

विमानोत्तममारुढं शङ्खकाहलनिःस्वनैः ॥ २२३ ॥

अप्सरोगीतवादित्रैर्नृत्यैरपि मनोहरैः ।

दिव्याभरणसंपूर्णा दिव्यमाल्योपशोभिता^४ ॥ २२४ ॥

अपाङ्ग^५रागसम्पन्ना सुरूपा मदविह्वला^६ ।

आगच्छति न सन्देहो देवकन्योदितं प्रति^७ ॥ २२५ ॥

गृहीत्वा साधकेन्द्रं च सिद्धलोके वसेत्ततः^८ ॥ २२६ ॥

दिव्यानि स्नानपानानि^९ दिव्यान्याभरणानि सः ।

रमते शतसाहस्रं^{१०} सिद्धकन्याः स्मरातुराः^{११} ॥ २२७ ॥

- (1) After this śloka we find in D a portion of a work called होरानिहिर, which, being quite unconnected with the present subject, we have rejected. (2) K reads जटा च शिवपूजितं, which has no clear sense. (3) K has पुष्पमालायुतं कार्यं, wherein the last term is incorrect. (4) दिव्यमाल्यैः सुशोभिता, a variant in K. (5) B, D and K read उपाङ्ग. (6) B reads दिव्यकामिनौ. (7) B reads आदेशं दीयतामिति. D reads देवकलीदितं प्रति. (8) B reads सिद्ध—जति ताः. D reads सिद्धलोका वसन्ति च. These two readings are partly incorrect. K reads शिवलोकं वसेत्ततः. (9) K reads यानि पानानि. (10) B has रमस only. K has रमते. (11) D and K read स्मरातुरास्, which is incorrect, as there is सिद्धकन्याः in plural number.

तस्मिन्नेकार्णवे घोरे नष्टस्यावरजङ्गमे ।

देवा यत्र^१ विलीयन्ते सिद्धस्तत्रैव लीयते ॥ २२८ ॥^२

भूतकालान्तको नाम चण्डोऽयमुपवर्णितः^३ ॥ २२९ ॥

तत्त्वतोऽयं^४ महादेवि यदा कर्तुं न शक्यते ।

अनेनैव शरीरेण तदा^५ सिद्धिर्भविष्यति ॥ २३० ॥

इति श्रीपार्वतीपरमेश्वरसंवादे^६

रसार्णवे रससंहितायां

देहवेधो नाम^७

अष्टादशः पटलः ।

॥ समाप्तश्चायं ग्रन्थः^८ ॥

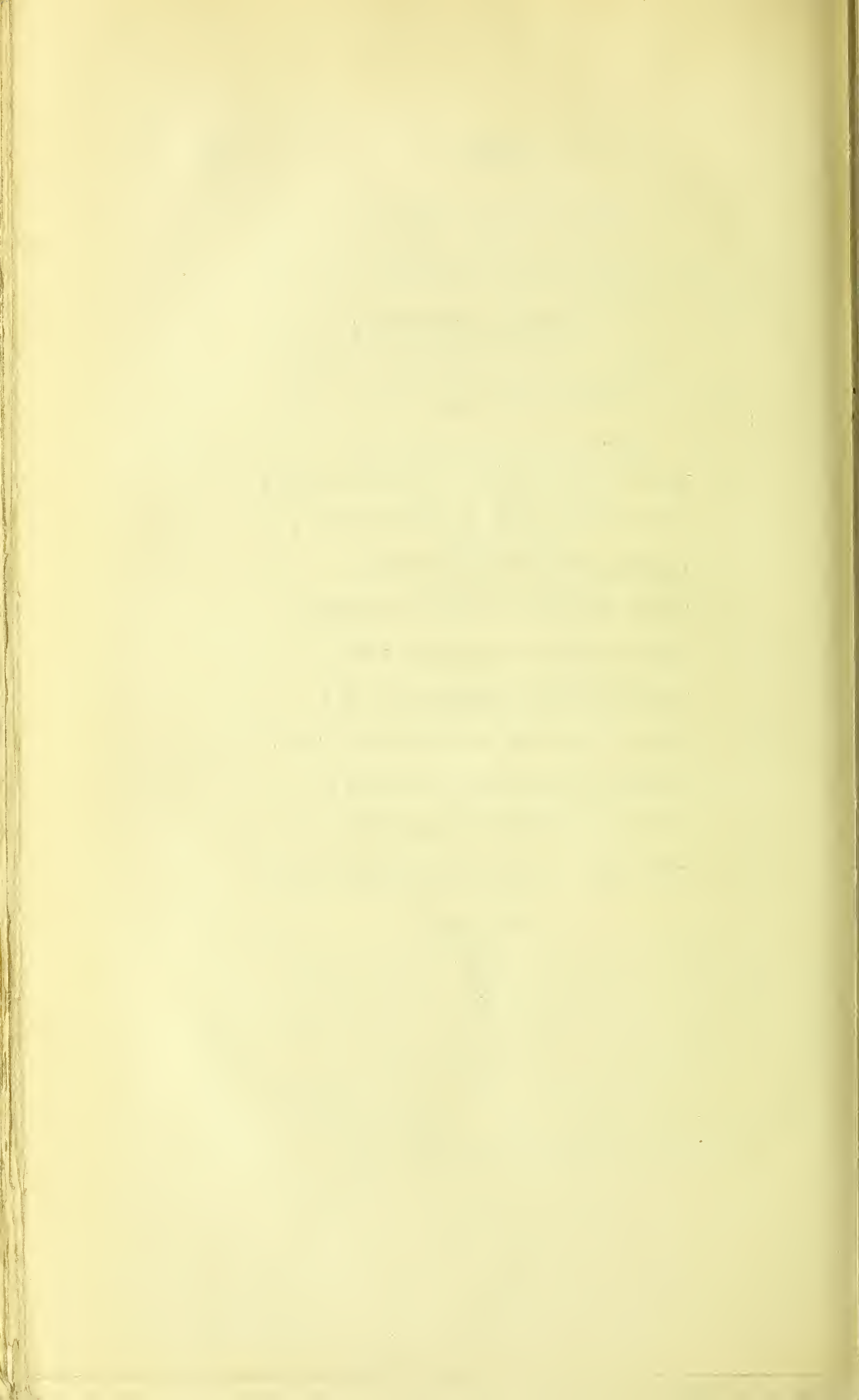
- (1) B reads भुवनानि. (2) This śloka is a repetition of the previous śloka No. 170. (3) चन्द्रोऽयमुपवर्णितः, an incorrect variant in D. (4) कथं चायं, a reading in D. तथायं, a reading in D. तन्नायं, a reading in K. (5) D and K read यथा. (6) B and D want this portion. (7) D reads हिसविधो नाम, which is incorrect. (8) B has ॥ इति श्रीरससंहितायां रसार्णवं संपूर्णम् ॥

एतद्ग्रन्थसङ्कलनम् ।

काश्मीराद्वक्षिणावर्त्तात् विकानीराञ्च देशतः ।
मान्द्राजाञ्चैव नगरात् बहुवित्तोपघाततः ॥
प्रफुल्लचन्द्ररायेण रसायनविपश्चिता ।
श्रीमता धीमताहृत्य तन्त्राणि बहुयत्नतः ॥
तेषान्तु बहुदोषाणामशुद्धानाञ्च वर्णतः ।
पाठापाठविवेकाय विशुद्धीकरणाय च ॥
नियुक्तः श्रीहरिश्चन्द्रः कविरत्नाभिधो द्विजः ।
रसार्णवमिमं ग्रन्थं कलयामास यत्नतः ॥
कलिकातापुरे चन्द्रनेत्रवस्त्रिन्दुसम्मिते ।
शाके ग्रन्थः समाप्तोऽयं तपोमासीन्दुजे दिने ॥

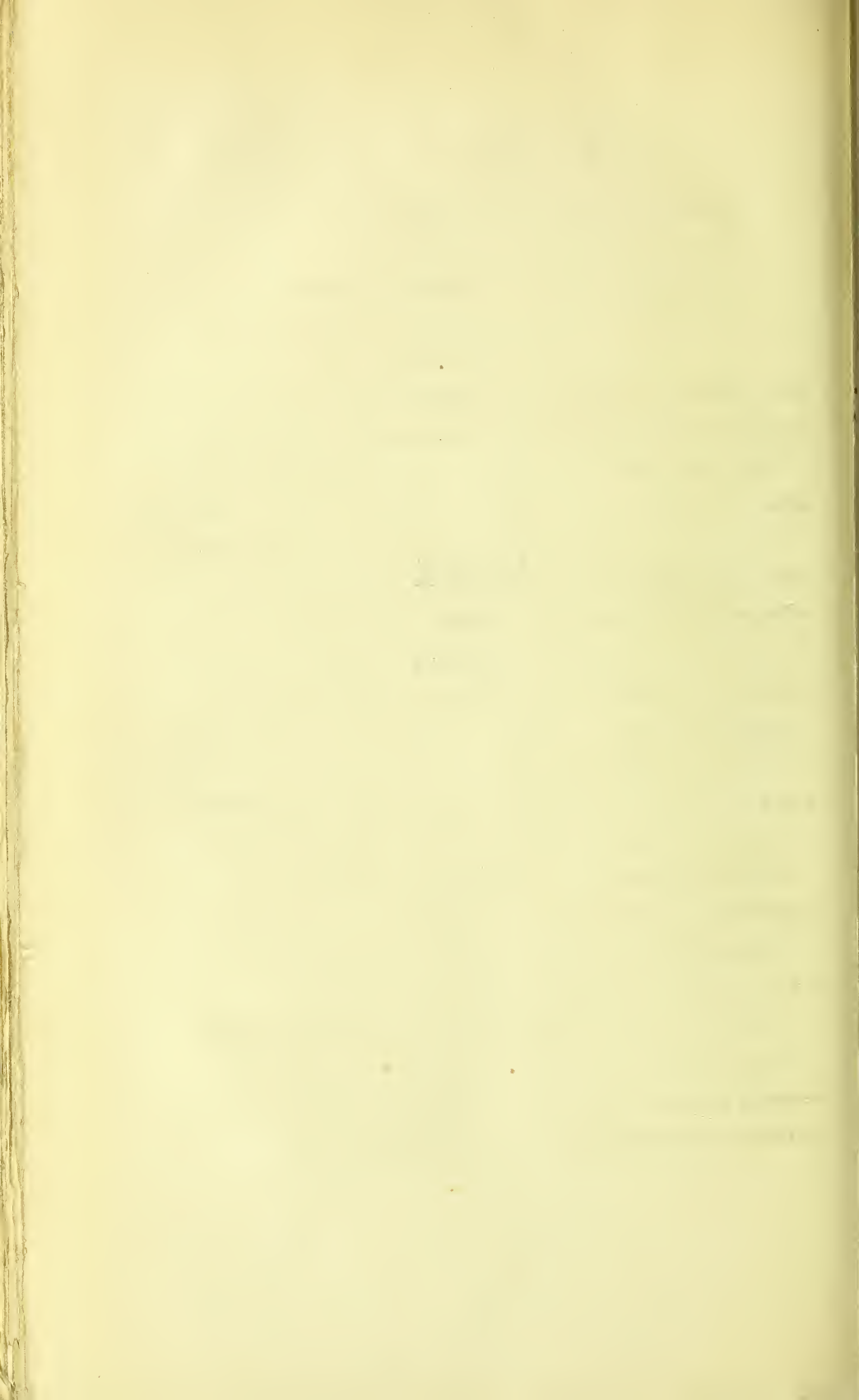

INDEX

WITH
GLOSSARY

N. B. The reader is requested to consult the Table of
Errata and variants before referring to this Index.

अ

अक्ष (See विभीत) २६८, ३६७
अगस्थपुष्प (Sesbania grandiflora,
Pers. Beng. vaka) ७०, ७२
अगुरु (Aquilaria Agallocha,
Roxb., Beng. aguru) ६
अमिक (See चित्रक) १७०
अमिजार (A sort of sea-grown
plant) ७१
अग्निधमनी (A small species of
kantakári, Beng. ganiri,
also written अग्निदमनी) ५८
अङ्गोल (Alangium Lamarkii,
Thwaites, Beng. ankod,
also written अङ्कोट) १२१, १५२
अङ्गनायिका (d. r. अङ्गनाभिधा=
कण्ठकार्पासी) ६०
अङ्गार, अङ्गारक (Charcoal of
bamboo, catechu, jujube
tree &c.) ४२
अजदुग्धक (Goat-milk) १०६
अजनायिका (See अङ्गनायिका) १६६

अजमारी (=अजहा, cowach,
carpopogon pruriens, Beng.
álákushi) ६०
अजवारि (Goat-urine) १३८
अजशङ्किता (A milky and thorny
plant, with fruits of a crook-
ed figure, like a ram's
horn, Beng. medásingá) ३६८
अजाक्षीर (Goat-milk) १२४
अञ्जन (Here it refers to सोतो-
ञ्जन, see सोतोञ्जन) १३५, ३७६
अतसीतैल (Oil of अतसी, Linum
usitatissimum, Linn., Beng.
masinár tail) ४१६
अतिबला (Sida rhombifolia Linn,
Beng. pítabeledá) ८७, १२२
अद्रिज (See शिलाजतु) १००
अनन्ता (Hemidesmus Indicus,
R. Br., Beng. anantamúl)
५७
अनुसारित (सारितस्य त्रिगुणहेम्ना
पुनः सारितम्) ३७३
अन्वनाल (नाल or pipe of अन्वमूषा,
see अन्वमूषा) ६३

- अन्धमूषा (A sort of crucible)
 (formation of) ४६, ८४, ८५,
 १०४, १३२, २६४, ३१८, ३२०,
 ३२५, ३२८, ३३६, ३३८, ३४१,
 ४११, ४१३, ४२८ &c.
- अप्रामार्ग (Achyranthes aspera,
 Linn., Beng. ápáng) ६४,
 ७२, १२१, १६१, १७०, ३८८ &c.
- अप्रामार्गचार (Alkali of अप्रामार्ग)
 ८६, ११८
- अ भया (= हरीतकी. Terminalia
 chebula, Retz., Beng.
 hartuki) २६८, ४०२
- अभिषव (See अभिषेक) १५६,
 १६०
- अभिषेक (= स्नपन । “दृते वज्रिस्थिते
 लोहे विरम्याहनिमेषकम्, सलि-
 लस्य परिक्षेपः सोऽभिषेक इति
 स्मृतः”—रस. स. Throwing
 water to a molten metal
 when it is on the fire) ५२
- अभ्र (See अभ्रक) १२५
- अभ्रक (Mica) (varieties of) ६८,
 ६९
- अभ्रकपत्र (A plate of mica) ७५
- अभ्रकसत्त्व (Essence of mica)
 १६६, ४०३
- अभ्रतीक्ष्णक (See तीक्ष्णाभ्र) ३४४
- अभ्रपत्र (See अभ्रकपत्र) ७५, २७२
- अमल (See अभ्रक) १३२
- अमलमाक्षीक (= तारमाक्षिक or
 रौप्यमाक्षिक. Iron pyrites of
 silvery, radiated crystals ;
 see माक्षिक) १३६
- अमृता (= गुडूची. Tinospora cor-
 difolia, Miers., Beng. gul-
 ancha) ८६
- अम्ल (Acid) ४२, ६६, १००, १०३,
 ११४, ११६, १६५ &c.
- अम्लगण (A class of acids) ६४
- अम्लवर्ग (See अम्लगण) १०७, १२६,
 १४४, ३५७ &c.
- अम्लवेतस (Rumex vesicarius,
 Linn., sour reed, country
 sorrel) ६४, ७०, ८२, ६०, १२२,
 १५६, ३४८ &c.
- अयः (Iron) ११७
- अयःकटोरक (Iron-cup) ४२
- अयस (Iron) १७६, १६२, २६८
- अयस्कान्त (Loadstone) ७७, १२२,

१८७, (Red) ३२४, (Yellow)
 ३२५, ३८६, ४०६ &c.
 अरुणोत्पल (Red lotus) ७०
 अर्क (Calotropis gigantea, Beng.
 ákanda) ७४, १२१, १२२ &c.
 अर्कचर (Alkali of ákanda) ७४
 अर्कचौर (Milky juice of ákanda)
 ६७, ११६, ११८ &c.
 अर्कदुग्ध (See अर्कचौर) ८७, १७०
 ३५७
 अर्कपत्री (अर्कपत्रिका) (= ईश्वरमूल,
 Beng. isher múl) ६१
 अर्कपयः (See अर्कचौर) ३४८
 अर्जुन (Terminalia arjuna,
 Bedd., Beng. arjun) १३८
 अर्जुनचर (The text अर्जुन means
 here अर्जुनचर or Alkali of
 arjuna) ७४
 अर्जुनी (= जालामुखी = रक्तचिचक
 —रसकामधेनु) ६३, ३८४
 अलक (= देवदाली — रसकामधेनु ;
 see देवदाली) ११८
 अलक (d. r. आलक, हरिताल ;
 see ताल) ४२४
 अलमुषा (A sort of लज्जालुका,

a sensitive plant) १६०, ४१८
 अलर्क (Calotropis gigantea alba
 or procera, Beng. sveta
 (white) ákanda) १८५
 अमसदलनी (= अमसभेदक, Beng.
 pátharchúr) १३१
 अश्वगन्धा (Withania somnifera,
 Dunal, Beng. asvagandhá)
 १२२, ३८८
 अश्वत्थ (Ficus religiosa, Linn.,
 Beng. asvattha) ८६
 अश्वमार (= श्वेत करवीर, Beng.
 white karabí) ३५०
 अष्टमूलिका (Eight plants used
 for the purification of mer-
 cury) ६३
 असन (Terminalia tomentosa,
 W. and A., Beng. piásál)
 ६६
 अस्थिश्चल (= अस्थिसंहार. Vitis
 quadrangularis, Wall.,
 Beng. hádjodá) ८६
 अहि (See नाग) १८८, २७७
 अहिमर (See अहिमार) २६८
 अहिमार (= विट्खदिर. Acacia

Farnesiana, Willd., Beng.
guábáblá) १३८, ३०८
अहिराज (See नाग) २७०
अहिवल्ली (See नागवल्ली) ३४०

आ

आखुकर्णी (Salvinia cucullata,
Roxb., Beng. indurkání) ८२
आखुपर्णी (See आखुकर्णी) (Beng.
bada indurkání) ५८
आच्य (Clarified butter, Beng.
ghee) ६६, ४०३
आटरुषक (Justicia adhatoda,
Beng. vásaka) ३०८, ३३४
आमलक (See आमलकी) २७०, २७२
आमलकसार (Exudation of आम-
लक, see आमलक) ४०३
आमलकी (Phyllanthus Emblica,
Linn., Beng. ámlá) ५७
आमलकवादि (आमलकी and the
rest = रक्तपीतगन्धक—रसकाम-
धेनु) २६७
आम्ल (=अम्लरस. Sour fluid of
tamarind) ७४, ७५, १३८

आर (Brass, Beng. pittala) १८८,
२७८, ३८६
आरक्तराकामूल (?) (d. r. आरक्तं
चार्कमूलं. Root of the red
ákanda) ८५
आरक्तवल्ली (Probably रक्तवल्ली =
मञ्जिष्ठा) १३३, ३१५
आरग्वध (Cassia Fistula, Linn.,
Beng. sondhali) १५२
आरचूर्ण (Powdered brass, Beng.
pitalchúr) ३६०
आरण्यगोमय (Wild cowdung,
Beng. banagobar) १६१, ३०६
३५६ &c.
आरण्योत्पलक (Wild cowdung
cakes, Beng. banaghunte or
bilaghunte) ३०६, ३३४
आरनाल (See काञ्जिक) ६६, १५५,
१६६ &c.
आरनालाम्ल (Sour gruel, see
आरनाल) ७०
आरोट ("सुशोद्धितो रसः सम्यगा-
रोट इति कथ्यते" रस. स., "आ-
रोटसंज्ञां लभते वारमेकां षटस्तु
यः" रसदण्ड ; Well purified,

once killed, mercury) १५०,
१६३, १६५, ३५४, ३८१, ४०१ &c.
आर्द्रक (Zingiber officinale, Rosc.,
Beng. ádá) ६४, १४४ &c.
आवर्त्तक (= रौप्यमाक्षिक, see
माक्षिक) ६८
आवाप ("इते द्रव्यान्तरक्षेपो लौहादौ
क्रियते हि यः, स आवापः" रस.
स. Throwing other things to
the molten metals, see वाप
and परिवाप) ११६, १२१
आशुगपुष्प (See शरपुष्प) १८५
आसुरी (See आसुरीलवण)
१७०, १८७
आसुरीलवण (=विडलवण, Kálá-
nimak, Beng. bitlavana)
१५२
आस्फोट (See अर्क ; it means
also ákhrot = Juglans regia)
१६०

इ

इङ्गुद (See इङ्गुदी) ३८७
इङ्गुदी (Balanites Roxburghii,

Planchon., Beng. ingot)
११८, ३८८
इङ्गुदीफल (Fruit of इङ्गुदी)
२५८, २६०, २७०
इन्दुरी (=इन्दुरा, सोमराजी, see
वाक्कुची. Vernonia anthel-
mintica, Willd., Beng. soma-
ráj) ६२
इन्दुरेखा (=सोमराजी, see वाक्कुची)
८६
इन्द्रगोप (Coccinella of various
kinds) १३४, १७८, ३७४ &c.
इन्द्रगोपक (See इन्द्रगोप) १०४, ३५६
इन्द्रवारुणी (Citrullus colo-
cynthis, Schrad., Beng.
indrayava) ६०, ८८, २६१,
३४१, ३५० &c.
इष्टका, इष्टिका (A brick or brick-
dust) १८७,—१५३, १६६, &c.

ई

ईश्वरी (A sort of creeper called
बन्ध्याकर्कोटकी, "भूरिस्त्रीरपरि-
सावा"—रसकामधेनु) ६१, ३५५.

उ

उच्चटा (A sort of creeper, "उच्चटा
सा शुक्लोत्पिपुटाकारदलान्विता"
श्वेतगुञ्जा च, white kunch—
रसकामधेनु; Beng. okrágáchh)
५६, ३५५, ३५७

उच्चटी (A sort of द्रव्यौषधि) (des-
cription of) २१७

उच्चटीरस (Juice of उच्चटी) २१७

उच्चाट (See उच्चटा) २७६

उल्कटा (=सिंहलीपिप्पली, Beng.
vanapipul; d.r. उर्वरा—रस-
कामधेनु) ६१

उत्तरवारुणी (See इन्द्रवारुणी)
८५, ८७, १२२ &c.

उदककणा (=जलपिप्पली, Comme-
lyna salicifolia, Roxb.,
Beng. pánikáncdhá) ६२,
११३, १६०

उदुम्बर (Ficus glomerata, Roxb.,
Beng. yajnadamur) ८७

उद्घाट (A sort of preparation of
mercury cleared off all its

defects or impurities) १३६,
३५२, ३६८

उत्थापित (Having got उत्थापन,
which is defined as "स्वेदने-
त्यादियोगेन स्वरूपापादनं हि
यत्। तदुत्थापनमित्युक्तं मूर्च्छा-
व्यापत्तिनाः शूनम् ॥" opposite of
निरुत्य, see निरुत्य in p. 136)

३५६

उन्मत्त (See घुर्त्तर) ८२, १२२,
३३५ &c.

उन्मत्तक (See उन्मत्त) ६५, ३३५ &c.

उन्मत्तनिर्यास (Juice of उन्मत्त)
१०६

उपरस (Inferior or secondary
minerals or metallic ores
and earths—eight in num-
ber) ४२, (enumerated) १०८,
११५, ४०६ &c.

उपरसशुद्धि (Purification of उप-
रस) ११३—११४

उपविष (Minor or factitious
poisons) ४२, (enumerated)
६५, १००, ४०६

उमाफल (Fruit of अतसी, Linum

usitatissimum, Linn., Flax,
Beng. Masiná) ७१

उरग (See नाग) १०२, १७३ &c.

उरगा (= नागी = बन्ध्याकर्कोटकी,
Beng. Titkánkdi; d. r.

तुरगी = अश्वगन्धा) १५२

उलूखल (A wooden mortar,
Beng. udukhal) ४२

उषण (= शुण्ठी. Dry ginger,
Beng. sunth) १५५

उष्णोद (A hot mineral water)
२५०

उष्णोदक (See उष्णोद) २४७, २५०

ऊ

ऊर्णा (Wool, felt &c. the hair
of sheep, deer, camels &c.)

१०३, ११४, १३२, १५३ &c.

ऊर्ध्वपातन (A sort of apparatus
resembling Pátana-yantra,
see Ray's Hindu Chemis-
try, Vol. I, p. 122) १५४

ऊषण (= मरिच. Black pepper)
१५५

ए

एकपर्णिका (= एकपत्रिका, Beng.
gandhasati) ५८

एकवीरा (= बन्ध्याकर्कोटी) ५६

एकवीराकन्दरस (Watery juice
of the root-stock of एकवीरा)
२१४

एरण्ड (Ricinus communis, Linn.,
Beng. bherándá) १४२, १६१

एरण्डतैल (Oil of bherándá,
castor oil) ६६, ६८, १०६

एरण्डवृक्ष (Plant called एरण्ड,
see एरण्ड) ८८

ओ

ओषधि (An annual plant or
deciduous herb) ४२

ओषधी (See ओषधि) ५६, १६४

औ

औमदण्ड (Stem of masiná tree
or flax-stem) ७१

क

- ककाराष्टकवर्ग (Eight objects with the letter क as their initial, kushmānda &c.) ४०६, (enumerated) ४१८, ४१९
- ककुभ (See अर्जुन) २६०
- कङ्कालखेचरी (A sort of ओषधि) ६३, २०५
- कङ्कालखेचरीतैल (Oil of कङ्कालखेचरी) २०५
- कङ्कुष्ठ (One of the eight उपरस-s, a medicinal earth, coral-coloured as described in the text) ६७, १०८, ११३, १२७, १३५, ३५२, ३८५ &c.
- कङ्कोल (A fragrant spice known as sitalchini) ४१७, ४३१
- कङ्कुणी, कङ्कुनी (Panicum Italicum, Linn., Beng. kángni dhán) ६५
- कङ्कुणीज ([Oil of] कङ्कुणी, see कङ्कुणी) ६५
- कङ्कुणीतैल (Oil of कङ्कुनी, see कङ्कुनी) २२२, ३५२, ३६१, ४१२
- कच्छप (See कच्छपयन्त्र) १८८
- कच्छपयन्त्र (An apparatus called kachchhapa ; it is of two sorts—जलकूर्मयन्त्र and स्थलकूर्मयन्त्र ; see रसकामधेनु) १६७
- कच्चुक (Impurities of mercury—such as—क्षितिदोष, गिरिदोष, जलदोष, नागदोष, वज्रदोष, विष, वह्नि, मल &c.) १४६
- कच्चुकितीय (Watery juice or fluid of कच्चुकी) १२०
- कच्चुकी (=चीरकच्चुकी, चीरीश-वृक्ष, Beng. konchdá) ५७, ५६, ६०, ७१, ११८ &c.
- कच्चुकीचीर (Milky juice of कच्चुकी) ७५
- कटु (Punjent, Beng. jhál) ४०६, ४१६
- कटुक (See त्रिकटुक) १६८, ४१७
- कटुकरोहिणी (Picrorrhiza kurroa, Benth., Beng. katki) ४००
- कटुकालावु (=तिल्लतुम्बी, Beng. titláu) १०२, १११ [२४४
- कटुकालावुक (See कटुकालावु) २३८

कटुकोशातकी (A sort of bitter
ghoshálatá, see कोशातकी)

३३३

कटुतुम्ब (See कटुतुम्बी) १७२,
१७६

कटुतुम्बी (A wild variety of
Lagenaria vulgaris, Sering,
Beng. titláu) ६०, १३६, २२६

कटुतैल (Mustard oil) १३१, ३६२

कटुत्रय (=त्रिकटुक. The aggre-
gate of three spices—ginger,
long pepper and black pep-
per, Beng. shunth, pipul
and marich) ११४, १४३ २५८

कण (=पिप्पली. Piper longum,
Linn., Beng. pipul) ४०१

कण्टकारीरस (Juice of कण्टकारी
=Solanum xanthocarpum,
Schrad.) ३०६

कण्डूलसूरण (Itchy सूरण=
Amorphophallus campanu-
latus, Blume., Beng. buno
ol) ८७

कतक (Strychnos potatorum,
Linn., Beng. nirmali) १७२

कदम्बक (=माचिक. See माचिक)
२६६

कदली (Musa sapientun, Linn.,
Beng. kalá) ६२, ६४, १२१,
१४२, १६०, ४१६ &c.

कदलीकन्द (Root-stock of the
plantain tree, Beng. kalar
ete) ६७, १३०, ३०६ &c.

कदलीकन्दक (Root-stock of plan-
tain tree) ७४

कदलीकन्दतोय (See कदलीकन्द-
निर्यास) १३०

कदलीकन्दनिर्यास (Watery juice
of the root-stock of the plan-
tain tree) १६१

कदलीकन्दसार (See कदलीकन्द-
निर्यास) ६७, ११३

कदलीरस (Juice of the plantain)
६६, ६७, ६६

कनक (Gold) १२४, १३०, १७०,
१७२, २४५, २६१, २६४,
४१३ &c.

कनक (A sort of dhuturá called
kanak dhuturá) ३३२, ३४१,
३५०. ३६४ &c.

कनकमाक्षिक (= खर्णमाक्षिक. See

माक्षिक) ३८५

कनकरस (Milky juice of kanaka

dhuturá) ३८७

कन्द (= शूरण. See शूरणकन्द)

८६, ११८

कन्दपद्मिनी (A sort of महौषधि)

३१३

कन्या (= वृत्तकुमारौ. Aloe Vera,

Linn.) ३६८

कन्यारस (Juice of कन्या, see

कन्या) ४०३

कपर्द (= वराटक. Beng. cowrie)

३८८

कपाली (Embelia Ribes, Burm.,

Beng. vidanga) ७३

कपाली (One of the impurities of

mercury—see कापाली) ३६१

कपि (= कपिकच्छु = शुक्रशिखी.

Mucuna pruriens, D. C.,

Beng. álákushi) ७०, ७२

कपित्थतोय (Watery juice of

कपित्थ = Feronia elephantum,

Corr., Beng. kathbel) १३१

कपिलाक्षणागतक (Buttermilk

produced from the milk of a

black-coloured kapilá cow)

४२४

कपोतक (The pigeon, Beng.

páyrá) ४१६

कपोताख्य पुट (An apparatus

for roasting, digesting or

subliming metals, minerals,

or drugs, called kapota,

“यत् पुटं दीयते भूमौ अष्ट-

संख्यवनोपलैः”, see पुट and

पुटपाक) ४४, १६१

कपोतिका (= चाणक्यमूलक. A sort

of मूलक, Beng. chanak mûla,

see मूलक) ५७

कम्बु (Conch, Beng. sánk)

३८८, ३६०, ३६१

करक (= पलाशवृक्ष, Butea fron-

dosa, Roxb.) ३४८

करञ्ज (Pongamia glabra, Vent.,

Beng. dahar karamchá)

११८

करञ्जतैल (Oil of करञ्ज) १०४,

१०६, ३६४ &c.

करञ्जफल (= कपित्थ. Feronia ele-

phantum, Corr., Beng.
kathbel) २७१
करझाख्य (See करझ) १३६
करवीर (Nerium odorum,
Soland., Beng. karabí ; also
a sort of creaper "हयमार-
समाकारा लता पुष्पसमन्विता,
करवीरलतेत्युक्ता"—रसकामधेनु)
६५, ७०, ८७
करवीरक (See करवीर) ३८२
करिन् (See नाग) ३७६
करिषामि (A fire of dry cow-
dung) ३४३
करीषामि (See करिषामि) ४४, ४३१
कर्कट (= कर्कटक. A sort of कन्द-
विष) १३२
कर्कटास्थि (Crab-shell) ८६, ८७,
३१०
कर्कोटी (A sort of cucumber,
Cucumis Melo, Linn., Beng.
kánkud) ४१८
कर्कोट (See कर्कोटी) ४१६
कर्कोटी (= कर्कोटिका, Beng.
kánkrol) ६०, १५५
कर्कोटीकन्द (Bulbous under-

ground stem of कर्कोटी) २१५
कर्णाख्य (= श्वेतकिण्टी. White
Barleria cristata) १३२
कर्त्तरी (A sort of मधौषधि) २३४,
(origin of) २३५, (varieties of)
२३५—२३६
कर्दम (= पङ्क, "सद्रवा मर्दिता सेव
(कञ्जली) पङ्क इत्यभिधीयते"—
रसकामधेनु) २७२
कर्पूर (Camphor) ६, ८४, १७०,
३३२, ४१७
कर्षक (A sort of kánta or
kántapáshána, see कान्त-
पाषाण) ७६, ३६६
कर्षामि (See करिषामि) ४४, ३४६
कर्ष्मन्तल (See करिषामि) १८६
कलल (The uterus, the embryo ;
here it means मांसपिण्ड) ४३४
कल्क (A paste prepared by grind-
ing dry or fresh vegetable
substances on a stone with
a muller, and then making
a thin paste, with the addi-
tion of water when neces-
sary ("यः पिण्डश्चाद्रद्रव्याणां

स कल्क इति कीर्तितः—योग-
तरङ्गिणी) ७५, १२६, १७२,
(a stage of रस) ३४५

कवच (An armour. Here pro-
bably it means the cover
which preserves the brain.
It is a technical tántric
term, denoting certain man-
tras, which preserve the
life. See p. 27.) ४२३, ४२४

कषोपल (A touch-stone, Beng.
kastipáthar) ४२

कस्तूरी (= मृगनाभि. Musk) ४२१,
४३१

कांची (See काङ्गी) ६३, ३५५ &c.

कांस्यकण (Bell-metal and cast
iron, see घोषकण) ३७७

काकजङ्घा (*Leea hirta*, Roxb.,
Beng. kowáthengá, kántá-
gudkáoli) ५७, ६० &c.

काकतुण्डी (*Asclepias curassavica*,
Linn., Beng. kowáthunti)
१३६

काकमाचिका (See काकमाची)
३४०, ४१६

काकमाची (*Solanum nigrum*,
Linn., Beng. gudkáwáli)
५७, ५६ &c.

काकमाचीरस (Juice of काकमाची)
११४, १३१ &c.

काकमुण्डी (See काकतुण्डी) ६०

काकविट् (Feces of a crow)
३४८

काकविष्टा (See काकविट्) १८८,
२०७, ३५०, ३७४ &c.

काकाण्डोफल (Fruit of कोलशिम्बी,
Beng. álákushi) ७५, ३४२

काकिनीबीज (Seed or kernel of
काकिनी or गुञ्जा, or a sort
of creeper “स्थूलकण्टकपर्णा-
द्या प्रोक्ता सा काकिनी लता”
—रसकामधेनु) (d. r. कामाची-
बीज = काकमाचीबीज) ७२

काकेश्वारि (Water in which lea-
ves of निम्ब are macerated,
see निम्ब) ४०१

काङ्गी (= सौराष्ट्रमृत्तिका. See
सौराष्ट्रो) ६६, १४१ &c.

काच (A sort of salt called विट्-
लवण) ६४, ६६ &c.

काचकिट्ट (=काचमल. Excretion of mica mixed with saline earth, Beng. malamíti) ६६

काचकूपी (Glass-bottle) १८४

काञ्चन (Gold) (See सुवर्ण) ११५

काञ्चन (Bauhinia acuminata, Linn., Beng. kánchan) १४२

काञ्चनार (Bauhinia variegata, Linn., Beng. rakta kánchan) ३०८, ४२०

काञ्चनी (Turmeric. Curcuma longa, Roxb., Beng. halud) ५६

काञ्जिक (A sour gruel prepared from the acetous fermentation of powdered paddy and other substances, see धान्याम्ल) ४२, १२१, १५३ &c.

काञ्जिकाम्न (Boiled rice steeped in काञ्जिक, see काञ्जिक) ४१६

काञ्जी (See काञ्जिक) १६५

कान्त, कान्तक (See कान्तपाषाण) (Varieties of) ७६, ८६, ४०३, ४२७

कान्तचूर्ण (Powdered कान्त, see कान्त) ४१३

कान्तचूर्णवृटि (A smallest portion of कान्तचूर्ण, see कान्तचूर्ण) ४२८

कान्ततीक्ष्ण (A sort of cast iron called कान्तलोह) २६२

कान्तनाग (The best कान्त—सर्वतोमुख कान्त, see p. ७७) ७६

कान्तपाषाण (A sort of stone called कान्त—as loadstone) ६८, ८३, ३१०, ३५१ &c.

कान्तबन्ध (Binding of कान्त or loadstone) ३२५

कान्तमुख (The best कान्त—सर्वतोमुखकान्त, see p. ७७) १३५

कान्तलोह (Cast iron, Beng. kántilohá, d.r. काञ्चिलोह, काललोह इति रसकामधेनु) ११७, १८२, ४०३

कान्ता (A plant called priyangu or krishnakali; d.r. क्रान्ता) १५२

कान्ताकान्त (d.r. काञ्चिकान्त, कान्तिलोह, see कान्तलोह) २६८

कान्तसत्त्व (Essence of कान्तपाषाण) १६६, ४१४

कापालिकयोग ("मूषायां भस्मीकरणं तद्रक्तवर्णं कपालीयोगः" "वज्र-बन्धादिरञ्जनार्थं कपालीयोगः"—रसकामधेनु) ८३, ३६० (Probably a practice of the Kápálikas or worshippers of Siva of the left hand order, who carry a half of the skull as a cup for drinking spirituous liquors.)

कापालिक्रम ("नागं शुक्लं तथा तीक्ष्णं कपालीक्रममुत्तमम्। तेनैव रञ्जयेत्तारं सप्तवारं पुनः पुनः।"—"वज्रतीक्ष्णकपाल्या च शुद्धतारं वरं जयेत्। रञ्जयेत् सह हेम्ना तु भवेत् कुङ्कुमसन्निभम् ॥"—रसकामधेनु) २६७, ३६१

कापालिरञ्जन ("कपालीयोगेन रञ्जनम्") ३५६

कापाली (One of the impurities of mercury,—अथवा कपाली, "कपाली कालिका वज्रे नागे प्रयामा कपालिका"—"कपाली वै वीर्यहानिं कुरुते नात्र संशयः"—रसकामधेनु) ३६१, ३६२

काम (मदनवृक्ष = दमनकवृक्ष. *Artemisia vulgaris*, Linn.) १३६

कारञ्जक तैल (Oil of कारञ्जक, see कारञ्जतैल) ३६०

कारवल्गिका (Beng. chhota karalá uchchhá) ६०

कारवल्गीरस (Juice of कारवल्गिका, see कारवल्गिका) ४२२

कारवेक्ष (Momordica charantia, Linn., Beng. Bada karalá uchchhá) ६३

कारवेक्षक (See कारवेक्ष) ४१८

कार्पास (*Gossypium herbaceum*, Linn., Beng. kábás. Cotton plant) ६०, ८८,

कार्पासपत्र (Leaf of cotton plant) ८८, १५४

कार्पासमूल (Root of कार्पास) ८५

कार्पासास्थि (=कार्पासबीज, seed of कार्पास) १३१, ३३८

कालकूट (A sort of poison, Beng. káthvish) ६५, १०३

कालिका (=काकोली. A root said to be brought from Nepal or Morung) ६०

कालिका (A sort of impurity
(दोष) of mercury or metals
or minerals, see पारददोष)

१०५, २११, ३८२

कालिङ्ग (Water melon, Beng.
tarmuj) ४१८

काशीस (Ferrous Sulphate, Sul-
phate of iron, of two varieties
—dhátukásisa = green vitriol,
and pushpakásisa = yellow
vitriol, Beng. hirákas)
१२०, १४१ &c.

काशीसशुद्धि (Purification of
काशीस) ११२

काशीरद्रव (Fluid of कुङ्कुम or
crocus sativus, Linn.) २२१

काशीरिपाषाण (Stone of Kásmir)
२२०

कासमद् (Cassia Sophora, Linn.,
Beng. kálkásundá) ६२, ११२

कासीस (See काशीस) ८६, ६६ &c.

किंशुक (Butea frondosa, Roxb.,
Beng. palása having flowers
of 4 colours—red, yellow,
white and blue ; see पलाश)

६६, १३८ &c.

किंशुकद्रव (Fluid of किंशुक)

१४२

किंशुकरस (Juice of किंशुक)

३८२

किट्ट (A rust of iron called man-
dura) ४८

कीट (Worm) ४०१

कीटमारी (= रक्तलज्जालुका, red
lajjavatí ; d.r. सिंहनुती) २०२

कीलालरस (Juice of शल्लकी or
Boswellia serrata, Roxb.)

८३

कुक्कुटी (= शाल्मली. Bombax
Malabaricum, D. C., Beng.
simul) ५८

कुक्कुटीकन्द (d. r. कर्कोटीकन्द ;
under-ground stem of कुक्कुटी,
see कुक्कुटी) ३५५

कुङ्कुम (Saffron) ६, ६६, ३८४,
४२०, ४३१

कुञ्जर (See नाग) ३७१

कुटिल (= वङ्क-वङ्ग. Tin, Beng.
ráng) १०३, १३७, १८१, २६४,
४२३

कुङ्गोलोद्भव (Steeped in कुङ्ग-

गोल or काञ्जिक) ३३६

कुङ्गवराटक (A sort of cowrie,

Beng. ghenchikori) ३८३

कुनटी (=मनःशिला. Realgar)

१३३, २१८ &c.

कुनटीघृत (Clarified butter pre-

pared with realgar) ११३

कुमारी (=घृतकुमारी. Aloe vera,

Linn. Var. officinalis) ५६,

१३८, १५३ &c.

कुमुद (Nymphaea lotus. Linn.,

Beng. sáluk) ७० &c.

कुमुदिनी (A sort of दिव्यौषधि)

२२०

कुमुदी (Katphal or gámbhári

tree) ३१५

कुम्भ (=शूर्पमान=64 seers) १२३

कुरवक (Barleria cristata, Linn.,

Beng. raktajhintí) ६३

कुरङ्गिणी (=कुरङ्गिणी=सुन्नपर्णी,

Phaseolus trilobus, Ait. Beng.

mugáni) ५७

कुलत्थ (Dolichos uniflorus,

Lamk.) ८२, ८३, ४१६ &c.

कुलत्थक (See कुलत्थ) १३१

कुलत्थकाय (Decoction of kula-
ttha, see कुलत्थ) ६२, ६६

कुलिश (=वज्र, see वज्र) १७७

कुलिशचीर (=वज्रचीर=milky

juice of खुही, see खुही and

खुहीचीर) ७४

कुलीर (=कर्कट=a crab) ३७५

कुलीरास्थि (Crab-shell, see कर्क-

टास्थि) ३५०

कुलौषधि(घी) (See दिव्यौषधि)

२०६

कुवेराक्ष (=वल्लीकरञ्ज or लता-

करञ्ज, Beng. latákaranja)

११८

कुष्ठ (Saussurea Lappa, C. B.

Clarke, Beng. kud) १७७

कुष्ठकलीरस (d. r. कुष्ठचौलीरस.

Juice of kud and क्ली = a

tree called Bhavarasáli in

Marhátta) ३००

कुम्भाख (Benincasa cerifera,

Savi., Beng. kumdá) ११०,

२५७, ४१८

कुसुम्भ (Carthamus tinctorius,

- Linn., safflower, Beng. kusumphul) ६६, ३६०
- कुसुम्भक (See कुसुम्भ) ४१६
- कुसुम्भज ([Oil of] kusumbha, see कुसुम्भ) ६५
- कुङ्कुमविका (d. r. कुरुङ्गिका or कुरुङ्गिका = साकुरुङ्गच ; a sort of creeper very difficult to be identified) ६०
- कूपीपाषाण (d. r. कूर्मपाषाण or कूपिकापाषाण ; the heap of pebbles in the bed of a river is called कूप, or कूपी or कूपिका) ४६
- कूर्म (Tortoise) ६६
- कूर्मपृष्ठ (Tortoise-shell) ८३
- कूर्मास्थि (See कूर्मपृष्ठ) १२१
- कुताञ्जलि (Mimosa pudica, Linn., Beng. Lajjavatí latá) ६२
- कृष्ण (The best iron, i. e. steel) ११७
- कृष्णकनक (Beng. black kanak dhuturá) ६०
- कृष्णजीरक (Nigella sativa, Linn., Beng. kála-jirá) ६०
- कृष्णतैलक (Oil of कृष्णतिल or black sesamum Indicum, DC.) ६२
- कृष्णपर्णी (Black ocimum sanctum, Linn., Beng. kálatulasi) ५८
- कृष्णमार्जारी (d. r. कृष्णमञ्जीरी, a sort of creeper difficult to be identified) ६१
- कृष्णराजि (= कृष्णसर्षप. Black mustard) २२५
- कृष्णविष (A sort of virulent poison, see महाविष) ६५
- कृष्णा (d. r. मूर्वा, a sort of creeper "भिन्नकञ्जलसंकाशा लता कृष्णलतेत्यसौ"—रसकामधेनु) ५७
- कृष्णागुरु (Black अगुरु, see अगुरु) २७६
- कृष्णाम्ब (Black mica) ६८, ६९
- कृष्णाम्बक (See कृष्णाम्ब) १३३, २६२ &c.
- कृष्णाम्बपत्र (A plate of black mica) ७४
- कृष्णाम्बसत्त्व (Essence of black mica) १७३

- धधुतुरा (Black dhuturá, see धुतूर) २४०
 केतकी (Pandanus odoratissimus Roxb.) ६३, ११६
 केशिनी (Nardostachys Jatamansi, Beng. जटामांसी) ५६
 कोकिलचय (Three कोकिलs or charcoals, "शिखित्राः पावको-
 च्छिष्टा अङ्गाराः कोकिलाः
 स्मृताः"—रसकामधेनु, "जलेन
 सिक्ताश्चेत् तर्हि कोकिलाः"—
 do, 3 burnt charcoals steeped
 in water. Rasahridaya
 says also "खदिरकोकिलैः"
 or charcoals of catechu
 wood) १०४
 कोकिला (= काकोली. A berry
 of the Calculus Indicus,
 brought from Nepal and
 Morung, Beng. kánklá)
 ३४७, ३४८
 कोकिलाक्ष (Hygrophila spenosa,
 T. Ander., Beng. kuliákhá-
 dá, its seed is called tál-
 mákhná) ५७
 कोकिलाक्षकवीज (Seed of कोकि-
 लाक्षक, see कोकिलाक्ष)
 ३४२
 कोकिलाक्षीर (Milky juice of
 कोकिला or काकोली, see
 कोकिला) ३५०
 कोटराक्षी (Supposed to be को-
 टरपुष्पी = Vriddhadáraka,
 Beng. Vijádak) ६०
 कोद्रव (Paspalum scrobicula-
 tum, Linn., Beng. kado-
 dhán) ८२, ८३, ३६४
 कोद्रवकाय (Decoction of कोद्रव,
 see कोद्रव) ८६, ६२, ६६
 कोल (= वदर = Zizyphus Jujuba;
 Lamk., Beng. kul) १६०
 कोल (Here means ककोल, pro-
 bably Coccus Indicus, and
 not वदर, since we have
 that word in the next line)
 ४१६
 कोशातकी (Luffa acutangula
 Roxb., Beng. Ghoshá-latá)
 ६२, ११३
 कोशातकीदलरस (Juice of the

leaves of कोशातकौ, see
कोशातकी) १४३
कोष्ठ (See कोष्ठिका) ११४
कोष्ठक (See कोष्ठिका) (Descrip-
tion of) ५३, ५४
कोष्ठिका (Kosthī apparatus.
See Hindu Chemistry by
P.C. Ray, Vol. I. p. 89,
Beng. Hāpar) ४२, ४८
कौमारी (= कुमारी = वृत्कुमारी.
Aloe vera, Linn.) ६३
कौरखक (Belonging to कुरखक
= मदनवृक्ष = *Randia dume-*
torum, Lamk.) १३८
कौवेरीमूल (Root of उत्तरवारुणी,
see उत्तरवारुणी) १६०
कौसुम्भ (Juice of कुसुम्भ, see
कुसुम्भ) ३८५
क्रान्ता (= वृहती. *Solanum Indi-*
cum, Linn., Beng. viruti
or vyākur) २३७
क्रामण (Penetration or trans-
mission) ११, ५६, १३६, १४७,
१५०, १६२, &c.
क्रामिकौषधि (Transmitting

plants) ६२—६३
क्रोष्टुजिह्वा, (= शृगालजिह्वा, pro-
bably Beng. chākuliā) २७७
कथितजल (Decocted water) २६८
काथ (Decoction generally pre-
pared by boiling one part
of vegetable substances
with sixteen parts of water,
till the latter is reduced
to one-fourth, “पानीयं षोडश-
गुणं क्षुमाद्वयादिनिक्षिपेत् ।
वृत्पात्रे कथितं ग्राह्यमष्टमांशा-
वशेषितम् । शृतः काथः कषा-
यश्च निर्यूहः स निगद्यते ॥”
—योगतरङ्गिणी) ८६
क्षत्रियमारण (Killing of वज्र of
क्षत्रिय class, see p. 80) ८७
क्षमापाली (d. r. क्षेमपाली. A
sort of औषधि) ६३
क्षार (Alkali) ४२, ६६, १००,
१०३ &c.
क्षारत्रय (3 sorts of alkali—
सर्जिक्षार, यवक्षार and टङ्कण-
क्षार, i.e. natron, saltpetre
and borax) ६०, १४३, १५६

चारराज (= टङ्कणधार. Borax)

११६

चारवर्ग (See चारत्रय) ७५

चारान्न (चार alkali and अन्न
acid) १५६

चारशक (Eight sorts of चार)
७४

चितिकिट (A synonym of रसक,
see रसक) १०३

चीर (Milk) ४०१

चीर (Milky juice) ४०१

चीर (Milk fried with sugar)
४१६

चीरकचक (= चीरौष्टच, see
कचुकी) १५४

चीरकचुका (See चीरकचुक) ३५६

चीरकचुकितोय (Juice of चीर-
कचुकि, see चीरकचुका) ४२८

चीरकन्द (Beng. bhúmikushmá-
nda or bhuinkumdá) ७०,
२२७

चीरकन्दरस (Juice of चीरकन्द,
see चीरकन्द) ७४

चीरकुक्कटी (Probably a sort of
कुक्कटी or शास्त्रली, silk cot-

ton tree or उल्कटा = white
okdá) ६१

चीरनाली (d. r. कीरनाली, a sort
of creeper having juicy
stem, very difficult to be
identified) ६३

चीरिणी (= गाम्भारी. Beng.
gámár, or khirui-plant) ५८

चीरिणीरस (Milky juice of
चीरिणी, see चीरिणी) २६७

चुद्राम्न (= चाङ्गरी. Oxalis corni-
culata, Linn., Beng. ámrul
sák) १५५

चुरक (= इचुर = कोकिलाच, see
कोकिलाच, Beng. kuliákhá-
dá) ११८

क्षेत्रज (A variety of gold) ११५

क्षेत्रदोष (The impurity of mer-
cury or other minerals ob-
tained from the field or
mine) १५४

क्षेपलेप (See लेपक्षेप) ३७४

क्षौद्र (Honey) ६७, १०७, ४०१ &c.

क्षमापाल (A sort of ओषधि)
२११, २१२

ख

खग (= काशीस, Sulphate of iron, see काशीस) ५१, १०८

खड़गारी (= खड़गिमार, *Scirpus maximus*, Beng. *khadgako-shalatá*) ५८

खण्डसौराष्ट्री (A variety of सौराष्ट्री earth, see सौराष्ट्री) १२०

खदिर (Acacia catechu, Beng. *khayer*) ६६, १३६

खदिरामि (Fire of खदिर wood, see खदिर) ३३६, ३४१

खदिराङ्गार (Charcoal of खदिर wood) ३३८, ३४६

खरमञ्जरी (= अपामार्ग, see अपामार्ग) १६०

खरामि (तीव्रानल, intense fire) ११४

खर्पर (= रसक [खर्परीतुत्यक], a sort of calamine or zinc ore)

१०३, ३७८, ४३०

खर्पर (= मृत्पात्र विशेष, Beng. *kháprá*) १३८, २२०, ३३२

खल्ल ([Generally spelt खल्ल in

all the MSS.] A vessel or mortar for grinding drugs)

४२, (made of different materials) ५४, (varieties of—as तमखल्ल) १७४; (and as स्निग्ध-खल्ल) ३२८

खल्लपाषाण (See खल्ल) ३६६

खसत्त्व (= अभसत्त्व. Essence of mica) १३२, १३५ &c.

खादिराङ्गार (Charcoal of खदिर wood) ११३

खुर (Hoof) ३६१

खेचर (= काशीस, Sulphate of iron) ६३

खेचरता (A certain state of mercury; the sky-going efficacy of mercury) १८०

खेचरी (A sort of जारणा [see जारणा]) १७२; (a sort of गुटिका or pill) २६२, २७०, २७१

खोट (One of the seven stages of mercury, Beng. जमक, फुट) १८६, (definition of) १६०

खोटक (See खोट) ७६, (definition of) १६० &c.

खोट-बन्धन (Binding or fixation into पिष्टी, see पिष्टी,—“पिष्टी-बन्धस्तु खोटकः”—रसकामधेनु) १६४

ग

गगन (Mica, Beng. अभ्र) ७१

गगनद्रुति (Liquefaction of mica) १२२

गङ्गायमुनामध्य (By गङ्गा is meant the white fortnight on account of the whiteness of her water, and by यमुना is meant the black fortnight on account of the blackness of her water ; the मध्य or the middle point of these two fortnights is पूर्णिमा or the full moon) १६३

गजकर्णिका (Cucumis Melo, Linn., Beng. kákud) ५८

गजदन्त (Ivory, the elephant's tooth) ३६०

गजपुट (गजाकारं पुटं, “गजप्रमाण-मूर्द्धाधः पुटं गजपुटं स्मृतम्”, an apparatus for roasting metals or minerals in a pit in the ground, see पुट) १११

गजारि (=गजमादन-श्लक्ष्णीवृक्ष. Boswellia serrata, Roxb. Beng. gajamádan salái) २१२

गजारो (See गजारि) ६०

गखोल (Treacle, molasses, Beng. guda) ३७५

गदा (=पाटलवृक्ष, see पाटली) १६०

गन्ध (See गन्धक) १४२

गन्धक (Sulphur) (Origin of) १०८, (varieties of) १०६, (purification of) ११०

गन्धकचूर्ण (Sulphur powder) १८३

गन्धकजारण (Calcination of sulphur) ४४

गन्धकत्रय (Threefold sulphur, viz. red, yellow and white ; black sulphur is not available, see p. 109) ८६

गन्धकबन्ध (Binding or fixation of sulphur) ३३५

गन्धकशुद्धि (Purification of sulphur) ११०

गन्धकचूर्ण (See गन्धकचूर्ण) २१६

गन्धतैल ("आवर्तमाने प्रयसि दत्त्वा गन्धकजं रजः । तज्जातदध्विजं सर्पिर्गन्धतैलं वदन्ति हि ॥" Sulphurated butter prepared from milk boiled with the addition of sulphur) ८६, ३४१

गन्धनाग (Sulphurated lead, गन्धकजारित सीस) १७१, १८२

गन्धपाषाण (Sulphur) १२०, १३३, १३५ &c.

गन्धपिष्टी (Sulphur paste) ३३४

गन्धर्बतैल (एरण्डतैल, castor oil) ६७

गन्धाभ्र (Amalgam of sulphur and mica) ४३०

गन्धाश्म (See गन्धपाषाण) २४६

गर्भदुति ("दुतिं चरति स्त्रतेन्द्रो यथाज्यं च हुताशनः"—रससार । Liquefaction of met-

als or minerals within mercury) १४०, १६५, १८५ &c.

गर्भयन्त्र (An apparatus for calcination of paste) (Description of) ४५, ३४४

गाङ्गेरी (= नागबला, Sida spinosa, Linn.) १५४

गार, गारा ("जले चिरं शीर्णा नृत्तिका गारम्"—रसकामधेनु । Earth steeped in water for several hours, as is prepared for kánchā masonry, which is called tagár by the masons) ४८

गिरि (= शिलाजतु. Bitumen) १००

गिरिकर्णिका (Beng. Aparájitá) ५८, ३२५

गिरिकर्णो (See गिरिकर्णिका) १५२

गिरिजतु (= शिलाजतु. Bitumen) १३२, २६८

गिरिदोष (Impurities obtained in the stony mines of mountains) ११७, १२६, १५४

गिरिमस्तक (= सोरक, [according

- to रसकामधेनु,] Nitre or Nitrate of potash, Beng. sorá) १०१
- गिरिसानुज (= शिलाजतु. Bitumen) ६६
- गुग्गुलु (Balsamodendron Mukul, Hooker, Beng. guggul) ११४, १३२
- गुञ्जा (Seed of Abrus precatorius, Linn., Beng. kunch) ५१, ६६ &c. (= 6 yavas) १५१
- गुड़ (Treacle, molasses) ६६, १११ &c.
- गुड़मोदक (Sweetmeats made of treacle) ४०१
- गुड़ूची (Tinospora cordifolia, Miers., Beng. Gulancha) ११७, ३८८
- गुणत्रय (Here रस, हेम and वज्र are referred to by 3 qualities तमः, रजः and सत्त्व respectively—रसकामधेनु) ८८
- गृध्रकर्णौ (= गृध्रपर्णौ = गृध्रपत्रा = धूम्रपत्रा, Beng. támákpátá) ३७४
- गृध्रविट् (Faeces of a vulture) ३२६
- गृध्रविष्टा (See गृध्रविट्) ३२७
- गृहकन्या (= वृतकुमारी. Aloe vera, Linn.) १५३, ३०८
- गृहधूम (Soot, Beng. jhul) २३६
- गैरिक (Red ochre, Beng. giri-máti) १०८, ११२ &c.
- गैरिकशुद्धि (Purification of गैरिक, see गैरिक) ११२
- गोकर्ण (According to Madanapála—अश्वत्थत्वा ; but according to Rasakámadhenu—पलाश) १५४
- गोक्षुर (Tribulus terrestris, Linn., Beng. gokhri) १२२
- गोघृत (Cow-ghee or clarified butter obtained from cow's milk) १००, ११३, ३७५
- गोजल (See गोमूत्र) १००
- गोजिह्वा (Elephantopus scaber, Linn., Beng. gojiálatá) ५७, ६० &c.
- गोधूम (Wheat. Beng. gam) ११४

गोधावती (= गोधापदी, *Vites pedata*, Vahl., Beng. *goália-latá*) ३८७

गोधोद्धृता (= नाकुली, a kind of रास्ता, *Vanda Roxburghii*, Beng. *Nái*—रसकामधेनु) ११८

गोपालकी (= गोरक्ष चाकुलिया, see नागबला) ११७

गोपित्त (= गोरोचना, see गोरोचना) ११२, २२६, २६८

गोपेन्द्रमण्डली (An assemblage of *coceinella* of various kinds, इन्द्रगोपकीटपुञ्ज) १२२

गोभट् (d. r. गोभट्ट ; A synonym of रसक, see रसक) १०३

गोमय (Cowdung, Beng. *govar*) ४२

गोमयानि (Fire of cowdung) ७४

गोमांस (Beef) ७४, १०६, १११

गोमूत्र (Cow's urine) ६८, १०७ &c.

गोरम्भा (A plant probably गो-रक्षा or गोरक्षी) ३४०

गोरस (Cow's milk, Beng. *godugdha*) १०७

गोरसना (= गोजिङ्गा, see गोजिङ्गा) ११७

गोरोचना (Concretions rarely found in the gall-bladder of the ox, or according to some in the brain of a cow) १३६

गोल (d. r. गोला = वज्रमूषा—रसकामधेनु ; a sort of preparation of मूषा in order to bind or fix रस) ३४५

गोलक (Definition of) ३४६, ३६६

गोशक्त (गोमय, cowdung) १०७

गोशक्तद्रव्य (Ashes of cowdung) ३६५

गोशृङ्ग (Cow-horn) २०८

गोसन्धी (A sort of plant difficult to be identified) ६०

गोसर्पिः (See गोघृत) ३७७

गोस्तनमूषा (A crucible resembling the shape of the udder of the cow) १८४

गोस्तनी (See गोस्तनमूषा) ३७३

गौराभा (= हरिद्रा, see हरिद्रा) ८८

गौरीफल (अखा इति उत्तरदेशे
प्रसिद्धं त्रिदुक्कण्ठकितं वृक्ष, —
रसकामधेनु ; A plant known
as akhá) ११८

ग्रीवमुन्दर (*Mollugo cerviana*
Seringe, Beng. gimásák)
१५४

घ

घन (A synonym of लोह—रस-
कामधेनु . see लोह) १३३

घनध्वनि (*Cyperus rotundus*,
Linn., Beng. muthá) ५७,
१८८

घनरव (See घनध्वनि) ६२, ८२

घृत (Ghee or clarified butter)
१०७, २६८ &c.

घृतोदक (Ghee-water or water
resembling ghee) २३७

घोष (= कांस्य, Bell-metal, an
alloy of copper and tin)
१८८, २७६, ३२६, ३६०

घोषलक्षण (कांस्य-लोह, Bell-metal
and cast iron) १३७, ३८२

घोषालह (Extracted from घोष
or Bell-metal) ३६८

च

चक्रमर्द (*Cassia Tora*, Linn.,
Beng. chakundá) ५७, २२६

चक्रमर्दक (See चक्रमर्द) ३८८

चक्रयन्त्र (An apparatus of the
shape of a wheel) ३३५

चक्रयोग (Aid of चक्र, an appa-
ratus resembling a wheel)
३२७

चक्राङ्गा (See चक्राङ्गी) ३४०, ३५७

चक्राङ्गी (= चक्राङ्गी) (सुदर्शनलता,
Beng. urtipurti) ६१

चक्रिका (See चक्रमर्द) ६१

चक्री (See चक्रमर्द) ५६

चटुलपर्णी (d. r. वर्चुलपर्णी) (a
plant defined in the text)
२१४

चणकान्न (See चणकान्नक) ६०,
१६१ &c.

चणकान्नक (Acid of cicer aricti-
num, Linn. Beng. gáchh

chholá, Hindi chanakloni)

६४

चण्ड (A fierce god, who is called
भूतनाशक or destroyer of
elements or existing beings)

४३६

चण्डाली (लिङ्गिनीलता according
to राजनिघण्टु, but भूम्या-
मलकी according to रसकाम-
धेनु) ५८

चण्डालीकन्द (= चण्डालकन्द, known
as chandálsák) ३३३

चन्दन (Santalum Album,
Linn.) ६

चन्द्र (= तारु = Silver) २७०, ४२७

चन्द्रतोय (See चन्द्रोदक) २३२

चन्द्रवल्ली (= सोमलता according
to राजनिघण्टु, but वायुची
and सोमा according to रस-
कामधेनु) ३४२

चन्द्रहेम (The amalgam of silver
and gold) २०६

चन्द्रार्क (The amalgam of silver
and copper. "भागाः षोडशः
तारस्य ताम्रस्य द्वादशैकया ।

आवर्त्तितास्तु चन्द्रार्कं बर्णोत्कर्ष-
करदयम् ।"—रसकामधेनु) २८६,
३०८ &c.

चन्द्रार्कपत्र (Plates of silver and
copper alloyed together)

१३६, २२३

चन्द्रार्कादि (The moon, the sun
and the rest) ४३४

चन्द्रोदक (Moon-water or rather
fullmoon-water) (Definition
of) २३१, (Effect of) २३३

चपल (One sort of महारसम्,
"ईश्वरस्य) मार्त्तिकं कर्णजमलं
सौवीराद्यं च नेत्रजम् । नासा-
मलं तु चपलं मलं देहस्य टङ्क-
णम् ॥" "नानाविधं विज्ञानीयात्
चपलाख्यं महारसम् । नाग-
तारविषखर्णवज्रतीक्ष्णादिपूर्व-
कम् ॥" "खिंशत्पलमितं नागं
भानुदुग्धेन मर्दितम् । विमर्दं
पुटयेत्तावत् यावत् कर्षावशेषि-
तम् । न तत् पुटसहस्रेण क्षय-
मायाति सर्वथा । चपलोऽयं
समाख्यातो वार्त्तिकेर्नागसम्भवः ॥
इत्य" द्वि चपलः कार्थो वज्र-

- स्यापि न संशयः ॥—रसकाम-
धेनु) ६५, १०० &c.
- चपलबन्ध (Binding or fixation
of mercury by chapala, see
चपल) ३२७
- चपलालय (A sort of कान्तलोह,
see कान्तलोह, “चपलालयं
काललोहम्” इति रसकामधेनुः ।
११७, १८२, ४०४
- चपलशुद्धि (Purification of चपल)
१०१
- चरमुखान्त [?] (शिलाजतु, Bitu-
men—see रसकामधेनु) ६६
- चर्म्मर (One kind of दरद, see
दरद) १०५
- चर्म्मरगन्धिक (A synonym of
दरद, see दरद) १०६
- चवी (= चविका, Piper chaba,
Hunter, Beng. chai) ६३,
१२२
- चाङ्गिरौ (Oxalis corniculata,
Linn., Beng. ámrul) ६४,
३८१, ३६१
- चाण्डाली (लिङ्गिनीलता according
to राजनिघण्टु, but “चाण्डा-

- लीति विनिर्दिष्टा त्रिचतुःपच-
धारिणी । सरक्ता क्षीरकन्दा च
तया सूतो निबध्यते ॥” accor-
ding to रसकामधेनु) ३३६
- चामीकरकर (Producing चामीकर
or gold) १६६
- चामीकररस (d. r. शाकटचरस,
कनकधूतूररस, see कनकरस)
३८६
- चारण (“चारणेन बलं कुर्यात्”—
This process adds strength or
efficacy to mercury ; it is a
part of जारण, see जारण)
१४६, १५६
- चिकस (यवचूर्ण, Barley powder)
११४
- चिञ्चा (Tamarindus Indica,
Linn., Beng. tetul) ६४,
१८७, ३४२
- चिञ्चाचार (Alkaline ash of tama-
rind fruit) १३५
- चिञ्चाफलाम्ब (Acid of tamarind
fruit) १२६
- चिञ्चाम्ब (Acid of tamarind ; or
it means Rumex vesicarius,

Beng. chukasák) ३८२
 चिचरस (Juice or pulp of tamarind fruit) ३६१
 चिच्रास्थि (The kernel of tamarind fruit, Beng. tentul bichi) ८४
 चित्र (See चित्रक) १४४, २६८
 चित्रक (Plumbago Zeylanica, Linn., Beng. chita) ११८, १२१, (of 3 kinds) २२१ &c.
 चित्रकचर (Alkaline ash of चित्रक, see चित्रक) ७४
 चित्ररस (Milky juice of चित्र, see चित्रक) ३६१
 चिरविस्त्र (=करञ्ज, see करञ्ज) ४१६
 चीर (A rag) ४८
 चूम्बक (A sort of कान्त or कान्तपाषाण, see कान्तपाषाण) ७६
 चूर्ण (A powder prepared by pounding dry substances in a mortar with a pestle, and passing it through cloth) ७५
 चूर्णपारद (A synonym of हरद, see हरद) १०६

चूर्णबन्ध (Binding or fixation of चूर्ण or powders) ३६६
 चूलिका (See चूलिकालवण; चूलिका = नवसार इति रसकामधेनु, see नवसार) १४२
 चूलिकालवण (A sort of salt, called by some writers as नवसार or nausadar) ६४, १४२, १४३ (vide Hindu chemistry, Vol. 1. p. 96)
 चूली (See चूलिकालवण) १४२

क

कली (Disfigured mercury having the shape of an umbrella) ३५२
 कागचीर (Goat-milk) ११४, ३७७
 कागमूत्र (Goat-urine) ३८२, ३८८
 कुकुन्दरी (A musk-rat or a shrew mole, Beng. chhuncho) १३२
 क्कदन (A graver, Beng. chheni) ४२

ज

- जतु (शिलाजतु, Bitumen) १००
 जन्तुघ्न (= हिङ्गु, Assafoetida) ४०१
 जम्बीर (Citrus medica, Linn.,
 Beng. godánebugáchh) ६४,
 ७०, १५६, २७१
 जम्बीरकद्रव (Fluid of जम्बीर
 fruit, see जम्बीर) ३६०
 जम्बीरतीय (See जम्बीररस) ४३०
 जम्बीरफल (Fruit of जम्बीर, Beng.
 godánebu) ८६
 जम्बीररस (Juice of जम्बीर fruit,
 see जम्बीर) २२७
 जम्बीराम्ल (Acid of जम्बीर fruit,
 see जम्बीर) १४३, ३३७
 जया (= विजया = भङ्गा, Beng.
 siddhi ; or जयापुष्प ; or
 “पीतक्षीराङ्गुलीपत्रच्छेदनातीव-
 लम्बिता । विख्याता विजयेत्येषा
 रसबन्धविधीहिता ॥”—रसकाम-
 धेनु) १५४
 जलबिन्दुजा (d. r. जलबिन्दुका and
 जलचिञ्चिका, Beng. chen-
 chák) ५७

- जलकाबन्ध (d. r. जलौकाबन्ध,
 “जलौका पक्कबन्धः स्यात्”—
 रसकामधेनु, one of the seven
 stages of mercury) १८६
 जाति (= जातिफल, Myristica
 fragrans, Houtt., Beng.
 jáyaphal) ४१७
 जातिकाफल (See जाति) ४३१
 जाम्बूनद (Gold, supposed to be
 obtained in the sand of
 जम्बूनदी, a river issuing from
 mount Sumeru and passing
 through Jambu Dwípa)
 २१८
 जारण (Calcining or oxydizing
 metals or minerals) १४६,
 १४६, १५६, १६५ &c.
 जारणा (Calcination, “जारणा
 नाम गालनपातनव्यतिरेकेण घन-
 हेमादिग्रासपूर्वकपूर्ववस्थाप्रति-
 पन्नत्वम्”—रसेन्द्रचिन्तामणि,
 (खेचरी) ११, १७२, (भूचरी)
 ११, १३४, १४६, १७१ &c.
 जारणाविड़ (A vida used for
 calcining metals or minerals,

see विड्, vide also Hindu chemistry Vol. 1. pp. 72 and

73) १४१

जीरकद्वय (Two sorts of जीरक
or cuminum cyminum,
Linn., such as white and
yellow जीरक) ३५०

जीव (See जीवक) २७७

जीवक (Pentaptera tomentosa,
a plant called jivaka, Beng.
jiyat shashti) २६१

ज्योतिष्मती (Cardiospermum Ha-
licacobum, Linn., Beng.
latáphatki) १३६, (definition
of) २२३, ३६०,

ज्योतिष्मतीतैल (Oil of ज्योतिष्मती
creaper, see ज्योतिष्मती)
२२३

ज्वालामुखीक्षीर (Milky juice of
red चित्रक, see चित्रक) ६०

ज्वालिनी (=मूर्वा, Sansevieria
zeylanica, willd.) ५७, ११६,
३४८, ३५०

ज्वालिनीबीज (Seed or root of
ज्वालिनी, see ज्वालिनी) ११०

ट

टङ्क (See टङ्कण) ६७, ११६. १८७,
३२५ &c.

टङ्कण (Borax, Beng. sohágá)
५१, ६६. ७४ &c.

टङ्कणक्षार (Alkali of टङ्कण,
Borax) ६४, १६० &c.

त

तक्र ("तक्रं मादजलं प्रोक्तम्" ; but-
termilk with a fourth part
of water) ४२४

तक्रभक्त (Boiled rice with but-
termilk) ४१६

तगर (Tabernæmontana coro-
naria Br., Beng. tagar) ३४४

तन्दुलीयक (=विडङ्ग, Embelia
Ribes, Burm.) ४०२

तपनीय (Gold) ३८२

तप्तखल्ल (A sort of खल्ल, see
खल्ल, "दादशांगुलविस्तारः खल्लो
भवति वर्तुलः । लौहेर्निर्वर्तितो
यस्तु तप्तखल्लः स उच्यते ॥"

- अथवा "अजाशक्ततुषाणिं तु दीपयित्वा भुवि क्षिपेत् । तस्योपरि स्थितः खल्लः तप्तखल्लः स उच्यते ॥"—रसकामधेनु,) १७४
४१२, ४१३
- तमा (d. r. उत्तमा, भूम्यामलकी, Beng. Bhuin-ámlá) ३४३
- ताप्य (A sort of iron pyrites, sulphide of iron, generally implying svarnamákshika, —so called for its being produced in the bed of the river Tápi. See P. C. Ray's Hindu chemistry, Vol. 1. p. 84) ८४, ६८, १२६, १३२, १३४—१३७, १८८, २२६
४०२, ४२४ &c.
- ताप्यसत्त्व (Essence of ताप्य, see ताप्य) १३२, १३७, १६३
- ताम्बूल (See ताम्बूलपत्र) ४३१
- ताम्बूलपत्र (Leaf of Piper Betel, Linn., Beng. Pán) ८८
- ताम्बूली (Piper betel, Linn., Beng. Pán) ६०, ६२, १६०
- ताम्र (Copper, Beng. táma) ११५, (varieties of) ११६
ताम्रपर्णी (Beng. gandhabháduli) ६१
ताम्ररञ्जक (A synonym of रसक, see रसक) १०३
ताम्रराग (Colour of copper) १२६
ताम्रशोधन (Purification of copper) ११६
तार (Silver, see रजत) ११६, ४२४ &c.
तारजीर्ण ([Mercury] calcined with silver) ४०४
तारदल (A preparation of silver with other minerals, mica &c.) ३८६, ३८७
तारपत्र (A plate of silver) ३१३
तारपत्रक (A plate of silver) ३७८
तारपिष्टि (पिष्टि of silver, see पिष्टि) ३८४
तारवीज (A sort of preparation of silver, purified by white वर्ग or aggregate of dying plants or white materials. (Definition of) १३७

तारशोधन (Purification of silver) ११६

ताराभ्र (An amalgam of silver and mica) १३०, १३१ १६३ &c.

ताराभ्रक (See ताराभ्र) ३६६

ताराखि (Arista or decoction of silver) १८६, १८८, २६८ &c.

ताराक (Silver and copper) ३७६

ताल (=हरिताल. Orpiment) ८५, १२४, १३७ &c.

तालक (See ताल) ८३, ८४, ८६, १०८, ४१८ &c.

तालकबन्ध (Binding or fixation of orpiment) ३३६

तालकशुद्धि (Purification of orpiment) १११

तालमूल (=तालमूली. Curculigo orchoides, Gaertn.) ३८७

तिक्तशाक (=वरुणवृक्ष, Crataeva religiosa, Forst.) १६०

तित्तिडी (Tamarindus Indica, Linn., Beng. tentul or Am-lavetasa) ५८

तिनिग्र (Ougenia dalbergioides,

Benth., Beng. járulgáhh)

१२२

तित्तिणी (Tamarind, Beng. tentul) २२८

तित्तिणीक (See तित्तिणी) ६४

तिन्दुक (Diospyros Embryopteris, Pers., Beng. gáb) ७०, ७२,

२७१

तिमिर (=तमाल, Garcinia Xanthochymus, Hook. f.)

१८६, ३०६

तिल (Sesamum Indicum, DC.) ६४, १११, ११४, १४२, ४१६ &c.

तिलज (Oil of tila, see तिल) ६५

तिलतेल (Oil of tila, see tila) १०६, ४१६

तिलयणी (तिलोनी नामक प्राक-विशेष) १६२, ३३१

तिलपिष्ट (Sweet cake made of tila, see tila, Beng. tilkuta)

२४६

तीक्ष्ण (Iron, see तीक्ष्णलोह) ११५, (of 3 kinds) ११७, ४०३,

४२४ &c.

तीक्ष्ण (d. r. तिक्त. Spices with

- hot and pungent qualities)
४१६
- तीक्ष्णचूर्ण (Iron-filings or iron-
powder, Beng. lohachúrna)
१२०, ३६०
- तीक्ष्णजीर्ण ([Mercury] calcined
with iron) ४०४
- तीक्ष्णलोह (A metal called तीक्ष्ण
or iron, also called kánta-
loha or kántiloha or kánchi-
loha) ११७, १३४
- तीक्ष्णशुल्कपालिन् (A process
of dying metals or minerals
with the aid of iron and
copper according to the
method adopted by the
kápálikas) २६५, ३०७
- तीक्ष्णाम्र (An amalgam of iron
and mica) १३१, १३७, १६३
- तीक्ष्णाम्रक (See तीक्ष्णाम्र) १३६
- तुल्य (A synonym of रसक, sul-
phate of copper, Beng. tutiá)
१०३, १२०, १८७ &c.
- तुल्यक (See तुल्य) ३५२
- तुम्बी (A long gourd, Beng.
badaláu) ३३८
- तुम्बीचार (Alkali of तुम्बी, see
तुम्बी) ७४
- तुम्बुरु (Xanthoxylum alatum,
Roxb., Beng. nepáli dha-
niá or támbulphal) ११७,
११८, १६०
- तुम्बुरुद्रव (Juice of तुम्बुरु, see
तुम्बुरु) १६०
- तुरसिंहनी (d. r. कुररीदरी, a sort
of ओषधि or plant, difficult
to be identified) २०७
- तुलसी (Ocimum sanctum,
Linn.) ५८, ६७, ३४०
- तुला (A fine balance of gold-
smiths, the scales) ४२
- तुवरी (= कांची, alum-earth, see
सौराष्ट्री) १६०
- तुष, तुषा (The husk or chaff
of rice) ४८, ४९ &c.
- तुषाग्नि (Fire of chaff) ३४४, ३४६
- तुषाज्योति (A sort of दियौषधि
difficult to be identified) ६१
- तुषोदक (A sort of mineral
water) २५३

हृत्तौषधि (Vegetable औषधि or plant) २०६

तैल (Oil) ११, (varieties of) ६५, १३६ &c.

तोयवल्ली (= अमृतवल्ली, called रुदन्ती in चित्रकूट) ६०

तोल, तोलक (12 māsās, weight of 1 Rupee) १५१

त्रपु (Tin, see वङ्ग, Beng. ráng) ११७

त्रिकटु (See कटुत्रय) २७८, ३६७

त्रिकटुक (See त्रिकटु) १२२, १५४

त्रिकर्षमूल (The root of त्रिकर्ष, viz. नागर, अतिविषा and सुस्ता, Beng. sunth, átaich and muthá) ८५

त्रिचार (3 alkalis—टङ्कणचार, यवचार and सर्जिचार) ६४, १२२

त्रिदण्डी (A sort of creeper, “सपुष्पालिलतोपेता रक्तयस्त-फलान्विता । रसबन्धविधौ प्रोक्ता त्रिदण्डीति कृताभिधा ॥”—रस-कामधेनु) ६१, ४२८

त्रिपर्णी (= शालपर्णी, Desmodium

gangeticum, DC., Beng. sálpáni) ५८

त्रिपुष्प (Flowers of 3 colours, i.e. white, red and yellow) १११

त्रिफल (See त्रिफला) १००

त्रिफला (Aggregate of 3 myroba-
lans—आमलकी, हरीतकी and
विभीतक ; see आमलकी and
विभीतक in their respective
places ; हरीतकी = chebulic
myrobalan) ७६, १२२, १५२,
१५५, २५०, ४०३ &c.

त्रिफलाकाय (Decoction of three
myrobalans) ४०३

त्रिमधु (Aggregate of 3 sweets—
honey, ghee and sugar)
३२२

त्रिलोह (Aggregate of 3 metals
—gold, silver and copper)
२६३

त्रिशूली (A sort of creeper, “वि-
शूलाकारपत्रा या सम्याकफलवत्-
फला । त्रिशूलिनीति विख्याता”
—रसकामधेनु) ६१

वृटि (The smallest weight and

measure used by physicians)

१५०, ३३२

त्रैलोक्यजननी (A sort of महौषधि, called अजनायिका or अञ्जनाभिधा) १६६

त्रूषण (See त्रिकटु, “पिप्पली शृङ्ग-
वेरच्च मरिचं त्रूषणं विदुः।”)
१६५

त्वक्क्षीर (= वंशलोचना, Bamboo
mana) ८६

द

दम्बरुहा (See दम्बारोहा) ६१

दम्बारोहा (A sort of महौषधि,
which grows anew after
being burnt) २२४

दग्धोष्ण (Burnt wool) १६६

दध्यम् (Acid of दधि or curdled
milk) १०६, ३८७

दधि (Curdled milk, Beng. doi)
४१६

दनुजान्त (= अम्बवेतस—रसकाम-
धेनु, see अम्बवेतस) ३६२

दन्त (A tooth) ३८८

दन्तिनी (See दन्ती) ६०

दन्ती (Baliospermum montanum
Mull.) [croton polyandrum]
३८७

दन्तीदन्त (A stem of दन्ती, see
दन्ती) १२१

दरद (= हिङ्गुल, cinnabar) ६५,
(varieties of) १०५, १२७,
१३२ &c.

दरदशुद्धि (Purification of cin-
nabar) १०७

दरदायस (Combination of cin-
nabar and iron) १७१

दर्दुराभक (A sort of mica) ६८,
६६

दल (दलं—“लोहादिकरणं शुभम्।
जारणाविधिहीनस्य द्रवसाधन-
कारणम्।”—रससार। A pre-
paration of several metals or
minerals by purifying or
refining them by other met-
als and minerals before they
have undergone the process
of calcination) ११, २२७,
३७५ &c.

हावी (=दारुहरिद्रा. Berberis asiatica, Roxb.) ७३

दाली (See देवदाली) १२१

दिव्यौषधि (धी) (Plants of divine character, 64 in number, also called कुलौषधि) २०६, २१०, ३४१

दीपयन्त्र (=दीपिकायन्त्र, “तिर्यक्पातनस्थानमेतत्”—रसकामधेनु।

An apparatus called Dīpikā which occupies the place of Tiryakpātana yantra) ३०५

दुर्दावी (Mercury not properly fixed) ३५२

दुर्मेली (Mercury not properly mixed) ३५२

देवदारु (Cedrus Deodara, Loud.) १३६

देवदाली (Andropogon serratus, Retz., Beng. deyátádá) ६०, ६१, ६२, ११४ &c.

देवदालीदलद्रव (Liquid extract of the leaf of देवदाली, see देवदाली) १४२

देवदालीफलरजः (The dust or

pollen of देवदाली fruit) ११८

देवदालीरस (The milky juice of देवदाली, see देवदाली) ६७, १२० &c.

दोला (See दोलायन्त्र) ३५२, ३५५

दोलायन्त्र (A suspension apparatus, see P. C. Ray's Hindu chemistry, Vol. 1.p. 121) ४३, १६१, १७४ &c.

दोलाखिद (Perspiration or fumigation by Dolá apparatus, see दोलायन्त्र) ५८, ८८ &c.

द्रव्यसंस्कार (Purification of objects—such as gold, silver, lead &c.) २६५

द्राक्षा (A grape) ४१६

द्रावक (A sort of कान्तपाषाण, see कान्तपाषाण) ७६

द्रावकपञ्चक (See द्रावणपञ्चक) ७५, ११४

द्रावण (Liquefaction, a sort of संस्कार of mercury) १४७

द्रावणपञ्चक (Five liquefiers or liquefacients, viz. गुञ्जा or Abrus precatorius, टङ्गण or

borax, मधु or honey, घृत or ghee and गुड़ or molasses)

ईई

द्राविक (Liquefier or liqueficient) ६२

इतबन्ध (Binding or fixation of liquids) ३१२

दिनिष्ठा (Two sorts of निष्ठा or turmeric, viz. हरिद्रा and दारुहरिद्रा) ४०३

दिपदी (=दिपदिका or दिपादिका = नागकेशर वृक्ष, Mesua ferrea, Linn.) १६५

दिपदीरजः (Dust or pollen of दिपदी or नागकेशर flower) २०१, २८१ &c.

दिपदीरस (Juice of दिपदी or नागकेशर) २८७, ३१६

दिपण्णो (It means both शालपण्णो and पृश्निपण्णो ; शालपण्णो = Desmodium gangeticum, DC., Beng. sálpáni ; पृश्निपण्णो = Uraria lagopoides, DC., Beng. chákuliá) ५८

दिमुखा (=जलौका, leeches ; they

are of 12 varieties, of which first six are venomous and second six are anti-venomous) १२२

दन्तून (Compound of two metals or minerals ; d.r. बन्धन) ३१४, ३२३

दन्तूभेलापन, (दन्तूभेलापक) (An amalgam, or a compound of metals or minerals) ११, १३०

दन्तूभेलापनौषध (Plants or drugs which have capacities or properties to combine metals or minerals together, such as are described in pp. 130-132) १३६

द्वादक (Two sorts of आर्द्रक—ginger and dry ginger) १००

ध

धत्तूर (See धुत्तूर) ३७३, ४१२

धम (The act of blowing) १२०

धमनी (A bellows) ४२

धवामि (The fire of धव, Anogeis-

'sus latifolia, Wall., Beng.
dháoyá) २२८
धातकी (Woodfordia floribunda.
Salisb., Beng. dháiphul) १३२
धातु (= गिरिम्बिका, Red ochre,
Beng. girimáti) ११४, ३६५
धातुमाक्षिक (= रौप्यमाक्षिक ac-
cording to रसकामधेनु: ; but
स्वर्णमाक्षिक according to
राजनिघण्टु ; see माक्षिक) ६८
धात्री (= आमलकी, see आमलकी)
१६७, २६८, ४०१
धात्रीफल (The fruit of आमलक
वृक्ष, see आमलकी) ११६
धात्रीरस (Juice of धात्री, see
धात्री) २२६, ४०१
धान्य भक्त (A preparation of mica
with sáli rice) ७०
धान्यान्त्र (Sour gruel made of
the fermentation of rice
water, see काञ्जिक) १००,
(d. r. सुधान्त्र) १५२, १६०, १६७
धान्यान्त्रक (See धान्यान्त्र) ७२
धुत्तूर (Datura Metal, Linn.,
Beng. dhuturá) ३२७

धुत्तूरकरस (Milky juice of Dat-
ura Metal ; see धुत्तूर) ३३६
धुत्तूरद्वय (White and black
Datura Metal) ११८
धूमज (See धूमोत्थ) १६६
धूमसार (= गृहधूम. The soot,
Beng. jhul) ११४, १५३, १८७
धूमावलोकिन् (Mercury in a cer-
tain stage, or the best re-
fined stage of mercury,
which engenders खेचरता or
the sky-going efficacy) २४५,
२८६
धूमोत्थ (= वचच्चार, most pro-
bably carbonate of potash)
१८७
धूलि (A stage of mercury) ३४५

न

नक्तमाल (See करञ्ज) ११७, ११८
नक्ताज (Oil of नक्ता or नक्तमाल,
see नक्तमाल ; d. r. तित्तज =
इङ्गुरीफलज) ६५
नभः (= अभ, see अभ) १६५

नरकपाल (Human skull) १३०,

३११

नरकसा (Probably नीलवृक्ष,
Indigo plant) ५६

नरजीव (See नरजीवा) २११

नरजीवा (d. r. नरजिङ्गा, a plant,
difficult to be identified) ६०

नरपित्त (Human bile) ३३२

नरलोम (Human hair) १८३

नवसार (Nausádar, sal ammo-
niac, vide Ray's Hindu
chemistry, Vol. I. p. 96, 97)
१५१, १६१, १७० &c.

नष्टपिष्ट ("स्वरूपस्य विनाशेन पिष्टत्वा-
पादनं हि यत् । विद्वद्भिर्जित-
सूतोऽसौ नष्टपिष्टः स उच्यते ॥"
—रसकामधेनु । When Mer-
cury, being subdued and
losing its own character
takes the form of a paste, it
is called नष्टपिष्ट) २८१, ४२८ &c.

नाग (Lead) ११६, ११७ &c.

नागकन्या (= नागकुमारिका, गुडू-
ची, see गुडूची) १३८

नागकर्णौ (= आशुकर्णौ, Salvinia

cucullata, Roxb., Beng. in-
durkání) ६१

नागजिङ्गा (= अयन्ता, see अयन्ता)
६१

नागताप्य (An amalgam of lead
and sulphide of iron) १३१

नागदल (A plate or leaf of lead)
१८३

नागदोष (The impurity of mer-
cury caused by the amalgam
or alloy of lead) १५३

नागपत्र (See नागदल) १८६, ३७६

नागवला (Sida spinosa, Linn.,
Beng. gorakshachákuliá)
५७, १५१, ३१३

नागर (= नागरमुस्तक, a sort of
grass called nágar, cyperus
pertenuis) ४०१, ४२०

नागवल्ली (Piper Betle, Linn.,
Beng. pán) ६३, ८६

नागबीज (A preparation of lead)
१३७

नागपुख्डी (Heleotropium indi-
cum, Linn., Beng. hátisun-
dá) १६३

नागशोधन (Purification of lead)

११७

नागाभ्र (An amalgam of lead and mica) १३१, १६३ &c.

नागाभ्रक (A sort of mica) ६८, ६९

नागाभ्रककपालिन् (A process of dying metals or minerals with the aid of lead and mica according to the method adopted by the Kápálikas) ३०७

नागास्थिभस्म (Boneash of an elephant) ३६५

नागिनी (=नागदन्ती, "नागिनीत्युच्यते वल्ली नागभोगसमाङ्गिका । सर्पादिकविषघ्नी च सा स्वच्छ-रसवन्धिनी ॥"—रसकामधेनु) ६२

नागिनीकन्द (Under-ground stem) or bulbous root of नागिनी, see नागिनी) २२३

नारङ्ग (=नागरङ्ग, Citrus Aurantium, Linn., Beng. kamalá nebu) ६४, २७१, ४२०

नारङ्गाम्ल (Acid of नारङ्ग, see नारङ्ग) ६७

नारिकेल (Cocoa-nut palm) २७१

नारी (=अश्वत्था इति प्रसिद्धा ओषधि, a plant known as aswabalá) १२२

नारीक्षीर (See स्त्रीस्तन्य) २१४

निगल (=निगड्. A sort of preparation, which acts as a fetter to bind mercury, and with which the crucible is smeared or plastered) ३४५, ३४६

निचुल (=हिज्जल, Barringtonia acutangula, Gaertn., Beng. hijal) ७१, ७२, ११६ &c.

निचुलक्षार (Alkali of निचुल, see निचुल) १४२, १४३

निम्ब (Melia Azadirachta, Linn., Beng. nim) १६१, ३७५

निम्बपत्र (Leaf of निम्ब, see निम्ब) ८८

निम्बुक (Citrus medica, Linn., Beng. kágji nebu) ११०

नियामक (That which restrains mercury) १५५

नियामकौषधि (Plants which restrain mercury) ५७, ५८

नियामन (Restraining of mercury, "रोधनाल्लव्ववर्गस्य चपलत्वनिवृत्तये । क्रियते पारदे खेदः प्रोक्तं नियामनं हि तत् ॥"—रसकाम-धेनु । "वीर्यानिघनसंस्कारो नियामनम्"—रसमार्तण्ड) ५६

निरुह्य (= मृत, killed) १२४, १३६

निरुद्धार (Which does not eject any slab or particle) १५३

निरुद्धारि (Which has no उद्धार or bubble) १६८

निर्गुण्डी (Vitex Negundo, Linn., Beng. nisindá) १५४, ३८२

निर्गुण्डीपत्र (Leaf of निर्गुण्डी, see निर्गुण्डी) १२६

निर्गुण्डीरस (Juice of निर्गुण्डी, see निर्गुण्डी) ११६

निग्ना (See हरिद्रा) १०३, २१८, ३८१

निग्नाचर (= Soma, see सोम or सोमलता) १६४, १६७

निग्नाचररस (Juice of सोमलता, see सोमलता) १६५, १६६ &c.

निघेक (Immersing any hot metal into water, "तप्तस्याप्सु विनिक्षेपः निवापः स्तपनञ्च तत् ।"—रस. स. ; "निघेकं मञ्जनं विदुः") ५२, ११८, २०२ &c.

निघ्याव (Vigna catiangu, Endl., Beng. barbati) ११४

नीलकाच (Black salt or kách-lavan) ३६३

नीलचित्रक (Black Plumbago zeylanica, Linn., Beng. kála chitá) ५६

नीलज्योति (A sort of दिव्यौषधि, difficult to be identified) ६१

नीलपुष्य (Probably means blue topaz) ६०

नीलसिन्दूरी (= नीलसिन्दुवार, blue Vitex Negundo) ३१३

नीली (Indigofera tinctoria, Linn., Indigo plant) ५७

नीलीनिर्यास (Expressed juice of नीली or Indigo plant) १७७

नीलोत्पल (Here means sapphire)

१७७

वृक्षेश (Human hair) ३११

नेत्ररोगारि (A synonym of रसक)

१०३

प

पक्कवीज (Ripened बीज, i.e. gold, silver and other metals or minerals, ripened with the help of other metals or minerals) १३४, २६६

पञ्चगव्य (5 objects obtained from a cow, viz. milk, urine, dung, curd and ghee) ११३, ११४

पञ्चद्रावक (See द्रावकपञ्चक or द्रावणपञ्चक) ६७, ३८०

पञ्चपटु (See पञ्चलवण) १५६

पञ्चमाहिष (5 objects obtained from a buffelow, viz. milk, urine, dung, curd and ghee) ११४

पञ्चमृदु (5 sorts of earth, viz.

earth, ant-hill, red ochre, chalk and salt or saline earth ; “वल्मीकमृत्तिका भूमिः गैरिकं खटिका पटु । इत्येता मृत्तिकाः पञ्च संगोक्ता रस-कर्मणि ॥” ३६३

पञ्चरत्न (5 sorts of द्रव्यौषधि,—मन्त्रसिद्धासना, कङ्कालखेचरी, इन्दिरा, चम्पापाली or चम्पापाली and निशाचरी, ६३, ६४ । “कनकं ह्रीरकं नीलं पद्मरागश्च मौक्तिकम्”—these 5 sorts of metals or minerals) १६२

पञ्चलवण (5 sorts of salt—viz. काच, सैन्धव, सामुद्र, विड़ and सौवर्चल) ३५५

पञ्चाङ्ग (5 parts of a tree, viz. root, fruit, leaf, flower and bark) ७२, ८४, २१६ &c.

पञ्चाङ्गुली (=तक्रा, a small plant known by the name of takrá) ३८८

पञ्चाम्ल (An aggregate of 5 acids—such as (1) कुल, दाडिम, तिलिङ्गी, चुकक, अम्लवेतस ;

- (2) जम्बीर, नारङ्ग, अम्बवेतस, तिल्लिङ्गी, वीजपूरक) १३५
- पञ्चावस्था (5 stages of mercury, viz. धूम, चिटिचिटि, मण्डूक-भ्रुति, सकम्प and विकम्प) १६८
- पटु (Salt) १५५, १६५
- पटुपञ्चक (5 sorts of salt, see पञ्च-लवण) १२२
- पटोली (=खाटुपटोल, or sweet Trichosanthes disica, Roxb.) ६१, ६३
- पटुवद्ध ([Mercury] Bound or fixed by the process called पटुबन्ध) १६८
- पटुबन्ध (One of the seven stages of mercury, bound or fixed, as if by cloth) १८६, १९० &c.
- पटुसन्दंश (Scissors, Beng. kátari) ४२
- पतङ्ग (=पत्तङ्ग, Cæsalpinia Lap-pan, Linn., Beng. vakam) ६६
- पतङ्गी (A state of mercury, or mercury in a certain state. "आरोटो लोहजीर्णः स्यात् पतङ्गी पारदेश्वरः"—रसदर्पण) ३५२
- पत्राभ्र (See अभ्रकपत्र) ७५, १५८
- पथ्या (Terminalia chebula, Retz., Beng. haritaki) १०३, ११४, २५७
- पथ्याचूर्ण (Powder of पथ्या or powdered पथ्या, see पथ्या) २६६
- पद्म (Lotus, Nelumbium speciosum, Linn.) २७२
- पद्मचारिणी (Hibiscus mutabilis, Linn., Beng. sthalapadma) ५७, ३८४
- पद्मयन्त्र (An apparatus resembling the shape of a lotus) १८८
- पद्मराग (A ruby) १२८, १७२
- पनस (Artocarpus integrifolia, Linn., Beng. kántál) २७१
- पन्नग (Lead) १३५, १३६, २०२ &c.
- पराग (=चूर्ण. Powder) ४०१
- परिच्छिन्नारस (Expressed juice of परिच्छिन्ना=क्षिन्ना=गुड़ूची, see गुड़ूची) १२१

परिवाल (A sort of iron ; according to some it is हुन्नाल or hunnála) १२५

परिवाप (See आवाप) ११८

परूषक (*Grewia Asiatica*, Linn., Beng. phalsá) ४१६

पर्पटिका (= सौराष्ट्री, see सौराष्ट्री) १३५

पल (Eight tolás) १५१

पलाश (= किंशुक. *Butea frondosa*, Roxb.) ६४, १४२ &c.

पलाशक (The lac, being produced from the पलाश tree, see पलाश) १२४

पलाशचार (Alkali of palása, see पलाश) ११८

पलाशतैल (Oil of पलाश, see पलाश) ३३८

पलाशपुष्पतोय (Water in which palása flowers are steeped or macerated) १७३

पलाशभस्म (Ash of palása tree) १७०

पलाशमूल (Palása root, see पलाश) ३२८

पलाशमूलतोय (Water in which palása roots are steeped or macerated) ३४१

पलाशबीज (Seeds of palása, see पलाश) २७१, ४०१

पलाशबीजनिर्यास (Expressed juice of the seeds of palása, see पलाश) ३४७

पाटली (*Stereospermum suaveolens*, DC., Beng. párul) १३६

पाठा (*Stephania hernandifolia*, Walp., Beng. áknádi) ५७, १२२

पातनयन्त्रक (See पातनायन्त्र) १११

पातनायन्त्र (An apparatus called Pátaná. Vide P. C. Roy's Hindu Chemistry, Vol. 1. p. 122) ३३४, ३३६

पातालयन्त्र (An apparatus called Pátála, "स्निग्धद्रव्यभृतं पात्रम् अधश्चिद्रान्यपात्रकम् । गर्ते निधायोपर्यभिः यन्त्रं पातालसंज्ञितम् ।"—अत्र अग्निरुपलानां ,

- स्निग्धद्रव्यं गन्धतालादि—रस-
कामधेनु) १६८, २०६
- पारद (Mercury) (Definition of)
५, ६, &c.
- पारददोष (Impurities or defects
of mercury, 3 in number)
१५०
- पारदीय-महारस (Mercury known
by the name of पारद) ३४८
- पारदेन्द्र (Mercury) २७४
- पारावतमल (Fæces of a pigeon)
११४
- पालाशचार (Alkali of palāsa,
see पलाश) ६३
- पालाशनिर्यास (Expressed juice
of palāsa, see पलाश) ३७७
- पालाशपत्र (Palāsa-leaf, see
पलाश) २३८
- पालाशबीजतैल (Oil of the ex-
pressed seeds of palāsa, see
पलाश) २७७
- पाषाण (Sulphur, see गन्धपाषाण)
२७७
- पाषाणमर्दक (A grinder made of
stone) ४२
- पिच्छिल (Sauce mixed with rice
gruel) ४१६
- पिण्डीबन्ध (Forming into a lump)
७८
- पिण्याक (= तिलकल्क. Expressed
sediments of linseed or other
seeds, Beng. khali) ११४
- पित्त (Bile—5 varieties of) ६५
- पित्तल (Bilious, producing bile)
४१६
- पित्तल (Brass, an alloy of copper
and zinc) २०३
- पिनाकाभ्र (See पिनाकाभ्रक) ६६
- पिनाकाभ्रक (A sort of mica) ६८
- पिप्पली (Piper longum, Linn.,
long pepper, Beng. pipul)
१३६
- पिशाचीतैल (Oil of a small
variety of जटामांसी, called
आकाशमांसी) ११६
- पिष्टिका (See पिष्टी) ८६
- पिष्टिकास्तम्भ (See पिष्टीस्तम्भ)
३४६
- पिष्टी (A paste of mercury or
other minerals; “रसालिङ्गित-

आहारः पिष्टो "मर्दनाज्जायते पिष्टो" ८६, ८८, १४६, १६६ &c.

पिष्टोस्तम्भ (Stoppage of flow of पिष्टो, see पिष्टो) १३६

पीत (Yellow gem, see पुष्यराग) ६०

पीतगण (See पीतवर्ग) १३६, ३५२

पीतगन्धक (Yellow sulphur, see p. 109) ३७७

पीतपुष्प (Flowers of yellow colour, such as पीतभिण्ण्टी, चम्पक &c.) ११२

पीतवर्ग (An aggregate of 5 yellow objects, producing yellow dye) ६६

पीताम्रक (Yellow mica) ६८, ६९ &c.

पीतारुण (Aggregates of yellow and red dyers, see पीतवर्ग and रक्तवर्ग) १२६

पीलुक (Salvadora persica, Linn. tooth-brush tree) ६०, १६०

पीलुतैल (Oil of पीलुक, see पीलुक) ७४

पुट ("धातुषु उपलेन्धनदाहः पुटम्")

"रसादिद्रवपाकानां प्रमाणज्ञापकं पुटम्"। It is of several

varieties, such as—लावकपुट, कपोतपुट, गोवरपुट, महापुट, गजपुट, वाराहपुट, कुम्भपुट, भूधरपुट and भाण्डपुट) ८६ &c.

पुटपाक (Roasting. "द्रव्यमापोषितं जम्बूवटपत्रादिसम्पुटे। वेष्टयित्वा ततो बद्धा दण्डं रज्ज्वादिना तथा। मृक्षेपं दाह्युलं कुर्याद्यथाङ्गुलिमात्रकम्। दष्टेत् पुटानारादग्नौ यावक्षेपस्य रक्तता॥"—परिभाषा-प्रदीप। Vegetable drugs first reduced to a paste and then wrapped up in jambu or vatapatra, firmly tied with fibres of some sort, covered with a layer of clay from half to one inch in thickness, are roasted in cowdung fire. When the layer of clay assumes a brick-red colour on the surface, the roasting is known to be completed.) ८६, ९१

पुनर्नवा (Boerhaavia diffusa, Linn.) ५७, ७० &c.

पुष्यराग (A topaz) १२८, १७७

पुष्पाब्ज (Extract of flowers, such as, वासन्ती, सेवती &c.) ८६

पूगफल (The fruit of the betle-nut tree, Areca catechu) ४२४

पूतिक (Tin and lead—these 2 metals are called Pútikas on account of their foetid odour) ११५

पेटारी (=कुवेराची. Abutilon Indicum) ८६

पेटारीबीज (The seed of पेटारी, see पेटारी) ८५

पोट (d. r. पाट, “पाटः पर्पटिकावन्धः”—रसकामधेनु ; one of the five effects of fixation of mercury, viz. खोट, पोट, भस्म, धूलि and कल्क) ३४५

पोतकी (=उपोदिका, Beng. pui-sák) १२१

पौनर्नव (Belonging to पुनर्नवा, see पुनर्नवा) ४२०

प्रकटमूषिका (See प्रकाशमूषा) ६७

प्रकाशमूषा (A sort of crucible, see मूषा) (Formation of) ४६, २७६ &c.

प्रतिमान (Weights) ४२

प्रतिवाप (See प्रतीवाप) १२१, १२२, २२४ &c.

प्रतीवाप (The act of covering a melted metal, “क्वादनं तु प्रतीवापः”) ५२

प्रतिसारित (“सारितस्य मारणानन्तरं पुनः सारितम्” see सारण) ३७३

प्रबाल (Coral) २०७, ३५२

प्रबालक (See प्रबाल) ६०

फ

फणिजिक्का (=महाशतावरी or श्वेतशतावरी, see शतावरी or शतमूली) ५७

फलवय (See त्रिफला) ७६, ११७

ब

बदराङ्गार (Burning charcoal of jujube wood) ११०

बदरी (Zizyphus Jujuba, Lamk.

Beng. kul) ८६

बदरीपत्र (Jujube-leaf) ८८

बद्ध ([Mercury] Bound or fixed)

१५०

बहुजारणा (Calcination of mercury when fixed) ११, १५७,

२७४

बन्धा (See बन्धाकर्कोटी) ६२,

११३, ३३८

बन्धाकर्कोटी (= तित्तकर्कोटी,

Beng. titkánkri) ३१३

बला (Sida cordifolia, Linn.,

Beng. white bedelá) ५७,

१२२, १६०, ३४० &c.

बालजारणा (Calcination of mercury when in the early stage) ११, १५७, २७४

बालमोचका (Young शाल्मली or Bombax Malabaricum, DC.

Beng. chárá simulgách) ५८

बालवत्सपुरीष (Feces of a calf)

३८४, ३८५, ४११

बाला (Pavonia odorata, willd.)

८७

बालुकायन्त्र (An apparatus called Báluká, "निर्बन्धिनीनिपी-

डितम्बदम्बरादिपरिलिप्तम् अति

कठिनघटीम् अधस्तर्जन्यङ्गुलि-

प्रमाणितच्छिद्रायाम् अनुरूप-

स्थालिकायाम् आरोप्य परि-

तस्तां द्वित्राङ्गुलिद्वयसेन लवणेन

निरन्तरान्तीकरणपुरःसरं सिक-

ताभिरागलं परिपूर्णं वर्द्धमानरू-

मारोपणीयम् क्रमतश्च त्रिचतु-

राणि पञ्चषाणि वा वासराणि

ज्वलनज्वालयाम् पचनीयम्"—रसे-

न्द्रचिन्तामणिः) २१२, ३३२,

३६७

ब्रह्मचारिणी (See ब्रह्मी) ५६

ब्रह्मदण्ड (= ब्रह्मयष्टि. Clerodendron

Siphonanthus. R. Br., Beng.

Bámanháti) ६३

ब्रह्मदण्डी (Lamprachænium microcephalum) ५७, ६१

ब्रह्मनिर्यास (Expressed juice of

ब्रह्मदण्ड or palása tree) १७७

ब्रह्मरीति (= राजरीति, the best brass) २३१

ब्रह्मबीज (= पलाशबीज, the seed

of palāsa, seed-पलाश) ६०,

१३८, ३४५ &c.

ब्रह्मवृक्ष (= पलाशवृक्ष, see पलाश)

३३८

ब्रह्मसोमा (See ब्रह्मी) ३७४

ब्रह्मी (Herpestes Monnieria, H.

B. K., Beng. brahmi sák)

६२

ब्राह्मी (See ब्रह्मी) १५४

भ

भद्रा (= काकोडुम्बरिका. Ficus
oppositifolia, Beng. kákdu-
mur) १५५

भक्ष्मात (See भक्ष्मातक) २२३, २४६,
३८६

भक्ष्मातक (Semecarpus Anacar-
dium, Linn., the marking
nut tree ; Beng. bhela) ३६३

भक्ष्मातकस्नेह (Oil of भक्ष्मातक, see
भक्ष्मातक) ३६३

भस्त्रा (A bellows) ५४, २०७

भस्त्र (Ashes) २६३ &c.

भस्त्र (One of the five effects

of fixation of mercury, see

पोट) ३४५

भस्त्रमूषा (A sort of crucible ;—
ashes of तिल or sesamum
Indicum 2 parts, and brick-
dust 1 part—are the ingre-
dients of this crucible) ५०

भस्त्रसूत (One of the seven stages
of mercury) १८६, १९०, १९४,
४०५ &c.

भाण्डिका (d. r. डुण्डिका) (A cup,
a cupel) १३४

भातु (= ताम्र, copper) २६४, ४३०

भार (2000 subhas ; 1 subha =
32 palas ; 1 pala = 8 tolas ;
1 tola = 12 máshás ; 1 má-
shá = 6 gunjas or Abrus
precatorious) १५१

भावना (Maceration of powders
in fluids, such as expressed
juice of herbs &c. The mix-
ture is allowed to dry in
the sun in day times) ७४

भास्त्र (= ताम्र, copper) १३६,
१९८, ४२४

भास्करनिर्मित (ताम्रनिर्मित,
made of copper) २०५
भास्करप्रिय (A ruby) २०२
भास्कराभक (An amalgam of
copper and mica) १६३
भिण्डिमूल (The root of भिण्डि or
भिण्डी, see भिण्डी) ७०
भिण्डी (A shrub called bhendā
in Beng.) ८६
भुजग (Lead, see नाग) १८२,
३८२, ३८५
भुजङ्ग (Lead, see नाग) ३७६
भुजङ्गम (Lead, see नाग) ११५,
३६१, ४१३
भुजङ्गमशोधन (Purification of
lead) ११८
भुजङ्गास्थि (Snake-bone) ८३
भू (= स्फटिका = काङ्गी = सौराष्ट्र-
वृत्तिका, "चित्तिनाम्नी सुजाता
च सौराष्ट्री"—रसकामधेनु, see
सौराष्ट्री) ५१
भूचर (A name of mercury pro-
perly calcined) १७८
भूचरी (A name of calcination)
१७२

भूधर (See भूधरयन्त्र) १११,
२६६, ३०५
भूधरयन्त्र (An apparatus called
Bhúdhara, "वायुकागूढसर्वा-
ङ्गां गर्ते मूषां रसान्विताम्।
दीप्तोपलेः संवृणुयात् यन्त्रं तद्-
भूधराङ्गयम् ॥") ४५, ३३३, ४१२
भूधात्री (See भूम्यामलक) ७०
भूनाग (= गण्डूपदी, a small spe-
cies of earthworm in con-
trast with भूलता a larger
species. Beng. chhota ken-
cho) ३८५
भूपाटली (d. r. भूपालटी, Beng.
tokápáná) ६३
भूम्यामलक (Phyllanthus Nir-
uri, Linn., Beng. bhuin-
ámlá) ३१७
भूर्ज (See भूर्जपत्र) १७४
भूर्जपत्र (Betula Bhojpatra,
Walld.) ३१२
भूलता (The earthworm. Beng.
large kencho) १०३, १२२ &c.
भृङ्ग (See भृङ्गराज) ११०, २६८,
४०३

भङ्गपत्र (Feathers of the bird called Bhimráj, probably of the variety of shrike) ३११

भङ्गराट् (See भङ्गराज) ६३

भङ्गराज (Wedelia calendulacea, Less., Beng. bhimráj) ५७, ११० &c.

भङ्गाम्बु (Water of भङ्गराज, i.e. water in which भीमराज is steeped) ११०

भङ्गाङ्क (See भङ्गराज) ४०२

भेकास्य (Probably the mouth of a frog) ३७५

भमरायन्त्र (d. r. भामरीयन्त्र—An apparatus, which is mentioned in Rasakámadhe-
nu, but no explanation is given) ३२४

भामक (A jackal) ८४

भामक (A sort of कान्तपाषाण, see कान्तपाषाण) ७६, १२६, ४२८

म

मञ्जन (Emmersing of red hot

metals into water, "तप्तस्याप्यु विनिक्षेपः") ५२

मञ्जिष्ठा (Rubia cordifolia, Linn.) ६६, १३६, २०२ &c.

मणि (A gem, a precious stone) ३४६

मणिमय (= सैन्धवलवण, Rock salt) ६३, ३५४

मणिरागज (A synonym of चिङ्गुल, cinnabar) १०६

मण्डूकपर्णी (Hydrocotyle Asia-
tica, Linn., Beng. thulkudi) ५७

मण्डूकवसा (Marrow of a frog) ११६

मण्डूकास्थि (Bone of a frog) ११६

मण्डूकी (See मण्डूकपर्णी) १५४

मत्स्यापित्त (Bile of a fish) ११०, १२१

मत्स्याक्षी (= हिलमोचिका, Enhydra fluctuans, Lour., Beng. hinche sák) ५७

मद्यन्तिका (= नवमल्लिका. A sort of jasmine, Beng. kátmalliká) ६६

मधु (Honey) ६६, २६८ &c.

मधुक (=यष्टिमधु. Glycyrrhiza glabra, Boiss., or according to रसमञ्जरी, =मधूक. Bassia latifolia, Roxb., Beng. mahua) २६०, ३६०

मधुकुशाखक (A sort of sweet pumpkin gourd or Benincasa cerifera, Savi.) १११

मधुघातुक (=खर्णमाक्षिक according to रसकामधेनु; but both खर्णमाक्षिक and रौप्य-माक्षिक according to राज-निघण्टु) ६८

मधुरतय (Ghee, honey and sugar in equal parts) २६४

मधूच्छिष्ट (Bee's wax, Beng. mom) ११४, ३७४

मध्यमान्न (Acid of middle quality, i. e. neither pungent nor very mild) २६६, ४१२ &c.

मनःशिला (Realgar, Beng. manchál) १३१, १३५ &c.

मन्त्रसिंहासनी (The same as

मन्त्रसिंहासना, see मन्त्रसिंहासना) २०६

मन्त्रसिंहासना (A दिव्यौषधि or divine plant, a गुल्मलता or a creeper having bulbous roots; this is one of the five gems i. e. पञ्चरत्न or an aggregate of five best divine plants called by the name of jems, applied to calcine and purify mercury) ६३

मयूरग्रीवतुत्य (This is not the real तुत्य (calamine) but सस्यक having the play of colours of the throat of a peacock, see मयूरतुत्य) ३६०, ३८४

मयूरतुत्य (A synonym of सस्यक, blue vitriol, having the play of colours of the throat of a peacock; it is different from तुत्य, which is synonymous with रसक or calamine) १०५

मरकत (An emerald, Beng.

- harinmani) ६०, १२८
- मरिच (*Piper nigrum*, Linn.
Beng. golmarich) ७०, ७३,
१८७, ४०१
- मर्कटीरस (See अपामार्ग and
कपि. Expressed juice of
either अपामार्ग or कपिकच्छु)
३३१
- मर्दक (A grinder, a pestle)
५४
- मर्दन (Rubbing, grinding, or
pounding, "उद्दिष्टैरौषधैः सार्द्धं
सर्ब्वाङ्गैः काञ्जिकैरपि । पेषणं
मर्दनाख्यं स्यादहेर्मलविनाश-
नम् ॥"—रसकामधेनु) १४६
- मल (A sort of पारददोष or im-
purities of mercury, which
are three in number) १५०
- मलयोद्भव (A sort of iron brought
from the Malaya moun-
tain ; according to some
authorities it is कालिङ्ग or
कलिङ्गोद्भव, brought from the
country called Kalinga on
the Coromandel coast) १२५
- मल्लिका (*Jasminum Sambac*,
Ait.) ११८
- मसूरक (*Lens esculenta* Moench.,
Beng. musurkalái) ४१६
- महाकाली (= वृश्चिकाली. *Tragia*
involucrata, Linn., Beng.
vichuti) ६०
- महाजारण (A sort of कल्क)
१७२, १७६
- महातिल (= वसा, marrow, Beng.
charvi) ४३३
- महानील (The emerald, see मर-
कत) १२७
- महाबला (*Sida rhomboides*,
Roxb., Beng. sveta bedelá
or pitabedelá)
- महारत्न (= नवरत्न. Nine pre-
cious gems, such as मौक्तिक
a pearl, हीरक a diamond,
वैदूर्य a lapis lazuli, पद्मराग
a ruby, गोमेद a gomeda or
a variety of agate, पुष्कराग
a topaz, मरकत an emerald,
प्रवाल a coral, and नीलरत्न
a sapphire) १७७

महालता (Principal creepers,
7 in number) ३६८

महारस (Superior minerals, 8
in number) ६५, १२६, १३४,
३१५ &c.

महारसशुद्धि (Purification of
महारस, see महारस) ११३,
११४

महाविष (Verulant poison)
(5 sorts of, but 9 and 13
according to other authori-
ties) ६५

महासोमा (A sort of सोमलता,
see सोमलता) ३४०

महिषीक्षीर (Milk of a she-buffa-
lo) ११३, ३८२, ३८८

महौषधि(घौ) (A large or supe-
rior deciduous plant, see
ओषधि) २२६

माक्षिक (Honey) ४२४

माक्षिक (Iron pyrites [see
P. C. Ray's Hindu chemis-
try, p. 138], "कान्यकुब्जदेशजं
खर्णमाक्षिकं, तापीतीरसम्भवं
सारमाक्षिकं"—रसकामधेनु)

(origin of) ६५, (varieties
of) ६६, (purification of) ६७,
(synonyms of) ६८ &c.

माक्षिकगुण (Medicinal effects
of माक्षिक) ६८

माक्षिकचूर्ण (Mākshika powder,
i.e. powdered mākshika, see
माक्षिक) १३३

माक्षिकशुद्धि (Purification of
माक्षिक, see माक्षिक) ६६-६८

माक्षीक (See माक्षिक) ८६

माषखेचरि (री) (A sort of ओष-
धि, very difficult to be iden-
tified) २०५

माणिक्य (A ruby) १२७

मातुलाम्भस् (Liquid juice of
धुत्तूर, see धुत्तूर) १८८

मातुलुङ्ग (Citrus medica, Linn.,
Beng. chholanga nebu)
१८६, २७१, ३७६

मातुलुङ्गफल (The fruit of मातु-
लुङ्ग, see मातुलुङ्ग) ७३

मातुलुङ्गरस (Juice of मातुलुङ्ग,
see मातुलुङ्ग) १७७, २१६, २५६

मातुलुङ्गाम्ब (Acid of मातुलुङ्ग,

- see मातुलङ्ग) ११६, २१६ &c.
- मातवाह (See मातवाहक) ३७५
- मातवाहक (=पर्दकौट. An insect which has in its body a smell of farting, Beng. pedo poká) १२२
- मातवाहकजीव (See मातवाहक) ८८
- मातृका (d. r. पात्रिका) (Probably here means गौरी, the first of the 16 goddesses called MATRIKAS. The metal takes the colour of गौरी, i.e. becomes गौरवर्ण or of pale red or whitish yellow colour) १६६, ३३०, ३६६
- मानिनीकन्दा (=लक्षणाकन्दा, "पुत्रकारकरत्नाल्पविन्दुभिर्लाञ्छिता सदा । लक्षणा पुत्रजननी वस्तुगन्धाकृतिर्भवेत् ॥" The root of मानिनी or लक्षणा) ५६
- मारक (=हिङ्गुल. Cinnabar) २४०
- मार्जारपादी (=रक्तचित्रक. Red chitraka, see चित्रक) ७३
- मार्जारीबीज (d. r. पेटारीबीज and पोटारीबीज, see पेटारीबीज) ३०६
- मालती(तीर)नीरसम्भव (See टङ्कण, produced in the bed or bank of the river Málátí) १४१
- माष, माषक (A weight of six gunjas or Abrus precatorious) १५१
- माष (Phaseolus Mungo, Linn., Beng. máshkalái) ११४, ४१६
- माहिषतक्र (Buttermilk produced from the buffalo's milk) ११८
- मिश्रक (A synonym of mercury) १४५, १४६
- मीननयना (See मीनाक्षी) ३५७
- मीनाक्षी (See मत्स्याक्षी ; d. r. देवाक्षी and हेमाक्षी) १५२, १६१, ३४०, ३५४
- मुक्ताफल (A pearl, so called for its resemblance with a fruit) १२७, १७७
- मुण्डीनिर्यासक (Exudation of मुण्डी

- or सुडितका, *Sphoeranthus-Indicus*, Linn., Beng. *mun-diri*) १६२
- सुन्न (*Phaseolus Mungo*, Linn., Beng. *mugkalái*) ४२०
- सुन्नपर्णी (*Phaseolus trilobus*, Ait., Beng. *mugáni*, *vanamudga*) १५४
- सुन्नाम्बु (Soup of boiled सुन्न or of kidney-bean, *Phaseolus Mungo*. Linn. Beng. *muger dál*) ४०१
- सुनि (= *Vaka. Sesbania grandiflora*, Pers.) १६१
- सुनितरु (The tree of red vaka flower) ८२
- सुनितोष (Juice of vaka flower, see वक ; d.r. "सुनिते तु" [सु-निते=कुट्टिते qualifying गो-मांसि]—रसकामधेनु) ७४
- सुनिपुष्प (= *Vaka flower*) ३८३
- सुनिपुष्परस (Juice of सुनिपुष्प, see सुनिपुष्प) ४१४
- सुनिरस (Juice of vaka [flower] ७३
- सुषल (A pestle) ४२
- सुसली (= *तालमूली, Curculigo orchioides*, Gaertn.) १२१, १६०, ३१३
- मूकमूषा (See अन्यमूषा) ६३, ६६, १०३, ४२८
- मूत्र (Urine, 5 varieties of) ६५, १४२
- मूत्रवर्ग (An aggregate of 5 sorts of urine) १४३
- मूर्च्छित (One of the seven stages of mercury) १८६
- मूर्त्तिवन्ध (One of the seven stages of mercury) १८६, १६०
- मूलक (*Raphanus sativus*, Linn., Beng. *mulá*) ६४, १४४, १५२, ३५५, ३७६
- मूलकन्दरस (Liquid extract of मूलकन्द = कन्दमूल = मूलक, see मूलक) १६१
- मूलिका (See अष्टमूलिक) ६३
- मूषका (See मूषा) ७६
- मूषा (A crucible) ४२, (of 2 varieties—प्रकाशमूषा and अन्य-मूषा) ४६, १७६ &c.

मूषायन्त्र (Crucible apparatus,
see मूषा) ४४

मूषिका (See मूषा) २२०

मृगदूर्वा (White dūrvā grass, Cy-
nodon Dactylon, Pers., it is
so called for its being fa-
avourite to the deer.—रस-
कामधेनु) ३४२, ३४३

मृगनाभि (Musk, see कस्तूरी) ४३१

मृतकान्त (Killed kántapáshána,
see कान्तपाषाण) २६६, ४१४

मृततार (Killed silver) ३०४

मृतलोह (Killed iron) १३५

मृतनाग (Killed lead) १३५

मृतवज्र (Killed tin) १३५

मृतवच्च (Killed gem) २८७,
२६२ &c.

मृतशुल्ब (Killed copper) १३५

मृतसूत (One of the seven sta-
ges of mercury) १८६

मृतसूतक (Killed mercury)
३०६

मृत्तिका (Earth—its varieties)
४८

मृदुदूर्वा (= नीलदूर्वा, blue dūrvā

grass, as मृदुत्पल = नीलोत्पल,
blue lotus; but रसकामधेनु
reads here मृगदूर्वा; see मृग-
दूर्वा) १२२

मृदग्नि (Gentle fire, i.e. gentle
heat of fire) ११०

मेघ (See अभ्र) ७३

मेघनाद (Amaranthus polygamus,
Beng. kántánatíá sák)
७०, ४२०

मेघनादरस (Juice of मेघनाद,
see मेघनाद) २६७, ४१४

मेघनादा (See मेघनाद) १५१, १६०,
३३८ &c.

मेदिनीयन्त्र (An apparatus, pro-
bably resembling पातालयन्त्र;
see पातालयन्त्र) २०६

मेघवल्ली (See मेघशृङ्गी) ३३१

मेघशृङ्ग (Sheep-horn) ८३, ८४,
८६, ८७, १२१, २२६, ३६०

मेघशृङ्गिका (See मेघशृङ्गी) ५६

मेघशृङ्गी (Gymnema sylvestre,
R. Br., Beng. medásingi)
५८, ७०, ८५, ६३, १५१, १७६,
१८७, २४०

मेघाज्य (Ghee produced from the milk of an ewe) ३६०

मेघीक्षीर (Milk of an ewe) ३८०

मोक्षक (=पाटल, d. r. मोक्षक—
रसकामधेनु ; Stereospermum
suaveolens, DC., Beng.
páruḷ or ghaṇṭá páruḷ) १४२,
४२२

मोक्षकचार (Alkali of मोक्षक,
see मोक्षक) ६६

मोक्षचार (Alkali of मोक्ष or
मोक्षक, see मोक्षक) ६३

मोक्षिका (=शास्त्रली. Bombax
Malabaricum, DC., Beng.
simul) ६४

मोक्षक (A sort of sweetmeat) ४०१

मोक्ष (=अजमोक्ष. Carum Rox-
burghianum, Benth., Beng.
rádhani, according to some
banayaváni) ५६

मोक्षिनी (d. r. रोहिणी, see मोक्ष)
६१

मोरटचार (Alkali of मोरट or
a tree known as latákarád)
६३

मौक्तिक (A pearl, Beng. muktá)
६०

मौर्वी (See भूर्जपत्र) ७३

मौर्वी (=हिङ्गुल, Cinnabar)
१०६

य

यव (A weight of 6 सिद्धार्थs or
सर्षपs or mustards) १५१

यवचार (Factitious carbonate
of potash, see P. C. Ray's
Hindu Chemistry, p. 45)
६४, ७४, ७८. १७०

यवचिञ्चा (=तिन्तिडी, tamarind
—रसकामधेनु) ६०, ७० &c.

यवचिञ्चारस (Juice of यवचिञ्चा,
see यवचिञ्चा) १६०, १८६

यवचिञ्चिका (See यवचिञ्चा) ३४०,
३५७

यवाम् ("द्रवमिक्षसमन्वितत्वं यवा-
गूल्मम्" षड्गुणवारिप्रका चतु-
र्गुणतण्डुलचूर्णकृता बहुमिक्षया
उष्णिका. A gruel prepared by
six parts of water and four

parts of powdered rice boiled together ; यवागू is used in 3 different forms—मण्ड, पेय and विलेपी, “सिक्थकै-रहितो मण्डः पेया सिक्थसम-न्विता । यवागूर्बहुसिक्था स्या-द्विलेपी विरलद्रवा ॥” Beng. yáu)
२४१

यावक (=यवागू prepared by barley powder) १३२, ४०१

यावकान्न (=सिद्ध यव. Barley grains boiled in water) ४००

यूक (A weight of 6 लिस्स=6 बुटि, see बुटि) १५०

योगवाहिन (A menstruum or medium for mixing metals or medicines) ६८

र

रक्तकशुकिकन्द (The bulbous root-stock of red कशुकि or कशुकशाक, or a sort of ओषधि) २१४

रक्तचार (Alkali of रक्तवर्ग, see रक्तवर्ग) २६०

रक्तगण (See रक्तवर्ग) १३३, १३४ &c.

रक्तचन्दन (Red sandal wood, Pterocarpus Santalinus, Linn.) १३६, २०२, २२८ &c.

रक्तचित्रक (Plumbago rosea, Linn., Beng. lálchitá ; but एरण्ड or Ricinus communis Linn., according to रसकाम-धेनु) ५६, ६१, १५४ &c.

रक्ततैल (Oil prepared from रक्तवर्ग, see रक्तवर्ग) ३६२, ३६६

रक्तपुष्प (Flowers of red colour—such as red vaka, red karavíra, red kánchana &c.) ११२, १३६

रक्तपीत (रक्तवर्ग and पीतवर्ग ; see both of them) ३६४

रक्तवर्ग (An aggregate of 5 objects producing red dye, such as मञ्जिष्ठा, कुङ्कुम, लाक्षा, खदिर and अमन) ५०, ६६, १०५, ११२

रक्तशृङ्गी (=रक्तकर्कटशृङ्गी. Red कर्कटशृङ्गी or Rhus succeda-

nea Linn., Beng. lál kánk-dásingá; and a sort of creaper—according to रसकामधेनु) ५६

रक्तसिन्धुद्रव (Red सैन्धव, see सैन्धव) १८५

रक्तसुह्री (Red Euphorbia nerifolia, Linn., Beng. lál manasá., and a sort of creaper according to रसकामधेनु) ५६, ६१, ११८

रक्तखेह (See रक्ततैल) १३५

रक्ताभ, रक्ताभक (Red mica) ६८, ६९

रक्ताष्टक (Eight red-dye-producing objects or plants—such as “दाडिमं किंशुकं लाक्षा वल्कलश्च निशादयम्। कुसुम्भपुष्पं मञ्जिष्ठा इत्यष्टौ रक्तवर्गकः”; but 5 only are mentioned in the text) ३६३

रक्ता (Red गुञ्जा plant) ५६, (Red गुञ्जा seed) २७६

रजः (A weight of 6 yúkas [यूकः]) १५०

रजक (Powdered dust, small particles) ३१०

रजत (Silver) ११५, (of 2 varieties) ११६

रजनी (See हरिद्रा) ११८, १५३ &c.

रजनीचूर्ण (हरिद्रा powder, see हरिद्रा) १८२

रजनीद्वय (2 sorts of रजनी—हरिद्रा and दारुहरिद्रा, curcuma longa, Roxb. and Berberis Asiatica, Roxb.) १३६, २३६ &c.

रञ्जन (Colouring, dyeing) ११, १३३, १३४ &c.

रत्न (Gems) १२६

रत्नजारण (Calcination of gems) १७६

रत्नद्रावण (Lequefaction of gems) १२२

रत्नद्रावविधि (Process of lequefaction of gems) १२२

रम्भा (See कदली) १६०, ३४०

रम्भाकन्द (See कदलीकन्द) ३५४

रम्भाफल (Fruit of कदली, see कदली) २७१

- रवि (Copper) १३५, १३६ &c.
- रविचौर (= अर्कचौर, see अर्क-
चौर) १४१, ३७१
- रविजीर्ण ([Mercury] Calcined
with copper) ४०६
- रविनागकपाली (A process of dye-
ing pure silver, by the aid
of copper and lead, accord-
ing to the practice of the
kāpālikas) ३६२
- रस (Mercury) (Definition of)
६, (5 varieties of) १४५, १४६,
(modes of purification of)
१४६, (becomes भूचर) १७८,
(becomes खेचर) १८०
- रसक (One sort of महारस, cal-
amine) ६५, १०१, १०२, (sy-
nonyms of) १०३ &c.
- रसकज्जली ("गन्धादौः समभागैस्तु
कज्जली मर्दितो रसः"—रस-
कामधेनु) ३५६
- रसकशुद्धि (Purification of cala-
mine) १०२, १०३
- रसकाभ (Calamine and mica)
१३६
- रसगन्धकसम्भव (A sort of हिङ्गुल,
see हिङ्गुल) १०६
- रसज (A variety of gold) ११५
- रसपिष्टि, रसपिष्टी ("रसो द्वादश-
भागस्तु गुञ्जामात्रं तु गन्धकम् ।
मर्दितं दृढवद्घर्मे रसपिष्टीति
कीर्त्तयते ॥"—रसकामधेनु) १२६,
३६६
- रसफल (See आमलक) २६८
- रसमस्तरसायन (Medicinal effect
of the calx of mercury) २६६
- रसराज (See रस) १३३, १३४ &c.
- रसवादिन् (=वादिक. Experts in
chemistry or alchemy)
(Definition of) ४२७
- रससंस्कार (Methods of purifica-
tion of mercury, 8 in num-
ber) १४६
- रसाकृष्टि (A sort of preparation
of mercury) (Definition of)
१३५
- रसाङ्कुश (A sort of MANTRA
by which the goddess रसा-
ङ्कुशी is worshipped) २६,
(a sort of ओषधि) १५४

रसाङ्कुशौ (The goddess, worshipped by the experts in alchemy before undertaking the purification of mercury) २२

रसायन (“देहस्येन्द्रियदन्तानां दृढीकरणमेव च । बलीपलितखालित्ववर्जनेऽपि च या क्रिया । पूर्ववैद्यप्रणीतं हि तदसायनमुच्यते ॥” Elixir Vitæ—a medicine preventing old age and prolonging life. See P. C. Ray’s Hindu Chemistry, Vol 1. p. 80) ६८

रसेन्द्र (See रस) २०७ &c.

रसोद्भव (A synonym of रसक) १०३

रसोन (=लसुन. Allium Sativum, Linn.) २७६, ३४०

राक्षस (A sort of सोम, see निशाचर) १६४

राक्षसी (= A sort of perfume called chora) ५८, ३३६

राम (Dye, hue, colour) १२५

रामसंख्या (Number of hues) ११, १२६

रागिणी (=अशोक) १७०

राजकोशातकी (=पीतघोषा, Luffa acutangula, Roxb.) ११२, ४२२

राजावर्त्त (One of the उपरस, a gem considered to be an inferior kind of diamond, also called Lapis lazuli. See उपरस) १०८, ११३ &c.

राजावर्त्तक (See राजावर्त्त) ३६२

राजावर्त्तशुद्धि (Purification of राजावर्त्त) ११३

राजिका (Brassica juncea, Hf., Beng. rái sarishá) ५६, १५५ &c.

राजी (See राजिका) १६६

रात्री (See हरिद्रा) ६६

रामठ (Asafoetida, Beng. hing) ६०, ३१० &c.

राखा (Vanda Roxburghii, R. Br.) ५८

रीति (=पित्तल. Brass) १८५

रीतिका (See रीति) ३६१, ३७६

रीतिवत् (A synonym of रसक) १०३

रुदन्ती (d.r. रुन्तनी, or रुदन्तिका,
“चणपचसमं पत्रं क्षुपश्चैव तथा-
विधः। शैशिरे जलबिन्दूनासव-
न्तीति रुदन्तिका ॥” A plant
known in Orissa) ५६, ६१,
२२६

रुधिर (=कुङ्कुम, Saffron, Beng.
jáfrán) ३७४, ३७५

रूप्य (Silver) ३१७

रोचना (See गोरोचना) ३७५

रोम (Human hair) १८३

रोमकान्त (A sort of कान्त, see
कान्त) ७६

रोहण (A sort of कान्तलोह, see
कान्तलोह; योगराख—रस-
कामधेनु) ११७, १८२, ४०४

ल

लक्ष्मणा (=श्वेतकण्टकारी. White
कण्टकारी or Solanum Xan-
thocarpum, Schrad.) ६२,
३७४

लक्ष्मी (=श्वेततुलसी. White तुलसी
or Ocimum sanctum, Linn.)
६

लघुकन्दरस (A synonym of
हिङ्गुल, see हिङ्गुल) १०६

लघुपर्णी (=मूर्वा. Sansevieria
Zeylanica, Willd.) १५२

लता (Here it means probably
भूलता, see भूलता, see रस-
सार, रत्नमेलापक प्रकरण)
१३२

लवण (Salts, chloride of sodium)
(5 varieties of) ६४, (6 varie-
ties of, see Foot-note in
p. 64) १४३

लवणोद (Salt water) ३६२

लघुन (See रसोन) ८७, २७७

लघुन (See रसोन) ३५५, ३७६

लाक्षा (Lac, coccus lacca, Beng.
gálá) ६६, ६३ &c.

लाक्षापटल (Shell-lac or stick-
lac, Beng. pátgálá) १८३

लाङ्गली (Gloriosa superba, Linn.
Beng. Vish-lánguliá) ५६,
६५ &c.

लाङ्गलीकन्द (Bulbous root of
लाङ्गली, see लाङ्गली) १२१,
२१५ &c.

लिटा (A weight of 6 त्रुटिs, see
त्रुटि) १५०

लुङ्गाम्ल (Acid of मातुलुङ्ग, see
मातुलुङ्ग) ६४, १११ &c.

लेपहेप (See P. C. Ray's
Hindu Chemistry, Vol. 1.
p. 120) ३७४

लोण (Salt) ४५, ३७१ &c.

लोणमृत्तिका (Saline earth) ३४६

लोणमृद् (Saline earth) ३७१

लोह (Generally means all the
metals, but specially iron)
११५, १२६,—specially ११७ &c.

लोहकिट्ट (Rust of iron or man-
dura) ३४७

लोहजात (All the metals, iron
and the rest) ६०

लोहजीर्य ([Mercury] calcined
with iron of all varieties)
४०४

लोहत्रय (3 sorts of cast iron—
रोहण, वाजर and चपलालय)
४२८

लोहदण्ड (Probably लोहितयष्टि
or मञ्जिष्ठा) ६३

लोहद्रावविधि (Process of leque-
faction of iron) १२२

लोहनाली (Iron blow-pipe, एक-
हस्तदीर्घा कार्या—रसकामधेनु)
४२

लोहनिघ्नक (=लोहमारक, killer
of iron, see रत्नेन्द्रसारसंग्रह)
११७

लोहपत्र (Iron plate) १२०

लोहमारण (Killing of metals
and minerals) १२३, १२४

लोहमुष्टि (Iron pestle. It is so
called probably for its being
handled with the fist) २६८,
३६७

लोहमूषा (Iron crucible) ३४६

लोहयन्त्र (Iron apparatus)
४२

लोहवेध (Infusion of metals)
३६८, ४००

लोहसंकरज (A variety of gold)
११५

लोहावर्त (A state of melted
metals ; it is called शुद्धावर्त
in रस. स.) ५३

व

वंशनाली (A bamboo blow-pipe)

४२

वंशपत्री (d. r. वृहत्पत्नी. A grass whose blades resemble the leaf of bamboo) ६१

वकुल (Mimusops Elengi, Linn.)

१३८

वक्रनाल (Bent tube of koshtikā)

४२, ४८

वङ्कनाल (See वक्रनाल) (Description of) ५४

वङ्ग (Tin, see चपु) ११५, (Varieties of) ११७

वङ्गनालक (An amalgam of tin and orpiment) १३१

वङ्गतीक्ष्णकपाली (A process of dyeing copper and silver by the aid of वङ्ग and तीक्ष्ण according to the practice of the kápálikas, see कपालिक योग) ३६१

वङ्गदोष (Impurity or fault ef-

fectd from being mixed with tin) १५३

वङ्गपत्र (Tin foil) १३१

वङ्गभस्म (Calx of tin) २६८

वङ्गबीज (Definition of) १३७

वङ्गशोधन (Purification of tin) ११७

वङ्गाभ्र (An amalgam of tin and mica) १३०, १३१ &c.

वङ्गाभ्रक (See वङ्गाभ्र) १३१, २६३, ३६०

वङ्गाभ्रकयालिन (A process of dyeing metals or minerals with the aid of tin and mica according to the method adopted by kápálikas) २६३

वचा (Acorus Calamus, Linn., Beng. vach) १६१, ४०१

वज्र (A precious stone) (Origin of) ८०, ८१, ८२, ८३, (or Beng. Manasá or siju) ७४, ६३ &c.

वज्रक (A precious stone) ८३

वज्रकन्द (= शर्कराकन्द or वनशूरण) ६२, ८५, ६३, ६६, &c.

वज्रकन्दक (See वज्रकन्द) २३७

वज्रकन्दरस (Milky juice of वज्र-
कन्द, see वज्रकन्द) ७४, ११४

वज्रक्षार (Alkali of manasá or
siju) ७४

वज्रजौर्ण ([Mercury] calcined
with jewels) ४०४

वज्रपिण्डी (Definition of) ११४

वज्रबन्ध (Binding or fixation of
mercury by the aid of
gems) २८१

वज्रभस्म (Calx of gems) ४११,
४१६

वज्रभस्मरसायन (Medicinal effects
of वज्रभस्म, see वज्रभस्म) ४११

वज्रमारण (Killing of gems, see
वज्र) ८३

वज्रमूषा (A hard crucible) (Defi-
nition of) ४८, ३१०, ३२४

वज्ररत्न (Here probably means
diamond, the best of the
gems) २७०

वज्रलता (See वज्रवल्ली) ८६, १७६

वज्रवल्ली (= अस्थिसंहारलता, see
अस्थिशङ्खल, Beng. hádjorá)
७०, ७३, ७४, ८५

वज्रवारि (Milky juice of वज्र or
manasá or siju) ६३

वज्रसत्त्वरसायन (Medicinal effects
of वज्रसत्त्व or essence of gems)
४१४

वज्राङ्गसुन्दरी (A pill or bolus so-
called) ४२७

वज्राभ्रक (A variety of mica)
६८, ६९

वज्री (d. r. वक्रो. Euphorbia an-
tiquorum, Linn., Beng.
tekátásiju) ५६

वज्रीक्षोर (Milky juice of वज्री,
see वज्री) ८३, ८५ &c.

वडवासुख (= वाराहीकन्द, see
वाराही) १४२

वत्समूत्र (Urine of a calf)
३६१

वत्सविष्ठा (Dung of a calf) ३६३

वदर (The fruit of the jujube,
Beng. kul) ४१६

वदरास्थि (The kernel of jujube)
२८४, २८०

वनराजी (= अश्वत्थकटु, Beng.
ábutá) ५६

वनशिग्रु (Wild शिग्रु, see शिग्रु)

१३१

वनश्रृण (Wild श्रृण, see श्रृण-
कन्द) ७०

वरण (= वरुणवृक्ष, *Crataeva reli-
giosa*, Forst.) २७०

वरमूषा (A sort of crucible)
(Description of) ४६

वराकाय (Decoction of त्रिफला,
see त्रिफला) ४००

वराटिका (A cowrie) ६६

वराहकर्ण (= अश्वगन्धा. *With-
ania somnifera*, Dunod., but
according to रसकामधेनु a
sort of मध्वैषधि) ६२

वर्णिकादय (हरिद्रा and दारु-
हरिद्रा) १८५

वर्तुलपर्णिका (See चटुलपर्णी) ६१

वर्षाभू (= पुनर्नवा both red and
white, see पुनर्नवा) ८२, १३०

वल्मीकमृत्तिका (Ant hill earth,
Beng. *uimáti*) ४८

वसन (A rag, जौर्ण सूचम वस्त्र) ४२

वसा (The marrow) (Of ५ varie-
ties) ६५, १०७

वसुहट्ट (Sesbania grandiflora,
Pers., Beng. vaka) १४६, १७०

वसुहट्टरस (Juice of vaka flower)
३१७

वज्र (= चित्रक, see चित्रक) ११३
३६१

वज्र (A sort of पारददोष or fault
of mercury) १५०

वज्रिकर्कोटी (A sort of कर्कोटी,
Beng. *kánkrol*) ५७

वज्रितोय (Milky juice of वज्र or
चित्रक, see चित्रक) ४८

वज्रिशिखा (= अग्निशिखा, *Gloriosa
superba*, Linn., Beng. *vish-
: lánguli*) १८६

वाक्कुची (*Vernonia anthelmintica*
Willd., Beng. *somaráj*) ६०,
२६७, &c.

वाजर (A variety of cast iron)
११७, १८२, ४०४

वाण (= शरत्खण, d. r. बालपीलुक)
१६०

वातारितैल (See शरत्खणतैल) ६८

वातारिस्नेह (See शरत्खणतैल) ३६६

वाप (See आवाप) ५२, ११७, ११६

घाराही ("मुसलीकन्दवल्कन्दा तद-
लाकारवद्दला । सक्षीरा लोम-
घ्रा ।" Dioscorea. An escu-
lent root, a yam, Beng.
chubdi álu) ३४०, ३४८

वारुणी (A plant known as kara-
viruni in Concan) ३४७,
३५०

वासक (Adhatoda Vasaca, Nees.,
Beng. vásantiphul) १३८,
१५३, ३३४

वासा (See वासक) १४२, ३१३

वास्तुज (Chenopodium album,
Linn, Beng. vetuá sák)
१४२, ४२०

विट् (Feces, of 5 varieties) ६५

विड् ("ऊर्द्धाधश्च विड् दद्यात्"—
रसेन्द्रचूडामणि. A collection
of certain objects required in
the calcination of mercury)
११, ४२, (सञ्चजारण—) १४१,
(जारणा—) १४१, (वक्रिमुख—)
१४२, (ज्वालामुख—) १४२,
(प्रवर—) १४३, (हेमजारण—)
१४४

विडङ्ग (Embelia Ribes, Burm.)
२६६, २६८, ४०१

विद्याधरयन्त्र ("स्थालिकोपरि विन्यस्य
स्थालीं सम्यङ्निरुध्य च । ऊर्द्ध-
स्थाल्यां जलं दत्त्वा वक्रिं प्रच्चा-
लयेद्धः । एतद् विद्याधरं यन्त्रम्
हिङ्गुलाक्षष्टिहेतवे ॥"—रसकाम-
धेनु । See P. C. Ray's
Hindu Chemistry, Vol. 1,
pp. 124 and 125) १५३, १५५,
२०२

विहम (Coral) ३८६, ३८३

विप्र (वज्र of the ब्राह्मण class) ८७

विभीत (Terminalia bellerica,
Roxb., Beng. vahedá)
१३८, १५३

विभीतक (See विभीत) ३३८

विभीतकफल (The fruit of विभीत
tree) २७१

विमल (One of the ८ महारस,
see महारस ; see P. C. Ray's
Hindu Chemistry, Vol 1.
pp. 84 and 85) ६५, ६६ &c.

विमलशुद्धि (Purification of वि-
मल, see विमल) ६६

विम्बी (*Cephalandra Indica*,
Naud., Beng. telákuchá)

१५५

विल्व (*Ægle Marmelos*, Corr.,

Beng. bel ; or according to

रसकामधेनु a creeper called

विल्वनी—“ज्योतिष्मतीलताकार-

पर्णपूर्णा पयस्विनी ।”) ६१, ३६७

विशल्या (=गुड़ूची according to

रसकामधेनु, see गुड़ूची) ३२४

विश्वभेषज (=शुण्ठी, see शुण्ठी)

२२६

विश्वामित्रकपाल (Beng. nárikel

málá ; नारिकेल or the cocoa-

nut palm is ascribed to be

created by the sage Viswá-

mitra) ३०३

विष (*Aconitum ferox*, Wall.,

Beng. kátvish or senko vish ;

it is of 2 kinds—महाविष

and उपविष) ४२, ५१. १००,

१२२, १३२ &c.

विषतोय (A sort of पारददोष)

१५० (See विषोदक) २४०

विषहण (A poisonous grass) २४१

विषपानीय (See विषोदक) २४१

विषसृष्टिका (*Strychnos Nux-*

vomica, Linn., Beng. ku-

chilá) ३४१

विषवीज (The poisonous root of

aconite) ३५०

विषोद (See विषोदक) २३७

विषोदक (Poisonous water,

Beng. vishavat jal) २३७,

२४१

विष्णुकान्ता (*Clitoria Ternatea*,

Linn., Beng. nil aparájitá)

३४०, ३५७, ३७४, ३८८

विष्णुकान्तारस (Juice of विष्णु-

कान्ता, see विष्णुकान्ता) १७३

वीज (Of 2 sorts—शुद्ध—gold

and silver, मिश्र—हेमाभ,

ताराभ, &c.—रसकामधेनु)

१२८, १२९, १३३

वीजकला (=वीजसंख्या, see वीज)

११

वीजत्रय (तालक, गन्धक and शिला

—These three sorts of वीज

are referred to here) ४२८

वीजपूरान्न (Acid of citrus medi-

- ca, Linn., Beng. tábá nebu
rasa) १५६, ४१३
- बीजरञ्जन (Dyeing of बीज, see
बीज) १३८
- बीजसाधन (Preparation of बीज,
see बीज) १२६, १२८
- बीजा (= जयपाल, Croton Tig-
lium, Linn.) ८६
- बीरा (= बीरवल्ली “रक्तचौरवती
विखदलोपमदलान्विता” ; ac-
cording to रसकामधेनु it is
विदारी or bhúmi kumdá)
६१, १२२, ३४०
- वृक्षचार (Vegetable alkali) ६४
- वृद्धदारक (*Argyrea speciosa*,
Sw., Beng. vījádak) ६१
- वृहती (*Solanum Indicum*,
Linn., Beng. vyákud) ५६,
३६८
- वृहतीत्रय (3 sorts of वृहती—
वार्ताकी, क्षुद्रवार्ताकी and
कण्टकारी) ७५
- वृहतीफल (= वृहतीबीज. The
seed of वृहती) ८६
- वृश्चिकापत्रिकाबीज (The seed of
वृश्चिकाली, see वृश्चिकाली)
२१४
- वृश्चिकाली (*Tragia involucrata*,
Linn., Beng. vichati) २१३
- वेगाफल (The fruit of वेगा or
महाज्योतिष्मतीलता or the
large ज्योतिष्मती creeper,
see ज्योतिष्मती) ७३
- वेणुयन्त्र (Bamboo apparatus)
२४०
- वेतसाम्ब (See अम्बवेतस) ८४, ६०
- वैक्रान्त (A precious stone infe-
rior to diamond, but resem-
bling it in properties) ८३,
६१, २६४ &c.
- वैक्रान्तक (See वैक्रान्त) ६८, ६१,
१३५
- वैक्रान्तजीर्ण ([Mercury] calcined
with vaikránta, see वैक्रान्त)
४०६
- वैक्रान्तनागकापाली (A process of
dyeing pure silver by the aid
of वैक्रान्त and नाग according
to the practice of the kápá-
likas) ३६२

वैक्रान्तबन्ध (Binding or fixation
of mercury with vaikrānta,
see वैक्रान्त) ३२४

वैदूर्य (The lapis lazuli) ६०

वैश्यमारण (Killing of वज्र of the
vaisya class) ८७

वाघ्ननखी (A sort of perfume,
known as nakhi) ५६

वाघ्न (See करञ्ज) २६४

वाघ्री (See कण्टकारी—under
कण्टकारीरस ; also a creeper
according to रसकामधेनु) ५८
६३

वाघ्रीकन्द (A bulbous root of
वाघ्री or कण्टकारी) ६२,
३१६

वाधिघातफल (The fruit of वाधि-
घात or आरग्वध, see आरग्वध)
१११

योम (Mica) ७४, १२६, १५६ &c.

योमजारण (Calcination of mer-
cury with mica) १५८

योमरजः (Mica powder) ७०

योमवल्ली (= आकाशवल्ली, Cassy-
tha filiformis, Linn.) २८१

योमसत्त्व (Essence of mica) १५५,
१६३ &c.

योष (See त्रिकटु or कटुत्रय)
१४१, १५२ &c.

श

शक्ति (अभ्रक, कान्तपाषाण, वज्र
and वैक्रान्तक are the four
शक्तis or powers or energies
employed in dealing with
mercury) ६७

शक्तिबीज (त्रिधा मन्त्रकजारण.
Thrice calcination of sul-
phur) ४२८

शक्रगोप (= इन्द्रगोप) २१३

शक्रनील (= इन्द्रनील. A sapphire)
१२७

शक्रलता (= इन्द्रवारुणीलता, see
इन्द्रवारुणी) ३६८

शक्रवारुणी (See इन्द्रवारुणी) ११८,
३८४, ३८७

शक्रोदय (= सुरगोपक, see सुर-
गोपक) २८८

शङ्कर (White अर्क, see अर्क) ३५१

शङ्ख (The conch shell) ६६, ११६,
१३५, ३८८
शङ्खचूर्ण (Conch powder) १४१,
३०४, ३०६
शङ्खदुग्ध (The milky exudation
of a conch) ८७
शङ्खनाभि (A sort of perfume)
१७६, १७७, २७६
शङ्खपुष्पी (d.r. शरपुष्पा. Canscora
decussata, R. et. Sch., Beng.
dánkuni) ५८, ६१, १५०,
२६६, ३०५
शङ्खशुक्तिका (The shell of the
conch) १४४
शतमूली (Asparagus racemosus,
Willd.) ५७
शतावरी (See शतमूली) ५७, ६२,
१५२, १५४, १६०
शमी (Acacia Suma, Ham.,
Beng. sáin) ५६, ८२
शमीरस (Juice of शमी, see
शमी) ७०
शम्बरी (See आखुकर्णो) ६०
शरपुष्प (See शरपुष्पा) ८४
शरपुष्पा (Tephrosia purpurea,

Pers.) ५७, ३६८
शर्करा (Sugar) ४२४
शल्या (=मेदा according to रस-
कामधेनु, known as medá or
mahámedá) ३२४
शशवसा (Marrow of a hare or
rabbit) ७०
शशप्रोक्षित (Blood of a hare or
rabbit) १०४
शशिभाव (Silvery aspect, i. e.
moon-white) ४३०
शाक (Tectona grandis, Linn.,
Beng. segum) १३८
शाकपल्लवारि (The juice of the
tender leaf of शाक, see
शाक) ३८५
शाकपल्लवसार (Essence of the
tender leaf of शाक) १७३
शाकटक्ष (See शाक, Teak tree,
Beng. segungáchh) २२८
शाखोटक (Streblus asper, Lour.,
Beng. seodá) ५६
शाखोटकी (See शाखोटक) ६१
शाल्यन्न (Boiled rice called sáli ;
its rural name is áman or

- a corn ripened in autumn)
४०१, ४२०
- शिशपातैल (Oil of शिशपा or Dalbergia Sissoo, Roxb.)
३८६
- शिखडिनी (=गुञ्जालता, see गुञ्जा) ५७
- शिखिपित्त (Bile of the peacock)
१०६, १७७, २२६
- शियु (See शोभाञ्जन) ६४, १११, ११३ &c.
- शियुक (See शोभाञ्जन) ६२, १६०
- शियुतोय (Juice of शोभाञ्जन, see शोभाञ्जन) ६६
- शियुमूल (Root of शोभाञ्जन, see शोभाञ्जन) ११४
- शियुमूलद्रव (See शियुमूलरस)
१४३
- शियुमूलरस (Juice of the root of शोभाञ्जन, see शोभाञ्जन)
१४१
- शिफा (=पद्मकन्द. The bulbous root of a water-lily) ६३, ११३
- शिरौषकुसुमद्रव (Juice of the flower of शिरौष or Albizzia Lebbeck, Benth.) ३६२
- शिला (=मनःशिला. One of the ८ उपरसs or inferior minerals. Realgar) ७३, ८३, ८७, १०८, १११, १२० &c.
- शिलाक्षार (Alkali of मनःशिला, see शिला) १४४
- शिलाजतु (Bitumen of ४ kinds —खर्ण, रौप्य, ताम्र and कण्ठायास) ८३, ६६, १००, १५१ &c.
- शिलाधातु (See शिलाजतु) ८४, ३५४
- शिलाभाण्ड (Stone pot) ३१७
- शिलावत्-चरमुखान्त [?] (See शिलाजतु) ६६
- शिलाशुद्धि (Purification of शिला or bitumen) १११, ११२
- शिलोदक (Water having the properties of शिला, see शिला) १७२
- शिवा (= श्यामालता. Ichnocarpus frutescens, R. Br. ; d.r. शिखा=मूर्वा) ३६८
- शिवावीज (d. r. शिफावीज =पद्म-

बीज ; seed of शिवा, see
शिवा) १४४

शुकतुण्डक (A sort of द्रुम or
हिङ्गुल or cinnabar) १०५

शुकतुण्डी (=शुकनसा, शुकजिह्वा,
Beng. suáthunti) २१६

शुक्ति (Pearl-oyster, Beng. jhi-
nuk) ६६, ३८८, ३६१

शुक्लवर्ग (An aggregate of ५ ob-
jects producing white dye)
५०, ६६, ३८८

शुक्लाभ्र (White mica) ६८

शुण्ठी (Dry ginger, Beng. sunthi)
३५५, ३७६

शुद्धाभ्रककपालिन् (d. r. शुद्धाभ्रक-
कपालिन्, here शुद्ध = शुभ्र.
A process of dyeing metals
or minerals with the aid of
white mica according to the
method adopted by the
kápálikas) ३२८

शुभ (A weight of ३२ palas)
१५१

शुक्ल (Copper, see ताम्र) १०२,
(५०,०० hues of) १२७, (पक्क-

बीज of) १३६, (colouring of)
१३८ &c.

शुक्लक (See शुक्ल) २७८

शुक्लकपालिका (A process of
dyeing metals or minerals
with the aid of copper ac-
cording to the method adop-
ted by the kápálikas) ३६३

शुक्लचूर्ण (Copper powder) १३३

शुक्लजीर्ण ([Mercury] calcined
with copper) ४०६

शुक्लपत्र (Copper plates) २१६,
२२६, ३५६, ३८०

शुक्लाभ्र (An amalgam of copper
and mica) १३१, ३४४, ४२७

शुद्धाभ्रककपालिन् (A process of
dyeing metals or minerals
with the aid of copper and
mica according to the me-
thod adopted by the kápá-
likas) ३०७

शुष्कदार (= धवदार. Alkali of
धव or Anogeissus latifolia,
Wall.) ११८

शूककन्द (The bulbous stock of

शूक or a sort of ग्रन्थिपण, a sort of gall caused by an insect on some tree) २१५

शूकरी (= वाराही, see वाराही)

६३

शूद्र (वच of the शूद्र class) ८७

शूरणकन्द (A bulbous underground stem of शूरण or *Amorphophallus campanulatus*, Blume., Beng. ol) ६६

शूर्पपण्नी (= सुन्नपण्नी, d. r. सूर्यपण्नी, see सुन्नपण्नी) १५४

शूलिनी (Beng. solá) १५४, ३४४,

३४७

शृगालजिह्वा (Probably शृगाल-काण्टक, Beng. seyálkántá ; it is not easy to identify this plant) ५६

शृङ्ग (= शृङ्गवेर, see शृङ्गवेर ; or it may mean cow-horn)

१३२

शृङ्गतैल (The oily liquid substance exuded from शृङ्गवेर, see शृङ्गवेर) ७०

शृङ्गवेर (= आर्द्रक and शुण्ठी, see

both of them under their respective heads) ११०, १५४

शृङ्गी (One of the ५ virulent poisons, called महाविष ; Beng. sringivisha) ६५

शृङ्गी (= कर्कटशृङ्गी. *Rhus succedanea* Linn., Beng. kándasringi) २४०, ३७४

शैल (= शिलाजतु, see शिलाजतु) ६५, १००, १३२, १८८

शैलज (= शिलाजतु, see शिलाजतु) ६६, ३७४

शैलवारि (= शैलोदक, see शैलोदक) २७०

शैलशुद्धि (Purification of शैल, see शैल) १००

शैलाम्बु (See शैलोदक) २५४, २५६, २७१

शैलोदक (Mountain water) (of 4 sorts) २५१, (origin of) २५३

शोणितशिला (Red realgar) ३७४

शोधनत्रितय (An aggregate of 3 purifiers—viz. काच, टङ्कण and सौवीर ; see them under their respective heads) ६६

श्रीभाञ्जन (*Moringa pterygosperma*, Gaertn., Beng. sajiná) ४२०

श्यामा (*Panicum frumentaceum*, Roxb., Beng. syámághás) ८२

श्रीखण्ड (= हरिचन्दन, yellow variety of sandal wood) ३७५, ४३१

श्वेत (White अर्क, see अर्क) ८६, ३५०

श्वेतकाच (White काच salt, see काच) ३११

श्वेतगुञ्जा (White गुञ्जा, see गुञ्जा) ६१

श्वेता (White गुञ्जा, see गुञ्जा) ८६, ३५०

श्वेताभक (See शुक्ताभ) ३०५

श्वेतार्क (White अर्क, see अर्क) ६०, ३८७

घ

घटिकाम्ल (Acid of घटिक rice, which is so called for its

being ripened within 60 days, Beng. shetédhán) ७१

स

संकल (Combining or blending together) २८२, २८३

संकलिका (Combination or collection) २८२, २८३

संकली (See संकलिका) २८२, २८३

संडशी (see संडसी) १८३

संडसी (A pair of tongs, pin-cers, Beng. sándási) ४२

संदंष्टन (d. r. संदंष्टक, see संडसी) ३७३

संस्कार (Purification of mercury by 8 different modes, see p. 146) १५१, १८६

सक्तुक (One of the 5 virulent poisons or महाविष, Beng. chhátári visha) ६५

सङ्कर (An amalgam of metals or minerals) १३२

सञ्जीवनी (न) जल (Animative water) (Origin of) २४२

सटिरी (Probably सटो or curcuma zerumbet, Roxb.) ६२

समावर्त्त (Act of revolving, whirling round) २८२, ४३३

समुद्रज (=सामुद्रलवण, see सामुद्र) ३६३

सरल (Pinus longifolia, Roxb.) १३६

सर्ज (The resinous exudation of sál tree or Shorea robusta, Gaertn. see सर्जनिर्यास) १३२, ३४५

सर्जनिर्यास (The resinous exudation of sál tree, Beng. dhuná) ११४

सर्जिका (see सर्जिकाक्षार) ६४, ११४, १४१, ३८३

सर्जिकाक्षार (Natron, alkali, or the impure carbonate of soda, Beng. sájjimáti) ४२२

सर्जिाक्षार (See सर्जिकाक्षार) ७४, ३४५

सर्जो (See सर्जिका) ३८७

सर्पाक्षी (Ophiorrhiza Mungos,

Linn., Beng. gandhanákuli)

५७, १५५, १८७, ३५७

सर्पिः (Ghee or clarified butter) ६६, ४०२

सर्षप (A mustard seed) १११, ११४

सर्षप (A mustard seed = a weight of 6 rajas ; also called सिद्धार्थ) १५१

सर्षपज (Oil of mustard seeds) ६५

सस्य (=मयूरतुल्य or मयूरग्रीवतुल्य, see either of them) १०५

सस्यक (See सस्य) ६५, ६८, १०५, १२६, १३५, ३५७

सस्यकशुद्धि (Purification of sasyaka, see सस्यक) १०५

सहकार (A fragrant sort of mango) ४१६

सहचरा (Yellow Barleria cristata, Linn., Beng. píta jhinti) ५७

सहदेवी (Beng. vanapálang) १५२, १८६

सहादेवी (See सहदेवी) ५७

सामुद्र (Sun-dried sea salt, manufactured in the Madras Presidency, Beng. karkach)

६४, १७०, ३०३, ३०४, ३६१

सारण (See सारणा) ११, १४७,
(description of) ३७३

सारणा (“सारणा पुनर्जागरणानु-
सारणक्रामणवेधविधिः” । “सूते
सतेलयन्त्रस्थे स्वर्णादिक्षेपणं हि
यत् । वेधाधिक्यकरं लोके सार-
णा परिकीर्तिता ॥” “समबीज-
जीर्णं सूतैव्यकरणं सारणा ।”
—रसकामधेनु) १३४

सारणा (सारण) तैल (Oil used in
the process called सारणा)
(description of) १४०

सारणायन्त्र (An apparatus used
for the process of सारणा) १४६

सारलोह (The best of the metals
—gold and silver) ११५

सिंहवल्ली (=सिंहीलता, “सिंहि-
का नाम विख्याता श्वेतपुष्पा
पयस्विनी । कुलत्थपत्रवत्पत्रा
चौरकन्दा लता भवेत् ॥” वासा

इति रसकामधेनु) ६३, १८४

सित (=सितवर्ग, see शुक्लवर्ग) १२६

सित (=श्वेतचन्दन) १४३

सितगुञ्जा (See श्वेतगुञ्जा) २३०

सितमुत्ता (Beng. white muthá)
६५

सितरामठ (White asafetida)
२७६

सितसर्षप (White mustard,
Beng. rái sarishá) १५३

सिता (Sugar) २६८

सिताङ्गोल (White अङ्गोल, see
अङ्गोल) ६१

सितार्कपत्रतोय (Milky juice of
the leaf of white अर्क, see
अर्क) ३६३

सितेषुपुञ्जा (= White श्वरपुञ्जा, see
श्वरपुञ्जा) १६२

सिद्धार्य (A mustard seed) १८७

सिनाड़िका (d. r. दिनाड़िका—
रसकामधेनु, d. r. शिनाटिका=
रक्तपुनर्नवा ; it is not easy to
identify this plant) ७६

सिन्दूर (Red oxide of lead, mi-
nium) २३६

सिन्धु (= सैन्धवलवण, see सैन्धव)

५१, १३१, १६०, १६५, १८७,
३४७

सिन्धुदत्त (= सैन्धवलवण, see सैन्धव)

३८३

सिन्धुत्य (= सैन्धवलवण, see सैन्धव)

१४२, ३८५, ४०१

सीस (Lead) १६५

सीसक (Lead) ४२७

सुदङ्ग (d. r. सुदङ्गी = गोरक्षी,
Beng. goraksha chákuliá)

६३

सुधा (Lime) ६६

सुभग (A fragrant spice called
शैलज ; or borax) ४२८

सुमुख (= राजिका, white mus-
tard, or white तुलसी) ७०

सुरगोप (See इन्द्रगोप) ११६

सुरगोपक (See इन्द्रगोपक) १३१

सुरतरुद्भव (Exuded from सुर-
तरु or देवदारु) ४०१

सुरदालीरजः (The pollen of the
देवदाली fruit, see देवदाली)
११६

सुरदालीरस (Juice of the देव-

दाली, see देवदाली) ४२८

सुरसा (Red or black तुलसी, see
तुलसी) १३२, ३७४

सुरा (Spirit) ३८२, ३८३

सुरायुध (= वज्र) २६४, २६५

सुरेन्द्रगोप (See इन्द्रगोप) ३७५

सुवर्चल (See सौवर्चल) ४१६

सुवर्ण (Gold, see हेम) (varieties
of) ११५

सुवर्णा (= हरिद्रा, Turmeric)
३८४

सुवीर (= सौवीराञ्जन, see सौवीर)
१२५

सूत (Mercury, see रस) (defini-
tion of) ६ &c.

सूतक (See सूत) ८, १४६ &c.

सूतकराजेन्द्र (See सूत) ३५१

सूतराज (See सूत) २२०

सूतेन्द्र (See सूत) २२३

सूरण (Amorphophallus camp-
nulatus, Blume., Beng. ol)

८६

सूरणकन्द (See शूरणकन्द) १२२

सूरणकन्दक (See शूरणकन्द) ७९,

८२

सूर्यकन्दसम्पुट (A sort of cas-
ket or hollow cup made of
the bulbous stem of सूर्य)

६७

सूर्यभक्ता (= आदित्यभक्ता. Cleome
viscosa. Linn., Beng. hur-
huriá) ६०

सूर्यावर्त्त (Gynandropsis penta-
phylla, DC., Beng. hurhu-
riá) ६२, २१३, ३४०

सृष्टित्रय (= लवणत्रय, — रसकामधेनु ;
viz. विड, सैन्धव and सौवर्चल)
१६०, ३४४

सृष्टास्त्रज (According to some
authorities = सैन्धवलवण ; ac-
cording to others = the urine,
the menstrual excretion and
semen virile of the females
— “नारीमूत्रं रजः शुक्रं सृष्टा-
स्त्रजमिति केचित्” — रसकाम-
धेनु) १५५

सैन्धव (Rock salt, originally
obtained from the country
called सिन्ध) ६४, ७४, ११४ &c.

सैरिभ (Here means the horn
of a सैरिभ or buffalo) ३६०

सोम (= सोमलता, see सोमलता)
३४३

सोमलता (Sarcostemma brevis-
tigma, W. A.) ५६, ६१

सोमवल्ली (See सोमलता) १६२

सौभाग्य (= टङ्कण, see टङ्कण) १०४,
११३, ११४

सौभाग्नरस (Juice of शोभाञ्जन,
see शोभाञ्जन) १८६

सौराष्ट्री (= तुवरी. A sweet-scen-
ted earth of Surat in the
Bombay Presidency) (of
2 sorts चूर्ण and खण्ड) ८६,
१०८, ११२, १४३

सौराष्ट्रीशुद्धि (Purification of
सौराष्ट्री, see सौराष्ट्री) ११२

सौवर्चल (Sonchal or sochal salt
called by up-country physi-
cians as kálánimak) ६४,
७३, ७४ &c.

सौवीर (Galena or sulphide of
lead, a sort of collyrium ;
its name is सौवीराञ्जन, being
obtained from the mountains
of सौवीर, a country along
the Indus) ६६, १२२, १४१ &c.

स्तनक्षीर (Milk of a woman's breast) ३१२, ३३३, ३७४

श्लेष्मन्त (See स्तनक्षीर) १३१ १३२, १८७ &c.

स्थलकुम्भी (= स्थलपद्मिनी, Beng. dāngār.pānā) ६०

स्थलपद्मिनी (Hibiscus mutabilis, Linn., Beng. sthalapadma) ६१, (defined) २१६

स्नपन (= अभिवेक, throwing water to melted metals on fire "दुते वस्त्रस्थिते लोहे...सलिलस्य परिचेपः") ५२

स्निग्धखल (Cold vessel for grinding medicines, opposite to तप्तखल, see तप्तखल) ३२८

सुक् (See सुही) ८३

सुक्क्षीर (Milky juice of सुही, see सुही) १११, ११८, ३७०

सुहृक्षीर (Milky juice of सुही, see सुही) ७२, ६८ &c.

सुही (Euphorbia neriifolia, Linn., Beng. mansá siju) ६५, १२२ &c.

सुहीक्षीर (Milky juice of सुही, see सुही) ८७, ६७ &c.

सुहीदुग्ध (See सुहीक्षीर) १७०

सुहीपयः (See सुहीक्षीर) ३१०, ३४८

तेह (Oily substances—such as, oil, ghee &c.) ४२, १०३, ११४ &c.

स्फटिकादि (Crystal, or crystal-like precious stones and the rest, such as सूर्यकान्त, चन्द्रकान्त &c.) ६०

स्रोतोञ्जन (See स्रोतोञ्जन) १०७

स्रोतोञ्जन (A sort of collyrium; produced in the bed of the Jamuná and other rivers; it is called suffed or white surmá, whereas सौवीराञ्जन is called kálá or black surmá) ६५, २७२, ३१७, ३४४

स्रोतोञ्जनशुद्धि (Purification of स्रोतोञ्जन, see स्रोतोञ्जन) १०७

खरस (Expressed juice, prepared by pounding fresh vegetables in a mortar, and strained through cloth, "आहृतात् तत्त्वणोत्कृष्टात् द्रव्यात् क्षुप्तात् समुद्भवेत् । वस्त्रनिष्पीडितो यस्य रसः खरस उच्यते ।"

—योगतरङ्गिणी) ११८, २०३ &c.

खर्गैरिक (A sort of ochre, golden ochre, Beng. lálgeri-máti) ३६२

खर्गपत्ररस (Juice of senna or सोनामुखी) ३०६

खेदन (Application of heat to the skin or any substance for inducing perspiration; “क्षाराम्भैरौषधैर्वापि दोलायन्त्रे स्थिरस्य हि । पाचनं खेदनाख्यं स्यात् मलप्रैथिल्यकारकम् ॥”—रसकामधेनु; “मलापकर्षणं खेदः”—रसमार्तण्ड) १४६

ह

हंसदावी (Probably हंसदाही = अगुरुचन्दन, see अगुरु) ६२

हंसपाक (An apparatus for calcination of mercury; this is identical with the apparatus described in रसरत्नाकर) ४७, १४३, १४४

हंसपाद (d. r. हंसपाक. A sort of दरद, see दरद) १०५, ३८५

हंसपादी (d. r. हंसपदी, Beng.

goáliálatá, see गोधावती)

६२, ८६, ११७ &c.

हंसपादीरस (Juice of हंसपादी, see हंसपादी) २१५

हंसाङ्घि (See हंसाङ्घी) २१६

हंसाङ्घी (Red Mimosa pudica, Linn., Beng. lál lajjálu latá)

६०

हठाम्नि (=प्रबलाम्नि. Intense fire) ३५७

हनूमती (=वानरी=शुकशिम्ली, Beng. álákushi) ६०, ६१, २०२

हयघ्न (See अश्वमार) ३८७

हयनख (=अश्वखुर, Horse hoof) ३६०

हयलाला (Saliva of a horse) ११६

हरगौरी (Probably Mercury and Mica, see pp. 6 and 68) २१६

हरवीज (Mercury) ५, १२३, २३८, २७६, ३३५

हरिंदरीरस (Juice of हरिंदरी; it is very difficult to identify this plant; if हरि means here a horse, then the plant becomes अश्वमार) २०८

- हरिताल (Orpiment) १३१, १३५,
२५१, २५६
- हरितालचार (Alkali of orpi-
ment) १४४
- हरिद्रा (Turmeric) २५६, ३८२, ४०३
- हरिद्राद्वय (2 sorts of हरिद्रा, viz.
हरिद्रा and दारुहरिद्रा) ३६१
- हलिनी (Beng. vishlángaliá)
११८, १२२
- हाटक (Gold) २६३, २७१, २६२,
३११, ३३६
- हालाहल (A sort of poisonous
plant, found in the Himá-
laya, in Concan, and in the
Kiskindhya mountain) ३८४
- हिंसा (=जटामांसी, Nardosta-
chys Jatamansi, DC.) ३८८
- हिङ्गु (Ferula Asafoetida, Linn.,
Beng. hing) १४३, ३५५, ३७६
- हिङ्गुल (Cinnabar) ८७, १०६,
१२४ &c.
- हिमावती (A plant known as
himávalí) ५६
- हिलमुचा (Enhydra fluctuans,
Lour., Beng. hinchá sák) १६०
- हेम (Gold) (Varieties of) ११५,
(of 16 colours) ११६
- हेमजीर्ण ([Mercury] calcined
with gold) ४०४
- हेमदल (A sort of preparation
of gold with other minerals)
३७५, ३७६, ३७७, ३७८
- हेमपर्णी (=हेमपत्र. A plant cal-
led हेमपत्र or धुत्तूर) ६३
- हेमपुष्पी (=खर्ण्युधिका, Jasmi-
num humile, Linn.) ६०
- हेममाक्षिक (=खर्ण्यमाक्षिक, see
माक्षिक) १३३, ३७७ &c.
- हेमवल्लरी (=हेमलता=खर्ण्य-
जीवन्ती) ६१
- हेमवीज (A sort of preparation
of gold, purified by yellow
and red वर्ण or aggregates
of yellow and red dyeing
plants or objects) १३७
- हेमशोधन (Purification of gold)
११६
- हेमाकृष्टि (Definition of) ३८१
- हेमाभ्र (An amalgam of gold
and mica) १३०, १३१, १३ &c.

